

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 11

Острог – 2009

УДК: 81.161.2+
81.111
ББК: 81.2 Укр.+
81.2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 8 від 26 березня 2009 року).*

*Збірник затверджено постановою ВАК України
від 8 вересня 1999 року №01-05/9*

Редакційна колегія:

Гнатюк М.І., доктор філологічних наук, проф.
Грещук В.В., доктор філологічних наук, проф.
Єрмоленко С.Я., доктор філологічних наук, проф.
Левицький А.Е., доктор філологічних наук, проф.
Поліщук Я.О., доктор філологічних наук, проф.
Тищенко О.В., доктор філологічних наук, проф.
Удалов В.Л., доктор філологічних наук, проф.
Шульжук К.Ф., доктор філологічних наук, проф.
Яворська Г.М., доктор філологічних наук, проф.

Укладачі:

Ковальчук І.В., кандидат педагогічних наук, доцент
Коцюк Л.М., кандидат філологічних наук, доцент
Крайчинська Г.В., кандидат філологічних наук, доцент
Новоселецька С.В., кандидат психологічних наук, доцент

Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво
Національного університету “Острозька академія”. – Вип.11. –
2009. – 684 с.

*У збірнику містяться статті, присвячені проблемам українського,
англійського та порівняльного мовознавства, українського літера-
турознавства. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студен-
там-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.*

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
кафедра лінгвістики*

ISBN 966-7631-70-2

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2009

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

УДК 165.62:81'1

Н.І. Андрейчук,
Національний університет “Львівська політехніка”,
м. Львів

МОВНА КОГНІЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

У статті робиться спроба довести, що мовна когніція є складовою творення життєвого світу людини, який у функції “ґрунту” надає матеріал для побудови концептуальної моделі його багатовимірного відображення, а у функції “дороговказу” спрямовує процес когніції як “активності знання” на відображення цієї моделі у мові.

The article presents the result of an attempt to prove that lingual cognition is a constituent of man's life world creation. The latter performs the function of substrate (Boden-Funktion), offering the material for the conceptual modeling of its multivariable reflection, and the function of guide (Leitfaden-Funktion) which directs the process of cognition as the “activity of knowing” to the reflection of this model in the language.

***Звичайно, не можна жити, не осмислюючи духовно життя
(з листа Л.Виготського до Р.Левіної 16 червня, 1931 року)***

Співвідношення когнітивної, соціологічної та культурологічної спрямованості лінгвістичних досліджень останніх років висуває на перший план цілісний аналіз Homo Lingualis, її природи, складових, функціонування, еволюції і репрезентативних форм, як центральної пошукової проблеми. Homo Lingualis та її діяльність по інтеріоризації дійсності, втіленій у формі певним чином структурованих і систематизованих знань і уявлень, стає початковою точкою відліку для ідеології антропоцентричної парадигми лінгвістики. Основні програми досліджень в рамках цієї парадигми можуть бути узагальнені наступним чином: 1) дослідження екзистенційної (властивої лише людині) “мовної свідомості”, що представлена творчою активністю інтуїції,

продуктивною уявою, символічними формами, здатністю наочно-гностичного та мовного моделювання (як мова “живе” у людині); 2) встановлення ролі мови в конституюванні людського буття (ціннісно-смыслового універсуму) в певному ціннісно-адаптованому варіанті (як людина пізнає світ через мову); 3) вивчення мови як основного чинника буття людини в ракурсі потенцій і практичних реалізацій для забезпечення діяльності соціуму (як людина ідентифікує себе через мову); 4) вивчення багатоманітності форм втілення мовної свідомості, що впливають з комунікативних функцій, котрі визначають доцільність та необхідність цих форм (як людина “омовнює” дискурси) [1]. Друга з вищеперелічених програм зосереджується на вивченні мовної картини світу, яка найчастіше визначається як сукупність знань про світ, що зафіксована в лексиці, фразеології, граматиці і тлумачиться як “відображення у психіці людини предметного навколишнього світу, опосередковане предметними значеннями і відповідними когнітивними схемами, які піддаються певній рефлексії” [11, с. 45]. Ці когнітивні схеми можна розглядати як систему кодів культури, де кожний код – це макросистема характеристик об’єктів картини світу, що об’єднані спільною категоріальною властивістю; це певна понятійна сітка, використовуючи котру носій мови категоризує, структурує і оцінює оточуючий його і свій внутрішній світи [14, с. 177]. Фактично, створення мовної картини світу є процесом “розпредмечування” кодів культури через мову. Цей процес можна визначити як людську когніцію, тобто взаємодію систем сприйняття, репрезентації та продукування інформації у процесі інтелектуальної діяльності [2].

Метою даної статті є спробувати довести, що мовна когніція є складовою творення життєвого світу людини, який розглядається як особлива когнітивна реальність, що є перехідним шаром суміщеного буття суб’єктивного і об’єктивного. Цей “перехід” забезпечує здатність людини проникати в об’єктивне і з нього об’єктивне проникає у план свідомості (процес пізнання). Життєвий світ людини розкривається через приєднання феноменів людського буття до смислів людської діяльності, коли стихійність людського існування перетворюється у здатність об’єктів бути “почутими”, сприйнятими на рівні культури, у сфері їх практичного й духовного освоєння, а також культурно-символічної репрезентації у мові.

Основними термінологічними одиницями даного дослідження є, життєвий світ, *Homo Lingualis* і мовна когніція. Кожне з цих понять повинно тлумачитися в першу чергу через ті вияви людського “Я”, що постають як об’єкти філософсько-антропологічної рефлексії.

Саме поняття “життєвий світ” (*Lebenswelt*) належить до основних понять феноменології пізнього Е. Гуссерля (1859-1938) і було введено ним у роботі “Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія”, перша частина якої вийшла у січні 1936 року у Белграді, а

повне видання – лише після смерті автора. Ще у травні 1935 року, читаючи у Празі лекції “Криза європейського людства і філософія”, він звертається до теми “наук про дух”, предметом теоретичного інтересу яких є “люди як особистості, їхнє особистісне життя і діяльність і, відповідно, її продукти” [5, с. 101]. Життя розглядається не у фізіологічному сенсі, а означає цілеспрямоване життя, що створює продукти духа, – “культуротвірне життя в єдності певної історичності” [5, с. 101], а “оточуючий нас світ – це духовне явище нашого особистого і історичного життя” [5, с. 102]. Світ завжди певним чином усвідомлений як наявний “універсальний горизонт”, але не тематизований. Тематизованим є те, до чого людина звернена, на що вона спрямована [5, с. 106]. Розвиваючи ідею життєвого світу у “Кризі європейської науки”, Е. Гуссерль робить висновок про трансцендентальний статус життєвого світу, що породжується життєвою активністю трансцендентального Я і є теоретичним узагальненням на основі очевидностей первинного досвіду, тобто самого життєвого світу, котрий надає матеріал, у тому числі й для філософських побудов [7, с. 152].

Німецький дослідник Ульріх Клесес виділив у теорії життєвого світу Е. Гуссерля дві функції: функцію “грунту” (Boden-Funktion) і функцію “дороговказу” (Leitfaden-Funktion) [19]. Перша функція полягає в тому, що основою суб’єктивної роботи думки дослідника є “оточуючий життєвий світ; він постійно передбачається як ґрунт, поле його діяльності, в якому тільки і мають смисл його проблеми і способи мислення” [6]. Значення другої функції у тому, що життєвий світ є відправним пунктом для радикального самоосмислення і виступає як початок шляху до феноменології як “методу з’ясування значеннєвих полів свідомості, що уможливають сприйняття об’єкта як феномена, тобто як такого, що сам себе виявляє (предмета безпосередньо виявленої свідомості)” [4, с. 141]. У процесі уточнення значення творчої активності свідомості зовнішній світ “редукується, перетворюючись на універсум інтенціональних корелятів мого трансцендентального Я, причому він невіддільний від цього корелята” [12, с. 355]. Е. Гуссерль виділяє три види редукції: філософську, ейдетичну і трансцендентальну. Ейдетична редукція досягається усуненням фактичних елементів досліджуваного об’єкта таким чином, щоб можна було сприйняти його сутність (ейдос) через виявлення в ньому типової структури. Ф. Бацевич зазначає, що стосовно мови як об’єкта рефлексій вона є однією з найважливіших операцій свідомості [4, с. 141]. Ейдетична варіація відшукує сутнісні структури, абстрагуючись від випадковостей і індивідуальних особливостей фактично здійснюваних актів мислення. У цьому контексті ейдос співвідноситься з “ідеєю” Платона як трансцендентної, осягнутої розумом форми, що існує окремо від одиничних речей, які до неї причетні [18] фактично здійснюваних актів мислення.

Таким чином, у системі феноменологічної гносеології на перший план був висунутий аналіз інтерсуб’єктивної смислової значимості об’єктів “життєвого світу”. Петер Прехтль, аналізуючи феноменологію Гуссерля зазначає, що для останнього кореляція між окремим актом свідомості і об’єктом акту поширюється на інтенціональне життя і його корелят: світ. Інтенціональні переплетення і імплікації сприйняття характеризують структуру досвіду світу [15, с. 45].

З лінгвістичної точки зору поняття інтенціональності як скерованості свідомості на свій предмет можна співвіднести з поняттям когніції, яке будемо розуміти як процес формування системи інформації про світ. У сучасній теорії комунікації ця система розглядається як система концептів, уявлень людини про світ, що конструюється людиною як членом певної когнітивної і культурної спільноти. В побудові таких систем суттєву роль відіграє природна мова. “Прикріпленість виразів мови як знакової системи до певних фрагментів концептуальної системи дозволяє оперувати заключеною в ній інформацією, що приводить до побудови і адаптації системою такої інформації, котра не може бути сконструйована без мови і котра дає можливість вийти за межі безпосереднього досвіду конкретної окремої людини” [17, с. 493].

Когніція знаходить своє відображення у категоризації – процесі впорядкування осмисленого, його розподілі по понятійних нішах. Для філософського знання категорії – це фундаментальні поняття, що відображають найсуттєвіші, закономірні зв’язки і відношення реальної дійсності і пізнання [18]. Сьогодні теорії категоризації стають пріоритетним напрямком когнітивної лінгвістики, для якої першочергове значення мають різні пізнавальні прийоми, що дозволяють впорядковувати знання про світ через відображення зв’язку світу, мови, культури і людини як суб’єкта пізнання. Термін “категоризація” застосовується до різних видів діяльності і досвіду людини в цілому. У даній статті пропонується розглядати категоризацію як спосіб когніції, котра, у свою чергу, тлумачиться як фундаментальна здатність людини до конституювання людського буття (ціннісно-смислового універсуму). Продуктом цього конституювання є суб’єктивний образ зовнішнього світу, “інформаційна модель тієї частини свідомості суб’єкта, котра відповідальна за формування та створення суб’єктивної реальності” [13]. За твердженням О.М. Леонтьєва “суб’єктивний образ зовнішнього світу є продуктом діяльності суб’єкта” [10]. Механізм створення суб’єктивної реальності є по суті перетворенням речей в образи людського входження в буття, а світ “постає як події, багаті на потенційне слово” [3, с. 365]. Моделюючи процес когніції з допомогою процесу категоризації як “психічного процесу віднесення одиничного об’єкта, події, переживання до певного класу” [16], ми отримуємо схему зберігання фактичних значень характеристик об’єктів

суб'єктивної діяльності. Субстанцією, де представлені когнітивні категорії, що визначають людську свідомість і репрезентують сутність культури, виступають в першу чергу семантичні структури природної мови. Вони забезпечують понятійну складову суб'єктивної реальності з усім багатством її характеристик і взаємозв'язків, а суб'єктом пізнання виступає Homo Lingualis.

У Е. Гуссерля “конкретний феномен осмисленого вираження” становить багатшарове утворення. В ньому він виокремив, по-перше, предмет, що покладається думкою, по-друге, зовнішню щодо нього “фізично”-виражаючу (мовну, словесну, знакову) оболонку, по-третє, психічні переживання, які супроводять процес мислення і в які предмет ніби “вкладений”, по-четверте, корелятивний щодо предмета спосіб його усвідомлення – мислительний акт, котрий надає вираженню значення й споглядальної повноти, акт, що в ньому конститууються єдність і смислова цілісність предметності, яка мається на думці, тобто саме відношення свідомості до предмета [9, с. 61]. Життєвий світ у функції “ґрунту” надає матеріал для побудови концептуальної моделі його багатовимірної відображення, а у функції “дороговказу” спрямовує процес когніції як “активності знання” [20] на відображення цієї моделі у мові.

Орієнтація гносеології на розкриття смислових ресурсів життєвого світу, на функціонування екзистенціалів, структур нашої прилученості до інтерсуб'єктивних горизонтів семантичного поля культури як системи символів, що втілюють інтелектуальне і ментальне структурування і пізнання світу людиною, може забезпечити новий вектор когнітивних пошуків у сучасних лінгвофілософських дослідженнях. При усій різнобарвності в інтерпретації поняття когніції різними лінгвофілософськими напрямками їх об'єднує думка про специфіку мовних вимірів життєвого світу людини, а “феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким постає для неї мова” [8, с. 9].

Література

1. Андрейчук Н.І. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень // Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. Випуск 17 / Укл.Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ. – С. 273-278.
2. Андрейчук Н.І. Когнітивна лінгвістика і моделювання інтелектуальної діяльності // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, ТНЕУ, 30-31 жовтня 2007р., в 2-х частинах. – Частина 1. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – С. 48-51.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979.

4. Бацевич Ф.С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. – К.: ВЦ “Академія”, 2008. – 240 с.
5. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия // Вопросы философии, № 3, 1986. – С. 101-116.
6. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. – М., 1994.
7. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. – СПб.: Владимир Даль, 2004. – 400 с.
8. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
9. Кошарний С.О. Біля джерел філософської герменевтики / В. Дільтей і Е. Гуссерль/. – К.: Наукова думка, 1992. – 124с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
11. Леонтьев А.Н. Философия психологи – М.: Наука, 1994. – 405 с.
12. Мотрошилова Н.В. Гуссерль и Кант: проблема “трансцендентальной философии” // Философия Канта и современность. – М., 1974. – С. 329-377.
13. Петров А.Н. Моделирование субъективной реальности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filosofia.ru/70583/>
14. Пименова М.В. Коды культуры и принципы концептуализации мира // *Studia Linguistics Cognitiva*. Вып.1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 172-186.
15. Прехтль П. Введение в феноменологию Гуссерля. – Томск: Издательство “Водолей”, 1999. – 96 с.
16. Психология. Словарь / Под общ. Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
17. Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник / Отв. редактор М.И. Панов, Л.Е. Тумина. – М.: ООО “Агентство “КРПА Олимп”, 2005. – 960 с.
18. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
19. Claesges, U. Zweideutigkeiten in Husserls Lebenswelt-Begriff / U. Claesges // *Perspektiven transzendental-phaenomenologischer Forschung*. Hrsg. von U. Claesges und K.Held. – Haag: Martinus Nijhoff, 1972. S. 85-101.
20. International Encyclopedia of Communications/Ed. in Chief E.Barnouw. – Vol.1. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1989. – 462 p.

*Л.В. Димитренко,
Херсонський державний університет,
м. Херсон*

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗНОГО ВИРАЖЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У статті йдеться про проблему словесного поетичного образу (СПО) як лінгвокогнітивного феномену та лінгвокогнітивні механізми його формування.

This article touches upon the problem of a verbal poetic image as a linguistic and cognitive phenomenon, linguistic and cognitive means of its formation.

Метою статті є характеристика функціонування словесного поетичного образу (СПО) як лінгвокогнітивної структури на матеріалі англomовної поезії. Тлумачення природи СПО з точки зору когнітивної лінгвістики мають багато спільного. Але слід зазначити, що наявні й розбіжності, які обумовлені тим, який аспект СПО є домінуючим у дослідженні, якими теоретичними положеннями послуговується дослідник. Безумовно, усі трактування базуються на спільних теоретичних засадах, які є основними в когнітивній науці. Це стосується значення СПО як когнітивної структури, що бере витоки з положення про матеріальність поняттєвої системи особистості. Мається на увазі, що особистість осмислює навколишнє середовище за допомогою фізичного, інтелектуального та культурного досвіду [1]. Особистісний досвід є широким поняттям, яке включає перцептивні, моторні, емоційні відчуття та ментальні операції. Тому в когнітивному аспекті мовленнєва одиниця є упредметненим знанням про світ за допомогою упредметнення знання в поетичному тексті. СПО є упредметненою структурою знання про фрагмент навколишньої дійсності, репрезентованого за допомогою різних засобів представлення знань. Спільним для всіх досліджень в межах когнітивної лінгвістики є те, що вони ставлять за мету, а саме: виявлення тих когнітивних механізмів, на яких ґрунтується організація СПО в поетичному мовленні. Але при цьому різними є об'єкти дослідження: художні та поетичні тексти або дискурс [2, с. 26]. Це обумовлюється вибором когнітивного апарату дослідження. Концептуальна система особистості формується різними видами знань, що обумовлено каналами отримання інформації та процесом її усвідомлення: через когнітивне несвідоме чи свідоме. Саме тому в концептуальній систе-

мі розрізняють такі рівні ментальних репрезентацій: довербальний, який характеризується формуванням базових концептів, і вербальний, який є структурований різними концептами, упорядкованими у схематичні моделі образів [1, с. 12].

Таким чином, когнітивна поетика орієнтується на виявлення механізмів формування і функціонування СПО в поетичних текстах у їх співвідношенні з поняттєвою системою та мисленнєвою діяльністю особистості. Апаратом наукового дослідження є концептуальні схеми метафор, метонімії, оксиморона тощо. Дослідження СПО з точки зору когнітивної лінгвістики орієнтовано не лише на розуміння питання щодо його формування та функціонування, а й на пояснення того, як здійснюється розуміння словесно втіленого в поезії буття за допомогою образної картини. Кожний СПО є вписаний у семантичний простір конкретного тексту та у семантичний простір усієї поезії, яку можна розглядати як частину семіотичного простору світової культури. Образний простір поетичного твору є результатом взаємодії різних СПО. Для визначення особливостей формування та функціонування СПО у поетичному тексті пропонується робоча гіпотеза, відповідно до якої СПО виникає в процесі набуття життєвого досвіду автором поетичного тексту і стає одним із художніх засобів відображення дійсності. Одне узагальнене образне вираження предметів, явищ і подій навколишньої дійсності втілюється в СПО за допомогою різних лінгвокогнітивних засобів (образи любові, життя, смерті тощо). Такі лінгвокогнітивні засоби є операціями мовного і концептуального характеру.

Аналіз концептів, які набувають образного втілення в американській поезії, дозволив змалювати концептуальну картину американської поезії ХХ століття. Дану картину ми представили у вигляді трьох концептуальних царин: світ людини – світ духовної культури – світ фізичний, а також виявили особливості світогляду та творчі пріоритети в описі навколишнього світу, обумовлені характером мислення і сприйняття. Очевидно, що центр концептуальної картини світу американської поезії представляє людина як фізично, соціально та інтелектуально активний індивід, що живе сьогоднішнім у необмеженому просторі та перетворює стихії і об’єкти природи. Периферію становить духовна царина людини, її фізичні стани та характеристики, а так само час як філософська категорія та обмежений простір. Світ людини, як активної, необмеженої рамками буття істоти, представлений переважною кількістю випадків образного втілення в американській поезії ХХ століття: 80% СПО. Світ духовний і фізичний відноситься до периферії. Це обумовлено широким поширенням у США прагматизму як філософського напрямку, що тлумачить реальність як досвід, під яким розуміється все сприйняте та відчуте людиною. Досвід не надається людині від народження та споконвічно, а здобувається нею у процесі пізнання, рішення життєвих завдань – пристосування

організму до середовища. Підклас “Інтелектуальна царина” широко репрезентований групою концептів, що відносяться до царини раціонального. Більшість залучених до цієї царини понять співвідносяться з людиною, її фізичними станами й діями. Вольові стани людини та її власне свідомість представлені невеликою кількістю випадків образного вираження. СПО, що характеризують людину, несуть у собі особливий, оригінальний опис фізичної й духовної царини. Діяльність, що має творчий початок, ототожнюється із психологічною сутністю індивіда, при цьому її характер обумовлюється соціальним станом. Людське буття в американській поезії представлено як артефакт, що ще раз підкреслює пріоритет людини як творця своєї долі. Сама людина мислиться як контейнер, або ототожнюється з об’єктами природи, які служать індикаторами її якостей. Простір людського буття в американській поезії не є обмеженим. Людська істота не ставиться в які-небудь рамки. Образні асоціації викликані, як правило, не будівлями та спорудами, у яких живе індивід, а великими містами, районами місцевості, штатом, країною тощо. У поетичній уяві місцевість, на якій відбувається перебіг людського життя, набуває космічного характеру. Час кваліфікується скоріше як міра й інтенсивність протікання буття, ніж його об’єктивний плін, ототожнюючись при цьому з водою. В американській поезії наявні індивідуальні трактування релігійних канонів, поряд із загальноприйнятими постулатами. У переважній більшості випадків навколишня дійсність і її об’єкти мисляться в американській поезії як контейнери (наприклад, час, людина, простір буття тощо). При цьому спостерігається тенденція до “олюднення” предметів дійсності, що ще раз підкреслює роль людини як посередника в осмисленні навколишньої природи. Характеристику концептуальної картини світу доповнює аналіз сутностей, за допомогою яких здійснюється образне втілення. Їхній набір представлений живими та неживими фізичними об’єктами дійсності. Перша група містить у собі людину (*man*), живі істоти (*snake, cat, bird, bee, etc.*), міфічні істоти (*ghost*). Друга група: контейнери (*ball, balloon, prison, etc.*), рідкі та тверді речовини (*lotion, broth, steel, etc.*), об’єкти природи (*flower, tree*), явища природи (*mist, wind, fire*), артефакти (*print, hammer, plow, etc.*). У підкласі “Емотивна сфера” найбільш повно представлена група концептів, що характеризують любов. Специфіка репрезентації цього почуття полягає в тому, що воно супроводжується емоціями як позитивного, так і негативного характеру, відповідно до індивідуального досвіду та конкретної ситуації. Так, ми спостерігаємо асоціації з почуттям радості, замилювання: *She spoke of love until losing her breath* [Calbert, 1995, p. 32]. У ряді прикладів любов описується як почуття, здатне погубити або принести страждання: *So in the dark we hide the heart that bleeds...* [Cullen, A, p. 1029], *...the black man who Bit my pretty red heart in two* [Plath, A, p. 1173], *My heart*

flying into the arms of the one that will kill it [Kelly, 1995, p. 112]. У силу авторської уяви поетичний опис любові може мати парадоксальний характер і викликати несподівані асоціації: *love's shakey equilibrium* [Oliensis, 35, p. 149]; *Some drown in love as in dark water* [Francis, WW, p. 500], що часто обумовлюється псевдопрагматичним трактуванням: *Love is not all: it is not meat nor drink (...) I might be driven to sell your love for peace, Or trade the memory of this night for food* [Millay, A, p. 967]. Проте, любов залишається почуттям, що охоплює всю гаму людських переживань: *Four elements and five senses and a man – a spirit in love* [Thomas, A, p. 1097]. Незважаючи на всі розчарування й невдачі, людина знову й знову відроджується до любові й через неї: *Each time we fall out of love we say it wasn't really love at all as if, landing, a plane would say no, not actual sky* [Goldberg, 1995, p. 84]. Здійснене дослідження розкриває перспективи вивчення поетичного образу в когнітивному аспекті (порівняльний аналіз образів авторів, що належать до одного мовного соціуму, і авторів-носіїв різних мов) і в лінгвістичному аспекті (аналіз образів сучасної американської поезії в плані семантики, лексичного втілення структурних елементів, їхньої морфологічної належності, синонімії тощо).

Література

1. Белехова Л.І. Образний простір текстового світу сучасної американської поезії / Учбовий посібник з інтерпретації художнього тексту. – Херсон: Видавництво “Айлант”, 1997. – 184 с.
2. Берг М. Литературократия: Проблемы присвоения и перераспределения власти в литературе. – М.: Кафедра славистики университета Хельсинки, Новое литературное обозрение, 2000. – 352с.
3. 35 – Under 35. The new generation of American poets/ Edited by Nicholas Christopher. – N. Y., L.: – 240 p.
4. A – The Riverside Anthology of Literature. University Of Missouri, 1990. – P. 583-2138.
5. HP – The Complete Poems of Carl Sandburg. Revised and Expanded Edition. – Harcourt Brace Jovanovich, Publishers: S. D., N. Y., L. – 797 p.
6. MV – Modern Verse. [Edited by Oscar Williams]. Washington Square Press. Inc. – N. Y.: 1958. – 639 p.
7. NA – The Norton Anthology of Modern Poetry. Second Edition. – N. Y., L.: 1988. – P. 558-2150.
8. WW – Western Wind. An Introduction to Poetry. – N. Y.: McGraw-Hill. Inc., 1992. – 633p.

*Т.О. Долга,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Т. Г. Шевченка,
м. Кременець*

ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано основні положення теорії мовленнєвої діяльності, види мовленнєвої діяльності, розкрито поняття “перекладу” як вид інтелектуальної діяльності особистості.

The article considers main principles of speech activity, types of speech activity, the definition of “translation as type of intellectual activity of individual” was determined.

Переклад – це складне явище, у дослідженні якого в центрі уваги виявляються соціальні, психолінгвістичні, психологічні та культурні аспекти, він – невід’ємна частина людської цивілізації, в якій існують різні етноси та культури. Протягом своєї багатовікової історії переклад відігравав одну з найважливіших соціальних ролей, здійснюючи міжмовні контакти не тільки між різними народами, але й між різними культурами та літературами. З другої половини ХХ століття переклад відіграє велику роль у встановленні науково-технічних і комерційних зв’язків. У даний час переклад має статус окремої науки з чітко вираженим предметом, об’єктом дослідження і, відповідно, своєю термінологічною системою і являє собою серйозну наукову дисципліну, яка здатна пояснити й описати основні положення перекладацької діяльності.

За допомогою перекладу здійснюється опосередковане спілкування людей, які належать до різних культурних товариств, де культурним посередником є перекладач. У зв’язку з цим багатьма вченими визнається той факт, що переклад означає не тільки перехід від однієї мови до іншого, але й від однієї культури до іншої (А. Лілова, 1985, А.Д. Швейцер, 1988; В.Н. Комісарів, 2001 та ін). Виступаючи посередником між двома мовами, переклад неодмінно стикається з таким явищем, як культура, адже мова – це, перш за все, феномен культури. Переклад – це “унікальна сфера мовленнєвої діяльності, де мають значення не тільки різні мови, але й різні культури, а часом і різні цивілізації” [6, с. 4].

Виконуючи найважливіші соціальні функції, переклад як вид мовленнєвої діяльності, має розглядатися у сукупності всіх сво-

їх функцій, своєї соціальної природи і реалізовувати потреби людей в спілкуванні. Про це свідчить і той факт, що багато вчених-перекладознавців (А.В. Федоров, 1956; Я.І. Рецкер, 1974; Л.С. Бархударів, 1975; В.М. Комісарів, 1960, 1990, 2001; Л.К. Латишев, 1988, 2001; А.Д. Швейцер, 1988; Р.К. Міньяр-Белоручев, 1996 та ін.) виокремлюють переклад як мовленнєвий процес і вбачають у цьому основну особливість перекладу. Дійсно, з одного боку, ми говоримо про переклад як про процес, що відбувається під час перетворення тексту з однієї мови на іншу, з іншого боку – це сам текст, отриманий в процесі даного перетворення.

З огляду на теорію О.О. Леонт'єва під мовленнєвою діяльністю ми розуміємо “сукупність психофізіологічних робіт людського організму, що забезпечують побудову мовленнєвих висловлювань або їх сприйняття і розуміння” [Леонт'єв А.А, 1997, с. 234]. Мовленнєва діяльність, як відомо, супроводжує весь навчальний процес і, як було сказано вище, мовленнєва діяльність—це діяльність, яку виконують переважно за допомогою мови, і яка спрямована на здійснення людської потреби в спілкуванні. При цьому, якщо люди, що спілкуються, володіють однією мовою, то спілкування відбувається безпосередньо. Однак, у випадку, якщо, люди володіють різними мовами, безпосереднє спілкування стає вже неможливим. У цьому разі на допомогу приходить переклад, який є важливим допоміжним засобом і забезпечує виконання мовою її найважливішої комунікативної функції (Леонт'єв А.Н., 1977; Леонт'єв А.А, 1997). Крім того, переклад відіграє велику роль в обміні культурними досягненнями та цінностями між різними народами і слугує покращенню світової культури.

Таким чином, переклад – це двомовна діяльність, яка є особливим видом комунікації. З цих позицій І.А. Зимова та В.І. Єрмолович визначають переклад як “безперервний процес осмислення (формування і формулювання) сприйнятої думки – розуміння сенсу повідомлення на одній мові і “перетворення” цього сенсу в задум, формування та формулювання висловлювання на іншій мові” [І.О. Зимова, В.І. Єрмолович, 1981, с. 14].

Однак, мовленнєва діяльність реалізується в чотирьох видах, в тому числі: аудіювання, говоріння, читання, письмо, а переклад відноситься до складного виду мовленнєвої діяльності, поєднуючи в собі всі вищезгадані складові, але вже на двох мовах. Відповідно виділяють декілька процесів різного перекладу – усний або письмовий переклад з іноземної мови на рідну або навпаки, а також переклад на слух. В мовленнєвій діяльності різні засоби мови використовуються не завжди однаково. При слуханні та говорінні людина сприймає готову мовленнєву продукцію, яка створюється не нею, а іншими людьми. Таке володіння мовою називають рецептивним. При говорінні та письмі людина сама створює певні словесні формулювання, які вона

може або відтворювати по пам'яті, тоді її мовлення являється репродуктивним, або створювати самостійно, тоді її мовлення носить продуктивний характер. [1, с. 87]. У мовленнєвому спілкуванні люди передають один одному свої думки. Тому найголовнішою ознакою людського спілкування є передача думок одних людей іншим, тобто передача того, що називається смисловою (внутрішньою) стороною мови, або її смисловим змістом. Думки, які внутрішньо виражаються засобами тої чи іншої мови і є тим предметом перекладу, який слід брати до уваги, коли ставиться запитання про те, що саме перекладається. Відповідно, перекладаються не слова, а поняття, які ними виражаються, не речення, а твердження, не тексти, а думки та роздуми, що в них містяться. Мовний переклад з психологічної точки зору визначається як переклад думок з однієї мови на іншу. Інакше кажучи, сутність мовного перекладу в тому, що думка, виражена засобами однієї мови, моделюється засобами іншої мови. Таким чином, для процесу перекладу характерним є переключення мислення з однієї мовної бази на базу другої мови [1, с. 151].

Незважаючи на те, що аналіз перекладу з самого початку відбивав його двобокий характер, з чітким розумінням його і як процесу, і як продукту мовленнєвої діяльності, одні дослідники зосереджували увагу на перекладі як на продукті діяльності людини, (Рецкер Я.І., 1974, 1988; Латишев Л.К., 1988, 2001; Лілова А., 1985; Швейцер А.Д., 1988), інші більш детально розглянули сам процес перекладу (Бархударов Л.С., 1956, 2002; Комісарів В.Н., 1960, 1990, 2001; Міньяр-Белоручев Р.К., 1996; Федоров АВ, 1956, 2002).

У випадку домінування окремих видів мовленнєвої діяльності відповідно виділяють різні види перекладу. Так, при усному перекладі домінують аудіювання і говоріння, при письмовому – читання і письмо. В цілому, переклад відрізняється від інших видів мовленнєвої діяльності тим, що він:

- по-перше, поєднує аудіювання і говоріння (усний переклад) або читання і письмо (письмовий переклад);
- по-друге, він здійснюється, в тому випадку, якщо є людина, здатна виконувати переклад в умовах двомовності;
- по-третє, на відміну від переказу, мета перекладу полягає у передачі повного обсягу інформації без змін у змісті.

В основу створення моделі навчання другої мови засобами перекладу покладено лінгвістичну теорію перекладознавства. Згідно з нею переклад розуміється і як процес, і як результат складної свідомої мовленнєвої діяльності, спрямованої на перетворення повідомлення однією мовою на рівноцінне за змістом та експресивно-стилістичним забарвленням повідомлення іншою мовою з метою виконання інформативної, естетичної, навчальної та інших функцій. Вважаємо, що, крім смислових, формальних, стилістичних,

функціональних, експресивних співвідношень під час добору еквівалентів, важливим критерієм в умовах використання перекладу як засобу навчання другої близькоспорідненої мови є врахування й інших особливостей мови – її зрозумілість, багатство й обов’язково відповідність усім літературним нормам. Найоптимальнішою одиницею навчального перекладу вважаємо речення, оскільки воно не тільки дає можливість відтворити виражальні засоби оригіналу, своєрідність твору і стилю автора, а й дозволяє у комплексі розв’язати лексичні, граматичні, орфоепічні, орфографічні завдання навчання другої мови. Однак ми не заперечуємо, що залежно від навчальної мети одиницями перекладу можуть бути фонemi, графemi, слова, словосполучення і текст.

Розвиток мовлення (навчання мовленнєвої діяльності) базується на теорії мовленнєвої діяльності (Л. С. Виготський), на теорії поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін), на даних психолінгвістики про співвідношення системи мови і мовної спроможності людини (О. О. Леонт’єв), на теорії формування мовленнєвої діяльності особистості (Ю. М. Караулов).

Як відомо, мовлення, передусім – поняття лінгвістичне (у протиставленні “мова – мовлення”). Мова – це знакова система, застосовувана як засіб людського спілкування, а мовлення – це процес використання мовлення для спілкування, тобто реальне функціонування мови. Разом з тим мовлення – це поняття психологічне, оскільки мовленнєва діяльність є одним з видів психічної, інтелектуальної діяльності людини. Мовлення є також поняттям комунікативним, оскільки воно виступає основним засобом комунікації (мовленнєвого спілкування).

Розрізняють мовлення внутрішнє, або, як його називають, мисленнєве. У формі внутрішнього мовлення здійснюється один з етапів мовленнєвої діяльності – етап планування, прогнозування мовлення. Здійснюється він не в конкретних словесно-граматичних формах, а в узагальненому вигляді, семантичними комплексами, в яких окреслюються межі майбутнього висловлення. Далі внутрішнє мовлення перетворюється на зовнішнє шляхом відбору конкретних слів і побудови конкретних речень, висловлень, текстів (етап реалізації).

Зовнішнє, реалізоване мовлення існує в усній і писемній формах. Усне мовлення виникло набагато раніше, ніж писемне. З усним мовленням людина стикається у своєму житті набагато частіше, ніж з писемним. Усна і писемна форми мовлення тісно пов’язані одна з одною, і розвиток однієї форми мовлення позитивно впливає на іншу. Усне мовлення – мовлення живе, тобто розраховане на слухове сприйняття.

Основні положення теорії мовленнєвої діяльності можна стисло сформулювати наступним чином.

1. Мовлення – особливий вид психічної діяльності людини, метою якої є спілкування між людьми. Спілкування – неодмінна умова і в той же час результат існування людського суспільства. Розрізняють три сторони процесу спілкування: комунікативну (встановлення контактів між людьми), обмін інформацією і моделювання єдиної стратегії взаємодії в спільній діяльності (пізнавально-діяльнісний аспект), а також сприйняття і розуміння іншої особистості (міжособистісна взаємодія і взаємовплив).

2. Мовлення, як особливий вид психічної, інтелектуальної діяльності, нерозривно пов'язане з мисленням. Воно є засобом формування і формулювання думки за допомогою мови. Складові елементи мовлення співвідносяться з логіко-розумовими чинниками: слово відповідає поняттю, речення – судженню, тобто виражає думку, текст виражає задум автора, послідовність його думок. Тому розвиток мовлення тісно пов'язаний з розвитком мислення: одне зумовлює інше, і у зв'язку з цим правильніше було б казати не просто про розвиток мовлення, а про розвиток мовленнєво – мисленнєвої активності.

3. Мовлення не існує заради мовлення самого по собі. Ми говоримо не для того, щоб щось сказати, а з метою розв'язання певної комунікативної задачі, вплинути на будь-кого, виразити свою згоду, незгоду, задоволення чи незадоволення і так далі, тобто мовленнєва діяльність включена до загальної немовленнєвої діяльності людини (комунікативної, пізнавальної, впливаючої, естетичної, фізичної тощо).

Література

1. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранному языку. – М.: Просвещение, 1965. – 227 с.
2. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
3. Комиссаров В.М. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Ладыженская Т.А. Устная речь как средство и предмет обучения. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 134 с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М., “Московский лицей”, 1996. – 134 с.
6. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. – М., Наука, 1988. – 144 с.
7. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

В.М. Желтовський,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

TO SELL MILITARY CAMPAIGN IN IRAQ STRESSING THE FREEDOM THEME: HOW POLITICALLY CORRECT VOCABULARY WAS USED BY GEORGE W. BUSH

Дану статтю присвячено питанню використання політкоректних висловлювань на тему свободи у промовах Дж. Буша на початку військової кампанії в Іраку в 2003 році. Дослідження було проведено на основі аналізу промов Дж. Буша у розрізі вживання політкоректності з метою переконати американський народ та міжнародну спільноту у необхідності такого кроку як ввід військ на територію Іраку.

The article is devoted to the political correctness usage, which stresses the freedom theme in the speeches delivered by George W. Bush at the beginning of the Iraqi military campaign in 2003. The research has been conducted on the material of George W. Bush's speeches as far as political correctness usage is concerned with the aim to convince both American and International communities to support the U.S. invasion in Iraq.

It is freedom that is far and away the most important value of American society. It has long been a powerful motivator, and various leaders have used freedom rhetoric to motivate populaces to accept policies that they might not otherwise deem necessary under other circumstances. Being the president of the United States, George W. Bush delivered a whole lot of speeches on Iraq military campaign, emphasizing freedom on a regular basis. However, there is a distinct change of freedom theme reference during different periods of the Iraq war as well as there is a distinct change in reasons for stressing the freedom topic in the rhetoric.

Without a doubt, for the time being there has emerged the great interest in the modern linguistics as regards the political discourse. A range of famous scholars be it Galperin, Lakoff, Baranov, Lutz etc. conduct their research in the field of political correctness usage in the speeches delivered by key politicians analyzing stylistical and lexico – semantical peculiarities of such a rhetoric.

In favour of a topicality of the given research is the fact that the start of invasion in Iraq was more than just controversial issue and there had been no international agreement reached concerning the legality of the invasion

[5, p. 11]. That is why for George W. Bush and his administration it was the crucial task to convince American and International communities to support the war. It was the rhetoric and its stylistical components that were used a tool to change people's opinion about the need to invade Iraq.

With the aim to analyse the approach of George W. Bush to political correctness while stressing the freedom theme such tasks as the analysis of freedom related politically correct expressions, the reasons for their use and the outcomes of stressing freedom in the discussions about the need to invade Iraq should have been accomplished.

Thus, year 2003 was the year when U.S. and Coalition Military Forces started military campaign in Iraq with the view to disarming Iraq of weapons of mass destruction, to ending Saddam's support of terrorism, and to freeing the Iraqi people [6]. In other words, using political euphemisms, the aim was to liberate the Iraqi people, to bring freedom to Iraqis. Consequently, the speeches of George W. Bush included a lot of politically correct expressions on Freedom and Democracy theme since U.S. troops were announced as **Liberators** who were doing the job of **fighting for the cause of liberty and for the peace of the world**, or were **working to promote liberty, secure and spread freedom and democracy in Iraq, bringing hope and freedom to the Iraqi people** [6]. However, one should keep in mind that the job was in reality military activity against supporters of Saddam Hussein who oppressed the Iraqi people.

Without a doubt there was a range of political reasons for such a politically correct vocabulary as regards removing Saddam Hussein's regime from power and U.S. military invasion in Iraq. First of all, it was the Bush administration aim to get Americans' support for using force in Iraq that led to political correctness in the rhetoric of George W. Bush. To have the support among Americans meant to have a right to demand money from Congress and it's logically to assume that first task for president Bush speech writers was to gain support for the invasion among common Americans. To prove this assumption we may compare the polls results received at the end of the year 2002 and at the beginning of 2003 as far as public opinion toward invasion in Iraq is concerned.

For example, at the beginning of January 2003 approximately 2 out of 3 respondents wanted the government to wait for the UN inspections to end the search of weapons of mass destructions, and only 31% supported using military force immediately [7]. However, State of the Union delivered by George W. Bush in January increased support for the invasion. For example, NBC's Washington bureau chief Tim Russert, said the bumps in support were "largely" due to president Bush's State of the Union speech in January and to Powell's presentation on February 5, which most viewers felt offered strong evidence for action against Iraq; Bush's approval ratings jumped 7 points, and support for the invasion jumped 4 points. Only 27% opposed military action, the smallest percentage since

the polls began in April of 2002 [7].

Definitely, the reason for such an increase was the vocabulary used by George W. Bush. Never had President Bush used direct expressions about U.S. military possible actions in Iraq that were connected with killing terrorists or destroying terrorist network in Iraq and high possibility for U.S. soldiers to be wounded or killed. Vice versa, the future military force usage was described with the help of political correctness and the focus was put on the need **to liberate Iraqis, to bring liberation to Iraq**, etc.

What is more, it was stressed at the very beginning of the State of the Union that unless “America answer every danger and every enemy that threatens the American people” it will cause a detrimental effect on security, freedom and democracy inside the United States [6]. Such rhetoric of fear according to William Lutz convinced the American people that there was a need in “Taking unprecedented measures to protect our people and defend our homeland” and Americans understood that one possible unprecedented step was to go to Iraq [2, p. 44]. With the help of well elaborated vocabulary one might have thought that this is the only possible step to keep Americans free and secure at home.

To prove the necessity to remove Hussein’s regime from power George W. Bush stressed the fact that “the gravest danger in the war on terror, the gravest danger facing America and the world, is outlaw regimes that seek and possess nuclear, chemical, and biological weapons” [6]. Such regimes are called a new “threat” for America. Once again it is stated the U.S. responsibility to destroy this regime (“threat”): “we are called to defend the safety of our people, and the hopes of all mankind”. “We seek peace. We strive for peace. And sometimes peace must be defended”, – another example of imminent invasion in Iraq [6].

All the evidence provided by President Bush in his State of the Union about unwillingness of Saddam Hussein to disarm be it intelligence data, for instance, that thousands of Iraqi security personnel are at work hiding documents and materials from the U.N. inspectors convinced Americans that there was no other way but to invade Iraq (“**to lead troops to Iraq**”).

Concluding the State of the Union with the statement that “Americans are a free people, who know that freedom is the right of every person and the future of every nation” George W. Bush made it clear the only reason to invade Iraq is **make its people free from oppression** [6]. However, other possible reasons for such an invasion are not mentioned in the speech. Why? Maybe, they are not that noble to be stated in front of Americans who hesitate whether to support the launching of military operations in Iraq or not...

The upshot of State of the Union was positive for George W. Bush and having gained the support of Americans in invasion in Iraq, he continued on a regular basis to use components of political correctness to pay public’s attention to the only “purpose” of U.S. troops in Iraq

that is “**the cause of freedom**”, “**liberation of Iraq**”, “**the advance of freedom**”, “**commitment to the global expansion of democracy**”, or “**commitment to peace and freedom**”. Thus, the change of public attitude was the outcome of politically correct built speeches that stressed there was no better way for America to be secure and free than lead troops into Iraq and “**bring freedom**” to that country. At the same time, to repeat, there was no direct expressions about the way U.S. military and Coalition forces would conduct military operations in Iraq as well as other possible motives for using force were omitted.

Next successful politically correct step made by Bush Administration was the name for the initial military operation in Iraq. “Operation Iraqi Freedom” vividly outlined the repeatedly stated by George W. Bush “bottom line” of the invasion. Interesting fact was mentioned by some political experts that “Operation Iraqi Freedom” was not the initial name for that operation, again, to be precise, military operation. At first another name was suggested “Operation Iraqi Liberation” but first letters of every key word have coined a new word **OIL** that, in fact, according to opponents of Bush administration was more likely reason to invade Iraq than actually **Freedom** [11]. The allegation that the Iraq war was mainly about oil has since been supported by the remarks of Alan Greenspan, the recently retired head of the US Federal Reserve. In media coverage in advance of the publication of his memoirs, Greenspan is reported to have written that: “I am saddened that it is politically inconvenient to acknowledge what everyone knows: the Iraq war is largely about oil”.

However, “Operation Iraqi Freedom” was admitted as the official name for military operation in Iraq and the invasion began. At this moment it is important to understand that although the support of military campaign among Americans was high, it was extremely important task of George W. Bush speech makers to continue convincing Americans in necessity of that campaign. Again, as before the invasion, freedom issue was stressed the most. According to George W. Bush, American troops were not eliminating terrorists and risking to be killed in battles but **servicing in freedom’s cause, fighting in the cause of our nation, the great cause of liberty, bringing freedom to Iraq** and, what was more important for Americans, **defending the freedom of America**, etc. [6]

Consequently, in April 2003 a poll conducted by the Washington Post and ABC News found that 72% of Americans supported the Iraq War, despite finding no evidence of chemical or biological weapons and a poll made by CBS found that 60% of Americans said the Iraq War was worth the blood and cost even if no WMD are ever found. And in May 2003 a Gallup poll made on behalf of CNN and the newspaper USA Today concluded that 79% of Americans thought the Iraq War was justified, with or without conclusive evidence of illegal weapons. 19% thought weapons were needed to justify the war [7].

It is logically to assume that such increase in support was a result of a deliberate and constant message to American people sent by George W. Bush on a regular basis about the need **to promote freedom in Iraq and to save freedom in the USA**. According to statistics there were 42 speeches on Iraq issue during year 2003 and 15 speeches were delivered in April. That shows the direct evidence how well structured political speeches with the help of politically correct terminology that hide negative aspects of the invasion and put constant stress on the threat for American freedom claiming that the only way out was to go to Iraq **to promote liberty and democracy** there influenced the opinion of American people about war in Iraq [8].

Having analysed the speeches on military operation in Iraq in 2003, it came to light that another possible reason for politically correct vocabulary with emphasis on freedom and democracy was the need to gain support among U.S. Troops and Coalition Forces (“Coalition of the Willing”). Thus, a whole lot of speeches were delivered in front of military men and women and the rhetoric of George W. Bush remained the same as when he gave his speeches on Iraq in front of civil Americans be it State of the Union, weekly radio addresses, etc.

According to U.S. soldiers’ interviews, it was the way their mission in Iraq was described by George W. Bush that made them volunteer to serve overseas [10]. To sum up in one sentence, every single speech with the focus on Iraq described U.S. military men and women as **“Liberators whose mission is to bring freedom to the oppressed people, to promote liberty around the world, to build and secure a democracy in Iraq and what is more – to defend freedom of the United States while serving in Iraq”** [6]. Never had P resident Bush expressed directly possible risks and dangers the soldiers were about to meet as well as never was people’s attention paid to diverse horrors of the war such as mass killings of civilian Iraqis. Such a strategy of not mentioning negative sides of the war in the rhetoric brought the necessary upshot for Bush administration: significant increase in support of military invasion in Iraq and continuation of war regardless of the fact that weapons of mass destruction were not found.

However, to repeat, the reality very often was different from the one that was described in George W. Bush’s speeches with the help of politically correct vocabulary and many of the veterans returned home deeply disturbed by the disparity between the reality of the war and the way it is portrayed by the US government and American media [7; 9]. The war the vets described is a dark and even depraved enterprise, one that bears a powerful resemblance to other misguided and brutal colonial wars and occupations, from the French occupation of Algeria to the American war in Vietnam and the Israeli occupation of Palestinian territory [9].

There is an abstract from the interview of Spc. Michael Harmon, 24, a medic from Brooklyn. He served a thirteen-month tour beginning in April 2003 with the 167th Armor Regiment, Fourth Infantry Division, in

Al-Rashidiya, a small town near Baghdad that shows the evidence of that difference: "I'll tell you the point where I really turned," he said "I go out to the scene and [there was] this little, you know, podgy little 2-year-old child with the cute little podgy legs, and I look and she has a bullet through her leg.... An IED [improvised explosive device] went off, the gun-happy soldiers just started shooting anywhere and the baby got hit. And this baby looked at me, wasn't crying, wasn't anything, it just looked at me like--I know she couldn't speak. It might sound crazy, but she was like asking me why. You know, why do I have a bullet in my leg?... I was just like, This is--this is it. This is ridiculous." [10]. But similar possibility of negative outcomes of the military operation was deliberately omitted in George W. Bush speeches, for in no way would it help president administration get the support to start military activity in Iraq.

Yet "the most important things" go first and support among Americans (civil and military) was one of that important and crucial issues for a team of George W. Bush since it enabled president to send troops in Iraq and demand funds for military campaign from Congress. Having the support inside the American society, George W. Bush was in more favourable position than his opponents in Congress who were against the war in Iraq because now he could have said that his decision to lead troops in Iraq was based on the will of majority of Americans who support him and his decision [5, p. 41].

Speaking about support, one must keep in mind that the international support was equally important for the United States. At first only few European countries and Australia maintained the decision of the White House to invade Iraq. What is more, U.N. Security Council did not officially authorize the U.S. invasion 2003 in Iraq and according to Kofi Annan U.N. Secretary General it violated the U.N. Charter: "I have indicated (the invasion) was not in conformity with the U.N. Charter... From the Charter point of view it was illegal" [11]. Thus, it was more than important to convince U.N. Security Council to support U.S. and George W. Bush tried to show Europe that the aim of invasion was only **to bring freedom to Iraq and secure American and European democracies** but not to get control over the oil fields in the Middle East (which are greater than all the oil in the U.S., the North Sea, China, the Caspian Sea, and West Africa, all combined) or promote interests of the USA in that region [4, p. 23]. Consequently, one may observe that the objective was reached and more and more countries joined U.S. and Coalition of the Willing in the war in Iraq and provided both political and military support although there was no official U.N. Council Authorization [11].

It came to light that before the invasion and during the first months of invasion Freedom and Democracy politically correct theme was widely used in the rhetoric of George W. Bush and the reasons are given above. However, starting from May, 2003 there is a tendency in reducing freedom

and democracy related expressions in speeches of President Bush. It is connected with the 1st of May, 2003, when George W. Bush landed on the aircraft carrier USS Abraham Lincoln, in a Lockheed S-3 Viking, where he gave a speech announcing the end of major combat operations in the Iraq war. Bush's landing was criticized by opponents as an overly theatrical and expensive stunt. Clearly visible in the background was a banner stating “Mission Accomplished.” However, the banner, made by White House staff and supplied by request of the United States Navy was criticized as premature – especially as sectarian violence and American casualties have continued to increase since the official end of hostilities [11]. From that day more and more attention was paid to Coalition military activity theme and the need **to stay on duty** since the troops **had much work to do to make America more secure** etc [4, p. 19].

To sum up the analysis of politically correct vocabulary with the emphasis on freedom and democracy in the rhetoric of George W. Bush we may leap to next conclusions:

a) Bush administration made a focus on eternal American values such as freedom and democracy using them a politically correct change for realities of the war in order to get support among civil Americans and those who served in U.S. Army to launch military campaign in Iraq;

b) Freedom and democracy issue was central topic in the speeches about Iraq in order to get support from the allies of the United States by convincing them that the invasion in Iraq was launched with the aim to make Iraq a democratic country and secure freedom and democracy in the whole world;

c) Freedom for Iraqis was stated as the most important aim of the military operation in Iraq; other possible purposes be it gaining control in the Middle East, having access to oil reserves, etc. were never mentioned and discussed in George W. Bush speeches about Iraq;

d) While listening to George W. Bush comments about Iraq one may possibly have got the impression that the Operation Iraqi Freedom was more about peace than about real war. U.S. troops military activity was covered by political correct vocabulary with the emphasis on freedom and democracy theme that did not represent real picture of the situation in Iraq;

e) On the whole, political correctness with emphasis on Freedom and Democracy values was used as a tool to advance certain agendas of Bush administration and to convince American society and countries – allies to support policy of invasion. It is clear that if it hadn't been for political correctness with the stress on freedom and democracy related expressions, the support of the military campaign in Iraq (inside and outside the United States of America) would not have been enough to launch the invasion.

f) Having gained the support and having invaded the territory of Iraq, the amount of freedom and democracy theme expressions reduced in the rhetoric of George W. Bush since the end of major combat operation was

announced on the 1st of May 2003. From that day more focus was put on other topics be it U.S. and Coalition military activity in Iraq, security, etc.

References

1. Karlyn Kohrs Campbell and Kathleen Hall Jamieson. Deeds Done in Words. Presidential Rhetoric and the Genres of Governance. – New York: Academic Press, 2002. – 271 p.
2. Lutz W. Doublespeak. – New York: Academic Press, 1989. – 315 p.
3. Orwell G. Political Euphemism. Language Awareness. – New York: St.Martin’s Press Inc., 1978. – 152 p.
4. Peggy Noonan. President George W. Bush on War, Terrorism, and Freedom. – New York: Academic Press, 2004. – 263 p.
5. Wiliam Clark. The Real Reasons for the Upcoming War with Iraq. – New York: Academic Press, 2003. – 59 p.
6. <http://www.americanrhetoric.com>
7. <http://www.cnn.com>
8. <http://www.floridabaptistwitness.com/3757freedomcharactermajorinbush>
9. <http://www.news.bbc.co.uk/2/hi/americas>
10. <http://www.rhetoricandreality.com>
11. <http://www.wikipedia.org>

УДК 81’1.111 (73)

Ю.В. Заблоцький,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ БАРАКА ОБАМИ

Стаття присвячена дослідженню прагматичних показників ефективності впливу на американських виборців у перед-виборчих промовах президента Сполучених Штатів Америки Барака Обами. Розглядається роль політичного дискурсу в американському суспільстві та описуються стратегії досягнення успішної комунікації президента Америки.

The article is devoted to research of pragmatical markers of effective influence on American electorate in electoral speeches of the US President Barack Obama. The role of political discourse in American society is described as well as main strategies of the American President’s communicative act effectiveness is analyzed.

Важливість професійного володіння словом в умовах панування жорстких законів ринкової конкуренції у всіх сферах нашого життя ні в кого не викликає сумнівів. В одній з літературних розмов професорка Єльського університету, близька подруга Барака Обами і поетеса Елізабет Александер так висловилася про майбутнього президента Сполучених Штатів Америки: “З самого початку публічних виступів Обами було зрозуміло, що він приділяє величезну увагу мові. Він розуміє, що мова – це посередник, завдяки якому ми спілкуємося. Його висловлювання завжди були незвично точними, обережними, вишуканими, але не заради красивих слівця. Очевидно, він розуміє секрети, завдяки яким можна ефективно впливати на слухача” [8]. Перемога 47-річного чорношкірого Барака Обами на президентських виборах в США засвідчує вірність слів пані Александер, як і те, що роль мови в намаганнях політичних лідерів США впливати на вибір своїх громадян суттєво зростає.

Маніпулювання свідомістю з метою здійснення прихованого впливу на здійснення вибору реципієнта за допомогою мови давно застосовується у сфері політичної пропаганди. Можливості такого впливу закладені в самій природі мовної системи. Ми поділяємо думку К. Серажим що такі властивості мови, як рухливість семантичної структури слова, складність відмежування конотації від прямих денотативних значень, варіативність денотативних і конотативних значень тих самих мовних знаків під впливом соціальних чинників, багатокомпонентність як лексичного, так і прагматичного значення, наявність пізнавального та комунікативного, об’єктивного та суб’єктивного в значенні, синонімічні й асоціативні зв’язки слів, модальність висловлювання, оцінність семантики, навмисно і цілеспрямовано використовуються пропагандою, спотворюючи значення ідеологічних конотацій певних слів [4, с. 257].

Актуальність теми. Аналізуючи сутність політичної природи, можемо побачити, що політик (прагнучи переконати в правильності своїх ідей) та виборець (сприймаючи інформативні повідомлення) вступають в процес комунікації. Комунікатор, вступаючи у взаємодію з реципієнтом, в процесі створення та через посередництво комунікативних дій, за допомогою певних прийомів та із застосуванням відповідного мовного матеріалу має на меті вплинути на вибір дій аудиторії, задля досягнення своїх цілей. Одиницею дискурсу є текст, на який значною мірою впливають екстралінгвальні, соціокультурні та когнітивні фактори, тому актуальним в світлі лінгвопрагматичних вчень останніх років виглядає можливість дослідити функціонування мови в політичному дискурсі з позиції її безпосереднього використання в даній суспільній сфері, що передбачає аналіз на прагматично-комунікативному рівні. Такий підхід дозволить визначити прагматичні особливості американського політично-

го дискурсу, виявити його закономірності та особливості функціонування, з'ясувати цілі та стратегії використання в ньому мовного матеріалу.

Метою роботи є дослідження прагматичних маркерів досягнення успішності в комунікації в американському політичному дискурсі на матеріалі промов новообраного президента США Барака Обами. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- виявити особливості та сферу функціонування американського політичного дискурсу,
- простежити механізми мовленнєвого впливу на виборця,
- дослідити прагматичні особливості виступів американського президента, проаналізувати їх ситуативний контекст та комунікативне значення.

У науковій літературі до проблем політичного дискурсу звертались такі науковці, як Н.Д. Арутюнова, Т.А. ван Дейк, М.В. Ільїн, О.С. Кубрякова, Г. Сайдель та багато інших. Також питання політичної комунікації розглядаються у роботах А.Г. Алтунян, Б. Мотузенко, Л. Павлюк, О.А. Толпигіної, Т.Н. Ушакової. Проблемам лінгвістичної прагматики присвячені роботи П. Грейса, В.В. Зеленської, Ж. Піаже, Е. Мура, Дж. Серля, С.М. Соболевой та інших авторів. Вивченням соціокомунікативних аспектів американського політичного дискурсу і риторики Барака Обами зокрема займаються американські лінгвісти К. Сулейман та Д. О'Коннел.

Термін дискурс залишається одним з найбільш невизначених і неоднозначних в сучасній науці. В науковій та публіцистичній літературі він часто зустрічається в різних, іноді суперечливих один одному значеннях, що й не дивно враховуючи непросту природу даного поняття і складний процес його становлення в науці. Однак, більшість сучасних науковців сходяться в думці, що дискурс – це складне комунікативне явище, яке складається з тексту та екстралінгвальних, соціокультурних, прагматичних та інших факторів, таких як наміри, погляди, фонові знання адресата. Іншими словами, мова в теорії дискурс аналізу розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми, в когнітивних процесах формування їхньої свідомості.

М.В. Ільїн зазначає, що єдиний предмет політичного дискурс аналізу – це політика як семіотичне явище, як усвідомлена взаємодія заради досягнення певної мети [6, с. 15]. У цій своїй якості політика стає спілкуванням, комунікацією, а тому й свого роду “мовою”, що й дає підстави досліджувати наповнення політичного дискурсу не лише в рамках політології чи соціології, а й із застосуванням лінгвопрагматичного аналізу.

Політичний дискурс тісно пов'язаний з соціальною, культурною, суспільною сферами людського буття. Зміни у соціокультурному

просторі суспільства призводять до змін словникового складу політичного дискурсу, появи нових слів, а також цілих тематичних груп у межах існуючого фрагменту політичного вокабуляру. У процесі дослідження політичного дискурсу слід зважати на те, що прагматичний потенціал дискурсу є результатом вибору автором змісту повідомлення та способу його мовного вираження. У відповідності зі своїм комунікативним наміром автор відбирає для передачі інформації мовні одиниці, що володіють необхідним значенням, як предметно-логічним, так і конотативним.

Більшість фахівців та журналістів, які слідкували за виборчими перегонами в США, відзначають професійне володіння словом Барака Обами і сходяться в думці, що він прекрасний оратор. На думку американських науковців-лінгвістів Камелії Сулейман і Даніела О'Коннела, риторика Обами відрізняється від риторики інших чорношкірих політичних лідерів [10, с. 387]. На відміну від своїх попередників (Мартін Лютер Кінг, Джес Джексон), Обама не звертається до традиційної поетики проповіді, а оперує цілком сучасними прийомами публічного мовлення. На думку спеціалістів, Обама – представник нового покоління афро-американських політичних лідерів. Аналізуючи виступи Обами вчені відмічають його стриманість, врівноваженість, відсутність притаманної попереднім чорношкірим представникам поетичної патетики, зваженість, точність та обережність у висловлюваннях. Фахівці пов'язують це з одного боку з тим фактом, що нинішній президент отримав престижну освіту, за що й був названий ЗМІ “найгуманітарнішим” президентом в історії США, а з іншого – надзвичайною увагою з боку американського суспільства до слів чорношкірого кандидата, адже перед ним стояло нелегке завдання стати втіленням сподівань не лише афроамериканців, а всього американського суспільства. У своїх виступах Обама часто розповідає історію свого життя, яка є схожою і тому близькою для багатьох американців, наголошуючи на тому, що його мати білошкіра, а його батько родом з Кенії: *I am the son of a black man from Kenya and a white woman from Kansas. I was raised with the help of a white grandfather who survived a Depression to serve in Patton's Army during World War II and a white grandmother who worked on a bomber assembly line at Fort Leavenworth while he was overseas. I have brothers, sisters, nieces, nephews, uncles and cousins, of every race and every hue, scattered across three continents, and for as long as I live, I will never forget that in no other country on Earth is my story even possible* [11]. Даний уривок чітко показує, що людина, яка його промовляє, є “своїм”, принаймні близьким, адже мільйони громадян США мають приблизно такі самі історії життя. В такий спосіб Обама отожднює себе з представниками якщо не всіх, то багатьох національностей американського суспільства, викликаючи тим самим

довіру та симпатію у виборців. Слід відмітити, що “ідентичність” (identity) є одним з ключових понять у теорії дискурсу. К. Сулейман, посилаючись на С. Халл, стверджує, що кожен акт ототожнення є акт “виінакшення” (act of “Othering”), який відокремлює від одних і ототожнює з іншими [10, с. 375].

З точки зору теорії дискурсу усі об’єкти дійсності мають дискурсний характер: будь-яке явище є вписаним у контекст, який і надає йому повноту сенсу. Явища та об’єкти навколишнього світу можуть набувати різних значень (чи ідентичностей) у залежності від тих специфічних обставин, у які вони занурені. Дискурс виступає способом впорядкування реальності, механізмом визначення цінності (значення) як самого індивіда, так і предметів оточуючого світу. Явище не вписане у сферу дискурсу сприймається неадекватно. Звідси впливає уявлення про відносний характер ідентичності. Розуміння та пояснення будь-якого об’єкта чи процесу можливе лише у випадку виявлення того особливого дискурсу, в рамках якого ці процеси протікають.

Прагнення людини до логічності, її бажання узагальнити свої уявлення про світ, зробити його “своїм”, “керованим”, призводить до того, що, будуючи логічні з’язки на інтуїтивній основі, яка складає базу побутового світогляду, відбувається підміна фактів дійсності символами, які згодом перевизначаються через інші символи, що призводить до виникнення паралельного символічного світу [7]. Людина стереотипізує навколишню дійсність, розмежовує її таким чином, що практично будь-яка ситуація чи явище може бути поляризованим. Це надає серйозні можливості для маніпуляції свідомістю людей. Підміняючи одні символи іншими, політики за посередництва ЗМІ можуть впливати на інтерпретацію ідентифікації індивіда з набором соціокультурних норм та цінностей. Традиційні конфліктологічні теорії виходять з того, що протиставлення групових інтересів формує базову дихотомію політичних відносин “свій” – “чужий” (“друг” – “ворог” тощо). Така амбівалентність одночасно і об’єднує, і розділяє соціум. З одного боку, закріплюється єдність якоїсь частини суспільства, з іншого – виникає підґрунтя для ворожості всередині соціуму. Прийом обмовляння своїх суперників з метою зображення у позитивному контексті власної діяльності досить часто використовується політичними діячами. В своїй промові Барак Обама ототожнює свого суперника з адміністрацією президента Буша і її недолугою політикою і опозиціонує себе як представника “іншої” політичної культури: *I don't fit the typical pedigree, and I haven't spent my career in the halls of Washington* [9], ідентифікуючи себе з благородним американським народом, який прагне змінити ситуацію в країні на краще: *If John McCain wants to follow George Bush with more tough talk and bad strategy, that is his choice – but it is not the change*

we need [9]; *Well it's time for them to own their failure. It's time for us to change America* [9].

Останніми роками в кандидатів на пост президента Америки простежується тенденція до активного використання в своїх промовах міфу національної ідеї та єдності. Усталене функціонування національних цінностей в мовній картині світу, мовна репрезентація значимих символів, наприклад “американської мрії”, зумовлюють широкі можливості для маніпулятивних впливів в політичному дискурсі Сполучених Штатів. Поняття “американська мрія”, “національні інтереси”, “безпека нації”, “захист демократичних свобод” набувають в американському дискурсі часто сакрального, не підлягаючого запереченню значення [2]. В своїй президентській кампанії Барак Обама теж активно експлуатував цей прийом. В своїх промовах він часто апелює до понять “могутньої нації: *We remain the most prosperous, powerful nation on Earth* [11]; “єдиної нації”: *this nation is more than the sum of its parts – that out of many, we are truly one* [11]; одвічної “американської мрії”: *But for all those who scratched and clawed their way to get a piece of the American Dream* [11]; говорить про Америку як про єдину країну, що надає рівні можливості усім без винятку її громадянам: *and for as long as I live, I will never forget that in no other country on Earth is my story even possible* [11].

Дослідники відзначають, що поняття “національна ідея” виконує інтегруючу, консолідуючу та мобілізуючу роль систем ідей та цінностей, котрі згуртовують суспільство. Тому міф “національної ідеї” є одним із ефективних засобів впливу на увесь соціальний простір держави, оскільки категорія “національне” є ширшою за “етнічне” і включає все суспільство, його буття в даний момент часу об’єднане в національно-державне утворення або імперативно скероване до цього. Обумовлене це з одного боку можливостями закладеними в самій природі мовного середовища, у риторичному способі здійснення комунікацій, а з іншого можливістю маніпулювання самим поняттям “національна ідея”, яке своєю знаковістю та невизначеністю в суспільній свідомості надає широкі можливості для всіляких спекуляцій [1, с. 9]. Як соціокультурний феномен національна ідея не є в ідеології кожної окремої нації чимось чітко визначеним та окресленим. Її неможливо сформулювати як виокремлену концепцію, яка б повно відображала ідеологію тієї чи іншої нації як такої. В суспільній свідомості поняття “національної ідеї” ототожнюється швидше з “національним ідеалом”, “сенсом буття нації”, “національною мрією”, що базується на складній соціокультурній матриці цінностей, установок та переконань спільноти, але за своєю природою, на думку Б.Мотузенка, є набагато ширшою і становить в своїй основі складну систему всіх соціокультурних цінностей, що виробились в даному суспільстві, систему установок, очікувань та нормативів, що

функціонують в процесі життєдіяльності навколо цінностей і, відтак, складну систему стереотипів, міфологем, поведінкових “настанов”, що підсвідомо реалізуються нацією, як її особлива ментальна структура, вміле використання яких дає зручні можливості для маніпуляції свідомістю мас [2].

Маніпуляція в термінах комунікативних процесів має спрямування, ціль, результат. Метою та результатом успішного маніпулятивного впливу в політичному середовищі можуть бути голоси виборців, підтримка політичної програми тощо. В соціальному середовищі маніпуляція відбувається значимими символами, соціальними стереотипами, цінностями адресних аудиторій, міфологемами (як сакралізованими стереотипами), які легко проходять фільтри свідомості соціальної групи, окреслюють та ідентифікують її з певним набором соціокультурних установок. Сучасне міфотворення охоплює усі сфери суспільного життя і особливо помітно проявляється там, де ідеологічні (культурні) групи здійснюють експансію в “маси”, бажають впливати і панувати. На думку К. Леві-Строса, ніщо так не нагадує міфології, як політична ідеологія [5, с. 217]. Політики використовують міфологічні форми із тієї ж причини, що і міфотворці давно минулих віків – із потреби пошуку “поетичного” і “авторитетного” першопочатку, психологічної легітимації особи у тому середовищі, в якому вона намагається себе реалізувати. Міф надає сенсу, освячує, втаємничує, розширює горизонти видимості, наділяє правами і могутністю [3].

Окрім “національної ідеї” в американському політичному дискурсі, циклічно відтворюється сталий комплекс міфологічних мотивів, які також є присутніми у виступах Барака Обами:

– “мужній лідер”: уявлення про визначну роль політичного лідера, який ефективно діє, рятуючи людей від небезпеки, демонструє мужність, здатність до боротьби та захисту свого народу: *We need a President who can face the threats of the future* [9]; *As Commander-in-Chief, I will never hesitate to defend this nation* [9].

– “віра у краще майбутнє”: *переконання в тому, що незважаючи на всі тимчасові негаразди, мужній американський народ буде успішним та щасливим: We the people, in order to form a more perfect union; a march for a more just, more equal, more free, more caring and more prosperous America* [11].

– “наша сила – у єдності”: віра у те, що лише разом, завдяки своїй вірі, відданості, працелюбності американський народ зможе подолати труднощі на шляху до кращого майбутнього: *... this nation is more than the sum of its parts – that out of many, we are truly one* [11]; *These people are a part of me. And they are a part of America, this country that I love* [11]. *But what the people heard instead – people of every creed and color, from every walk of life – is that in America, our destiny is*

inextricably linked. That together, our dreams can be one [9];

– “віра в свої сили”: віра в те, що влаштування власного добробуту до снаги громадянам: *We can do that. All this we can do. And all this we will do* [11]; *they must always believe that they can write their own destiny* [11]. Загалом слід відзначити, що Обама запам’ятався в свідомості співвітчизників рефреном *Yes we can*, використаним у передвиборчих перегонах.

– “віра в громадянське суспільство”: віра в дотримання прав і свобод усіх громадян США не залежно від їх приналежності до будь-яких релігійних, національних, соціальних та інших груп: *We are a nation of Christians and Muslims, Jews and Hindus – and nonbelievers. We are shaped by every language and culture, drawn from every end of this Earth* [11].

Центральним стержнем промов Барака Обама стало використання поняття “зміна”. У зверненні до своїх виборців Обама неодноразово наголошує на тому, що Америці потрібні негайні і докорінні зміни в курсі зовнішньої та внутрішньої політики. Він вказує на неспроможність нинішньої влади змінити ситуацію в країні: *For eighteen long months, you have stood up, one by one, and said enough to the politics of the past. You understand that in this election, the greatest risk we can take is to try the same old politics with the same old players and expect a different result. You have shown what history teaches us – that at defining moments like this one, the change we need doesn’t come from Washington. Change comes to Washington. Change happens because the American people demand it – because they rise up and insist on new ideas and new leadership, a new politics for a new time* [9].

Пропонуючи своїм виборцям зміни на краще життя, Обама активно звертається до морально-духовних цінностей свого народу, апелює до почуття гідності, патріотизму та гордості за свою країну: *We remain a young nation, but in the words of Scripture, the time has come to set aside childish things. The time has come to reaffirm our enduring spirit; to choose our better history; to carry forward that precious gift, that noble idea, passed on from generation to generation: the God-given promise that all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness* [11].

Справедливо відзначимо, що запропонована Обамою програма дій і справді відрізняється за своєю суттю від політики, яку проводила адміністрація президента Буша. Він запропонував свіжий погляд на болючі для американського суспільства питання соціального захисту, фінансування освіти, зміни податкової політики, питання перебування американського військового контингенту в Іраці та Афганістані. Більшість політичних фахівців дійсно відмічали, що програма Обама виглядала потужніше, ніж у його конкурента, особливо в тій частині, що стосувалася соціальних та економічних проблем,

що на їх думку стало одним з визначальних факторів його перемоги в складні часи рецесії в США. Та все ж таки, слід відмітити, що кожного разу, коли з уст Обами злітала лексема “change”, публіка як зачарована шаленіла від радощів в передчутті довгоочікуваних змін з надією і вірою в очах, що Барак Обама – єдиний, кому під силу врятувати Америку. Міф “зміни” використовував і Джон Мак-Кейн, проте як бачимо, саме 47 річний, освічений та рішучий Барак Обама ідентифікувався в свідомості американців з перспективою реформ політичного курсу США. Американському народові 44 президент запропонував не просто реформи в освіті, медицині, податковій та енергетичній системі, він запропонував їм реформу свідомості американського суспільства, докорінної зміни цілої філософії життєустрою: *What is required of us now is a new era of responsibility – a recognition, on the part of every American, that we have duties to ourselves, our nation and the world* [11]. Американці, які не пережили такої складної економічної ситуації з 30-х років минулого століття, прийняли її.

Проведення масштабних виборчих кампаній, зростання зв'язку політики та ЗМІ, та зрештою непересічні особисті та ораторські якості американських президентів зробили політичний дискурс, а зокрема його усну форму (публічні виступи, інтерв'ю, телевізійні дебати, пресконференції), невід'ємною складовою сучасного американського суспільства. Нинішня президентська кампанія підтвердила важливу роль мови, як засобу ефективного переконання електорату. Обидва кандидати багато уваги приділяли спілкуванню з виборцями, а відтак, і мовному наповненню своїх виступів. Фахівці лінгвісти та журналісти високо оцінили майстерність володіння словом Барака Обами, називаючи його представником нового покоління чорношкірих лідерів США і відмічаючи не останню роль в його перемозі саме чіткій та професійній риторичі президента. Разом з тим, простежуємо, що у виборі засобів мовного впливу на виборців Барак Обама багато в чому опирався на перевірений роками матеріал. Активно експлуатувалися вже знайомі дослідникам міфи про національну ідею, єдність, елітарність американської нації, пропагувався образ рішучого лідера, підкреслювалися демократичні цінності американців. В умовах складної економічної ситуації актуально прозвучав заклик до змін, який і став наскрізним лейтмотивом промов Барака Обами.

Напрямок дослідження політичного дискурсу США в ракурсі його розгляду з врахуванням комунікативних, прагматичних, когнітивних та соціальних особливостей є, на нашу думку, достатньо перспективним і може слугувати основою для подальших досліджень.

Література

1. Воїнов В.В. Соціально-оціночні номінації у контексті культури США. – К.: Либідь, 1994. – 144 с. – С. 8-14.
2. Мотузенко Б. (n.d./2003) Національна ідея як об’єкт маніпуляцій [WWW document]. URL <http://fprr.org.ua/mediaeco/z-kryt/123.html> (22 січня 2009).
3. Павлюк Л. (18 листопада 2008). Медіа-міфокритика: міф, контрміф і антиміф як техніки риторичної драматизації або для того щоб деконструювати міф, треба його створити [WWW document]. URL <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/mifopoetyka-i-mifopolityka-mif-kontrmif-i-antymif.html> (2 лютого 2009).
4. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред. В.Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
5. Леви-Строс К. Структурная антропология / Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.
6. Ильин М.В. Политический дискурс как предмет анализа // Политическая наука: Сб. научных трудов/РАН. ИНИОН. – М., 2002. – С. 7-19.
7. Мазиев Ю.М., Сарафанникова Е.В. (17 мая 2001). Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве // Язык, коммуникация и социальная среда. – Выпуск 1. 2001 [WWW document]. URL <http://tpl1999.narod.ru/WebLSE2001/MazSar.htm> (15 лютого 2009).
8. Alexander E. (2008, November 25). Poets in the Age of Obama [WWW document]. URL <http://chicago.about.com/od/artsulture/a/ObamaPoetAlex.htm> (9 лютого 2009).
9. Barack Obama, Illinois. (2008, August 28) [WWW document]. URL <http://www.demconvention.com/barack-obama/> (9 лютого 2009).
10. Suleiman C., O’Connell D. Race and gender in current American politics: a discourse-analytic perspective// Journal of Psycholinguistic Research.vol 37. – 2008. P. 373-389.
11. Remarks of Senator Barack Obama “A More Perfect Union” Constitution Center Philadelphia, Pennsylvania (2008, March 18) [WWW document]. URL http://www.huffingtonpost.com/2008/03/18/obama-race-speech-read-th_n_92077.html (8 лютого 2009).

*Г.Д. Заньковська,
Чернівецький Національний Університет,
м. Чернівці*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ У КОЛІ СУМІЖНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ НАУК

У статті увага приділяється виокремленню лінгвокультурології з-поміж суміжних їй лінгвістичних наук, за допомогою уточнення об'єктів її дослідження та дефініції терміну тим самим надаючи їй статусу самостійної дисципліни.

In the article the attention is paid to the singling out lingvoculturology from contiguous linguistic sciences by means of the clarification of its research objects and definition, the same giving it the status of independent discipline.

Останні десятиріччя в науці відзначені тим, що основні відкриття робляться на стику суміжних наук, це ж стосується і лінгвістики. Нові наукові гіпотези і теорії виникають і формуються на основі взаємопроникнення і аналізу різних наук, об'єктом уваги яких є людина. У цьому можна переконатися переглянувши публікації по проблемах психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, антрополінгвістики та інші.

Прагнення до глибокого вивчення соціальної обумовленості мови, до її ролі в житті суспільства, до проблем, пов'язаних з формуванням мовної особистості і національного менталітету, не викликають сумніву. Біля витоків визначення світогляду народів через їх мови стояв В. Гумбольдт. Його ідеї отримали своє продовження в працях А.А. Потєбні, а також А. Мейє, Ж. Вандеріеса, Е. Бенвеніста. Сформувалося безліч самостійних напрямів, в кожному з яких складалося своє розуміння зв'язків мови і культури.

Взаємозв'язками мови і культури, мови і суспільства займаються такі науки, як лінгвістика, соціологія, соціолінгвістика, психологія, психолінгвістика, лінгводидактика, лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика.

Необхідно зазначити, що як показують відповідні джерела, не існувало на перших порах конкретної дисципліни, яка б розглядала проблему "мови і культури". Так, М.В. Русанівський у своїй статті пише, що "вже в найближчі роки принагідне зацікавлення проблемою "мови і культури" переросте в провідний теоретичний напрям сучасного мовознавства. Адже мова – акумулятор знань про світ, як відображення запасу національної й інтернаціональної духовної культури. Більше уваги приділялося досі комунікативній функції

мови, що цілком природно, оскільки комунікація, насамперед мовна, є необхідною умовою існування й розвитку культури” [7, с. 8]. Отже, створення теорії взаємозв’язку мови і культури було одним із актуальних завдань мовознавства.

Ідея відображення в мові національної культури не нова для лінгвістики. Серед різноманіття наук, що займаються питанням зв’язків мови і культури в нашому дослідженні ми приділяємо увагу новому напрямку, що з’явився в мовознавстві – лінгвокультурології, яка виникла на базі культурології, етнолінгвістики, лінгвокраїнознавства, соціолінгвістики.

Існують різні думки, щодо дефініції такої науки, як лінгвокультурологія, оскільки одні вчені вважають її розділом соціолінгвістики, інші дослідники розглядають її як частину етнолінгвістики. Розглянемо деякі визначення терміну “лінгвокультурологія”, досліджені та запропоновані відомими вченими:

Так, Маслова В.А. підкреслює міждисциплінарний характер лінгвокультурології, визначаючи її як “галузь лінгвістики, що виникла на стику лінгвістики і культурології”, як “гуманітарну дисципліну, що вивчає матеріальну і духовну культуру втілену в живій національній мові і що виявляється в мовних процесах” або як “інтеграційну область знань, що вбирає в себе результати досліджень в культурології і мовознавстві, етнолінгвістиці і культурній антропології” [6, с. 9, 30, 32].

В.Н. Телія визначає лінгвокультурологію як частину етнолінгвістики, присвячену вивченню і опису кореспонденції мови і культури в їх синхронній взаємодії [8, с. 217]. “Об’єкт лінгвокультурології вивчається на “перехресті” двох фундаментальних наук: мовознавства і культурології” [8, с. 222].

А такий вчений як С.Г. Воркачов вважає лінгвокультурологію молодим відгалуженням етнолінгвістики. В завдання цієї наукової дисципліни входить вивчення і опис взаємовідносин мови і культури, мови і етносу, мови і народного менталітету, вона створена по прогнозу Бенвеніста, “на основі – мови, культури і людської особистості” і представляє етнокультуру як лінзу, через яку дослідник може побачити матеріальну і духовну самотність етносу [2, с. 64-65].

В публікаціях В.В. Воробйов формулює задачі лінгвокультурології, визначаючи її як аспект мовознавства: “лінгвокультурологія – це: аспект мовознавства, що вивчає проблему відображення національної культури в мові; розділ семасіології, оскільки визначає і описує національно марковані мовні одиниці; вивчення розуміння мовлення в умовах міжкультурної комунікації” [4, с. 84].

Можна зробити висновок, що поняття лінгвокультурологія фігурує в назвах багатьох досліджень, проте дефініції цього терміну не співпадають, хоча спільним є те, що лінгвокультурологія вивчає взаємозв’язок і взаємодію культури і мови в процесі їх функціонування.

На нашу думку лінгвокультурологія – це цілісна лінгвістична і культурологічна дисципліна, що об'єднує багато суміжних наук з метою вивчення культурної спадщини народу, що закріпилася в його мові.

Окрім уточнення дефініції терміну лінгвокультурологія, з'являється необхідність порівняти і виокремити лінгвокультурологію з поміж етнопсихолінгвістики, лінгвокраїнознавства, соціолінгвістики та інших наук. Дистанціювання лінгвокультурології від суміжних наукових дисциплін полягає у можливості надання їй статусу самостійної дисципліни, що надалі допоможе їй точніше визначити і окреслити свій об'єкт, термінологічний апарат та методи лінгвокультурологічного дослідження.

Лінгвокультурологія і лінгвокраїнознавство.

Лінгвокраїнознавство (Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров та ін.). Лінгвокраїнознавчі дослідження в своїй більшості носять прикладний характер і є цінним джерелом інформації, що відображає взаємодію мови і культури.

У методичному посібнику Е.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова “Мова і культура” [1] лінгвокраїнознавство визначається як методичний, лінгводидактичний аналог соціолінгвістики. Лінгвокраїнознавство виникло як методична дисципліна у зв'язку із задачами міжкультурної комунікації.

Теоретико-методологічні основи лінгвокультурології викладені в роботі В.В. Воробйова “Лінгвокультурологія: теорія і методи” [3]. Лінгвокультурологія розглядається як теоретична база лінгвокраїнознавства.

В.В. Воробйов, зіставляючи лінгвокраїнознавство і лінгвокультурологію, приходить до висновку, що об'єктом вивчення лінгвокультурології є загальнонаціональна культура, що визначається культурною спадщиною всього народу і його морально-етнічними цінностями. Розвиток ж лінгвокраїнознавства викликаний потребами навчання іноземним мовам, і в цьому його лінводидактичне єство [4, с. 88]. Таким чином, В.В. Воробйов визнає, що задачами “розуміння мови в умовах міжкультурної комунікації” займається лінгвокраїнознавство. Отже, у лінгвокультурології предметом дослідження залишаються національно марковані мовні одиниці, опис концептосфери мови.

Лінгвокультурологія і етнопсихолінгвістика.

Лінгвокультурологія і етнопсихолінгвістика – тісно пов'язані між собою науки. Як відомо, фіксацію особливостей менталітету у мові досліджують ці дві наукові дисципліни. Одним з основних теоретичних постулатів, на які вони спираються, є гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра і Г. Уорфа. Суть її зводиться до того, що люди, які говорять різними мовами і належать до різних культур, по-різному сприймають світ [5].

Лінгвокультуролог В.В. Маслова говорить про культуру як про зведення “правил гри” колективного існування, наборі способів соціальної практики колективу, які вироблені людьми для соціально значущих практичних і інтелектуальних дій” [6, с. 17-18].

Етнопсихолінгвіст В.В. Красних пов’язує культуру “з свідомістю, з складним комплексом небіологічних, соціально трансльованих знань і відносин, із стереотипами поведінки, у тому числі і мовної ... з системою знаків і значень, тобто з мовою” [5, с. 19]. Мова обумовлює характер мислення, спосіб пізнання світу, впливає на свідомість і поведінку людини.

Об’єкт дослідження лінгвокультурології – дійсність в сукупності процесів і явищ, взаємодія мови як транслятора культурної інформації і людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою; предмет дослідження – частина об’єкту у вигляді одиниць мови, що узагальнюють результати людської свідомості, зафіксованих в міфах, легендах, фольклорних і релігійних дискурсах, художніх текстах, фразеологізмах, метафорах, символах, пареміях та іншому [6, с. 35-36].

Об’єкт дослідження в етнопсихолінгвістиці – сукупність мовних подій, мовних ситуацій, зафіксованих в національному дискурсі; предмет дослідження – сам національний дискурс в сукупності своїх проявів і чинників [5, с. 10].

В.В.Красних не проводить чіткої межі між двома досліджуваними дисциплінами: затверджується спільність їх проблематики, теоретичною передумовою виникнення і тієї, і іншої вважається гіпотеза Сепіра-Урфа, не виявляються відмінності в методах досліджень.

Між лінгвокультурологією й етнопсихолінгвістикою існують найтісніші зв’язки, але відокремитись двом наукам не вдається, оскільки їх об’єднує перш за все психолінгвістика, соціолінгвістика і їх увага однаково спрямована до культури, мови, суспільства, людини.

Лінгвокультурологію і соціолінгвістику в її сучасному стані, на наш погляд, передчасно вважати “принципово різними науками” [6, с. 10]. Те, що соціолінгвістика розглядає “виключно матеріал сьогоденнішого дня” [6, с. 10], не виводить її за межі культури, у тому числі і духовної її частини. Окрім цього, антропоцентризм перешкоджає віддаленню лінгвокультурології від соціолінгвістики.

Лінгвокультурологія і міжкультурна комунікація.

Лінгвокультурологія – це наука, яка займається проблемами взаємозв’язку мови і культури, становленням мовної картини світу. Проте вона не займається питаннями взаємовпливу і взаємопроникнення різних мов і культур.

Очевидна потреба уважного розгляду проблеми спілкування і взаєморозуміння різних народів і культур призвела до появи ще однієї нової області наукового знання – теорії міжкультурної комунікації – це наука, що визначає процеси взаємодії різних культур і етносів в умовах полікультурного світу.

Відмінність цих двох наук полягає в тому, що лінгвокультурологія напрямлена на вивчення національно-специфічних особливостей однієї окремо взятої лінгвокультури, а міжкультурна комунікація використовує ці дані для порівняльного аналізу двох і більше лінгвокультур.

Спільне полягає в тому, що міжкультурна комунікація так як і лінгвокультурологія розглядає взаємостосунки мови і культури через призму психолінгвістики і соціолінгвістики.

Згідно з тим, що неодноразово вченими висловлювалося твердження, що лінгвокультурологія – розділ, частина етнолінгвістики, розглянемо цей напрям мовознавства.

Етнолінгвістика (Н.І. Толстой та ін.) – розділ мовознавства, що вивчає мову в аспекті її співвідношення з етносом і тісно пов'язаний з соціолінгвістикою. Для етнолінгвістики, за твердженням Н.І. Толстого, “істотний розгляд не тільки і не стільки відображення народної культури, психології і міфологічних уявлень в мові..., скільки конструктивної ролі мови і її дії на формування і функціонування народної культури, народної психології і народної творчості”. Він пропонує два визначення етнолінгвістики: 1) розділ лінгвістики, об'єктом якого є мова в її відношенні до культури народу; вивчає відношення в мові культурних, народно-психологічних і міфологічних уявлень і “переживань”; 2) “комплексна дисципліна, предметом вивчення якої є “план змісту” культури, народної психології і міфології незалежно від засобів і способів їх формального втілення (слово, предмет, обряд, зображення та інше)” [9, с. 315].

Етнолінгвістика є наукою, що займається дослідженням зв'язків між мовними і культурними явищами. За цим загальним визначенням стоять досить різноманітні внутрішні течії, так як етнолінгвістику можна охарактеризувати як широку дослідницьку область інтердисциплінарного характеру з досить невизначеними границями.

Оскільки об'єктом нашого дослідження є лінгвокультурологія, то існує необхідність розрізнати її від етнолінгвістики. Отже, інколи лінгвокультурологію визначають, як науку, що вивчає взаємозв'язки мови і культури, а етнолінгвістику, як таку, що орієнтується на розгляд мови, духовної культури народу, народного менталітету й народної творчості.

В статті увагу приділялось виокремленню лінгвокультурології з поміж суміжних їй лінгвістичних наук, таких як лінгвокраїнознавства, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики, та інших. Результатом дослідження є уточнення об'єктів її дослідження та дефініцію терміну, що дало нам можливість стверджувати, що лінгвокультурологія – це самостійна і цілісна дисципліна (хоча і нерозривно взаємопов'язана з вищезгаданими науками), що об'єднує багато суміжних наук в цілях вивчення культурної спадщини народу, що

закріпилася в його мові. На нашу думку, спільним лінгвокультурологія з іншими дисциплінами має те, що вона як і інші вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови.

Література

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1990.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М., 1997.
4. Воробьев В.В. Общее и специфическое в лингвострановедении и лингвокультуроведении // Слово и текст в диалоге культур. – М., 2000.
5. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
7. Русанівський В.М. Мова в системі культурних цінностей // Мовознавство. – 1987. – № 5. – С. 3-8.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
9. Толстой Н.И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин // Русская словесность: Антология. – М.: Academia, 1997.

УДК:81. □□243

О.Т. Зарівна,

*Національний технічний університет України “КПІ”,
м.Київ*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дана стаття порушує питання використання новітніх інформаційних технологій (інтернет, мультимедійних програм, технічних засобів навчання) як одного з основних засобів забезпечення комунікативно-діяльнісного підходу при вивченні іноземних мов.

This article affects the question of the usage of the newest information technologies (internet, multimedia programs, modern

hardware of studies) as one of the fixed assets of providing communicative approach at the studying of foreign languages.

Поряд з традиційними одним з основних засобів у сучасній методиці освіти є новітні інформаційні технології. Належне місце їм відведено сьогодні як у середній, так і вищій школах. Однак, варто зауважити, що новітні технології використовуються не лише як додаткове джерело інформації, але як методичний аспект навчального процесу – викладання та учіння. Зміст статті пояснює раціональність використання технічних засобів при вивченні іноземних мов.

Основною метою оволодіння іноземними мовами є формування і розвиток комунікативної культури студентів, вчення практичному опануванню іноземної мови. Тому, завдання викладача полягає в тому, щоб створити умови практичного опанування мови для кожного студента, вибрати такі методи навчання, які б дозволили кожному студенту проявити свою активність, свою творчість; активізувати пізнавальну діяльність.

Сучасна дидактика ґрунтується на підходах – “вчення в співпраці”, проєктна методика, використання нових інформаційних технологій, Інтернет -ресурсів, які допомагають реалізувати особово-орієнтований підхід у навчанні, забезпечують індивідуалізацію і диференціацію навчання, тобто орієнтована на здібностях студентів, їх особистих уподобаннях та інтересах [2].

Форми роботи з комп'ютерними повчальними програмами на практичних заняттях іноземної мови включають: вивчення лексики; відпрацювання вимови; діалогічного та монологічного мовлення; навчання письму та граматики. А власне дидактичні завдання можна вирішити шляхом:

- формування навиків та умінь читання, використовуючи матеріали глобальної мережі;
- удосконалення уміння письмової мови студентів;
- збагачення словникового запасу;
- формування у студентів стійкої мотивації до вивчення англійської мови.

Крім того, ця робота спрямована на вивчення можливостей інтернет-технологій для розширення кругозору студентів, налагодження і підтримування ділових зв'язків і контактів зі своїми однолітками в англійськомовних країнах. Студенти можуть брати участь у тестуванні, у вікторинах, конкурсах, олімпіадах, що проводяться по мережі Інтернет, переписуватися з однолітками з інших країн, брати участь в чатах, відео конференціях. Студенти можуть отримувати додатковий матеріал при дослідженні цікавої їм теми чи написанні курсових або дипломних проєктів. При цьому отримують можливість обміну думками з іноземними ровесниками.

В епоху глобалізації створення всесвітньої комп’ютерної мережі, що отримала назву Інтернет (що буквально означає “міжнародна мережа” (англ., international net) стало якісно новим засобом комунікації. Використання кібернетичного простору (syberspace) у навчальних цілях є абсолютно новим напрямом загальної дидактики і приватної методики, оскільки зміни, що відбуваються, торкаються всіх сторін освітнього процесу, починаючи від вибору прийомів і стилю роботи, кінчаючи зміною вимог до академічного рівня тих, що навчаються [3].

Основна мета вивчення іноземної мови у вищій школі – формування комунікативної компетенції, всі останні цілі (освітня, виховна, розвиваюча) реалізуються в процесі здійснення цієї головної мети. Комунікативний підхід має на увазі вчення спілкуванню і формування здібності до міжкультурної взаємодії, що є основою функціонування Інтернету [11]. Включаючи у процес вивчення іноземної мови Інтернет, створюється середовище живого активного спілкування, що подібне до діалогічного мовлення. При цьому, первинне значення надається розумінню, передачі змісту і вираженню головної думки, що мотивує вивчення структури і словника іноземної мови. Таким чином, увага студентів концентрується на використанні форм, і вивчення граматики здійснюється непрямым чином, у безпосередньому спілкуванні, виключаючи чисте вивчення граматичних правил. Мовлення спонтанне, оригінальне і нешаблонне.

Комп’ютер, на відміну від викладача, лояльний до різноманітності студентських відповідей: він не супроводжує їх роботу хвалебними або засуджуючими коментарями, що розвиває їх самостійність і створює сприятливу соціально-психологічну атмосферу на уроці, додаючи їм упевненість у собі, що є важливим чинником для розвитку їх індивідуальності. Розвиток сучасної освіти органічно пов’язаний з підвищенням рівня його інформаційного потенціалу. Ця характерна межа багато в чому визначає як напрям еволюції самої освіти, так і майбутнє всього суспільства. Для найбільш успішного орієнтування в світовому інформаційному просторі необхідне оволодіння студентами інформаційною культурою, а також комп’ютерно-екранною культурою, оскільки пріоритет у пошуку інформації все більше і більше віддається Інтернет.

Як інформаційна система, Інтернет пропонує своїм користувачам різноманіття інформації та ресурсів [1]. Базовий набір послуг може включати: електронну пошту (e-mail); телеконференції (usenet); відеоконференції; можливість публікації власної інформації, створення власної домашньої сторінки (homepage) і розміщення її на web-сервері; доступ до інформаційних ресурсів: довідкові каталоги (Yahoo!, Infoseek/ultrasmart, Looksmart, Galaxy); пошукові системи (Alta Vista, Hotbob, Open Text, Webcrawler, Excite); розмова в мережі

(Chat). Ці ресурси можуть бути активно використані на заняттях. Опанування комунікативної і міжкультурної компетенції неможливе без практики спілкування, і використання ресурсів Інтернет на уроці іноземної мови в цьому сенсі просто незамінне: віртуальне середовище Інтернет дозволяє вийти за тимчасові і просторові рамки, надаючи користувачам можливість автентичного спілкування з реальними співбесідниками на актуальні для обох сторін теми [10]. Проте не можна забувати, що Інтернет – лише допоміжний технічний засіб навчання, і для досягнення оптимальних результатів необхідно грамотно інтегрувати його використання в процес заняття.

У даний час пріоритет віддається комунікативності, інтерактивності, автентичності спілкування, вивченню мови в культурному контексті, автономності та гуманізації навчання. Дані принципи роблять можливим розвиток міжкультурної компетенції як компонента комунікативної здатності.

У даній роботі зроблена спроба виявити шляхи і способи оптимізації учбового процесу за допомогою технологій Інтернет. Кінцевою метою вивчення іноземних мов є навчання вільному орієнтуванню в іншомовному середовищі й умінню адекватно реагувати у різних ситуаціях, тобто спілкуванню. Нові погляди на результат вчення сприяли появі нових технологій і відмові від застарілих. Сьогодні нові методики з використанням інтернет – ресурсів протиставляються традиційному вченню іноземним мовам.

Щоб уміти говорити, треба говорити. Щоб навчити спілкуванню на іноземній мові, потрібно створити реальні, справжні життєві ситуації (тобто те, що називається принципом автентичності спілкування), які стимулюватимуть вивчення матеріалу і вироблятимуть адекватну поведінку [4]. Цю помилку намагаються виправити нові технології, зокрема Інтернет. Відомо, що використання знань, навиків, умінь засновано на перенесенні, а перенесення залежить, перш за все, від того, наскільки відповідні умови вивчення тим умовам, в яких ці знання, навики, уміння передбачається використовувати. Отже, готувати студента до участі в процесі іншомовного спілкування потрібно в умовах іншомовного спілкування, створених в аудиторії. Це і визначає суть комунікативного вчення, яка полягає в тому, що процес навчання є моделлю процесу спілкування. Комунікативний підхід – стратегія, що моделює спілкування, направлена на створення психологічної і мовної готовності до спілкування, на свідоме осмислення матеріалу і способів дій з ним, а так само на усвідомлення вимог до ефективності вислову. Для користувача реалізація комунікативного підходу в Інтернеті не представляє особливої складності. Комунікативне завдання мусить пропонувати студентам проблему або питання для обговорення, причому учні не просто діляться інформацією, але і оцінюють її. Важливо, щоб таке завдання робило можливим гнучке

використання всіх знань і умінь студентів. Основним же критерієм, який дозволяє відрізнити цей підхід від інших видів навчальної діяльності є те, що студенти самостійно вибирають мовні одиниці для оформлення своїх думок. У них є можливість виразити себе і свій досвід за допомогою іноземної мови як Особа, а сама особа поставлена в центр теорій освіти для майбутнього. Комунікативний підхід в значній мірі направлений на студента, відповідаючи основному критерію сучасної дидактики. Використання Інтернету в комунікативному підході виправдане: його мета полягає в тому, щоб зацікавити студентів у вивченні іноземної мови за допомогою накопичення і розширення їх знань і досвіду [7]. Студенти мають бути готові використовувати мову для реальної комунікації поза заняттями, наприклад, під час відвідин країни мови, що вивчається, під час прийому іноземних гостей будинку, при листуванні, при обміні аудіо– і відеокасетами, результатами завдань і тому подібне з школами або друзями в країні мови, що вивчається. При цьому термін комунікативність не повинен розумітися вузько, чисто прагматично.

Комунікативне вивчення мови за допомогою Інтернету підкреслює важливість розвитку здатності до навчання, бажання використовувати іноземну мову для цілей ефективного спілкування [6]. На додаток до комунікативних потреб студентів необхідно освоїти методику роботи в Інтернеті, щоб бути відповідальнішими за своє власне навчання. Їм потрібно виробити здатність виходити з положення, коли їх мовні ресурси недостатньо відповідні; мати хороші учбові навички; здатність оцінювати свою власну мову і успіхи, а також здатність визначати і вирішувати проблеми.

Створення комунікативності в Інтернеті вимагає часу. Необхідна соціально-психологічна атмосфера, до якої залучається студент; упевненість, що його поважають як особу зі своїми власними поглядами, інтересами, сильними і слабкими сторонами. Атмосфера ця характеризується духом взаємодопомоги, при якому вивчення іноземної мови за допомогою Інтернету є соціально обумовленим досвідом. Однією з нових вимог, що висуваються до вивчення іноземних мов з використанням інтернет-ресурсів, є створення взаємодії на уроці, що прийнято називати в методиці інтерактивністю. Даний принцип не є новим, проте до цих пір не існує єдиного визначення даного підходу. Згідно з визначенням дослідника Р.П. Мільруда інтерактивність – це “об’єднання, координація і взаємодоповнення зусиль комунікативної мети і результату мовними засобами” [8]. Згідно з цим визначенням можна зробити висновок, що інтерактивний підхід у віртуальному просторі служить одним із засобів досягнення комунікативної мети на заняття. Від принципу комунікативності він відрізняється наявністю дійсної співпраці, де основний акцент робиться на розвиток умінь спілкування і групової роботи, тоді як для комунікативного завдання

це не є обов'язковою метою (адже одним з самих поширених видів комунікативного завдання є монолог). Навчаючи справжній мові, Інтернет допомагає у формуванні умінь і навиків розмовної мови, а також у вивченні лексики і граматики, забезпечуючи справжню зацікавленість, а отже, ефективність [9]. Інтернет розвиває соціальні і психологічні якості студентів: їх впевненість в собі і їх здатність працювати в колективі; створює сприятливу для навчання атмосферу, виступаючи як засіб інтерактивного підходу. Інтерактивність не просто створює реальні ситуації з життя, але і змушує учнів адекватно реагувати на них за допомогою іноземної мови.

Література

1. Зимняя И.А. ТСО и наглядность в обучении иностранному языку. – М., 1979.
2. Карпов К.Б. Применение технических средств в обучении иностранным языкам. – М., 1971.
3. Клейман Г.Б. Школы будущего: компьютеры в процессе обучения. – М.: Радиосвязь, 1987.
4. Кушниренко А.Г., Леонов А.Г., Кузьменко М.А. и т.д. Что такое Интернет? Информационные и коммуникационные технологии в образовании. // Информатика и образование. – 1998. – № 5-7.
5. Лиферов А.П., Степанов Н.А. Образование Будущего: глобальные проблемы локальные решения. – М.: Педагогический поиск, 1996.
6. Ляховицкий М.В., Кошман И.М. Технические средства в обучении иностранным языкам. – М., 1981 г.
7. Полилова Т.А., Пономарева В.В. Внедрение компьютерных технологий в преподавание иностранных языков. // ИЯШ – 1997.
8. Полякова Т.Ю. “Английский язык для диалога с компьютером” – М.: Высшая школа, 1997.
9. Хантер Б. “Мои ученики работают на компьютерах” – М.: Просвещение, 1989.
10. Цесарский Л.Д. Использование технических средств в преподавании иностранных языков. – М., 1966 г.
11. Шейлз, Джо. Коммуникативность в обучении современным языкам. – М.: Совет по культурному Сотрудничеству; Совет ЕвропыПресс, 1995.

Ю.В. Кіщенко,
Херсонський державний університет,
м. Херсон

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ

У статті надано коротку характеристику чинникам, які найчастіше впливають на процес перекладу, виявлено закономірності практичної роботи, пов'язаної з перекладом та діями перекладача.

The article gives a short characteristic of the factors that most often influence a process of translation. It reveals the system of practical work, connected with translation and the translator's strategy.

Особливості змістових рівнів мови оригіналу та мови перекладу обумовлюють існування постійних чинників, які впливають на сам процес перекладу. Однак останній перебуває під впливом і таких факторів (або навіть низки факторів), які змінюються в залежності від конкретних умов, за яких відбувається переклад. Саме вони визначають ступінь необхідності та можливості встановлення відносин еквівалентності між оригіналом і перекладом. Перемінні чинники, що впливають на процес перекладу можна розбити на три основні групи:

- особливості та характер перекладного тексту (функціональна спрямованість, час і місце виникнення, жанрова приналежність тощо);
- умови, за яких відбувається процес перекладу (усний чи писемний переклад, синхронний, послідовний чи віддалений у часі переклад, строки виконання, наявність додаткової інформації тощо);
- характеристика осіб, залучених до процесу перекладу (джерело, перекладач, реципієнт перекладу).

Розглянемо кожен групу перемінних чинників окремо.

Відомо, що, окрім власне комунікативної функції, мова має експресивну та художньо-естетичну функції. Відповідно, мовлення або мовленнєві твори можуть мати різну спрямованість – впливати на мислення та емоції або на естетичну сферу реципієнта. Звичайно, існують випадки, коли текст реалізує всі три зазначені функції.

Таким чином, усі тексти в залежності від їх функціональної спрямованості можуть розподілятися на інформативні та художні. Відповідно до цього будуть розрізнятися два види перекладу – інформативний і художній.

Як правило, *художній* переклад має на меті переклад творів художньої літератури, а *інформативний* – переклад науково-технічних і офіційно-ділових матеріалів. Однак даний розподіл є умовним, оскільки не всі художні твори без винятку мають чинити художньо-естетичний вплив на читача. Наприклад, переклад багатьох детективних оповідань або описів мандрівок має суто інформативний характер. Художній твір може містити окремі частини, насичені інформацією, а інформативний текст, навпаки, може вимагати елементів художнього перекладу.

Тим не менш, розмежування інформативного і художнього перекладу є досить суттєвим для опису перекладацького процесу. При оцінюванні художнього перекладу на перше місце виступає не точне відтворення оригіналу, а збереження його високих літературних достоїнств, які визначаються естетичними та літературознавчими критеріями, що виходять за рамки лінгвістичного перекладознавства. Отже, адекватним художнім перекладом можна вважати такий, що не відтворює інформативний зміст оригіналу. Особливо наочно це виявляється в поетичних перекладах.

Розглянемо переклад вірша Анни Ахматової “Увечері” (“Вечером”), виконаний Іриною Железною:

*Звенела музика в саду
Таким невыразимым горем.
Свежо и остро пахли морем
На блюде устрицы во льду.*

При зіставленні цього уривку з його перекладом можна зазначити, останній не може вважатися повним відповідником оригіналу. Фактично перекладач створює самостійний поетичний твір за темою оригіналу:

*Grief inexpressible was in
The strings' untiring twang and chatter.
Fresh oysters, waiting on a platter,
Smelled pungently of salt and brine [6, p. 419].*

Отже, тексти художніх перекладів мають низку особливостей, які пояснюються необхідністю передати індивідуально-авторське використання мовних засобів у оригіналі.

Значимо, що процес утворення тексту перекладу може співпадати в часі з процесом створення тексту оригіналу. Разом з цим перекладач може мати справу з текстом, утвореним в іншу історичну епоху. Автор оригіналу може бути представником народу, який жив у інших географічних і кліматичних умовах порівняно з одержувачем перекладу. Подібні розбіжності не можуть не впливати на процес перекладу.

Той факт, що переклад виконується не із сучасної мови, спонукає до виявлення еквівалентності між такою мовою та мовою перекладу: адже багато мовних знаків сучасного етапу розвитку мови є несумісними з тією історичною епохою, коли було створено оригінал.

У цьому випадку виникає необхідність передати в перекладі так звану хронологічну віддаленість тексту шляхом використання слів і структур мови перекладу, які хоча і є зрозумілими для сучасного одержувача перекладу, але сприймаються як архаїчні. Водночас ці архаїзми не повинні мати різке національне забарвлення мови перекладу.

Просторова (географічна) віддаленість перекладу від оригіналу набуває значення у зв'язку з різними умовами життя, історії та культури відповідних народів. Так, наприклад, важко зберегти виразність порівняння “білий, як сніг” при перекладі на мову такого народу, який не знає, що таке є сніг.

Один і той же район земної кулі у нас може називатися “Близьким Сходом”, у Великій Британії – “Середнім Сходом”, а в Індії – “Західною Азією”. Це пояснюється різним географічним розташуванням даних країн по відношенню до цього району. В даному випадку перекладач має справу з випадком *ситуативної еквівалентності* при перекладі географічних назв.

Зазначимо, що при перекладі двох типів текстів – художніх та інформативних – слід урахувувати їх внутрішню ієрархію або розподіл, який умовно можна назвати жанрами мовлення. Так, до жанрів художньої літератури відносимо роман, оповідання, новелу, есе, поему, баладу тощо. Інформаційна література включає в себе офіційно-ділові, науково-технічні, інформаційно-описові та публіцистичні матеріали. Отже, до завдання перекладознавства входить пояснення залежності способу перекладу тексту від його жанрової приналежності. Перекладач спочатку визначає жанр і тільки після цього вивчає лінгвістичні особливості текстів даного жанру.

Виникнення ще однієї складності для процесу перекладу обумовлюється тим фактом, що мова певного народу не є однорідною. Разом з існуванням так званої загальнонародної частини, яка вживається всіма носіями мови, є окремі підсистеми, характерні для мешканців певного географічного району (територіальні діалекти) або для певної соціальної групи (соціальні діалекти). Саме ці елементи потребують від перекладача особливої майстерності і впливають на ступінь еквівалентності перекладу.

Аналіз перекладацької практики показав, що в більшості випадків діалектні особливості оригіналу залишаються без перекладу. Наприклад, відтворення в англо-українському перекладі особливостей мовлення мешканців західних регіонів нашої країни, на наш погляд, лише додало б до тексту перекладу зайвий “інформаційний шум” і чужі та незрозумілі для англійської мови асоціації.

Зовсім інша ситуація виникає при перекладі соціальних діалектів, оскільки лінгвістичні особливості мовлення людей, які належать до певної соціальної або професійної групи, мають більш загальний характер. Оскільки аналогічні групи та професії є в наявності в багатьох народів, перекладач може використати специфічні слова та вирази своєї мови для передачі діалогу, наприклад, англійських учителів. Однак і при перекладі соціальних діалектів можливі втрати, оскільки ступінь соціальної диференціації суспільства є різною в різних країнах [2, с. 180].

Як зазначалося вище, другою групою перемінних чинників, що впливають на процес перекладу, є умови, за яких відбувається цей процес. У цьому зв'язку слід згадати розподіл процесу перекладу на два види – *усний* та *писемний*. У свою чергу, основним видом усного перекладу є переклад на слух, коли перекладач сприймає оригінал в усній формі, перекладає його усно та призначає його для усного сприймання реципієнта. Під писемним перекладом розуміють переклад у письмовій формі написаного оригіналу для того, щоб одержувач перекладу також зміг би його прочитати. Існують також проміжні види перекладу – усний переклад з аркушу, письмовий переклад аудіотексту тощо.

Розглянемо суто усний і суто писемний переклади. Головна розбіжність між ними полягає в одноразовості усного перекладу і багаторазовості писемного. Під час виконання останнього перекладач має можливість повертатися до перекладеного варіанту, зіставляти його з оригіналом, змінювати переклад тощо. Ці можливості створюють сприятливі умови для забезпечення найвищого ступеню еквівалентності.

В процесі усного перекладу перекладач має вилучити всю інформацію з оригіналу під час його одноразового усного пред'явлення, не маючи можливості щось виправляти. При цьому переклад може виконуватися одночасно з процесом породження оригіналу (синхронний переклад), відразу після закінчення цього процесу (послідовний переклад) або через деякий час (віддалений у часі переклад). Кожний з них має свої особливості. Так, при синхронному перекладі збільшується втрата інформації, зменшується кількість структурних трансформацій, ускладнюється сприйняття власних імен, цифрових позначень тощо. Послідовний переклад вимагає запису інформації за допомогою умовних знаків і скорочень.

На результат перекладацького процесу впливають також такі чинники, як необхідність виконання в стислі строки, відсутність додаткової інформації, важливість матеріалу, що перекладається тощо.

Особливий вплив на процес перекладу мають чинники третьої групи, а саме особистості джерела інформації, перекладача та одержувача перекладу [2, с. 184].

Так, до індивідуальних якостей *джерела інформації* відносять специфіку вимови (при усному перекладі), стиль мовлення, логічну послідовність викладення матеріалу.

Щодо *особистості перекладача* та його впливу на результат перекладу значаючо, що перекладач повинен уміти перевтілюватися, сприймати точку зору автора тексту та відтворювати особливості його стилю. Для вивчення такого впливу є необхідним широке зіставлення як варіантів перекладу одного оригіналу різними перекладачами, так і варіантів перекладу різних авторів у виконанні одного перекладача.

В процесі перекладу важливо вирішити, що собою являє майбутній *одержувач перекладу*. Якщо текст призначається для спеціалістів певної галузі знань, то перекладач може використовувати специфічні терміни, які будуть мало зрозумілі широкому колу читачів. Інколи перекладач визначає характер одержувачів перекладу незалежно від того, на яких реципієнтів перекладу було орієнтовано оригінал.

Література

1. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – СПб: Лениздат; Изд-во “Союз”, 2003. – 320 с.
2. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1993. – 215 с.
3. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
4. Мірам Г.Е., Дейнеко В.В. Основи перекладу. – К: Ніка-Центр, 2002. – 237 с.
5. Bannikov N. Three centuries of Russian poetry. – М.: Progress Publishers, 1980. – 743 p.

УДК 811.111.37

О.О. Кобяков,
Сумський державний університет,
м. Суми

СТАТУС МОВЧАННЯ У ПАРАДИГМІ НЕВЕРБАЛЬНИХ ТА ВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається питання ідентифікації комунікативного мовчання, його позначення у парадигмі вербальних та невербальних засобів. Фокусується увага на специфіці графічних знаків мовчання та номінаціях силенціального ефекту

(CE). Порушується питання комплементарного вживання вербальних та невербальних засобів. Намічаються перспективні вектори подальшого дослідження.

The article in question deals with communicative silence, its states in paradigm of verbal and nonverbal markers. Graphic signs of silence effects are being analyzed in correlation with lexical nominations. Perspective vistas are mentioned for further investigations.

Стаття присвячена комунікативному мовчання (об'єкт дослідження), його статусу у парадигмі невербальних та вербальних засобів спілкування (предмет дослідження). Протягом останніх десятиліть у наукових дослідженнях значне місце посідають питання комунікації, категоризації, концептуалізації, дискурсології, комплексного аналізу текстової інформації, яка матеріалізується вербальними та невербальними засобами.

Невербальні засоби комунікації охоплюють кінетичну, тактичну, мімічну, психологічну реакції, що є об'єктом вивчення гуманітарних та негуманітарних дисциплін [2]. До семіотичних невербальних знаків належить і комунікативне мовчання, яке немає власного денотату, але є інформативно значущим компонентом. У парадигмі немовленнєвої та мовленнєвої поведінки виокремлюється мовчання – різновид невербальної поведінки. Серед метазнаків на позначення мовчання мають місце означення типу *комунікативне, індивідуальне, соціальне, рефлекторне, психологічне, реактивне, ритуальне, статусне, спонтанне, заплановане та ін.*

Актуальність теми зумовлена спрямованістю сучасних студій на дослідження поліаспектності, полімодальності та поліфункціональності комунікативного мовчання (див. Анохіна Т.О., Арутюнова Н.Д., Безугла Р.Р., Белова А.Д., Богданов В.В., Рудик І.М., Сенічкіна О.П., Серякова І.І., Солощук Л.В., Янова А.А., Auer P. Golman-Eisler F., Hall E., O'Connell C.D.).

Актуальними на часі є питання комплементарного позначення мовчання, розпізнання його репрезентації, архітекτονіки та екстеріоризації. Вартими уваги залишаються питання графіки мовчання, комп'ютеризації мовчання, інгерентного використання вербальних та невербальних засобів позначення силенціального ефекту (CE).

Усне мовлення охоплює відрізки звучання та пауз. Останні на письмі передаються графічними знаками, що еволюціонували від синтаксичних знаків пунктуації та стали біфункціональними маркерами досліджуваного феномена.

Графічні знаки (ГЗ), як метазнаки невербального компонента мовчання, позначені процесами термінологізації та детермінологіза-

ції. Первинні ГЗ утворилися від нетермінів, але на виході з терміно-системи вторинні графічні знаки, трансформуючись, детермінологізувалися. Пор.: англ. *Cross your t's, and dot your i's; to put a question; to be or not to be – that's a question*. Графічні знаки можуть замінюватися заповнювачами (*time fillers*) типу – *er, ugh, well, so*. Знак тире поліфункціонально використовується при уточненні (1), цитуванні (2) та для позначення анаколуфа (3):

1) *Visits from the Wilsons were, as before, reserved for Christmas, but the greengrocer Dwyers – Jack and Ima – came with a professional interest in the new shopkeeping venture* [Burgess, p. 39].

2) *– only you forgot to pull the stem off this one, ' the tall man said* (Delany, p. 146).

3) *“Stella! This is not appropriate –”* [Griffith, p. 153].

Тире та три крапки, як вихідні грамаатикалізовані маркери паузацій, модифікуючись, вживаються на позначення СЕ. ГЗ мають знакову природу, що дозволяє осмислити семіотичний код адекватно [1].

В англomовному художньому дискурсі силенціальні знаки (здебільшого три крапки та тире) вказують на емоційно-психологічний стан комуніканта. Мовчання на письмі передається ГЗ, які утворюють групу “графіки мовчання”.

Пор. англ. *“There you go again with your questions about what would happen if... It is useless to talk that way”* [Carlos Castaneda The Teachings of Don Juan p. 56]; *“You will have to wait, the same way I did, until you give the smoke to someone else – if you ever master it, of course. Then you will see how a man looks. That is the rule”* [Ibid, p. 63].

“Графіка мовчання” охоплює, крім тире та трьох крапок, крапку в еліптичному реченні (“рубленому синтаксисі”), редуплікацію знаків оклику, питання та крапок. Тире та три крапки взаємозамінюються та використовуються в стилістичному прийомі – апосіопезі. Пор. англ.: *‘Peggy –’* [Rey, p. 135]; *“No Daddy no no no –”* [King, p. 351]; *‘Downstairs, in the drawing room –’* [Rey, p. 231]; *“It’s late, ” she says, then I unable to help herself – burst out, “Do you have any idea how badly you’ve hurt your mother?”* [Griffith, p. 180]; *“– or do I just kill you and take your place?” the stranger continued. “And if I kill you –”* [Koontz, p. 124]; *“They’re going to open fire –”* [Crawford, p. 23]; укр. *“Тихо... Навіть дуже тихо...”* [Скляренко, с. 46]; *“Князь жде тебе... – ухилився від розмови Воротислав* [Ibid, p. 193]; *“Мовчать! Дайте мені тільки води й вина... А я подумаю”* [Ibid, p. 326]. Тире в англійській мові може бути подвійним, подовженим, звичайним, вкороченим: знаходиться на початку, наприкінці речення та функціонувати у межах репліки. У реченнях та інших комунікативних блоках, більших за речення, маркерами мовчання виступають також комбінації знаків питання та оклику з трьома крапками [1]. Симультанне вживання знаків оклику та питання інтенсифікує емоційність висловлювання.

Пор. англ. *'Silence ... silence! 'Even when the children had gone silent, he seemed unable to stop himself, and he continued on roaring, 'SILENCE ... DO YOU HEAR SILENCE?'* [Milligan, p. 165]; *But you say I should not have any trouble finding him ...?* [Delany, p. 195].

“Графічне мовчання” має широкий спектр референтів. Позитивний вербальний текст може супроводжуватися фонаційними характеристиками негативного навантаження, у цьому випадку невербальна інформація суперечить вербальній, а її вектор превалює в комунікаційному повідомленні. Для пунктуаційних знаків базова функція полягає у членуванні синтагм. Семантична функція ГЗ зумовлена емоційним станом комунікантів, їх пошуками імпліцитного.

Графічні знаки вбирали в себе риси цілих епох, приймали гетерогенні форми, змінювали значення, запозичувалися – як і лексичні одиниці. З плином часу ГЗ модифікували функції, перегрупувалися, входили в різні парадигми. Знаки пунктуації, членуючи текстові блоки на складові, імплікують також емоційний стан мовця та підтекст мовчання. Невеликому за обсягом корпусу, ГЗ властива адаптивна сила, що виявляється в реалізації функцій мовних одиниць та силенціальних ефектів [1].

Актуальним та малодослідженим є питання репрезентації мовчання у комп’ютерному дискурсі. Комп’ютерній парадигмі притаманні групи семіотичних одиниць на позначення людської поведінки. Але користувачі чатів практично позбавлені паралінгвістичних засобів на позначення тембру мовлення, емпатичних висловлювань, емоційної конотації тощо. З огляду на значущість невербальної комунікації (на думку психологів останній [2] належить 55 % інформативності) ведуться пошуки заповнювачів лакун у комп’ютерному дискурсі. Для компенсації “емоційного дефіциту” у віртуальний дискурс були введені сурогатні, частково типізовані знаки – “смайлики” (від англійського “smile” – “посмішка”), що інформують про емоційне відношення автора до тексту.

Емоційна палітра позначень невербальних дій є досить обмеженою. Аспекти графічного відображення комунікативного мовчання у комп’ютерному дискурсі потребують подальшого вивчення.

Значущою є проблема екстеріоризації мовчання лексичними засобами (ЛЗ), які ідентифікують характер силенціального ефекту.

Наприклад, англ. *She began to sob silently* [Steele D., p. 283]; *The words stunned him like a knife at his heart* [Steele D., p. 444]; *They filled silently out of the church* [Steele D., p. 361]; *“Sarah”– he stopped and stared at her – “You amaze me”* [Steele D., p. 55]; *She was silent for a long time* [Steele D., p. 23]; укр. *Він знову замовк, йому важко було говорити правду* [Скляренко, 396]; *Володимир замовк, він сказав, що думав* [Ibid, p. 439].

У силенціальних ситуаціях ЛЗ, що позначають мовчання, екс-

плікують його кількісно-якісні характеристики. ЛЗ можуть корелювати як з графічними знаками, так і з іншими невербальними та вербальними одиницями. Лексичний простір силенціальних ситуацій об’єктивується наявністю вербального, невербального, зокрема – графічного позначення мовчання. Наповнення зазначених моделей верифікується емпіричним матеріалом художнього дискурсу, в якому суб’єктами силенціального ефекту виступають автори художніх текстів та їх персонажі. Окремий сектор утворюють образи мовчання – живі та неживі, персоніфіковані та неперсоніфіковані.

Вважаємо, мовчання, як силенціальний ефект, потребує подальшого аналізу його семантики, структури, прагматики, осмислення середовища, режиму та стилю його екстеріоризації у різних дискурсах.

Література

1. Анохіна Т.О. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації силенціального ефекту в англomовному художньому дискурсі: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2006. – 18 с.

2. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Скляренко С. Володимир. – Київ: Держ. вид-во худ.літ., 1962. – 545 с.

2. Burgess, Antony. *Childhood – Suffolk*: Penguin books, 1996 – 57 p.

3. Castaneda, Carlos. *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*. – Berkley: U of California P, 1998. – 155 p.

4. Steel, Danielle. *Jewels*. – USA: Dell Book, 1993. – 471 p.

5. Dellany, Samuel. *The Collected Short Stories*. – Gr. Br., 1992. – 762 p.

6. Griffith, Nicole. *Slow River*. – New York: Ballantine Books, 1995. – 343 p.

7. King, Stephen. *The Shining*. – New York: A Signet Book, 1978. – 464 p.

8. Koontz, Dean. *Mr. Murderer*. – New York: Berkley Books, 1994. – 481 p.

9. Milligan, Spike. *It Ends with Magic. A Milligan Family Story*. – London: Penguin Group, 1990. – 243 p.

10. Rey, Pierre. *The Greek*. – London: Coronet Books, 1995. – 480 p.

Т.М. Лушпай,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ СВІДОМОСТІ БІЛІНГВІВ

У статті розглянуто різні підходи до вивчення білінгвізму, проаналізовано зв'язок між свідомістю, мовою та культурою людини, яка володіє двома мовами.

The article deals with different approaches towards study of bilingualism and interrelations of consciousness, language and culture.

В сучасному світі багато чинників спонукають людину до вивчення другої (третьої, четвертої...) іноземної мови. Виділяється три групи таких чинників – ідеологічні, інтернаціональні та індивідуальні. До першої групи належать, наприклад, необхідність національної меншини інтегруватися до основної спільноти країни; або, навпаки, вивчення мови національної меншини з метою збереження унікальної культури її представників. Наприклад, у школах Ірландії англомовні студенти вивчають ірландську, або в австралійських школах – мову маорі, з метою збереження і розвитку культури корінного населення.

Іншою потребою, а саме необхідністю досягнення і збереження гармонії між представниками різних мовних груп через білінгвізм, обумовлено вивчення французької мови англомовним населенням Канади (і, відповідно, вивчення англійської мови франкофонами). Наприклад, навчальний відеоролик Канадського комітету державних мов, який має назву “One Country – Two Languages” (“Одна країна – дві мови”), стверджує, що інтеграція і гармонія в канадському суспільстві найкраще може бути досягнута через широко розповсюджений білінгвізм і бікультуралізм.

Відповідно до стратегічної мети України щодо інтеграції у загальноєвропейський та світовий простір, вивченні другої (третьої...) мови є надзвичайно актуальним. Ключовою ціллю мовної політики країн Європейського Союзу є полікультурна і полілінгвальна особистість, яка володіє широким спектром комунікативних компетенцій.

До другої групи чинників, що сприяють поширенню білінгвізму у світі належать інтернаціональні чинники, а саме, глобалізація та міжнародне співробітництво. Наприклад, співробітництво з Японією вимагає не тільки знання англійської мови, а й японської. Оскільки знання японської мови дає можливість пізнання японської культури,

що є базовою основою для успішного співробітництва у багатьох галузях з цією країною: економіці, освіті, охороні здоров'я, новітніх технологіях та ін. Вивчення другої мови є необхідною умовою професійного зростання і вдосконалення, забезпечує значно ширший доступ до інформації з різних сфер знання і людської діяльності – соціальної, економічної, культурної, політичної, освітньої та ін.

Третю групу чинників складають індивідуальні чинники, а саме – бажання пізнати культуру іншої країни і в такий спосіб зрозуміти краще її представників; бажання досягти певних освітніх, академічних цілей; бажання зробити кар'єру і досягти певного професійного рівня; інші особисті мотиви (наприклад, вивчення творчості улюбленого письменника мовою оригіналу).

Білінгвізм – явище складне і багатоаспектне, отже, і вивчення цього явища здійснюється у багатьох аспектах – лінгвістичному, психологічному, педагогічному. З лінгвістичним підходом до вивчення білінгвізму (полілінгвізму) тісно пов'язаний психологічний аспект, в якому вивчаються індивідуальні здібності мовця до оволодіння ним другою мовою, паралельне співіснування у свідомості людини двох (або кількох) мовних систем. Явище білінгвізму (полілінгвізму) досліджували Б. Беляєв А. Богуш, Є. Верещагін, Л. Виготський., М. Михайлов, В. Розенцвейг, Л. Щерба, В. Ярцева та ін.

Метою нашого дослідження є встановлення зв'язків між свідомістю, мовою та культурою. Проблема свідомості одна з найскладніших і недостатньо досліджених проблем сучасної науки. По-перше, ця проблема багатогранна, різноаспектна. Її вивчають психіатрія, нейрофізіологія, психологія, біологія, логіка, релігія, філософія, антропологія, кібернетика і т.д. По-друге, свідомість – специфічний об'єкт пізнання, котрий не піддається безпосередньому експериментуванню: процес виникнення свідомості, її утворення, не фіксується ніякими приладами.

На нашу думку, важливо виділити той момент, що свідомість людини відіграє дуже важливу роль у процесі творення суб'єктивного образу об'єктивного світу. Саме в цьому процесі визначальним є зв'язок між свідомістю і мовою. На думку Л.С. Виготського, мислення та мовлення є ключем до розуміння людської свідомості. Якщо “мова така ж древня, як і свідомість”, якщо “мова і є практичне, існуюче для інших людей і для мене свідомість, якщо “прокляття матерії прокляття рухомих шарів повітря з самого початку тяжіє над чистою свідомістю”, то, очевидно, не одна думка, а вся свідомість в цілому пов'язана у своєму розвитку з розвитком слова. Слово відіграє центрову роль у розвитку свідомості в цілому, а не в його окремих функціях [2, с. 1017-1018].

Виникнення свідомості як виключно людського способу відображення дійсності невіддільно пов'язано з мовою: мова – необхідна

умова виникнення свідомості. Усвідомлювати – означає відображати об’єктивну реальність за допомогою акумульованих у слові суспільно виражених узагальнених значень. С.Л. Рубінштейн зазначає, що зв’язок мови та свідомості є незаперечним і нероздільним: не існує свідомості без мови. Мова – форма свідомості людини як суспільного індивіда [6, с. 149-150].

Однак невірно просто прирівнювати свідомість до мови, зводити її до функціонування мови. Вірне положення про необхідний зв’язок мови та свідомості стає невірним, коли зв’язок свідомості та мови набуває самодостатнього характеру, коли вона відокремлюється від зв’язку свідомості з суспільною діяльністю людей та знаннями, які в ній здобуваються. Тільки включаючись у ці зв’язки, а ніяк не по окремоті мова і отримує своє необхідне для свідомості значення.

Не слово саме по собі, а накопичені у суспільстві знання, які акумулюються у слові, являються стрижнем свідомості. Слово має значення для свідомості в силу того, що у ньому акумулюються і через нього актуалізуються знання, за допомогою яких людина пізнає реальність [6, с. 150].

Психологічний підхід до проблеми свідомості виключає ймовірність розглядання свідомості як уже готового утворення. У психологічному плані свідомість насамперед виступає як процес усвідомлення людиною оточуючого середовища і самої себе. Присутність свідомості у людини означає, що у неї на протязі життя, навчання та суспільно-культурних комунікацій склалася чи складається система акумульованих у слові, більш чи менш узагальнених знань, за допомогою яких вона може усвідомлювати оточуюче середовище та саму себе, пізнаючи явища дійсності через їх співвідношення з цими знаннями [6, с. 151].

Оточуюче середовище, в якому протікає життя людини, безпосередньо пов’язане з культурою певного суспільства. На думку відомого російського соціолога А.А. Радугіна, “культура – це система цінностей, переконань, прикладів та норм поведінки, що є характерною для певної групи людей, а також колективне програмування людського розуму, яке відрізняє членів однієї групи від іншої” [5, с. 53].

Першим і найбільш важливим елементом культури є пізнавальний, знаково-символічний елемент, тобто знання, сформульовані у певних поняттях і уявленнях та зафіксовані в мові. Отже, “мова – це об’єктивна форма акумуляції, зберігання та передачі людського досвіду” [5, с. 53].

Тобто, мова є найважливішим елементом культури, системою знаків та символів, наділених певним значенням. Знаки та символи виступають в процесі спілкування в якості представників інших предметів і використовуються для отримання, зберігання передачі інформації про них. Люди засвоюють це значення знаків та символів

в процесі виховання та навчання. Саме це допомагає їм зрозуміти смисл, значення сказаного та написаного.

Кожний об’єкт культури несе в собі інформацію про певний народ, соціальну групу та індивіда, а також про відповідний період його існування і розвитку. Без виконання культурою інформаційної функції неможливе взаєморозуміння представників народу певної епохи і між епохами. Неможливі також і міжкультурні комунікації, тому що вони базуються на передачі витворів культури від однієї спільноти до іншої і освоєнні цих витворів культури представниками різних культур.

Отже, носій певної мови є в той же час і носієм культури певної мовної спільноти. Значить, людина, яка володіє двома і більше мовами, є носієм двох і більше культур. Тобто, свідомість (і самосвідомість) людини – це свідомість носія певної культури. Очевидним є зв’язок між мовою, культурою та свідомістю людини.

Існує два протилежні підходи до аналізу та вивчення індивідуального білінгвізму – фракційний (fractional view) та холистичний (holistic view).

Згідно фракційного підходу, представниками якого є здебільшого зарубіжні вчені, свідомість білінгва вміщує в собі дві непов’язані між собою свідомості. Ця точка зору започаткувала наукову дискусію, яка розглядає білінгвізм як лінгвістичну шизофренію. Стосовно білінгвізму термін “шизофренія” вживається для позначення культурного, когнітивного та лінгвістичного дисонансу. Зокрема, А. Адлер у своєму трактаті про білінгвізм стверджує, що білінгвізм може призвести до роздвоєння особистості, та навіть до шизофренії. К. Кларке прирівнював іноземних студентів в США до людей, хворих на шизофренію, і стверджував, що їх вивчення англійської мови гальмується зіткненням культури їх рідної країни та американської культури. У білінгвальному психоаналізі, термін “шизофренія” використовується метафорично, для окреслення проблем переживання культурного, когнітивного та лінгвістичного дисонансу [8, с. 3].

А. Павленко у своїй роботі “Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation” (“Свідомість білінгвів: емоційний досвід, висловлювання та репрезентація”) зазначає, що термін “шизофренія” стосовно білінгвізму не має негативного забарвлення, а відображає реальні труднощі, з якими обов’язково стикаються люди у процесі вивчення і набуття іноземної мови. Ці труднощі полягають у тому, що на певному етапі оволодіння мовою людина переживає культурний, когнітивний і лінгвістичний дисонанс.

На нашу думку, холистичний підхід є більш позитивною альтернативою, оскільки розглядає білінгва як лінгвістичну й психологічну єдність та інтегровану цілісність.

Білінгви та мультілінгви інколи відчувають себе як різні люди

під час говоріння. Дослідженнями цього психолінгвістичного явища займалися Grosjean та Heinz. Існує і інша точка зору: монологісти також можуть відчувати себе як різні особистості під час процесу спілкування в залежності від тих, до кого вони звертаються. Наприклад, змінюється стиль спілкування в залежності від співрозмовника. Отже, монологізм є динамічним феноменом.

Наприклад, письменник Дж. Грін, який писав англійською та французькою мовами, і дитинство якого пройшло у франкомовному оточенні, згадував, що коли він вирішив написати про своє дитинство англійською мовою, його спогади набули зовсім іншого характеру. В той час, коли предмет (дитячі роки) залишився тим самим, засоби вираження (вибір лексики, стилістичні засоби) були зовсім іншими [8, с. 5].

Сам письменник згадував: “Я писав іншу книгу; книгу, яка так відрізнялася від французької манери письма так, що необхідно було змінити сам предмет. Було таке відчуття, ніби пишучи англійською, я став зовсім іншою людиною. Я продовжував. Інша, нова послідовність думок та нові інтерпретації ідей зароджувалися та формувалися у моїй свідомості. Бракувало подібності між моїми творами англійською і тим, що я тільки-но написав французькою, а отже, виникав сумнів – чи був автор цих творів однією людиною?” [8, с. 6]

Ц. Тодоров у своєму есе “Білінгвізм, діалогізм та шизофренія” описує свій досвід переживання культурного та лінгвістичного дисонансу. Ц. Тодоров прибув у Францію з Болгарії ще молодою людиною і став відомим французьким культурним діячем та вченим. Через 18 років він отримав запрошення на конференцію у Болгарію. Він планував виступити на конференції з доповіддю, яка була присвячена питанням націоналізму. При перекладі своєї доповіді з французької мови на болгарську, Ц. Тодоров помітив наступне: “Я зрозумів, що болгарські інтелектуали не могли осягнути те значення, на якому я наголошував. Відчуженість, від’єднаність від цінностей певної спільноти обумовлює зміни в системі цінностей конкретної людини. На систему цінностей людини істотний вплив мають потреби спільноти, у якій ця людина живе. Має значення, чи ти живеш у маленькій країні, яка відстоює свою незалежність, чи у великій розвиненій країні, у якій така потреба відсутня. Париж є спільнотою, яка не вимагає таких яскраво забарвлених національних почуттів” [8, с. 6].

Глибоко вражений своїм відкриттям, Ц. Тодоров не мав жодної гадки, як краще вирішити цю проблему: просто представити свою думку, зробивши посилання на французький контекст, чи висловлюватися як представнику болгарської інтелігенції, відкинувши 18-річний досвід проживання і роботи у Франції. Щоб пояснити свій досвід з теоретичної точки зору, Ц. Тодоров звертається до концепції діалогізму і поліфонії, розробленої відомим російським вченим М. Бахтіним.

Діалогізм, на думку М. Бахтіна, є властивим природі свідомості, природі самого людського життя: “Чужі свідомості неможливо споглядати, аналізувати, визначати як об’єкти, речі – з ними можна тільки діалогічно спілкуватися”. За концепцією М. Бахтіна, один текст вміщує декілька незалежних і часто конфліктуючих між собою голосів. Ця концепція допомогла Ц. Тодорову глибше зрозуміти сутність білінгвізму.

М. Бахтін наполягає на тому, що використання мови є соціальним явищем. У “Діалозі I”, де “мовлення” використовується Бахтіним як синонім для “мовного спілкування”, він стверджує, що “мовлення – це мова *in actu*”. Неприпустимо протиставлення в якій би то не було формі мовлення і мови. Мовлення є таким соціальним, як і мова” [1]. В основі лінгвофілософської концепції Бахтіна лежить двоєдина онтологія мови.

Перефразовуючи слова самого М. Бахтіна, М. Ляхтеєнмяки пропонує наступне формулювання його онтологічної позиції: у плані онтології мова, як дволикий Янус, дивиться в дві сторони: у кожен момент свого існування вона включає і об’єктивну єдність загальнозрозумілої системи мови, і єдність конкретних висловів. У цьому полягає основне положення двоєдиної онтології мови, що складає основу діалогічної філософії мови М. Бахтіна. Система мови не є надіндивідуальною системою, яка існує для себе в світі соціальних фактів, незалежно від актуальних просторово-часових реалізацій мови. Навпаки, бахтінське розуміння *соціальної* онтології мови припускає, що в плані онтології мова як система невід’ємна від актуальних використань мови [1; с. 4].

Розроблений М. Бахтіним діалогічний концепт свідомості, в основі якого лежить своєрідне розуміння понять “суб’єктивного” і “об’єктивного”, такого, що відрізняється від їх дихотомічного розуміння як діаметрально протилежних понять. Бахтін виходить з того, що *свідомість є іманентно соціальною* за своєю природою. Згідно концепції М. Бахтіна, “у людини немає внутрішньої суверенної території, вона вся і завжди на межі: дивлячись всередину себе, вона дивиться в очі іншому або очима іншого” [1; с. 7].

Так, в представленні М. Бахтіна “іншість” є постійним моментом свідомості і, отже, індивідуальна свідомість немислима у вилученні з інших свідомостей. Іншими словами, індивідуальна свідомість несамостійна, вона існує і формується лише у відношенні до інших свідомостей. З іншого боку, не дивлячись на свою іманентну соціальність, свідомість при такому погляді все ж таки не втрачає своєї індивідуальності. Індивідуальність свідомості і її відокремленість від інших свідомостей гарантується тим, що вона вступає в діалог з іншими свідомостями із своєї неповторної позиції. Таким чином, в представленні Бахтіна, свідомість є єдиним цілим, тим, що включає одночасно і соціальний, і індивідуальний моменти [1].

Як відомо, Г. Лебон вважав, що “кожному народу притаманний душевний устрій, так само, як і його анатомічні особливості, і від нього походять його почуття, його думки, його установи, його вірування та його мистецтва” [3]. Фактично те, що він називав “душевним устроєм”, сьогодні ми називаємо менталітетом. Звичайно, ці ментальні стереотипи також не є вічними й зазнають змін, як у прикладі з Ц. Тодоровим. Крім того, можна говорити про менталітет чи “душевний устрій” не лише народів, а й інших соціальних спільнот, що відрізняються за соціокультурними ознаками, особливостями світогляду та поширеними у їхньому середовищі ідеями.

Таким чином, свідомість людини – це єдність соціального та індивідуального; спосіб існування людської свідомості – це діалог із свідомостями інших людей, але із своїх унікальних і неповторних позицій. Отже, свідомість білінгва існує у діалозі із свідомостями представників іншомовної спільноти. У процесі цього діалогу відбувається збагачення як свідомості та внутрішнього світу білінгва, так і свідомості та внутрішнього світу представників інших культур.

На нашу думку, унікальність свідомості білінгва можна пояснити за допомогою діалогічного концепту свідомості, який було розроблено видатним російським вченим М. Бахтіним. Відповідно теорії М. Бахтіна, свідомість людини є соціальною за своєю природою. Спосіб існування людської свідомості є діалогічним, тобто свідомість кожної конкретної людини формується у відношенні до свідомостей інших людей. Таким чином, у процесі формування свідомості білінгва відбувається постійний діалог із свідомостями носіїв іншої мови.

В той же час свідомість кожної людини є унікальною. Це значить, що свідомість вступає у діалог з іншими свідомостями з точки зору своєї унікальної, неповторної позиції.

Отже, на нашу думку, білінгв є носієм двох культур і двох мов, тобто усвідомлює себе як бікультурна і білінгвальна особистість. Ці дві культури і дві мови існують у свідомості білінгва не як ізольовані окремі утворення, а як унікальна єдність.

Література

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин// Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
2. Выготский Л. С. Психология развития человека. – М.: “Смысл”, 2006. – 1134 с.
3. Лебон Г. Психология народов и масс. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lebon_PsNar/_Index.php
4. Ляхтееняки М. Лингвофилософская концепция М.М.Бахтина: о двуединой онтологии языка. Режим доступа: <http://www.russian.slavica.org/topic35.html>

5. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология (курс лекций). – М.: Владос, 1995. – 180с
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург, 1998. – 705 с.
7. Ball A. Bakhtinian Perspectives on Language, Literacy and Learning. – Cambridge University Press, 2004. – 364 p.
8. Pavlenko A. Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation. – Multilingual Matters Limited, 2006. – 340 p.

УДК 811. 111'33: 003 + 811. 111'37

*Л.Л. Макарук,
ВНУ ім. Лесі Українки,
м. Луцьк*

ПРОЦЕС ПОРОДЖЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ПІКТОГРАМ З ТОЧКИ ЗОРУ КОГНІТИВІСТИКИ

У статті проаналізовано піктограми, які зустрічаються у сучасних англомовних газетах з позиції когнітивної лінгвістики. За допомогою термінологічного апарату, що використовується у когнітивній науці, окреслено та охарактеризовано процес породження, пізнання та інтерпретації піктограм.

L. L. Makaruk The Process of Producing and Perception of Pictograms from the Point of View of Cognitive Linguistics. The article deals with the pictograms which are used in modern English newspapers. The chain based on the terms of cognitive linguistics has been described and the process of producing, perception and interpretation of pictograms has been characterized.

Сучасне суспільство об'єктивно називають інформаційним, адже ми живемо в епоху неспинного розвитку технологій, завдяки яким з'являються нові форми спілкування та удосконалюються вже існуючі. Беззаперечним є той факт, що всі інноваційні процеси знаходять своє відображення у мові, яка служить інструментом пізнання. Обмін даними, знаннями та досвідом здійснюється за допомогою засобів масової комунікації, які є невід'ємною складовою нашого життя. Щодня ми отримуємо велику кількість несхожих за змістом повідомлень, що надходять через різні канали зв'язку.

При створенні повідомлення автор залучає усі можливі засоби та технології, тому сьогодні газетному тексту притаманні різнопланові піктограми, які поєднуються зі звичним текстом і надають йому

нової форми та змісту, що відображається у ментальності кожного індивіда.

Питання, які стосуються комунікації, розуміння та сприйняття письмового тексту нині видаються нам найцікавішими та найвагомішими, бо саме мова ЗМІ, пропонує лінгвістам широке та багатогранне поле для досліджень.

На сучасному етапі розвитку світової спільноти міжнародною мовою спілкування визнана англійська, якою володіють представники різних національностей, і відповідно, щодня мають змогу отримувати “свіжу” інформацію з англomовних газет і журналів, в яких відбивається ментальність народу, особливості його культури, традиції, реалії, стереотипи, і безперечно мова, яка виступає посередником між відправником повідомлень та одержувачем.

Актуальність цієї роботи зумовлена появою нових форм і способів спілкування, які потребують різностороннього вивчення особливостей мови ЗМІ та піктограм з точки зору когнітивної лінгвістики, яка відіграє значну роль у процесі спілкування. Мета дослідження – спираючись на когнітивні аспекти мови проаналізувати піктограми та визначити, які саме складові когнітивної лінгвістики впливають на процес письмової комунікації. Об’єктом вивчення є піктограми, які фігурують на шпальтах англomовних періодичних видань. Предметом дослідження є процеси породження, представлення, пізнання, сприйняття, обробки та зберігання знань, які закодовані у газетних піктограмах.

Дослідженням мовних одиниць з точки зору когнітивної лінгвістики займаються такі вчені, як О.С. Кубрякова, В.З. Дем’янков, О.О. Селіванова, М.М. Володіна та ін. Вони вважають, що “[...] в центрі уваги когнітивної лінгвістики знаходиться мова, як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, які відіграють роль в репрезентації та трансформації інформації” [3, с. 53]. За словами В.А. Маслової, “в когнітивістиці головна увага приділяється людській когніції, досліджуються не просто дії, які піддаються спостереженню, а їх ментальні репрезентації (внутрішні представлення, моделі), символи, стратегії людини, які і породжують дії на основі знань; тобто когнітивний світ людини вивчається за її поведінкою і діяльністю, які проходять при активній участі мови, що утворює мовленнєво-мисленнєву основу будь-якої людської діяльності, формуючи її мотиви і установки, прогнозуючи результат” [2, с. 7].

Розглядаючи комунікативний акт з точки зору когнітивної лінгвістики, слід зазначити, що процес спілкування не є простим, тому що проходить ряд етапів, кожен з яких має свої особливості.

Аналізуючи піктограми, які використовуються на сторінках газет, ми бачимо, що вони також проходять довгий шлях свого творення, починаючи від породження (задуму продуцента) і завершуючи

інтерпретацією, або відповіддю одержувача на побачене. Спробуємо висвітлити це питання за допомогою ланцюжка, який складається з ряду послідовних кроків, на які неминуче наштовхуються продуценти та реципієнти у процесі створення та сприйняття піктограм. Для представлення цього ланцюжка ми використали інструментарій когнітивістики. Отже, ланцюжок має такий вигляд: *породження повідомлення (репрезентація) → кодування → канал передачі повідомлення → пізнання (сприйняття) → обробка даних → інтерпретація повідомлення → відповідь (реакція на прочитане)*.

Детальніший аналіз кожного етапу дозволяє говорити про наступне:

Породження повідомлення (репрезентація). У свідомості продуцента виникають певні задуми та з’являються ідеї, тому постає потреба у їхній реалізації.

Кодування. В англомовних газетах представлення мовних знань продуцента часто знаходить своє відображення у піктограмах, які служать графічними заміниками слів. Іноді автор поєднує піктограми зі звичним вербальним текстом, рідше – вони живляються самостійно. У когнітивній лінгвістиці існує чітке розмежування понять ментальний лексикон та концептуальна система, які пов’язані з процесом кодування. Ментальний лексикон є системою представлення знань, яка містить денотативне значення слова, фонові знання відносять до концептуальної системи.

Канал передачі повідомлення. Для реалізації задуму продуцент обирає канал зв’язку. Від того, яким чином буде здійснюватися передача повідомлення залежить форма кодування. Каналом зв’язку у нашому дослідженні є друковані періодичні видання та надруковані у них піктограми.

Крім того, слід звернути увагу на те, що при створенні та репрезентації нових знань ключову роль відіграє когнітивна метафора. Вид метафори, яку ми розглядаємо, охоплює кілька етапів вище запропонованої схеми. Вона носить назву “канал зв’язку/передача інформації”. Ця метафора “[...] представляє процес комунікації як рух значень, які “наповнюють” мовні висловлювання по “каналі”, який з’єднує мовця і слухача” [3, с. 56].

Пізнання (сприйняття). Пізнання є об’ємним і за своєю суттю складним процесом. М. М. Володіна зазначає, що “[...] мова служить інструментом пізнання, постійного осмислення світу людиною і перетворення досвіду у знання” [1]. Звідси випливає те, що у процесах пізнання важливе місце посідає мова. Сприймаючи текст, у ментальності реципієнта активізуються структури знань, які допомагають осягнути суть та надати повідомленню певного змісту. Представник кожного соціуму у своїй свідомості має вже усталені поняття та ідеї, які у сукупності створюють мовну картину світу, допомагають від-

творювати певні ситуації. Відповідно, у свідомості кожної людини є певна система знань, яка активізується у процесі комунікації і дає змогу обмінюватися набутими знаннями, і набувати нові, які впливають на вже існуючі знання, але в жодному випадку не руйнують їх, а лише частково змінюють. Доречно зазначити, що сприйняття залежить від рівня інтелектуального розвитку особистості, від віку, соціального статусу та мети, яку ставить перед собою реципієнт читаючи періодичні видання.

Обробка даних. В основі розуміння будь-якого тексту лежить опрацювання даних. Ключове “[...] завдання когнітивної лінгвістики полягає в описі та поясненні мовної здатності або знань мови, як когнітивної структури, і динаміки мовця-слухача, який розглядається як система переробки інформації, яка складається з скінченої кількості самостійних модулів і, яка співвідносить мовну інформацію на різних рівнях” [3, с. 53]. Обробка даних здійснюється як у процесі породження інформації, так і в процесі сприйняття. Тобто, коли адресант створює повідомлення, він обробляє велику кількість ризоманітної інформації; сприймаючи повідомлення, адресату теж необхідно обробити дані, тобто детально й уважно ознайомитися зі змістом, щоб збагнути суть. У процесі обробки активізуються мовні та енциклопедичні знання індивіда. До мовних знань індивіда відноситься володіння фонетикою, знання лексики, граматики; до енциклопедичних – загальні відомості про світ.

Інтерпретація повідомлення. Після того, як певне повідомлення пройшло стадії породження, пізнання та обробки у свідомості реципієнта відбувається процес інтерпретації. Інтерпретація будь-якого повідомлення залежить від особистості. Так, представники одного і того ж самого соціуму можуть інтерпретувати піктограми по-різному, в залежності від своєї мовної ментальності та фонових знань.

При інтерпретації піктограм особливу увагу слід звернути на менталітет одержувачів повідомлення. Не виключається і творчий варіант тлумачення піктограм, який залежить від уяви одержувача, тобто пояснення цих знаків може відбуватися у довільній формі. Інтерпретація повідомлення теж залежить від того, наскільки читач довіряє газеті та автору публікації.

На нашу думку, інтерпретація піктограм, які присутні на сторінках преси вимагає від читача більших ментальних зусиль, ніж звичний вербальний текст, оскільки їх необхідно спочатку перевести у словесну знакову форму, а тоді здійснити обробку, щоб добре усвідомити про що йде мова. Слід звернути увагу на те, що до такого трактування ми не відносимо фіксовані набори піктограм, які є добре відомими представникам різних народів і не викликають неоднозначного тлумачення.

Таким чином, сприйняття піктограм проходить два основні етапи і його інтерпретація залежить від наступних складових: індивіда, його мовної картини світу, куди залучені як екстралінгвістичні, так і мовні знання, контексту, рівня володіння мовою.

Відповідь (реакція на прочитане). Кожен читач має право зреагувати на прочитане. Якщо реципієнт виявляє таке бажання, то спілкування здійснюється знову відповідно до запропонованого ланцюжка, за яким відбувається так званий “рух по колу”. Крім того, певне зображення може спонукати реципієнта до дій.

У термінах когнітивістики “... лексична структура мови трактується як результат взаємодії когніції людини з семантичними параметрами, які властиві даній мові” [3, с. 53]. У межах когнітивних досліджень окремо виділяють когнітивну семантику, яка займається вивченням ролі мови у репрезентації структур знань, розумінні та інтерпретації. При тлумаченні певної піктограми до уваги беруться фонові знання учасників комунікативного акту. В.З. Дем’янков, посилаючись на доробки зарубіжних вчених зазначає, що “... пізнаючий суб’єкт – носій когніції – є активним началом, яке генерує значення повідомлення, а не бере їх готовими з природи; інтерпретації висловлювань не є рівноправними, деяким надається перевага уже в силу властивостей мови вибраного висловлювання. Одну і ту ж саму ситуацію можна описати за допомогою різних мовних форм в залежності від знань та реальних інтенцій мовця...” [3, с. 74].

Наприклад, піктограма, представлена на рисунку 1, яка супроводжує статтю “Is the future looking a bit brighter” у газеті “The Daily Telegraph” № 47, 701 від 14 жовтня 2008 р., може викликати у свідомості англійця такі лексичні відповідники: *pensioners, old people, people of old age, etc.* Ця піктограма має назву “Пенсійні фонди”, тому, асоціюється з людьми похилого віку, про що свідчить і саме зображення. Проте, слід зважати на те, що пенсійні фонди опікуються не лише людьми похилого віку, а й тими, хто за станом здоров’я з тих чи інших причин не в змозі виконувати певну роботу та отримувати заробітну плату. Зважаючи на такий факт, тлумачення такої позначки може відбуватися й за допомогою такого ряду англійських слів і словосполучень: *disabled people, incapacitated people, invalids etc.*

Таким чином, недосконалість чи неточність зображення, відсутність чітких знань про ситуацію чи контекст можуть призвести до спотворення початкового задуму та інтенцій автора піктограми.

Наступна піктограма (рис. 2), стосується тієї ж статті і дає можливість англійцю, або іншому індивіду, який добре знає мову, відтворити певну ситуацію, використовуючи словниковий запас, яким він володіє та спираючись на фонові знання. Ця піктограма має назву “Bank customers”, що українською мовою означає “клієнти банку”. Проте, англійське слово *customer* “клієнт” можна замінити на

client. У такому випадку, виникає так званий синонімічний ряд і вибір тієї чи іншої лексичної одиниці пояснюється мовними знаннями мовця. Говорячи про синонімічні ряди, варто зазначити, що не завжди можна замінити одне слово, яке входить до певної синонімічної групи, іншим.

Рисунок 1 [1, 6]

Рисунок 2 [1, 6]

Тут все залежить від знань та умінь правильно добирати еквіваленти, зважаючи на певну ситуацію. Існують лексичні одиниці, які повністю замінюють одна одну, проте є й такі, які замінити неможливо, бо це призведе до лексичних чи комунікативних помилок. Повертаючись до тлумачення піктограми, наведемо приклади, які свідчать

про те, що поза контекстом одна й та ж піктограма може тлумачитись по-різному, наприклад: *a bank gives credits; the customers can take long-term (short-term) credits; the clients can buy (take) on credit; the customers keep money in a bank etc.*

Розглянемо рисунок 3, на якому зображена піктограма, що є характерною для газети “The Times”. Це періодичне видання відоме у всьому світі та користується значною популярністю, бо зарекомендувало себе таким, якому можна довіряти. Тому, з впевненістю можна сказати, що логотип цієї газети могли б легко розпізнати англійці та представники інших національностей, які цікавляться англомовною періодикою, навіть якби воно вживалося самостійно, без назви, бо у їхній свідомості таке позначення одразу асоціюється з Британією.

Рисунок 3 [3, 1]

Теж саме стосується і газети “Daily Mail”, яка теж має власний усталений логотип (рис. 4), який виступає чітким стимулом і викликає відповідні асоціативні зв’язки у свідомості мовців.

Рисунок 4 [1, 1]

Читаючи англомовні періодичні видання, у поле зору реципієнта часто потрапляє піктограма у вигляді комп’ютерної мишки (рис. 5), після якої вказується Інтернет-сайт газети. Іноді така піктограма доповнюється вербальним текстом, але у більшості випадків вона вживається самостійно, бо вважається, що тлумачення буде зайвим.

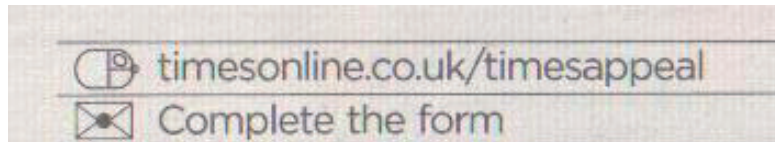

Рисунок 5 [3, 19]

Невпинне удосконалення мови впливає на процеси пізнання і сприяє тому, що у мозку однієї людини створюється система певних образів та понять, які внаслідок спілкування з іншою активізуються,

удосконалюються та збігаються, тому що є динамічними і, як результат, продуцент та реципієнт надають їм однакового тлумачення. Ці зміни знаходять своє відображення у пізнанні, що і позначається на поняттях, які закріплені у свідомості людини.

Газета є одним із інформативних джерел, за посередництвом якого людина отримує повідомлення про події, факти та відповідно інтерпретує їх в залежності від свого бачення ситуації. У цьому сенсі піктограми можуть вивчатися незалежно від контексту, бо їх можна використовувати самостійно, крім того, вони представлені у такій формі, що у багатьох випадках збагнути їхній зміст зовсім нескладно, проте зовнішня простота може призвести до хибної інтерпретації. Безумовно, через газетний текст здійснюється певний вплив на свідомість реципієнтів за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Отже, процес породження і сприйняття піктограм є складним та багатоаспектним, який вимагає значних зусиль як зі сторони реципієнта, так і зі сторони продуцента.

Оскільки мова еволюціонує і поповнюється новими одиницями, збагачується інвентар графічних засобів, які вимагають вивчення їх структури, семантики та когніції.

Література

1. Володина М.Н. Опосредующая роль языка в процессе познания. // [http:// evarist.narod.ru](http://evarist.narod.ru)

2. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е.С. Кубряковой. – М., Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 197 с.

3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Daily Mail. – 2008. – No 35, 014. Tuesday, December 23. – 72 p.
2. The Daily Telegraph. – 2008. – No 47, 726. Wednesday, November 12. – 32 p.
3. The Times. – 2008. – No 69508 (Tuesday, December 16). – 80 p.

*Л.В. Мороз, І.О. Пашко, Кушнір Н.В.,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті мова йде про лінгвістичні аспекти перекладу. Зазначаються особливості, які впливають на адекватність перекладу, досліджується роль перекладної семантизації.

The article deals with linguistic aspects of translation. The peculiarities which influence translation adequacy are enlighten, the role of translational semantization is researched.

Проблема перекладу, що прокладає міст взаємопорозуміння між цивілізаціями є актуальною в новій лінгвістичній науці – перекладознавстві. Традиційно переклад розглядають як процес і його результат. Основні етапи перекладу як процесу: по-перше, творче відтворення оригіналу (оригінального тексту) засобами іншої мови, по-друге, отриманий результат – паралельний перекладений текст. На глибоке переконання Й.В. Гете, переклад – “один з найбільш важливих і найбільш суттєвих засобів спілкування між людьми” [4]. В наш час важко уявити собі, скільки інформації, цілих пластів чужомовної культури, духовного багатства втрачала б світова спільнота у випадку відсутності перекладу як явища. За умов глобалізації даних процесів роль цього виду інтелектуальної діяльності ще більше зростає, що зумовлено явищами міжнародного інтегрування ринкових економік, термінологічного “вибуху”, нагромадження фахових мов, гармонізації освітніх стандартів тощо.

У зв’язку з цим у методиці викладання іноземних мов повинно бути вирішене питання про найбільш раціональний шлях або спосіб семантизації іномовних слів, тобто питання про те, як саме слід пояснювати учням та студентам зміст і значення слів на іноземній мові.

Найбільш старим і традиційним, а тому найбільш поширеним і виправданим з наукової точки зору, є переклад, тобто заміна іноземного слова відповідним йому словом рідної мови. При такій складній перекладній семантизації іноземних слів учнів та студентів змушують лише до заучування словесних вокабул шляхом їх багаторазового механічного повторювання. Такий спосіб оволодіння лексикою, яка вивчається, був дуже типовим для середньовічної схоластики, коли вимагалось хороше знання латинської мови. Почали використовувати його і в школах нового часу, коли вперше було введено шкільне викладання сучасних іноземних мов (XVIII ст.). За переклад слів

з метою їх осмислення висловлювались багато методистів. Науковці ХХ ст. Е.М. Рід та З.М. Цветкова наполегливо відстоювали переклад, як єдиний спосіб розкриття значення іншомовних слів, що кожне нове іноземне слово без сумніву повинно осмислюватися в свідомості студента за допомогою його рідної мови шляхом перекладу, і що розуміння і осмислення нової лексики буде можливе лише за допомогою з'ясування її значень в рідній мові [3].

М.А. Бахарєва та Н.А. Бергман зазначають, що в усіх випадках введення нового слова повинно супроводжуватися наступним його перекладом на рідну мову [3]. І.Д. Салістра підкреслював, що переклад на рідну мову – єдиний метод семантизації, який можна назвати самостійним, оскільки з його допомогою у більшості випадків можна розкрити значення іноземного слова, не використовуючи ніяких випадкових методів [3].

Стосовно перекладної семантизації іншомовних слів, перш за все, слід сказати про те, що в її основі лежить цілком природне прагнення людини усвідомити нові мовні засоби спілкування з допомогою звичного для неї мислення, тобто мислення на рідній мові. Природне для людини бажання замінити іноземне слово аналогом рідної мови. З певною мірою вірогідності можна стверджувати, що перекладна семантизація слів іноземної мови обумовлює відрив іноземної мови від мислення на ній. А це призводить до нереального бажання поєднати мислення на рідній мові з мовними засобами іноземної мови. Тому перекладна семантизація іноземних слів завжди супроводжується невмінням мислити на іноземній мові, що в свою чергу вимагає перекладу не тільки окремих слів, а й цілих речень, текстів.

Не завжди вдається розкрити семантичну суть іноземного слова за допомогою лише одного слова рідної мови, тому укладачі іноземно-українських словників, як правило, вказують декілька значень пояснюваного слова шляхом наведення декількох його перекладів. Проте виникає принципове питання: чи можливо та припустимо взагалі семантику іноземної мови розкрити або пояснити за допомогою семантики слів рідної мови, якщо внаслідок специфічного різноманіття мислення на різних мовах семантичні ряди цих мов у значній мірі розходяться і не співпадають?

В тому випадку, коли значення слова у двох мовах співпадають, тоді перенесення значення цілком закономірне. Але якщо іноземні слова виражають інші поняття, то перенесене значення зі слова рідної мови на іноземне слово не може не супроводжуватись спотвореннями змістової сторони іноземних слів.

Багатослівний або полісемантичний переклад, маючи деяку перевагу, не може вважатися раціональним і ефективним способом розкриття змісту іноземного слова. При заміні іноземної лексики декількома словами рідної мови, поняття, яке виражене іноземним

словом, лише дещо уточнюється, але повністю все ж таки не розкривається. Якщо якесь іноземне слово пояснюється у словнику шістьма українськими словами, то це часто розуміється так, що воно має лише шість цих значень. У дійсності воно може бути перекладене у деяких контекстах і сьомим, восьмим словом, котре досить легко знаходиться, якщо виходити з поняття, яке виражає слово. При порівнянні різних іноземно-українських словників іноді кидається в очі, що семантика одного і того ж іноземного слова розкривається в них за допомогою різних українських слів. Це якраз свідчить про те, що наведені в словниках українські слова зовсім не вичерпують усіх можливих значень іноземного слова.

Деякі автори пропонують в якості одного із способів розкриття семантики іноземних слів використовувати етимологічний аналіз слова [1; 2; 5]. Десятки тисяч іноземних слів, значення яких пояснюються перекладами в двомовних словниках мають в своїй основі лише декілька сотень кореневих слів. Знаючи їх можна добре зрозуміти і решту слів. При цьому слід мати на увазі, яку саме ознаку предмета брали до уваги тоді, коли цей предмет почали називати словом. Г.А. Леман-Абрикосов ілюструє це таким прикладом: “Уявімо, що в типографію ввійшли росіянин, німець та англієць; вони бачать людину, яка стоїть перед реалом, та набирає з каси літери і складає гранки; росіянин звернув увагу на те, що людина набирає літери і назвав її “наборщиком”, німець зосередив свою увагу на тому, що людина садить літери на верстатку, і назвав його – *Setzer*, англієць зацікавився тим, що таким чином складаються гранки і назвав – *compositor*”. Названий автор резюмує: “Щоб зрозуміти нове слово, слід ... побачити той образ, який уявлявся людям під час створення цього слова”, тобто розібратися в етимології слова. Чому газета в німецькій мові називається словом *Zeitung*? Тому що газета виходить через визначені проміжки часу, а “час” німецькою мовою *Zeit*. Чому шкільний урок називається словом *Stunde*? Тому що урок триває, як правило, одну годину, а “година” німецькою мовою *Stunde* [3].

Етимологічний аналіз слова може, звичайно, дати дуже багато для розуміння семантики іноземних слів, але він може бути застосований лише до похідних слів. Основні, або кореневі, слова, зазвичай, етимологічному аналізу не підлягають.

Нерідко переклад поняття доречно виконувати шляхом описового перекладу. Цей прийом доречно використовувати при перекладі безеквівалентної лексики, поняттям, які не властиві іншій культурі. Суть його полягає у наступному: семантична одиниця однієї мови замінюється словосполученням, судженням або системою суджень, що пояснюють її значення.

Таким чином, якщо при перекладі неможливо надати достеменний еквівалент наукового поняття, вираженого одним словом, одним

з шляхів відповідного перекладу є переклад поняття судженням або системою суджень. Шляхом аналізу, синтезу, узагальнення перекладач скорочує його до необхідного обсягу. При перекладі в межах певного контексту виділяються ті семантичні ознаки, які є найбільш істотними для певної ситуації.

Отже, в практиці навчання іноземним мовам зовсім не обов'язково застосовувати лише який-небудь один спосіб семантизації. Іноземні слова бувають різні, і для розкриття їх змістової сторони потрібно використовувати різні способи. Одне слово можна добре пояснити перекладом, друге етимологічним аналізом, третє шляхом самостійної здогадки за контекстом і т. п. Проте слід мати на увазі, що майже кожний з розглянутих вище способів розкриття семантики іноземних слів має певні недоліки та обмеження.

Література

1. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский. – Москва, 1991. – 255 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – Москва, 1975. – 237 с.
3. Беляев Б.В. Психологические основы усвоения лексики иностранного языка. – Москва, 1984. – 135 с.
4. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія і практика перекладу. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
5. Ковганюк С. Практика перекладу. – Харків: Наука, 1989. – 219 с.

УДК 811:111

С.В. Новоселецька,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ГЛОБАЛЬНА АНГЛІЙСЬКА У ЄВРОСОЮЗНОМУ КОНТЕКСТІ

Мета даної статті – розкрити питання “Чи можливо взяти спеціальний термін англійською мовою і прямо трансферувати його в іншу мову. Чи новостворена глобалізаційна англійська термінологія у Євросоюзі завжди виправдана і що потрібно робити євроагенціям та перекладачам сьогодні”.

This article deals with the problem that words are not enough. The author discusses the question “Do people from different cultures mean the same things when they use the same words?”

Чи люди різних культур мають на увазі ті самі речі, коли вжива-

ють ті ж слова? Розповсюдження англійського усного мовлення у за-собах масової комунікації, соціокультурних міжнародних контактах зумовлює динаміку розвитку лінгвістичних процесів, передусім на рівні фонетики мови, у кодуванні та трансляції змісту у мовленнєвій комунікації.

У сучасному дослідницькому полі мовознавства визнані такі фундаментальні напрямки наукових пошуків, як комунікативна потужність мови за кількістю мовних ареалів, соціокультурних сфер, мовна стабільність та фактори варіативності, мова, суспільство, культура (Кочерган М.П., Дворжецька М.П., Левицький А.Е., Огуй О.Д., Левицький В.В., Вежбицька А., Голубовська І.О., Денисова С.П., Коптілов В.В., Панасенко Н.І., Чередніченко О.І.)

Живе розмовне мовлення становить центр кожної мови [Масенко, 2004]. Сучасні акценти мовознавчих досліджень спрямовують увагу на поглиблення вивчення лінгвістичних процесів в англійській мові [Laver 1994; Roach 2000; Васько 2006]. У сучасній англійській мові, її Британському стандарті спостерігаються зміни під впливом національних стандартів англійської мови, особливо американського стандарту вимови та територіальних діалектів.

Вплив англійської мови ефективно стає всесвітньою *lingua franca*, адже на даний час ми маємо величезну кількість англійськомовних студентів і тих, хто розмовляє англійською мовою у всьому світі. Крім того, стрімко зростає кількість людей, що їдуть на Захід на заробітки. Величезна необхідність спонукає західні організації запропонувати однакові пакети або умови сервісу усім їхнім працівникам, не зважаючи на місце перебування.

Для багатьох людей, вихідців з різних країн, англійська не є першою мовою, і їхні знання мови можуть не відповідати тим самим культурним чинникам, що мають люди з англійською рідною. Розвиток Глобальної Англійської мови означає, що не може бути фіксованих припущень щодо думок людей, коли вони вживають конкретне слово.

У міжнародному контексті, використовуючи конкретне слово, чи люди розуміють те саме, що і ми, чи встановлюють вони ті самі обмеження на значення. Хіба можливо взяти англійський термін і прямо трансформувати його в іншу мову і бути впевненим, що він буде вжитий так само і створить ту саму розумову картину. Чи культурний шар означає, що вжите слово вибране чи створене має мати однаковий вплив і на розмовника і на слухача?

Процесові формування понять і їхнього введення у лексичну систему передуює процес “вибору” найбільш суттєвої сторони предмета чи явища, а вже потім – фіксування її в народній пам’яті за допомогою введення нової лексики – як результату процесу найменування – до лексичної системи мови [3].

З лінгвістичної точки зору той самий предмет в різних мовах набу-

ває неоднакового матеріального оформлення. Таким шляхом твориться “колективна філософія”, яка передається за допомогою мовних засобів і формує мовну картину світу. Саме в неї включається індивід з моменту свого народження. Мова, таким чином, етнічно детермінована. Крім того, вона задовольняє потреби людини у спілкуванні, зберігає досвід різних поколінь [12].

Аналіз перекладу як міжкультурної комунікації змушує дослідників все частіше звертатися до розгляду тексту як продукту певної культури, що має здатність впливати на свідомість членів певного культурного простору та, таким чином, опосередковано визначати його розвиток.

Лондонці, наприклад, що доїжджають на роботу на далекі відстані виберуть “leaves on the line”, але підтекст залишиться таємницею навіть для відвідувачів з інших англomовних країн. Непорозуміння свідомо можна уникнути, обмежуючи вживання фраз, що мають місцеві переваження. Лише читачі, які знайомі з Аргентиною іспанською зможуть відповісти на запитання “Tenes un cospel pata el Subte, Flaco?” Для більш освічених прірва непорозуміння може бути менша, так як вони навчалися в англomовній країні чи були в літніх таборах, чи брали участь в обмінних університетських програмах, чи працювали в Англо-Американських фірмах. Проте, так як наша мова змінюється швидко, то час, проведений в англomовній країні може бути не достатній.

Людвіг Вітгенштайн порівнює мову із стародавнім містом: “Лабіринт малих вулиць і площ, старих і нових будинків, будинків різних періодів, і це все оточене прямими вулицями з однакових будинків”[17]. Це природа мови – розвиватись стрімко і вбирати в себе історичні особливості і адаптуватись до обставин, але цей процес прискорюється за допомогою швидкого електронного зв’язку, більшими можливостями приватних розмов, навіть із публічними фігурами і організаціями. Тим часом демократизуючи інновації (якщо не дратуючи) такі як face book і blogs.

Вплив masmedia також потрібно зауважити, адже терміни такі як “sub-prime” і “WMD” ввійшли у швидке використання. Букви стали такі широковідомі і використані, що немає потреби писати їх повними словами, проте, такі слова як “Water boarding” та “extreme rendition” все ще потрібно пояснювати.

“Rendition” ввійшло до 11-го доповнення Concise Oxford English Dictionary разом із визнаними словами такими як “hoodie”, плюс такі які не приходять в голову відразу включаючи “agroterrorism”, “abdominoplasty” і “zombic” (щодо комп’ютера, який може контролюватись ззовні хакером) [19]. Хоча деякі терміни існують менше року, якщо вони стосуються того, що вже давно загальноприйняте (“upskill”).

Мовні картини світу моделюються сукупністю концептів із яких вони складаються. Ми характеризуємо концепти як культурно зумовлені ментальні поняття, що мають пряме відношення “до цінностей, ідеалів і установок людей, ... до того, як вони думають про світ і про своє життя в цьому світі” [Влахов, с. 43]. Будь-які лінгвістичні міркування, чи то на рівні умовиводів, гіпотез або теорій, мають бути належним чином верифіковані. Виникає питання щодо того, якими ж критеріями об’єктивності слід керуватися перекладачу, аналізуючи культурно-специфічні мовні категорії. Потрібно встановити, що може слугувати адекватним критерієм відбору необхідного “культурно навантаженого” матеріалу під час перекладу, щоб відтворити мовну картину світу певного етносу чи індивіда [4]. Об’єктивізації вибірки лексичних одиниць і концептів в процесі інтерпретації можуть сприяти шість основних принципів: 1) принцип словникової (культурної) розробленості; 2) принцип частотності вживання; 3) принцип високої словотвірної розробленості; 4) принцип поширеності в межах фразеологічних одиниць мови; 5) принцип облігаторності аксіологічної маркованості; 6) їхній “ключовий” характер для духовності повного лінгвокультурного ареалу.

Якщо перші п’ять принципів є прозорими за своєю сутністю, то шостий заслуговує на особливу увагу. Перекладач повинен пам’ятати, що “ключові слова” належать до тієї унікальної для кожної людини лексики, через яку етнос самоідентифікується як колектив носіїв національної мови, що певним чином відчуває, мислить, сприймає та оцінює навколишню дійсність. Слова такого типу не становлять замкненої остаточної множини, а вибір і кваліфікація тих чи інших слів як “ключових” пов’язані з неабиякими труднощам при перекладі. Оскільки природа їхня сублогічна, вони виступають своєрідним конденсатом колективного несвідомого. Перекладач має право застосовувати методи та засоби, які він підбирає інтуїтивно, на підсвідомому рівні, однак посилення на культурно-мовне чуття аж ніяк не достатньо при відборі матеріалу в процесі перекладу [Фабіан]. Припустивши, що “ключові слова” в семантичному просторі мови й культури відіграють роль своєрідних кванторів, центральних точок, що організують великі культурні шари, ми дійдемо висновку про те, що “в тілі мови” це має відбиватися частотністю концептів, їхньою повторюваністю в емоційній або етнічній мовних сферах, “розробленості” у фразеологічній системі.

Згідно гіпотези Сапіра, природа мови впливає на те, як люди думають на ній і ви не можете мати для чогось слово, якщо немає концепту про те, що ви хочете виразити. Таким чином, терміни можуть створюватись для забезпечення конкретних потреб – “hate crime”, “homophobia” чи “islamist”, нові тому приклади.

Евфемізми завжди створювались для пом’якшення сили того, що

говориться; для того щоб різні речі не стикались, будучи досить специфічними, і для того, щоб виникали теми без образ. Простий термін “death” (відомий, як “Life” – Changing Event Number One) веде до шанобливих термінів таких як “pass away” або більш жартівливі терміни, включаючи “popped his dogs”, “kicked the bucket” і “fell of his perch”. Лондонська місцева церква має оголошення “For information on baptisms, marriages etc please contact the Pasish office”.

Інша техніка – це використання іншомовного слова, інколи із жартівливою модною метою (“being economical with the verite”) увійшли в загальний вжиток, або інколи через те, що концепти дуже специфічні і не мають прямих еквівалентів в англійській мові (Schadenfreude, weltanschauung або навіть zeitgeist). Сучасна мова буде адаптуватись, щоб задовільнити сучасні вимоги. Дослідження картин світу зумовило їхню категоризацію та систематизацію засобів вираження категорій в окремих мовах. Наступний крок – універсализація мовної картини світу, що ми бачимо на прикладі англізації картини світу в рамках теорії глобалізації. Проте при перекладі національна специфіка має бути включена для того, щоб уникнути втрати етнокультурного компонента як основи мовної картини світу певного індивіда [Апресян, с. 64]. Мовці є носіями універсалій та диференціалів, що дає їм можливість бачити світ по-різному.

Отже, відтворюючи тонкощі мовної картини світу, перекладачі повинні акцентувати увагу на особливостях сприйняття дійсності індивідом, що зобов’язує їх діяти як дослідників тексту, його внутрішньої форми та її проявів у мовних елементах; зв’язків із культурним простором тощо. Варто враховувати надзвичайно інтенсивні останнім часом процеси культурної глобалізації та мультикультуралізму, оскільки саме в такий спосіб можна до певної міри досягти культурно специфічної еквівалентності перекладу, що є одним із першочергових завдань перекладача, та зберегти його первинну естетику.

В часи швидкозростаючої глобалізації економіки, такі теми як “рівна платня” (equal pay) і закриття (“closing the gender gap”) не такі уже специфічні для американських компаній, як вони були раніше. Це й сприяло появі великій кількості термінології щодо робітничої практики. Більша обізнаність сучасної практики гендерних проблем призвели до використання гендерних нейтральних термінів, де можливо і прийнятно, що “he” не використовується для значення (“he or she”). Практика написання “his/her” або “s/he” може трансформуватись в інші європейські мови, але використовуючи множину є прийнятний еквівалент в англійській мові проте, не завжди вирішується в інших мовах. У французькій це eux/elles і в іспанській ellos/as.

Трудність з використанням термінів, що зумовлена соціальними змінами і сучасними концептами очевидна у Європейському Союзі, який використовує 23 робочі мови. Цікаво зауважити, що європей-

ська термінологічна база має “gender gap” в англійській, але не має еквівалента в італійській, не кажучи вже про латвійську. Німецький варіант звучить як geschlechtsspezifische Diskrepanz, яке напевно співзвучне із фразою. Іспанське diferencia debida al geneto звучить як еквівалент, а не як фраза загального вжитку.

Новачків будь-якої організації можна пробачити за те, що думають, що їхні колеги розмовляють на власній створеній мові, через те, що внутрішній жаргон вільно використовується в розмовах та внутрішній комунікації. Помноживши кількість жаргонних термінів на кількість організацій і офіційних мов в Європі, і породження проблем стає очевидним. Класичні євросоюзні терміни походять від “Europomte” і “pigmeat” до “subsidiarity” і “stopping the clock”. Євросоюзні специфічні терміни такі як “Amsterdam Treaty” і “Schengen” і концепти такі як Acquis Communautaire (Братство загальних прав і обов’язків, що об’єднують Європейський Союз) невідворотно з’явилися. Ці приклади широко поширені, використовуються, загальноєвросоюзні і розуміються. Але просте звернення до статті 13 (антидискримінація) чи щось подібне не може бути таким чітким.

Такі фрази як “Accession Criteria” більш реальні ніж “Copenhagen Criteria” в той час такі терміни як “Qualified Majority Voting” небезпечні, тому що з першого погляду здаються самопояснюючими. Навіть термін “absorption” має свій власний контекст, стосуючись країн, які не спроможні ефективно використовувати допомогу через зменшення інфраструктури. “Close co-operation” здається простим, але стосується лише деяких країн.

Акроніми, звичайно, створюють своє життя і розвиваються безконтрольно. “CAP” (“Common Agriculture Policy”) і “EMU” (“Economic Monetary Union”) можуть мати свою історію, але більшість людей не розпізнають аббревіатуру “FIFG” (“Financial Instrument for Fisheries Guidance”), “CFSP” (“Common Foreign and Security Policy”) чи навіть “CLRAE” (“Congress of Local and Regional Authorities of Europe”). Деякі терміни мають невиправдані аббревіатури. Хто знайде щось спільне між (“N+2” і “autodecommitment”), означаючи, що фонди повинні бути витрачені за 2 роки, коли надійшли на місця. Новотворення збільшують різноманітність культур в Євросоюзі і тим самим породжують непорозуміння [21].

А що ж до жаргону? Якщо сумніваєтесь – дивіться в Google. Веб-сайт “A Plain Guide to Eurojargon” (europa. eu/abc/eurojargon/index-en.htm) – це те, з чого варто почати. Він пов’язаний з глосарієм, що пояснює юридичні та технічні терміни і оберігається комісією Inter Agency Terminology Exchange (IATE). Це сертифікована система для усіх Євросоюзних термінологічних ресурсів з доступом до жаргону для всіх користувачів інституцій і громадян ЕС (europa. eu. Int/idabc/en/document/2294/565). Proz.com пропонує корисний “Plain Language

Guide to Eurojargon” (www.proz.com) translation-glossary-post/Many Languages/5021). BBC пропонує корисний, проте обмежений глосарій (news.bbc.co.uk/1/hi/world/Europe/3595155.stm).

Або ж www.international.lga.gov.uk/european_work/glossary.html, що містять корисні пояснення з Local Government Association. Внесіть “EU Terminology” і ви там. Великі організації мають свої групи слів або жаргонів, які розуміють ті, хто їх використовує весь час. Для інших вони можуть здаватись таємничою мовою. Євросоюз прагне використовувати менше жаргонів, але інколи це може бути корисним. Євроагенціям потрібно менше створювати термінів і також пам’ятати, що вони працюють з іншими організаціями та європублікою, яка не хоче вивчати спеціальний курс, щоб одержати доступ до паперів, що впливають на щоденне трудове життя. Перекладачі повинні бути впевнені, що люди, користуючись термінами, легко і просто можуть їх перекладати. Літературний переклад *partenaires sociaux* (Fr), що означає (*both sides of industry*) є “соціальними партнерами, але у Великобританії, це означає чоловіки і жінки, або співмешканці”. Отже, можливість непорозуміння зростає, коли збільшується кількість мовних комбінацій.

У сфері лексичної семантики певне місце належить конотативним значенням, основу яких складають конотеми – потенційні семи, які не завжди фіксуються в словниковому значенні відповідного слова, але завжди є фіксованою у свідомості мовця. Зважаючи на те, що “поява в слові нового лексико-семантичного варіанта може бути розглянута як результат прагматичної варіативності слова, під якою мається на увазі варіювання його вживання в різних ситуаціях спілкування” [8] можна спостерігати процес перетинання сфер семантики і прагматики в царині конотативних значень.

Нові лексико-семантичні варіанти є своєрідним інструментом у процесі розширення сфери існування певного поняття. Оскільки лексема функціонує у вигляді лексико-семантичних у різних стилістично забарвлених прошарках мови, то у сфері існування певного поняття можна умовно поділити на відповідні семантичні сектори (пареміологічний, фразеологічний тощо) [14].

Словники сьогодні скоріше спонукають розвиток слів і значень, ніж прагнуть упорядкувати їх. Проект *Cobuild* забезпечує корпус більше 500 тис. слів з книжок, газет, журналів. Але тоді мова сама повинна відповідати на виклики, що створюються величезною кількістю людей в швидкому ритмі життя, проте мало поміркованими і відображеними.

Отже, слово є носієм не тільки актуальної інформації, яка передається в процесі повсякденної мовної комунікації; воно також акумулює соціально-історичну, інтелектуальну, експресивно-емоційну, оцінну інформацію загально гуманістичного і конкретного націо-

нального характеру. Така інформація складає соціально-історичний, національно зумовлений, культурний компонент змістової структури слова. Інтенсивний розвиток контактів між народами, потреба та необхідність обміну інформацією у процесі комунікації формують нові завдання перед лінгвістичними дослідженнями та вимагають глибокого та всебічного вивчення мовних явищ. Ця вимога торкається різноманітних аспектів мови. Що насправді дивно, це те, що мова залишається сталою на стільки на скільки вона є. Європейські агенції повинні бути більш уважнішими, створюючи нові терміни, а перекладачі відповідальнішими.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Бенкендорф Г.Д. Роль концепту Volk/народ в утворенні тоталітарних ідеологій і формуванні мов тоталітарних партій НСДАП і КПРС//типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. – Вип. 10. – Донецьк: ДонНО, 2004. – С. 107-121.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. – К: Логос, 2004. – 284 с.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер.с.нем. – М.: "Прогресс", 2000. – 400 с.
6. Денисова С.П. Картина світу та суміжні поняття в зіставному дослідженні // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 7. – К.: КНЛУ, 2005. – С. 9-14.
7. Дегтярьов Д.В. Семантика складу в реалізації когнівно-комунікативних інтенцій мовленнєвої комунікації. – Чернівці, 2008. – С. 86-87.
8. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1989. – 124 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
10. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу // Мовознавство. – 1004. – № 5, 6 – С. 12-22.
11. Кундзіч О.Л. Творчі проблеми перекладу. – К.: Дніпро, 1973. – 264 с.
12. Левицький А.Е. Перспективи дослідження картин світу в зіставному та перекладознавчому аспектах. – Чернівці, 2008.
13. Панасенко Н.І. Когнітивний ракурс семантики у романських, германських і слов'янських мовах // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. – Вип. 5. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 134-142.
14. Селіванова О.О. Пареміологічні парадокси в аспекті контраktiv-

них досліджень // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 6 – К.: КНЛУ, 2003. – С. 227-231.

15. Тищенко О.В. Концептуальна архітектоніка обрядових стереотипів: зіставний аспект // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 5. – К.: КНЛУ, 2001. – С. 15-18.

16. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

17. Ludwig Wittgenstein. Philosophical investigations, 1953, Macmillan, Part 1, No. 18.

18. Tim Connell. Words are not enough. The Linguist, – No2, 2008

19. www.askoxford.com/worldofwords/newwords/?view=uk

20. www.geocities.com/CollegePark/4110/whorf.html

21. www.europa.eu.int/eurodicautom

22. www.bulgarian-translator.com/blogger/2006/04/euwordsmith-lifts-lid-on-eurojargon.html

23. www.collins.co.uk/books.aspx&group=140.

24. www.iol.org.uk

УДК: 303.446 (81'221)

О.В. Ольхович,

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль*

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розкрито особливості невербальної комунікації як необхідної складової володіння іноземною мовою та однієї із основних складових міжкультурної компетентності. Зроблено спроби в загальному окреслити полісемію невербально-го комунікативного елемента у контексті різних культур.

The article deals with the peculiarities of the non-verbal communication as an important component of foreign language proficiency and one of the main constituents of intercultural competency. It has been attempted to give the general outline of non-verbal communicative element polysemy in the context of different cultures.

Нові комунікаційні технології (Інтернет, електронна пошта, кабельне телебачення), всезростаюча швидкість та доступна для багатьох ціна міжнародних перевезень, міграційні потоки, інтернаціоналізація бізнесу впливають на збільшення кількості осіб, залучених до міжнародної комунікації. Представники влади, вищих навчальних закладів та приватного бізнесу наголошують, що інтер-

націоналізація навчальних планів не лише важлива для утримання конкурентоспроможності у глобалізованому світі, але навіть є необхідною у світі, який може функціонувати лише за рахунок глобального співробітництва. Його передумовою є розвиток міжкультурної компетентності [15].

Оскільки XXI ст. є століттям мультикультурного діалогу, одним із основних завдань професійної підготовки висококваліфікованих фахівців є розвиток особистості, яка не лише володіє багатьма мовами, але й має знання щодо особливостей культури носіїв певної іноземної мови. Як зазначив К. Корхонен: “Фахівець, який є успішним у звичному (рідному) середовищі необов’язково буде рівнозначно успішним, працюючи у новому середовищі із іншою культурою [17]. Із важливістю зв’язку між міжкультурною компетентністю та професійним успіхом погоджуються низка інших дослідників [13; 16; 18; 20]. У цьому контексті поняття міжкультурної компетентності передбачає поєднання когнітивних, афективних та поведінкових складових [12]. Розвиток міжкультурної комунікативної компетентності, що передбачає функціональні вміння розуміти погляди і думки представників іншої культури, корегувати свою поведінку, долати конфлікти в процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки є максимально необхідним для сучасного фахівця. Це створює основу для професійної мобільності, підготовки до умов життя, які швидко змінюються, долучає фахівця до стандартів світових досягнень, збільшує можливості професійної самореалізації на основі комунікативності і толерантності.

Мета даної праці – розкрити особливості невербальної комунікації як однієї із основних складових міжкультурної компетентності.

Окрім лінгвістичних навичок, міжкультурна компетентність включає навички із налагодження контактів із людьми [15]. В процесі міжкультурної комунікації невербальне спілкування є її складовою і взаємопов’язано із вербальним спілкуванням. Вченими встановлено, що спілкування як спосіб соціально-психологічної взаємодії людей може відбуватись у змішаній формі – вербальній та невербальній [9; 11]. Невербальна комунікація – це обмін невербальними повідомленнями між особами, а також їх інтерпретація [10, с. 46]. За проведеннями спостереженнями було встановлено, що в процесі спілкування лише 7% інформації передається вербально, близько 38% ми отримуємо за допомогою інтонації, решту 55% належать іншим видам невербальної комунікації [6]. Як зауважив Ф. Яндт, знання культурних та характерних особливостей інших, включаючи невербальну поведінку, допоможе покращити спілкування між культурами [14].

Елементи вербальної та невербальної комунікації можуть доповнювати, суперечити, замінювати та регулювати один одного. Невербальне повідомлення може доповнювати вербальне, якщо один

із співрозмовників усміхаючись каже: “Привіт, як справи?”. Якщо ж ви, не дивлячись у вічі своєму співрозмовнику, говорите: “З Вами дуже приємно розмовляти”, така невербальна поведінка суперечить позитивному вербальному повідомленню. Невербальна поведінка може замінювати вербальне повідомлення: дитина може показати на іграшку, замість того, щоб сказати: “Хочу цю іграшку”. Невербальні дії можуть регулювати вербальні повідомлення, а саме використовувати невербальні знаки для координації взаємодії між людьми. Наприклад, за кивком голови, поглядом, інтонацією чи нахилом тулуба можна зрозуміти, що надійшла наша черга говорити [10, с. 46-47]. Невербальна комунікація, така як жести також може допомогти підтримати увагу слухача.

Для володіння міжкультурною компетентністю необхідними є знання особливостей невербальної комунікації, основними компонентами якої є такі: візуальний контакт (окулістика); вираз обличчя (міміка), постава, жести тіла (кінесика); дистанція між співрозмовниками (проксемика); темп та час (хронеміка); дотики (гаптика) та ін.

Візуальний контакт (окулістика) передає широкий діапазон відчуттів та емоцій особи. Візуальний контакт може спонукати до початку/закінчення розмови; упродовж розмови він може виражати увагу/неувагу до співрозмовника. Спеціалісти часто порівнюють погляд із дотиком, він психологічно зменшує дистанцію між особами [10, с. 48].

Спілкуючись з представниками різних народів, потрібно враховувати традиції візуальних контактів і правильно розуміти наявність чи відсутність прямого погляду. Ще донедавна туристів у США попереджали, щоб вони уникали дивитися прямо в очі незнайомим людям на вулицях, бо ті можуть такий погляд розцінити як знак агресії. Пильний погляд, спрямований на речі (особливо в країнах Сходу та півдня Європи) може спровокувати у господаря думку, що йому налякають, щоб подарувати певну річ. У деяких частинах світу, особливо у Східній Азії, візуальний контакт може викликати непорозуміння між представниками різних національностей. Підтримання безпосереднього візуального контакту із керівником чи із людьми старшого віку призводить до враження про вас як про агресивну та неввічливу особу, що є цілком протилежною реакцією у культурах Заходу [21].

Кінесика (гр. *kinesis* – рух) – сукупність рухів людського тіла (жестів, міміки), що використовуються у процесі спілкування (за винятком рухів мовленнєвого апарату) [3]. Кінесика вивчає відображення поведінки особи в її невербальних проявах, до яких належать міміка (рух м’язів лиця), пантоміміка (рух всього тіла), “вокальна міміка” (інтонація, тембр, ритм, вібрато голосу), експресія (виразність, сила прояву почуттів, переживань), яка може стати вирішальною у інтерпретації висловлювань.

Жести класифікують на універсальні, національні, субнаціонально марковані та індивідуально специфічні [19; 22]. Універсальні – стиснутий кулак на адресу опонента (знак погрози) чи, наприклад, знизування плечима (знак здивування), співрозмовник опирається головою на долоню (знак нудьги). Національні жести – “ОК” – кільце, утворене пальцями руки: в англійських країнах означає “все гаразд”, у Франції інтерпретується як “нуль”, “нічого”; в Японії він має значення “гроші”. У деяких країнах Середземномор’я цим символом виражається нетрадиційна сексуальна орієнтація особи (переважно чоловіки) [5, с. 273].

Жести можуть у різних культурах частково співпадати; в одній культурі вони можуть бути моносемічними, а в іншій полісемічними. Так “піднятий вгору великий палець” в українській культурі означає “все чудово”. Цей жест є моносемічним. В Америці, Англії, Австралії він використовується у двох значеннях: 1) при “голосуванні” на дорозі; 2) “все чудово”. Цей самий жест у Греції використовується як неввічливе прохання перервати розмову (“замовкнути”). До комунікативного дисонансу можуть призвести перш за все полісемічні жести, значення яких обумовлено національними особливостями та культурними традиціями певного етносу. Добре відомо, що кивки головою в Болгарії мають антонімічне значення до звичних нам “так”/“ні”; в Італії та Греції нахил голови вперед означає ствердження, а назад – заперечення; потирання вказівним пальцем носа у французів означає “обережно”, у голландців – “ти нетверезий” [4, с. 90].

Жест рукостискання є полісемічним, якщо розглядати його як той, який використовується для привітання при зустрічі/прощанні, при поздоровленнях чи на знак укладення певної угоди. Мета рукостискання у демонстрації доброї волі. Та можна говорити про моносемічність жесту, розглядаючи його особливості у контексті різних культур. В Японії, наприклад, прийнято вважати, що рука відображає душу особи. Таким чином рукостискання двома руками означає, що ваші почуття йдуть від щирого серця. В корейській, китайській та тибетській культурах при рукостисканні потрібно використовувати дві руки, або, у крайньому випадку, подається права рука, а ліва підтримує праву в районі ліктя з боку плеча (знизу). Використання однієї руки, особливо лівої – знак неповаги у цих культурах. У мусульманських країнах не допускається рукостискання між чоловіком і жінкою, що є цілком прийнятним у Західних культурах, особливо під час ділових зустрічей [7].

Різним народам притаманна різна частота, інтенсивність жестикуляції. Спостерігаючи за спілкуванням людей під час кругосвітньої подорожі, англійський психолог М. Аргайл встановив, що в середньому упродовж годинної розмови фін вдається до жестикуляції один раз, італієць – 80, француз – 120, а мексиканець – 180 [2].

Міміка – зміни у виразі обличчя особи, які можна спостерігати

ти в процесі спілкування. Вона вважається надзвичайно важливим елементом невербальної комунікації. Вираз обличчя, його міміка свідчать про характер людини, її настрій, налаштованість на співрозмовника іноді більше за слова. “Кам’яний” вираз обличчя насто-рожує, викликає психічний дискомфорт і небажання спілкуватися. Вишальним фактором при цьому виступають культурні традиції. Якщо відповідно до норм культури мужчина не повинен публічно проявляти страх, відкрито плакати, йому доведеться стримувати свої емоції, щоб не бути осудженим громадською думкою. Ось чому важко зрозуміти почуття японців, серед яких і до цього часу поширене обличчя-маска. Французам, італійцям, іспанцям навпаки притаманна рухлива міміка, а фінни обличчям реагують значно стриманіше. Мімічні рухи можуть мати в різних народів відмінне значення: українці підморгують, аби на когось чи на щось звернути увагу, натякнути, покепкувати; англійці ж (чоловіки) таким мімічним жестом супроводжують вітальні фрази або й уживають його замість вітання, а в багатьох східних культурах підморгування вважається поганою звичкою і може образити людину [4, с. 89-90].

Суттєвим елементом кінесики є поза – розміщення тіла та рухи, які особа використовує під час комунікації. Це одна із найменш підконтрольних свідомості форм невербальної поведінки, тому, спостерігаючи за нею, можна отримати вагому інформацію про стан особи. З пози можна робити висновок чи напружена особа, чи розкута, налаштована на розмову чи хоче якнайшвидше піти [10, с. 48-49].

У різних культурах існують певні традиції щодо розміщення тіла у просторі. Якщо в Японії соціальну та культурну значущість має покірлива поза і не заведено сидіти, заклавши ногу на ногу, чи схрестивши їх, то у США в певних комунікативних ситуаціях не є осудливим покласти ноги на стіл перед співбесідником.

Отже, усі елементи кінесики допомагають розкрити повністю змістовий бік інформації, що можливе лише за умови цілкового розуміння учасниками комунікативного процесу значення знаків, які використовуються. Одна із спроб розробити уніфіковану систему невербальних знаків належить К. Бьордвістлу. Розробляючи методологічні проблеми цієї сфери, учений запропонував виокремити одиницю рухів тіла. Основний висновок зроблено на основі структурної лінгвістики: рухи тіла поділяються на одиниці, згодом з яких утворюються більш складні конструкції. Сукупність одиниць становить своєрідний алфавіт рухів тіла. Найбільш дрібною семантичною одиницею прийнято вважати “кін” чи “кінему” (по аналогії із фонемою у лінгвістиці). Із кінем утворюються “кінеморфи” (дещо схоже до фраз), які і сприймаються у ситуації спілкування.

На основі пропозиції К. Бьордвістла були складені свого роду “словники” рухів тіла у різних культурах. Але сам учений прийшов

до висновку, що поки що побудувати задовільний словник рухів тіла не вдається: саме поняття “кіна” виявилось досить нечітким та су-перечливим.

Окрім цього було зроблено спроби побудувати словник жестів. К. Бьордвістл запропонував поділ людського тіла на 8 зон: обличчя, голова, права рука, ліва рука, права нога, ліва нога, верхня частина тіла, нижня частина тіла. Суть побудови словника зводиться до того, щоб одиниці – “кіни” – були пов’язані із певними зонами, тоді і можна отримати “запис” рухів тіла. Але разом з тим нечіткість одиниці не дозволяє вважати цю методика запису достатньо надійною [1, с. 98].

Дещо схожа за принципом методика була запропонована для вивчення виразів обличчя, міміки. Загалом в літературі подано більше 20000 описів виразів обличчя. Щоб якось їх класифікувати П. Екманом запропонована методика за назвою FAST (Facial Affect Scoring Technique). У основі лежить принцип поділу обличчя на три зони горизонтальними лініями (очі, лоб, зона носа, рот і підборіддя). Далі виокремлюються 6 основних емоцій, які найбільш часто виражаються за допомогою мімічних засобів: радість, гнів, подив, відраза, страх, сум. Фіксація емоцій “за зоною” дозволяє реєструвати більш-менш чітко мімічні рухи [1, с. 99].

Проксеміка – просторова психологія – термін для аналізу закономірностей просторової організації комунікативного процесу, а також вплив дистанції між співрозмовниками на характер спілкування. Американським психологом Е. Холлом запропоновано особливу методика оцінки інтимності спілкування на основі вивчення організації його простору. Учений зафіксував норми наближення до співрозмовника, притаманні американській культурі (зони спілкування): 1) фізична зона (від безпосереднього фізичного контакту до 40-45 см.). В неї допускаються лише дуже близькі особи і будь-яка спроба порушити цей простір викликає негативну реакцію. Делікатність, вміння витримувати дистанцію – обов’язкова умова успішного спілкування; 2) особиста (персональна) зона (50-120 см.). Це зона спілкування добре знайомих та зацікавлених один в одному партнерів; 3) соціальна зона (120-260 см.) – зона спілкування із більшістю осіб. Сила індивідуального психологічного впливу в цій зоні є значно слабшою; 4) суспільна (публічна) зона (більше 260 см., коли вже не важливо, хто саме є перед нами). Це зона спілкування доповідача з аудиторією. Кожна із цих зон притаманна особливим ситуаціям спілкування [8, с. 108-109].

Хронеміка – це використання часу у невербальному комунікативному процесі. Для спілкування час є не менш важливим фактором, ніж слова, пози, жести та дистанції. Сприймання та використання часу є частиною невербального спілкування і досить суттєво відрізняється у різних культурах. Дослідження хронеміки різних культур

дозволяють виокремити дві основні моделі використання часу: монохронну і поліхронну.

У контексті монохронної моделі час уявляють у вигляді дороги або довгої стрічки, поділеної на сегменти. Цей поділ часу на частини призводить до того, що особа в даній культурі надає перевагу одночасно займатися лише однією справою, а також розподіляє час на справи та емоційні контакти. У контексті поліхронної моделі немає такого чіткого поділу; особа може займатися декількома справами одразу. Час у таких культурах сприймається у вигляді спіральних траєкторій, які пересікаються або у вигляді круга. Крайнім випадком є культури, в мові яких взагалі немає слів, які стосуються часу (наприклад північноамериканських індіців).

Хронеміка також вивчає ритм, рух та розрахунок часу у культурі. Так у великих містах зазвичай ходять по вулиці швидше, аніж у селах.

Різні культури використовують формальні та неформальні види часу. Неформальний час пов'язано із нечітким відліком: “через деякий час”, “пізніше”, “у другій половині дня”. Відлік формального часу здійснюється з точністю: “на другу годину”, “завтра о 15:30”. Однією із найчастіших перешкод у міжкультурній комунікації є ситуація, коли один співрозмовник оперує формальним часом, а його опонент, який належить до іншої культури, – неформальним. Перший приходить на зустріч о другій годині дня, а другий – приблизно о другій половині дня, якщо приходить взагалі [10, с. 52]. Наприклад, італійці, маючи інше уявлення про час, ніж американці, не приходять на призначені зустрічі вчасно. В Мілані точність означає запізнення на 20 хвилин, в Римі – на пів години, а на Півдні Італії – на 45 хвилин [8, с. 125].

Гаптична (тактильна) комунікація – це здійснення спілкування через дотики. У одній групі культур дотики надзвичайно поширені, у інших – зовсім відсутні. Культури, які належать до першого типу – контактні, до другого – дистантні. До контактних культур належать латиноамериканські, східні, південноєвропейські. Так араби, євреї, жителі Східної Європи і середземноморських країн використовують дотик у спілкуванні досить активно. На відміну від них жителі Північної Америки, азіати і жителі Північної Європи належать до низькоконтактних культур. Представники цих культур надають перевагу знаходитись на відстані від співрозмовника, при цьому азіати на більшій дистанції, ніж жителі Північної Америки та Північної Європи. Німці, англійці та інші англосаксонські народи рідко використовують дотики у спілкуванні.

В азіатських культурах через дотик передаються, окрім іншого, відчуття патрунування та переваги. Дотик до плеча чи спини в них означає дружбу. В арабських і деяких східноєвропейських країнах

вираження відчуття дружби передається через міцні обійми. Серед мусульман обійми сприймаються як вираження мусульманського братства. У тактильній комунікації існують певні заборони: в азіатських культурах не можна доторкатись до голови співрозмовника, що розглядається як образа [10, с. 49-50].

Під час бесіди тактильні контакти активно використовують представники південних народів, хоча у великій кількості культур дотики використовують мінімально. Так в Англії співбесідники рідко торкаються один одного: на основі підрахунків було виявлено, що пара за ресторанним столиком упродовж години здійснює в Парижі в середньому 110 взаємних дотиків, в Америці – близько восьми, а у Лондоні – жодного [4, с. 89].

Тактильні контакти часто виступають метакомунікативними маркерами окремих фаз спілкування. Особливо вагоме значення вони мають на початку і вкінці бесіди. Найбільш поширеним серед них є рукостискання – символ довіри та знак поваги. Кожна нація має свої традиції рукостискання: у США воно тверде і руку тиснуть 2-3 рази; у Німеччині – це один твердий потиск; у Франції та Бельгії рукостискання легке й швидке. В арабських країнах чоловіки часто, перш ніж привітатися, накривають руку одягом. Тут при зустрічі обіймаються, злегка торкаючись щокими та поплескуючи один одного по спині і плечах. У Японії прийнято, вітаючись, вклонятися, а в ряді країн неодмінним елементом привітання є обійми та поцілунок [4, с. 89].

Таким чином, володіння невербальними засобами комунікації та знання їх особливостей у різних культурах сприяє розвитку міжкультурної компетентності індивіда у сучасному глобалізованому світі. Опанування іншомовною вербальною системою спілкування, тобто іноземною мовою повинне доповнюватись опануванням навичок невербального спілкування для того, щоб сприяти більш ефективній та безконфліктній комунікації між представниками різних країн.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект пресс, 2000. – 376 с.
2. Все об этикете. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 9.02.2009: <<http://school71.kubannet.ru/FRESH/content/image/hrist5.htm>>. – Заголовок з екрану. – Мова рос.
3. Кинесика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.02.2009: <<http://ru.wikipedia.org/wiki/Кинесика>>. – Заголовок з екрану. – Мова рос.
4. Корнева Л.М. Невербальні засоби в міжкультурній комунікації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.02.2009: <http://www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar/knp49_1/knp49_1_8890.pdf>. – Заголовок з екрану. – Мова укр.
5. Красавский Н.А. Обучение невербальному типу общения на заня-

тиях иностранного языка. // Теория и практика построения современных образовательных технологий. Тез. докл. научной конф. – Волгоград, 2002. – С. 272-275.

6. Невербальное общение. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 9.02.2009: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Невербальное_общение>. – Заголовок з экрану. – Мова рос.

7. Рукопожатие. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 9.02.2009: <<http://ru.wikipedia.org/wiki/Рукопожатие>>. – Заголовок з экрану. – Мова рос.

8. Скворцова В.Н. Профессиональная этика: Учебное пособие. – Томск: Изд-во ТПУ, 2006. – 180 с.

9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – 259 с.

10. Фалькова Е.Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях: Методическое пособие. – СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. – 77 с.

11. Шамне Н.Л. Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. – Волгоград, 1999. – 208 с.

12. Cui G., Awa N.E. Measuring intercultural effectiveness: an integrative approach // *Inter. J. of Intercultural Relations*. – 1992. – 16, 3. – P. 33-48.

13. Dinges N.G., Baldwin K. Intercultural Competence. A Research Perspective // *Handbook of Intercultural Training (2nd edn) / Landis D., Bhakat R.S. (Eds)*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1996. – P. 107-123.

14. Jandt F.E. *Intercultural Communication: an Introduction (3rd edn)*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – 438.

15. Jansen D.E. Intercultural communication in engineering: a research programme to investigate the cultural influences in the negotiation of engineering projects // *World Trans. on Engng. and Technology Educ.* – 2002. – 1, 1. – P. 7-12.

16. Kealey D. The Challenge of International Personnel Selection // *Handbook of Intercultural Training (2nd edn) / Landis D., Bhakat R.S. (Eds)*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1996. – P.81-105.

17. Korhonen K. Intercultural communication through hypermedia // *Proc. 5th Nordic Symp. on Intercultural Communication*. – Göteborg, Sweden, 1999.

18. Paige M.R. Intercultural Trainer Competencies // *Handbook of Intercultural Training (2nd edn) / Landis D., Bhakat R.S. (Eds)*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1996. – P. 148-163.

19. Pojatos F. *Gesture Inventories: Fieldwork Methodology and Problems // Nonverbal Communication, Interaction and Gesture*. – Paris – New York, 1981. – P. 371-399.

20. Schneider S.C., Barsoux J.L. *Managing Across Cultures*. – London: Prentice Hall, 1997. – 311 p.

21. Social meanings of eye contact. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 12.02.2009: <http://en.wikipedia.org/wiki/Eye_contact#cite_note-12>. – Заголовок з экрану. – Мова англ.

22. Woodall W. Relationship between verbal and nonverbal Communication // Nonverbal Communication. The unspoken Dialogue. – New York – London – Tokyo, 1996. – P. 135-187.

УДК 003.03: 81/001.4

Н.В. Романова,
Херсонський державний університет,
м. Херсон

ГРАФІКА ЯК СПОСІБ УНАОЧНЕННЯ ЕМОТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧА (на матеріалі давньовірхньонімецьких текстів молитви “Отченаш”)

У статті аналізується латинська графіка германської письмової пам'ятки релігійного характеру в межах енергетичної емотіології.

The article analyses the Latin graphica of Germanic writing monument of the religious character in the framework of energetics emotiologie.

У річищі лінгвістичної парадигми знань графіку розглядають як сукупність/систему засобів для матеріального втілення фонем і їх сполук [22, с. 29; 23, с. 42, 66], “письмові чи друковані знаки, що відбивають звуки мови, інтонацію і т.ін.”, “зображення живої мови письмовими знаками” [8, с. 477]. Ідеться, таким чином, про диференціацію звуків і водночас про їхню інтеграцію у потоці писемної мови, сприйманих зором, розташованих у певній лінійній послідовності на площині, відтворюваних у просторі й збережених у часі, про механізм реалізації звукової комунікативної взаємодії на кшталт ‘ідеальне-матеріальне’, ‘первинне-вторинне’, ‘несвідоме-свідоме’, ‘живе-неживе’, ‘активне-пасивне’, ‘вихідний продукт-кінцевий продукт’, ‘чужий зразок-власна копія’, ‘продуковане-трансформоване’, ‘вимовлене-записане’, ‘абстрактне-конкретне’, ‘акустичне-візуальне’, ‘вокальне/ консонантне-позиційне’, ‘наголошене-ненаголошене’, ‘гомогенне-негомогенне’, ‘сигнальне-знакове’, ‘дискретне-цілісне’, ‘суб’єктивне-об’єктивне’, ‘типове-нетипове’, ‘фізичне-креативне’, ‘цільове-вчинкове’, ‘оціннісне-адаптоване’, ‘емоційне-емотивне’, ‘інформаційно-енергетичне-лінгвокогнітивне’, ‘фонетичне-фонологічне’, ‘індивідуальне-соціальне’, ‘соціально-психологічне’, ‘біопсихічне-фізіологічне’, ‘тонко енергетичне-грубо енергетичне’ тощо. Отже, вивчення графіки як синтезної цілісності

безпосередньо пов'язане з аналізом двох понять 'звук' як інструмент розпізнання повідомлення/висловлювання/висловлення і т.ін. [14, с. 29] та 'письмо' як форма графічно обробленої і зафіксованої звукової комунікації.

Л.Р. Зіндер і Т.В. Строева беззпідставно стверджують, що дослідники зазвичай не тільки не розрізняють дефініцій 'графіка' й 'орфографія' (пор., напр., [13, с. 163]), але й змішують чи ототожнюють ці поняття [4, с. 383-385; 19, с. 171], що гальмує правильне розуміння відношень між письмом і мовою [5, с. 26].

Метою нашої студії є аналіз латинської графіки давньоверхньонімецьких (двн.) текстів молитви "Отченаш" як специфічного маркера емотивної енергетики перекладача.

Слід зазначити, що фактологічний матеріал охоплює дві групи діалектів: 1) *середньонімецьку* групу з рейнськофранкським (рфрк.) діалектом (IX ст.) та 2) *південнонімецьку* з алеманським (алем., к.УІІІ ст., XI ст.), східнофранкським (сфрк., ~830р.) та баварським (бав., IX ст.) діалектами [20, с. 141-142]. Латинська графіка цих діалектів є досить розмаїтою як у кількісному (пор., напр., алем. к.УІІІ ст. – перекладач використовує в цілому 221 графему: 103 для голосних і 118 для приголосних; три століття потому парадигма графем у Ноткера становить 257 графем, серед яких 116 голосних і 141 приголосних; у Татіана, сфрк., ~830р. – 235 графем: 106/129 відповідно; у Вейсенбургському катехізисі, рфрк., дану молитву зафіксовано 244 графемами: 111/133 відповідно; у Фрейзенгському викладенні, бав., IX ст. – 248 графем; 111/137 відповідно), так і в якісному планах (пор., напр., алем. пари голосних у структурі словоформ к.УІІІ ст. /a – e/ /u – e – e/ /i – i – e/ /î – î/ /a – u/ /î – a/ /ue – e/ /e – e/ /i – o/ /i – î/ /ô – a/ тощо та у Ноткера /так само/ /u – e/ /так само/ /a – o/ /e – e/ /e – êi – i – o/ /î – e/ /o – e/ /так само/ /e – é – e/ /e – o/ і т.ін.), довільною у своєму виборі (пор., напр., довгі голосні позначаються за допомогою циркумфлекса /â/ *thâr*, /ê/ *farlâzzêm* – даний знак, очевидно, закарбовує висхідно-низхідний ритм, який вказує не тільки на інтонаційний перелом чи зміну напряму руху звука (знизу–вгору, згори–вниз), його просторову верхню відмежованість, але й на гіпотетичний пік його інтенсивності, енергетичну 'заземленість'; акута /é/ *tégelicha*, /û/ *ûnsere* – висхідний ритм, який репрезентує одновекторний напрям руху (знизу–вгору), енергетичну відкритість до взаємодії з верхом, неперервність ланцюгової передачі енергетики на кшталт – 'Земля–Космос/Усесвіт' та /ò/ *sò* – низхідний ритм, який засвідчує протилежний одновекторний напрям (згори–вниз), енергетичну готовність до приймання і транспортування енергетики Космосу на Землю, подвоєння /oo/ *p/broot*, /ee/ *unseer*, /ii/ *dîin* (нейтральний ритм, напрям руху якого не можна чітко простежити. Очевидно, ця графічна двоїстість є єдине неподільне ціле, в якому зливаються енергетики Космосу і Землі; деякі

приголосні й напівприголосні мають дублети, зокрема /k/: /q/ *queme/ quae*, /qh/ *qhueme/piqhueme*, /kh/ *khorka*, /ch/ *chorunka, chome*, /k/ *kaneri*, /c/ *costunga*; /s/: /z/ *tagalîhhaz, /zz/ emezzigaz, ûzzan*, /s/ *so sî*; /h/: /ch/ *richi*, /hh/ *rihhi*, /h/ *hêr, hiuto, gescêhe, auh, unsih*; /w/: /uw/ *uuiillo, uuir*, /w/ *eogawanna*; /d/: /dh/ *uuerdhe*, /d/ *dîn, uuerde*), ненормованою (пор., напр., наявність/відсутність ненаголошених звуків /ð/ у ідентичних позиціях (бав.) *kaneri, Amen, uns/ð/raz, uns/ð/ro, uns/ð/rêm*) і непослідовною (пор., напр., у Ноткера контрастність реалізації довгих/коротких голосних заднього ряду *ûnsih/unsih, ûnsere/unseren, fone/fône* та переднього ряду *dîn/dîn*), що пояснюємо в цілому типом свідомості германських перекладачів, їх видом мислення, зумовлених частково становленням християнства на германських теренах, а відтак переосмисленням реального й віртуального буття, частково територіальними (діалектними) традиціями, частково багатограним феноменом молитви як нового типу (релігійного) тексту, енергетичний контур якої в перекладі тісно пов'язаний з когнітивними, емоційними та мовними операціями, що домінують у перебігу перекладацької діяльності [7, с. 169], частково особистісними графічними смаками, частково кількісною розбіжністю латинських і двн. фонем, фонологічною інтерференцією [1, с. 13, 15], частково різною інформаційно-енергетичною насиченістю графічних елементів [3, с. 124-125], частково “звуковою пам'яттю слова” [18, с. 155]. На думку Ф.Клуге, в сиву давнину були вчителі й вчені, які замірковувались над граматичною будовою мови. Дослідник виокремлює три відомі німецькі постаті: перекладача Ісідора, першого німецького поета Отфріда та настоятеля монастиря Св. Галлена Ноткера, який займався перекладами текстів теологічного характеру. Водночас Ф.Клуге вважає, що їх система письма була далекою від ідеалу й наслідування [21, с. 235-236]. Проте ці обставини не заважають реконструкції складу двн. фонем [17, с. 29], оскільки їх способи позначення й фіксації є областю графіки, а не орфографії (пор., напр., [2, с. 3-4]).

За енергетичною теорією мовлення, кожний графічний елемент двн. текстів молитви “Отченаш” має **власну енергетику** чи власну напругу (E_0) та **пікову енергетичність** (E_{\max}) на певній ділянці вимови [15, с. 32-41]. В.Г. Таранець виходить із того, що на сприйняття звука людиною суттєво впливає його сумарна енергетичність, а не миттєве пікове значення. У ході ж історичного розвитку звукової системи велику роль відіграє пікова енергетичність звука. Видатний германіст стверджує, що “звукозміни відбуваються безперервно і поступово, а не у вигляді “дзвінкий зімкнений” > “глухий щілинний” (тобто, типу *-g- > -x-, -b- > -f-*)” [16, с. 349]. Мова йде про зміну одних фонетичних ознак на інші, що можна простежити завдяки графіці, яка відбиває не тільки енергетичний вплив звуків на перекладача, але і вміння ці звуки адекватно сегментувати, інтерпретувати письмово [9, с. 7-10]. За

таких умов людська психіка, емоційний стан індивіда, його почуття, емоції і Душа [6, с. 161-165] також беруть активну участь у перетворенні первісного духовного продукту – звука на принципово новий штучний синтетичний продукт – письмо, який існує фізично (матеріально), асиметрично, параметрично, має певну кольорову гаму, форму, обсяг, енергетичний контур, напрям, темпоральність, відповідає законам Усесвіту, його певні звукосполучки і їх комбінації спроможні зцілити людину, творити дива тощо (пор., напр., [10-12]).

У світлі *емотивної енергетики* – під якою розуміємо *якісно відмінне енерго-психокогнітивне утворення, яке сфокусоване на об'єкт і передбачає емоційний цілеспрямований вплив згідно прийнятих соціальних стандартів/норм/еталону/традицій/культури* тощо – графіка не тільки кодує ідеальну (звукову) текстову інформацію, інтенції та емоції автора, у нашому випадку перекладача, але й декодує чинні, репрезентує алгоритм перекладацьких дій, рівень інтелекту перекладача, його рефлексивну позицію, яка є похідною від буттєвої авторської позиції, унаочнює писемну мовну/мовленнєву, культурну компетенції перекладача, спосіб організації мовлення, автокомунікативну грамотність, демонструє пошук оптимальних шляхів для адекватної інтерпретації 'іншого' буття через призму власного світосприйняття, світобачення, світорозуміння. Отже, графіка є передусім матеріальним утіленням сумарного потенціалу енергій різного виду певної частоти, який формується стихійно, неконтрольовано, несвідомо під впливом вихідної інформації, зі значення її складових.

Домінування приголосних звуків чи звукосполучень, взаємодія між голосними й приголосними звуками, *гармонізм* голосних у двох напрямках: *гармонії ряду* – переднього/заднього і *гармонії рівня* – вузькі/широкі голосні, діахронічна мінливість, динаміка переходів одних голосних у інші, варіабельність фонеміки, акцентна підпорядкованість звуків, їх мірність і т.ін. у фактологічному матеріалі свідчать про специфіку емотивної енергетики певного перекладача, її обсяг і сміність, межі просторового впливу, енергетичну замкненість/відкритість кінцевого тексту, тенденцію до зрушення/модифікації/трансформації енерго-інформаційної цілісності.

Таким чином, можна констатувати, що первісно кожен мовний звук був носієм конкретного смислу, енергетичної інформації, які ґрунтуються на емоціях, почуттях людини. Звукосполучки чи комбінації звуків корелюють із кількістю затраченої емоційної енергетики перекладачем протягом певного часу. Структурно парадигма двн. приголосних варіює від 1 до 3 графем: /f/ /t/ /r/ та т.ін.; /ns/ /th/ /hh/ /ll/ та т.ін.; (рфк., бав.) /rdh/ /ldh/ /nsr/, які позначають, з одного боку, тотожну (звук), складну (двоелементні фонемі) та ускладнену (триелементні фонемі) смисловою інформацію, з іншого – вказують

на її диференціацію. Сукупність голосних обмежується короткими /a/ /e/ /i/ /u/ /o/ та довгими /â/ /ê/ /ee/ /é/ /î/ /ii/ /û/ /uu/ (остання графема перехід до напівголосного лабіального /w/) /ú/ /ô/ /oo/ /ó/ монофтонгами, а також поодинокими дифтонгами /ei/ /iu/ /ou/ /eo/ /êi/, але їх енергетична насиченість є достатньою для передачі смислової важливості. Деякі баварські словоформи з редукованими звуками є скоріше не випадковістю, а своєрідним показником *швидкості* мислення, говоріння, письма перекладача, його прагнення до збереження психічної й емоційної енергій. Метафорично графіка – це своєрідний **оголений нерв**, який трансформує емоційну енергетику автора в інформаційно-енергетичному просторі, обмеженому і ‘замкненому’ енергетикою часу. За нею ховається не лише досконалий швидкісний спосіб обміну інформацією, але й пізнання людської душі, навколишнього світу.

Література

1. Вербицкая Т.Д. Немецкий без акцента. Коммуникативно-ориентированный вводный фонетический курс немецкого языка. – Одесса, 1995.
2. Гуглер У., Курдияк Н. Новые правила орфографии. – К., 1997.
3. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: Для чого ми живемо і яке наше місце у світі. – К., 2007. – Т.1.
4. Жирмунский В.М. История немецкого языка. – М., 1956.
5. Зиндер Л.Р., Строева Т.В. Историческая фонетика немецкого языка. – Л., 1968.
6. Мегре В. Анастасия. – М., 2001.
7. Науменко А.А. Національна специфіка мови та переклад (за Х.Ортегою-і-Гассетом) // Південний архів (Філол. науки). – Херсон. – 2000. – Вип. 10-11. – С. 165-170.
8. Новый тлумачний словник української мови: У 3-х т. / Укл. В.Яременко, О.Сліпушко. – К., 1998. – Т. 1.
9. Потапова Р.К., Линднер Г. Особенности немецкого произношения. – М., 1991.
10. Романова Н.В. Рунічний алфавіт у давньогерманському віддзеркаленні // Инф.-метод. ж-л ХГУ Печатное слово. – Херсон. – 2006. – № 2.
11. Романова Н.В. Про символічний потенціал давньогерманського рунічного алфавіту “Утхарк” // Инф.-метод. ж-л ХГУ Печатное слово. – Херсон. – 2007. – № 1.
12. Романова Н.В. Про символічний потенціал давньогерманського рунічного алфавіту “Утхарк” (продовження) // Инф.-метод. ж-л ХГУ Печатное слово. – Херсон. – 2007. – № 2.
13. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів. – Х., 2008.
14. Спиркин А.Г. Происхождение языка и его роль в формировании мышления // Мышление и язык. – М. – 1957.

15. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи. – К. – Одесса, 1981.
16. Таранец В.Г. Фонетичні зміни звуків і слова в діяхронії // Нова філол. – 2002. – № 2. – С. 348-350.
17. Таранец В.Г. Сучасна компаративістика і реконструкція форм (на матеріалі германських мов) // Таранец В.Г. Діахронія мови. – Одеса. – 2008.
18. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. – М., 2007.
19. Чемоданов Н.С. Хрестоматия по истории немецкого языка. – М., 1978.
20. Das Vaterunser // Bublyk W.N. Geschichte der deutschen Sprache. – Вінниця, 2004.
21. Kluge F. Deutsche Sprachgeschichte. – Berlin, 1924.
22. König W. dtv-Atlas zur deutschen Sprache. – München, 1978.
23. Steriopolo E.I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik. – Winnys'a, 2004.

УДК 81'221

О.Ю. Юр'єва,*Національний університет "Острозька академія",
м. Острог*

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена національним особливостям використання невербальних засобів комунікації в процесі міжкультурного спілкування. У ній розглянуто види і роль несловесних компонентів у комунікативній діяльності. Особливу увагу звернено на специфічні невербальні знаки, властиві окремим народам, що можуть викликати комунікативний дисонанс у міжкультурній міжособистісній взаємодії.

The article is dedicated to national peculiarities of the use of non-verbal means in the process of intercultural communication. There are being considered kinds of non-verbal components of communication and their role in the communicative activity. Special attention is being paid to the specific non-verbal symbols, which are peculiar to individual nations and are able to cause discord within intercultural interpersonal interaction.

Орієнтація сучасного лінгвістичного пізнання на людину як на мовну особистість зумовила спрямування лінгвістичних досліджень

на комунікативну діяльність індивіда. На пріоритетне місце серед досліджень проблем комунікації винесено вивчення специфіки мовної і мовленнєвої поведінки людини. В свою чергу це викликало потребу в усебічному аналізі невербальної поведінки, як невід’ємного компонента процесу спілкування.

Невербальна комунікація – це система знаків, що використовуються у процесі спілкування і відрізняються від мовних засобами та формою виявлення. І хоча мовні канали зв’язку мають пріоритетне значення, ні в якому разі не можна ігнорувати невербальні засоби. Науковими дослідженнями доведено, що саме за їх рахунок відбувається від 40 до 80 % комунікації. Причому 55% повідомлень сприймається через вираз обличчя, позу, жести, а 38% – через інтонацію та модуляцію голосу [8].

Сучасна наука розглядає невербальні засоби спілкування з декількох точок зору: (1) у контексті осмислення загальних програм і способів людської поведінки (Дж. Холл, П. Екман, А. Фрізен, А. Піз, Дж. Фаст, Е. Холл); (2) формальний та семантичний аналіз невербальних знаків у їх співвідношенні з мовними знаками (Т. Ніколаєва, К. Шерер, Ю. Цив’ян, І. Шаронов); (3) власне лінгвістичні, соціолінгвістичні, психолінгвістичні та ін. аналітичні розробки, направлені на розпізнавання за невербальними і вербальними знаками психологічних та емоційних станів, дослідження національної специфіки мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, аналіз способів відображення невербальної поведінки в художній літературі (А. Вежбицька, П. Екман, Г. Крейдлін, С. Павлова та ін.). Останні широко використовують спостереження культурологів, етнологів, антропологів для розв’язання проблем національної специфіки невербальної поведінки. У зв’язку з цим виникла окрема дисципліна – етнопсихолінгвістика, що спрямовує свою увагу на численні зіставлення моделей поведінки багатьох народів, аби поглибити уявлення про особливості культури спілкування в її мовленнєвих і немовленнєвих проявах різних етнічних спільнот. Подібні дослідження використовують поняття і методики семіотики, особливо при спробах створення словників і загальних каталогів жестів і міміки певної мови, однак переважно обмежують поле вивчення засобами мовленнєвого етикету.

Актуальність. Оскільки невербальні елементи з одного боку є антропологічно обумовленою системою, а з іншого, виступають культурно-історичним утворенням, вони становлять такі ж специфічні семіотичні системи, як і вербальна мова в кожному національному своєму вияві. Сьогодні в умовах підвищеного інтересу до проблем міжнаціональної, міжкультурної комунікації особливої актуальності набуває дослідження інтерпретації невербальних засобів, як стереотипів поведінки та елементів невербального культурного коду.

Компетентність у спілкуванні, зокрема у послуговуванні невербальними його засобами, має загальнолюдські характеристики. Так, сильні, дійсно мотивовані емоції переживаються однаково всіма людьми, тому знаки-симптоми цих почуттів мають інтернаціональний характер. Але альтернативно існує інша невербальна поведінка – “культурна”, яка притаманна окремому народу чи етнічній групі й обумовлена культурними традиціями та національним характером. Подібність або відмінність моральних, етичних вимірів, звичаїв, мовних і немовних стандартів може призвести до багатьох проблем у міжкультурній комунікації. Тому в наш час стає важливим не лише оволодіння іноземною мовою, а й набуття навичок спілкування з представниками різних народів. Зараз йде мова про існування національного стилю спілкування – типових, найбільш поширених, найбільш вірогідних особливостей мислення і стереотипів поведінки представників різних етносів. Використання невербальних засобів теж етнічно обумовлено, тому національна знаковість комунікативної поведінки може і повинна бути сприйнятою та вивченою так само, як і природна мова.

Метою дослідження є виявлення особливостей використання невербальних компонентів, значення та функціонування яких національно або культурно обумовлено, оскільки культурні відмінності, як і семантичні бар'єри, у процесі обміну інформацією можуть створювати значні перешкоди для взаєморозуміння.

Невербальне спілкування займає важливе місце у житті кожного індивіда, оскільки, як зазначав Г. В. Колшанський, несловесні знаки – це не залишок, який виділяється з мовної системи, а особливий функціональний компонент парамовної системи, тобто та комунікативна підсистема, яка доповнює функцію вербальної комунікативної системи [1]. Сукупність засобів невербального спілкування поділяють на кінесичну і некінесичну підсистеми. До кінесичної підсистеми, як до такої, що вивчає рухи тіла у процесі комунікативної взаємодії індивідів, відносять наступні категорії немовних символів: вираз обличчя, жести і позиції тіла. В свою чергу некінесична система розглядає невербальні одиниці у межах таких явищ як артефакти, пармова, хептика, хронеміка і проксиміка [5].

Особливе значення у ході комунікації має кінесична система. Дослідники зазначають, що “вираз обличчя, поза, жести, коли йдеться про сприйняття співрозмовника як особистості, набагато ефективніші, ніж його словесне вираження”. Таким чином, невербальні сигнали повинні гармоніювати з вербальним мовленням, бути з ним конгруентними, доповнюючи і підсилюючи його, хоча вони здебільшого не усвідомлюються мовцем і практично не контролюються ним.

Вираз обличчя, його міміка несуть інформацію про характер людини, її настрій, суб'єктивне ставлення до співрозмовника.

“Кам’яний” вираз обличчя насторожує, викликає психологічний дискомфорт, небажання спілкуватися. Так, у Японії, де поширене обличчя-маска, представнику іншої культури важко зрозуміти співрозмовника. Французам, італійцям, іспанцям, навпаки, притаманна рухлива міміка; стриманіші у виявах невербальних символів фіни. Мімічні рухи мають у різних народів відмінне значення: українці підморгують аби на когось чи на щось звернути увагу, натякнути, покепкувати; англійці таким мімічним знаком супроводжують вітальні фрази або уживають його замість вітання; в багатьох східних культурах підморгування вважається поганою звичкою і може образити людину. Підняті брови в Германії означають захоплення, а в Англії – вираз скептицизму [4].

Специфічною знаковою системою в невербальній комунікації є контакт очей як основний засіб візуального спілкування. З метою досягнення взаєморозуміння із співрозмовником необхідно пам’ятати про значення візуального контакту. Відомо, що поглядом можна позитивно або негативно вплинути на іншу людину. Етнографи поділяють нації на “контактні” та “неконтактні”. До “контактних” відносять, наприклад, італійців, іспанців, греків, латиноамериканців, арабів, у спілкуванні яких погляд відіграє значну роль, оскільки відведення очей під час розмови інтерпретується як вияв неввічливості. Представниками “неконтактних” культур вважаються народи Скандинавії, Японії, Індії, Пакистану, де не заведено прямо розглядати людину. На острові Фіджі корінні мешканці під час розмови взагалі відвертаються від співрозмовника, а в Малі молодші за жодних обставин не повинні дивитися в очі старшим. Японці у ході бесіди дивляться на шию співрозмовника, очі якого перебувають у полі периферійного зору. В суспільствах з ієрархічною традицією, спостерігаючи за рухами очей, можна легко визначити “табелі рангів”. Люди з нижчим рангом намагаються слідкувати за тими, у кого ранг вищий, але які ігнорують їх, якщо тільки не розмовляють безпосередньо з ними [6].

Посмішка відіграє ледь не найпомітнішу роль серед різноманітних знаків позитивного ставлення до співрозмовника практично у всіх європейських культурах. Відомий девіз “keep smiling”, запозичений у американців, знаходить широке визнання в різних культурах, зокрема у германців. Проте посмішка у американців далеко не завжди виражає дійсний стан людини, а лише показує його увагу та доброзичливість до співрозмовника; в той же час німцям нехарактерна надмірна усмішливість американців – усмішка є правилом ввічливості, що підкреслює доброзичливість і відсутність агресивності. Звідси, росіяни, культура яких взагалі не передбачає проявів безпричинної посмішки, часто сприймаються іноземцями як похмури і непривітні. В російській культурі зовсім інше значення посміш-

ки, прямо протилежне європейському і особливо американському, оскільки це зазвичай природня реакція російської людини на якісь позитивні події в її житті. Людина, що посміхається без очевидної мотивації, сприймається оточуючими як несерйозна, або наділена розумовими вадами. У певному контексті посмішка може бути навіть інтерпретована як зухвала пропозиція (у чоловіків) або як сигнал запрошення (у жінок), тому може викликати агресію чи іншу неадекватну поведінку. Таким чином, відсутність посмішки у росіян така ж нейтральна, як її присутність у американців [5].

Жести, як виражальні рухи рук та інших частин тіла, є найбільш поширеними невербальними знаками. А.Ф. Коні в “Порадах лекторам” пише: “Жести поживляють мовлення, але ними варто користуватися обережно. Виразний жест повинен відповідати змісту і значенню даної фрази чи окремого слова. Занадто часті, одноманітні, метушливі, різкі рухи руками неприємні, приїдаються і дратують” [2]

Доведено, що їх кількість і інтенсивність національно обумовлена. Так, наприклад, впродовж годинної розмови мексиканець жестикулює в середньому 180 разів, італієць – 120, француз – 80, фін – тільки 1 раз. Практично не жестикулюють представники Сходу та мусульманського світу, оскільки стримана поведінка засвідчує гідність людини.

У процесі міжкультурної комунікації значні труднощі для порозуміння між співрозмовниками викликають жести-символи, оскільки вони співвідносяться не з явищами дійсності, а з певним абстрактним змістом свідомості. Доволі часто однакові значення мають у різних мовних спільнотах неоднакове втілення (наприклад, з метою передачі цифри “один” українець підніме вказівний палець, в той час як угорець – великий). Проте, до комунікативного дисонансу можуть призвести перш за все полісемні жести, значення яких обумовлено національними особливостями та культурними традиціями певного етносу. Наприклад, більшість європейських народів передають згоду, хитаючи голову згори донизу. Кивки ж головою в Болгарії мають антонімічне значення до звичних нам “так/ні”. Японці кивками голови згори донизу сигналізують про те, що уважно слухають співрозмовника.

Популярний жест “коло”, утворене пальцями руки більшістю англословних народів, а також, в Європі та Азії застосовують з метою передавання інформації про те, що все гаразд. Цей жест було популяризовано в Америці на початку 19 століття, головним чином пресою, що почала в той час кампанію по скороченню слів і ходових фраз до їх початкових літер. Схоже на те, що коло у жесті символізує літеру О. Значення “ОК” добре відоме в усіх англословних країнах, а також в Європі і Азії, проте в деяких країнах цей знак має абсолютно інше походження і значення. Наприклад у Франції він означає

“нуль” або “нічого”, в Японії він значить “гроші”, а в деяких країнах Середземноморського басейну цей жест використовується для позначення гомосексуальності чоловіка.

В Америці, Англії, Австралії і Новій Зеландії піднятий догори великий палець має три значення. Зазвичай він використовується під час “голосування” на дорозі, у спробі спіймати машину. Друге значення – “все гаразд”, а коли великий палець різко викидається вгору, це стає образливим знаком, що означає нецензурну лайку – символ, аналогічний нашому середньому пальцю. В деяких країнах, наприклад Греції цей жест означає “заткнися”. Коли італійці рахують від одного до п’яти, цей жест означає цифру “1”, а вказівний палець тоді означає “2”. Коли рахують американці і англійці, мізинець означає “1”, а середній “2”; в такому випадку великий палець представляє цифру “5”.

V-подібний знак пальцями дуже популярний в Великобританії і Австралії і має образливу інтерпретацію. Під час Другої світової війни Уїнстон Черчилль популяризував знак “V” для позначення перемоги, але для цього значення рука повернута тильною стороною до того хто говорить. Якщо ж при цьому жесті рука повернена долонею до того, хто говорить, то жест набуває образливого значення – “заткнися”. В більшості країн Європи, однак, V-жест в будь-якому випадку означає “перемога”, а його образливе значення представникам даних національностей не відоме. В багатьох країнах цей жест символізує також цифру “2” [2].

Говорячи про себе, європеєць вказує рукою на груди, а японець – на ніс. Коли француз чи італієць стукають себе по голові, це значить, що вони вважають якусь ідею безглуздою. Якщо британець чи іспанець стукнуть себе долонею по чолі, вони покажуть оточуючим, що задоволені собою. Тим же жестом німець виразить своє вкрай невдоволене ставлення до когось. Голландець, стукаючи по лобі і при цьому витягуючи вказівний палець, повідомляє, що ідея йому сподобалась, але він вважає її злегка божевільною. Там же, в Голландії, обертання вказівного пальця біля скроні означає, що хтось сказав розумну і дотепну фразу, тоді як аналогічний знак у більшості слов’янських культур інтерпретується як відсутність розумових здібностей у співрозмовника.

Поза, як мимовільна або навмисна постава тіла, теж є символом, що наділений комунікативним смислом і виявляє не тільки душевний стан людини та її манери, але й ставлення до співрозмовника. Різні культури мають відмінні традиції щодо розміщення тіла у просторі. Якщо в Японії соціально та культурно значущою є покірлива поза і не заведено сидіти заклавши ногу на ногу чи схрещувати їх, то у США в певних комунікативних ситуаціях не засуджується поведінка особи, що поклала ноги на стіл перед співбесідником [3].

Комунікація людей через невербальні канали відбувається та-

кож за допомогою особистих, спільних та суспільних артефактів [5]. Особливої значущості у контексті міжкультурного спілкування набувають суспільні артефакти, оскільки це ті об'єкти, які велика кількість людей розділяє як певна суспільна або навіть етнічна група. Будинки, дороги, парки, театри, авіалінії і навіть громадські туалети – все це артефакти, відкриті для загального користування. Ці об'єкти символізують смак, цінності, фінанси, етнічне походження чи інші особливості суспільства, яке вони представляють. Так, наприклад пам'ятник Вашингтону чи Діснейленд є суспільним артефактом, що асоціюється у людській свідомості з культурою Америки. Ейфелева вежа у свою чергу символізує культуру Франції.

Відповідне використання часу, яке розглядає така галузь невербаліки, як хронеміка, також залежить від соціальних і культурних традицій. Зокрема, такий елемент як пунктуальність є національно обумовленим. Так у Німеччині соціально прийнятною нормою вважається прихід на зустріч точно у домовлений час. У Америці проявом ввічливості є прихід на п'ятнадцять хвилин раніше, в той час, коли у Британії навпаки допустимою межею пунктуальності є запізнення на п'ятнадцять хвилин. Значно розширені часові рамки у Італії, де традиційно дозволено запізнюватись на одну годину.

Знакове, у тому числі етикетне, використання індивідами просторових зон, що оточують їх фізичне тіло, теж регулюється певними нормами, неоднаковими в різних суспільствах, оскільки їх розміри залежать від густини населення людей, у місці проживання. Таким чином, відстань між співрозмовниками – це ідіоетнічна ознака: у різних народів вона не однакова. Так, представники різних культур, у міру наближення до екватора, надають перевагу меншій відстані між учасниками переговорів і контактнішому й тіснішому спілкуванню. Вважається, що у європейців особистий простір – це віддаль простягнутої руки, у латиноамериканців – руки від ліктя до кінчиків пальців, у арабів – руки від кистьового суглоба до кінчиків пальців. У Європі відстань між співрозмовниками зростає з півдня на північ: від 40 см в Італії до мало не 2 м у Великій Британії. Так, британці й скандинави тримаються на більшій відстані одне від одного, ніж французи, а жителі південних регіонів Франції жестикулюють більше, ніж жителі північних регіонів. В Україні особиста відстань (під час розмов на конференціях, зустрічах, прийомах) – від 0, 4 до 1, 5 м.

Явища хептики також є національно обумовленими. Так, психолог Сідні Журар підрахував частоту випадкових контактів між парами у різних містах [7]. Він подає наступні дані у кількості хептичних контактів за годину:

Сан-Хуан, Пуерто-Рико	180
Париж, Франція	110
Гейнесвіль, Флорида	2

Лондон, Англія

0

Спілкуючись з представниками різних народів, потрібно враховувати традиції використання невербальних символів, щоб уникати труднощів та непорозуміння із співрозмовником.

Висновки. Невербальні явища, що беруть участь у спілкуванні, будучи біологічно і культурно детермінованими, нерозривно пов'язані із загальною моделлю людської поведінки. У такому розумінні невербальні засоби є сукупністю типових дій (рухів різних частин тіла), закріплених національно-культурними традиціями в певному мовному колективі, використовуваних у різноманітних соціально-комунікативних ситуаціях. Як бачимо, незважаючи на глобалізацію інформаційних систем, розвиток міжнародних, політичних, економічних та культурних зв'язків, несловесні символи зберігають етнічні особливості і, так само, як і вербальна мовна система, мають обов'язковий характер і передаються від покоління до покоління як частина загальної матеріальної і духовної культури. Нормативність як характерна ознака невербального комплексу та його національна обумовленість зумовлює конкретність і строгу пристосованість та стереотипізацію невербальних засобів спілкування до чітко визначеного характеру конкретного комунікативного акту.

Аналіз функціонування невербальних компонентів у комунікативних ситуаціях з огляду на міжкультурний аспект є перспективним напрямком досліджень у рамках сучасної лінгвістичної науки. Він поглиблює знання про способи ефективної реалізації комунікантами інтенцій щодо мовної взаємодії та є важливим внеском у розвиток теорії взаємодії у процесі комунікації.

Література

1. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974.
2. Пиз А. Язык телодвижений. – Нижний Новгород., 1992.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001.
4. Терминасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.
5. Buerkel-Rothfus, Nancy. *Communication: Competencies and Contexts*. New York: Newbery Award Records, 1985.
6. Gamble, Teri Kwal and Michael Gamble. *Communication Works*. New York: Random House, 1987.
7. Jourard, S. M. "An Exploratory Study of Body Accessibility," *British Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol. 5 (1966), pp. 221-231.
8. Mehrabian, Albert. *Silent Messages*. Belmont, Calif.: Wadsworth, 1971.

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

УДК 81'37.111

Д.В. Байсан,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “СПРАВЕДЛИВІСТЬ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті подано визначення лексико-семантичного поля, описано його властивості та структуру, а також проаналізовано основні складові компоненти лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

The article deals with the study of the lexical semantic field of justice in English language. The notion of lexical semantic field is defined, its structure is described, and the main components of the lexical semantic field of justice in English language are analysed.

Мова як динамічна система потребує аналізу її розвитку на всіх рівнях. Окреме місце у з'ясуванні цього процесу займає проблема вивчення змін семантичної структури одиниць лексичного складу мови як найбільш рухомої частини мовної системи. На сучасному етапі розвитку лінгвістики глибоко розроблена загальна теорія значення слова, його семантичної структури, розглянуті шляхи становлення семантики слова. Цим питанням присвячені праці О. Потєбні, В. Виноградова, Ю. Караулова, Л. Лисиченко, Й. Стерніна, В. Телії, Д. Шмельова та інших. Однак багатомірність об'єкта дослідження породжує проблеми, які вимагають нових підходів до їх вивчення.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об'єднані під загальною назвою дослідження семантичного поля, виникали і складались поступово. Вони беруть свій початок в кінці ХІХ – на початку ХХ століть. Формулювання цих ідей та принципів ми знаходимо в працях А.А. Потєбні, М.М. Покровського, Р.М. Мейєра, Й. Тріра, Л. Вейсгербера, Г. Штерберга, Г. Ібсена, В. Порціга, А. Йолеса та інших.

Основоположником теорії про системний характер мови є

Й. Трір. Він розробив нові принципи системного аналізу лексики та використав у своїх дослідженнях фактичний матеріал. Глобальну систему мови Й. Трір розділив на два паралельні види полів – понятійні та словесні. Під понятійним полем він розумів структуру окремої понятійної сфери чи низки понять, які наявні у мовній свідомості, що не має у мові своєї, особливої, відповідної їй зовнішньої форми виявлення. Слово виявляє значення тільки всередині цілого поля [11, с. 29-44]. Словесне поле утворене зі слова та понятійно споріднених з ним слів, підпорядковується різною мірою замкненому понятійному комплексу, внутрішній поділ якого представлений у поділеній структурі словесного поля. На думку багатьох мовознавців, межа між понятійним і словесним полями, як і термінологія Й. Тріра, не є чіткою. Ідеї Й. Тріра знайшли подальший розвиток у працях німецького лінгвіста Л. Вейсгербера.

Л. Вейсгербер розвивав теорію поля як систему, законом розвитку якої, вважав закон органічного виокремлення з цілого. Вчений приділяє увагу словесним полям, досліджуючи безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, виходячи із головного слова, вивчаючи диференціацію значень слів у полі. Л. Вейсгербер заклав основи компонентного аналізу.

Інакше розглядає семантичне поле В. Порціг. Ним були висунуті на перший план слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв'язки їх значень, що виявляються у словосполученнях і деривації слів. В. Порціг намагався виявити зв'язки, які закладені в самих значеннях слів. Його поля – прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника і іменника [7, с. 40]. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки і виконувати предикативну функцію, тобто дієслова та прикметники. Отже, тільки дієслово та прикметник може бути ядерним елементом семантичного поля. Саме ж поле включає в себе ті мовні елементи, які сполучаються з ядерним. Таким чином, семантичне поле Порціга ґрунтується на валентних властивостях слів і являє собою синтагматичні утворення, на відміну від парадигматичних полів Тріра [11, с. 56].

О. Антомонов розглядає лексико-семантичне поле як структуру, яка має ядро та периферію [1, с. 43]. С. Денисова зазначає, що семантична будова поля (ядерно-периферійна структура) утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування [3, с. 65].

Актуальність поданої статті полягає в тому, що виконане дослідження доповнює вчення про польову організацію лексичних одиниць в мові, а також розширює погляди на лексичну семантику сучасної англійської мови.

Метою статті є опис структури лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

Досягнення сформульованої вище мети передбачає виконання низки **завдань**:

- визначити саме поняття лексико-семантичного поля та виявити його властивості;
- описати структуру лексико семантичного поля;
- проаналізувати лексеми, які входять до складу лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

Матеріалом статті слугуватимуть лексикографічні джерела, а саме Collins Essential English Dictionary, Merriam-Webster’s Dictionary, Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English.

У сучасному мовознавстві семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, які об’єднуються за змістом і відображають понятійну, предметну та функціональну схожість позначуваних явищ [5, с. 99]. Лексико-семантичні поля є відносно автономними, бо пов’язані між собою, що засвідчується багатозначними словами, які різними своїми значеннями входять до різних полів. Семантичне поле характеризується такими основними властивостями:

- 1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між словами, які входять до його складу;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) взаємозалежністю та взаємообумовленістю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) безперервністю позначення його смислового простору;
- 6) взаємозв’язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи [5, с. 99].

У структурі семантичного поля можна виділити такі частини:

- 1) ядро поля, що представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен член парадигми. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов’язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи;

- 2) центр поля складається із одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення;

- 3) периферія поля складається із одиниць, що за своїм значенням є найвіддаленішими від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв’язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи;

- 4) фрагменти поля є вертикальною ядерною і центрально-периферійною структурою, яка за своєю семантикою утворює окрему гіперогіпонімічну структуру однотипного/різностипного складу.

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках:

1) ономасіологічному (від поняття до знаку, який його виражає, від плану змісту до плану вираження);

2) семасіологічному (вивчення лексичних значень слів і виразів, та їх змін).

Ономасіологічною властивістю семантичного поля є те, що в його основі знаходиться родова сема, або гіперсема, яка позначає клас об'єктів. Семасіологічна характеристика поля полягає в тому, що члени поля співвідносяться один з одним за інтегрально-диференційними ознаками в своїх значеннях. Це дозволяє об'єднувати та розрізняти їх в межах одного поля.

Дослідник Ф.П. Філін при членуванні мовної системи використовує поняття “лексико-семантичні групи”. Під ЛСГ він розуміє “лексичні об'єднання з однорідними значеннями, які можна співставити”. Ф.П. Філін вважає, що ЛСГ – це “специфічне явище мови, зумовлене її історичним розвитком”.

Різновидами ЛСГ є синонімічні ряди, антоніми, а також лексичні угруповання з родо-видовими зв'язками. Від ЛСГ Ф.П. Філін відмежовує словотвірні (“гніздові”) об'єднання слів, граматичні класи, комплекси значень багатозначних слів та тематичні групи (наприклад, назви частин людського тіла і т.д.). Зазвичай тематичні групи перетинаються, а інколи і повністю співпадають з ЛСГ [13, с. 29].

Отже, лексико-семантичні групи – це більш вузькі поєднання, які виокремлюються у межах поля [6, с. 267]. Вважається, що до ЛСГ, як і до поля, можна відносити одиниці різних частин мови, оскільки вони представлені в усіх зв'язках, характерних для елементів ЛСГ. ЛСГ виділяють декількома способами. По-перше, ЛСГ виокремлюється на основі загального поняття, що виражається словами відповідної ЛСГ. По-друге, ЛСГ виділяють на основі якого-небудь конкретного слова (або групи слів). За словником синонімів визначають набір синонімічних йому одиниць. Для попереднього визначення складу ЛСГ використовують також суб'єктивний мовний досвід дослідника. Надалі кожне слово виокремленої таким чином групи перевіряється за тлумачними словниками, тобто знижується суб'єктивізм інтуїтивного підходу. По-третє, ЛСГ можна виділити на основі статистичних даних про сумісне розташування слів у тексті, тобто про їх дистрибуції. Чим більше випадків сумісного вживання слів зафіксовано, відповідно ці слова зв'язані між собою тісніше і можуть бути об'єднані в єдину ЛСГ. Даний метод називається дистрибутивно-статистичним. По-четверте, ЛСГ виділяють також на основі даних асоціативного експерименту, отриманих в результаті опитування інформантів, тобто носіїв мови.

У середині лексико-семантичних груп виділяють ще тісніше пов'язані семантичні об'єднання (їх називають лексико-семантичними категоріями) – синоніми, антоніми, гіпоніми [6, с. 267].

Синоніми – слова однієї й тієї ж частини мови, значення яких

повністю чи частково збігаються [6, с. 267]. У семантичному полі синоніми своїм значенням накладаються один на одного або перебувають поруч. Вони, як правило, називають той самий денотат, але різними словами. Синоніми обов'язково чимось різняться між собою – відтінками значень, емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною віднесеністю, різною активністю в мові, здатністю сполучатися з іншими словами.

Антонімія являє собою семантичне явище, зв'язане з відображенням у мові однією і тією же сутністю, однак на відміну від синонімів подібність значення антонімічних слів виявляється насамперед у їхньому протиставленні в свідомості людини. Слід зазначити, що одне і те ж явище, ознака, якість можуть бути позначені антонімічними словами в залежності від зовнішньої ситуації, тобто від того з якими реаліями вони співвідносяться. Антонімія – яскравий показник системності лексики, що упорядковується в різних напрямках відносинами протилежності слів. Антонімія містить у собі слова, що позначають протилежні полюси однієї якості, контрастні явища і предмети [5, с. 104].

Розуміння справедливості відноситься до найбільш складних та гострих питань в сучасному суспільстві, адже охоплює не лише правовий (юридичний) простір свідомості людини, але й тісно пов'язане з побутом (повсякденністю). Справедливість належить до групи вічних, абсолютних цінностей, поряд із такими цінностями як віра, надія, любов, доброта, свобода, правда, тощо.

Справедливість – фундаментальна цінність духовного та політичного життя суспільства, що виходить із принципу врівноваженості в соціальних відносинах прав і обов'язків людей, інтересів держави та особи. Аналізуючи різні сторони справедливості, можна виявити загальний принцип, який полягає в тому, що стосовно один одного люди мають право на відносний стан рівності чи нерівності, відповідно до якого розподіляються труднощі чи блага. А призначенням справедливості вважається підтримка чи відтворення рівноваги чи рівної міри. Вона застосовується як для критичної оцінки поведінки людини з огляду на відповідні правила, так і для критики самих правил та їх застосування.

Сфера використання поняття “справедливість” безмежна, вона охоплює політичні та економічні системи, закони, соціальні інститути, міждержавні відносини, оцінки, судження, установки, рішення, вчинки, життєві позиції людей і навіть розподіл везіння та невдач.

У класовому суспільстві “справедливість” є поняттям не лише моральної, а й політичної та правової свідомості, оскільки розподіл благ та антиблаг належить до компетенції держави. Водночас політичні рішення і закони, навіть будучи правомірними, піддаються моральному оцінюванню, яке не завжди збігається з чинними політичними

і правовими нормами. На цій підставі громадська думка вирішує, за-слуговує політичний та економічний режими збереження, чи їх слід замінити як негуманні, такі, що принижують гідність громадян.

Категорію “справедливість” застосовують і щодо людей. Справедливими вважають тих, хто дотримується правових і моральних норм, даного слова, виконує свої обов’язки, відповідає добром на добро, несправедливими – тих, хто чинить свавілля, порушує права людей, не пам’ятає зробленого їм добра тощо.

Ядро лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові складає ядерна лексема *justice*, яка має три прояви: *justice* = справедливість, чесність, *justice* = законність, *justice* = суддя. Як наслідок, у межах лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові виокремлюють три лексико-семантичні групи:

- 1) справедливість, чесність
- 2) законність, достовірність
- 3) суддя

У своєму першому значенні лексема *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *fairness, justness, fair play, fair-mindedness, equity, equitableness, even-handedness, impartiality, objectivity, honesty, righteousness, morality* на основі синонімії та зі словами *injustice, partiality, unethicalness, unfairness* на основі антонімії.

У другому значенні іменник *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *validity, justification, well-foundedness, legitimacy*, які пов’язані відношеннями синонімії, та зі словами *illegality, lawlessness*, які є антонімами.

Обидві вищезгадані лексико-семантичні групи знаходяться у тісному взаємозв’язку. Адже два поняття справедливості (1 – справедливість, як характерна риса особистості; 2 – справедливість, що стосується соціальних інститутів, права, держави, політики) можна розглядати у відповідності до двох вимірів суспільного буття – персонального та інституціонального – які перетинаються. Без справедливості як якісної сторони особистості, без відповідних ціннісних орієнтацій не може функціонувати і справедлива політико-правова система. В свою чергу, для підтримки цих ціннісних орієнтацій на справедливість, політико-правові інститути повинні бути організовані відповідним чином.

У третьому значенні іменник *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *judge, magistrate, recorder, sheriff*. Ця група також перетинається із двома попередніми, адже суддею вважається високоморальна особа, яка в процесі розгляду судової справи залишається неупередженою та виносить чесні, справедливі рішення.

Отже, периферійна зона лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові утворена суміжними поняттями, які

функціонують як квазісиноніми – *fairness, honesty, legitimacy, judge validity*. Периферійні одиниці поля вступають в контакт з іншими семантичними полями (“право”, “мораль”, “закон”, “суддя”), утворюючи безперервний семантичний континуум.

Усі елементи представлені в рамках лексико-семантичного поля “справедливість” не існують незалежно один від одного. Тісно переплітаючись, вони утворюють єдину динамічну систему. В цілому, різноманіття елементів лексико-семантичного поля “справедливість” являється основою для його подальшого, більш детального вивчення.

Література

1. Антомонов А.Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля: Дис.... канд. филол. наук: 10.02.19. – К., 1987. – 191 с.
2. Денисов П.Н. Лексика русского языка и ее описания. – М.: Русский язык, 1980. – 253 с.
3. Денисова С.П. Типология категорій лексичної семантики. – К.: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294 с.
4. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57-68.
5. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: учебник. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. – К.:Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
7. Кузнецова А.И. Понятие семантической системы и методы ее исследования. – Москва, 1963. – 57 с.
8. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка: Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
9. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко Ю.С., Кійко С.В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. – Чернівці: Рута. 2000. – 136 с.
10. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996. – С. 98-151.
11. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 287 с.
12. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семасиологического описания лексики. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
13. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов // Езиковединиски изследованье. – София, 1957. – С. 5-9.
14. Collins Essential English Dictionary 2nd Edition 2006 © HarperCollins Publishers 2004, 2006.
15. Merriam-Webster’s Dictionary, © 1996 Merriam-Webster, Inc.
16. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English 6th edition, Oxford University Press 2000.

УДК 81'367.625:81'373.611:[811.112.2:61]''712''

О.О. Бардакова,

Полтавський державний педагогічний університет

імені В.Г. Короленка,

м. Полтава

**ДІЄСЛІВНІ ОДИНИЦІ З ПЕРШИМИ
НАГОЛОШУВАНИМИ ВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ
СЛОВОТВОРЧИМИ КОМПОНЕНТАМИ
В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі медичної термінології)**

У статті досліджуються структурні особливості дієслівних одиниць з першими наголошуваними відокремлюваними словотворчими компонентами на матеріалі німецької медичної термінології.

Various structural features of verbal units with the first separated word-building components are the subjects of our special study in the following investigation on the material of German medical terminology.

Наукова термінологія відіграє важливу роль у будь-якій галузі знань, адже вона відображає певні поняття в системі найменувань, які застосовуються в конкретній науці. Наукова термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності. Історія розвитку науки, зміна наукових парадигм, інтеграція та диференціювання наукових дисциплін, культурні зв'язки, вплив лексико-семантичної системи мови – все це відображається на структурі термінологічної системи мови.

На сучасному етапі існує значна кількість наукових праць, присвячених загальним питанням термінології як складової частини лексичної системи мови, зокрема порушуються питання про роль і місце терміна у лексичній системі мови, про особливості терміна у плані виразу та змісту, специфіки його функціонування [2; 3].

Установлено, що понятійний апарат медицини є однією з найскладніших терміносистем сучасних наук. Загальна кількість медичних термінів нараховує більше 170 000 одиниць [8]. Джерела поповнення термінологічної системи та засоби формування термінів медицини мало чим відрізняються від засобів утворення і поповнення словникового складу мови. Термінотворення відбувається на базі існуючих у мові слів і морфем загальнолітературної лексики, з використанням наявних засобів словотвору.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб здійснити слово-

творчий аналіз (СА) структури дієслівних одиниць (ДО) з першими відокремлюваними наголошуваними словотворчими компонентами (СК) на матеріалі німецьких медичних термінів – ДО з першим СК – прийменником/прислівником **an**-.

ДО з першими відокремлюваними СК здавна привертають увагу багатьох вчених, які займаються слово– та термінотворенням в німецькій мові, та неодноразово викликали лінгвістичні дискусії. Досі немає єдиного терміну для визначення даних лексичних одиниць.

ДО досліджувались як “нестійкі складні слова“ [10, с. 438, 439]; “дієслова з напівпрефіксами“ [5; 8], або, наприклад, як “дієслова подвійної форми“ [7, с. 98; 9].

Дотримуючись точки зору О.І. Смирницького, ми використовуємо термін “роздільнооформлені дієслівні одиниці“ [4], або “дієслівні одиниці з 1-ми наголошуваними відокремлюваними компонентами“ [3].

За словотворчою структурою ДО з першими наголошуваними відокремлюваними СК є складними роздільнооформленими утвореннями [4, с. 194-197], в яких сполучаються два СК – в якості перших СК виступають: прийменники (наприклад: *an//hängen, auf//schmelzen, bei//mischen, nach//bluten, vor//tasten*), прислівники (наприклад: *gerade//biegen, einwärts//sitzen, herab//senden, heran//holen*), прикметники (наприклад: *glatt//drücken, heilig//halten, kalt//ziehen, klein//hacken, kurz//halten, trocken//legen*), іменники (наприклад: *statt//finden*), дієслова в інфінітиві (наприклад: *liegen//bleiben, lieben//lernen*), групи слів (наприклад: *zugrunde//stehen*). Другими СК завжди є дієслова в інфінітиві.

В Präsens Aktiv і Imperfekt Aktiv перші відокремлювані СК відділяються від основи дієслова (напр.: *ich mische bei; ich mischte bei*) у Partizip II префікс *ge-* знаходиться між першим і другим СК ДО (напр.: *beigemischt*); у конструкціях “інфінітив з часткою *zu*“ – частка *zu* знаходиться між першим та другим СК ДО (напр.: *beizumischen*).

Під час здійснення СА ДО – визначалась внутрішня валентність першого СК **an-** в складі ДО та закономірності сполучення першого СК **an-** з основами дієслів.

СА виконано над ДО, які є медичними термінами а також ДО, які є загальнозживаними словами, але мають похідні основи (ПО) – медичні терміни. Під час виконання СА необхідно було з’ясувати, до яких словотвірних моделей (M1 – M13) сучасної німецької мови, виділених М.Д. Степановою [5], відносяться ДО з першим СК **an-**.

Всього нами виявлено:

1) 31 ДО, в складі яких перший СК – прийменник/прислівник **an-** вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО сильних кореневих дієслів. Наприклад: **an//brechen** (а, о) надламувати; **an//dringen** (а, u) припливати (про кров); **an//liegen** (а, е) 1.прилягати, межувати 2.облягати 3.бути важливим; **an//quellen** (uo, io) здуба-

тися, набухати, набрякати; **an**//*reißen* (i, i) надривати; **an**//*weichen* (i, i) 1.злегка намочувати 2.розм'якувати; **an**//*ziehen* (o, o) надягати, натягувати, притягувати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an -+SVst.**

2) 65 ДО, в складі яких перший СК прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО слабких дієслів. Наприклад: **an**//*ätzen* (-te, -t) прунікати; **an**//*bohren* (-te, -t) свердлими; **an**//*eignen* (-te, -t) засвоювати; **an**//*feuchten* (-te, -t) змочувати, зволожувати; **an**//*ordnen* (-te, -t) 1.розташувати 2.наказувати; **an**//*passen* (-te, -t) пристосовувати; **an**//*quetschen* (-te, -t) прищемлювати, придавлювати; **an**//*regen* (-te, -t) 1.збуджувати 2.спонукати, стимулювати; **an**//*tasten* (-te, -t) торкатись; **an**//*wärmen* (-te, -t) підігрівати; розігрівати; обігрівати; **an**//*zeichnen* (-te, -t) відмічати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an-+SVschw.**

3) 2 ДО, в складі яких перший СК прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО дієслів, що мають одночасно сильне та слабе відмінювання: **an**//*saugen, sich (sog an, angesogen)* (saugte an, angesaugt) 1.починати смоктати 2.присмоктуватися; **an**//*stecken* (stack an, abgesteckt), (steckte an, abgesteckt) заражати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an-+SVst./schw.**

4) 1 ДО, в складі якої перший СК – прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО неправильно-го дієслова *wenden*: **an**//*wenden* (wandte an, angewandt) (wendete an, angewendet) застосовувати. Неправильне слабе дієслово *wenden*, як і інші дієслова такого типу (*brennen, kennen, nennen, rennen, senden*) відносяться В.Юнгом до групи неправильних, нерегулярних “**unregelmäßige Verben**“. В своїй праці В.Юнг також зазначає, що “першопочаткове “a” основи у Präsens та Infinitiv отримує умлаут “e”, а відсутність умлауту у Präteritum та Partizip II може неправильно-но пояснюватися як “зворотній умлаут”, “Rückumlaut” [10, с. 187]. У деяких німецьких джерелах (наприклад, “4000 deutsche Verben, ihre Formen und ihr Gebrauch”) дієслова типу *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* називаються змішаними (“**gemischte**“ **Verben**). Такі дієслова відносяться до слабких дієслів, незважаючи на те, що змінюють кореневу голосну [6, с. 163]. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv. an- +SVunreg.**

Розглянувши сполучуваність першого СК прийменника/прислівника **an**– із зазначеними 4 типами ТО дієслів других СК та провівши СА утворених ДО, можна зробити висновок щодо високої продуктивності першого відокремлюваного СК **an**– в утворенні ДО – німецьких медичних термінів.

Всі ДО з першим СК **an**– утворені за словотвірною моделлю складних дієслів – M10 – 1) **M10: Präp./Adv.an -+SVst.**; 2) **M10:**

Präp./Adv.an+SVschw.; 3) M10: Präp./Adv.an+SVst./schw.; 4) M10: Präp./Adv. an+SVunreg.

ТО ДО з першим СК **an-** утворюють похідні основи (ПО) іменників-медичних термінів. Усього виявлено:

1) 6 ПО іменників-субстантивованих інфінітивів – медичних термінів, які співвідносяться за структурою та семантикою з відповідними ДО, та утворені за **M2:SN=SVEinheit→SN(субстантивація)**. Наприклад:

an//fressen (a, e) роз'їдати, корозувати → Anfressen n аррозія;
an//heilen (-te, -t) приростати, прирощувати, приживляться (*про шкіру*) → Anheil//en n вживлення, приживлення;

2) 10 ПО безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії другого СК – інфінітива ДО з першим відокремлюваним компонентом за моделлю **M2:SN=SVEinheit→SN(конверсія)**. Наприклад:

an//bauen (-te, -t) 1. розводити, вирощувати (*с.-г. культури*) 2. прибудовувати (*до будівлі*) → Anbau m 1. (с.-г.) розведення, вирощування 2. прибудова, добудова; **an**//fallen (i, a) vt 1. нападати, кидатись (*на кого-небудь*) 2. оволодіти (про почуття) vi виникати → Anfall m 1. приступ, напад 2. пароксизм;

3) 9 ПО безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії претериту другого СК ДО з першим відокремлюваним компонентом за моделлю **M3:SN=SVEinheit imp.→SN(конверсія)**. Наприклад:

an//dringen (a, u) припливати (*про кров*) → Andrang m напор, приплив; **an**//greifen (i, i) 1. брати, хапати 2. братися 3. нападати 4. впливати, здійснювати ефект 5. діяти шкідливо, ослаблювати → Angriff m атака, напад;

4. а) 27 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-ung**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-ung**. Наприклад:

an//feuchten (-te, -t) змочувати, зволожувати → Anfeucht//ung f зволоження; **an**//fordern (-te, -t) зажадати, запитувати (*робити запит*) → Anforder//ung f вимога, запит (*на що-небудь*); **an**//frischen (-te, -t) освіжати → Anfrisch//ung f освіження; оновлення; **an**//häufen (-te, -t) накопичувати → Anhäuf//ung f накопичення;

4. б) 4 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-er**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-er**. Наприклад:

an//spannen (-te, -t) натягувати, напружувати → Anspann//er m напружуючий м'яз, тензор; **an**//zeigen (-te, -t) 1. сповіщати, повідомляти 2. вказувати → Anzeig//er m індикатор; **an**//ziehen (o, o) надягати, натягувати, притягувати → Anzieh//er m аддуктор, привідний м'яз;

4. в) 2 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-e**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-e**:

an//fragen (-te, -t) запитувати, цікавитись → Anfrag//e f запит,

справка; **an**//zeigen (-te, -t) 1.сповіщати, повідомляти 2.вказувати → Anzeig//e f вказівка;

5. 1) 41 складний іменник з 1-ми СК – ПО, співвідносними з ДО. Наприклад:

Anfang m → **M10:SN=SN(SVEinheit→SNконверсія)s+SN**
Anfangs//erscheinung f ранній (*початковий*) симптом, Anfangs//lage f
початкове положення, Anfangs//stadium n початкова стадія, Anfangs//
zeit f початковий період, Anfangs//zustand m початковий стан;

Anfrisch//ung f → **M10:SN=SN(SVEinheit+Suf.-ung)s+SN**
Anfrischungs//mittel n освіжаючий засіб;

Angriff m → **M10:SN=SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)s+SN**
Angriffs//ort m місце дії, Angriffs//punkt m точка дії, Angriffs//stoff m
агресивна речовина;

5. 2) 95 складних іменників з 1-ми СК – ПО, співвідносними з ДО. Наприклад:

Anbau m 1. (*с.-г.*) розведення, вирощування 2. прибудова, добудо-
ва → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit→SNконверсія)** Knochen//anbau m
нарастання кісткової тканини;

Andrang m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)**
Blut//andrang f приплив крові;

Anfall m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit→SNконверсія)**
Anschuß//anfall m (*розм.*) гострий напад болю в суглобах, Brech//
anfall m напад блювання, Lach//anfall m напад сміху, Nerven//anfall m
нервовий напад, Nieren//anfall m напад болю в нирках, Ohnmachts//
anfall m непритомність, зомління, Schwindel//anfall m напад, запомо-
рочення, Zitter//anfall m напад дрижання;

Angriff m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)**
Angst//angriff m напад страху;

в) 12 складних іменників, у яких 1-й або 2-й СК також є складним іменником з ПО від ДО. Наприклад:

Anfall m → **M10:SN=SN+SN(SN+SVEinheit imp.→SNконверсія)**
Krampf//husten/anfall m напад судомного кашлю;

Anhang m → **M10:SN=SN(SAdj+SN)+SN(SVEinheit→SNконверсія)**
Blind//darm//anhang m червоподібний відросток, апендикс;

Anschopp//ung f → **M10:SN=SN+SN+SN(SVEinheit+Suf.-ung)**
Kapillaren//gefäß//anschoppung f перенаповнення капілярів кров'ю;

Anstieg m → **M10:SN=SN+SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)**
Blut//druck//anstieg m підвищення кров'яного тиску.

Отже, ДО є продуктивними ТО в складі ПО іменників, співвідносних за структурою та семантикою з ДО з першим відокремлюваним компонентом **an-**. ПО іменників утворені за наступними структурними типами: **1)** субстантивовані інфінітиви; **2)** безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії другого СК-інфінітива ДО; **3)** безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії пре-

териту другого СК-інфінітива ДО; 4) іменники суфіксального типу з суфіксами: 4. а)-ung, 4. б)-er, 4. в)-e; 5) складні іменники 5. 1) з 1-м СК – ТО, співвідносною з ДО; 5. 2) складні іменники з 2-м СК – ТО, співвідносною з ДО; 5. 3) складні іменники з 3-ма і більше СК, де ТО, співвідносна з ДО, є одним з компонентів.

У процесі вживання ДО в усному та писемному мовленні, в процесі їх перекладу на рідну мову ДО вимагають обов'язкового врахування їх словотворчої та семантичної структури. Вивчення структури та семантики ДО шляхом СА є необхідною передумовою для подальшого дослідження словотвірних потенцій ДО та їх ілюстрації в навчальних словотворчих словниках.

Література

1. Зернова В.К. Архитектоника производящих и производных основ в современном немецком языке (на материале терминологической лексики). – Автореф. дис. ... докт. филол. наук. 10.02.04. – М., 1992. – 56 с.
2. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
3. Панько Т., Кочан І, Мацюк Г. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
4. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. Проблема “отдельности” слова // Вопросы теории и истории языка. – М., 1952. – 202 с.
5. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). Изд-во “Высшая школа“ М., 1968. – 200 с.
6. 4000 deutsche Verben, ihre Formen und ihr Gebrauch. Von Heinz Griesbach in Zusammenarbeit mit Gudrun Uhlig. – Max Hueber Verlag, 1991. – 173 S.
7. Alena Simeckova. Das deutsche komplexe Verb unter anwendungsbezogenem Aspekt // Zeitschrift “Deutsch als Fremdsprache“ – Verlagsort München/Berlin. – 32. Jahrgang 1995, Heft 2. – S. 96-103.
8. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Herausgegeben und bearbeitet von Günther Drosdowski in Zusammenarb. m. G. August u.a. Völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. – Mannheim, Wien, Zürich, 1984. – 804 S.
9. W. Fleischer. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig, 1974. – S.363.
10. Walter Jung. Grammatik der Deutschen Sprache. 3., unveränderte Auflage. – VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1968. – 518 S.

*О.М. Благодарна,
ХНУ ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків*

КОНВЕНЦІОНАЛЬНА МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ РОБОТА У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу дискурсивних реалізацій концепту РОБОТА конвенціональними метафорами та їх порівняння у царині сучасного американського та британського художнього дискурсу.

The article is dedicated to the analysis of discursive realizations of WORK concept by conventional metaphors and their comparison in the domain of modern American and British fiction discourse.

На сучасному етапі розвитку мовознавства поширеною є думка про те, що кожний мовний фрагмент має відповідний еквівалент у концептуальній системі знань про світ. Концептуальна система знань є проєкцією реального світу, яка відображає та інтерпретує його об'єкти та зв'язки між ними.

Сучасна антропологічна парадигма наукового знання базується на припущенні про те, що людина пізнає світ через пізнання своєї предметної та теоретичної діяльності у ньому. Саме таким видом діяльності виступає предметно-референтна ситуація роботи, що обумовлює вибір концепту РОБОТА як об'єкта нашого дослідження. Вибір фрагментів сучасного художнього дискурсу у якості матеріалу для вивчення метафоричних реалізацій концепту РОБОТА спричинений тим, що метафоризація виступає невід'ємною складовою художнього мислення та художнього дискурсу, моделюючи культурно-мовний універсум відповідної епохи [1, с. 26-29]. Метою цієї статті є аналіз мовних засобів конвенціональної метафоричної реалізації концепту РОБОТА у сучасному американському та британському художньому дискурсі та проведення їх порівняльного аналізу задля виявлення спільних та відмінних рис того елемента концептосфери, що реалізується у даному концепті. Вирішення поставленого завдання з необхідністю залучає застосування інструментарію теорії концептуальної метафори.

Метафори формують поняттєву систему людини, базуючись на повторюваних систематичних кореляціях між явищами, зафіксованими у нашому досвіді [2, с. 141-154]. Вони сприймаються як звич-

ні засоби спілкування і реалізуються у повсякденній мовленнєво-розумовій діяльності. Згідно з положеннями теорії Дж. Лакофа та М. Джонсона *конвенціональні* метафори (conventional metaphors) поділяються на *онтологічні*, *орієнтаційні* та *структурні*. Базуючись на фізичному та культурному досвіді, *онтологічні* метафори представляють нефізичний об'єкт як дещо цілісне і відчутне на дотик, інколи персоніфікуючи його; *орієнтаційні* метафори уточнюють просторове розміщення об'єкта; *структурні* метафори представляють об'єкт як такий, що метафорично складається з інших об'єктів та використовують певний чітко означений та окреслений у просторі концепт для структурування іншого [3, с. 14-61].

У нашому дослідженні конвенціональні метафори реалізовані вільними та фразеологічними словосполученнями із зв'язаним значенням одного з компонентів, що сформовані на ґрунті імені концепту. Усі конвенціональні метафори, що реалізують концепт РОБОТА у фрагментах сучасного англомовного художнього дискурсу, поділяємо на *суб'єктні* та *об'єктні* метафори, а також їх різновиди в залежності від кількості актантів ситуації та відносин між ними.

Суб'єктні метафори базуються на персоніфікації явища роботи, представляючи останню як актанта, здатного до виконання фізичних та розумових дій. Метафору вербалізовано вільними словосполученнями на основі імені концепту. У залежності від інтенції мовця метафора може характеризувати безпосередньо ситуацію роботи (1 – to come back / повернутися) або її наслідки (2 – to go down the drain / бути змарнованим):

(1) “Well, ” the doctor said, “**all her lab work has come back, and it's all normal. Completely normal. Healthy child.**” [6, с. 17]

(2) **If they can achieve that, and get it patented, all your hard work goes down the drain.**” [11, с. 77]

Різновидом суб'єктних метафор виступають *суб'єктно-суб'єктні* метафори, що описують ситуацію роботи як таку, що має двох актантів: роботу (агенса) та істоту (пацієнса). Явище роботи персоніфікується шляхом приписування йому виконання каузативних фізичних дій по відношенню до істоти – наприклад, у фрагменті (3) це вимога роботи до рабів стосовно позбавлення їх життя:

(3) **But of course, all slaves of the glorious Zooz die willingly when the work of the master so demands.** [15, с. 138]

Об'єктні метафори представляють роботу як неістоту, та можуть одночасно уподібнювати її певному артефакту – наприклад, у фрагменті (4) роботу уподібнено книзі (а chapter / глава з книги):

(4) **This was to be a chapter in a projected larger work on what constituted efficiency in a military leader.** [14, с. 36]

Суб'єктно-об'єктні метафори є різновидом *об'єктних* метафор та відображають підрядні відносини між актантами у предметно-

референтній ситуації роботи. Виступаючи об’єктом, робота представлена онтологічними метафорами, що уподібнюють роботу наступним феноменам: членований ресурс (5 – share of the work/ частина роботи), динамічний ресурс (6 – to coordinate their work/направляти їх роботу), матеріальний об’єкт, що має певну вагу (7 – very light work/дуже легка робота), об’єкт маніпуляції (8 – using work as a pretext/використовуючи роботу як привід), контейнер (9 – into work/у роботу), рідина (10 – absorbed in work/занурений у роботу), конструкція (11 – top of the work/вершина роботи), площина (12 – off work/поза роботою), цінність / об’єкт бажання (13 – helped her find work/допомогла їй знайти роботу):

(5) *She'd have been stuck in some noisy complex in Pollensa and then had to drive back to Palma to do his share of the work* [8, с. 11].

(6) *In your bank, Sir Geoffrey, you will employ a variety of specialists, and you will have **general managers to coordinate their work***. [2, с. 42]

(7) *It was no use offering him money, for he would immediately spend it on drink, but I suggested that he **try his hand at very light work** – sweeping the hospital floor, later a little gardening, and for this I paid him in meals cooked by Toma at home.* [3, с. 91]

(8) ***Patsy went, using his work for the insurance company as a pretext**, for in truth he could take no more of the hypocrisy* [4, с. 97].

(9) *Oh, she loved Lizzy with all her being, Evelyn knew that, but she had also **channelled her energy into her work*** [5, с. 146].

(10) *We were totally **absorbed** in one another and **in our work*** (Kirkup, с. 61).

(11) *Tod and I seem to **be on top of the work**, and nobody has complained so far.* [1, с. 35]

(12) *“I can’t, Hoke. I’ve got a lot of things to do and then I’ve got to meet Louise later **when she gets off work**”* [16, с. 35].

(13) *She paid for my mother to take French lessons and **helped her find work** as a seamstress with various drapers in the city* [9, с. 136].

Орієнтаційна суб’єктно-об’єктна метафора представляє роботу як точку у просторі без уточнення її місцезнаходження (14 – to get away from work/втекти від роботи), із вказівкою на її перебування зверху (15 – pressures of work/тиск роботи) або знизу (16 – to work under smb/працювати під кимось):

(14) *But it wasn’t work I wanted to get away from, just the kind of people I sometimes have to work for* [12, с. 76].

(15) *He took it out on Carry in the same way as he avenged himself on her for the **pressures of work** and the demands of his first wife* [7, с. 12].

(16) *What if **I don’t want to work under one of your father’s cronies**? Suppose the idea of being surrounded by a bunch of local politicians does not appeal to me?* [10, с. 29].

У більшості випадків кардинальної різниці між конвенціональ-

ними метафорами, що реалізують концепт РОБОТА у сучасному американському та британському художньому дискурсі, не виявлено. Проте, характерною рисою американського дискурсу є більш численне використання *орієнтаційної* метафори, що уподібнює роботу точці знизу. У той же час британський художній дискурс характеризується більш численним вживанням *об'єктних* та *суб'єктно-суб'єктних онтологічних* метафор, а також *орієнтаційної* метафори, що уподібнює роботу точці зверху. Такі результати дозволяють зробити загальні висновки щодо наявності національно-обумовленої специфіки вербалізації концепту РОБОТА у досліджуваних англійських дискурсах і створюють підґрунтя для проведення більш детальних досліджень у цьому напрямку.

Література

1. Бурбело В.Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9– 18 ст.: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.05 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 36 с.
2. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Amis M. *Time's arrow* / Amis M. – L.: Jonathan Cape, 1991. – P. 9-165.
2. Anderson J.L. *Death in the City* / Anderson J.L. – UK: F A Thorpe (Publishing) Ltd, 1980. – P. 1-200.
3. Barber N. *The other side of paradise* / Barber N. – L.: Coronet Books, 1992. – P. 3-108.
4. Bingham C. *In sunshine or in shadow* / Bingham C. – L.: Bantam (Corgi), 1992. – P. 11-103.
5. Cole M. *The ladykiller* / Cole M. – L.: Headline Book Publishing plc, 1993. – P. 143-269.
6. Crichton M. *Prey* / Crichton M. – N.Y.: Talk Miramax Books, 2002. – 118 p.
7. Ellis A.T. *The clothes in the wardrobe* / Ellis A.T. – L.: Penguin Group, 1989. – P. 5-126.
8. Fox N. *Love or nothing* / Fox N. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1993. – P.1-94.
9. Goddard R. *Hand in glove* / Goddard R. – L.: Corgi Books, 1993. – P. 267-404.
10. Grisham J. *The King of Torts* / Grisham J. – N.Y.: Penguin Books USA, 2003 – 222 p.

11. Harrison R. *Patently murder* / Harrison R. – L.: Constable & Company Ltd, 1991. – P. 7-110.
12. James D. *Bay of rainbows* / James D. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1993. – P. 36-98.
13. Kirkup J. *A poet could not but be gay* / Kirkup J. – L.: Peter Owen Publishers, 1991. – P.5-72.
14. Murdoch I. *A Severed Head* / Murdoch I. – Chatto and Windus, 1961. – 193p.
15. Myers H.L. *The Creatures of Man* / Myers H.L. – Baen Publishing Enterprises, 2004. – 348 p.
16. Willeford Ch. *Miami Blues* / Willeford Ch. – N.Y.; Toronto; L.; Sidney: Bantam Books, 1984. – 140 p.

УДК 811.161+811.11

В.О. Бобков,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ З МЕТРОЛОГІЧНОЮ НАЗВОЮ МІШОК / WOREK / BAG У СЛОВ’ЯНСЬКОМУ І ГЕРМАНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

*У статті висвітлено вживання та функціонування ФО із назвою **мішок/ worek/ bag** в українській, польській та англійській мовній картині світу. Подано їх детальний аналіз та порівняно вживання.*

*The usage and functioning of the Ukrainian, Polish and English metrological units with the unit **bag/ worek/ bag** are examined in the article. Its’ detailed analysis and collation among the differing societies usage are presented here.*

Мовознавчі дослідження останніх десятиліть, присвячені вивченню фразеологічного складу мови, підтвердили гіпотезу про те, що фразеологія становить певну систему, яка є прямим відображенням процесів, які мають місце у житті суспільства та його мовній картині. Як зазначає дослідниця когнітивістики Л.І. Даниленко, у лінгвістиці останніх десятиліть активно розвиваються ті напрями, які так чи інакше пов’язані з феноменом “мова як представник певної культури й ментальності” [3, с. 208].

Впроваджене останнім часом до мовознавчих досліджень поняття

мовної картини світу досить широко вживається в етнолінгвістичних дослідженнях (напр. С. Бартмінський, Я. Токарський, В. Дем'янков, Д. Добровольський, С. Нікітіна, Г. Лакофф, А. Вербицька, А. Райхштейн та інші), що найчастіше трактується в інтуїтивний спосіб, і вимагає, на нашу думку, більш детального аналізу, який стосується початкової для теорії мови проблеми відношення мови до реальності. Найновіше мовознавство прямує, в результаті, в напрямку далекоглядної суб'єктивності, в той час коли традиційна лінгвістика репрезентує більш об'єктивні відношення між мовою та реальністю [11, с. 39].

Метрологічна лексика, за нашими даними, ще не була предметом спеціального дослідження ні загального, ні слов'янського мовознавства. Словникові дефініції засвідчують багатовимірність назв метрологічних одиниць і значний потенціал ФО, до складу яких вони входять. Фразеологізми з метрологічним компонентом **мішок/ worek/ bag** в мовних картинах різних етносів мають багату традицію культурно-філософської та духовно-історичної інтерпретації.

Назва **мішок/ worek/ bag** співвідноситься з одиницею великої місткості, що безпосередньо відображається в образному сприйнятті носіїв досліджуваних мов. Різне образне осмислення цієї назви проявляється і в значеннях ФО, до складу яких вони входять [2, с. 177]. Тому метою пропонованої статті є дослідження презентації фразеології з метрологічним компонентом **мішок/ worek/ bag**, що застосовується у слов'янському та германському мовному просторі у сферах діяльності людини й містить оцінні ознаки: дає характеристику людини, її рис характеру, характеризує одяг людини; деякі, обрані для аналізу ФО вживаються у складі сузір'їв, відтворюють реалії сьогодення.

Матеріалом статті стали теоретичні надбання сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, присвячені дослідженню когнітивної лінгвістики, лексикографічні джерела, а також дані існуючих мовних корпусів, що нотують значний за обсягом фактологічний матеріал.

Лексема **мішок/ worek/ bag** є назвою метрологічного виміру великої місткості і має давнє походження, тому багата фразеологія з цією назвою в обраних для дослідження мовах. Н. Арутюнова відзначає, що людина завжди гостріше відчуває негативні стани (відхилення від норми), ніж позитивні, які радують лише в момент свого настання [1, с. 284].

Фразеологічна пам'ять мовців зафіксувала вживання укр. **дірявий мішок**; пол. ФО **dziurawy worek**, в яких прослідковується ідентичність образного сприйняття значення “надзвичайно марнотратна людина, яка витрачає гроші для заспокоєння своїх забаганок”. Прикметники **дірявий, dziurawy** є експресивами, що містить негативні оцінні ознаки. ФО укр. **дірявий мішок**; пол. ФО **dziurawy worek** функціонують з додатковою семантичною ознакою “щось, що ви-

магає постійних грошових витрат, дотацій, субсидій, фінансування – без видимого, очевидного результату”. В англійській мовній картині інше образне представлення цієї семантичної моделі: **a beggar’s purse is bottomless/ the beggar’s wallet has no bottom**, де використані назви **purse, wallet**, що є місцем збереження грошових засобів, метафорично передають поняття “гроші, багатство”.

Ця комунікативна модель “надзвичайно марнотратна людина, яка витрачає гроші для заспокоєння своїх забаганок” присутня в мовних картинах світу й інших етносів: нім. **ein leerer Sack steht nicht aufrecht**; італ. **Sacco vuoto non sta ritto**, що відтворює паралельність образного сприйняття та є свідченням взаємодії різних культур Заходу, вказуючи на знання матеріальної і духовної культури народів різних етносів [8, с. 131].

У синонімічних зв’язках з ними перебувають багаті образністю ФО: укр. **гаманця злидаря не наповниш; щербатого горщика не наллєш; дірявого мішка не насиплєш; чужих злиднів не наситиш**; пол. **ustęgo worka nie postawisz prosto**, які побутують насамперед в усному мовленні, зокрема просторіччі. Така різноманітність ФО однієї семантичної моделі дозволяє носіям мов зробити стилістично правильний вибір, що відповідає конкретній мовннєвій ситуації. Подібною за вживанням є ще одна ФО пол. **worek / becзка / studnia bez dna** “хтось або щось, в що вкладається багато праці/роботи, грошей без видимого ефекту; про надмірну, надзвичайно велику кількість чогось”.

Образне сприйняття **мішка** як назви великої місткості для збереження грошових засобів лягло в основу пол. **wtedy wszyscy przyjaciele, kiedy worek jak/ jako cielę (a jak worek jako szmata, nie ma siostry, nie ma brata)**; укр. **доки мішки чують, доти шанують**, що вживаються у значенні “багата людина користується повагою; багато приятелів у багатой людини”. Пол. ФО має багатшу образність, представлену словами **siostra, brat, przyjaciele**, що передають поняття “найближчі родичі та друзі”. Функціонування ФО обумовлене вживанням назви **worek/ мішок** не як одиниці місткості твердих і сипучих тіл, а як місця збереження великої кількості грошових засобів, чим створюється іронічний відтінок висловлювання. Лексичною площиною для образного представлення достатку, багатства у цій ФО виступають емоційно насичені назви **wór (міх) i torba (торба): kiedy wór jak cielę, to są przyjaciele, a kiedy wór jak lata, nie ma ani przyjaciela ani brata; gdy masz torbę jak cielę to są przyjaciele, a jak torba zmaleje, znikną przyjaciele**.

Про людину, яка має багато грошей в Україні говорять **грошовитий (золотий) мішок**, у Польщі – **worek z pieniędzmi**, що мають відмінності формального плану. Ці ФО двозначні: 1) “капітал, багатство”: Поет-демократ славить вільні взаємини між людьми, не за-

лежні від приватної власності, від грошового мішка; 2) зневажливо про когось, хто має великий капітал; про багату людину”: То був не просто багач, а справжній грошовий мішок [ФСУМ I, с. 498].

У ФО **wrzucić/ wpakować/ wsypać coś w jeden worek/ do jednego worka** “змішувати різні справи; одночасно виконувати різні справи; ігнорувати існуючі між різними справами різниці; і як результат ототожнювати різні справи”; “однаково трактувати, оцінювати речі різної не порівняльної вартості, якості” вільно взаємо замінюються дієслова з видовою категорією доконаності **wpakować, wsypać, wrzucić**. Напр.: Nie biorę pod uwagę różnych rodzajów spółdzielczości. Wrzuca to wszystko do jednego worka [17, с. 628].

Слов'янська мовна картина зафіксувала пол. **prawnik czyści worek, lekarz ciało, spowiednik sumienie**, в основу якої покладено спостережливість за роботою людей найбільш оплачуваних професій. Об'єднані однією семантичною ознакою слова: **prawnik, lekarz, spowiednik** (назви осіб за родом діяльності та приналежністю до привілейованого класу суспільства); **worek, ciało, sumienie** (метафоричне переосмислення достатку, здоров'я та дотримання прийнятних у суспільстві норм поведінки) використовуються в оцінювально-характеризувальній функції, є словами-характеристиками, що викликають ефект образного забарвлення висловлювання [5, с. 58].

Особливості форми **мішка** лягли в основу ФО на позначення широкого одягу, що вільно висить й не пасує для когось: пол. **coś wisi na kimś jak na kolkku/ jak na kijku/ jak na wieszaku/ jak worek; coś wisi na kimś jak worek** укр. **щось висить/сидить на комусь як мішок/ як торба**; нім. **an j-m wie ein Sack hängen**. Англійська мовна картина експонує лаконічнішими засоби вираження цього значення, використовуючи дієслово **to bag**: Coat, which bagged loosely about him. Словом **baggy** з фамільярним відтінком англломовна спільнота характеризує мішкуватий, незграбний одяг людини. Подібне фразеологічне вираження ФО укр. **мішок мішком**, що має три значення. Перше, фамільярне значення – про “одяг, що не прилягає до тіла і робить фігуру незграбною”. Напр.: Не сукня, а мішок мішком [ФСУМ I, с. 498].

Друге, іронічне значення ФО **мішок мішком** найбільш придатне в описовій сфері, для характеристики огрядної, неповороткої і т. ін. людини. Напр.: Зайшов чоловік, мішок мішком [ФСУМ I, 498]. У германському мовному просторі представлено ФО **ein fauler Sack**, але з конотативною ознакою “ледача людина”, має іншу компонентну наповненість. Третє значення ФО **мішок мішком** “незугарно, погано”: – Ось подивіться!.. матерія гарна, а пошита [блузка] – мішок мішком [ФСУМ I, с. 498].

Аналіз особливостей вживання ФО **лантух/ мішок з половою**, що має два значення, показує, що може вживатися в контекстах з іронічним забарвленням: “огрядна, неповоротка і т. ін. людина”: Той

лантух з половою в окулярах займав пів кабіни ліфта [ФСУМ II, с. 415]; та у значенні “нерозумна, нерозсудлива, слабовольна і т. ін. людина”: А, та що тобі говорити, коли ти сам мішок з половою, макітра кучерява [ФСУМ II, с. 415].

Для негативної характеристики дуже говірливої людини, яка любить жартувати, говорити небилиці, слов’янської мовний простір вживає ФО: укр. **наговорити/ набалакати/ наказати/ намолоти/ наплести три/ сім мішків/ кіп гречаної вовни; наговорити сім мішків гречаного Гаврила**. Значна варіативність дієслівних компонентів цієї ФО змінює конотативне забарвлення висловлювання й збагачує виражальні ресурси мови [5, с. 58]. Просторічними варіантними виступають ФО: **набалакати і в торбу не забереш; нарозказувати міх, торбу і три оберемки; нарозказувати міх ще і в торбу не забереш; наказати аж з коробку**. Варіюються члени одного тематичного ряду одиниць малої місткості сипучих тіл (виступають варіантами): **міх, торбу і три оберемки; коробку**. Інші варіантні ФО **набалакати три мішки усячини; набалакати повен міх** “багато говорити” частіше вживаються у розмовній мові.

Синонімічну семантику має ФО укр. **два мішки й торба**, якими також характеризують хвастливу людину або людину, яка любить багато говорити. У збірці відомого українського пареміологіста М. Номиса “Українські приказки, прислів’я і таке інше” знаходимо такий контекст для ілюстрації вживання: Був такий кравець, що прийшов до добрих людей у село та й назвався кравцем, а ті йому й раді. Напоїли, нагодували, а там і сукно унесли. Подививсь кравець на сукно, на вікно; перегорнув сюди-туди, та й каже: “Два мішки й торба!” – “Е, ні, будьте ласкові – нам з сего юпку та світку!” – “Е, я такий, що мішки шию!” – та й бувайте здорові! [7, с. 251].

Ця семантична модель дуже говірливої людини знайшла відображення в мові і мисленні представників інших мовних спільнот, що значно лаконічніше висловлюють цю думку. Так, американцями для вираження поняття “людина яка багато говорить, пустодзвін, хвалько” у розмовній мові вживається **bag of wind; windbag**; німцями – **einen Sack voll Lügen aufbinden**, а росіянами – **наврять с три короба**. Проте ці ФО побудовані на різній образності, що відображає різноманітність культур і національних характерів [8, с. 131], а також є свідченням того, що різні мовні спільноти користуються різними картинами світу, які є по суті основою національних культур [4, с. 39].

У представників слов’янського та германського мовного просторів виявляється паралелізм образного осмислення семантики “несподівано або помилково розкрити, розголосити чийсь секрет, чийсь таємницю”: укр. **випустити kota з мішка**; пол. **wypuścić kota z worka**; англ. **let the cat out of the bag**; нім. **die Katze aus dem Sack lassen**. Закріплені суспільною традицією двох мовних спільнот пол.

wylazło / wyszło coś jak szydło z worka; укр. **вийшло / вилізло шило з мішка/ торби** мають синонімічне значення і також вживаються, коли говорять про якусь таємницю, про щось, що трималося в таємниці; хід подій, обставини виявили те, що трималося в таємниці, щось, що показало свій правдивий характер і стало явним, очевидним. Різна образність пояснюється тим, що ФО представляють собою національно специфічні одиниці мови, які акумулюють культурний потенціал народу [4, с. 37].

Взаємодія культур позначилася на абсолютно ідентичних за образністю та семантикою ФО: укр. **купувати/ купити kota в мішку**; пол. **kupować/ kupić kota w worku**; нім. **die Katze im Sack kaufen** – “купити щось без перевірки”, що мають негативну конотацію “придбати що-небудь, не знаючи його якостей”. Ці ФО протягом століть не втратили свого значення та широко вживаються носіями мовних спільнот про що свідчать опрацьовані лексикографічні джерела [ФСУМ I, с. 498; 7, с. 251].

Неадекватну поведінку людини, яка дуже вражена, приголомшена чим-небудь і, яка внаслідок чого стала схожою на недоумкувату виражає укр. ФО **як/ мов/ ніби з-за вугла/ угла / рогу (мішком) прибитий/ намаханий**. Вживання фонетичних варіантів **вугла/ угла** вказує на його просторічне застосування. Напр.: На Христю – як найшло що: безпам’ятна, наче з-за вугла мішком прибита, вона вештається поміж людьми [ФСУМ II, с. 689].

У слов’янській та германській мовних картинах метрологічна назва **мішок** виступає образною характеристикою статури людини. Такими є ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками**; та англ. **a bag of bones**, що використовуються мовцями для іронічної характеристики дуже худі людини та антонімічний їм укр. **лантух/ мішок з половою** для іронічної характеристики огрядної, неповороткої і т. ін. людини. В укр. ФО назви **лантух і мішок** є семантично близькими і вживаються національно марковані компоненти-реалія **маслаки, полова**, що не мають адекватного вираження в інших мовах. У функціонуванні ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками**; англ. **a bag of bones** існують відмінності семантичного плану. ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками** вживається для характеристики дуже худі, виснаженої людини. Такий приклад ілюструє її вживання: Черевний тиф, туберкульоз і жовтуха перетворили її дужого, вродливого сина на чорний лантух з маслаками, в якому ледве тліла іскра життя [ФСУМ II, с. 415]. ФО англ. **a bag of bones** характеризують не лише дуже худу людину, а й тварину. Наведемо короткий контекст: The cat had not been fed for weeks and was just a bag of bones [OX, с. 76].

З метрологічною назвою **worek** існує авторський вислів пол. **Worek Juszów**, який походить з XVI ст. і є назвою віршованого

трактату. Автор вислову С.Ф.Клоновіц описує Іуду, який мав мішок зшитий з чотирьох шкір: вовчої, лисичої, шкіри рисі та лева, що є алегорією всіх злодіянь; поема ділиться відповідно на чотири частини, в яких обумовлюються різні види злочинців” [16, с. 442].

У польській мові назва **worek** входить до складу ФО, яка вживається як власна назва. Так, сузір’я **Worek węgla** “Південний Хрест” (лат. Стух) – констеляція південного неба. Використання довідкової літератури допомогло встановити, що це найменше з 88 сузір’їв, але одне з найвиразніших. Воно складається з чотирьох яскравих зірок, які творять хрест, та містить темну пилову імлу. В Польщі цього сузір’я не видно. Приклад функціонування знаходимо у В.Копалінського: *Samotna, wieczna noc na plecach niesie Po Mlecznej Drodze czarne węgla wory* [16, с. 1306].

З жартівливою конотацією вживається укр. **повний/ повен мішок чого** “дуже багато чого-небудь”: *Повний мішок новин; Повен мішок радощів* [ФСУМ I, с. 498]. Повна і коротка форми прикметника **повний/ повен**. Жартівлива та іронічна конотація укр. **мішок сліз** “плаксива людина”.

Назви метрологічних одиниць **мішок** і **торба** (торба – метрологічна одиниця приблизного виміру, менша за мішок) перебувають у складі ФО **торба лиха і мішок біди** “дуже багато неприємностей”: Чи ж треба, хлопці, випускати пана? Їй-бо, він ще привезе торбу лиха і мішок біди [ФСУМ II, с. 891].

Отже, на основі проведеного аналізу фактичного матеріалу вдалося встановити, що в різних картинах світу метрологічна назва **мішок, worek, bag** активно використовується їх носіями у сфері фразеології як ефективний засіб спілкування у різних мовних середовищах. Зібраний та описаний матеріал виявив, що переважають ФО з негативною конотацією і причина такої особливості вбачається у психоемоційній сфері людської свідомості: усе позитивне людина сприймає як норму, хороше вона найчастіше навіть не помічає. Принагідне залучення ілюстративного матеріалу, почерпнутого з сучасних лексикографічних джерел, вказує на особливості семантичного плану вираження описуваних ФО. Перспектива подальшого дослідження вбачається в укладанні двомовних та багатомовних ситуативних словників.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М., 1988.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: м/н отношения, 1977. – 264 с.
3. Даниленко Л.І. Чеська пареміологія, її концептуальний простір і

культурні домінанти. – Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 208–221.

4. Добровольський Д.О. Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С.37–48.

5. Іваненко В.І. Конототивна семантика назв осіб у синтагматичній зумовленості вибору. – Мовознавство. – 1996. – № 4–5. – С. 58–67.

6. Мюллер В.К. Великий німецько-український словник. – Київ: Чумацький шлях, 2007. – 792 с.

7. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – Київ: Либідь, 1993. – 765 с.

8. Филиппова Ю.В. Актуализация личностных характеристик коммуникантов в контексте диалога культур. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Серия 19. – 2008. – № 1. – С. 131–137.

9. Фразеологічний словник української мови: в 2-х т. – Київ: Наукова думка, 1999. (ФСУМ)

10. Bańko Mirosław. Słownik porównań. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2004. – 266 s.

11. Bartmiński Jerzy. Językowy obraz świata. – Lublin, 1999.

12. Chochralski Jan Antoni. Mały Słownik idiomatyczny polsko-niemiecki. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1976. – 316 s.

13. Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives / G. Kristiansen, M. Achard. – Berlin–New York: Mouton de Gruyter. – 2006. – 499p.

14. Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. Fifth edition. – New York: Oxford University press., 1995.

15. Kopaliński Władysław. Słownik mitów i tradycji kultury. – 1997. – 1360 s.

16. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 840 s.

17. Wierzbicka Anna. Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne. – Lublin: Wyd-wo Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 535 s.

18. Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Elżbieta Sobol. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. – 590 s.

УДК 811.161.1:811.111

Т.В. Бобкова,

*Київський національний лінгвістичний університет,
м. Київ*

ДИСТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ЛЕКСЕМ НА ПОНЯТТЯ “КІЛЬКІСТЬ” В АНГЛІЙСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНОГО СТИЛЮ

*У пропонованій статті здійснено аналіз дистрибутивних
ознак лексем на поняття “Кількість” на матеріалі англо-*

українського корпусу паралельних текстів офіційних документів. Встановлено спільні властивості сполучуваності аналізованих лексем.

The article deals with the concept of “Quantity” in parallel English – Ukrainian corpora. Common distributional features are found for the compared texts.

Мета пропонованого дослідження полягає у з’ясуванні дистрибутивних ознак лексем на поняття “Кількість” в англійських і українських текстах.

Більшість сучасних досліджень семантики слова традиційно розглядає поняття у системі мови. Для цього використовується матеріал дефініцій тлумачних, етимологічних, фразеологічних і словників синонімів. Витоки такого підходу до аналізу семантики слід шукати в методиці компонентного аналізу [6, с. 28].

Ідея щодо необхідності дослідження семантики через текстовий матеріал пов’язана з розумінням змінюваності значення залежно від часу, контексту та позамовних чинників. Саме тому, на думку Г. Шпербера, лінгвістичні роботи мають базуватися на дослідженні письмового мовлення і, зокрема, виділених з тексту сполучень слів [6, с. 14]. Ідеї Г. Шпербера щодо вивчення зв’язків слів у сполученнях знайшли своїх прихильників не тільки серед психолінгвістів (у дослідженнях асоціативних зв’язків слова), а й серед структуралістів. Так, розроблені статистичні методики доводять, що зв’язані за змістом слова часто зустрічаються у текстах на невеликій відстані й, навпаки, слова, що часто зустрічаються разом в осмисленому тексті зв’язані за змістом [11, с. 23; 3, с. 78]. Подібні роботи уможливають створення дескриптивної моделі семантичної системи мови [3, с. 78].

Сучасні текстоорієнтовані дослідження семантики зосереджуються на: 1) з’ясуванні кількісних ознак і їх зв’язку з концептами [1]; 2) встановленні статистичних ознак, таких як міра усталеності [10] й зв’язності словосполучень [7]; 3) розробці семантичної класифікації слів [5]; 4) способах розмежування значень багатозначного слова [6; 8]; 5) моделюванні семантики [9] та ін. У цьому розумінні застосування точних методів досліджень не є самоціллю, а сприяє опису структурних і якісних ознак мовних одиниць.

У пропонованому дослідженні застосовано **методи** дистрибутивного й кількісного аналізу. Можливість використання формального аналізу до вивчення семантичних явищ була обґрунтована в структурній лінгвістиці через виражений у мові зв’язок слів: формальний аналіз дозволяє виявити й описати відношення між словами незалежно від того, що спричинює ці відношення [11, с. 14-15].

Матеріал дослідження становить англо-український корпус паралельних текстів офіційного стилю. Зазначений корпус створюється в лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету для лінгвістичних досліджень [2, с. 50]. Корпус являє собою зібрання текстів офіційних документів НАТО загальним обсягом у 565.481 тисяч слововживань: 298.017 тисяч в англійських текстах і 267.464 – в українських. Складовими корпусу є тематично однорідні, але різножанрові тексти: 1) офіційні документи НАТО; 2) дебати й 3) листи. До корпусу включено повні тексти документів, що забезпечило їх структурну й лексичну завершеність. На сучасному етапі в корпусі здійснено напівавтоматичне морфологічне кодування, укладено частотні словники словоформ і ведеться робота по вирівнюванню текстів оригінала й перекладу.

Пропоноване дослідження дистрибутивних ознак слів базується на формальних, а не понятійних одиницях, тому здається неможливим говорити про дистрибуцію концепта, оскільки концепт співвідноситься з групою понятійно споріднених слів, а не з конкретною лексемою. На позначення поняття “Кількість” в англійській мові вживаються здебільшого лексеми *number*, *quantity*, *amount*, які вважаємо ключовими, а в українській такими є *кількість*, *число*, *чисельність*.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1. Укладання конкордансів з ключовими лексемами на позначення поняття “Кількість”.
2. Зіставлення дистрибутивних формул на матеріалі англійських і українських текстів.
3. Виявлення найуживаніших у цих текстах моделей.
4. Інтерпретація результатів дистрибутивного аналізу.

При укладанні конкордансів було враховано той факт, що діапазон слів конкордансів, укладеному на базі англійського тексту становить +/- 4, +/- 5 слів [10, с. 153-154]. У результаті опрацювання англійських текстів було вилучено 162 приклади вживання з ключовою лексемою *number* і 3 – з лексемою *quantity*, відповідно з українських текстів – 129 прикладів з ключовою лексемою *кількість*, 14 – з лексемою *число* і 22 – з лексемою *чисельність*. Кожен приклад може включати декілька моделей, наприклад, *the total number of allies*; *загальне число боєголовок*, тому дані про кількість прикладів і частоту вживання моделей розходяться.

За результатами аналізу конкордансів із списку прикладів були вилучені сполучення з лексико-граматичними омонімами (*which numbers approximately 20.000*), а також сполучення з аналізованими лексемами, вжитими в текстах на позначення інших значень: *in terms of number* (figure), *will cost a huge amount* (a sum of money), *у тому*

числі і т. ін. Зокрема, в останньому прикладі у *тому числі* (серед інших, між іншими) лексема *число* є десемантизованою. Для аналізу було використано тільки пари ключових лексем в обох мовах, тому до списку прикладів сполучуваності також не потрапили пари з різною частининомовною приналежністю лексем на позначення поняття “Кількість”, як наприклад: *be sure, an extraordinary amount has already been accomplished* – *Власне, зроблено надзвичайно багато*.

Зіставлення уживань у паралельних текстах виявило певні особливості розподілу аналізованих лексем за парами “оригінал – еквівалент”. Так, найбільший відсоток уживання становить пара *number* – *кількість* (76, 36 %), далі слідує пара *number* – *чисельність* (13, 33 %), *number* – *число* (8, 49 %) і *quantity* – *кількість* (1, 82 %).

Зазначені сполучуваності було представлено у вигляді дис-трибутивних моделей, тобто всі слова крім ядра записано знаками функціональних класів: N – іменник, займенник-іменник, кількісний числівник; V – дієслово та його форми; A – прикметник, займенник-прикметник, порядковий числівник; D – прислівник; Prp – прийменник. У даному дослідженні представлено ядерні й ад’юнктні сполучення аналізованих лексем. Ядерними є сполучення, в яких аналізовані лексеми є основними (позначені знаком **K** жирним), й від них залежать інші члени моделі. Ад’юнктними є сполучення, в яких аналізовані лексеми є залежними (знак K): *the implementation of a **number** (NPrpK), by improving the **quantity** (VK), are stored in a smaller **number** (VPrpK), helpful in a **number** of ways (APrp), rather than **quantity** (DPrpK); ціною **кількості** (NK), обмеження щодо **чисельності** (NPrpK), зменшивши **число** (VK), порівняйте з **числом** (VPrpK), друге за **чисельністю** (APrpK), незалежно від **кількості** (DPrpK)*. Результати кількісного аналізу ядерних й ад’юнктних сполучень представлено у Табл. 1.

Табл. 1.
Кількісні дані вживаності лексем

№	Моделі	Англійські лексеми		Українські лексеми		
		Number	Quantity	Кіль- кість	Число	Чи- сель- ність
1.	KN			117 (47, 17%)	12 (44%)	16 (38, 84%)

2.	КPrpN	150 (57, 69%)	1 (25%)	1 (0, 4%)	1 (4%)	2 (5, 26%)
3.	АК	21 (8, 08%)	1 (25%)	46 (18, 55%)	3 (12%)	2 (5, 26%)
4.	НК			44 (17, 74%)	1 (4%)	9 (23, 69%)
5.	NPrpK	23 (8, 85%)		7 (2, 82%)	5 (20%)	5 (13, 16%)
6.	VK	45 (17, 31%)		27 (10, 89%)	1 (4%)	4 (10, 53%)
7.	VPrpK	20 (7, 69%)	1 (25%)	2 (0, 81%)	3 (12%)	1 (2, 63%)
8.	APrpK	1 (0, 38%)		3 (1, 21%)		1 (2, 63)
9.	DPrpK		1 (25%)	1 (0, 4%)		
	Всього:	260 (100%)	4(100%)	248 (100%)	26(100%)	40 (100%)

Аналіз даних, наведених в Табл. 1, показує, що кожна з аналізованих лексем має певні особливості вживання в тексті. Однак, переважна кількість сполучень досліджуваних лексем в англійському тексті відповідає дистрибутивній формулі з іменним прийменниковим, а в українському – з безприйменниковим керуванням, що пояснюється типологічними відмінностями словозміни в системах цих мов.

Істотне переважання зазначених моделей сполучень в англійському й українському текстах пояснюється також семантичними особливостями поняття “Кількість”: це поняття використовується для зіставлення й характеристики реалій зовнішнього світу з погляду числа й величини, що в англійських текстах виражається за допомогою прийменника *of*, а в українських – формами родового відмінка.

Серед дистрибутивних ознак аналізованих лексем можна виділити такі властивості:

1. Найвищі показники уживаності лексеми *number* порівняно з іншими (*quantity*, *amount*) (у Табл. 1. виділено жирним шрифтом).

2. Найчастіша вживаність лексеми *кількість*, яка охоплює всі представлені в текстах моделі.

3. Найвища частота лексеми *кількість* у дистрибутивній формулі з залежним прикметником, структура якої дозволяє найкращим чином класифікувати предмети і явища зовнішнього світу з точки зору їх кількості: *невеликою кількістю*, *значною кількістю*, *переважною кількістю*, *попереднім числом*, *загальне число* (у Табл. 1. виділено жирним шрифтом).

4. Значний порівняно з лексемами *кількість* і *чисельність* відсоток уживаності лексеми *число* в прийменникових сполученнях з іменником або дієсловом у ядерній позиції (у Табл. 1. виділено жирним шрифтом). У даних випадках лексема *число* в сполученнях з прийменниками *до*, *з*, у вживається на позначення сукупності, групи осіб, предметів: *не належать до числа*, *з числа персоналу*, *з числа науковців*, *з числа депутатів*, *призначається з числа*, *обираються з числа*, *числом у 50.000*.

5. Найвищий порівняно з лексемами *кількість* і *число* показник уживаності лексеми *чисельність* у безприйменникових сполученнях з іменниками в ядерній позиції (у Табл. 1. виділено жирним шрифтом). Структура зазначених сполучень частіше використовується на позначення чисельного складу кого-/чого-небудь: *рівень чисельності*, *скорочення чисельності*, *зменшення чисельності*, *сили чисельності*, *військ чисельністю*, *підрозділ чисельністю*.

Результати зіставлення дистрибутивних формул з аналізованими лексемами в англійському й українському текстах представлено в Табл. 2. Спільним у частоті аналізованих лексем в англійському й українському текстах є істотне переважання дистрибутивної формули з залежним іменником у формі множини або *Pluralia Tantum*: 133 приклади – в англійському й 130 – в українському текстах. В інших випадках залежний елемент виражено іменником розряду *Singularia Tantum*: на матеріалі англійського тексту – 4 приклади (*personnel* – 2, *production* – 2), українського – 14 (*особовий склад* – 8, *персонал* – 2, *зброя* – 1, *потенціал* – 1, *інформація* – 1, *техніка* – 1).

У такий спосіб у граматичних формах множини (або *Pluralia*

Tantum) виражається семантика зчислювальної кількості, яка є множинністю й виражається **числом**, а у формах однини (Singularia Tantum) – вимірна кількість або **величина**, яка описується у термінах “більше”, “менше”, “дорівнює”.

Табл. 2.
Зіставлення частот моделей в англійському
й українському текстах

№	Моделі	Англійський текст	Український текст
1.	KN		145 (46, 18%)
2.	KPrpN	151 (57, 2%)	4 (1, 27%)
3.	AK	22 (8, 33%)	51 (16, 24%)
4.	NK		54 (17, 2%)
5.	NPrpK	23 (8, 71%)	17 (5, 42%)
6.	VK	45 (17, 31%)	32 (10, 19%)
7.	VPrpK	21 (7, 95%)	6 (1, 91%)
8.	APrpK	1 (0, 38%)	4 (1, 27%)
9.	DPrpK	1 (0, 38%)	1 (0, 32%)
	Всього:	264 (100%)	314 (100%)

Аналіз даних, наведених у Табл. 2., показує що основні відмінності в частоті стосуються таких моделей, як:

а) **KN** – найвища частота цієї моделі в українському тексті 145 (46, 18%) та її відсутність в англійському;

б) **KPrpN** – найвищий показник її частоти в англійському тексті 151 (57, 2%) й незначний 4 (1, 27%) – в українському;

в) **AK** – майже вдвічі вища частота моделі в українському 51 (16, 24%) ніж в англійському тексті;

г) **NK** – відсутність безприйменникових моделей в англійському тексті;

д) **VPrpK** – значний показник частоти порівняно з даними українського тексту.

Основні відмінності показників частот різних за структурою моделей пояснюються такими загальними причинами, як типологічні відмінності аналізованих мов й особливості перекладу. Так, типологічні відмінності мов пояснюють: 1) структурні особливості керування іменником: оскільки безприйменникові сполучення з іменником неможливі в англійській мові, тому їм відповідають прийменникові моделі (пункти а), б), г), д)) і 2) широке використання в англійських текстах можливостей дієслівних форм, таких як герундій, який українською мовою перекладається як віддієслівний іменник – *increasing the number* – зростання кількості, *raising the number* – збільшення кількості, *tabling the number* – висування кількості.

Проведене дослідження дистрибутивних ознак лексем на поняття “Кількість” в англійських і українських текстах офіційного стилю дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Існує зв'язок між кількістю вживання лексеми в тексті й кількістю дистрибутивних формул з цією лексемою.

2. Найчастотніші лексеми ширше представлені в ядерних позиціях сполучень ніж в ад'юнктивних.

3. Найчастотнішим ядерним сполученням для аналізованих мов є керування залежним іменником у формі множини (або *Pluralia Tantum*) на позначення числа й іменником *Singularia Tantum* – на позначення величини.

Література

1. Андреева Е.Г. Параллельный корпус в сопоставлении концептов / Материалы III Международной научной конференции “Прикладная лингвистика в науке и образовании”. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 12-14.

2. Бобкова Т.В., Гриднева Л.М., Лебедев К.М., Перебейнос В.И. Принципы кодирования частей речи в англо-украинском корпусе параллельных текстов документов НАТО/ Труды международной конференции “Корпусная лингвистика – 2008”. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 50-55.

3. Гиндин С.И. Опыт статистической реконструкции семантики поэтического идиолекта по корпусу связанных текстов / Автоматическая обработка текстов методами прикладной лингвистики. Материалы Всесоюзной конференции. – Кишинев, 1971. – С. 77-79.

4. Кустова Г.И. Электронный словарь степенной сочетаемости на базе Национального корпуса русского языка / Труды международной конференции “Корпусная лингвистика – 2008”. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 229-239.

5. Кустова Г.И., Тулдова С.Ю. Национальный корпус русского языка: семантические фильтры для разрешения многозначности глаголов / Труды международной конференции “Корпусная лингвистика – 2008”. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 240-252.

6. Левицкий В.В. Семасиология. Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.

7. Митрофанова О.А. О решающем правиле для определения устойчивости и связанности сочетаний слова/ Материалы IV Международной научно-практической конференции “Прикладная лингвистика в науке и образовании”. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 123-128.

8. Митрофанова О.А., Ляшевская О.Н., Паничева П.В. Эксперименты по статистическому разрешению лексико-семантической неоднозначности русских имен существительных в корпусе / Труды международной конференции “Корпусная лингвистика – 2008”. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 284-293.

9. Некипелова И.М. Проблемы моделирования семантики слова в базах данных/ Труды международной конференции “Корпусная лингвистика – 2006”. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 298-302.

10. Хохлова М.В. Автоматизированные методы вычисления устойчивости двухсловных сочетаний в тексте / Материалы III Международ-

ной наукой конференции “Прикладная лингвистика в науке и образовании”. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 153-157.

11. Шайкевич А.Я. Распределение слов в тексте и выделение семантических полей/ Иностранные языки в высшей школе. Вып. II. – М.: Росвузиздат, 1963. – С. 26-31.

УДК 070.41:028.02:81'44

К.В. Бойчук,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

МОВА ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА

У поданій статті розглядаються характерні риси лексичного складу газет, зумовлені їх стилістичними особливостями. Здійснюється аналіз використання цих рис у текстах канадських газет та їх впливу на читача. Також прослідковується відповідна реакція публіки.

This article deals with characteristic features of newspaper vocabulary that are conditioned by its stylistic peculiarities. The use of these features in Canadian periodicals as well as their impact on reader is studied. Moreover, the reaction of public to them is taken into consideration.

Газетні публікації, поряд з Інтернетом та теленовинами, є одним з найпоширеніших джерел повідомлення інформації, якими користується суспільство. З їх допомогою можна дізнатися про останні події, що відбуваються в межах міста, країни, міждержавного простору. Таким чином, друковані ЗМІ висвітлюють новини різного рівня значущості.

Останнім часом все помітнішим стає інтерес до газетних статей не лише лінгвістів, а й психологів. Це, в основному спричинене лексичними змінами у структурі тексту та відповідною реакцією на них читачів. В цій статті ми маємо за мету розглянути окремі зміни мови газет та їх вплив на свідомість та дії читачів, тобто одержувачів повідомлення. За основу аналізу було взято публікації 2007-2008 років у канадських періодичних виданнях місцевого (“Vegreville Observer”, “News Advertiser”) та провінційного рівня (“Edmonton Sun”, “Edmonton Journal”).

Тексти ЗМІ становлять особливу сферу для функціонування мови, в якій відбуваються процеси, що не тільки відбивають мовленнєву

ситуацію взагалі, а й впливають на структуру мовної системи. Внаслідок цього мова використовується як засіб впливу, що має загальні системні та специфічні текстові характеристики [7]. Поєднання цих характеристик зумовлює виконання мовою газет пізнавальної, інформативної та інших функцій.

Однією з концепцій, які дозволяють краще зрозуміти особливості функціонування інформаційного простору ЗМІ, є концепція інфосфери або інформаційної оболонки Землі, запропонована Добросклонською Т.Г. [3]. Згідно із запропонованою концепцією, інфосфера складається з медіа текстів, кількість та варіативність яких збільшується щодня. ЗМІ не просто дзеркально відображають події, а фактично створюють їх віртуальне відображення на основі певних технологій впливу. Таким чином, події та факти можна помістити в ту чи іншу культурно-ідеологічну рамку, тобто фрейм, користуючись термінологією сучасного дискурсного аналізу.

Організація тексту газет, зумовлена особливостями стилю. Оскільки основним його призначенням є інформувати, висловити певну громадянську позицію, переконати людей в її істинності, а деколи і сформувати громадську думку, то для цього ЗМІ мобілізують усі ресурси мови. При чому вибір мовних засобів зумовлений їх соціально оцінними характеристиками і можливостями ефективного, цілеспрямованого впливу на масову аудиторію. Це часто досягається шляхом поєднання логічності викладу з емоційним забарвленням, що є визначальною рисою текстів публіцистики [1].

Однією з відмінних рис вітчизняної та закордонної преси є її прагнення не обмежуватися лише передачею очевидного стану речей, але й проникнути в так званій “закулісний” рівень тієї чи іншої ситуації, спробувати пояснити її справжні причини та зміст. Однак, при такому підході існує можливість дезінформації, адже журналіст здійснює значне перетворення автентичного повідомлення та подання його у визначеному наперед світлі [8].

Наступною особливістю газетного тексту є те, що він базується на двох головних моделях подачі змісту: фактичній та авторській. Найважливішим для фактичної моделі є виклад факту, а для авторської моделі – висвітлити авторський погляд на подію. Західна масова комунікація на перше місце ставить фактичну модель, вітчизняна – авторську [6].

Ще однією характерною рисою процесу передачі інформації в газетах є публічність, що полягає у передачі змісту доступним способом для будь-яких членів суспільства. Останнім часом в ЗМІ дедалі сильніше проявляється тенденція до сегментації аудиторії, що дозволяє скерувати повідомлення саме тій цільовій аудиторії, якою зацікавлений той чи інший соціальний інститут. В результаті, інформація стає більшою мірою диференційованою, тобто газети роз-

діляються на велику кількість чітко відокремлених одна від одної категорій, типів та видів [5].

Отже, текст газети – це не хаотичне нагромадження одиниць різних мовних рівнів, а впорядкована система, в якій усе взаємопов'язане та взаємозумовлене. Доцільним є розгляд його у всій складності граматичних і семантичних відношень, а також співвідношень компонентів мови та мовлення. Саме такий підхід до тексту при написанні статей чи іншому його використанні дає змогу фахівцеві охопити всі аспекти, всі рівні тексту і, осмислити його як цілісне складне утворення.

Основну увагу у запропонованій статті ми звертаємо на лексичні особливості мови газет та їх аналіз. За запропонованим Знаменською Т.А. підходом, ми досліджували газетні публікації у наступних аспектах:

- використання газетних кліше та сталих виразів;
- кількість термінів та сфера їх спеціалізації;
- вживання скорочень та акронімів;
- використання власних імен осіб, підприємств, організацій, установ;
- використанняслів піднесеного та книжного стилів;
- характер наявних стилістичних прийомів.

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що мова газетних публікацій є, в основному, стилістично нейтральною, оскільки переважна більшість слів відповідають встановленим літературним нормам та є неемоційними. Однак, окрім цього, газетний стиль має специфічні риси словникового запасу, в якому часто вживаються:

1) Спеціалізовані політичні та економічні терміни: *confederation, senate, workforce, national election, Prime Minister, referendum, liberal, democracy, election campaign, premier* (Vegreville Observer. November 28, 2007).

2) Політичні слова, які не є термінами: *business, politics, champion, motion, people, power, defender* (Vegreville Observer. November 28, 2007).

3) Газетні кліше, тобто стереотипні вислови, звичні фрази, що є відомими для читача та сприяють виникненню відповідних асоціацій. Наприклад, *to and from, to keep an eye on smb., to work fulltime, well done, an easy task, for young and old alike* (Vegreville Observer. November 7, 2007).

4) Скорочення. Серед них часто використовуються назви приватних та державних установ, політичних організацій, промислових організацій та ін: *CNRL (Canadian Natural Resources Ltd.), CEPA (Canadian Environmental Protection Agency), CT (Canada Trust)* (Vegreville Observer. October 17, 2007).

5) Неологізми. Публіцистичний стиль швидко реагує на нові тенденції в розвитку суспільства шляхом поповнення словникового за-

пасу словами на їх позначення. Наприклад, *to muse on how we might do things better* для позначення непевності суспільства; *Canadians were not exactly Obamaed by any of the party leaders* – неологізм, утворений дериваційним шляхом від власного імені політичного діяча (The Edmonton Journal. October 25, 2008).

6) Різноманітні художні засоби. Дуже багатим є використання стилістично-забарвлених лексичних одиниць, що здійснюється з метою забезпечення виразності та експресії. Найчастішими серед таких засобів є:

– метафора: *financial meltdown, voter indifference spoke volumes, hockey nation* (The Edmonton Journal. October 25, 2008), *to lose a tail, time will wash away old scars* (Vegreville Observer);

– метонімія: *heart of the complex relationship* (News Advertiser. October 27, 2008), *the sound of thundering hooves* (News Advertiser);

– гіпербола: *burst at our seams, day and night risk their lives* (News Advertiser);

– епітети: *critical media coverage, intense pressure, global top employees, incredible experience, growing division, outstanding year* (Vegreville Observer);

– синекдоха: *Sherritt will buy us out* (Vegreville Observer);

– літота: *kind of disturbing, not a very good feeling* (Vegreville Observer).

У ході виявлення вищезгаданих особливостей лексичного складу статей ми помітили, що їх автори відбирають пласт лексики, керуючись певними принципами. Перш за все, прослідковується тенденція до передачі “настрою” та характеру події, тобто веселого, сумного, патріотичного чи ін. По-друге, журналістам рідко вдається повністю позбутися особистісного ставлення до проблематики, що відображається у виборі деталей події та лексичних одиниць для їх опису. Таким чином не варто говорити про неупередженість висвітлення подій журналістами.

Ці припущення ми вирішили перевірити, опитавши безпосередніх реципієнтів газетних повідомлень, тобто читачів. Для цього нами було проведене анкетування жителів містечка Вегревіль (Альберта, Канада). В опитуванні взяли участь 30 респондентів, котрі анонімно відповідали на поставлені запитання середній вік респондентів становив 30-40 років.

Щодо упередженості преси, ми отримали наступні результати: 37% респондентів жодної упередженості на сторінках преси не помічають, 16% переконані, що інформація є саме упередженою та часто недоречною. Інші 37% вважають, що упередженість публікацій прослідковується час від часу. 10% – затрудняються дати однозначну відповідь. Поряд з цим, у 27% опитаних час від часу виникає враження, що у ході читання їм нав’язують чиюсь переконання замість

того, щоб дати можливість визначити власну позицію стосовного того чи іншого питання. Решта 73% не відчують жодного тиску зі сторони авторів статей.

Ми також звернули увагу на емоції, що виникають у читачів під час читання. Найчастішими серед них є в однаковому еквіваленті 18% радість та сум, що свідчить про різноплановість статей. Частими є інтерес та сміх, котрі виникають у 13% та 10% респондентів відповідно. Іншими емоціями, які почергово з'являються у читачів, є страх, небезпека, тривога, шок, сюрприз та сумнів. Отже, основна частина емоцій є все ж негативною, хоча рідко зустрічаються гордість, ерудованість та інші позитивні відчуття. 16% жителів залишаються незворушеними та особливих змін настрою не помічають.

Отже, газетна мова є потужним засобом впливу та маніпуляції, котрим вправно користуються працівники медіа. Завдяки ретельному підбору подій, деталей їх опису та лексичних одиниць, за допомогою яких це здійснюється, досягається максимальне досягнення мети авторів публікацій. Таким чином, читаючи газетну статтю, реципієнт не просто дізнається про ту чи іншу подію, а сприймає її через призму сприйняття та осмислення її автором. Як наслідок, критичне мислення читача зводиться до мінімуму, а сприймається готовий варіант як інформації так і ставлення до неї.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – Л.: Просвещение, 1981. – 384 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М: Наука, 1981. – 144 с.
3. Добросклонская Т.Г. Роль СМИ в динамике языковых процессов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 3. – С. 38-53.
4. Єфімов М.П., Ясінецька О.А. Стилистика англійської мови та дискурсивний аналіз. Учебно-методичний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
5. Луканина М.В. Газетный дискурс через призму теории коммуникации // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 123-132.
6. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. К.: Видавничий центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
7. <http://www.krugosvet.ru>
8. <http://www.mirrabot>

I.В. Бреник,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці

ЕМОТИВНА СЕМАНТИКА ТА ВИДІЛЕННЯ ЛСП ПРИКМЕТНИКІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню емотивної семантики та вивченню ЛСП прикметників позитивних емоцій в англійській мові. Запропоновано класифікацію різних типів емотивних значень. Виокремлено ЛСП прикметників позитивних емоцій.

The article deals with the analysis of emotive semantics and the investigation of LSF of English adjectives of positive emotions. The classification of various types of emotive meanings has been proposed. The LSF of the adjectives of positive emotions has been designed.

Емоції – це одна з найбільш складно організованих психофізіологічних систем людини. Людські емоції завжди були предметом наукових досліджень. Цілий ряд наук займається вивченням цього психологічного феномену: психологія (зокрема психологія емоцій), фізіологія, соціологія, антропологія, філософія, культурологія, лінгвістика. Незважаючи на це, визначення об'єкта дослідження залишається складним, багатогранним та неоднозначним питанням.

Навіть серед психологів у рамках однієї наукової парадигми немає єдиної точки зору стосовно ролі, яку емоції відіграють в житті людини. Одна група дослідників (У. Джеймс, Леонтьєв Д.О. та ін.) вважають, що емоції формують первинну мотиваційну систему людини, тобто вони відіграють позитивну роль в організації, мотивації та реалізації поведінки [4, с. 60]. Інші вчені (В. Вундт та ін.) розглядають емоції як короточасні, мінливі стани, при цьому немає розмежування між поняттями “емоція” і “афект”. Третя група вчених (З. Фрейд, Б.І. Додонов та ін.) переконана в тому, що люди постійно перебувають під впливом певних емоцій, а отже поведінка і афект нерозривно пов'язані. Ці вчені схильні класифікувати людину як емоційну або емоційно-соціальну істоту. На їх думку, сама суть буття має афективний, емоційний характер. Вони стверджують, також, що навчання, пізнання навколишнього світу через відчуття є не менш важливим, ніж накопичення інформації [2, с. 15-16].

Дана робота присвячена семантичному дослідженню особливостей мовних одиниць, які слугують для вираження емоцій, на основі теорії поля як однієї з гіпотез, що передає ідею системності лексики.

Актуальність дослідження визначається, по-перше, недостатнім вивченням емотивної семантики та існуванням значної кількості суперечливих питань стосовно термінологічного апарату її опису; по-друге, необхідністю удосконалити застосування польової моделі для опису системних відносин, що існують між мовними одиницями, поєднаними спільною функцією вираження емоцій.

Предметом дослідження є прикметники, що виражають позитивні емоції в англійській мові.

Об'єктом дослідження виступають тематичні, тлумачні, синонімічні, антонімічні словники та твори художньої літератури.

Метою дослідження є розгляд та класифікація емотивних ознак, а також систематизація прикметників позитивної оцінки в англійській мові за допомогою польового методу опису лексики.

Суттєві відмінності між емоціями і почуттями можна спостерігати й на рівні мови. Так в англійській мові слова "*feeling*" та "*emotion*" не є абсолютними синонімами. "*Feeling*" має такі значення:

1. емоційний стан (feeling of anger, feeling of happiness);
2. враження про щось, особливо якщо вони формуються радше на основі загальних уявлень, ніж конкретних фактів (feelings about environmental issues);
3. фізичне відчуття, тілесне сприйняття (feeling of nausea, feeling of tiredness, to have feeling in one's legs) [8, с. 513].

В той час як "*emotion*" – відчуття, яке ви переживаєте (feeling of love, fear or anger). При цьому "*emotion*" може виступати синонімом до слова "*feeling*" лише в першому його значенні.

Питання про класифікацію емоційних станів є одним з найбільш актуальних в психології емоцій. Незважаючи на численні спроби вітчизняних і зарубіжних психологів створити таку класифікацію, жодна зі спроб не мала своїм результатом побудову логічної чіткої системи, яка б містила в собі основну кількість емоцій.

Проте, виділення базових емоцій цікавить не лише психологів, а й лінгвістів. Мовознавцям це дозволяє прослідкувати процеси виникнення відповідних номінацій в плані діахронії. Так було підтверджено, що базові емоції мали лексичне вираження вже на ранніх етапах розвитку суспільства і мови.

Зазвичай базові емоції виділяють на основі фізіологічних, поведінкових якостей. Ми вважаємо, що систематичний аналіз лексико-семантичного поля (ЛСП) емоцій може пролити світло на питання про емотивну лексику. Таким чином, лінгвістичний аналіз лексико-семантичного поля емоцій можна вважати одним з інструментів дослідження в психологічній теорії емоцій.

У вітчизняному мовознавстві питання емоційно-експресивних компонентів значення (емоційного забарвлення слова) почали інтенсивно розглядати з другої половини 50-х років минулого сторіччя.

Найбільшу увагу цій проблемі приділили Звегінцев В.А., Амосова Н.М., Будагов Р.О., Галкіна-Федорук Є.М., Мальцев В.А. та інші.

Більшість авторів, які досліджували проблему емоційно-експресивних елементів, вважали, що останні входять в семантичну структуру слова поряд з “логічним” змістом. Будагов Р.О., наприклад, стверджував, що афективне забарвлення слів безпосередньо зумовлене значенням самих слів, якщо вони виражають такі поняття, в яких логічне та чуттєве переплітаються в єдине ціле. На протипагу такій думці позиція Амосової Н.М. полягає в тому, що слід відрізнити постійне та ситуативне емоційне забарвлення. Перше є елементом мови і постійно присутнє в значенні слова, друге, будучи елементом мовлення, може в тій чи іншій ситуації надати певного забарвлення значенню слова, яке, зазвичай, (в мові як системі) не має жодного емоційно-експресивного забарвлення [3, с. 42].

Досить цікавою є також стаття чеського лінгвіста Коржинека І.М. “Звучання та значення слів”, в якій автор ввів два протилежні поняття “понятійність” (Notionalität) та “емоційність” (Interjektionalität). Лінгвіст також сформулював закон, в якому стверджує, що емоційно-експресивна забарвленість тим нижче, чим вище ступінь понятійності і нижче ступінь емоційності, і навпаки. Іншими словами, з одного боку, існують такі значення слів, основним елементом яких є емотивність, з іншого боку, існують такі значення слів, головним елементом яких є понятійність. Між цими двома випадками існує багато перехідних [3, с.43].

Керівним методологічним положенням для дослідження емотивності англійської мови залишається теза про онтологічну єдність раціонального та емоціонального в мисленні та мові, що знаходить своє відображення в діалектиці денотації і конотації (емотивності).

Для Вольф О.М. емотивність є синонімом оцінності, а емоціональне співвідноситься тільки з одним видом оцінки – сенсорною. На її думку, поняття “емотивне” є більш загальним і включає в себе емоціональне та раціональне як свої різновиди [1, с.42].

Отже, лінгвістичним аспектом емоціональності є емотивність, яка полягає в семантичній інтерпретації емоцій. Лінгвісти досліджують вираження емоцій окремо в плані парадигматики та в плані синтагматики на всіх рівнях мови. Таким чином, дотримуючись точки зору Шаховського В.І., можна стверджувати, що емотивність – це лінгвістичне вираження емоцій, тоді як емотивний компонент значення – це та семантична частина, за допомогою якої мовна одиниця здійснює свою емотивну функцію [6, с.9].

Завдяки спеціальним дослідженням і класифікації емотивних ознак і типів, та дослідженню їх функціонування в емотивних мовленневих актах вдалося виділити три статуси емотивної семантики:

- 1) емотивне значення,

- 2) емотивна конотація,
- 3) емотивний потенціал [5, с.26].

В першому випадку емотивність є єдиним семантичним компонентом слова, яке функціонує для вираження сильних емоцій. Наприклад, *"sweetheart"*, *"honey"*, *"terrific"*, *"horrid"*, *"confounded"*. Емотивне значення, що складає єдиний семантичний зміст слова, може іноді трактуватися як денотативне. Денотатом є власне емоція, закодована в слові, оскільки значення не містить жодного іншого денотату для співвідношення.

В другому випадку емотивність виступає поряд з логічним компонентом лексичного значення і конотує відповідну емоцію. Конотативні слова, на відміну від афективних слів, характеризуються бінарною/подвійною семантичною структурою: 1) логічна назва об'єкта; 2) емотивна вказівка, яка представляє соціальну і емотивну оцінку об'єкта. Такі слова завжди мають свої нейтральні синоніми: *"lousy"* – *"bad"*, *"laddie"* – *"boy"*, *"girl"* – *"girlie"*. Сюди можна також віднести всі метафоричні слова, утворені шляхом деривації за допомогою емотивних афіксів: *"bejeweled"*, *"bespectacled"*, *"womanish"* та ін.

Емотивні мовленнєві акти і дискурси вказують на те, що в деяких розмовних ситуаціях практично кожне слово може набути емотивної конотації, а отже виконувати емотивну функцію – виражати певні емоції мовця. Цей процес веде, з одного боку, до семантичного поширення слова і, з іншого боку, до виявлення нових (емотивних) валентностей. Саме це можна назвати третім статусом емотивної семантики – “емотивним потенціалом” [5, с.26].

В результаті семантичної категоризації емоцій можна стверджувати, що людські емоції знаходять вираження в мові в афективних і конотативних словах за допомогою емотивного значення та конотації відповідно. Якщо брати до уваги і мовленнєві параметри, то можна виділити також потенційні емотивні слова.

Таким чином, після вивчення типів емотивних ознак лексики, було проведено інвентаризацію ЛСП прикметників позитивних емоцій в англійській мові. Виділення поля було проведено за допомогою логіко-семантичного способу, в основі якого лежить принцип ідентифікації, висунутий Ш. Баллі. Цей принцип полягає у пошуку слова-ідентифікатора, яке повинно виражати поняття, ідею в найбільш загальній, абстрактній та нейтральній формі. Матеріалом для вивчення ЛСП звичайно є тематичні, тлумачні, синонімічні та антонімічні словники [3, с. 226-227].

Процес відмежування при диференціації понять ЛСП та ЛСГ відбувався таким чином: спочатку було відокремлено лексико-семантичне поле прикметників, які визначають позитивні емоції в сучасній англійській мові. На основі ідеографічного словника інди-

катором англійських прикметників, що виражають позитивні емоції типу: веселий, щасливий, радісний, добрий, ввічливий, задоволений, чесний, люблячий, приємний, привабливий, турботливий, захоплений, вірний були вибрані наступні прикметники: *cheerful, happy, glad, good, polite, satisfied, honest, affectionate, pleasant, attractive, careful, enthusiastic, faithful*.

Отримані результати показали, що велика кількість прикметників позитивних емоцій, згідно з процесом відмежування, розподіляється на 13 підкласів, тобто окремих лексико-семантичних груп, які характеризуються видовою лексико-семантичною спільністю. Далі застосовуючи метод послідовності словникових дефініцій, на кожному етапі суцільної вибірки зі словників були відібрані нові члени груп [7-9].

Внаслідок вивчення категорії емотивності та розгляду різних типів емотивних ознак, останні було класифіковано на три групи, зокрема емотивне значення, емотивна конотація та емотивний потенціал. Після цього вдалося виділити лексико-семантичне поле прикметників позитивних емоцій в англійській мові. Ядро ЛСП становлять прикметники-ідентифікатори ЛСГ, що входять до складу поля, а саме: *cheerful, happy, glad, good, polite, satisfied, honest, affectionate, pleasant, attractive, careful, enthusiastic, faithful*.

Варто зазначити, що полісемія веде до перетину лексико-семантичних груп, тобто навряд чи можна стверджувати про чітке розмежування між групами. Це значно ускладнює класифікацію і неминуче вносить певний елемент суб'єктивності. Перспективою подальших досліджень у цій сфері є встановлення закономірностей реалізації та функціонування елементів ЛСП прикметників позитивної оцінки в художній літературі різних жанрів, а також впливу гендерного аспекту на особливості використання емотивно забарвлених слів в авторському дискурсі.

Література

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
2. Изард К. Психология эмоций. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
3. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: НОВА КНИГА, 2007. – 512 с.
4. Леонтьев Д.А. Современная психология мотивации. – М.: Смысл, 2002. – 344 с.
5. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 192 с.
6. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. – Волгоград: Изд-во ВГПИ им. А.С. Серафимовича, 1983. – 96 с.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. Third edition with New

Words supplement. – Harlow: Pearson Education Limited, 2001. – 1668 p.

8. Macmillan English Dictionary. – Oxford: Bloomsbury Publishing Plc, 2002. – 1692 p.

9. Oxford Paperback Thesaurus. Second edition. Ed. M. Waite. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 968 p.

УДК 81-11(477)''19'' + 811.111'37

І.Є.Буяр,

*Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича,
м. Чернівці*

ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ: ОЦІНЮВАННЯ ДОСЯГНУТОГО У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Предметом розгляду даної статті є логіко-лінгвістична категорія оцінки. Здійснено спробу визначити сутність мовної оцінки та розглянути її основні види та характеристики. Виконано короткий огляд досліджень у вітчизняній лінгвістиці. Подано опис іменних частин мови, які містять сему оцінки, та окреслено перспективи подальших досліджень у вивченні цієї мовознавчої проблеми.

The given article deals with the logico-linguistic category of evaluation. An attempt to determine the essence of linguistic evaluation and consider its main kinds and characteristics has been made. A short overview of carried out researches in the Ukrainian linguistics has been accomplished. The description of the nominal parts of speech containing the evaluation seme has been given, the prospects of further investigation in the studies of this linguistic issue have been singled out.

Оцінний підхід до навколишньої дійсності, її сприйняття через призму визначеної системи норм та цінностей притаманний кожній людині. Концепт оцінки є беззаперечною та важливою складовою картини світу окремих осіб, представників певних соціальних груп та цілих націй, оскільки всі події та факти навколишнього світу сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні залежно від встановлених норм, правил та особистих переконань. Аксиологічна категорія оцінки значною мірою визначає комунікативну інтенцію мовця і загальний зміст повідомлення, а тому є актуальною і заслуговує на комплексне вивчення. Завданням даної статті є розглянути сутність категорії оцінки та ступінь її дослідженості у вітчизняній лінгвістиці.

Важливість цієї логічної категорії розуміли ще давні філософи, починаючи з Арістотеля, чим і пояснюється значна кількість теорій і трактувань сутності оцінки. Достатньо ґрунтовний опис та аналіз цих учень представлений в [Арутюнова 1988]. Сучасна формальна аксіологія складається з логіки порівняльних оцінок та логіки абсолютних оцінок. При цьому перша з них виражена поняттям переваги “А краще В” та застосовується переважно в економічних науках. Абсолютні ж оцінки (“хороше”, “погане”, “байдуже”, “добро”, “зло” і т.п.) вивчаються в етиці та метаетиці, а також у лінгвістичній філософії, предметом дослідження якої є функціонування мови та її логічне удосконалення [7, с. 9].

Мовним відповідником даної аксіологічної категорії є категорія оцінки, яку деякі лінгвісти називають категорією оцінності “з метою термінологічної уніфікації та розмежування” [5, с. 73] цих понять.

Мовній оцінці властива специфічна структура, її головними компонентами є суб’єкт, об’єкт оцінки, оцінний предикат, шкала оцінок, аспект оцінки та її підстава [6, с. 12]. Відповідно розрізняють такі види оцінок: 1) позитивна/ негативна/ нейтральна; 2) загальна/ приватна; 3) об’єктивна /суб’єктивна; 4) емоційна/ раціональна/ емоційно-раціональна 5) абсолютна /порівняльна [9].

Раціональна оцінка пов’язана з інтелектуальною сферою людської діяльності й загалом представляє загальноприйняте судження про об’єкт оцінювання. Емоційна оцінка поруч із висловленням раціонального судження передає емоції мовця та характеризується експресивністю та афективністю, саме їй частіше притаманний такий факультативний елемент оцінної структури, як інтенсифікатор.

Окремої уваги заслуговує твердження, що “аксіологічні значення представлені в мові двома основними типами: загальнооцінним та частковооцінним” [2, с. 75]. Перший тип виражає голістичну оцінку й реалізується прикметниками *хороший* та *поганий* та їх синонімами з різними стилістичними й експресивними відтінками. До частковооцінної групи відносять лексеми, які оцінюють лише один із аспектів об’єкта з певної точки зору. Їх детальна класифікація розроблена Н. Арутюновою [2, с. 75].

Варто зазначити, що оцінне значення не завжди є експлікованим на мовному рівні. Досить часто реципієнт сам здійснює експлікацію як результат певних логічних умозаключень. Так, речення *Мене болить голова* можна цілком логічно доповнити *Мене болить голова, і це погано*. Очевидно, що мовцю немає необхідності цього робити, адже і без того мети комунікації буде досягнуто. Водночас, виражена оцінка іноді потребує конкретизації, й частіше саме негативна. Так, при відповіді на питання *Як справи?* – *Погано*, природньо очікувати наступного питання: *А що власне сталося?* Якщо ж відповіді на перше питання містять сему позитивної оцінки, то подальші розпитування можуть вважатися ознакою невихованості.

Нааявність великої кількості теорій щодо природи оцінки, її класифікацій та кількості присвячених їй праць у логіці, філософії та мовознавстві пояснюється, на нашу думку, не лише важливістю цієї логіко-лінгвістичної категорії в соціальних та комунікативних процесах. Значну роль у цьому відіграє суб'єктивно-об'єктивна природа оцінки. Так, у будь-якому оцінному висловлюванні присутній суб'єктивний компонент (власне ставлення суб'єкта до предмета оцінки), в той час як як так званий об'єктивний або дескриптивний компонент (характеристика властивостей об'єкта оцінки) може бути відсутнім. Як наслідок, постає питання про істинність/хибність оцінки. Логічним видається припущення, що як істинну певну оцінку можуть сприйняти хіба що представники однієї соціальної групи або одного соціуму, які мають значні подібності у світосприйнятті та світорозумінні. Проте і в такому випадку особистісний фактор часто відіграє значну роль.

Різноаспектність і багатоплановість оцінки пояснює її трактування як логіко-семантичної (Н. Авганова, О. Трунова, В. Федосєв), мовностилістичної (О. Островська), когнітивної (О. Бессонова), семантико-прагматичної (Н. Арутюнова, Н. Вишивана, О. Вольф, О. Івін, Л. Киричук, Т. Космеда, М. Крамаренко, Г. Кузенко, А. Луценчук, І. Онищенко, У. Соловій), функціонально-граматичної (Л. Соловійова) категорії. Прояви оцінки аналізуються в художньому, публіцистичному, науковому та розмовному стилях на всіх мовних рівнях.

Так, у працях І. Онищенко, Т. Космеди і У. Соловій розглядаються різні аспекти оцінки в українській мові. При цьому в першій роботі до ядра функціонально-семантичного поля оцінки відносяться емотивно забарвлені лексеми, навколоядерний простір складають слова раціональної оцінки, а периферію – переважно одиниці морфологічного, словотвірного та синтаксичного рівнів. У докторській дисертації Т. Космеди проведено огляд дослідженості цієї мовної категорії, розглянуто конотативний компонент оцінного значення, досліджено різні типи оцінних фразеологізмів, визначено природу оцінки в прагмалінгвістичному аспекті. У. Соловій вивчала оцінно-образні номінації у процесі породження та інтерпретації художнього тексту.

М. Крамаренко дослідила прагмарелевантні морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби вираження оцінки на прикладі англійського рекламного тексту. Предметом вивчення Л. Соловійової стали “функціонально-семантичні класи атрибутів, предикативів і релятивів оцінки як основні виразники аксіологічних категорій в сучасній англійській мові” [13].

О. Островська розглянула лінгвостилістичні засоби вираження категорії оцінки в англійській мові на лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях на прикладі дієслів аксіологічної тематики. Л. Киричук різнобічно описала оцінний ком-

понент англомовного рекламного тексту в аспекті його жанрових, мовленнєво-актових і дискурсних характеристик. Англомовні емотивні висловлювання негативної оцінки та їх структурно-семантичні моделі вивчалися Г. Кузенко. Категорія оцінки в когнітивному аспекті на прикладі гендерних стереотипів стала предметом докторської дисертації О. Бессонової.

А. Лукенчук та Н. Вишивана дослідили семасіологічні характеристики лексико-семантичної групи оцінних прикметників, а також синтагматичні та парадигматичні властивості складових елементів цієї групи в англійській та німецькій мовах відповідно.

Проте, варто зауважити, що більшість дослідників вивчали структуру ЛСП оцінки на базі кількісного підрахунку отриманих емпіричних даних. Лише у дисертаційних роботах А. Лукенчук та Н. Вишиваної були застосовані статистичні методи. На нашу думку, застосування лише логічно-інтуїтивного методу значно зменшує достовірність отриманих результатів, особливо беручи до уваги суб'єктивно-об'єктивну сутність категорії оцінки.

Враховуючи ці наукові здобутки, нам видається перспективним продовжити дослідження лексичних засобів вираження оцінки в англійській мові на матеріалі англійських та американських художніх і публіцистичних текстів. Ми вважаємо доцільним описати функціонально-семантичне поле оцінки, залучивши всі чотири номінативні частини мови.

Варто зазначити, що прикметники вважаються основною аксіологічною одиницею, оскільки їх семантична особливість полягає у здатності виражати властивості, об'єктивно притаманні предмету оцінки, а також якісну характеристику з боку суб'єкта оцінки. Окрім цього, “аксіологічні прикметники можуть виконувати роль вихідного слова в транспонууючому словотворі, формуючи лексичні аксіологічні одиниці, що належать іншим частинам мови” [13]. Широко відомою є систематизація прикметників А. Шрамма [14], в якій якісні прикметники поділяються згідно своєї семантики на структурні одиниці різних рівнів. Слід зазначити також індуктивно-дедуктивну мовно-психологічну класифікацію прикметників О. Огуя [11], де поруч із семантичним критерієм розподілу використовувалась психологічна класифікація Р. Кеттела. Окрім цього, актуальними для нашого дослідження є класифікації, розроблені в дисертаційних дослідженнях Н. Вишиваної [4] та А. Лукенчук [10].

Основну частину групи прислівників оцінки складають прислівники, утворені від якісних прикметників. При складенні їх класифікації насамперед варто скористатися описами якісних прикметників, а також характеристиками О. Москальської, Г. Пахолок, Т. Романової.

Для створення класифікації іменників з оцінною семою доцільно застосувати семантичну класифікацію іменників А. Вежицької,

В. Левицького [1, с. 52], О. Морозової, Е. Шендельс та інших.

При виділенні структури лексико-семантичної групи дієслів оцінки корисними будуть класифікація дієслів Ю. Апресяна, С. Кійко, Ю. Кійко, В. Левицького та ряду інших авторів.

Перспективами нашого дослідження є створення власної класифікації оціночної лексики та її застосування при проведенні процедури інвентаризації й вибірки прикладів.

Література

1. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу: навчальний посібник/В.В.Левицький, О.Д.Огуй, С.В.Кійко, Ю.Є.Кійко. – Чернівці: Рута, 2000. – 136 с.

2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.

3. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк:ДонНУ, 2002. – 362 с.

4. Вишивана Н.В. Прикметники оцінки у сучасній німецькій мові: Автореферат дис...канд.філ.наук:10.02.04. – Київ, 2000. – 19 с.

5. Вишивана Н. Особливості мовної категорії оцінності та структура оцінки//Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту. – Випуск 188–189: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 73–78.

6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки.– 2 изд., доп. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 246 с.

7. Ивин А.А. Основания логики оценок. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.

8. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики:засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: Автореферат дис...д-ра філ.наук:10.02.01. – Харків, 2001. – 32 с.

9. Кузенько Г.М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки: Дис...канд. філ.наук:10.02.04. – Київ, 2006.

10. Лукенчук А.В. Прикметники оцінки в сучасній англійській мові: Автореферат дис...канд.філ.наук:10.02.04. – Львів, 1993. – 16 с.

11. Огуй О.Д. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у мовній картині світу//Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту. – Випуск 41: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 1998. – С. 39–46.

12. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози): Автореферат дис...канд.філ.наук:10.02.04. – Львів, 2001. – 20 с.

13. Соловйова Л.Ф. Вираження аксиологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибутиви, предикативи і релятиви оцінки): Автореферат дис...канд.філ.наук:10.02.04. – Харків, 2000.// info@lib.ua-ru.net

14. Шрамм А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1979. – 134 с.

В.Д. Бялик,
Чернівецький національний університет,
м. Чернівці

АНАЛОГІЯ ТА ПРОТОТИПНА СЕМАНТИКА ЯК СКЛАДНИКИ ГЕНЕЗИ ЛЕКСИЧНОГО КВАНТОРА – НЕОЛОГІЗМУ

У статті аналізуються семантичні особливості утворення англійських неологізмів, котрі розглядаються як лексичні квантори. В результаті проведеного дослідження доведено, що прототипна семантика та аналогія відіграють вагомую роль в акті неологізації.

The article dwells on the semantic problems of the formation of new words in English. The role of the prototype semantics and analogy has been elucidated on the basis of new English words viewed as lexical quantors.

Лексичний квантор передбачає передачу інформації в процесі пізнання навколишньої дійсності у межах певного вербального механізму. Таким чином, лексичний квантор репрезентує певну структуру знання (апріорного чи апостеріорного) і, будучи приналежним до мови, може виступати когнітивною одиницею мови та мовлення. Тут є очевидним епістемологічний характер лексичного квантора. План форми лексичного квантора відповідає лексемі, словосполученню, а планом змісту є інформація як сукупність знань і уявлень носіїв певної мови [1; 2 та ін.]

Мовна одиниця, яка втілена у лексичному кванторі, може бути репрезентованою і різною словотвірною структурою, тобто лексичний квантор як вербалізований квант інформації про навколишню дійсність, може мати різної складності словотвірну структуру і може бути виражений непохідним, похідним, складним словом чи навіть словосполученням, тобто номінативною одиницею. Очевидно, що більш складна структура матиме більше семантичне навантаження, а, отже, нестиме більшу кількість інформації про концепт, який вона виражає (Пор.: $Q = q_1 + q_2 + q_3 \dots q_n$, де Q – лексичний квантор, а $q_1, q_2, q_3 \dots q_n$ – кванти інформації, представлені семантикою компонентів словотвірної структури). Таким чином, важливою є роль словотвірних моделей у мовній репрезентації знання лексичним квантором, оскільки кожний структурний елемент лексичного квантора відображає певний квант інформації. Проте сама сума значеннєвих конститuentів лексичного квантора не передає всю епістемологічну

складову, яка йому притаманна. Вона реалізується тільки у сукупності із прагматичними, когнітивними, дискурсивними чинниками у процесі комунікації, тобто передачі знання, його обробці, сприйнятті. Отже, для адекватного розуміння природи лексичного квантора слід врахувати його лінгвістичний статус (номінативна одиниця мови і мовлення) та його реалізацію в актуальному мовленні, тобто в дискурсі, беручи до уваги його когнітивні характеристики. У цьому зв'язку необхідним вважаємо зосередитися на знаковій природі лексичного квантора, на його місці у знаковій системі мови, механізмі генези лексичного квантора та його функціонування у мовленні. Такий підхід відповідав би усталеній тріаді “форма-зміст-функція” методологічного принципу вивчення мовних явищ із врахуванням його інтерпретації в міждисциплінарній і міжкультурній перспективі. Доречною у цьому зв'язку видається думка А.М. Приходька про те, що лінгвоконцептологія (яка лежить в основі теорії лексичного квантора – В.Б.) зовсім не дублює об'єкт і предмет лінгвосеміотики з використанням нової термінології, а є новим поворотом в науковому осмисленні лексичної семантики, в якому відображається процес пізнання на новому витку еволюційної спіралі мовознавства [8, с. 7]. Лексичний квантор, таким чином, є багатогранне психічно ментальне та лінгвістичне утворення, яке виступає заступником певної суми знань, отриманих у процесі предметно-пізнавальної діяльності людини, необхідних для успішної комунікації.

У цьому зв'язку видається важливим визначити механізми, котрі лежать в основі генези лексичного квантора, що, на нашу думку, найбільш чітко простежується на прикладі лексичних кванторів-неологізмів.

Необхідно окремо виділити такий спосіб утворення лексичних кванторів-нових слів, як аналогія, тому що ціла низка нових складних слів утворена не стільки за моделлю, скільки за аналогією.

Аналогія – процес формального і/або семантичного уподібнення однієї одиниці мови до іншої – є одним з найбільш продуктивних способів утворення нових лексичних одиниць. Аналогія виступає як важливий чинник розвитку й функціонування сучасної англійської мови, що дозволяє мовцеві легко переходити від корпусу відомих йому форм до створення нових (внаслідок їхньої нової комбінаторики, завдяки наслідуванню певної моделі, схеми). Одиниці, котрі виникають, виявляють подібність форми і/або змісту до стосовно якихось вихідних фактів мови, узагальнена модель яких використовується як зразок для наслідування й відтворення. Утворення нового слова за аналогією повинне задовольняти правило пропорції: $A : B = C : X$, де A, B, C – необхідна інформація для заповнення пропорції, тобто відомі мовні форми, а X – шукана величина. Наприклад, на основі співвідношення “стіл: столи” або “рот: ротик” утворюються форми “стіл: столик”

або “кіт: котик” та інші аналогічні утворення. Аналогія виявляється на всіх рівнях устрою мови і має величезне значення для її розвитку й функціонування, дозволяючи мовцеві легко переходити від корпусу відомих йому форм до створення нових. У даний процес залучаються одиниці різної довжини, побудови тощо. У певному розумінні нові слова в основній своїй масі утворюються за аналогією [6].

Когнітивна роль словотвірної аналогії полягає в тому, що категоризація нового досвіду відбувається у відповідності до певних схем, “нав’язуваних” мовою. Іншими словами, у процесі мовленнєвомисленевої діяльності знання вербального характеру безпосередньо впливають на формування концептів, надаючи опору при їхньому найменуванні, підводячи під певні “тіла” знаків [5]. Продуктивність тієї чи іншої моделі свідчить про прагматичну цінність концепту, втіленого у конвенціональній формі, структурний зразок якої служить прототипом для мовного вираження нових понять. Вияв прототипності - “прототипні ефекти” – полягає у тому, що центральні члени категорії (ближчі до прототипу, ніж інші) виявляють інші когнітивні характеристики, ніж маргінальні: швидше розпізнаються, швидше засвоюються, частіше вживаються, прискорюють вирішення завдань, пов’язаних з ідентифікацією, використовуються для розуміння категорії в цілому [9, с. 32]. Прототипні ефекти виявляються особливо яскраво, коли в міркуванні, особливо за аналогією, а також у розпізнаванні, частина або підвид, або елемент, або підмодель використовуються замість цілої категорії [9, с. 33].

Сутність аналогії як мовного процесу відображає діалектичне протиставлення двох найважливіших тенденцій: 1) тенденції до конвенціональності, регулярності й 2) тенденції до креативності. У прагненні до встановлення “подібності” нового зі старим за допомогою використання відомого мовного матеріалу (елементів, частин вихідних слів) у нових лексичних кванторах проявляється систематизуюча роль аналогії в мові – збільшуються ряди регулярних форм, якісь зразки відтворюються й повторюються у широкому масштабі (репродуктивна аналогія). З іншого боку, аналогія виступає як перетворюючий початок при створенні нових рядів форм і моделей і лежить в основі продуктивної творчої діяльності. Не можна не погодитися з думкою О.Д. Мешкова про те, що “роль моделей і моделювання в словотворенні надзвичайно перебільшена, при створенні похідних (у широкому розумінні) слів мовець опирається на певні закономірності, аналогію” [7, с. 57-60].

Як відомо, в основі процесу найменування за аналогією лежить когнітивна операція порівняння нового об’єкта дійсності з існуючим і вже ословленим. Таким чином, процес аналогії відбувається у декілька етапів. Спочатку аналоговий процес призводить до утворення метафоричного значення і появи лексичної одиниці, котра у результаті

узагальнення своєї мовної моделі служить згодом зразком для поширення при створенні лексичного квантора-нового слова, що моделює попередній зміст і, як наслідок, – повторює словотвірну модель.

Стосовно групи досліджуваних лексичних кванторів, особливо значну роль аналогія грає при утворенні таких неологізмів, як складні слова. Можна виокремити кілька десятків одиниць, які створені не стільки за моделлю, скільки за аналогією, за зразком існуючого слова або декількох слів. Неологізм *self-build* “будинок, збудований за власним проектом з врахуванням своїх потреб та запитів” створений за зразком слова *self-servicet*; неологізм *druglord* “бос наркобізнесу” – за зразком слів *landlord*, *slumlord*; слово *home-sitter/house-sitter* “людина, найнята доглядати за будинком”, *pet-sitter* “людина, найнята доглядати за домашніми тваринами під час відсутності господарів” – за зразком слова *baby-sitter*; слово *greenmail* “економічний шантаж” – за аналогією зі словом *blackmail*. У процесі такого утворення відбувається свого роду моделювання, відтворення моделі зразка, її морфологічної структури. Модель слова, що слугувала зразком, лише заповнюється новим лексичним матеріалом шляхом заміни одного з компонентів [5, с. 26].

Аналогічний процес утворення лексичних кванторів-неологізмів ілюструється на прикладах, відібраних із англomовної періодики та верифікованих за лексикографічними джерелами [3]. Яскравим прикладом реалізації аналогічного процесу словотворення слугує наявність неологізмів *book burner* (a severe censor) і *bra burner* (a militant feminist), створених за аналогією з *barn burner*, котра означає політика-радикала, фанатичного прихильника апартеїду. Поняття виникло в південних штатах Америки в XIX столітті й відсилає до популярного в той час анекдоту про фермера, котрий спалив свою комору з зерном, щоб позбутися пацюків. Політик-расист порівнюється з фермером, йому ненависні негри з пацюками, а заклики до дій, осліпленого злістю фанатика, – зі спаленням фермером власної комори із урожаєм. При цьому варто врахувати, що пожежа як символ знищення в знак протесту зустрічається в багатьох культурах. Загальним змістом для конвенціонального слова *barn burner* і неологізмів *book burner* і *bra burner* є “затятий ненависник, фанатик”. У першому випадку – обмежена людина, фанатик-цензор, готовий на все, аби тільки заборонити книги, які суперечать його смакам. в іншому – прихильниця боротьби за права жінок, що у прагненні досягти рівних прав із чоловіками, відмовляється від усього, що пов’язує її зі своєю статтю. Дані лексичні одиниці містять також інформацію про зневажливе відношення до позначуваних понять і з боку суспільства, тобто мають пейоративне значення, тому можна стверджувати, що тут є наявним аксіологічний аспект.

Мовна аналогія буває структурною, структурно-семантичною і се-

мантичною. При структурній аналогії відбувається уподібнення аналогічного слова зразковому за формою, що виявляється у повторенні словотвірної структури – аналогічне й зразкове слово мають структурно тотожні частини або елементи й мають спільність семантики.

Однак, у деяких випадках повторюваність моделі, тотожність елементів *smart body armor*, *smart dust*, *smart fluid*, *smart marker*, *smart mob*, *smartoon* (*smart + cartoon*) і певна спільність семантики (*smart material – smart phone –* перший елемент вказує на позитивну оцінку даних явищ із боку суспільства) не давала права розглядати дані одиниці, як створені за аналогією; порівняйте, однак *smart material – smart phone*, у яких крім повторюваності перших елементів у наявності спільність значення – *quick, witty, and often impertinent in speech, (of systems) operating as if by human intelligence by using automatic computer control*, тобто виділена узагальнена семантична модель, загальний понятійний стрижень, що дозволяє розглядати лексичні одиниці як створені в результаті словотвірної аналогії.

Деяка частина досліджуваних прикладів, створених за словотвірною аналогією, є семантичними інноваціями й ми відносимо їх до результату дії 1) структурно-семантичної аналогії (*braindrain – the large scale emigration of the ablest – originally of British scientists, doctors, academics etc. especially to the USA for better pay, funding and conditions of work; brawdndrain – emigration of sportsmen and skilled workers for better pay, funding and conditions of work*) і 2) семантичної аналогії (*square [a very conventional person] – cube (an extremely conventional person)*).

В галузі семантики дія аналогії визначається як парадигматична, тому що між тотожними елементами зразкового й аналогічного слова (а в деяких випадках між зразковим і аналогічним словом) встановлюються відношення синонімії, антонімії, гіпогіперонімії, а також відношення приналежності до одного концептуального поля.

Зразкові слова для даної групи одиниць можуть бути:

а) традиційними лексичними одиницями – наприклад, *thin cat* (a person without wealth, privilege or influence) утворено за аналогією із *fat cat* (a person with wealth, privilege or influence; a provider of funds to political parties in the USA; an unduly rich person who uses his wealth to control affairs), котра зареєстрована у Оксфордському словнику ще в 1920 році.

б) неологізмами, що послужили базою для подальших утворень (у цьому випадку етапи когнітивного процесу аналогії діяли або в межах розглянутого періоду, або раніше в 60-і, 70-і роки, і при визначенні зразкового й аналогічного слів ми керувалися датами створення відповідних неологізмів, зазначеними в словниках) – наприклад за зразком слів **blue collar** “робітник” і **white collar** “службовець” в 70-і роки були створені неологізми *pink collar* “робітниця сфери обслуговуван-

ня” і **grey collar** “некваліфіковані робітники”; далі в 1986 році за цим зразком було утворене слово **new collar** “робітники, зайняті кваліфікованою працею, головним чином нефізичною працею”; у 80-і роки з’явилося також утворення **golden collar** “золоті комірці, тобто ті, хто працює із найпередовішою, особливо комп’ютерною технікою”, на початку 21 століття **brass collar** “офіційна особа, впливова людина”. Наприклад, *couch potato*, утворене в 1986 році і має значення *a person who spends leisure time passively watching TV*, є зразком для лексеми *mouse potato* – *a person who spends his time passively playing computer games*). Разом з тим, утворення лексичної одиниці *couch potato* варто віднести до результату дії семантичної аналогії за зразком з *vegetable* і *cabbage*, що позначають інертну, пасивну людину.

Кількість неологічних номінацій, котрі склалися на базі того або іншого зразкового слова буває різною:

а) це може бути поодинокий факт (або “крупкове” утворення за термінологією Н.Г. Комлевої) [4] – наприклад, *low tech* “використання збиткових відсталих технологій у порівнянні з *high tech* “найпередовіші галузі, високі технології”; *user-friendly* “налаштований подружньому” (про ЕОМ) і слово *user-hostile*, створене пізніше і має значення “налаштований недружелюбно, агресивно” (про ЕОМ); проблема розриву у взаєморозумінні, глибокої розбіжності у поглядах виникає не тільки між поколіннями – *generation gap* – , але особливо гостро відчувається в цей час представниками статей – *gender gap* – одним із проявів якого варто вважати феміністок; *silicon-city* місто, що є центром електронної промисловості (зразок – *silicon-valley*); *in-the-sky* “супутник або літак -розвідник (зразок – *in-the-sky*); *chalk – face* “клас, як місце роботи вчителя” (зразок – *coal-face*);

б) або група слів (“серійні” утворення з термінологією Н.Г. Окренкової) – так слово *estatescape* “пейзаж і архітектура нових забудов” продовжує ряд неологізмів 80-х років, утворених за моделлю слова *landscape* і різні види, що позначають, пейзажі, наприклад, *cityscape*, *roofscape*, *riverscape*, *streetscape*, *slumscape*.

Іншим прикладом “серійного” утворення за аналогією можуть слугувати нові іменники *drug abuse*, *narcotics abuse*, *solvent abuse*, *cocaine abuse*, *crack abuse* (*covering all types of harmful substances*); далі виникла ціла низка утворень зі значенням “заподіяння фізичної шкоди в результаті жорстокого поводження з ким-небудь” – *physical*, *sexual*, *emotional*, *psychological*, *ritual and satanic abuse*; потім були утворені складні іменники, де перший елемент називав тварин або предмети, яким була заподіяна шкода (*to which harm was done*) – *horse abuse*, *racket abuse* (*in tennis*), *river abuse* (*by the environmentally irresponsible*), навіть *car abuse*, *vehicle abuse*; також перший елемент міг називати самі речовини, що приносять шкоду – *aerosol abuse*, *chemical*, *mercury abuse* (*to the environment*).

У науці це слово стало модним терміном для позначення такого поняття як “перекручування, перекручення фактів” (distortion), наприклад, chart abuse – “перекручування графіків, щоб одержати “кращий” результат; computer abuse – computing facilities are misused in order to “massage” data (massage – to manipulate statistics to give an acceptable result); math(s) abuse – the rules of number are ignored.

При встановленні факту аналогії загальні частини зразкового й аналогічного слів є тотожними, а заміні – вільними. Тотожні компоненти можуть займати початкове (ініціальне) положення у лексичному кванторі (наприклад, розглянути раніше smart material – smart phone; agony aunt [a woman who gives counselling on personal problems] – agony uncle [a man who gives counselling on personal problems] або кінцеве (фінальне) – наприклад, Russian roulette [a highly dangerous game of chance played with a gun which has only one bullet in its chamber] і Vatican roulette [the rythm method of contraception recommended by the Roman Catholic church. Слово містить жартівливий натяк на те, що даний (єдино дозволений римською католицькою церквою) вид контрацепції є так само, як і “російська рулетка”, ризикованим і може сумно закінчиться.

Завдяки своїй прагматичності, ціла низка аналогічних утворень носить гумористичний або іронічний характер. Так, слово band – waggon “модний рух” послужило основою для створення неологізму bran – waggon “рух за корисну й здорову їжу, особливо за вживання висівку (bran – висівки); слово watchdog “контролюючий орган” послужило зразком для жартівливого новотвору watchpoodie “контролюючий орган, що не має фактичної влади”.

Складні слова також можуть утворюватися за аналогією й із простого одноморфемного слова, що у таких випадках розчленовується на так звані “помилкові” морфеми, чи псевдоморфеми, а одна з таких морфем або один з таких елементів починає функціонувати як словотвірний. Причиною такого “помилкового” членування можуть стати помилкові асоціації, що виникають у мозку в людини, а також помилкове етимологічне тлумачення тих або інших явищ. Одноморфемне слово hijack “міняти курс літака, займатися повітряним піратством” стало зразком для утворення у 80-і роки таких одиниць, як skyjack (синонім слова hijack), seajack “викрадати морські кораблі”; потім з’явився неологізм shipjack (синонім слова seajack), а в 90-і роки з’явився неологізм carjack “захоплення автомобіля, його викрадення і грубе поводження з водієм”. Частина слова hijack, а саме -jack у значенні “викрадати, займатися піратством” стала використовуватися для створення нових слів. У значенні “викрадати, викрадення” стала сприйматися й частина слова kidnap “викрадати людей”. Це слово (тобто її частина -nap) стало зразком для створення у 90-і роки лексем carnar, petnar, baby-nar, space-nar “забирати із

собою в космос [про інопланетян]).

Види семантичної аналогії можуть включати такі типи парадигматичних відношень між зразковими й аналогійними словами і їхніми замінними елементами:

1) синонімічні відношення – hijack, skyjack; seajack, shipjack;

2) антонімічні відношення можуть бути представлені цілою низкою наведених вище прикладів – high-tech, low-tech; user-friendly, user-hostile; soft landing (a painless solution to a [usually economic], hard landing (a painful solution to an economic problem)), а також такими словами, як upper (a stimulant drug), downer (a depressant or sedative drug); wet (of Conservative politicians or policy – not taking a hard line in economic matters), dry (the Tory members of Parliament following a hard line in economic matters);

3) гіпо-гіперонімічні відношення – snake (a narrow range of fluctuation in exchange rates by certain member states of the EEC), boa (a range of fluctuation in exchange rates wider than snake);

4) відношення приналежності до одного концептуального поля – наприклад, види фруктів apple, coconut, об'єднані за ознакою “кольоровий зовні, білий усередині, за аналогією з banana, утвореним раніше, використовується для презирливого позначення представників етнічних груп в американському суспільстві (вихідців з Азії, негрів, індіанців), котрі співпрацюють із білими, хто забув, на думку одноплемінників, про національні корені і традиції й котрі зрадили інтереси свого етнічного соціуму.

Проведений аналіз лексичних кванторів – нових лексичних одиниць дозволяє зробити такі висновки:

а) у переважній більшості випадків, приблизно 85%, зразковими словами для інновацій, створених у результаті структурно-семантичної й семантичної аналогії, є лексичні квантори – нові лексичні одиниці, що з'явилися за останні три десятки років, включаючи розглянутий часовий період. При цьому виражений у слові новий концепт, котрий слугував зразком, отримує подальший розвиток і деталізацію в лексичних одиницях, створених за аналогією;

б) більшість (80%) аналогієвих одиниць є крапковими утвореннями, але простежується тенденція до збільшення “серійних” утворень за аналогією;

в) тотожні елементи зразкового й аналогієвого слів, як правило, займають кінцеве положення;

г) найбільш представленим видом парадигматичних відношень між зразковим і аналогієвим словом або замінними елементами є антонімія.

Отримані експериментальним шляхом дані стосовно шляхів семантичної деривації лексичного квантора-неологізму можуть знайти своє подальше тлумачення у процесі проведення фреймового аналізу досліджуваних одиниць.

Література

1. Бялик В.Д. Лексичний квантор як лінгвокогнітивна одиниця // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В.В. Левицького. Збірник наукових праць. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 369-372.
2. Бялик В.Д. Лексичний квантор: епістемологія, онтогенез, філогенез // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Випуск 232 германська філологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 3-12.
3. Зацний Ю.А., Янков. А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
4. Комлева Н.Г. Лексические инновации метафорического типа в современном немецком языке: Дис... канд. филол. наук. Калинин. 1981.– 182 с.
5. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. РАН. Институт языкознания, М, 1997. – 329 с.
6. Кубрякова Е.С. Прототипическая семантика и исторический экскурс в описание словообразования // Проблемы функциональной семантики. – Калининград: КГУ, 1993.– С. 3-9.
7. Мешков О.Д. Словообразование в современном английском языке. – М.: ВШ, 1985. – 187 с.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
9. Lakoff G. 1986 – Classifiers as a reflection of mind // Noun classes and categorization: Proc. of a Symposium on categorization and noun classification, Eugene, Oregon, October 1983. – A.; Ph.: Benjamins, 1986.– P. 13-51.

УДК 811.111

Т.А. Вецкур,

Волинський інститут економіки та менеджменту,
м. Луцьк

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ У ПОВЧАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються шляхи вербалізації культурних концептів СІМ'Я та КАР'ЄРА у повчальному дискурсі. Пропонується визначення понять “культурний концепт” та “повчальний дискурс”. З огляду на особливості вербалізації концептів у статті визначаються особливості мовної картини світу комунікантів.

The article deals with the ways of verbalization of such cultural concepts as FAMILY and CAREER in didactic discourse. The

notions “cultural concept” and “didactic discourse” are defined. The paper outlines peculiar features of interlocutors’ language picture of the world taking into consideration peculiarities of concept verbalization.

Міжкультурна комунікація вже тривалий час перебуває в центрі лінгвістичних досліджень. Вимоги сьогодення актуалізують не лише суто теоретичні надбання в сфері міжкультурної комунікації, усе більшої значущості набувають дослідження саме практичного спрямування. Аналіз мовного матеріалу та супутніх факторів покликаний сприяти порозумінню між різними спільнотами та уникненню конфліктів, причини яких приховуються у не зовсім адекватному розумінні висловлень.

Концепти утворюють внутрішню, глибинну структуру міжкультурної комунікації. Вони відображають менталітет певної групи людей, в них закріплені норми моралі та спосіб світосприйняття. Дослідження культурних концептів знаходиться в площині когнітивної лінгвістики, прагматики, семіотики, культурології та соціології. Переважна більшість досліджень зосереджується навколо аналізу конкретних культурних концептів, виявленні відмінностей між однаковими концептами у різних культурах, висвітленні перешкод у міжкультурному спілкуванні. Слід відзначити праці А. Вежбицької, В.І. Карасика, В.М. Телія, Ю.Ю. Мамаєвої, В.В. Воїнова, А.П. Мартинюка, В.Ю. Базилева. Також концепти розглядалися в рамках певного типу дискурсу: політичного (О.Й. Шейгал), медичного (С.В. Вострова), діалогічного (О.Г. Пироженко).

Актуальність даної роботи полягає у тому, що вперше проводиться аналіз концептів повчального дискурсу та визначається власне повчальний дискурс. **Мета статті** – визначити шляхи вербалізації культурних концептів СІМ’Я та КАР’ЄРА у повчальному англomовному дискурсі, представити їх характеристику та зазначити особливості картини світу учасників комунікації. Вибір саме таких концептів обумовлений їх вагомим значенням у житті особистості та тим фактом, що вони репрезентують дві сфери людського життя: сімейну та професійну.

Культурний концепт – багатовимірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна та понятійна сторони. Можна вести мову про наявність імен у концептів у тому випадку, якщо область, яка підлягає концептуалізації, осмислена в мовній свідомості та отримує однослівне позначення. Концептуалізація дійсності відбувається як позначення, вираження та опис [4, с. 109].

Відзначається, що нерівномірна концептуалізація різноманітних фрагментів дійсності проявляється у вигляді номінативної щільності – одні явища дійсності отримують детальне та множинне однослівне

найменування, між лексичними та фразеологічними вираженнями відповідних концептів встановлюються різноманітні системні відношення уточнення, схожості та відмінності, в той час як інші явища позначаються загальним недиференційованим знаком [4, с. 111].

Середовищем прояву концепту слугує дискурс. Відзначаючись динамічним характером та багаторівневою структурою (мовленнєвий акт, мовленнєвий крок, мовленнєвий хід, мовленнєва взаємодія), дискурс дозволяє розглянути концепт у його цілісності, виявити концептуальну схему комунікації, представити сукупність можливих кваліфікаторів певного концепту. Повчальний дискурс визначається нами як цілеспрямована комунікативна дія, зумовлена особливою адресантно-адресатною конфігурацією, з локутивною метою здійснення адресантом повчання партнерів по комунікації, що включає вербальний та позалінгвальні компоненти комунікації. Повчати – вчити кого-небудь чогось, даючи поради, напучення, пояснюючи, показуючи; напучувати, наставляти [2, с. 816].

Концепт як ментальна репрезентація культурно-значимого феномену в масовій свідомості фіксується в лексикографічних трактуваннях імені концепту (змістовий мінімум концепту), в його синонімічних зв'язках, образних переосмисленнях, сполучуваності, пареміології та неклішованих текстах та висловлюваннях [6, с. 70]. В даній статті розглядається не суто концепт чи його лексична оболонка; головна увага зосереджена на прихованих проявах концепту у дискурсі в тих випадках, коли використовуються певні елементи з концептуального поля, хоча назва концепту і не згадується або коли кілька концептів свідчать про наявність ширшого смислового утворення.

Концепт СІМ'Я є одним із основних у будь-якій культурній спільноті. Можуть варіюватися сімейні цінності та структура сім'ї, проте сім'я лишається для людини найважливішим суспільним інститутом. Цей концепт може вербалізуватися, тобто знаходити своє матеріальне втілення у різноманітних мовних засобах, переважно на лексичному рівні та на рівні дискурсу. Наприклад:

1. *I know it isn't always easy to **keep the flame burning**. People grow **comfortable** with each other, or they become **creatures of habit**. And they are not always **in tune with their partners**. Sometimes when you have been in a **relationship** for a while, you get **bogged down** with a lot of **negativity** and **dullness**, and you get **tired** of dealing with all that stuff.*

*One trick when **you're feeling down** about your relationship is to imagine life without **the other**. ...*

*If you feel that **void**, if you feel a **sadness**, then take out some pictures and remind yourself what you were once like. Laugh together at how **young** and **stupid** and how **crazy** you both were, or even how you looked. Photos are great triggers of memory and emotion. Ask yourself if you too **have changed**.*

*Have you tried to make your **mate** what you want him or her to be, rather than **rejoicing** in your differences? What is it that you **have sabotaged** by trying to rewire the substance of the relationship to suit your needs?* [7, с. 377].

2. *“Always remember, ” his mother had reminded him frequently, “that you are a **Nately**. You are not a Vanderbilt, whose fortune was made by a vulgar tugboat captain, ... You are a Nately, and **the Natelys** have never done anything for their money.”*

*“What your **mother** means, **son**, ” interjected his father affably one time with that flair for graceful and economical expression Nately admired so much, “is that old money is better than new money and that the newly rich are never to be esteemed as highly as the newly poor. Isn’t that correct, my **dear**?” [8, с. 308].*

3. *“Now, what were your instructions from me?”*

“You told me to stay away from there. To stay away from Pilate.”

“Right.”

*“But you never told me why. They’re our **cousins**. She’s your own **sister**.”*

*“And you’re my own **son**. And you will do what I tell you to do. With or without explanations. As long as **your feet are under my table**, you’ll do **in this house** what you are told.”*

*“I know I’m **the youngest** one in this family, but I ain’t no **baby**. You **treat** me like I was a baby. You keep saying you don’t have **to explain** nothing to me. How do you think that makes me feel? Like a baby, that’s what. Like a twelve-year-old baby!”*

*“Don’t you **raise your voice** to me.”*

*“Is that the way your **father** treated you when you were twelve?” [10, с. 9].*

Аналіз ілюстративного матеріалу, який частково представлений вищенаведеними прикладами, дозволяє стверджувати, що концепт СІМ’Я може бути вербалізований у дискурсі за допомогою:

– Іменників, які позначають осіб, пов’язаних родинними зв’язками: **mother, son, cousins, sister, father, baby**. Кожен з цих іменників є назвою окремого концепту, проте у дискурсі вони одночасно з цим слугують і для вираження більш обширного смислового утворення. У такому випадку спостерігається співвідношення концептів “частина до цілого”.

– Парафрастичних лексичних одиниць, які позначають членів родини: **partners, creatures of habit** (замість *spouses*), **mate, the other** (замість *husband* або *wife*), **dear** (референт такого звертання есплікується в контексті, у даному випадку – *дружина*). Прикладом парафрази є також лексема **relationship (family)**.

– Власних іменників (прізвищ), яким передує артикль. Неозначений артикль вказує на одного з представників родини – **a Nately**.

Означений артикль, який супроводжує прізвище із закінченням множини, слугує для позначення сім'ї як єдиного цілого – *the Natelys*.

– Абстрактних іменників для позначення почуттів та емоцій членів сім'ї: *negativity, dullness, sadness*.

– Прикметників, дієприкметників та сталих атрибутивних словосполучень, які виступають в якості кваліфікаторів сімейних стосунків або становлять характеристику членів сім'ї: *comfortable, in tune with, bogged down, tired, young, stupid, crazy, the youngest*.

– Дієслівних форм для позначення можливих поведінкових дій в родині та зміни емоційного стану осіб в колі сім'ї: *you're feeling down, have changed, rejoicing, have sabotaged, treat, to explain, raise your voice*.

– Метафор, які саме в дискурсивному полі стають засобами вербалізації концепту СІМ'Я: *to keep the flame burning – to live together happily in the family, void – frustration caused by unsatisfactory family relations, your feet are under my table – you are the part of my family, in this house – in this family*.

Проведений аналіз дає змогу визначити характерні риси картини світу комунікантів. Картина світу – це особливий спосіб (поле) світорозуміння. Ядро поля утворюють основні категорії, які складають модель світу та передують ідеям і світогляду, формуються у членів суспільства або його груп; універсальні, обов'язкові для всього суспільства поняття та уявлення, без яких неможливим є його існування та функціонування [1, с. 44].

Англомовний повчальний дискурс репрезентує концепт СІМ'Я як багатовимірне утворення, для вербалізації якого використовуються різноманітні мовні засоби. Особливостями картини світу є уявлення про сім'ю як про надзвичайно складний та неоднорідний суспільний інститут. З одного боку, сім'я зображена як союз рівноправних осіб. Свідченнями цьому виступають лексеми *a partner, a mate*. Такі демократичні погляди контрастують з авторитарним відношенням батьків до дітей, яскравим свідченням чого виступає наведений вище фрагмент, де сім'я представлена лексемами *table* та *house* з метафоричним перенесенням значення. Також сім'я зображується як певний замкнутий клан та протиставляється іншим родинам, при цьому підкреслюється виключність представника визначеної родини: *a Nately* та *the Natelys*.

З огляду на таку багатовимірність концепту слушним видається твердження В.В. Воїнова про те, що захист свідомості потребує враховувати альтернативні інтерпретації змісту мовного знака і соціально-культурний контекст, на фоні якого з'являються ці інтерпретації [3, с. 11].

Ще одним значимим концептом, який розглядається в статті є КАР'ЄРА. Професійні досягнення займають одну з найвищих по-

зицій у системі цінностей англомовної особи. Вербалізація концепту КАР'ЄРА може відбуватися наступним чином:

1. "You know, I've been hearing a good deal about you, what with one thing and another. I hear you have **a great future** in front of you, they say you're **a very bright girl**."

"Thank you, " Anne says, thinking, Now comes the kicker.

"But if you'll just take a little advice from an old lady, you'd be a lot better off if you'd **push yourself forward** a little bit less. Listen to what some of the other scientists have to say. It doesn't always have to be your **ideas** that people work on. That isn't a good way to do research, honey. You have to be willing **to learn** from the others, from the people with more **experience** than you."

"I am willing to learn, " Anne says, thinking, You knew you wouldn't like it, now swallow it and get away.

Mrs. Schwartz shakes her head sadly. "No, I see how it is, especially with you young girls these days, you have **to be competing with the men, pushing right to the front** just **to prove** you can do it. Now, I'm telling you, honey, that's not **a good idea**." [9, c. 238].

2. Emotion-charged, the voice faltered. Pearson put a hand on Coleman's arm. He said imploringly, "Listen to an old man who's been through it all, who made the mistake of **falling behind**. Don't let it happen to you! Lock yourself in a closet if you have to! Get away from the phone and the files and paper, and **read and learn and listen and keep up to date!** Then they can never touch you, never say, "**He's finished, all washed up; he belongs to yesterday**." Because you'll know as much as they do – and more. Because you'll have **experience** to go with it..." [5, c. 285].

Засобами вербалізації концепту КАР'ЄРА виступають лексичні одиниці та словосполучення, часто з оцінною семантикою, які стосуються таких полярних площин даного концепту як успіх та невдача, а також лексеми, які належать концептуальному полю КАР'ЄРА в дискурсивній формації повчання. До таких засобів вербалізації належать:

– Дієслова руху, які вказують на просування особи по кар'єрній драбині. При цьому спостерігається наступна опозиція: дієслова з семантикою "рух уперед" вказують на успіх: **push yourself forward, pushing right to the front**, а дієслова з протилежною семантикою – "рух назад" свідчать про невдачу: **falling behind**.

– Дієслова активного стану, які позначають дії особи у професійному середовищі: **to learn, to be competing with, to prove, read, learn, listen, keep up to date**.

– Абстрактні іменники, які позначають або певні характеристики фахівця: **experience**, або результат ментальної активності: **ideas**.

– Оціночна лексика, яка вказує на рівень ерудованості, освіти, підготовки та професійні навички: **a very bright girl, finished, washed up**.

– Метафоричні одиниці з яскраво вираженим темпоральним ха-

рактором. Такий спосіб вербалізації також утворює опозицію. Посилання на минуле свідчить про невдачу кар’єри, яка не відбулася або близька до завершення: *he belongs to yesterday*. Звертання до майбутнього характеризує кар’єрні перспективи, професійні досягнення та здобутки: *a great future*.

Таким чином, особливостями картини світу мовців, про які можна стверджувати після проведеного аналізу, є бачення кар’єри як динамічного явища, руху вперед, де заохочується креативність фахівців та їх здатність генерувати ідеї, а чинник досвіду відіграє важливу роль. Засуджується пасивність, консерватизм та слідування старим зразкам та моделям. В концептуальному полі спостерігається чітке протиставлення “успіх-невдача”.

Повчальний дискурс охоплює велику кількість культурних концептів, одні з яких є ключовими, інші – другорядними. Вербалізація концептів відбувається різними шляхами як на семантичному, так і на синтаксичному рівні та рівні дискурсивної єдності. Подальші перспективи досліджень у даному напрямку вбачаємо в ґрунтовному аналізі ключових концептів повчального дискурсу, дослідженні шляхів втілення однакових концептів у різних видах дискурсу та метафоричному вираженні концептів в структурі дискурсу.

Література

1. Базылев В.Ю. Язык – ритуал – миф: Пособие по курсу. – М.: Московский гос. лингв. ун-т, 1994. – 227 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
3. Воїнов В.В. Соціально-оціночні номінації в контексті культури США. – К.: Либідь, 1994. – 143 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Хейли А. Окончательный диагноз: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, 2004. – 288 с.
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”. – 326 с.
7. Hawn G. A Lotus Grows in the Mud. – London: Bantam Books, 2006. – 521 p.
8. Heller J. Catch-22. – London: David Campbell Publishers Ltd., 1995. – 569 p.
9. Klass P. Recombinations. – New York: First Plume Printing, 1991. – 283 p.
10. Morrison T. Song of Solomon. – London: David Campbell Publishers Ltd., 1995. – 363 p.

Т.М. Галай, Ю.І. Гринда,

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ*

ЕКСПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕЗГОДИ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню експліцитних засобів вираження та функціонування мовленнєвих актів незгоди в англомовному художньому дискурсі.

The article is devoted to the research of the explicit means of expressing and functioning of the speech acts of disagreement in the English literary discourse.

Досліджувані проблеми в галузі прагматики, зокрема мовленнєвого акту незгоди, є, поза сумнівом, важливими у зв'язку з розвитком комунікативної лінгвістики, яка розглядає комунікативну компетенцію, як внутрішню здатність і готовність індивіда спілкуватися іноземною мовою. Сучасна наука спрямована на дослідження функціональної сторони мови, вивчення ролі особистості в процесі комунікації. Мова є засобом реалізації інтенцій індивіда, які завжди спрямовані на співрозмовника, тому аналіз досліджуваного явища пов'язаний із взаємовідносинами комунікантів у мовленнєвому акті. Недостатнє вивчення висловлювань зі значенням незгоди зумовило вибір теми нашого дослідження.

Відомо, що значення незгоди може передаватися різними способами. Одним з них є спосіб, де за допомогою допоміжного дієслова заміщується повнозначне, смислове дієслово:

– “*She’s a remarkable nice woman....You’d like her, Wally.*”

– “*I would not,*” said Wallace [7, с. 123].

Таким засобам вираження незгоди присвячено немало наукових праць: І.Б. Васильєва [3], Э.Н. Андриевская [1], П.А. Афанасьев [2], О.И. Еременок [4] та інші.

Метою цієї роботи є виявлення та різнобічне вивчення особливостей вживання експліцитних мовних засобів вираження незгоди в англомовному художньому дискурсі.

Мовленнєвий акт незгоди – це акт вербальної взаємодії мовця і слухача, іллокутивною метою якого є маркування сказаного співрозмовником як такого, що не відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця. Негопозитивний мовленнєвий акт належить до класу реактивних МА [5, с. 16].

Для **експліцитних мовних засобів вираження незгоди**

обов'язковою є повна реалізація в структурі речення елементів значення незгоди. Під експліцитними засобами вираження незгоди ми розуміємо висловлювання, у семантичній структурі яких присутня сема очевидної незгоди. Експліцитну незгоду виражають лише комунікativi, адже наявність семи очевидної незгоди характерна для замкнутого ряду одиниць, яким притаманний високий ступінь рекурентності [5, с. 18]:

– "...*Sonia mentioned your plans for Christmas dinner. Obviously you'd discussed it.*" – "*Wrong!*" he said crisply [11, с. 102].

Отже, засобом вираження експліцитної незгоди є комунікativi. Слід розрізняти такі групи комунікативів:

– **Однослівні комунікativi.**

Найпоширенішими однослівними комунікативами є: *no, nope, never, wrong, nonsense.*

Дуже часто незгода виражена за допомогою заперечного слова "*No*" та реалізується в одному із видів діалогічної єдності – у діалозі "питання-відповідь":

1. – "*It was curious my not wanting to know her, wasn't it?*" – "*No; I don't think so*" [12, с. 44].

2. – "*But I suppose you will be back soon?*" – "*No, I am going to be out of England for six months*" [12, с. 116].

Достатньо високу ступінь рекурентності має також комунікатив "*Never*". Він може означати:

а) відмову від пропозиції:

– "*Maybe, Rachael, you should just sell the place.*" – "*Never!*" She tossed up her head [11, с. 56].

б) заперечення попереднього висловлювання:

– DEELEY: "...*I bought you a few drinks myself.*"

– ANNA: "*You?*"

– DEELEY: "*Sure.*"

– ANNA: "*Never*" [9, с. 363].

Поряд із прямими засобами використовуються також непрямі мовленнєві акти, за допомогою яких автор має можливість висловити буквальне значення сказаного, не образивши нічиїх почуттів.

Наприклад:

1. – "*Oh, don't you see?*" cried his wife. "*They are merely asking you because you're my husband. It's humiliating.*" – "*Nonsense.*" replied Edward laughing. – "*And if they are, what do I care? I'm not so thin-skinned as that*" [8, с. 70].

2. – "*Aren't you coming for another couple of months?*" – "*I don't think Blackstable suits me very well. I'm always ill there.*" – "*Oh, nonsense. It's the finest air in England...*" [8, с. 210].

У наведених прикладах мовленнєвий акт незгоди виражений за допомогою однослівного комунікативу "*Nonsense*", що є також лек-

сичним засобом висловлювання незгоди. Його емоційне значення підсилене використанням вигуку “Oh”.

– **Надслівні комунікативи** зі значенням незгоди також групуються навколо декількох основних ядерних значень.

Найширше представлена група зі значенням “*certainly not*”: *no chance!, no way!, not half!, no fear!, no go!, not much!, not on any account!, not a bit!, by no means!* та інші.

Найширше вживаються комунікативи “*Not a chance*” та “*No way*”. Ці комунікативи близькі за значенням і вживаються в аналогічних контекстах. Так, вони можуть виражати:

а) заперечення сказаного співрозмовником:

– “*I understand what’s happening, of course. You’re sick with jealousy.*”

– “*No way!*” *Rachael shrugged with commendable coolness* [11, с. 94].

б) неприйняття пропозиції співрозмовника:

1. – “*What would you say to opening the beaches, just for the Fourth of July week-end?*” – “*Not a chance.*” [6, с. 40].

2. – “*My everyday rate’s two hundred a day. But this is special. I think you’ll pay double.*” – “*Not a chance*” [6, с. 50].

в) відмову виконати дію:

– “*Do you believe that! He actually said that to me!*” *Sawyer snorted angrily. Always the peacemaker, Adam says.* – “*...He’s got a hell of a load to carry around. Cut him a little slack, call him back.*” – “*No way*”, *Sawyer seethed* [7, с. 124].

Негативну відповідь на запитання співрозмовника передає також комунікатив “*Not half*” та “*Not a bit*”. Наприклад:

1. DOOLITTLE “*This, I tell you. Look at it. Look at this hat. Look at this coat.*”

PICKERING “*Has Eliza been buying you clothes?*”

DOOLITTLE “*Eliza! Not she. Not half. Why would she buy me clothes?*” [10, с. 54].

2. LIZA “*Drank! My word! Something chronic.*”

MRS. EYNSFORD HILL “*How dreadful for you!*”

LIZA “*Not a bit. It never did him no harm what I could see. But then he did not keep it up regular*” [10, с. 40].

Щодо експліцитних засобів вираження незгоди, потрібно зазначити, що існують граматичні та лексико-семантичні засоби вираження даного мовленнєвого акту. Розглянемо перший підклас лексичних діалогічних єдностей (ДЄ). Наприклад:

1. – “*Dr Ramsay is coming to luncheon tomorrow,*” *she said. “I shall tell them both that I’m going to be – married to you.”* – “*He won’t like it,*” *said Craddock rather nervously.* – “*I’m sure I don’t care. If you like it and I like it the rest can think what they like*” [8, с. 22].

2. – *"Do you think of calling yourself Ley-Craddock or Craddock-Ley, or dropping the Craddock altogether?"* – *"Well, to tell you truth, I hadn't gone so far as that yet."* Bertha gave a little scornful laugh. *"I think the idea is utterly ridiculous."* – *"I don't see that; I think it would be rather an improvement."* – *"Really, Edward, if I was not ashamed to take your name, I don't think that you need be ashamed to keep it"* [8, с. 187].

Тут автор використовує анафоричні ДЄ, тобто у першому прикладі компонент керівної репліки представлений таким анафоричним елементом, як *"It"* (*it=marriage*). У другому прикладі цим елементом є *"That"* (*that=idea*).

Наступним прикладом лексичних діалогічних єдностей є ітеративні ДЄ, де за допомогою повтору компонента чи цілої репліки автор висловлює незгоду із своїм співбесідником. Наприклад:

1. – *"You're very emphatic, dear doctor,"* said Miss Ley. *"Who is this gentleman?"* – *"He isn't a gentleman,"* said Dr. Ramsay, becoming purple with vexation [8, с. 29].

2. – *"What are you thinking about Aunt Polly?"* she asked. – *"I was thinking that one must be very penetrative to discover woman's emotions from the view of her back hair."* – Bertha laughed: *"I don't think I have any emotions to discover. I feel –, she sought for some way of expressing the sensation. "I feel as if I should like to take my hair down"* [8, с. 11].

Незгода з певним твердженням може бути виражена за допомогою запитання, як у прикладі:

– *"You have never shown any interest in the chickens before Aunt Polly."*

– *"Haven't I, my dear? Don't you remember last night I remarked how tough was that one we had for dinner? How long have you known Bertha, Mr. Craddock?"* [8, с. 33]

Прямі мовленнєві акти передаються переважно за допомогою таких граматичних форм як *"do not"*, *"cannot"*, та *"is not"*. Наприклад:

1. – *"Oh, bother the farm. It's our honeymoon."* – *"I don't think I could possibly stay away more than a fortnight"* [8, с. 51].

2. – *"I wonder if you realize what pain you cause me at times,"* said Bertha.

– *"Oh, I don't think I do anything of the kind"* [8, с. 82].

Такі прямі висловлювання незгоди як *"I don't think"*, *"I don't see"*, *"I can not agree"* використовуються дуже рідко у повсякденному житті. В даному випадку автор застосовує їх для того, щоб чітко та повно передати думку. В прикладах 2 і 3 автор використовує вигук *"Oh"* для того, щоб показати глибину почуттів співбесідника. Даний вигук позбавлений логічного значення; йому притаманне тільки емоційне значення.

Підсумовуючи результати дослідження, можемо зробити висновок, що мовленнєвий акт незгоди може бути виражений прямо для

досягнення більш чіткіших цілей.

Положення, викладені в даній роботі, не вичерпують повністю проблеми мовленнєвого акту незгоди. Вони відкривають перспективи подальших досліджень. Як покаже лінгвістичний аналіз, незгода з думкою співрозмовника є явищем, яке, з одного боку, пов'язане зі спілкуванням, а з другого боку – з соціально-культурними структурами та процесами.

Отже, при вивченні цього явища не слід обмежуватися лише набором граматичних і стилістичних правил. Дискурсний аналіз має містити елементи соціального та культурологічного аналізу. Саме тому розглянуті в даній роботі проблеми можуть одержати подальший розвиток у працях, спрямованих на контекстне дослідження процесу спілкування, зокрема й в інших дискурсах.

Література

1. Андриевская Э.Н. Формы выражения согласия/несогласия во французском диалогическом единстве // Тезисы конф. “Функциональные и семантические корреляции языковых единиц.” – К. – 1990. – С. 181-182.
2. Афанасьев П.А. Выражение подтверждения и отрицания в ответных репликах в современном английском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04. // Моск. гос. пед. ин-т. – М. – 1966. – 30 с.
3. Васильева И.Б. Какие типы кратких ответов существуют в английском языке? // Иностранные языки в школе. – 1959. – №3. – С. 32-40.
4. Еременок О.И. Ответно-воспроизводящий повтор в современном английском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04. // Одесский гос.ун-т, 1984. – 16 с.
5. Рудик І.М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди/незгоди в сучасній англійській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 // Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, – 2000. – 20 с.
6. Benchley P. Jaws. – London: Pan Books, 1976. – 285 p.
7. Hemingway E.A Farewell to Arms. – Санкт-Петербург: Original Reading. – 2004. – 413 p.
8. Maugham W.S. Mrs Craddock. – USA: Penguin Books, 1994. – 255 p.
9. Redgate J. The Killing Season. – London: Corgi Books, – 1970. – 190 p.
10. Shaw B. Pygmalion. – М.: Higher School Publishing House, – 1972. – 114 p.
11. Way M. The Carradine Brand. – N.Y.: Harlequin Books, – 1994. – 187 p.
12. Wilde Oscar. The Picture of Dorian Gray. – М., Foreign Languages Publishing House, – 1958. – 286 p.

В.А. Гладка,

Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича,

м. Чернівці

ПОНЯТТЯ “НЕОЛОГІЗМ” У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

З точки зору сучасних лінгвістичних досліджень визначено поняття “неологізм”, встановлено критерії ідентифікації нових слів.

The notion of the neologism is defined in the view of the modern linguistic investigations; also the criteria of the identification of new words are determined.

Незважаючи на упереджене ставлення лінгвістів XVIII ст. до такого явища, як неологізація мови (вважалося, що неологізми “псувають” народну мову), поповнення лексики – історично неминучий процес, необхідний для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова могла відповідати потребам суспільства як у спілкуванні, так і в закріпленні результатів пізнання дійсності, в розвитку та збагаченні культури народу. Мова ніколи не залишається чимось застиглим і незмінним. Будь-яке нове слово, за образом висловленням російської дослідниці Н.З. Котелової, являє собою “новий монументальний камінь, який входить до складу тієї піраміди мови, яку творять народи продовж віків, засвідчуючи своє буття, і останній, верхній, камінь якої буде покладений лише тоді, коли її [піраміди] будівництво буде завершено” [10, с. 5]. Іншими словами, розвиток мови припиниться лише тоді, коли припинить своє існування саме людство.

Важливість наукового опису неологізмів, розв’язання проблем їхнього виникнення, а також порівняння корпусів неологізмів у різних мовах і обговорення можливостей їхнього планування, визнана вже давно. Найбільших успіхів у розробці теоретичних і методичних питань неології досягли французькі лексикологи, зокрема М. Cohen, А. Darmsteter, L. Deroy, В. Gardin, Р. Gilbert, L. Guilbert. Успішно розробляли науку про неологізми також російські лінгвісти, серед яких В.І. Заботкіна, Н.З. Котелова, Є.О. Левашов, В.М. Сергєєв та ін. Практичними лексикографічними проблемами неологізмів займалися також англійські та американські лінгвісти, а саме: J. Algeo, R. Vaayen, G. Cannon, С. Cutler, W. Lee, J. Simpson.

Проте новий антропоцентричний підхід до вивчення мови та мовних явищ загалом і неологізмів зокрема, який полягає у дослідженні взаємодії між процесом творення нових слів та їхнім використанням

у конкретному комунікативному акті, зумовлює інтерес лінгвістів до вивчення мовних явищ з точки зору їхніх функцій у мовленнєвій діяльності, визначаючи в такий спосіб **актуальність** нашого дослідження. Основна **мета** й **завдання** запропонованої розвідки полягають у висвітленні та аналізі досить традиційних питань і проблем неології (виявлення та ідентифікація нових слів) у світлі сучасних лінгвістичних парадигм.

Загалом у лінгвістичній науці поняття “неологізм” (від гр. νέος ‘новий’ і λόγος ‘слово’), незважаючи на давню традицію його вивчення, залишається досить суперечливим. До визначення цього мовного явища існує два підходи – вузький і широкий, в основі яких лежать різні ознаки неологізмів.

Так, прихильники вузького підходу, ґрунтуючи свої міркування на денотативному критерії, основне призначення неологізмів вбачають лише в позначенні нових реалій (понять, предметів, явищ). Отож, деякі словники визначають неологізм як слово чи мовний зворот, що недавно з’явилися в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета тощо” [12, с. 496], як “слово або зворот, створені для позначення нового (раніше не відомого) предмета або для вираження нового поняття” [1, с. 261].

Подібні думки спостерігаємо також у лінгвістичних дослідженнях Н.М. Шанського, який тлумачить неологізми як нові лексичні утворення, які ще не ввійшли або ще не входили в загальнолітературне вживання, і які виникають через суспільну необхідність для позначення нового предмета або явища, зберігаючи відчуття новизни для носіїв мови [20, с. 158-161]. О.П. Єрмакова, підкреслюючи місце неологізмів у лексиці нашого часу й найближчого майбутнього, визначає цей клас слів як “лексичні одиниці, які ще не загально-вживані, але можуть ними стати, які з’явилися в мові в певний період і не існували раніше, які відчуються як нові в мовній свідомості носіїв мови” [8, с. 56].

Виходячи в своїх міркуваннях із соціолінгвістичного підходу до вивчення сутності мови, ці лінгвісти пояснюють будь-які зміни в лексичній системі мови позамовними чинниками. На їх переконання, мова, як перше найважливіше й найнеобхідніше надбання людини, є “продуктом суспільства” й засобом спілкування у зв’язку з її суспільним статусом і роллю (А. Мейє, Л. Щерба, Є. Поливанов, Б. Ларин та ін.). Висуваючи так екстралінгвальну детермінованість лексичного збагачення як визначальну ознаку поняття “неологізм”, вони стверджують, що словникові інновації зумовлені ускладненням соціальних відносин – розвитком науки й техніки і, відповідно до цього, потребою у позначенні нових реалій, понять і явищ.

Не заперечуючи важливу роль зовнішніх факторів у розвитку словникового складу мови, прихильники комунікативного підходу

стверджують, що не завжди лексичні зміни залежать виключно від них [зовнішніх факторів]. Адже, будучи одним із проявів життя мови, поповнення словника, як і еволюція мови загалом, регулюється чинниками не лише зовнішнього, а й внутрішнього порядку. Саме функціонування мови як засобу комунікації здатне “породити імпульси таких змін, які самі по собі не залежать від історії народу” [18, с. 40].

Погоджуючись з таким твердженням, зазначимо, що, дійсно, на лексичне збагачення словника будь-якої мови впливають як позамовні, так і внутрішньомовні фактори. До того ж розглядати їх слід лише у взаємодії, оскільки автономні процеси, які відбуваються всередині лексичної підсистеми мови й направлені на удосконалення системи номінації, зумовлені зовнішнім стимулом, зокрема актуалізацією певних суспільних явищ або понять. Останнє породжує мовний механізм, який прагне дати вже відомому поняттю зручне для даного стану мовної системи позначення, яке б відповідало тим чи іншим тенденціям у її сучасному розвитку. У такий спосіб зовнішні стимули ніби “оформлюють” внутрішньомовні фактори й тенденції, серед яких насамперед вирізняються такі, як тенденція до мовної економії, тенденція до семантичної регулярності й регулярності внутрішньомовних відношень, а також протилежна їм тенденція до диференціації мовних засобів, прагнення до урізноманітнення й виразності мовлення (див. детально [6]).

Тому, під час визначення поняття “неологізм”, поряд з екстралінгвальними факторами, які зумовлюють появу нових слів, необхідно враховувати також внутрішньомовні процеси (розширення й звуження значення, метафоризація і метонімізація значення, нашарування різних конотативних і стилістичних відтінків на основне узуальне значення слова), внаслідок яких творяться неолексеми. Іншими словами, неологізмами слід вважати не лише власне нові слова, які позначають нові реалії, а й слова, вживані з новим значенням з різними комунікативними цілями.

Отже, за визначення більшості лексикографічних джерел, неологізми визначаються як слова, значення слів або словосполучення слів, які з’явилися в певний період у мові або використані один раз (“оказіональні” слова) в тексті або акті мовлення [7, с. 131; 21, с. 331]; як “слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови” [17, с. 417]; нові слова й словосполучення з новими значеннями, які з’явилися в мові в результаті запозичення, калькування, словоскладання, абрєвіації, переносу, розширення або звуження значення [26, с. 15].

Подібні міркування спостерігаємо також у лінгвістичних дослідженнях. Так, М. Гревіс розглядає неологізм як “un mot nouvellement créé ou un mot déjà en usage, mais employé dans un sens nouveau” [25,

с. 73]. За визначенням О.С. Кубрякової, неологізм – це “нове слово (стійке словосполучення), що відповідає потребам спілкування, нове за значенням і за формою (або лише за значенням, або лише за формою), що було створене за словотворчими законами даної мови або запозичене з іншої мови і що сприймається носіями даної мови в якості нового протягом певного часу” [11, с. 35].

Невизначеність і розбіжність у поглядах лінгвістів, спостерігаються також у з’ясуванні критеріїв ідентифікації нових слів та їхніх основних ознак, про що не раз констатували лінгвісти [3, с. 28; 16]. Так, Л.В. Сахарний, ставлячи проблемне запитання про те, що ж таке “нові слова” в мові, розмірковує: “Ті, що ще не з’явилися? – Тоді чи це – слова? – Ті, що вже з’явилися, але ще не ввійшли до узусу? – Тоді, це – ще не слова мови. – Ті, що вже ввійшли в мову? – Тоді, чим вони, “нові слова”, в словотворчому плані відрізняються від “старих слів?” [16, с. 18]. Розв’язати поставлене питання мовознавець пропонує за допомогою критерію лексикалізації або, за його словами, за фактом проникнення новоутворень у мову. Він підкреслює, зокрема, що “вони [нові слова] до того часу залишаються неологізмами, поки остаточно не засвоюються мовою” [16, с. 32]. Належачи власне до особливого, часто зниженого стилю, неологізми позбавлені, на думку О.С. Ахманової, “прав громадянства” в загальнонародній мові [1, с. 261]. Початково нове слово рідко з’являється в устах мовців або обмежене в використанні. Якщо ж воно усталиться в лексиці (й не лише з даниною моді), незабаром воно лексикалізується, закріпиться у словниках і втратить статус неологізму.

Зазначимо, що деякі лінгвісти серед основних критеріїв під час ідентифікації нових слів висувають саме лексикографічну ознаку неологізмів, яка вказує на те, що нове слово ще не повинно бути зареєстрованим у словниках [9; 23].

Подібну думку висловлює В.В. Лопатін, визначаючи неологізм залежно від того, до якого запасу мови – активного чи пасивного – належить це слово. На момент своєї появи нові слова входять до пасивного складу мови, але, як тільки вони стають загальноживаними й переходять до активного запасу словника, вони припиняють бути неологізмами [13].

З цього приводу відразу виникає питання: за якими критеріями відрізнити активний запас від пасивного. Російський мовознавець О.О. Реформатський запропонував три питання, відповіді на котрі дозволять розв’язати поставлену проблему, а саме: 1) коли? 2) для кого? 3) в якому випадку? Якщо відповіді, як стверджує лінгвіст, відповідно будуть 1) завжди, 2) для всіх, 3) у всіх випадках, маємо справу зі словом активного запасу словника [15, с. 129]. А вже відповіді 1) інколи або зрідка, 2) для певної групи осіб, 3) у деяких випадках – будуть означати, що це слово належить до пасивного словника.

Абсолютно протилежного погляду дотримується В.Г. Гак, який вважає однією із суттєвих ознак неологізму його прийнятність, закріпленість у загальному вжитку [4, с. 58]. Аналогічного погляду дотримуються також французькі лінгвісти, які тлумачать неологізми як “дискретні одиниці, які здатні лексикалізуватися, ізолюючись прогресивно від контексту, в якому вони виникли” [24, с. 52]. На тому, що слово отримує статус неологізму лише тоді, коли воно отримує право бути цитованим у стандартних текстах і/або тоді, коли воно вживається більшістю мовців (зокрема в загальній пресі), наголошують також французькі дослідники М.Т. Cabre та L. de Yzaguine [22].

Натомість, при цьому лінгвісти наполягають на відокремленні неологізмів від інших видів лексичних інновацій, а саме від 1) запозичень (ксенизмів), 2) індивідуальних авторських новоутворень або вживань (гапаксів), 3) слів, які є плодом журналістської або рекламної творчості й стосуються швидкоплинних явищ (ефемеризмів), 4) мовленнєвих okazіоналізмів [4, с. 58], а також від 5) будь-яких термінологічних інновацій, які належать до специфічної області в технології, науці та індустрії [22]. Іншими словами, неологізми повинні належати до “середнього рівня” науковості – вживатися поза вузькоспеціалізованим контекстом [23].

Натомість останнім часом у мові активізувався такий процес як перехід лексики з пасивного словника в активний без відповідних семантичних зсувів. Насамперед, мова йде про слова вузької сфери використання та історизми, які здавалося зникли назавжди з активного обігу мови й друге народження яких виправдане широким використанням відповідних понять.

Поряд з цим, унаслідок економічних, культурно-політичних і мовних контактів з іншими народами, в мові з’являються іншомовні слова, які відбивають специфіку побуту інших країн. У цьому випадку процес запозичення, як зазначалося нами [див.: 6], здійснюється не лише з метою номінації нових для мовного суспільства реалій, а й з метою більш раціонального та експресивного вираження вже відомих понять.

Вищезазначене доводить нас до висновку, що до неологізмів слід зараховувати також активізовані історизми й запозичення з інших мов. На підтвердження правильності й доцільності наших міркувань наведемо визначення неологізмів Н.З. Котелової, яка під цим класом слів розуміє як власно нові, вперше утворені або запозичені з інших мов слова, так і слова, відомі в мові або які вийшли на певний період з активного вживання, а зараз стали широко вживаними, а також ті похідні слова, які ніби існували в мові потенційно й були утворені від давно утворених слів за відомими моделями лише за останні роки [10, с. 7].

Деякі лінгвісти вважають вирішальним критерієм неологізму

“свіжість і незвичність” слова, які відчуються носіями мови [див., напр.: 2, с. 472]. Тобто слово, на їх думку, залишається неологізмом доти, доки мовці відчують у ньому новизну.

Але з таких позицій поняття “неологізм” стає досить відносним, адже лексична компетенція і “відчуття неологізму” не тотожні в різних носіїв мови: пересічна особа може й не знати або просто не усвідомлювати, що нове слово, яке вона чує навколо себе, є новим лише для неї. Оскільки відомо, що доля слів неоднакова для всіх: одні з них відразу стають загальноприйнятими, знайомими для носіїв мови, інші, хоча й з’явилися в мові раніше, – менш уживані й зберігають “ознаку новизни”.

Не спрацьовує цей критерій також під час ідентифікації неологічної одиниці групою інформаторів. Французькі лінгвісти, проводячи статистичні дослідження “неологічного відчуття” (*sentiment néologique*), характеризують його як “*sentiment à éclipses*”, яке виявляється в тому, що не всі інформатори вказують на одне й те саме значення слова, яке, на їх думку, є новим [24, с. 46]. Тому, суб’єктивне “відчуття новизни” слова, яке підтримується такими об’єктивними показниками, як невідомість або мала відомість, пасивність або зростаюча активність у його вживанні в певному мовному суспільстві [8, с. 55], не робить його неологізмом.

Ще одним із критеріїв, на якому базують свої міркування лінгвісти під час визначення сутності нових слів, є часовий критерій. Обмежуючи час виникнення і довготривалість існування слова як нового, вони вважають достатньою такою ознаку як недавнє виникнення слова й розглядають неологізми як “нові слова, які виникають за пам’яті певного покоління” [5, с. 90]; як “слова певного періоду, що є новими по відношенню до попереднього періоду” [14, с. 11-19]; як “нову словникову одиницю, яка інтенсивно використовується в різних типах текстів протягом досить довготривалого періоду, а також одиницю, яка функціонує в мові віднедавна, чия поява фіксується носіями мови на основі попереднього мовного й культурного досвіду” [19, с. 216].

Власну систему параметрів-конкретизаторів характеристики нових слів і підстав для їх класифікації дає Н.З. Котелова, серед яких вона виокремлює: 1) конкретизація за параметром “час” (коли?), 2) конкретизація за параметром “мовний простір” (де?), 3) конкретизація самих одиниць, які оцінюються у плані їх новизни, 4) конкретизація новизни їхніх структурних ознак (яким чином нові?) [10].

Проаналізувавши існуючі в мовознавчій науці критерії ідентифікації нових слів, дозволимо собі запропонувати ознаки, на основі яких можливо було б легше виокремити неологізми й повніше розкрити їхню мовну сутність, а саме: 1) часовий критерій – обмежений період (10-20 років) виникнення неологізму відносно даного періоду мови; 2)

критерій лексикалізації – вживання неологізму більшістю мовців, але за яким відчувається ще ознака новизни; 3) лексикографічний критерій – фіксація нових слів у відповідних словниках нових слів.

Враховуючи вищевикладені нами критерії визначення неологізмів, сформулюємо своє бачення сутності цього класу слів. Отже, на наш погляд, неологізмами слід вважати нове слово або стійке словосполучення, нове за значенням або за формою і значенням, створене за останні 10-20 років за словотворчими законами даної мови, або запозичене з іншої мови за потреб спілкування, або яке перейшло з пасивного складу мови, яке сприймається носіями даного мовного суспільства як нове й зафіксоване в словнику нових слів. Класифікація неологічних утворень та її критерії визначають **перспективу** подальших наукових розвідок.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Баш Л.М. Неологизмы // БСЭ. – 3-е изд., 1974. – С. 1404-1405.
3. Габинская О.А. Типология причин словотворчества. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 152 с.
4. Гак В.Г. Семантическая структура слов как компонент семантической структуры высказывания // Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971. – С. 78-96.
5. Гак В.Г. Новые слова и новые словари // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, ЛО, 1978. – С. 15-29.
6. Гладка В.А. Фактори збагачення номінативного фонду сучасної французької мови // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Вип. 425. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 34-37.
7. Горшков А.И. Неологизм // Русский язык: Энциклопедия. – М.: Совет. энцикл., 1979. – С. 131.
8. Ермакова О.П. Лексические значения производных слов. – М.: Наука, 1984.
9. Жлуктенко Ю.А. Неорганический язык в многоязычной ситуации // Языковые ситуации и взаимодействие языков. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 22-42.
10. Котелова Н.З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, ЛО, 1978. – С. 5-26.
11. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – 174 с.
12. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
13. Лопатин В.В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 152 с.

14. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 246 с.
15. Реформатский А.А. Введение в языковедение. Изд.4-е, испр. и доп. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
16. Сахарный Л.В. К тайнам мысли и слова. – М.: Просвещение, 1983. – 159 с.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
18. Серебрянников Б.А. Об относительной самостоятельности развития системы языка. – М.: Наука, 1968. – 127 с.
19. Чекалина Е.М. Лексикология французского языка. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербур. ун-та, 1998.
20. Шанский Н.В. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Изд-во Московск. госуд. ун-та, 1968. – 310 с.
21. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
22. Cabre M.T., Yzaguine L. (de). Stratégie pour la détection demi-automatique des néologismes de presse // Traduction, Terminologie, Rédaction: Etudes Sur le Texte et Ses Transformations. – Montréal: Pq, Canada, 1995. – P. 89-100.
23. Cellard J., Sommant M. 500 mots nouveaux définis et expliqués. – P., 1979.
24. Gardin B., Lefèvre G., Marcellesi Ch., Mortureux M.-F. A propos du “sentiment néologique” // Langages: La néologie lexicale. – Décembre, №36. –P.: Didier-Larousse, 1974. – P. 45-52.
25. Grevisse M. Le Bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d’aujourd’hui. – P.: Librairie A.Hatier, 1964. – 1194 p.
26. Nová slova v češtině / Pod ved. O.Martincové. – T.2. – Praha, 2004.

УДК 81'373. 421

А. В. Гнатюк,

Волинський національний університет,

м. Луцьк

ДОСЛІДЖЕННЯ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУМНІВУ

Стаття присвячена дослідженню синонімічного ряду “DOUBT, UNCERTAINTY, DUBIETY, DUBIOSITY, SKEPTICISM, SUSPICION, MISTRUST, DISTRUST”, у якому порівнюються значення складових лексем та визначаються різні види синонімів.

The article presents the research on synonymous group of nouns

“DOUBT, UNCERTAINTY, DUBIETY, DUBIOSITY, SKEPTICISM, SUSPICION, MISTRUST, DISTRUST”. The meanings of these lexical units are compared and analyzed, as well as different types of synonyms are singled out in the synonymous group.

Метою статті є порівняльний аналіз компонентів синонімічного ряду “DOUBT, UNCERTAINTY, DUBIETY, DUBIOSITY, SKEPTICISM, SUSPICION, MISTRUST, DISTRUST”.

У зв’язку з цим ставимо такі завдання:

- проаналізувати лексичні одиниці за структурою;
- визначити ступені спорідненості та розбіжності значень досліджуваних лексичних одиниць;
- вичленити набір сем, властивий даному синонімічному ряду.

Актуальність теми зумовлена високою частотністю вживання членів даного синонімічного ряду у комунікативних процесах, як англомовної, так і світової спільноти, та недостатнім його вивченням. Осільки сумнів знаходить відображення у семантиці багатьох слів (синонімів), постає необхідність детальніше вивчити синонімічний ряд, котрий вони утворюють.

Синоніми є одним із головних показників багатства мови, що забезпечують точність висловлення думки, різноманітність мовлення [4, с. 209].

Існує два основних підходи до визначення синонімів: семантичний та операційно-семантичний. Згідно першого підходу, синоніми визначаються, як слова, що мають однакове лексичне значення та відрізняються лише його відтінками. Сутність операційно-семантичного підходу полягає у спробі поєднати звичайне уявлення про синонімію як семантичну відповідність з уявленням про синоніми, як про слова, котрі можуть відрізнитись одне від одного за значенням. Даний підхід призвів до концепції нейтралізації семантичних розбіжностей синонімів у чітко визначених позиціях, що визначаються семантичними, лексичними, синтаксичними та іншими ознаками [1, с. 216-217].

За критерієм ступеня близькості значень синоніми класифікуються на повні та неповні [4, с. 207], або на точні і квазісиноніми (неточні) [1, с. 218], чи на абсолютні та відносні [5, с. 447]. Точні (повні, абсолютні) синоніми – це слова, тлумачення яких повністю співпадають. Квазісиноніми (неповні, відносні, неточні) синоніми – слова, яким притаманний збіг більшої частини семантичного обсягу.

Синоніми можуть різнитися відтінками значення (семантичні чи ідеографічні), стилістичним забарвленням (стилістичні) або за двома вказаним ознаками відразу (семантико-стилістичні) [3, с. 27; 5, с. 447]. Залежно від розбіжностей у відтінках значення синоніми поділяють на поняттєві та конотативні синоніми, а серед конотативних виділяють емоційно-оцінні та стилістичні [4, с. 208].

За структурою синоніми можуть бути різнокореневими та однокореневими, що відрізняються один від одного суфіксом, префіксом, чи одночасно обома згаданими морфемами [5, с. 447]. У досліджуваному ряді існує дві пари спільнокореневих елементів, що утворюють дві групи однокореневих синонімів: *dubiety-dubiosity, mistrust-distrust*.

Група синонімів, об'єднана спільним значенням, становить синонімічний ряд. У ньому наявна домінанта – стилістично нейтральне слово, що найповніше відображає семантику лексем цього ряду [4, с. 208]. Навколо синонімічної домінанти групуються слова, синонімічне значення яких є дещо вузким. Саме у рядах синонімічних слів найзручніше зіставити та порівняти синонімічні значення [3, с. 27-28].

При дослідженні синонімічного ряду “*DOUBT, UNCERTAINTY, DUBIETY, DUBIOSITY, SKEPTICISM, SUSPICION, MISTRUST, DISTRUST*”, його елементи класифікуються на синоніми різнокореневі та однокореневі (за структурою), абсолютні і часткові (за ступенем спорідненості значень), семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні (для часткових синонімів залежно від сфери розбіжностей). Домінантою ряду вважається лексема “*DOUBT*”.

Як метод розкриття семантики слів, використовується компонентний аналіз за словниковими дефініціями описаний Арнольд І. В., який базується на логічній операції визначення понять. Етапи такого визначення включають виділення найближчого класу, до якого відноситься предмет, та виявлення класових відмінностей, що відрізняють даний предмет від інших предметів цього ж класу [2, с. 51]. Згідно методики Арнольд І. В., спираючись на словникові дефініції слова, значення слова розбивається на елементарні складові – семи [2, с. 50]. Джерелом дефініцій служить англомовний словник синонімів *Webster's Dictionary of Synonyms* [6].

Розглянемо кожен із членів досліджуваного синонімічного ряду.

“*DOUBT implies both AN UNCERTAINTY about the truth or reality of something and INABILITY TO MAKE A DECISION, often after study or investigation: frequently the term implies such a feeling or state of mind in respect to religious beliefs or doctrines formerly accepted without question* [6, с. 855].” За дефініцією, “*DOUBT*” позначає, як невпевненість щодо істинності чи дійсності речей та прийнятих суспільством догм, так і неспроможність прийняти рішення. До структури сигніфікату лексеми “*DOUBT*” входять семи “невпевненість”, “сумнів”, “вагання”, “несприйняття”. Лексема є нейтральною з точки зору відсутності експресивного компонента у дефініції слова.

“*UNCERTAINTY stresses the lack of certainty or certitude, and may, on the one hand, imply a mere falling short of these, or it may, on the other hand, imply so far a removal from them that one is aware that one has grounds only for guessing or surmising; it may imply that one has no*

conviction regarding the reality, truth or rightness of something or that one cannot predict the action, the course, or the outcome of someone or something [6, с. 855].” За дефініцією, “UNCERTAINTY” вказує на глибoku чи неістотну нестачу упевненості та служить для позначення відсутності упевненості на рахунок перебігу певних подій, що, на нашу думку, граничить зі страхом. У значенні лексеми виділяємо наступні семи: “невпевненість”, “страх”.

“DUBIETY stresses a lack of sureness rather than an ability to reach a decision as to where the truth lies. But it regularly carries a strong implication of wavering or fluctuations between one conclusion and another [6, с. 855].” Значення лексичної одиниці “DUBIETY” сигналізує про відсутність упевненості та про вагання між прийняттям того чи іншого рішення або висновку і включає такі семи, як “невпевненість” та “вагання”.

“DUBIOSITY suggests uncertainty, vagueness, indistinctness, or mental confusion [6, с. 855].” За дефініцією, значення “DUBIOSITY” включає семи “невпевненість”, “невизначеність”, “незрозумілість”, “збентеження”.

“SKEPTICISM suggests in its general sense an unwillingness to believe without demonstration, or an incredulity while any plausible evidence to the contrary exists: it usually refers to a habitual or temperamental state of mind or to a customary reaction to something proposed to belief [6, с. 855].” Лексема “SKEPTICISM” демонструє небажання сприймати що-небудь на віру без доказів та слугує для позначення звичної для людини реакції на судження, що пропонується до прийняття на віру. Синонім “SKEPTICISM” протиставляється іншим членам синонімічного ряду наявністю сем “небажання вірити”, “несприйняття”.

“SUSPICION stresses conjecture or apprehension that someone or something is not true, real, or right in any of the senses of those words or that he or it has worked or is working evil or injury; the term also implies that the conjecture or apprehension is accompanied by UNCERTAINTY or DOUBT. SUSPICION implies a lack of faith in the truth, reality, and also a possible but not as yet well-grounded charge or accusation [6, с. 855-856].” У дефініції вказано, що “SUSPICION” позначає наявність здогадки про нещирість мовця, неістинність речей та їхній негативний вплив. “SUSPICION” також передає значення нестачі віри у істинність, дійсність, правильність та описує необгрунтоване звинувачення. До структури сигніфікату члена синонімічного ряду “SUSPICION” входять семи “підозра”, “сумнів”, “невпевненість”, “звинувачення”.

“MISTRUST implies DOUBT that is based upon SUSPICION and that therefore precludes the possibility of one’s having faith, or confidence, or trust in person or thing.” [6, с. 270] “MISTRUST suggests domination by SUSPICION and, usually, FEAR [6, с. 856].” “MISTRUST” пе-

редає значення сумніву (DOUBT), в основі якого лежить підозра (SUSPICION) та страх (FEAR), що усувають будь-яку можливість віри, впевненості чи довіри кому-небудь чи чому-небудь. У тлумаченні синоніма “MISTRUST” диференціюються семи “сумнів”, “підозра”, “страх”, “невпевненість”, “недовіра”.

“DISTRUST denotes a lack of trust or confidence. However, DISTRUST implies much certitude that something is wrong and suggests conviction of another’s guilt, treachery, weakness, or the like [6, с. 270].” Лексема “DISTRUST” протиставляється іншим членам ряду наявністю експресивного компонента “глибока упевненість у неправильності речей”. Сигніфікат синоніма “DISTRUST” включає впевненість у провині іншої людини, її зраді, слабкості і т. ін. У тлумаченні лексичної одиниці “DISTRUST” присутні семи “сумнів”, “невпевненість”, “звинувачення”.

Схематично результати компонентного аналізу можна зобразити у вигляді таблиці.

Результати компонентного аналізу

семи	невпевненість	сумнів	вагання	несприйняття	підозра	страх	звинувачення	невизначеність	незрозумілість	збентеження	недовіра	небажання вірити
слова												
doubt	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
uncertainty	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
dubiety	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
dubiosity	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-
skepticism	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
suspicion	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-
mistrust	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-
distrust	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-

У результаті аналізу одиниць синонімічного ряду були виявлені певні розбіжності між ними. Абсолютні синоніми у даному ряді відсутні. Усі члени ряду є частковими семантичними синонімами. Вони не носять емоційного забарвлення, вживаються у одних і тих же сферах спілкування і є стилістично нейтральними. У досліджуваному ряді існує дві пари спільнокоренових елементів. Загальним значенням усіх синонімів, що входять до досліджуваного ряду, є відчуття непевненості та сумніву.

Література

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды, том I. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. – М.: Школа "Языки русской культуры". Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995 – VIII с., 472 с.
2. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: Учеб. пособие. – М.: "Высшая школа", 1991. – 140 с.
3. Ващенко В. С. Слово та його значення. Посібник з лексикології. Дніпропетровськ: Дніпропетровський орден Трудового Червоного Прапора державний університет, 1976. – 40 с.
4. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К: Видавничий центр "Академія", 2006. – 336 с.
5. Ярцева В. Н., Ариутунова Н. Д., Виноградов В. А. – Языкознание. Большой энциклопедический словарь. 2-е (репринтное) издание "Лингвистического энциклопедического словаря" 1990 года. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
6. Webster's Dictionary of Synonyms. First Edition. A Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words. Springfield, Massachusetts, USA: Merriam Co. Publishers, 1947. – 907 p.

УДК 81'42

О.В. Горчак,
Національний університет "Острозька академія",
м. Острог

СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ПРАГМАТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ (на прикладі промов Маргарет Тетчер, Тоні Блера, Абрагама Лінкольна, Гордона Брауна, Нейла Армстронга та Нельсона Манделі)

Для того, щоб здійснювати свій вплив на слухачів, політичні промови повинні бути ефективними у сфері комунікації. До мовних засобів досягнення успішності політичних промов ми відносимо їх доступність, емоційність, сенсаційність та лаконічність. Ця стаття аналізує синтактико-стилістичні структури, які сприяють кращому запам'ятовуванню та поширенню інформації, підсилюючи вплив повідомлень на слухачів.

In order to influence the audience political speeches should be effective in the sphere of communication. Simplicity, emotionality, sensationalism and laconism belong to the language means of the

speeches' success. The following article analyzes the syntactic and stylistic structures that facilitate better memorization and spread of information by enhancing the influence of the message on the audience.

Здебільшого, у працях з проблем взаємовідношення мови і політики аналіз мовних засобів, які використовуються цілеспрямовано у відповідному мовному суспільстві, являє собою насамперед дослідження лексико-семантичної системи мови, оскільки вона найбільшою мірою підпорядкована впливу соціальних чинників. Питання, пов'язані із соціальною активністю слова в аспекті політичного впливу, його потенційної спроможності суттєво впливати на процес відображення людиною дійсності, а також її поведінки і суспільної діяльності, досі залишаються актуальними.

Український лінгвіст Худолій А.О. у своїй монографії “Функціональні зміни у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття” зазначає, що з-поміж лексичних та семантико-стилістичних показників прагматичної спрямованості американських публіцистичних текстів, синтактико-стилістичний показник є найбільш “функціонально орієнтованим”, оскільки виконує атрактивну функцію, а відтак є одним з найбільш цікавих для дослідження “політичного тексту” [7].

На прикладі промов відомих британських та американських політиків ми розглянемо комунікативно-прагматичну спрямованість політичного дискурсу, завданням якого є не стільки інформувати, скільки здійснювати соціально-психологічний вплив на аудиторію.

Існує безліч класифікацій синтактико-стилістичних мовних засобів. До основних прийнято відносити: вживання номінативних речень, навмисна зміна порядку слів у реченні (інверсія), замовчування (апозіпесиз), повтор, вживання емпатичних конструкцій, паралелізм та риторичні питання [6]. Однією з найбільш узагальнюючих класифікацій синтактико-стилістичних мовних засобів у лінгвістиці є класифікація Аткинсона, який у своїй книзі *Our Masters' Voices* виокремив наступні мовно-психологічні засоби переконання: *трьохкомпонентність*, застосування *контрастивних пар* та використання *прийменників як засобів ототожнення* [8].

На думку англійського дослідника Берда, одним із найбільш вдалих прийомів переконання є використання так-званого “*трьохкомпонентного списку*” [9]. Зокрема наголошується, що незалежно від теми промови чи маніфесту, “*список трьох*” дозволяє якнайкраще привернути увагу читача або слухача до повідомлення, оскільки є досить простим для сприймання та запам'ятовування.

Практичну реалізацію дії “*трьохкомпонентного списку*” ми можемо прослідкувати на прикладі наступних промов та закликів:

1) Коли населення було незадоволене політикою Маргарет Тетчер, воно вийшло на вулиці із простим заклицом:

Maggie, Maggie, Maggie

Out, Out, Out [9];

2) Основною візитною карткою промови Тоні Блера у виборчій кампанії 1997 р. були слова:

Education, Education, Education [9];

3) Абрагам Лінкольн у своєму геттисбергському зверненні 1863р. завдання уряду окреслив наступним чином:

Government of the people

By the people

For the people [9].

Таким чином, “*трьохкомпонентність*” відповідає прагматичному спрямуванню публічних промов на слухачів завдяки лаконічності та ємкості. Варто відмітити, що ефект “*списку трьох*” великою мірою залежить також від таких важливих фізіолого-психологічних даних індивіда як темп, тембр та ритм.

Іншою відмінною рисою “політичних спічів” є використання так званих “*контрастивних пар*”. В той час як “*список трьох*” використовує одноподібність компонентів, у прийомі “*контрастивних пар*” застосовується метод опозиції, контрасту. Прикладом є слова Нейла Армстронга, першої людини, що ступила на Місяць:

“One small step for man; one giant leap for mankind” [9].

Контрастивними парами у реченні є:

1) Small-giant;

2) Step-leap;

3) Man-mankind

Перші слова кожної з цих контрастивних пар (small, step, man) є буквральними, оскільки описують дії окремо взятої людини у певний проміжок часу. Проте слова-контрасти (giant, leap, mankind) є метафоричними. Зокрема, під виразом “*giant leap*” ми розуміємо “*технологічний прогрес*”. Варто також відмітити і одноманітну синтаксичну структуру речення, жодна з частин якого не має присудку. На фонологічному рівні теж простежується одноманітність: ритм і наголос в обох частинах є ідентичними.

Таким чином, контраст та повторення можуть включати в себе використання багатьох інших лінгвістичних прийомів, а саме: лексичне, семантичне, синтаксичне та фонологічне повторення.

Іншими яскравими прикладами цього прийому є:

А) Слова Нельсона Манделі:

“I stand before you not as a prophet but as a humble servant for you, the people... We have waited too long for our freedom. We can no longer wait.” [9].

У вище поданому реченні ми можемо прослідкувати викорис-

тання двох контрастивних пар. У першій парі Мандела протиставляє “*not being a prophet*” “*being a humble servant*”. Варто відмітити й те, що негативаційна частина фрази стоїть перед позитиваційною для того, щоб увага зосереджувалась на другій частині. Політик позиціонує себе не як пророка, який знає шляхи подолання та виведення країни з кризи, а як “*слухняного слугу*”, котрий віддано служить своєму народові. Граматично контрастивність виражається завдяки структурам “*not as/but as*”.

У другій частині речення Мандела використовує займенники, дієслова, обставини місця та заперечення, щоб утворити контрастивну пару. Фрази “*We have waited too long*” та “*We can no longer wait*”, власне, і є другою опозиційною парою вище наведеного речення. Займенники “*we/our*” роблять мовця частиною соціуму.

Б) Слова М. Тетчер, коли вона вперше прийшла до влади у 1979 р.:

“Where there is discord, may we bring harmony

Where there is error, may we bring truth.

Where there is doubt, may we bring faith.

Where there is despair, may we bring hope.” [9].

Контрастивні пари – *discord/harmony; error/truth; doubt/faith; despair/hope* – мають біблійне підґрунтя. Проте, якщо Біблія має на меті збагатити людину духовно, зміцнити її віру, то Політика ставить зовсім інше завдання. А саме – вплинути на індивіда через *hope*, загальноприйнятні, вічні біблійні заповіді. Слово-контраст *hope*, яке є останнім у промові, вступає у ролі асоціативного чинника з постаттю Маргарет Тетчер. Іншими словами, мета цього повідомлення є переконати слухача у тому, що саме цей політик може забезпечити гармонію, правду та віру населення шляхом відновлення сповідань на краще у майбутньому.

Ще одним важливим синтактико-стилістичним показником прагматичної спрямованості політичних промов є широке застосування займенників, які слугують засобом ототожнення. Російська дослідниця Ніколаєва наводить такий факт: коли Маргарет Тетчер оголошувала, що дружина її сина народила хлопчика, вона сказала: “*We are a Grandmother*”. На той час ця фраза викликала великий резонанс не тільки тому, що звучала досить дивно з граматичної точки зору, а й тому, що Прем’єр-міністр використала займенник “*ми*”, а не “*я*”. Традиційно, лише королі та королеви Великої Британії зверталися до населення займенником “*ми*”, оскільки вважалося, що це надавало їхній промові пафосу, і, відтак, вони говорили не лише від себе особисто, а й від всього населення. А тому, коли Тетчер використала займенник “*ми*”, її стали вважати “*пихатою леді*”, котра сама присвоїла собі королівський статус [5]. Проте, приклад Тетчер успадкували багато інших політиків, які також не мали жодного відношення до королівської династії, так як вони усвідомлювали ефект застосування займенника як чинника впливу на маси.

За допомогою використання займенників, політичний текст набуває образності та змістовності. Проаналізуємо, зокрема, промову Міністра Фінансів Великобританії Гордона Брауна 1998 року під час представлення проекту бюджету країни у парламенті.

“Only once in a generation is a tax system fundamentally reformed. The budget I bring before the house and country today begins the task of modernizing not just taxation but the entire tax and benefit systems of our country. We do this to encourage enterprise; to reward work; to support families; to advance the ambitions not just of the few but of the many.” [3].

Як бачимо, при зверненні до Парламенту промовець використовує займенник “I”, тоді як при згадці про імплементацію змін використовує займенник “we”. Цим займенником Гордон Браун наголошує на тому, що відповідальність за виконання бюджету є колективною, а не персоніфікованою.

У промові окрім, власне, варіювання займенників ми також можемо відмітити наступні характерні риси:

1) використання лексики, що надає сильного стилістичного значення окремим компонентам виступу (“only once”, “fundamentally”, “entire”);

2) повторення слова “country” декілька разів;

3) “чотирихкомпонентний список” в останньому реченні;

4) контрастивна пара “few-many”.

Таким чином, синтактико-стилістичні показники “політичного тексту” виконують експресивну, атрактивну та емоційну функції і застосовуються для привернення уваги слухача та підсилення прагматичного аспекту висловлення. Вони сприяють компактнішому представленню інформації, її кращому засвоєнню, підсилюючи інформаційно-психологічний вплив.

Література

1. Арутюнова Н.Д. *Дискурс//Лингвистический энциклопедический словарь*. – М.: Совет. энцикл., 1990. – С. 136-137.
2. Беглов И.И. *Внешнеполитическая пропаганда. Очерк теории и практики*. – М., 1983, – 210 с.
3. Виноградов С.И. *Слово в парламентской речи и культуре общения // Русская речь*. – 1993. – № 2-4.
4. Дмитрук О. В. *Маніпуляція поняттями і фактами в сучасних англомовних ЗМІ // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. – Харків, 2005. – № 667. – С. 57–61.
5. Николаева Т.М. *Лингвистическая демагогия // Прагматика и проблемы интенциональности*. – М., 1988. – С. 154 – 166.
6. Саламун К. *Язык и политика: Вербальная стратегия в политической деятельности // Язык и идеология. Реф. сбор.* – М., 1987. – С.52-54.
7. Худолій А.О. *Функціональні зміни у мові американської публі-*

цистики кінця XX – початку XXI століття. Монографія. – Острого: Вид-во НаУОА, 2006. – 384 с.

8. Atkinson M. *Our Master's Voices*, – Methuen, London, 1984, – 83 p.

9. Beard A. *The Language of Politics*, – Routledge, London and New York, 2000. – 121 P.

УДК 81'1

Н.В. Гришкова,
м. Рівне

КОНЦЕПТ ЯК МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Аналізується феномен концепту. У статті описано його основні ознаки.

The article focuses on the phenomenon of concept. The author describes its main qualities.

Останнім часом досягнення у галузі лінгвістичних досліджень свідчать про неабиякий інтерес учених до вивчення мовних явищ у екстралінгвальному контексті.

Об'єктом вивчення філософської, психологічної, лінгвістичної, літературознавчої, когнітивної парадигм є концепт.

Визначення концепту в рамках філософської теорії пізнання і відображення дійсності варіюються у такому діапазоні: від широкого (складні ментальні утворення – думки, знання, віра, причина, – осмислені на основі широкого онтологічного фону речей, які складають оточуючий світ, та власного досвіду людини) до дещо звуженого (смисли, якими оперує людина у процесі згортання, або інтеріоризації, знання про оточуючий світ, які зберігаються у вигляді квантів – таких, як життя, смерть). Фактично, філософська традиція, як і раніше, трактує концепт як згорнуті знання людини про світ, як складову світобачення, концептуальної картини світу, яка, в разі означення, явлена як мовна [19, с. 464].

Лінгвісти розглядають поняття концепту сьогодні дещо інакше.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики можна виділити два основних підходи щодо тлумачення терміна концепт: 1) концепт як загальне поняття (традиційне розуміння); 2) концепт як комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет (нове осмислення терміна в межах лінгво-філософської наукової парадигми) [5, с. 89].

З точки зору епістемології концепти кваліфікуються як складні ментальні утворення, виражені словами думка, знання, віра, причина тощо і осмислювані на основі широкого онтологічного тла речей,

власного досвіду та аперцептивного фону авторів.

В рамках відображувальної теорії концепти кваліфікуються як ті смисли, якими оперує людина в процесі інтеріоризації знань про довкілля, тобто в рамках осмислення всієї людської діяльності у вигляді деяких “квантів” знання.

Зазначене розуміння концептів сягає праць Р. Шенка та інших представників стенфордської школи, які розглядають їх як representation “семантичне уявлення”, conceptually based “семантичну зорієнтованість”. Керуючись певною інтенцією, номінатор обирає з концепту певні характеристики, що стають основою номінації. З огляду на це дискусійною є проблема природи самого концепта, його формування у мисленні [18, с. 24].

На рівні моделі “Смисл – Текст” ці поняття знаходять синтезований вияв у працях представників російської семантичної школи 80-х років Н.Д. Арутюнової, І.О. Мельчука, А. Вежицької, О.С. Кубрякової, Р.М. Фрумкіної. За свідченням Р.М. Фрумкіної, повноправне використання терміна концепт у російських текстах починається завдяки перекладам англомовних авторів, у працях яких він вживається у значенні “загальне поняття”.

Так, кваліфікуючи концепти як набір смислів, якими оперує людина у процесі своєї мисленнєвої діяльності та пізнання світу, О.С. Кубрякова вважає, що концептуальні структури слід трактувати як посередники між словами та екстралінгвальною дійсністю. Заслугує на увагу й ідея, за якою концептуальний рівень не протиставляється семантичному, а доповнює його, оскільки концепти по-різному групуються і вербалізуються у різних мовах, перебуваючи у тісній залежності від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних чинників. Дещо відмінний зміст вкладає у це поняття А. Вежицька, яка інтерпретує цей термін в антропоцентричному плані [21, с. 24].

А. Вербицька розглядає концепт як мовно-ментальну одиницю, частково занурену у підсвідоме [3, с. 7]. Концепт є одиницею колективного знання/свідомості, яка має мовне вираження і позначена етнокультурною специфікою [4, с. 65-72].

У “Словнику російської культури” Ю.С. Степанова “концепт” визначається як згусток культури у свідомості людини: те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини, і те, за посередництвом чого людина – звичайна, пересічна людина – сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї [20, с. 40]. Автор вважає, що концепт витає над концептуальними сферами втілюючись як у слові, так і в образі або матеріальному предметові [20, с. 9].

В.І. Карасик дещо розширює визначення концепту Ю.С. Степанова, вважаючи концепти первинними культурними утвореннями, що транслуються в різні сфери буття людини, зокрема у сфери пе-

реважно понятійного (наука), образного (мистецтво) і діяльнісного (повсякденне життя) світу [10, с. 6].

О.Л. Бессонова розуміє під концептом співвіднесені з поняттям мовні категорії. Концепт включає більш ніж одну лексичну одиницю та відповідає певній лексико-семантичній парадигмі [9, с. 41-45].

У плані-проспекті “Мова в культурі народу”, підготовленому Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, концепт визначається в термінах когнітивної структури, яка стоїть за мовним значенням і відбиває певні культурно зумовлені уявлення людини про світ [7, с. 4]. Ф.С. Бацевич вважає, що концепт (лат. *conceptus* – поняття) – поняття у філософії мови, антропоцентричній лінгвістиці, соціолінгвістиці, лексичній та ситуативній семантиці, ідеальний об’єкт, образ, оперативна змістовна одиниця ментального лексикону, пам’яті, в якій втілилися певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ; у мові має певне ім’я, що є втіленням смислів, якими оперує людина в процесах мислення [1, с. 221].

Іноді його отожднюють із поняттям як основою лексичного значення, іноді розглядають як основну ланку в ментальному світі людини [20, с. 40].

Інколи його співвідносять із словом, інколи – із значенням, яке є, на думку Д. Лихачова, своєрідним алгебраїчним вираженням значення, яке людина просто не встигає, а інколи не може, а інколи по своєму інтерпретує його [13, с. 9].

М.В. Нікітін пов’язує концепт безпосередньо із значенням: “Кажучи про поняття і значення, ми маємо справу з одним і тим же предметом – концептуальним рівнем абстрагуючих, узагальнюючих одиниць свідомості... оскільки значення – ті ж поняття, вони зберігають за собою все те, що належить до понять [15, с. 89].

Поняття – 1) думка, яка в узагальненій формі відображає властивості предметів та їх взаємовідношення; 2) те ж саме, що граматична чи семантична категорія, звичайно не вищого рівня узагальнення, наприклад поняття подвійного числа, поняття події, поняття неактуального теперішнього часу. У цьому значенні почав часто вживатися вираз “концепт”.

Поняття (концепт) – явище тієї ж групи, що і значення слова, але розглядається в деякій іншій системі зв’язків; значення – в системі мови, поняття – в системі логічних відношень і форм, які досліджуються як в мовознавстві, так і в логіці.

Поняття в загальних рисах визначається однаково в логіці і в мовознавстві і представлено завжди будь-яким загальним іменем чи його еквівалентом – словосполученням (наприклад, “залізнична колія”) [12, с. 383-384].

На думку В.М. Богуславського, в поняттях відкладається, акумулюється суспільно-історична практика людей, підсумовуються і ре-

зюмуються знання, накопичені за певний період [2, с. 213]. У значенні слова використовується не весь зміст даного поняття, а тільки частина його, відома всім членам суспільства. Таким чином, значення визначається як частина поняття [2, с. 244].

Д.П. Горський розрізняє два типи понять – поняття, якими ми користуємося в повсякденному житті, і наукові поняття. Звичайне поняття і значення слова збігаються. Наукове ж поняття відіграє і роль значення цього слова (тобто за ознаками, відображеними в цьому понятті, можна відрізнити предмети, визначені словом) і розкриває сутність предметів, позначених цим словом [6, с. 85].

О.О. Потебня намагався розмежувати вузьке і широке поняття. У подальшому ця думка неодноразово підтверджувалась різними дослідниками, тільки в іншому термінологічному трактуванні.

Лексичне значення слова – зміст слова, яке відображає в свідомості уявлення про предмет, властивість, процес, явище. Лексичне значення слова – результат мисленнєвої діяльності людини. Воно пов’язане з редукцією інформації людською свідомістю, з такими видами мислинних процесів, як порівняння, класифікація, узагальнення. Лексичне значення слова характеризується і узагальнюючою властивістю. Формування значення слова відіграє першочергову роль в пізнавальній діяльності людини. Кожен предмет одержує свою зрозумілість, очевидність, виразність завдяки вперше наданій йому назві. Значення слова формується у процесі активної діяльності комунікантів [12, с. 261-263]. Але оскільки поняття як форма ідеального відображення світу доступне тільки в його мовному вигляді, то всі мовленнєві операції зі словом належать мовній системі. Якщо функціонування слів, словосполучень безпосередньо пов’язано з їхньою семантикою, тобто поняттям як універсальною ідеальною формою мислення, то лінгвістика повинна досліджувати всі способи вираження понять. У гносеологічному плані можна говорити про те, що поняття – категорія не мовна, а пізнавальна. Однак справжнє “життя поняття” відбувається в мові і тут воно визначається як значення. Поняття і значення – це не різні сутності, а об’єкти різних наук, особливості яких не дають змоги розподіляти онтологію предмету. Давня традиція розмежування поняття (логіка) і значення (лінгвістика) часто приховувала єдину природу мовномисленнєвої семантики і не призвела до утворення одного узагальнюючого терміну, до того ж створила певну термінологічну надлишковість (семантика, значення, зміст, концепт, сигніфікат) [11, с. 45].

Але оскільки поняття як форма ідеального відображення світу доступне тільки в його мовному вигляді, то всі мовленнєві операції зі словом належать мовній системі. Якщо функціонування слів, словосполучень безпосередньо пов’язано з їхньою семантикою, тобто поняттям як універсальною ідеальною формою мислення, то лінгвіс-

тика повинна досліджувати всі способи вираження понять. У гносеологічному плані можна говорити про те, що поняття – категорія не мовна, а пізнавальна. Однак справжнє “життя поняття” відбувається в мові і тут воно визначається як значення. Поняття і значення – це не різні сутності, а об’єкти різних наук, особливості яких не дають змоги розподіляти онтологію предмету. Давня традиція розмежування поняття (логіка) і значення (лінгвістика) часто приховувала єдину природу мовномисленнєвої семантики і не призвела до утворення одного узагальнюючого терміну, до того ж створила певну термінологічну надлишковість (семантика, значення, зміст, концепт, сигніфікат) [11, с. 45].

Л.Г. Воронін пропонує розрізнити смислове значення слова і поняття. Смислове значення слова – це такий його вираз, при якому в слові виражається сукупність будь-яких ознак предмета чи явища. Поняття ж є відображенням визначеної сукупності загальних та істотних ознак предмета [17, с. 89]. Важко відразу помітити, що у цьому формулюванні смислове значення – це сума знань про даний предмет чи широке поняття. Вузьке поняття одержує назву поняття взагалі. На думку Л.Г. Вороніна, значення слова складається із двох основних відношень до дійсності: позначення предмета і відображення предмета. При одному і тому ж мовному способі позначення предмета відображення предмета може бути різним. І, навпаки, при одному і тому ж відображенні предмета способи його позначення можуть дуже різнитися. Позначення предмета словом в певній мові, як правило, постійне у всі періоди вживання слова – і в давнину, і в даний час, і для дитини, і для дорослого. Належність слова до предмета чи явища як визначення цього предмету чи явища не змінюється, а приналежність слова до предмету як відображення даного предмету змінюється під впливом різних факторів, в тому числі і таких, як історичний рівень пізнання цього предмету окремою особистістю. Позначення як форма відношення слова до дійсності виступає в специфічній формі, у формі назви.

Вчений зауважував, що під значенням слова розуміють дві різні речі, із яких одне, яке належить мовознавству, назовемо ближнім, інше, яке становить предмет дослідження інших наук, – віддаленим значенням слова. Тільки одне ближнє значення слова містить в собі дійсний зміст думки під час вимови слова. Ближнє, або формальне значення слів, разом з уявленням, робить можливим те, що мовець і реципієнт розуміють один одного. О.О. Потебня також додає, що у мовця і реципієнта, внаслідок відмінностей органів чуття, сприйняття неоднакові. Ще більш суттєво відрізняються комбінації цих сприйнятих. Наприклад, коли один говорить це дерево – береза, то для іншого дійсне значення цього слова зовсім інше. Обидва вони думають при цьому про різні речі, але так, що їхні думки мають

спільну точку дотику: уявлення (якщо воно є) і формальне значення слова. Спільне між мовцем і реципієнтом обумовлене їхньою належністю до одного і того ж народу. Іншими словами О.О. Потебня розрізняв два типи значень слів – ближнє значення, “народне”, і віддалене, “особисте”, яке у кожного відрізняється щодо якості і кількості елементів [16, с. 19-20].

Отже, концепт як поняттєва категорія, на відміну від власне поняття, є прерогативою не самої філософії, а радше лінгвософії. Якщо за поняттям стоїть реалія, речова субстанція, то за концептом – не лише предметна віднесеність, предметний смисл, але й слово – ім’я реалії, слово-знак як певна інтелектуально осмислена сутність, як субстанція значуща, або знак смислу. Поняття зазвичай утілюється в найближчому значенні слова. Концепт – це й зміст поняття, й культурний смисл (а частіше комплекс смислів) слова, навіяний реалією [8, с. 10].

З вищесказаного варто зробити висновок: оскільки концепти виражають духовно-емоційний досвід певного етносу, особистість є носієм цього досвіду. Позначаючи мовними знаками досвід, ініційований фрагментами реального світу, які дані етносові у безпосередньому сприйнятті, “етнічна людина” намагається визначити (розкрити) сутність предметів та явищ. Будучи “омовленими”, уявлення і поняття певного мовного колективу вступають у зворотний зв’язок з мисленням етносу в цілому, спрямовуючи його по національно детермінованому руслу: мову можна уподібнити своєрідній когнітивно-етнічній вакцині, а сам процес засвоєння мови – когнітивно-етнічній імунізації, через яку неодмінно проходить кожний новий член етнічної спільноти. Найважливіший наслідок такої імунізації полягає в наданні мовній особистості властивої даному етносу когнітивної орієнтації, у прилученні її до безперервної культурної традиції відповідного народу [14, с. 47-48]. За допомогою мовних знаків відображається спосіб світобачення етносу, погляд на світ крізь “вуаль” національно-культурних уявлень і образів, що робить національну мову найважливішим етногенним фактором, по суті, головним засобом “етнічної соціалізації” індивідуума.

Література

1. Бацевич Ф.С. Філософія мови.: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. – К.: ВЦ “Академія”, 2008. – 240 с.
2. Богуславский В.М. Слово и понятие // Мышление и язык. – М., 1965. – с. 213-244.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. А. Шмелева. – М., 2001.
4. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт:

становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 65-72.

5. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид. – К.: “Логос”, 2004. – 284 с.

6. Горский Д.П. Роль языка в познании // Мышление и язык. – М., 1957. – С. 85.

7. Єрмоленко С.С., Харитоновна Т.А., Ткаченко О.Б. та ін. Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. – 1998. – № 4-5. – С. 3-17.

8. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навчальний посібник. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.

9. Згурська В.Г. Лексичні інновації англійської мови як вербальне відбиття нових концептів // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Сер: Романо-герм. філологія. Методика викладання іноз. мов. – 2005. – № 649. – С. 45.

10. Карасик В.И. Культурные концепты: Проблема ценностей // Языковая личность: культурные концепты: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 1996. – С. 3-16.

11. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании – М.: Наука, 1990.

12. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: 1990. – С. 261-263.

13. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия АН России. – Сер. лит. и яз. – 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 2-9.

14. Морковкин В.В., Морковкина А.В. Язык как проводник и носитель знания // Русский язык за рубежом. – 1997. – № 1-2. – С. 44-53.

15. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: СПб.: НЦПД, 1996. – С. 758.

16. Потехня О. Мысль и язык. 4-е изд. – Одесса, 1922. – С. 19-20.

17. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира/ Отв. ред. Б.А. Серебrenников. – М., 1988. – С. 216.

18. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики. – Черкаси: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – С. 24.

19. Слухай Н.В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – № 7. – С. 462-470.

20. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1997.

21. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі: Монографія. – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 236 с.

O. A. Demjanjuk,
Nationale linguistische Universität,
Kyjiw

AUSDRUCKSMITTEL FÜR DAS VERBALISIERTE KONZEPT "ABSAGE" IM KOMMUNIKATIV- PRAGMATISCHEN ASPEKT

У статті розглядаються способи вираження вербалізованого концепту "відмова" у німецькомовній діловій кореспонденції. Досліджуються семантико-прагматичні особливості прямої та непрямой відмови в ілюкутивних та перформативних мовленнєвих актах.

The paper considers ways of expressing the verbalised concept of "rejection" in German business correspondence. Semantic pragmatic peculiarities are studied of direct and indirect rejection in illocutive and performative speech acts.

Die auf die Forschung der Sprache im realen Leben orientierte gegenwärtige Etappe der Entwicklung der Linguistik wird durch das kommunikativ-kognitive Herangehen an ihre Forschung gekennzeichnet. Es entstand die Notwendigkeit, die Situationen zu erforschen, unter denen die Kommunikation abläuft. Es ist wichtig zu zeigen, welche Regeln der Sprecher beim Sprechakt ausnutzt und welche er zu seiner Verfügung stehende Sprachmittel wählt, damit sie der kommunikativen Absicht entsprechen könnten, um positive Ergebnisse zu erreichen. Die Aktualität des Forschungsproblems besteht darin, dass die Geschäftskorrespondenz aus Sicht des kognitiven Herangehens an die Erscheinungen des Sprach- und Konzeptsystems betrachtet wird.

Die Erforschung der lexikalisch-semantischen und strukturellen Besonderheiten der Äußerungen mit dem verbalisierten Konzept "Absage" wird es ermöglichen, den spezifischen Aufbau der Sprechakte mit diesem Konzept kennen zu lernen und weiterhin die kommunikative Kompetenz der Gesprächspartner zu bereichern.

Das Ziel der Arbeit besteht in der Erforschung der sprachlichen Ausdrucksmittel für das verbalisierte Konzept "Absage" im kommunikativ-pragmatischen Aspekt für die Realisierung der Absichten der Kommunikationspartner.

Das Ziel bestimmt die Aufgabe: die Bestimmung, die Analyse und die Systematisierung der grammatischen und lexikalischen Mittel des Ausdrucks der Absage.

Das Material der Forschung umfasst Texte der deutschsprachigen

Geschäftskorrespondenz, die das Konzept "Absage" einschließen [1].

Für die Realisierung der illokutiven Bedeutung "Absage" werden bestimmte Wörter, Wortgruppen, grammatische Formen, spezielle Konstruktionen gebraucht. Es ist zu unterstreichen, dass die Semantik des Satzes mit der illokutiven Bedeutung "Absage" nicht immer ihren buchstäblichen Inhalt ausdrückt und nur zusammen mit den extralinguistischen Faktoren den Sinn des Satzes bildet.

Die Absage wird in den direkten und indirekten Sprechakten ausgedrückt, abhängig von Entsprechung und Nicht-Entsprechung der strukturell-semantischen Besonderheiten der Ausdrucksweise ihrer illokutiven Funktion.

Weitere Gliederung der obengenannten Arten enthält folgende Abarten: explizit-performative und explizit-direkte (für die Gruppe der direkten Arten) und indirekte explizite und indirekte implizite (für die Gruppe der indirekten Akten) [3]. Solche Gliederung gibt die Möglichkeit, den Sprechakt "Absage" auf der Ebene der sprachlichen Mittel zu differenzieren: einerseits, von dem grammatischen Gesichtspunkt aus und andererseits, nach der Art der Explikationsstufe der illokutiven Bedeutung "Absage".

Bei der direkten Absage ist der Sprechakt aus Sicht des Sprechers maximal explizit, d.h. der Gedanke wird voll und genau ausgedrückt und in adäquater Form dem Empfänger übermittelt. Die direkte Absage wird durch den direkten Sprechakt realisiert, d.h. in Aussage-, Frage- und Aufforderungssätzen oder durch ein entsprechendes performatives Verb, das die Funktion der Absage erfüllt.

Explizite performative Absage drückt eindeutige Übereinstimmung zwischen der illokutiven Stärke der Aussage und dem entsprechenden performativen Verb aus. Bei dem performativen Ausdruck der Absage handelt es sich um lexikalisierte oder lexikalisch-determinierte Negierung im Unterschied zu den durch "nein" oder "nicht" ausgedrückten Negierungswörtern. Die performativ ausgedrückte Absage sieht den Gebrauch von Verben "ablehnen", "absagen", "verzichten" vor, die in ihrer lexikalischen Semantik die Negierung enthalten. Der Gebrauch der Verben "ablehnen", "absagen" ist mit "der Absicht der Nicht-Verwirklichung des Angebotsinhalts" verbunden. z.B.: *Wir haben Ihre Bestellung erhalten, aber leider sind wir gezwungen, Ihre Bestellung abzulehnen.*

Die Verneinungswirkung von den Verben "ablehnen", "absagen" bezieht sich auf das vorherausgedrückten Angebot. Adäquater Gebrauch des Verbs "verzichten" setzt voraus, dass der Sprecher die Absicht hat, vom Angebot abzusagen. Einer der Komponenten des adäquaten Gebrauchs des gegebenen Performativs ist die Berücksichtigung des Faktors der Anziehungskraft des Vorschlags, den er doch ablehnt. Da der Sprecher darauf Recht hat, dieses Angebot zu realisieren, so hängt

die Realisierung des Vorschlages vom Sprecher ab. Die mit diesem Verb ausgedrückte Handlung hat immer den argumentativen Charakter. z.B.: *Mit den Bedingungen des Vertrages haben wir uns nicht einverstanden erklärt und verzichten auf die Ware.*

Performative Aussage kann in verschiedenen Konstruktionen auftreten, darunter in latenten performativen, in denen die Modifikation der Hauptbedeutung des Vollverbs vor sich geht.

Anstatt des performativen Verbs gebraucht man als Höflichkeitsform: modale Wörter "*wir müssen ablehnen*", den unbestimmt-persönlichen Satz [3, s. 14], unpersönliche Passivsätze, z.B.: *Die Ware ist in beschädigtem Zustand eingetroffen und wir müssen unsere Bestellung ablehnen.*

Ähnlicherweise können auch latente Ausdrücke mit den Handlungsverben als substantivierte Formen auftreten. z.B.: *Wir bitten um Entschuldigung für unser Rücktritt vom Vertrag ...*

Die Sprachmittel, die zum Ausdruck der direkten Sprechakten "Absage" dienen, sind nicht auf die performativen Verben begrenzt. Meist verbreitet sind Aussagesätze, in denen nicht die performativen Verben zu den Indikatoren der illokutiven Bedeutung dienen, sondern die lexikalischen Einheiten (Wort, Wortgruppe, lexikalische Konstruktion), die in der Verbindung mit den grammatischen Mitteln günstige Bedingungen schaffen, die zur Bildung der Komponenten "Absage" führen.

Diese Komponente ist das explizite Semem (lat. explicitus – klarer, deutlicher = deut. ohne Schwierigkeiten auszuführen, ausdrücklich, deutlich), das durch das Vorhandensein der Negierung oder der negierten Modalwörter charakterisiert wird.

1) Negation und Negationswörter (*nein, keineswegs, keinesfalls, nichts, niemals, niemand, nimmer, nirgends, nirgendwo, keiner, keinerlei, nirgenwohin, nirgendwoher, nein, weder..., noch...*) realisieren die illokutive Bedeutung "Absage" autonom, d.h. durch ihre lexikalische Bedeutung. Der Gebrauch der Negationswörter *keineswegs, keinesfalls, keinerlei* wird durch das zusätzliche Merkmal "Intensivierung negativer Reaktion" gekennzeichnet. z.B.: *Die Mängelrüge ist keinesfalls anzuerkennen, weil hier eindeutig ein Bedienungsfehler vorliegt.*

2) Die Partikeln können im negierten Satz zweierlei auftreten: Erstens als Satznegation, zweitens als Intensivierungselement. Die Verneinungspartikel "*nicht*" ist die häufigste Form des Ausdrucks der Negation, weil die Negierung ihre Hauptbedeutung ist, die mit allen Hauptredeteilen funktioniert und die Handlung oder die Bedingungen ihres Vorlaufs negiert. "*Nicht*" negiert die Handlung, die in der Initialakt (Bitte, Befehl oder Angebot) genannt war. Die Partikel "*nicht*" erfüllt die Funktion der expliziten Absage im Fall, wenn sie das Handlungsverb negiert oder wenn sie am Ende des Satzes steht, d.h. in der Post-Verb-Position steht. z.B.: *Die heute angetroffene Ware kann ich nicht verwenden, denn... Wir verstehen Ihren Vorwurf nicht. Die Ware hat uns nicht befriedigt, ...*

Als Variante dieser Struktur betrachtet man die Aussage mit „*sondern*“, die die Absage argumentiert.

z.B.: Die Rücksprache mit Herrn Geiser hat erheben, dass der Lack für die Türen irrtümlich einen anderen Farbton hat und außerdem nicht seidenmatt, sondern hochglänzend ist.

3) Die Indikatoren der direkten expliziten Absage sind auch Modalwörter „*wollen, können, dürfen und mögen*“: „*wollen + nicht*“ drückt den Wunsch; „*können + nicht*“ – die Unmöglichkeit, Nichtwissen; „*dürfen + nicht*“ – das Fehlen der Erlaubnis; „*mögen + nicht*“ – das Fehlen der Neigung aus. *z.B.: Wir können Ihre Nachfrage nicht befriedigen, weil wir...*

Aus dem Status der Modalverben unterscheidet man sie syntaktisch als Schaltwörter, semantisch als Einstellungsoperatoren, kommunikativ-pragmatisch als Kommentare [2, s. 433]. Im Zentrum der Modalwörter stehen die Gewissheits-, Hypothesen-, Emotions-, Bewertungs- und Distanzindikatoren:

- Gewissheitsindikatoren drücken eine Einstellung des Wissens aus (*zweifellos, fraglos, tatsächlich*);

- Hypothesenindikatoren drücken eine Einstellung des Glaubens aus, die sich auf an Sicherheit grenzende Wahrscheinlichkeit (*sicher, bestimmt, gewiss*), auf mäßige Unsicherheit (*vermutlich, wahrscheinlich*) oder auf große Unsicherheit (*vielleicht, möglicherweise*) beziehen kann;

- Distanzindikatoren drücken eine distanzierende Einstellung des Sprechers zum Sachverhalt (vor allem bei der Wiedergabe von Äußerungen Dritter) aus (*angeblich, vorgeblich*);

- Emotionsindikatoren drücken die gefühlsmäßige Einstellung des Sprechers zum Sachverhalt aus (*leider, erfreulicherweise*);

- Bewertungsindikatoren drücken eine valuative Einstellung des Sprechers zum Sachverhalt aus (*lechtsinnigerweise, vorsichtigerweise, unsinnigerweise*)

Ihnen ist gemeinsam, dass sie Einstellungen der Sprecher zum Grad und/oder zur Motivation der Sicherheit, zum Gewissheitsaspekt der Äußerung ausdrücken („Gewissheitsmodalität“) [2, s. 435].

4) Die Teilnegation (Negierung des bestimmten Satzgliedes) weist darauf an, dass die negative Reaktion durch den bestimmten Grund verursacht ist und dass die Wirkung der negativen Reaktion vermindert werden kann oder überhaupt aufhören zu funktionieren kann, wenn dieser Grund verändert wird. *z.B.: Sollte die Qualität nicht zusagen, werden wir Ihnen die Wahre zurücksenden*

5) Das Modell „*nicht + Adverb*“ kommt meistens in den unpersönlichen Sätzen vor: *es ist nicht nötig, es ist nicht möglich* und wird zur allgemeinen Absage standardisiert. Die Gruppe der Adverbien (*unmöglich, nötig, ausgeschlossen, genug*) verleihen dem Ausdruck eine negative Schattierung und charakterisieren den höchsten Grad der Negation. *z.B.: Es ist leider nicht möglich Ihrem Wunsch nachzukommen.*

Fazit ziehend, kann man sagen, dass performative Verben *ablehnen*, *absagen*, *verzichten*; latente performative Aussagen; Verneinungen oder Negationswörter; die Formel "Negation + Handlungsverb"; Teilnegation (Negation + Negiertes Satzglied), Negationsadverbien – konventionelle Formen der direkten Sprechaktes "Absage" sind.

Im Fall der Nichtübereinstimmung der Semantik des Satzes mit seiner illokutiven Bedeutung, geht es um einen "nicht-direkten" Sprechakt. Das Hauptziel des Sprechers, der die indirekten Mittel für den Ausdruck der illokutiven Stärke mit negativer Bedeutung ausnutzt, ist die Abschwächung der negativen Bewertung.

Die Dekodierung der Bedeutung des indirekten Sprechaktes verläuft konventionell unter Berücksichtigung des Situationskontextes. Die Realisierung der indirekten Absage wird nach den bestimmten Regeln des Sprachfunktionierens verwirklicht und wird durch bestimmte Taktik verursacht, die des Sprechers Erachtens als beste für die Erreichung des Ziels der Sprechakte ist.

Eine positive Ausdrucksweise bei der Absage oder bei der Bemerkung trägt dazu bei, eine positive Beziehung zwischen den Gesprächspartnern aufzubauen und zu erhalten.

1. Duden. Briefe gut und richtig schreiben. – Mannheim: Dudenverlag, 2006. – 862 S.

2. Helbig G. Busha J. Deutsche Grammatik. – Berlin und München: Langenscheidt KG, 2001. – 654 S.

3. Zimmermann K., Müller P. Indirekte und implizite Sprechakte // Deutsche Sprache. – 1977. – Bd.5. – S. 238-254.

УДК 811.162.1=161.2

T. I. Derkacz-Padiasek,

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

A SURVEY OF RIVAL DIMINUTIVE FORMATIONS IN POLISH AND UKRAINIAN

The aim of this article is to present the rival diminutive formations or the process of parallel derivation in modern Polish and Ukrainian. The author will focus on Malicka-Kleparska's model of word formation, which is supposed to explain the mechanism of diminutivisation in Polish. We can suggest that this model can be generalised to other languages, for example Ukrainian.

Метою статті є представити конкуруючі демінутивні форми або процес паралельної деривації у польській та

українській мові. Автор зосередиться на моделі словотвору Малицької-Клепарської, яка, як передбачається, пояснює механізм демінутивізації у польській мові. Ми можемо припустити, що ця модель може бути прийнятною для інших мов, наприклад української.

1. Introduction

In the present article we focus on the cases of parallel diminutive derivation in modern Polish and Ukrainian (Malicka-Kleparska [7], Żovtobrjux [11], Didkivs'ka and Rodnina [10]). “Rival” forms are found when different suffixes can be used in the derivation of diminutives from the same base word. Rival formations in pure form are difficult to find, as the attachment of distinct formatives to one base normally results in semantic differentiation of the complex words [7, p. 97].

The occurrence of rival forms may be seen as a violation of the principle of blocking: potential derivatives are checked if synonymous forms with the same roots exist. Whether a potential formation is employed depends not only on pragmatic factors, but on language data as well. Malicka-Kleparska [7, p. 97] argues that “gaps in the appearance of potential words are seen as the result of the grammatical phenomenon – permanent lexicon blocking.”

Plag [8, p. 9] states that the term ‘blocking’ refers to two different types of phenomena. Furthermore, Rainer (1988) stresses that two forms of synonymy blocking are attested, i.e. type-blocking and token-blocking [9, p. 80]. Type-blocking is a problematic concept that prevents the occurrence of more or less regular rival morphological processes (e.g.: *decency* vs. *decentness*). This process occurs when an affix blocks the application of another affix. As a matter of fact, each affix can be applied to a certain domain, however lexical, phonological, morphological, and semantic restrictions influence or limit the applicability of the affixes to a set of bases. As Plag [9, p. 82] suggests, “type-blocking occurs when the more special affix precludes the application of the more general affix”. Token-blocking, on the other hand, concerns the blocking of potential regular forms by already existing synonymous words. This process is possible under three important conditions: synonymy, productivity, and frequency. Token-blocking is a psycholinguistic phenomenon which is the effect of word storage as well as word processing mechanisms, for instance, the blocking of **arrivement* by *arrival*, etc.

2. Malicka-Kleparska’s model of word formation

Parallel derivation of diminutives is the formation of expressive derivatives from a single nominal base by distinct evaluative suffixes. We shall discuss the occurrence of rival diminutive formations, which consists in the addition of the semantic feature [+small], without any

syntactic changes [5]. In Ukrainian, the issue in question has been raised in the works of Žovtobrtjux [11] as well as Didkivs'ka and Rodnina [10]. Consider the following parallel derivatives with the suffixes *-Ek* and *-Ik* in Polish as well as *-Ok* and *-Yk* in Ukrainian:

(1a) Polish BASE DIM1 DIM2

głos 'voice' głos-ek // głos-ik
 kostium 'suit' kostium-ek // kostium-ik
 łom 'crowbar' łom-ek // łom-ik
 rosół 'broth' rosół-ek // rosół-ik
 chlew 'cow-house' chlew-ek // chlew-ik

(1b) Ukrainian viz 'cart' viz-ok // voz-yk

viter 'wind' viter-ok // vitr-yk
 kapeljux 'hat' kapeljux-ok // kapeljux-yk
 snip 'sheaf' snop-ok // snop-yk
 knjaz' 'prince' knjaz-jok // knjaz-yk

Crucially, the diminutive formations in (1a) and (1b) have identical lexical meaning, though they differ in terms of the degree of expressiveness. For example, in Ukrainian, the suffix *-Yk* is considered more expressive than *-Ok*. Furthermore, an analysis of *-Ok* and *-Yk* formations shows that the frequency of occurrence of the rival derivatives in question differs. A historical comparison of pairs like *žyvotykyk* // *žyvotokyk* 'belly-DIM', *mistokyk* // *mostykyk* 'bridge-DIM', *rotykyk* // *rotokyk* 'mouth-DIM', *snopykyk* // *snopokyk* 'sheaf-DIM' shows that *-Yk* formations prevail over *-Ok* derivatives.

A close examination of such examples (1) reveals that there is one derivational semantic-syntactic operation realised on the formal level by means of two separate suffixation rules, which results in the appearance of diminutive forms with *-Ik* or *-Ek* in Polish as well as *-Ok* and *-Yk* in Ukrainian. The diminutives in question have equivalent lexical meaning, though they may differ in the degree of expressiveness. Malicka-Kleparska [7, 99] refers to this phenomenon as "unconditioned distribution of affixes". She suggests that the suffixation rules distributing the rival affixes in question would have to be somehow ordered: phonological, semantic and diachronic factors influence the process of diminutivisation. Malicka-Kleparska [7, p. 102] explains the occurrence of rival formations as a result of the interplay and conflict between word formation processes (which represent a tendency towards regularity) and the lexicon (the place for idiosyncrasies). In essence, two diminutive formations occur in (1a) and (1b), irrespective of the fact whether only one or both diminutives actually occur in the case of a particular base morpheme. The question of rule order does not arise; that is, the rules are regarded as parallel.

Malicka-Kleparska [7, p. 103] proposes a model of word formation, which is supposed to explain the mechanism of diminutivisation in Polish. Her model is based on the assumptions put forward in Allen [1, p. 199]. Under those assumptions, the lexicon is divided into two parts: conditional

and permanent. Allen claims that the conditional dictionary consists of all the words produced by properly constructed word formation rules (WFRs), including potential forms. The permanent dictionary, on the other hand, consists of idiosyncratic complex forms as well as perfectly regular words that enter the permanent lexicon from the conditional lexicon [1]. In addition, Aronoff [2, p. 45] suggests that both regular and irregular derivatives are in the permanent dictionary. Thus, Malicka-Kleparska [7, p. 103] assumes that “a slot in the permanent lexicon may be filled by a word but it does not have to be.” Whether a regular form fills the slot it does not depend on WFRs but it is influenced by extralinguistic factors (frequency of use, social factors, etc.) or historical development.

Malicka-Kleparska [7] claims that lexical insertion rules (LIRs) cannot have a direct influence on the conditional lexicon. Thus, a form can be retrieved from the permanent dictionary, or, if the slot is empty, LIRs access a relevant derivative from the conditional lexicon through this empty slot. To put it differently, the permanent lexicon has no influence on the derivation of forms by overgenerating processes. However, it decreases the number of actually occurring derivatives [7, p. 103]:

(1)

BASE CONDITIONAL PERMANENT PERFORMANCE
LEXICON LEXICON

diminutive

slots

rękaw → rękawek rękawek rękawek

'sleeve' rękawik

chlew → → chlewek → chlewek

'pigsty' chlewik → chlewik

paw → → pawek

'peacock' pawik pawik → pawik

Malicka-Kleparska's model of word formation holds that the diminutives entered in the permanent lexicon block the occurrence of the rival formations, “which are, nevertheless, stored within the conditional dictionary as potential formations. The other slots remain empty; hence, LIRs may select either of two parallel derivatives from the conditional lexicon” [7, p. 104].

Malicka-Kleparska [7] presents some evidence in favour of her solution. One of the relevant arguments concerns the question of idiolects, i.e. the choice of rival diminutives can be determined by the peculiarities of the permanent lexicon based on extralinguistic factors and not on changes in word formation rules. Another piece of evidence is based on the fact that some prefixed or compound nouns in Polish possess two rival diminutives, although from the corresponding single (unprefixed) nouns, only one diminutive can be derived. Consider the following data:

(2a) BASE DIM DIM2

ząb 'tooth' ząb-ek

most 'bridge' most-ek

prąd 'current' prąd-ik

bas 'bass' bas-ik

(2b) trójząb 'tridnet' trójząb-ek // trójzęb-ik

pomost 'platform' pomost-ek // pomość-ik

bioprąd 'biocurrent' bioprąd-ek // bioprąd-ik

kontrabas 'contrabass' kontrabas-ek // kontrabas-ik

The data in (2a) and (2b) show ambiguity in the distribution of the suffixes *-Ik* and *-Ek*. Malicka-Kleparska's solution would seem to be as follows: the permanent lexicon consists of the diminutives in (2a), in contrast to diminutive formations in (2b). She maintains that the distribution of diminutives in Polish depends on the dynamic (WFRs) as well as static (the lexicon) parts of the morphological component. Malicka-Kleparska [7, p. 105] reasonably assumes the following:

i. WFRs subsume rules of derivation and affixation.

ii. Affixation rules may be ordered or parallel.

iii. The output of overgenerating word formation rules constitutes the conditional lexicon of potential forms.

iv. Certain regular and all irregular derivatives (as well as non-derived forms) enter the permanent lexicon built of slots for canonical meaning.

v. The slots are arranged according to stems.

vi. LIRs operate on and through the permanent lexicon.

Thus, Malicka-Kleparska's model of word formation interprets the process of diminutivisation in the following way: a diminutive formation first of all enters the permanent lexicon and blocks the appearance of rival forms which have the status of potential derivatives. As a result, the number of parallel diminutive derivatives is fairly limited. The same phenomenon is observed in Ukrainian.

3. A brief analysis of Ukrainian data

In this section we shall concentrate on selected pairs of rival formations in Ukrainian. To begin with, we shall focus on derivatives involving the suffixes *-čyk* and *-ec'*. The suffixes in question differ in terms of degree of productivity, i.e. the formative *-čyk* is considered more productive than *-ec'*. Compare the following parallel *-čyk* and *-ec'* derivatives: *remin'* 'belt' > *reminčyk*_{DIM} // *reminec'*_{DIM}, *korin'* 'root' > *korinčyk*_{DIM} // *korinec'*_{DIM}, *parkan'* 'fence' > *parkančyk*_{DIM} // *parkanec'*_{DIM}, *kavun'* 'water-melon' > *kavunčyk*_{DIM} // *kavunec'*_{DIM}, *papir'* 'paper' > *papirčyk*_{DIM} // *papirec'*_{DIM}, *kamin'* 'stone' > *kaminčyk*_{DIM} // *kaminec'*_{DIM}, *baran'* 'sheep' > *barančyk*_{DIM} // *baranec'*_{DIM}, etc. As may be seen, the suffixes *-čyk* and *-ec'* can combine with the same base-forms. The question can be raised whether there are any semantic differences as regards *-čyk* and *-ec'* formations. An analysis of the diminutive formations under discussion

shows that, as a rule, the *-čyk* derivatives convey diminutive, diminutive-endearing as well as endearing meaning, while diminutives with the suffix *-ec* express diminutive-endearing or endearing meaning only.

Other cases of rival diminutive formations in Ukrainian involve the following pairs of suffixes: *-Yk* and *-čyk*, *-Yk* and *-ec*’, *-Ok* and *-ec*’/*-c(e)* [10, 129], as illustrated by the examples in (3):

BASE DIM1 DIM2

(3a) *-Yk* // *-čyk* portfel’ ’brief-case’ portfelyk // portfel’čyk

brat ’brother’ bratyk // bratčyk

vazon ’(flower-)pot’ vazonyk // vazončyk

(3b) *-Yk* // *-ec*’ ohorod ’kitchen-garden’ ohorodyk // ohorodec’

harbuz ’pumpkin’ harbuzyk // harbuzec’

javor ’sycamore’ javoryk // javorec’

(3c) *-Ok* // *-ec*’ xutir ’small village’ xutorok // xutirec’

kylym ’carpet’ kylymok // kylymec’

mlyn ’mill’ mlynok // mlynec’

(3d) *-Ok* // *-c(e)* kolin(o) ’knee’ kolink(o) // kolinc(e)

pyv(o) ’beer’ pyvk(o) // pyvc(e)

As may be seen, individual base nouns in (3) combine with two of the following diminutive suffixes: *-Yk*, *-Ok*, *-čyk*, *-ec*’, *-c(e)*, which causes the occurrence of parallel derivatives. The principle of blocking fails to prevent the derivation of the diminutive duplicates. Let us first concentrate our attention on *-Yk* and *-čyk* parallel derivatives. Semerenko [12, p. 56] points out that the suffix *-čyk* has a smaller degree of emotionality than the suffix *-Yk* in current usage, though we suppose that the suffixes under consideration do not differ from this point of view. Thus, what is the reason for the occurrence of parallel *-Yk* and *-čyk* derivatives? In fact, the formations in (3a) express different meanings (the word *bratyk* associates with ’brother’ as a kinship term and the noun *bratčyk* is a patronising term of address like *old man* in English) or they can differ in terms of the frequency of their usage (the noun *portfel’čyk* is more widely used than *portfelyk*). Let us now analyse the *-Ok* and *-ec*’ rival formations (3c). Didkivska and Rodnina [10, 129] mention that there are fourteen *-Ok* and *-ec*’ rival forms attested in modern Ukrainian. According to the criterion of frequency of usage, the *-ec*’ formations prevail in five cases and *-Ok* derivatives predominate in nine pairs. For example, in the pair *dubok* // *dubec*’ (< *dub* ’oak’) the former derivative prevails in overall usage, but the formation *dubec*’ is more common in the Southwestern dialect. Although the quantitative advantage of *-Ok* formations is attested, there are cases in which *-ec*’ formations are more common, e.g.: diminutives *baranec*’ ’ram-DIM’, *xutirec*’ ’small village-DIM’ are more commonly used than *baranok*, *xutirok*, respectively [10, p. 130]. Remarkably, the *-Yk* and *-ec*’ pairs are not numerous and that is why they do not give an opportunity for any far-reaching generalisations.

Another phenomenon of interest is the occurrence of rival formations within the class of kinship terms. By way of illustration, consider the following data in Ukrainian: *did* 'grandfather' > *didus*_{DIM} // *didok*_{DIM} // *didočok*_{DIM} // *didunjo*_{DIM}, etc.; *maty* 'mother' > *mama*_{DIM} // *mamusja*_{DIM} // *mamočka*_{DIM} // *mamunja*_{DIM}, etc.; *tato* 'father' > *tatko*_{DIM} // *tatočko*_{DIM} // *tatus*_{DIM} // *tatusyk*_{DIM}, etc.; *baba* 'grandmother' > *babusja*_{DIM} // *babunja*_{DIM} // *babulja*_{DIM} // *babul'ka*_{DIM}, etc. These data show that common terms denoting family relations can give rise to quite a considerable number of expressive derivatives formed by means of the following suffixes: *-us*'-, *-un*'-, *-očok*, *-ul'k(a)*, etc. The expressive formations in question are often child-oriented and help children and adults alike to express their positive emotions towards near relatives.

Summing up, we have reviewed the phenomenon of “rival forms” in modern Ukrainian diminutivisation. Žovtobrjux [11, p. 207] claims that rival derivatives occur in different periods of the development of the Ukrainian language and that is the reason for the existence of synonyms based on a single root. It should be noted that full semantic equivalence of rival formations is rare and temporary [10, p. 130].

4. Rival formations in Polish

The purpose of this section is to examine in brief the occurrence of rival diminutive formations in Polish. A full discussion of this topic would mean going beyond the limits set for the present study. Grzegorzczkova and Puzynina [4, p. 178] stress that there are possible parallel formations produced by means of the suffix *-Ek* and *-uszek*, for example: *dzban* 'jug' > *dzbanek*_{DIM} // *dzbanuszek*_{DIM}, *pał* 'bud' > *paček*_{DIM} // *paćzuszek*_{DIM}, *wianek* 'wreath' > *wianeczek*_{DIM} // *wianuszek*_{DIM}, *garnek* 'pot' > *garneczek*_{DIM} // *garnuszek*_{DIM}, etc. Dobrzyński [3, p. 90] points out that the majority of *-uszek* formations are used exclusively in dialects.

One more method of diminutive derivation is by means of the replacement Consonant – *-ś*-. Let us present parallel forms produced by attaching the diminutive suffixes *-Ek* and *-ś/si(a)*: *brzuch* 'belly' > *brzuszek*_{DIM} // *brzuś*_{DIM}, *robak* 'worm' > *robaczek*_{DIM} // *robaś*_{DIM}, *kochanek* 'lover' > *kochaneczek*_{DIM} // *kochaś*_{DIM}, *spódnica* 'skirt' > *spódniczka*_{DIM} // *spódnisia*_{DIM}, etc. The pattern of *-ś* formations is rather productive. Dobrzyński [3, 72] points out that more than 150 expressive formations are coined by means of this replacement. As a matter of fact, this replacement is one of the oldest of all Polish suffixes. Some *-ś* formations originated from the fifteenth century.

Another similar pattern of parallel formation is represented by the suffixes *-Ek* and *-usi(a)* and it can be exemplified by the following data [3, 56-59]: *trawa* 'grass' > *trawka*_{DIM} // *trawusia*_{DIM}, *ławka* 'bench' > *ławeczka*_{DIM} // *ławusia*_{DIM}, *flaszka* 'bottle' > *flaszeczka*_{DIM} // *flaszusia*_{DIM}, etc. As a rule, *-usi(a)* diminutives are produced from noun bases terminating

in *-k-* which is a subject for truncation. The *-usi(a)* formations have an endearing meaning, sometimes, with jocose or ironical shade. The pattern of *-usi(a)* derivatives is quite productive in Polish.

It should be pointed out that in contemporary Polish one can observe the parallel use of the suffixes *-Ek-* and *-ci(a)*. The suffix *-Ek* is the main diminutive forming affix and has a considerable quantitative advantage in this language. In fact, Polish also possesses quite a productive pattern of diminutive derivation which employs *-ci(a)* formations containing the palatalised consonant /ć/, which is common in expressive function [3, 16]. Apparently, we are dealing here with the phenomenon of [k] ~ [ć] replacement. Study a few parallel derivatives with the suffixes *-Ek* and *-ci(a)*: *kawa* 'coffee' > *kawka*_{DIM} // *kawcia*_{DIM}, *krowa* 'cow' > *krówka*_{DIM} // *krówcia*_{DIM}, *łapa* 'paw' > *łapka*_{DIM} // *łapcia*_{DIM}, *ryba* 'fish' > *rybka*_{DIM} // *rybcia*_{DIM}, *żaba* 'frog' > *żabka*_{DIM} // *żabcia*_{DIM}, etc.

We shall concentrate now on parallel forms produced by attaching the diminutive suffixes *-Ek* and *-uchn(a)* in Polish, for example: *córka* 'daughter' > *córeczka*_{DIM} // *córuchna*_{DIM}, *morda* 'mug' > *mordka*_{DIM} // *morduchna*_{DIM}, *ręka* 'hand' > *rączka*_{DIM} // *rączuchna*_{DIM}, *ryba* 'fish' > *rybka*_{DIM} // *rybuchna*_{DIM}, *kot* 'cat' > *kotek*_{DIM} // *kotuchna*_{DIM}, etc. The Polish suffix *-uchn(a)* commonly forms expressive formations from personal nouns, from body parts as well as from nouns designating animals [6, 189]. Dobrzyński [3, 75] stresses that *-uchn(a)* formations have marked endearing character.

In particular, there are several kinship terms for which one can find a number of "rival" forms in Polish, as evidenced by the following examples: *wnuczka* 'granddaughter' > *wnusia*_{DIM} // *wnuczusia*_{DIM}, *córka* 'daughter' > *córcia*_{DIM} // *córunia*_{DIM} // *córusia*_{DIM} // *córuchna*_{DIM} // *córeńka*_{DIM}, etc.; etc.; *żona* 'wife' > *żoncia*_{DIM} // *żoneczka*_{DIM} // *żonusia*_{DIM}, etc.; *ciotka* 'aunt' > *cioteczka*_{DIM} // *ciotunia*_{DIM} // *ciotula*_{DIM} // *ciotuchna*_{DIM}, etc. The pattern in question is quite productive in Polish.

5. Conclusion

Polish and Ukrainian possess the pattern of rival formations coined by means of different expressive suffixes. For example, in Polish, there are the following suffixes by means of which rival formations are derived: *-Ek* and *-Ik*, *-Ek* and *-uszek*, *-Ek* and *-ś/-si(a)*, *-Ek* and *-usi(a)*, *-Ek* and *-ci(a)*, *-Ek* and *-uchn(a)*, etc.; in Ukrainian, we can find the following rival pairs: *-Yk* and *-čyk*, *-Yk* and *-ec'*, *-čyk* and *-ec'*, *-Ok* and *-c(e)*, etc.

The potential of the mode of rival formation is limited in modern Polish and Ukrainian. The totality of the data analysed so far seems to indicate that phonological as well as diachronic factors may be responsible for the occurrence of rival formations. This tendency may be attributed to the principle of blocking. If rival forms do occur they can differ by the frequency of use of a particular item (according to the territorial principle), some of the formations seemingly become lexicalised, and a number of diminutives can acquire metaphorical meaning.

References

1. Allen, Margaret R. 1978. Morphological investigations. PhD dissertation. University of Connecticut.
2. Aronoff, Mark. 1976. Word-formation in generative grammar (Linguistic Inquiry Monograph 1). Cambridge, MA: MIT Press.
3. Dobrzyński, Walenty. 1988. Z badań nad rozwojem polskich deminutywów. Apelatywne spieszczona dezintegralne. Warszawa, Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
4. Grzegorzycykowa, Renata and Jadwiga Puzynina. 1979. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
5. Kreja, Bogusław. 1969. Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na -ik-, -k-, -isko, -ina. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
6. Kreja, Bogusław. 2002. Studia i szkice słowotwórcze. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
7. Malicka-Kleparska, Anna. 1985. "Parallel derivation and lexicalist morphology: the case of Polish diminutivisation." In E. Gussmann (ed.). Phono-morphology. Studies in the interaction of phonology and morphology. Lublin: Redakcja Wydawnictwa KUL, 95-112.
8. Plag, Ingo. 1999. Morphological Productivity. Structural constraints in English derivation. Berlin: Mouton de Gruyter.
9. Plag, Ingo. 2002. Word-formation in English. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Дідківська, Л.П. and Л.О. Родніна. 1982. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ: Наукова думка.
11. Жовтобрюх, М.А. (ed.). 1975. Морфологічна будова сучасної української мови. Київ: Наукова думка.
12. Семеренко, Н.В. 1992. "Формування української демінутивної суфіксації." Мовознавство 4, С. 51-59.

УДК 811.111:61

V.T. Dribniuk,
Chernivtsi National University,
Chernivtsi

ENGLISH MEDICAL ABBREVIATIONS

Дане дослідження є спробою відбору медичної аббревіатури англійської мови та її класифікації за загальними типами аббревіатури.

This research is an attempt to select medical English abbreviations and to classify them according to the general abbreviation types.

Abbreviations are signs representing words and word-groups in different spheres of human life [4]. Prof. V.V. Levytski defines abbreviations as words, created from the first letters or sounds of a certain word-combination [3]. In other words, an abbreviation is a shortened form of a word or phrase.

There are different types of abbreviations: acronyms, initials, blends and others.

Acronym is a word formed from the initial letters of the several words in the phrase [3].

Aids – acquired immunity deficiency syndrome

Blend is a new word formed by joining two others and combining their meanings [5].

'Smog' is a blend of 'smoke' and 'fog'

Initialism is a term formed from the initial letter or letters of several words or parts of words [5].

There are three types of initialisms in English:

a) initialisms with alphabetical reading.

UK, BUP, CND etc.

b) initialisms which are read as if they are words.

UNESCO, UNO, NATO etc.

c) initialisms which coincide with English words in their sound form, such initialisms are called acronyms.

CLASS (Computer-based Laboratory for Automated School System).

Transformations of word-groups into words involve different types of lexical shortening, like acronyms which are lexical abbreviations of a word or a phrase. There are also different types of acronyms:

Anacronym is an acronym that has been given new words for the same letters and is created when an acronym no longer stands for its original meaning.

'DVD' originally meant "digital video disc", but was later changed to "digital versatile disc".

Alphabetism is an acronym that takes the first letter of each word of the base expression, and is pronounced by spelling out each letter.

EU [i: ju:], IBM [ai bi: em], ALT [ei el ti:]

Backronym (or bacronym) is a phrase that is constructed 'after the fact' from a previously existing word or abbreviation, the abbreviation being an initialism or an acronym.

Pure backronym occurs when the root word was not previously or commonly known as an acronym or abbreviation.

Adidas – All Day I Dream About Sports

Recursive backronym is a backronym that refers to itself in the expression for which it stands.

PHP – 'PHP: Hypertext Pre-processor'

Replacement backronym is back-formed from an initialism or acronym

that is an abbreviation with another meaning.

IBM is the official abbreviation for "International Business Machines", but is sometimes jokingly referred to as "I've been moved", used among many IBM employees because of the frequent position changes within the company.

Mnemonic backronym is often constructed for educational purposes, to form mnemonics so that the word or initialism is easier to remember.

G, B, D, F, A – Good Burritos Don't Fall Apart

Euphonious acronym is an acronym where letters are added or subtracted to produce a pronounceable word.

Radar – ra(dio) d(etection) a(nd) r(anging)

Immigrant acronym is an acronym where foreign words are adopted into English.

RSVP – répondez s'il vous plaît

Hybrid acronym is an acronym that has the features of both letter acronyms and syllable acronyms.

JPEG (a standard file format for compressing pictures by disposing of redundant pixels) technique devised by the J(oint) P(hotographic) E(xperts) G(roup)

Nested acronym is an acronym where one of the letters represents another acronym.

AIM – AOL Instant Messenger

Redundant acronym is a phrase of an acronym/abbreviation and a word(s) which make up an acronym as well as the phrase itself, thus in effect repeating the part of acronym twice.

PIN Number, ATM Machine, VIN number, RAM memory, LCD display, LED diode, ISBN number

Recursive acronym is an acronym which refers to itself in the expression for which it stands.

VISA – Visa International Service Association

Mutually recursive acronym is the chain of recursive acronyms and their meanings.

GNU Brain

Syllable acronym (Syllable abbreviation) is an acronym formed from (usually) initial syllables of several words.

Interpol – international police

As to the medical English, there are only two acronym types found in the list of medical abbreviations. They are:

a) initial acronyms (same as initialisms):

ACS – Acute Coronary Syndrome

ADR – Adverse drug reaction

AI – Aortic insufficiency

AIDS – Acquired Immune Deficiency Syndrome

ALS – Advanced Life Support

BKA – Below Knee Amputation

BP – Blood pressure

BPM – Beats per minute

CAH – Chronic Active Hepatitis

CXR – Chest X-ray

HBV – Hepatitis B virus

P – Pulse

b) syllable acronyms:

Alk phos – alkaline phosphatase

Staph – Staphylococcus

Shortening is one of the two types of word-creation in English, when a part of a word or a word-group is substituted for a word. There are two main types of shortenings: graphical and lexical. But only graphical abbreviations are available in medical English.

Graphical abbreviations are the result of shortening of words or word-groups only in written speech, while orally the corresponding full forms are used.

aq. calid. – warm or hot water, from Latin, aqua calida

aq. dist. – distilled water, from Latin, aqua distillate

According to our research we determined that the abbreviation of words consists in clipping a part of a word. As a result we get a new lexical unit where either the lexical meaning or the style is different from the full form of the word. Among different types of abbreviations only few are present in Medical English.

Literature

1. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. – М.: Дрофа, 1999. – 228 с.

2. Арнольд И.В. Лексикология современного англ. языка: [Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 295 с.

3. Левицький В.В., Іваницька М.Л., Іваницький Р.В. Основи мовознавства. Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – 150 с.

4. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: Підруч. для студ. вузів. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.

5. ABBYY Lingvo 12.

П.Г. Єрченко,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ ТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (на матеріалі англійської мови)

Досліджено процес становлення фразеологічних одиниць на основі синтаксичних і фразеологічних (ідіоматичних) словосполучень. Встановлено, що нова ФО виникає на основі вихідної ФО в результаті узагальнення фразеологічного смислу вихідної ФО шляхом абстрагування від окремих другорядних компонентів і виділення тільки основних семантично провідних компонентів з відповідним узагальненим смислом нової ФО.

The process of creating phraseological units has been researched, on the basis of syntactical and phraseological (idiomatic) word combinations. It was established that new PhU appears on the basis of the original PhU as the result of generalizing the phraseological sense of the original PhU by way of abstracting secondary components and choosing only main semantically leading components with the corresponding generalized sense of the new PhU.

Вперше процес утворення фразеологічних одиниць (ФО) від ФО – фразеологічна деривація – був описаний А.В. Куніним на матеріалі англійської мови. Для позначення процесів фразеологічної деривації автор вводить два терміни: фразеологічна деривація та фразеологічний словотвір. Першим позначається процес утворення нових ФО на основі існуючих вихідних; другим – утворення нових фразеологічно мотивованих смислів окремих лексичних одиниць [6].

Термін “деривація” звичайно вживається для позначення різних явищ, сумісних з поняттям “похідність”. Так, Є.С. Кубрякова твердить, що явища деривації спостерігаються при описі процесу творення нових одиниць номінації, які мають свої формальні і семантичні прототипи [5]. А.В. Кунін включає в це поняття і процеси “вторинної фразеологізації”, а саме конверсію, скорочення чи розширення компонентного складу фразеологічних одиниць, утворення за аналогією, за контрастом як різновидності деривації, в результаті яких на базі існуючих фразеологічних одиниць створюються нові фразеологізми. [7].

Визначення словників лінгвістичних термінів трактують поняття “деривації” як “утворення нових слів з допомогою афіксів чи беза-

фіксьним способом від існуючих слів, основ чи коренів за словотворчими моделями мови; словотворення” [13], “процес творення нового слова на базі вже наявних у мові слів” [10, с. 114]. Але детальної розробки на конкретному матеріалі в термінах сем ці велими важливі і складні питання в роботі А.В. Куніна не отримали, зокрема, в яких випадках розширення чи скорочення компонентного складу ФО приводить до нової ФО, як повинні відрізнятися та співвідноситися фразеологічні смисли вихідної та похідної ФО та деякі інші.

В спеціальній літературі тривалий час панувала думка про те, що фразотворення має ізольований характер: в процесі функціонування окремих синтаксичних словосполучень, завдяки образності й комунікативній цінності, їх конкретний смисл піддається узагальненню і абстрагуванню від конкретних компонентів змісту, але фіксується за вихідним словосполученням, яке має вже інший, більш узагальнений смисл. Абстрагування від конкретних ознак номінації, яке супроводжується повною нейтралізацією інваріантного значення щонайменше одного компонента словосполучення, створює необхідні умови для фразеологізації смислу словосполучення і вживання його в мовленнєвих ситуаціях, які суперечать його покомпонентному синтаксичному смислу [4]. Описаний процес дійсно має ізольований характер, але тим не менше його не можна не досліджувати, оскільки в ньому відбуваються загальні закономірності відображення реальної дійсності у свідомості мислячих суб’єктів, зокрема абстрагування, узагальнення, перехід від одиничного до загального, від конкретного до абстрактного і т. д. Отже, і ці процеси можуть бути вивчені й адекватно описані.

В мові все в певному смислі рухоме, як “рухоме” і змінне життя та діяльність людей, які відображені в їх мовленнєвій діяльності. Тому і функціонування мовних одиниць супроводжується безперервними, хоча й безкінечно малими змінами. В процесі функціонування ФО також мають властивість бути змінними як в плані змісту, так і в плані виразу. В зв’язку з цим варіативність фразеологізмів як одиниць складніших за своєю структурою (в порівнянні зі словом) виявляється досить складною і актуальною проблемою: чим складніша архітектоніка одиниці, тим багатогранніші види її варіативності. Варіативність ФО є результатом прояву загальномовних закономірностей на рівні лексико-семантичної системи мови: вираження емоційно-експресивних спонукань, відступ від встановлених певних норм, створення колориту часу й ефекту новизни номінативних одиниць, вплив аналогії.

У зв’язку з цим виникає питання про критерії відмежування варіанта ФО і похідної ФО від вихідної. В спеціальній літературі питання про критерії розмежування варіантів і похідних ФО не має ще однозначного і загальноприйнятого рішення. Деякі автори дещо прямолінійно проводять паралель між слово– і фразотворенням, вказуючи

на деякі зв'язки між ними [3, с. 56]. Такий паралелізм здається досить суперечливим. По-перше, мова йде про різнопланові утворення. Похідні слова утворюються з готових елементів, наявних в лексико-семантичній системі мови: відомі елементи з волі мовця вступають в нові, невідомі сполучення в силу об'єктивної необхідності комунікації. Це – синхронний план утворення нових одиниць мови, їх зміст розкривається адресатом мовлення / тексту на основі відомого змісту кожного з компонентів новоутворення. Для утворення похідних ФО в системі мови немає необхідних компонентів фразеологічного смислу в готовому виді. Автор змушений створювати їх самостійно. Отже, ці процеси не можна порівнювати за способом утворення.

Інші автори дотримуються протилежної точки зору, заперечуючи можливість формально-семантичного зв'язку між вихідною і похідною ФО. Так, Л.А. Болгова вважає, що саме поняття фразеологічної деривації як процесу створення самостійних ФО від готових фразеологізмів не відповідає змісту процесу, що описується. На її думку, тут в принципі неможливо застосувати моделювання і встановлення правил формально-семантичних відповідностей, бо фразеологізми за своєю природою є утвореннями нестандартними і в цьому смислі неправильними і не мають в значимому частини, що виконує функцію кореня [1, с. 108]. Не важко зауважити, що автор ґрунтує своє твердження на чисто формальних принципах – кореня-афікса. У деривації ФО дійсно нема чітко виражених формальних ознак компонентів, що виконують функції коренів та афіксів, але це не означає, що деривати ФО створюються на “пустому місці”, без будь-яких зв'язків з вихідними ФО як в плані змісту, так і в плані виразу.

Як було зауважено вище, фразотворення проходить не в синхронному плані, а в діахронному шляхом поступового узагальнення конкретного смислу і фіксування нового, узагальненого смислу за попередньою матеріальною формою його виразу. Фразеологічний смисл закріплюється тривалим вживанням словосполучення в ситуаціях, які не відповідають його вихідному смислу. Саме цей фактор є вирішальним для формування ФО, [17, с. 4-5; 14, с. VIII – X] тим часом, як паралель з похідними словами і похідними ФО передбачає приєднання *відомої* частини змісту нової ФО до *відомого* змісту вихідної ФО, тої, що мотивує, для отримання похідної ФО, яка відрізняється своїм *узагальненим* змістом від вихідної. Звісно, що такої нової частини змісту в готовому виді немає, її треба створити в процесі узагальнення вихідного змісту ФО. В цьому й полягає докорінна відмінність між процесом утворення похідних слів і похідних ФО. І все ж зв'язки між вихідними ФО і похідними ФО, безумовно, є, проблема лише в тому, щоб виявити їх. Певна річ, в плані виразу вони неодмінно проявляються об'єктивно, важча справа – виявити їх в плані змісту. В зв'язку з цим виникає питання: які зміни ФО в плані

виразу і змісту створюють варіант ФО, а які – дериват? Іншими словами, коли, на якій стадії зміни форми можна думати про появу нового змісту, тобто нової, похідної ФО, яка появилася на основі своєї вихідної, тої, що мотивує? На думку деяких авторів, зміна граматичної форми провідного компонента ФО є доказом появи похідної ФО. Так, наприклад, ФО *auf des Messers Schneide stehen* розглядається як похідна від вихідної ФО *Es stehet auf des Messers Schneide* (рос. “дело в критическом положении”), хоча її семантичний зміст (рос.) “быть в критическом положении, висеть на волоске” тотожний змісту вихідної [3, с. 56]. Аналогічний зміст, як визнає сам автор статті, має і друга похідна ФО *auf des Messers Schneide sein*. Як видно з прикладів, варіативність граматичної форми дієслова (*steht – stehen*) чи заміна його однопорядковим (*stehen – sein*) в складі ФО не вносить суттєвої вирішальної зміни в її узагальнений зміст і тому не може послуговувати доказом появи похідної ФО. Мова, очевидно, може йти тільки про варіативність форми, про різні формальні варіанти одної й тої ж ФО, що допускає і сама автор, розглядаючи авторські перетворення, мовні варіанти ФО такими, що виходять за межі фразеологічної деривації [3, с. 58].

Вирішальним фактором утворення похідної ФО, на нашу думку, повинна бути суттєва зміна узагальненого смислу, зв’язаного одним семантичним лейтмотивом, стрижнем. А.В. Кунін зауважує з цього приводу, що наново утворена фразема починає жити самостійним життям, але її значення і тип переосмислення визначається семантикою вихідного фразеологізму [8, с. 20]. Так, скажімо, заміна статичного дієслова динамічним з різним напрямом руху створила би ФО дещо іншого змісту: *auf des Messers Schneide fallen* – “попасть в критическое положение”; *von des Messers abfallen* – “выйти из критического положения”; *auf des Messers Rücken stehen* – “ничего опасного, быть не в критическом положении”. Подібні зміни могли би отримати повну семантичну автономію [11, с. 230]. Але для цього вони повинні отримати визнання, апробацію часом і вживанням, тобто увійти у фразеологічний фонд мови, а до тих пір вони будуть лише авторськими перетвореннями, своєрідними “фразеологічними неологізмами”.

Відомо, що не всі неологізми в області словотворення “виживають” і переходять в словниковий запас мови, так і авторські перетворення і похідні ФО не завжди приживаються в мові і переходять в його фразеологічний фонд. Тривалий час вони існують як видозміни, варіанти ФО. Англomовні словники відносять такі словосполучення до “співвідносних ідіом” (related idioms) і “варіантів” (variants), наприклад, *to split hairs – hair-splitting; to have something on one’s mind – with something on one’s mind, etc.* [16].

В зарубіжній англістиці нема достатньо ґрунтовних теоретичних розробок проблем фразеології, а також і деривації ФО. Існуючі слов-

ники та праці в галузі ідіоматики в основному інтерпретують смисл ідіоматичних виразів і є, таким чином, лише практичним керівництвом до правильного розуміння та вживання цих виразів у мовленні. Питання про розмежування варіантів однієї фразеологічної одиниці і різних ФО – похідної та вихідної – навіть не ставляться ні в теоретичному, ні в практичному плані. Завдання, таким чином, полягає в тому, щоб встановити хоча би найзагальніші критерії розмежування варіантів однієї ФО і похідних ФО в планах виразу і змісту.

Дослідження дієслівних ФО англійської мови з дієсловами руху *to go, come, run, fall* і *get* в якості провідних компонентів показує, що ФО проходять три основні етапи змін в плані вираження і змісту. Перший етап характеризується узагальненням семантичного змісту окремих компонентів. При цьому процеси узагальнення супроводжуються абстрагуванням від додаткових, диференційних сем, які властиві кожному окремому компоненту, в нашому випадку дієслову, даної лексико-семантичної групи і визначають його семантичну індивідуальність. Кожному із визначених дієслів властиві особливі ознаки руху, які фіксовані в якості сем – компонентів його інваріантного значення. (Під інваріантним значенням тут і даліше розуміємо набір сем – інтегральної і диференційних в плані системи мови. Актуалізація сем в плані мовлення для диференціації різних способів руху суб'єкта в просторі і зміни його стану в часі породжує різні смисли вживання дієслова в мовленні [2]).

Так, дієслово *to go* має, крім інтегральної семи (А) “рух”, додаткові диференційні семи (а) направленість “від” (орієнтира) (на відміну від *to come*) і (б) середня швидкість (на відміну від *to run*). На першому етапі узагальнення ФО *to go/run to seed* – “*to lose one's power of freshness*” [LDCE, sub. *Seed*, 8] дієслово *to run* нейтралізує сему “швидкість” (якщо вона не є такою, що розрізняє смисл) і актуалізує тільки інтегральну сему “рух”, тобто (тут) “зміна стану”, таким чином його семантичний зміст в даному вживанні стає рівноцінним дієслову *to go*, сема направленості “від” в цьому дієслові нейтралізується вказівкою на напрям до кінцевої мети, до орієнтиру прийменником *to*. Отже, ФО *to go to seed* і *to run to seed* суть варіанти в плані вираження, але повністю рівноцінні в плані змісту (якщо немає спеціального протиставлення у швидкості зміни стану суб'єкта). Аналогічні процеси абстрагування від додаткових диференційних сем дієслів *to fall, come, get* і *go* приводять до того, що вони актуалізують тільки свою інтегральну сему – “рух/зміна” і тому можуть взаємозамінятися у виразі *to fall/come/get/go to blows*. Правда, тут процес фразеологізації не завершений, оскільки іменний компонент (*blows*) узагальнив, але не нейтралізував свого інваріантного значення, як це спостерігається в першій фразі з *seed*, де його значення (“насіння”) узагальнилось до “кінець розквіту, цвітіння, свіжості”. У фразі *to*

fall, etc., to blows і дієслівні компоненти, і іменний компонент зберігають свої інваріантні значення і тому фраза може інтерпретуватися по-компонентно, отже, це – set expression – стійкий синтаксичний, а не фразеологічний, тобто ідіоматичний вираз.

У виразі *to fall/come/get/go to loggerheads* – “be in disagreement, in a quarrel” [WNWD, loggerhead] процес фразеологізації закінчений, оскільки іменний компонент повністю нейтралізує своє інваріантне значення, тобто воно абстраговане від усіх – інтегральних і диференційних – сем і узагальнене до “disagreement, quarrel”. Дієслівні компоненти узагальнили кожен своє значення до інтегральної семи. Тому, дієслівні компоненти дають різні варіанти плану вираження ФО, які рівноцінні в семантичному плані.

Варіанти ФО проявляються в заміні не лише дієслівних компонентів, але й компонентів, виражених іншими частинами мови, наприклад, прикметниками *clear* і *blue* у ФО *out of a clear sky* – “совершенно неожиданно, ни с того, ни с сего; как гром среди ясного неба, как снег на голову” [АРФС, S-1074] і *out of the blue* – “совершенно неожиданно, как гром среди ясного неба” [АРФС, B-877]. Взаємозаміна компонентів *clear* і *blue* не робить “семантичної погоди”, оскільки різні прикметники означають відповідно різні ознаки **одного і того ж об’єкта** – неба: (1) відсутність хмар; (2) його колір при відсутності хмар, тобто *a clear sky is always a blue sky*. Отже, і тут заміна компонентів не змінює змісту фразеологічного смислу.

ФО *still waters run deep* – “a quiet person can have much knowledge, cunning, strong emotions, etc.” [ODCIE, v. II, p.521] має свій варіант у вигляді *still waters have deep bottoms*, [АРФС, W-188] оскільки провідний компонент – *still waters* – залишається незмінним точно так, як і його основна характеристика – *deep*, остання, однак, виражається трохи інакше: в першому випадку – динамічним дієсловом *run* (*deep*), у другому – статичним дієсловом *have* (*deep bottoms*). Отже, тут також одна і та ж ознака суб’єкта виражається різними засобами, які не впливають на смисл ФО. Взаємозаміна іменних компонентів у ФО також не руйнує фразеологічного смислу, якщо і ці компоненти (подібно до дієслівних) актуалізують спільну, інтегральну сему і абстрагуються від диференційних, наприклад, у ФО *the last straw/the last feather – an additional burden beyond endurance*” [ODCIE, v. II, p. 340; АУФС, L-102]. Спільним семантичним компонентом у цих іменників є “ничтожность, незначительность веса”, саме тому вони семантично рівноцінні й не можуть змінити фіксованого смислу ФО.

Що ж у такому випадку визначає появу похідної ФО? Процес деривації передбачає утворення нового на основі “старого”, вихідного. Отже, і похідна ФО повинна бути новою за суттю, але при цьому “успадкувати” дещо від вихідної, мотивуючої ФО, інакше це будуть дві різні ФО, не співвідносні за деривацією.

Похідна ФО повинна виникнути на основі вихідної точно так само, як вихідна ФО постає на основі вихідного синтаксичного словосполучення. Інакше кажучи, в основі деривації ФО від ФО лежить такий же процес узагальнення смислу, тепер вже подальше узагальнення фразеологічного смислу вихідної мотивуючої ФО. Розглядаючи питання деривації ФО, А.В. Кунін відзначає різні способи похідності, які ґрунтуються головним чином на змінах вихідної ФО в плані виразу, тобто шляхом скорочення або відокремлення компонента [АРФС, с. 1263]. При цьому не було вказано, чому саме ці, а не інші компоненти, урізувались, скорочувались чи, навпаки, відокремлювались, виділялись і входили до складу похідної ФО. Оскільки в становленні і функціонуванні ФО провідним є її зміст, а форма так чи інакше підпорядковується змісту, слідує за ним, то розгляд процесів деривації ФО варто починати зі змін у змісті, котрі обов'язково проявляються і в змінах форми, і в плані вираження.

Розглянемо цей процес на прикладі ФО *to catch at a straw*, яка виникла з прислів'я *A drowning man will catch at a straw* [ODCIE, v. I, p. 43] в результаті часткового абстрагування від конкретного компонента (a drowning man). Тут спостерігається вже другий етап зміни – вищий ступінь узагальнення змісту в порівнянні з першим, де компоненти абстрагуються тільки від додаткових диференційних ознак. На другому етапі зміст узагальнюється, абстрагуючись вже від цілих другорядних компонентів, внаслідок чого ФО скорочується, в її складі залишаються тільки найважливіші в семантичному відношенні провідні компоненти. Семантична значимість компонента є, таким чином, вирішальним фактором у визначенні його статусу у ФО: залишиться він чи скоротиться як такий, що втратив свою смислорозмежовуючу функцію.

Виникнувши на другому етапі, ФО, хоча й в узагальненому змісті і відповідно в скороченій формі, залишається ще сама собою і продовжує функціонувати як номінативний засіб. На цьому етапі, в свою чергу, також виникають її варіанти, в її склад включаються взаємозамінні компоненти, що приносять додаткові семантичні відтінки своїми диференційними семами. Так, в даній ФО – *to catch at a straw* – появляються й інші дієслівні компоненти зі спільною інтегральною семою, але різними диференційними, що видно з тлумачення їх значень: *to catch* – *to get hold of something*; *to clutch* – *to hold tightly*; *to grasp* – *to take a firm hold of something*; *to snatch* – *to get hold of something hastily* [LDCE]. Отже, фрази *to catch/clutch/grasp/snatch at a straw* [ODCIE, v. I, p. 145; АУФС, с. 377] є варіантами однієї ФО в плані виразу і частково в плані змісту. Фразеологізація цього виразу визначається тим, що інваріантне значення іменного компонента (*straw*) нейтралізувалося повністю і узагальнилось до *slight hope, means of rescue or escape* [ODCIE]. Саме в цьому новому, узагаль-

неному значенні даний компонент відокремлюється і дає початок нової, похідної одиниці – *a last straw* – “остання надія”. Очевидно, що без вихідної ФО, де цей компонент набув нового узагальненого семантичного змісту, нова ФО не могла би виникнути. З іншого боку, це вже нова ФО зі своїм власним новим компонентом *last*, який розвинув далі семантичний лейтмотив “слабкої, мізерної надії”.

ФО *the last straw* також була утворена від ФО *It is the last straw that breaks the camel's back* [ODCIE, v. II, p. 340] шляхом абстрагування від другорядних компонентів (*break, back, camel*) і відокремлення семантично провідного компонента для оформлення похідної ФО, де компонент *straw* узагальнив своє значення до *an additional burden beyond endurance: I suppose my resistance to illness had become weakened during five years of war, and the aeroplane crash was the last straw* [ODCIE]. Цікаво відмітити, що один і той же іменниковий компонент – *straw* – оформляє дві різні похідні ФО: *a last straw* – “остання надія,” [АУФС, L-116] і *the last straw* – “предел терпения” [АРФС, S-1929]. Ясно, що відмінність в їх смислах визначається різними узагальненими смислами цього компонента, котрі породжуються в різних ФО внаслідок різних/відмінних процесів узагальнення: у першому випадку – *незначний* засіб порятунку – незначна надія на порятунок – остання надія; у другому – *незначна* додаткова вага – незначна додаткова нагрузка, напруга, неприємність і т.д., котрі виявляються вирішальним фактором і виходять за межі витривалості. Єдиною диференційною ознакою, що розмежовує ці ФО, є артикль.

ФО *The darkest hour is that before the dawn* [ODCIE, v. II, p. 131] має свої варіанти *The darkest hour comes before the dawn* [ODCIE, v. II, p. 131], *The darkest hour is nearest the dawn* [АРФС, Н-1224; АУФС, D-59], в яких незначні зміни в плані виразу не впливають на зміст ФО. Іменний компонент (*the darkest hour*) узагальнює своє значення до (рос.) “предел ухудшения, знаменующий улучшение” і відокремлюється, утворюючи окрему похідну ФО – *one's darkest hour*. Наприклад: *That was my darkest hour, but the rescuers turned up and everything was suddenly much brighter* [ODCIE]. Фразеологічність цього словосполучення легко прослідкувати при співставленні фраз (1) *my darkest hour* і (2) *my dark hour* – “тяжелое, мрачное время” [АРФС, Н-1223]. В першій іменний компонент визначається прикметником у найвищому ступені, здавалося б, що похмурий час, але він несе сподівання, надію на покращання, прояснення; в другому – похмурий час, безпросвітний, позбавлений надії на покращання. Зрозуміло, (певна річ) компонент *the darkest hour* міг узагальнити своє значення тільки в складі вихідної мотивуючої ФО.

Підводячи підсумки викладеному, необхідно відмітити: (1) в основі фразеологічної деривації лежить такий же процес узагальнення, як і в утворенні ФО від синтаксичних словосполучень; (2)

морфологічні, однорідні лексико-семантичні модифікації ФО представляють собою варіанти одного інваріантного фразеологічного смислу. Варіант відрізняється від інваріантного смислу деякими **додатковими семантичними ознаками**, залишаючи основний семантичний зміст незмінним; (3) нова ФО появляється на основі вихідної ФО тільки в тому випадку, коли відбувається подальше узагальнення фразеологічного смислу, яке супроводжується абстрагуванням від додаткових конкретних семантичних ознак, при збереженні узагальненого, у вищому ступені абстрагованого семантичного стрижня; (4) в похідній ФО залишаються тільки семантично провідні компоненти, які утворюють нову ФО; (5) доказом появи та життєздатності нової ФО є її загальнономовне вживання в ситуаціях, які непригаманні для вихідної **ФО**, і фіксація в спеціальних словниках.

Література

1. Болгова Л.А. Фразеологическая вариантность и механизмы фразообразования /На материале периферийных слоев фразеологического фонда современного немецкого языка/. – Автореф. Дис. ... канд. филол. наук, М., 1974. – 23 с.
2. Гурський С.О. Значення і смисл слова // В зб.: Іноземна філологія. Вип. 34. – Львів, 1974, – с. 3-14.
3. Денисенко С.Н. К вопросу взаимосвязи слово– и фразообразования (на материале немецкого языка) // В сб.: Филологические науки, № 1. М., 1985. – С. 54-60.
4. Срченко П.Г. Критерії визначення фразеологічних словосполучень // В зб.: Іноземна філологія. Вип.. 83. Львів, 1986. С. 34-39.
5. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков)// Автореф. дис....д-ра филол. наук. – М., 1964. – 54 с.
6. Кунин А.В. Основное понятие английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря // Автореф. дис.... д-ра филол. наук. – М., 1964. – 57 с.
7. Кунин А.В. Пути образования фразеологических единиц // В сб.: Иностранные языки в школе. № 1. – М., 1971. – С. 8-24.
8. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка // Изд-во “Международные отношения”. – М., 1972. – 288 с.
9. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка // Учеб. Пособие. – М., “Высшая школа”, 1976. – 311 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. // Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
11. Англо-русский фразеологический словарь// Составил А.В.Кунин. – Изд. 3-е, испр., в двух книгах. – М.: Сов. Энциклопедия, 1967.[АРФС]
12. Англо-український фразеологічний словник//Склав К.Т.Баранцев. – Вид-во “Рад. Школа”, Київ, 1969. [АУФС]
13. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів // Вид-во “Вища школа”. – Київ, 1985.

14. Cowie A.P., Mackin R/ Oxford Dictionary of Current Idiomatic English // In 2 volumes. – Oxford University Press, 1984. [ODCIE]
15. Longman Dictionary of Contemporary English // Longman Group Ltd., Harlow and London, 1978. [LDCE]
16. Longman Dictionary of English Idioms // Longman group Ltd., Bath < 1978.
17. Seidl J., McMordie W. English idioms and how to use them // М.: Высш. Школа, 1983.
18. The Advanced learner's Dictionary of Current English // By A.S.Hornby et al. – Second edition. London, Oxford Univ. Press, 1967. [ALD]
19. The Concise Oxford Dictionary of Current English // Fourth edition. Edited by H.W.Fowler and F.G.Fowler. – Oxford Univ. Press, 1956. [COD]
20. Webster's New World Dictionary of the American Language // Encyclopedic edition. In 2 volumes. The World Publishing Company. – Cleveland & New York, 1964. [WNWD]

УДК 811.111'373

С.М. Замашина,

*Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЛЕКСИКИ З ПОЗНАЧЕННЯМ КОЛЬОРУ

У статті вміщено матеріал, який висвітлює деякі аспекти соціокультурного компоненту кольору та їхнє відображення у лексиці англійської мови. Матеріал може бути використаний при вивченні проблем міжкультурної комунікації і психолінгвістики.

Some aspects of social and cultural components of colour and their reflection in English word-stock are in the focus of the article. This information may be useful in the investigation of cross-cultural communication and psychological linguistics.

Актуальність даної теми диктується сучасними умовами глобалізації і тісних міжкультурних контактів і полягає у висвітленні соціокультурного компоненту, знання якого сприятимуть адекватному взаєморозумінню представників різних національних культур.

Мета статті – висвітлити специфіку соціокультурного компоненту лексики з позначенням кольору.

У мовознавстві проблема позначень кольору розглядається у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вербицька, Г. Яворська), психолінгвісти-

ки (Т. Ковальова, Р. Фрумкіна), перекладознавства (Р. Зорівчак, І. Ковальська), лексикології (Н. Бахіліна, В. Муряков), семасіології (Р. Алімпієв, А. Висоцький, Л. Грибова, А. Кириченко, Ж. Соколовська). Однак не достатньо ґрунтовно досліджена національно-специфічна символіка кольору.

Соціокультурний компонент в історичному розрізі розглянула О. Першукова [3] і запропонувала з огляду на сучасний підхід у вивченні іноземних мов, який ставить метою формування комунікативних навичок і вмінь, монокультурний підхід поєднувати з міжкультурним.

Соціокультурна метафорика позначень кольору на прикладі білого і чорного детально характеризується у книзі Г.А. Антипова та ін. “Текст як явище культури” [1] і С. Тер-Мінасової “Мова і міжкультурна комунікація” [4].

У науковій системі понять про колір виділяється безліч його відтінків, тому точного числа їх назвати неможливо. У мовній моделі об’єктивного колірного простору виділяють одинадцять основних найменувань: білий, чорний, червоний, жовтий, зелений, синій, рожевий, оранжевий, пурпурний, сірий, коричневий. Вони сформували каркас колірних уявлень людини про розмаїтість колірних ознак і закріпились як базові складові номенклатури мовної системи.

Соціокультурний компонент характеризується національно-культурними особливостями сприйняття кольору певного народу і його відображенням у мові. Психолінгвіст О.Залевська, використовуючи метод асоціативного експерименту, показала відмінності в асоціаціях мовних особистостей різних національностей на слова зі значенням кольорів [2].

Найбільш частотною була асоціація на слово-стимул білий у росіян сніг, казахів – молоко, узбеків – бавовна, на жовтий – у росіян, українців – осіннє листя, французів – ячний жовток, золото, американців – масло, англійців – сонце, узбеків – просо.

Цікавим є номінативне значення білого в англомовній культурі як кольору пір’я лебедів. Поясненням-припущенням цьому є традиція *swan upping* (клеювання лебедів на річці Темза у Лондоні).

Символічне значення кольору пояснюється низкою причин, серед яких виділяються історичні.

Жовтий за часів фашизму в Німеччині мав додаткове значення презирливого ставлення: жовті зірки прикріпляли до одягу євреїв, а жовті капелюхи були знаком банкрутства.

Через метонімічний перенос за кольором одягу фашистів прикметник *коричневий* отримав конотацію фашистський.

Червоний на території колишнього СРСР мав значення комуністичний, радянський. У Франції цей колір за часів французької революції 18 ст. був символом революції (повстанців), а білий – колір Бурбонів був символом контрреволюції.

Рожевий в Америці асоціюється з косметикою, що пояснюється популярністю торгової марки *Мері Кей*, вироби якої мають рожевий колір упаковки.

Білий з блакитним є образливим для арабів (оскільки це кольори прапору недружньої країни Ізраїлю).

Іншою причиною символічності кольорів служить культурна інтерпретація емоційних переживань. Так, чорний на Заході символізує смерть (оскільки поглинає решту кольорів) і є кольором трауру. Однак в українських народних повір'ях смерть приходиться у подоби жінки в білому. Білий – колір смерті у країнах Сходу, так як відбиває всі кольори і нічого не відображає.

Жовтий колір у багатьох культурах асоціюється з багатством. На Сході жовтий пов'язують з довголіттям, тому люблять у Китаї і Японії. В українській культурі жовтий часто має негативну конотацію: розповсюдження пліток (жовта преса), боягузтво чи недорозвиненість (жовторотий), розлука (квіти). У Бразилії жовтий – це колір розпачу (у поєднанні з фіолетовим – символ хвороби). У Сирії – жовтий – символ смерті.

Червоний колір символізує небезпеку (у США, Японії), аристократію (у Франції), смерть (у Єгипті), життя, життєрадісність, ентузіазм (в Індії), щастя, удачу, достоїнство (у Китаї). На Заході червоний вважається сприятливим кольором, радісним і святковим (в українській мові є вираз *червоний куточок*, співпадає з такою ж конотацією в англійській: *a red-letter day* (червоний день). В українській культурі червоний символізує любов, а чорний – журбу.

Зелений люблять у Мексиці, Австралії (зелений континент), Ірландії (смарагдовий острів). У мусульманських країнах зелений – оберіг від злого ока. У Франції популярний сирій відтінок зеленого.

Оранжевий вважають стимулом атмосфери благополуччя і радості, тому, можливо, це колір одягу тибетських монахів.

Блакитний – траурний колір для китайців і символ печалі у Бразилії.

Сірий – колір елегантності у Великобританії. В українській культурі він асоціюється з сірими буднями, неясковою особистістю. Така відмінність символічного сприйняття цього кольору може пояснюватися геокліматичними розбіжностями: часто сірі від туманів пейзажі Англії контрастують з яскравою природою України.

З огляду на відмінності у конотації кольорів і відсутність деяких з них при порівнянні чи перекладі слушно зупинитися на понятті *лакуна*. Цей термін був введений у вітчизняну лінгвістику Ю.Степановим. Під лакунами розуміють базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, які ускладнюють розуміння деяких фрагментів текстів іншочультурними реципієнтами. У більш вузькому значенні лакуни – це ті іншомовні слова чи вирази, які виражають поняття, незакріплені в мовній формі даної мови.

Розглянемо значення кольорів в українській мові, які є відносними лакунами для англійської: *білий* – недосліджений (білі плями), *зелений змії* – пияцтво, *жовтий* – старий (сало), жовтий дім – психіатрична лікарня.

Відсутність знань про особливості сприйняття лексичних одиниць з позначенням кольору в українській і англійських мовах можуть призвести до непорозумінь:

To become blue in face – побагровіти від марних спроб щось довести

To feel blue – бути у депресії

To catch somebody red-handed – зловити на гарячому

To be in the red – бути у боргу

To be in the black – мати гроші на банківському рахунку

To have blackout – втратити свідомість

Black sheep of the family – погана вівця в родині

To give a black eye – підбити око

Blackmail – шантаж

A whitebread family – традиційна і нудна у своїх поглядах і способі життя сім'я (в американському англійському)

Greenback – грошова банкнота (в американському англійському)

Green with envy – жовтий від заздрощів

Have green fingers – мати хист до садівництва.

Те, що для українця відкладається на чорний день, в англійця зберігається на дощовий (*against a rainy day*).

Адекватне розуміння національно-специфічної символіки кольорів сприятиме уникненню культурних непорозумінь у сприйнятті елементів соціального символізму комунікативної поведінки представників різних культур і вестиме до взаєморозуміння учасників комунікативного акту.

Стаття не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Важливими є питання детального вивчення соціокультурного аспекту фразеологічних одиниць з позначенням кольору, сполучуваності колірної лексики з іншими словами у певних мовах, а також з погляду компаративістики.

Література

1. Антипов Г.А., Донских О.А., Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. Текст как явление культуры. – Новосибирск, 1989.
2. Воробйова Л.М. Основи психолінгвістики. – Рівне, 2007.
3. Першукова О.О. Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській шкільній освіті. Автореф. дис. канд. наук. – К., 2002. – 23 с.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.
5. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство. – М., 1984.

*І.М. Калиновська,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

*М.М. Процик,
Новороздільський політехнічний коледж,
м. Новий Розділ*

ГАЗЕТНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (на прикладі іменникових фраз типу NNN)

Газетні заголовки характеризуються комунікативною насиченістю, багатозначністю та інформативним навантаженням. У статті йдеться про особливості перекладу з англійської мови на українську газетних заголовків, виражених іменниковими фразами типу NNN.

Newspaper headlines are characterized by communicative richness, polysemy and information stress. The article deals with peculiarities of translation from English into Ukrainian of newspaper headlines expressed by NNN noun phrases.

Величезна кількість знань, які нагромадила сучасна цивілізація, стрімкий прогрес у суспільному житті вимагають від засобів масової інформації передачі об'ємних даних в обмежений час. Цілеспрямоване використання мови як засобу спілкування, оцінка прагматичного значення інформації дали поштовх новому розвитку мови, який проявляється як у формуванні нових властивостей мовних одиниць, так і в диференціації мовних засобів. Тобто, тенденція до всеактивнішого вживання іменникових фраз у засобах масової інформації викликана прагматикою сучасного суспільства, його природним прагненням до усунення інформаційної надлишковості, передачі максимального обсягу інформації з мінімальним використанням лексико-граматичних мовних засобів.

Актуальність і перспективність дослідження іменникових фраз зумовлена не лише їхньою високою частотою вживання в англійській публіцистиці, але й великим інформативним навантаженням. Адже, важливою особливістю заголовку газетної статті є те, що він є скомпресованим варіантом інформації в одній іменниковій фразі, він "задає тон усьому тексту, й останній будується як розгортання заголовка, котрий моделює вмонтовану в нього семіотичну макроструктуру" [8, с. 41].

М.М. Антонович вважає, що основною функцією заголовків є

привернення уваги, суть якої полягає в тому, що заголовки містять чітке, стисле повідомлення, яке запалює іскру зацікавленості у потенційного читача [1, с. 103]. Іншими словами, іменникові фрази-газетні заголовки привертають увагу читача завдяки комунікативній насиченості, багатозначності та завуальованості їхнього змісту. Читач вимушений звернутися до тексту з метою виявлення інформації, якої не вистачає в заголовку.

Декодування інформації, яка передається заголовком, зумовлене ступенем компресії, семантичної конденсації заголовка. Чим вищий ступінь компресії заголовка, тим більший обсяг тексту необхідний для декодування його змісту [1, с. 105]. За допомогою заголовків, виражених іменниковими фразами, передається максимально коротка інформація про зміст статті.

Г.М. Гасюк стверджує, що іменникові фрази відображають вищий ступінь лексико-граматичної єдності: вони надзвичайно різноманітні за складністю побудови, є відкритою системою, яка криє в собі безкінечні можливості для розвитку семантичної структури лексико-граматичних одиниць [3, с. 67]. Іменникові фрази займають провідне місце в системі синтаксичних одиниць у комунікативно-прагматичному плані, адже концентрують у собі основну інформацію, яку передають цілі речення, і широко вживаються в засобах масової інформації, і не тільки.

В.Ю. Большинський зазначає, що іменникові фрази типу NNN сприяють сконденсованості, номіналізації, семантичній насиченості тексту та є однією із форм прояву його компресії на синтаксичному рівні. Крім того, іменникові фрази відіграють велику роль у створенні такої риси, специфічної для публіцистичних текстів, як стандарт. Стандартизація мови – закономірний процес концентрації мовних засобів, пов’язаний із дією принципу економії. Він полягає у створенні штампів, кліше, готових моделей для використання у тексті [2, с. 136].

Досліджуючи заголовки художніх творів як проблему перекладу, І.І. Іллів вважає, що заголовки концентрує в собі властивості окремого слова й вбирає в себе в узагальненому вигляді те, що потім знаходить своє втілення у художній системі [4, с. 209]. Перекладач спершу ознайомлюється, починає перекладати, аж тоді значення заголовка має для нього смисл, який нашаровується текстом. При перекладі заголовків беруть до уваги як первинну (значення – читач – заголовок), так і вторинну інтерпретацію заголовка (смісл – текст – заголовок). На думку автора, заголовкам творів сучасної англійської літератури властива рекламна функція, або називна інтригуюча, яка актуалізує категорії перспектив і прагматичності. Саме тут названі категорії починають впливати на майбутнього читача, щоб привернути його увагу, зацікавити, запевнити в необхідності прочитати книгу [4, с. 210].

Метою цієї статті є розгляд особливостей перекладу з англійської мови на українську іменникових фраз-газетних заголовків, які виражені іменниковими фразами типу NNN, або включають словосполучення такого виду. Матеріалом дослідження слугує 2211 заголовків із 62 номерів газет “The Guardian” та “The Times”.

Під час дослідження виявилось, що відповідно до прийомів перекладу іменникові фрази типу NNN можна розподілити на дві основні групи: 1) іменникові фрази типу NN+N, що починаються з іменників, які утворюють смислову групу й виконують функцію ад’юнкта; 2) іменникові фрази типу N+NN, в яких кінцеві іменники утворюють ядро до першого іменника-ад’юнкта.

Зазвичай іменникові фрази типу NN+N перекладають на українську мову починаючи з ядра-іменника [7, с. 171], наприклад: *Scotland Yard spokesman* – *представник Скотланд Ярду*; *Suez Canal area* – *район Суецького каналу*; *science research council* – *рада з наукових досліджень*. Значну кількість іменникових фраз такого виду перекладають за допомогою описового методу. Це відбувається тоді, коли компоненти фрази позначають специфічні поняття, які потребують додаткового пояснення, наприклад: *Mill Hill School* – *школа привілейована приватна середня школа в Лондоні*; *a labour disputes commission* – *комісія, яка розглядає суперечки між профспілками та підприємцями/роботодавцями*.

Деякі фрази можна перекладати за допомогою одного слова [7, с. 172], наприклад: *land improvement work* – *меліорація*; *land improvement workers* – *меліоратори*; *coal face workers* – *шахтарі*. Дуже рідко значення іменникових фраз типу NN+N перекладають у такому порядку, як розташовані компоненти [6, с. 201], наприклад: *bullet proof shirts/jackets* – *куленепробивні обшивки/жилети*; *child guidance clinic* – *дитяча поліклініка*. Іноді такі фрази перекладають у зворотному порядку розташування компонентів, починаючи з ядра-іменника й продовжуючи другим та першим іменником, наприклад: *Manchester City Council* – *(муніципальна) рада Манчестера*; *labour movement figures* – *дані про міграцію робітників*.

Значення іменникових фраз типу N+NN перекладається починаючи з NN-ядра і продовжується у зворотному порядку до ад’юнкта: *Glasgow autumn holiday* – *осіннє свято в Глазго*; *friends meeting house* – *будинок зустрічі друзів*; *London development Commission* – *комісія з проблем розвитку Лондона*.

Серед інших можливих прийомів перекладу з англійської мови на українську іменникових фраз типу N+NN слід вказати такі, коли перекладати потрібно: 1) починаючи з іменника-ад’юнкта смислової одиниці N+NN, наприклад: *London trade Unions* – *Лондонські профспілки*; *state security police* – *державна таємна поліція*; 2) починаючи з ядра-іменника і продовжуючи ад’юнктом [6, 202], наприклад:

USA Senate seat – місце в сенаті США; *Daily Mail newspaper* – газета “Дейлі мейл”; 3) починаючи з ад’юнкта і продовжуючи ядром-іменником, наприклад: *world tennis championship* – світовий чемпіонат з тенісу; *the millionaire press owners* – мільйонери-власники преси/газетні магнати; 4) починаючи зі смислової одиниці й завершуючи початковим іменником, наприклад: *Government reserve scheme* – резервний проект уряду; *Manchester housing estate* – житловий фонд Манчестера; 5) за допомогою лише описового способу, наприклад: *September amateur stakes* – вересневі любительські призові скачки; *rent assessment committees* – комісії зі встановлення плати за користування житлом приватного фонду.

Слід зауважити, що для заголовків характерне часте використання невеликої кількості спеціальних слів, які складають так звані “журналістські штампи”, наприклад: *ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, rush, slash* та ін. [5, с. 211]. Відмінною особливістю такої лексики заголовків є не тільки частота їх вживання, але й універсальний характер їхньої семантики. Так, слово *pact* у заголовку може означати не тільки *пакт*, але й *договір, угоду* і т. д., а *bid* передбачає і *заклик*, і *запрошення*, і *спробу досягнути певної мети* тощо.

Таким чином, знання особливостей перекладу іменникових фраз повинно допомогти перекладачу підвищити ефективність роботи з англomовними публіцистичними текстами, збільшити швидкість читання, покращити якість перекладу з англійської мови на українську й зменшити витрати часу. Під таким кутом зору перспективним вбачається дослідження особливостей перекладу іменникових фраз не тільки газетних заголовків, але й назв літературних творів, оголошень, рекламних плакатів, науково-технічних термінів, назв установ, підприємств, організацій тощо. Отже, вживання іменникових фраз має загальнономовний характер, адже вони забезпечують успішну комунікацію та відповідають вимогам і потребам суспільства науково-технічної доби.

Література

1. Антонович М.М. Функції газетних заголовків, виражених сполученнями типу NNN // Іноземна філологія. – 1992. – № 103. – С. 103–110.
2. Большинський В.Ю. Багатокомпонентні субстантивні сполучення типу NNN та їх роль у компресії тексту // Іноземна філологія. – 1992. – № 104. – С. 136–140.
3. Гасюк Г.М. Комунікативно-прагматичний потенціал субстантивних словосполучень в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі // Філологічні студії: Науковий часопис. – 2004. – № 4. – С. 64–74.
4. Іллів І.І. Заголовок як проблема перекладу // Актуальні проблеми

менталінгвістики: Науковий збірник Черкаськ. держ. ун-ту. Частина I. – 2001. – С. 209–214.

5. Калашник Н.Г., Гетьман М.О. Теорія та практика перекладу: Навчальний посібник. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – 314 с.

6. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.

7. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу: Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.

8. Потятиник У. Інтертекстуальний характер сучасного медійного дискурсу (на матеріалі заголовків англomовних публікацій) // Наукові записки Нац. ун-ту “Острозька академія”. Серія філологічна. – Вип. 8. – Острог, 2007. – С. 39–45.

УДК 410=20

Л.В. Ковальчук,

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ФАКТОРИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу факторів, що інтегрують текст та контекст і визначають контекстуальність дискурсу, та лінгвістичних засобів їх вираження.

***Contextual Factors and their Realization in Discourse.** The article deals with the analysis of the factors that integrate text and context and determine contextuality of discourse and linguistic means of their expression.*

Актуальним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення структури та особливостей функціонування дискурсу. Функціональна структура дискурсу являє собою органічне поєднання та взаємодію двох його невід'ємних складових – тексту та контексту.

Контекст (від лат. *contextus* – поєднання, зв'язок) – це семантико-граматична і комунікативна єдність певного текстового елемента із текстовим та ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента [3, с. 251-252].

Контекст розглядається нами не лише як вербальне оточення текстового елемента, а й як глобальні умови здійснення комунікації, що включають просторово-часові параметри, предмет та учасників комунікації (статусно-рольові відносини, фонові знання).

Контекст виступає не як спорадичне і факультативне явище в ко-

мунікації, а як глобальний феномен, що пронизує всі мовні одиниці та рівні. Комунікація не може існувати поза межами контексту, і відповідно, жодне мовне явище не може розглядатись поза цими умовами [1, с. 134]. Контекст впливає на формування текстової структури дискурсу та забезпечує адекватне розуміння й інтерпретацію текстової інформації комунікантами.

Наше завдання полягає у вияві контекстуальних особливостей дискурсу, що передбачає аналіз факторів, які інтегрують текст з контекстом.

Об'єктом дослідження є реалізація контекстуальних факторів в дискурсі, а предметом аналізу виступають лінгвістичні засоби їх вираження.

Серед факторів, що визначають контекстуальність дискурсу та інтегрують текст з контекстом, виокремлюємо наступні: дейксіб, відношення фігура/фон, перспективізація, пресупозиція та інференція.

Дейксіб (від гр. *deixis* – указівка) – це указівна функція мовної одиниці, що передбачає локалізацію й ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів відносно просторового й часового контексту, який створюється актом висловлення й комунікантами [3, с. 109]. Ідея дейктичної орієнтації належить німецькому лінгвісту К. Бругману, австрійський лінгвіст К. Бюлер є фундатором класичної дейктичної тріади “Я – тут – зараз”.

Дейксіб характеризується трикомпонентною структурою і актуалізує в тексті об'єктивні виміри контексту [6, с. 121], а саме:

- 1) рольовий дейксіб – учасників комунікації;
- 2) просторовий дейксіб – локалізацію предметів відносно комунікантів;
- 3) часовий дейксіб – часову орієнтацію спілкування.

Рольовий дейксіб маркується за допомогою особових займенників. Мовець, який ідентифікується особовим займенником *I*, спрямовує своє висловлення на слухача, який позначається особовим займенником *you*. У висловленні може йти мова про третю особу, яка маркується займенниками *he* або *she*.

Просторовий дейксіб виражається шляхом використання вказівних займенників *this/that, these/those* та прислівників місця *here/there*. Реалізація просторового дейксісу залежить від локалізації об'єкта відносно мовця (суб'єктно-орієнтований дейксіб) або відносно іншого об'єкта (об'єктно-орієнтований дейксіб).

Часовий дейксіб реалізується за допомогою прислівників часу *yesterday/ now/ tomorrow* та дієслів, що мають категорії особи, часу й таксису.

Спільною основою перерахованих дейктичних лінгвістичних маркерів є їх егоцентричність, оскільки точкою відліку дейксісу є позиція мовця (*I – here – now*). Дейксіб характеризується симуль-

танною реалізацією у висловленні трьох його вимірів – рольового, просторового та часового. Наприклад:

Connie sat on a barstool and closed her eyes in the wind stream.

Helen whistled through the door that gave onto the café side of the building.

“Hey, Connie, you’ve got some customers in here”, she called.

Connie’s eyes opened as she turned her blank face on Helen.

“Letty Labiche’s sister owns this place. She has been doing it since Letty’s departure. You know her?” Helen said.

“No. I’d like to leave now”, Connie said.

“I thought you wanted a cold drink”.

“I just wanted to get out of the heat a few minutes. I’m fine now”, Connie said [BPCR, p. 148].

В даному прикладі учасники комунікації Конні і Хелен, які розмовляють про власницю бару, сестру Летті, позначаються займенниками *I – you – she*. Місце розмови ідентифікується займенником *this* та прислівником *here*. Прислівник *now* є часовим орієнтиром даного висловлення. Окрім цього, вжита стосовно третьої особи, власниці бару, часова форма теперішнього перфектно-тривалого часу (*has been doing*), виражає дію, що почалася у минулому, тривала протягом певного періоду і все ще продовжується в момент комунікативної взаємодії. Таким чином, дейктичні лінгвістичні маркери актуалізують ситуативний контекст висловлення, а саме просторово-часові параметри та учасників комунікації.

Висловлення, яке реалізується мовцем в комунікативній ситуації, містить два види інформації – пріоритетну (*foreground*) та другорядну (*background*). Асиметрія двох видів інформації висловлення детермінується як **відношення фігури та фону** (*figure – ground relations*) [4, с. 9].

В нашому дослідженні фігурою виступає важлива, релевантна інформація висловлення з точки зору мовця, а фоном – контекст, в межах якого відбувається її інтерпретація слухачем. Контекст, представлений вербальним оточенням пріоритетної інформації та фоновими знаннями комунікантів, є необхідним для операції висування.

Висування (*foregrounding*) – це спосіб формальної організації тексту, що передбачає концентрацію уваги комунікантів на певних елементах висловлення з метою підкреслення, виділення певної думки [3, с. 62]. Висування пов’язане з когнітивною операцією відбору найбільш важливої в даному контексті і для даних комунікантів інформації, визначає інтерпретацію висловлення, активізує не лише ментальну, а й чуттєву сферу, полегшує пошук релевантної інформації [2, с. 21].

Лінгвістичні маркери висування є ключовими, пошуковими стиमुлами у процесах рецепції висловлення та інтерпретаційної діяль-

ності. Маркований компонент висловлення – пріоритетна інформація – займає найчастіше промінантну ініціальну або фінальну позицію. У складнопідрядних реченнях пріоритетна інформація завжди міститься в головному реченні, а другорядна – в підрядному. Висування реалізується також за допомогою непрямого порядку слів (інверсії), повтору та емпатичних конструкцій. Наприклад:

“Lucy, I’m not trying to interfere with your life. All I ask is that you’re careful”.

“No, that isn’t all you ask. You are interfering”.

“It is not my intention”, I said, and Lucy could make me angrier than anyone I knew.

“Yes, it is. You really don’t want me here”.

She just stared at me.

“Lucy, I’m sorry. Let’s not argue. Please”. I lowered my voice and place my hand on her arm [CBF, p. 39].

В наведеному прикладі у фокусі уваги перебуває конфлікт між Люсі та її співрозмовником. Пріоритетна інформація маркується за допомогою повтору (*interfere, all I ask*), емпатичної конструкції (*all I ask*) та промінантної фінальної позиції виразів (*interfere with your life, you’re careful*). Контекст висловлення є важливим засобом ідентифікації пріоритетної інформації. Комунікативний конфлікт спричинений асиметрією перспектив співрозмовників (*I – Lucy*).

Перспектива як лінгвістична сутність детермінується як позиція, з якої мовець /слухач споглядає, оцінює та висловлює свою точку зору на предмет комунікації (особу, річ, явище дійсності) [5, с. 1]. Перспектива є продуктом процесу перспективізації, що полягає у виборі мовцем/слухачем комунікативної позиції в ході їх комунікативної взаємодії.

Реалізація перспективи в дискурсі має двоплановий характер. З одного боку, вона є статичною сутністю по відношенню до комунікантів, які дотримуються певної точки зору в процесі комунікації, а з іншого боку, динамічним явищем, тобто виникає та може змінюватись в ході комунікації. Асиметрія перспективи мовця та слухача веде до перспективних конфліктів, реперспективізації та реконтекстуалізації [5, с. 47]. Наприклад:

“I hear you killed people for the wise guys out on the coast”.

“You are talking to the wrong man, my friend...”

... “Let me raise another subject. I understand you’ve made some remarks about my wife”.

“I don’t know where you heard that, but it’s not true. I have the greatest respect to you wife”, he said.

“Maybe we can take up the subject another time. On a more physical level”, I said.

“I’ve got to run. Get a good night’s sleep...” [BPCR, с. 156].

Ведучи розмову, комуніканти за ініціативою одного з них несподівано переключаються на іншу тему обговорення, актуалізуючи новий контекст. При цьому вживається вираз “*Let me raise another subject*” як індикатор такої зміни. В даному прикладі стратегія зміни перспективи використовується як маніпулятивна для уникнення можливого конфлікту.

Контекст є необхідною умовою реалізації як експліцитної, так і імпліцитної перспективи. Експліцитна перспектива представлена формально за допомогою вербальних засобів, а імпліцитна – неформально через асиметрію форми та змісту висловлення.

Експліцитна перспектива виражається за допомогою дейктичних засобів та маркованих висловлювань, до складу яких входять дієслова-індикатори втутрішньої репрезентації думок: *think, believe, know, imagine* тощо. *Наприклад:*

“I think I should go to school, mum. I don’t have to take gym if you give me a note”.

“Michelle. You haven’t been feeling right for a month. You have a fever this morning. I think it’s time we did something”.

“But I feel fine now and want to go to school” [CF, с. 30].

Мішель відчуває потребу в подальшому навчанні та наполягає на його продовженні, не зважаючи на хворобу. В свою чергу матір Катрін, занепокоєна станом здоров’я усиновленої дочки Мішель, яка вже близько місяця погано себе почуває, пропонує вжити певних заходів для покращення самопочуття Мішель. В даному випадку перспективи обох учасників спілкування є формально вираженими через вживання дейктичних засобів (I, you, now) та неодноразове вживання маркованого виразу “I think”. Фокус контрасту маркує дві перспективи (mother-Michelle), що не узгоджують свої позиції і є конфліктними.

Імпліцитна перспектива представлена у висловленні латентно і завжди ідентифікується за допомогою контексту комунікативної ситуації, який представлений фоновими знаннями комунікантів. *Наприклад:*

“Well, I’m afraid I’ve got good and bad news”, said Dr. Wiley. “I am afraid you have to have one more little needle stick but the good news is that it will be the last for a while. What do you say?”

“I don’t want any more needles”, said Michelle, her eyes filling with tears. “I just want to go home” [CF, с. 62-63].

Знаючи, що пацієнтка Мішель приречена на смерть через невиліковну хворобу (лейкоз), лікар жалкує про це, повторюючи вираз “I’m afraid”. Повідомляючи Мішель “хорошу” новину про останню ін’єкцію, він має на увазі, що надії на одужання пацієнтки немає.

Пресупозиція – це імпліцитний складник змісту висловлення або тексту, який є істинним і несуперечливим, передує їхньому вер-

бальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню [3, с. 491].

Пресупозиції є формально невираженими, латентними елементами висловлення. Актуалізації пресупозицій сприяють лінгвістичні маркери, наявні в текстовій структурі висловлення, та контекст комунікативної ситуації. Наприклад:

"Could I ever ask you a question about Ms. McGrail?"

"Sure, but don't expect a straight answer".

"Will she ever sing again?"

"She has retired for family reasons. She considers the decision definitive".

"Do you think she will ever sing again?"

"What do I know?"

"Is it true that she's painting instead? Is her work good?"

"Very good indeed. However, I'm her husband" [GIL, p. 31].

В реченнях *"Will she ever sing again?"* та *"Do you think she will ever sing again?"* лінгвістичним маркером імпліцитно вираженої пресупозиції є слово *"again"*, яке дозволяє зробити припущення, що Міс Мак Грейл, про яку розмовляють співрозмовники, колись була відомою співачкою, однак пожертвувала своєю кар'єрою заради сім'ї. Контекст комунікативної ситуації, представлений фоновими знаннями комунікантів, сприяє актуалізації латентної інформації висловлення.

Інференція – це процес отримання вивідних знань при обробці інформації і сам умовивід. Інференція здійснюється на підставі переробки посилань і встановленні відношень причини і наслідку [3, с. 194]. У сучасних когнітивних і комунікативних дослідженнях інференція розглядається як когнітивна операція, що опосередковує розуміння повідомлення, тексту на підставі обробки попередніх текстових даних і побудови висновку.

Інференція служить підґрунтям текстових імплікатур – латентних пропозицій, що забезпечують зв'язність вербально виражених контактних пропозицій або представляють семантичну залежність між компонентами змісту тексту, в основі якої лежить явний або прихований умовивід.

Інференція допомагає декодувати висловлення, частини якого безпосередньо не є передумовою і наслідком. Наприклад:

He was hungry. He washed his face and hands and combed his hair in the bathroom mirror and went into the kitchen.

"Hungry, dear?"

"I'd appreciate it if you wouldn't talk to me like that, Cora".

"Well, your dinner will be here shortly. You'll see".

"Thank you", he said, and went back inside and slid the glass door shut [BPCR, p. 359].

Розмова між чоловіком та дружиною потребує побудови логічної зв'язки між частинами висловлення, яка вилучається з досвідних, фонових знань комунікантів. На підставі контексту комунікативної ситуації цілком можливим є інферування позитивної відповіді чоловіка на запитання дружини *"Hungry, dear?"*

Таким чином, продукування та інтерпретація висловлення в межах комунікативної ситуації є складними операціями, які відбуваються шляхом широкого залучення контекстуальних факторів – дейк-сису, відношень фігури та фону, перспективізації, пресупозиції та інференції. Знання контекстуальних умов допомагає комунікантам адекватно розуміти та інтерпретувати висловлення, що забезпечує ефективність комунікації.

Предметом подальших досліджень з даної проблеми може бути аналіз комунікативних факторів процесів деконтекстуалізації та реконтекстуалізації та лінгвістичних засобів вираження цих контекстуальних операцій.

Література

1. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – Москва: Наука, 1980. – 147 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов // Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филологический факультет МГУ, 1997. – 197 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістична лінгвістика: енциклопедичний довідник. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 712 с.
4. Duranti A., Goodwin C. Rethinking Context. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 363 p.
5. Graumann C.F., Werner K. Perspective and Perspectivation in Discourse. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 395 p.
6. Renkema J. Introduction to Discourse Studies. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 374 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

- ВРСР:** Burke J.L. Purple Cane Road. – New York: Dell Publishing, 2000. – 387 p.
- CF:** Cook R. Fever. – New York: New American Library, 1982. – 311 p.
- СВФ:** Cornwell P. The Body Farm. – New York: Berkley Books, 1995. – 351 p.
- GIL:** Greeley A.M. Irish Love. – New York: Tom Doherty Associates, 2002. – 356 p.

А.В. Косенко,

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці*

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ КОНЦЕПТУ ЯК СТРИЖНЕВОГО ОБ'ЄКТУ МОВОЗНАВЧИХ РОЗВІДОК

У статті розглядаються існуючі у сучасній мовознавчій науці підходи до проблеми дефініції концепту як складного лінгвістичного, філософського, когнітивного та психологічного явища, виокремлюються певні напрямки у тлумаченні цього поняття.

In the article different approaches to the problem of the definition of concept as complex linguistic, philosophic, cognitive and psychological phenomenon existing in present day linguistics are dealt with, certain tendencies in the interpretation of this notion are singled out.

Проблематика цієї статті представлена питанням дефініції концепту як стрижневого об'єкту мовознавчих розвідок.

Актуальність статті зумовлена тим фактом, що сучасна наукова думка не виробила єдиної дефініції феномена **концепт** незважаючи на те, що цей термін останнім часом широко та активно використовується у понятійному апараті когнітивістики, семантики, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації та багатьох інших сфер та дисциплін [5; с. 38]. У рамках сучасної антропоцентричної парадигми виникла необхідність розглядати мову з точки зору її участі в пізнавальній діяльності людини [23; с. 105]. Вивченням процесів отримання, відображення та зберігання знань у мовних формах займається когнітивна лінгвістика як розділ мовознавства, що вивчає процес породження, сприймання, розуміння мови [26, с. 77]. Коли йдеться про вищезазначені процеси, а також про формування думки та оцінки оточуючого світу, й наступного отримання ними фізичної оболонки, тіла знака, припускається одночасно існування різних форм їхньої репрезентації в мозку людини у вигляді певних структур свідомості. Такими структурами, на думку М.М. Болдирева (2001), виступають концепти як кванти знання, що зорієнтовані на відображення онтології світу у зв'язку із потребами соціальної дійсності [6, с. 22].

Метою статті є аналіз, узагальнення та систематизація різноманітних підходів до тлумачення концепту, які існують у сучасній лінгвістиці. Звідси випливають і поставлені нами завдання, а саме:

1) аналіз існуючих дефініцій концепту та 2) розподіл їх на певні напрямки.

Проаналізувавши дефініції концепту, ми можемо побачити, що в його тлумаченні чітко виокремлюються певні напрямки.

Представники **когнітивно-психологічного напрямку** (Л.В. Щерба, А.П. Бабушкін, Н.Е. Агаркова, Р.М. Фрумкіна, І.А. Стернін, З.Д. Попова, О.С. Кубрякова, М. Шварц, Т.С. Clausner, Л. Вітгешнтайн, Т.А. Хайчевська, А.В. Кравченко, Р. Джекендофф, Дж. Лайонз, Н. Джонсон-Лейрд та інші) підкреслюють ментальний характер концепту та його роль у психічних процесах. Л.В. Щерба (1957) характеризує концепт як двобічну ментальну сутність, яка має психічний і мовний бік. У психіці, на її думку, концепт виступає об'єктом ідеальної природи, образом, який втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ і, водночас, концепт є прообразом, прототипом групи похідних понять. У мові концепт має певне ім'я, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а саме через мову [25, с. 192]. М.П. Кочерган (2003) наголошує на двоїстій, а саме ментальній та психічній сутності концепту [10, с. 25]. А.П. Бабушкін (1996) визначає концепт як ментальну репрезентацію, яка визначає, як речі пов'язані між собою і як вони категоризуються [4, с. 16], а Н.Е. Агаркова (2001) як ментальне національно-специфічне утворення, змістовим планом якого є вся сукупність знань про даний об'єкт, а планом вираження при цьому виступає сукупність лексичних, паремійних та фразеологічних одиниць, які його описують та номінують [1, с. 8]. Й.А. Стернін (2007) характеризує концепт як дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, володіє відносно упорядкованою внутрішньою структурою, становить собою результат пізнавальної діяльності, несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, що воно відображає, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю, а також про ставлення свідомості до цього предмета чи явища [19, с. 34]. Монікою Шварц (1996) концепт визначається з точки зору когнітивної лінгвістики як елементарна ментально організована одиниця, що виконує функцію зберігання знань про світ в абстрактному форматі [29, с. 87]. О.С. Кубрякова (1996) називає концептом оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [12, с. 90]. Американський дослідник Р. Джекендофф (1993) визначає лексичний концепт як ментальну схему (internalized schema) яка зберігає інформацію про властивості об'єкта, є співвідносною з ментальними репрезентаціями інших об'єктів, що надходять в когнітивну систему та обмежує коло можливих вживань слова [27, с. 9].

Представники **культурологічного напрямку** (В.В. Жайворонок,

Н.Д. Артюнова, В.І. Карасик, В.Г. Зусман, С.О. Аскольдов, С.Х. Ляпін, Г.Г. Слишкін, А. Вербицька, В.Н. Манакін, В.В. Красних, І.О. Голубовська, Ю.С. Степанов, В.А. Маслова та інші наголошують на домінантності культурного елементу в структурі концепту. В.В. Жайворонок (2004) називає концепт асоціативним нашаруванням культурних смислів, тобто конотацій на основне, словникове значення слова [8, с. 26]. Н.Д. Артюнова (1999) трактує концепт як поняття повсякденної філософії, що є результатом взаємодії національної традиції, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, образів мистецтва, відчуттів та системи цінностей [2, с. 3]. На думку В.І. Карасика (1996) концепт є первинним культурним утворенням, що транслюється в різні сфери буття людини, зокрема у сфери переважно понятійного, тобто в науку, переважно образного, тобто в мистецтво, і переважно діяльнісного, тобто в буденне життя світу [9, с. 6]. С.О. Аскольдов (1997) під концептом розуміє певні підстановки значень, приховані в тексті замісники множини предметів, що полегшують спілкування і тісно пов'язані з людиною та її національним, культурним, професійним, віковим та іншим досвідом, наочно-образне уявлення символічного характеру, що зберігає певну структурну схожість із об'єктом відображення і може розглядатися як замісник поняття [3, с. 26]. В.Н. Манакін (2004) визначає концепт як біт етнокультурної інформації, що відображає світ національного сприйняття предметів і понять, позначених мовою [14, с. 23]. В.В. Красних (2003) називає концептом максимально абстраговану ідею культурного предмету, який не має візуального прототипічного образу, хоча візуально-образні асоціації з ним можливі [11, с. 272]. Ю.С. Степанов (1997) вважає концептом згусток культури у свідомості людини і те, за посередництвом чого людина сама входить у культуру [22, с. 40]. Вчений називає концепти термінами духовної культури. Думки про єдність культури та концепту поділяє і В.А. Маслова (2004), називаючи культуру сукупністю концептів [15, с. 149].

Представники **структурно-системного** підходу (Р. Павільоніс, В.Г. Зусман, А.М. Приходько, Р.Р. Газетдінова, А.А. Залевська, М.В. Піменова та інші) наголошують на тому факті, що будь-який концепт завжди виступає частиною певної системи та, в свою чергу, сам має складну структуру. За визначенням Р. Павільоніса (1983), концепт виступає частиною концептуальної системи, тобто відомостями про те, що індивід знає, думає, уявляє про об'єкти. Це, твердить вчений, ті змісти, які становлять когнітивно базисні підсистеми думки й знання [16, с. 241]. У розумінні А.М. Приходько (2008) концепт становить собою такий складно структурований феномен, у якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно сполучується з лінгвокультурним [20, с. 52]. М.В. Піменова (2004) денотує концепт як певне уявлення про фрагмент світу чи

частину такого фрагменту, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, які реалізуються за допомогою різноманітних мовних способів і засобів [17, с. 10].

Представники **епістеміологічно-інформаційного** підходу (О.О. Селіванова, В.Н. Телія, М.М. Полюжин, С.О. Жаботинська, Н.О. Сьомкіна, Л.Б. Савенкова, М.М. Болдирев, Ю.С. Степанов, С.Г. Воркачев, Р. Ленекер та інші) визначають концепт як знання, яке несе певну інформацію. О.О. Селіванова (2006) розглядала концепт як інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [21, с. 256]. В.Н. Телія (1996) називає концептом все, що ми знаємо про об'єкт та його екзистенцію, те що реконструюється через своє мовне вираження й позамовне знання [24, с. 97]. М.М. Полюжин (2004) визначає концепт як сукупне, категоризуюче знання про дійсність, про її елементи та перспективи [18, с. 35]. М.М. Болдирев (2001) називає концептами кванти знання, зорієнтовані на відображення онтології світу у зв'язках з потребами соціальної дійсності. С.Г. Воркачев (2004) наголошує на єдності знання й культури в концепті, денотуючи його як культурно маркований вербалізований смисл, представлений у плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму та як одиницю колективного знання, що має мовне вираження і що відзначена етнокультурною специфікою [7, с. 51-52]. Р. Ленекер (1983) пропонує використовувати для опису названого словом концепту поняття **домен (domain)**. Під цим поняттям вчений розуміє область знання, яку активує даний концепт. Всі домени, вважає Р. Лангакер, можна вважати компонентами значення слова, оскільки значення охоплює як мовне так і позамовне знання, а отже, є за своєю природою енциклопедичною сутністю [28, с. 163]. Дослідник підкреслює таку властивість концептів, як відсутність у них чітких меж.

Проаналізувавши існуючі підходи до концептуалізації, не можна не відзначити, що вчені по різному трактують концепт, акцентуючи увагу на тих чи інших його ознаках та характеристиках. Безсумнівною видається той факт, що концепт є складним та багатовимірним явищем сучасної мовознавчої науки, вивчення якого можливе лише за умови всестороннього та системного підходу. Домінуючими серед досліджених нами підходів є когнітивно-психологічний та культурологічний.

Література

1. Агаркова Н.Э. Концепт “деньги” как фрагмент английской

языковой картины мира (на материале американского варианта англ. языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; – Защищена 09.12. 2001; Затв. 09.03.2002. – Иркутск: ИГЭА, 2001. – 171 с.

2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: “Языки русской культуры”, 1999. – 896 с.

3. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / Под ред. В.Н. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279. (320 с.)

4. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 104 с.

5. Балашова С.С. Сучасне розуміння концепту // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали II Міжнародної конференції (20-21 квітня 2007 року). – Чернівці: Книги -XXI, 2007. – С. 38-40.

6. Болдырев Н.Н. Антропоцентричность языка с позиции разных культур // Филология и культура: Материалы II Международной научной конференции. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2001. – Ч.1. – С. 15-20.

7. Воркачев С.Г. СЧАСТЬЕ как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.

8. Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство. – Київ: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2004. – № 5-6. – С. 23-32.

9. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3-16.

10. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі // Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах: науково-методичний журнал МОН України. – Київ: Ред. Журналу “Дивослово”, 2003. – № 5. – С. 24-29.

11. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.

12. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – 245 с.

13. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – М.: Наука, 1993. – Т.52. – №1. – С. 3-9.

14. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.

15. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре. – Витебск: ВГУ им. П.М. Машерова, 2004. – 214 с.

16. Павиленис Р.И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.

17. Пименова М.В. Предисловие // Попова З.Д., Стернин И.А., Карасик В.И., Кретов А.А., Борискина О.О., Пименов Е.А., Пименова М.В. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие с грифом УМО / Отв. ред. М.В. Пименова. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. – 209 с.

18. Положин М.М. Про теоретичні засади когнітивного підходу до дискурсивного аналізу // *Studia Germanica et Romanica*. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Т. 1, № 3. – С. 32-42.

19. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.

20. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

21. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.

22. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., Школа “Языки русской культуры”, 1997 – 824 с.

23. Тащенко Н.В. “Концепт” як ключове поняття когнітивної лінгвістики // *Вісник СумДУ. Серія “Філологія”*. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – № 1. – С. 105-110.

24. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “ЯРК”, 1996. – 286 с.

25. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – 188 с.

26. Єрмоленко С.Я., Бібік С.П., Подор О.Г. Українська мова. Короткий глумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. – С.Я.Єрмоленко. – К., Либідь, 2001. – 222 с.

27. Jackendoff R. *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*. – UK: BasicBooks, 1993. – 256 p.

28. Langacker R.W. *Foundations of cognitive grammar*. – USA: Indiana University, Linguistic Club, 1983. – 294 p.

29. Schwarz M. *Einführung in die cognitive Linguistik*. – Tübingen / Basel: Francke, 1996. – 238 S.

УДК 81'373.7

І.Я. Кость,

*Тернопільський національний педагогічний університет,
м. Тернопіль*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДУ ЯК ЗОВНІШНЬОГО ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ ОДИНИЦЯМИ ФРАЗЕОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються фразеологізми, що описують один з мімічних проявів емоційних переживань – погляд, здійснюється їх аналіз у векторі вираз очей – вираз емоції – вербалізація асоціативно-образного сприйняття українського етносу, визначаються основні компоненти фразеологічних одиниць.

Phraseological units which describe one of mimic displays of the emotional experiencing – look are examined in the article, their analysis is carried out in a vector expression of eyes – expression of emotion – verbalization of associative vivid perception of Ukrainian nation, the basic components of phraseology units are determined.

Вплив емоцій на людину активно досліджується психологами, які переконані, що, незважаючи на силу переживання, у людському організмі відбуваються зміни фізіологічного характеру. Як зазначає К. Ізард, переживання емоції змінює рівень електричної активності головного мозку, визначає ступінь напруження м’язів обличчя і тіла, керує зміною діяльності ендокринної, кровоносної та дихальної систем [3, с. 39]. Такі порушення нормального функціонування організму відчуває людина, що переживає якісь емоції, і за деякими їх зовнішніми проявами в іншій особі може ідентифікувати її психоемоційний стан. Зазначені зміни можна назвати мовою тіла, яка висловлює внутрішні переживання.

Невербальні зовнішні форми вираження емоцій, як-от міміка, пантоміміка, вокалізація, є самодостатніми у виконанні своєї функції, проте задля уникнення незручностей при описуванні поза ситуацією використання людина вирішила надати їм вербальної форми. Цікавим видається мовне оформлення емоційних станів засобами фразеологічної системи, оскільки фразеологізми, на відміну від окремих лексем, є цілісними сталими сполуками, що відтворюють дескриптивну ситуацію [4, с. 68] і є продуктами народної мислетворчості, які відкривають особливості етносвідомості.

Наївно думати, що мовні знаки вербалізують абсолютно всі фізіологічні прояви переживання. Людина висловлює лише те, що є вагоме, необхідне і близьке її світогляду, тому у фразеологічних одиницях (далі – ФО) відображає ті елементи мови тіла, які є притаманні психоментальності етносу і, на її погляд, характерні для тієї чи іншої емоції.

Інтерес до вивчення лінгвістичного аспекту емоційної сфери особистості з’явився відносно недавно і спричинив виникнення нової галузі мовознавства – емотіології, яка збагачується активними дослідженнями вчених волгордаської школи на чолі з В.І. Шаховським, а також працями М.О. Красавського, Ю.Д. Апресяна, вітчизняних лінгвістів Ю.Ф. Прадіда, М.В. Гамзюка та ін. Детальну класифікацію української фразеологічної мікросистеми “Емоційні процеси” здійснив Ю.Ф. Прадід і виділив 13 тематичних груп ФО, які вербалізують: 1) відразу, тривогу; 2) радість, втіху; 3) захоплення, захват; 4) неспокій, тривогу; 5) презирство, зневагу; 6) страждання, муку; 7) сум, печаль; 8) відчай, безвихідь; 9) гнів, лють; 10) любов, при-

страсть; 11) подив, здивування; 12) сором, стид; 13) страх, жах [5, с. 97].

Мовознавці-емоціологи поділяють мовні одиниці, які об'єктивують емоції, на три види: 1) ті, що номінують, 2) ті, що описують і 3) ті, що виражають переживання [2, с. 16]. Фразеологізми, що кодифікують зовнішні вияви емоційних станів, належать до дескриптивних знаків.

Актуальність нашої роботи полягає в тому, що, наскільки нам відомо, фразеологічні засоби вербалізації погляду як ідентифікатора емоційного стану предметом окремого дослідження не були.

Фразеологічний фонд української мови фіксує різні прояви емоцій, які поділяються на: 1) зовнішні реакції, які можна сприймати органами зору (міміка, жести, колір обличчя, рух) і слуху (інтонаційне забарвлення мовлення, плач); та 2) внутрішні, приховані від людського ока, які диференціює та людина, що безпосередньо переживає емоцію (зміна діяльності дихальної системи, тремтіння, відчуття холоду і жару, порушення здатності до нормальної мовленевої діяльності, запаморочення, дефекти зорового сприйняття). Оскільки обсяг статті не дозволяє розглянути всі мовні маніфестації психоемоційного стану, ми обмежимо предмет дослідження фразеологізмами, що вербалізують один з мімічних виявів – вираз очей.

Отже, мета нашої роботи полягає у аналізі ФО на позначення погляду як зовнішнього прояву емоції. Перед нами стоїть низка завдань: 1) виявити фраземи, що описують емоційно-забарвлений вираз очей, 2) визначити емоції, які виражаються поглядом і відповідними мовними знаками, 3) підмітити особливості сприйняття погляду і його маніфестації реципієнтом.

Зазначимо, що у статті ми послуговуватимемося психологічними термінами емоція, емоційний стан та переживання, які вважаємо синонімами, оскільки у психології емоцій немає чітко усталеної термінології.

Аналіз фразеологічного рівня мови дозволив виявити ФО, в яких вербалізований погляд може виражати такі переживання, як-от гнів, злість (*кресати/кресонутти (креснути) очима, очі блиснули [гнівом], спопеляти/спопелити очима (зором), очі метаять (мечуть) іскри (блискавиці), блимнути очима (оком), дивитися бісом*), радість, задоволення (*[аж] іскорки в очах замиготіли, очі загорілися, очі грають/загнали*), здивування (*дивитися великими очима, вивертати/вивернути очі (білки) [з-під лоба], [аж] очі рогом лізуть/полізли*), сором (*опустити (спустити)/опускати (спускати) очі (зір) [в землю (додолу)], пускати (запускати і т. ін.)/пустити (запустити і т. ін.) очі під лоб (під лоба), лічити піщинки на долівці*), ніжність, симпатія, любов (*очі горять (палають), ласкати очима (поглядом), обіймати (обнімати)/обійняти (обняти) [щасливим] оком ([теплим] погля-*

дом), *пестити очима*), неприязнь (*дивитися зизом (сизим оком, дзизом), простромити поглядом (очима), дивитися/глянути вовком*), тривога (*очі бігають/забігали, водити очима*), печаль, смуток (*дивитися (поглядати і т. ін.) невеселим (сумовитим, сумним і т. ін.) оком, водити очима*), осуд (*міряти очима (оком, поглядом)*), презирство (*спопеляти/спопелити очима (зором)*), зневага (*обдавати/обдати очима (поглядом)*) і хвилювання загалом, яке набуває конкретизації у контексті (*палитися вогнем, обдавати/обдати очима (поглядом), свінуги (свіркнуті) очима*).

Привертає увагу той факт, що вираз очей, як засвідчує мовний матеріал, слугує єдиним проявом неприязні, зневаги, презирства і є домінуючим у вираженні переживань гніву, симпатії, осуду, радості. Про це свідчить зокрема кількісний аналіз фразем. Так, зовнішній вияв гніву вербалізований 31 ФО, 25 з них висловлюють притаманний емоції погляд, а інші кодифікують манеру мовлення (*сипати вогнем, метати громи і (та) блискавки*), зміну кольору обличчя (*[аж] мінитися/перемінитися на лиці (в лиці, на обличчі і т. ін.), наливатися/налитися (налятися) кров'ю*), міміку (*надувати (надимати)/надуті губи*), скрегіт зубів (*скреготати (скреготіти, скригати, скрипіти і т. ін.)/заскреготати (заскреготіти, заскрипіти, скрипнути, скреготнути і т. ін.) зубами*).

Оскільки першочерговим засобом маніфестації емоційних переживань здавна прийнято вважати очі, про що свідчать латинські вирази “*Vultus est index animi*” (“Погляд – дзеркало душі”) [7, с. 191] та “*Oculus animi index est*” (“Очі – дзеркало душі”) [7, с. 123], то, здавалося б, погляди-репрезентанти всіх емоцій повинні бути кодифікованими у мові, проте це не так. Фразеологізми не фіксують погляду людини, що відчуває страх, нервову напруженість, образу, збентеження, розпач, захоплення чи обурення. Це свідчить, що у сприйнятті українців інші прояви цих емоцій, як-от тремтіння, зміна кольору обличчя, жести, відчуття холоду чи жару тощо, є вагомішими, більш звичними для народної ментальності.

Оскільки в основі ФО покладене образне бачення, переосмислення і фіксація мовними знаками зовнішнього та внутрішнього світів, то вербалізація емоційно-зabarвленого погляду, як і інших явищ дійсності, криє в собі особливе, характерне для етносвідомості його сприйняття. Так, при маніфестації емоційного стану, важливою для українця є асоціація з рухом органів зору в межах їх локалізації та поза нею – *очі бігають/забігали, очі забігали, як у сірка, [аж] очі рогом лізуть/полізли, очі (вульг. баньки) на лоб (на лоба, рідко догори, наверх) лізуть (вилазять)/полізли (вилізли), очі мало не вилізли на лоб, бігати очима, водити очима, очі грають/заграли* (грати – швидко рухатися в різних напрямках, бурхати [1, с. 196]), наприклад: *Збентежено забігали очі в старорі ..* Проштрикнула вона недові-

рливим поглядом Марію (Р. Іванчук) [6, с. 598]; У дядька Барака *очі лізуть рогом*. – Молодих коней на м'ясо? Та вони що, почманіли? (Ю. Збанацький) [6, с. 595].

Уособлення емоцій з вогнем, а їх вияв з паланням очей проявляється у фразеологізмах *очі загорілися, очі заіскрилися, очі розгоряються/ розгорілися, очі запалали, очі мов запалали, очі запалали [гарячим] вознем, очі горять (палають)*, наприклад: *Очі Ласточкина загорілися*. Страйк! Все своє життя він вірив у страйк, як в один з кращих способів гуртування сил пролетаріату в боротьбі проти буржуазії (Ю. Смолич) [6, с. 600].

ФО *обпикати (обпалювати, опікати, опалювати, ошпарювати і т. ін.)/обекти (обпалити, опекти, опалити, ошпарити і т. ін.) поглядом (очима, зором), пропикати/пропекти очима (поглядом), спопеляти/спопелити очима (зором)* вказують на те, що українці наділяють очі здатністю уражати вогнем об'єкт спрямування емоції, пронизувати його полум'ям, наприклад: *Переді мною Борис Стоян з рудим їжачкуватим чубом*. – Ти чому не був на першій парі? – *пропикає* він мене своїми гострими *очима* (Ю. Бедзик) [6, с. 710].

Близьким до попереднього уявлення є сприйняття зовнішнього вияву переживання як процесу продукування органами зору іскор (найдрібніших світних частинок тіла, що горять, жевріють [1, с. 404]), блискавок (видимих шляхів іскрового розряду атмосферної електрики в повітрі, що бувають під час грози [1, с. 56]), а також грому (гуркоту і тріску, що супроводжують електричні розряди в атмосфері [1, с. 198]). Фраземи, що вербалізують таку асоціацію емоції з вогнем і грозою, використовуються для висловлення гніву, злості – *очі метають (мечуть) іскри (блискавиці), сипати/сипнути (сипонутти) іскрами (іскри) [з очей], метати громи з очей, метати блискавки [з очей], метати [очима (з очей)] іскри, [аж] іскри з очей сиплються (летять, скачуть, кресуть і т. ін.)/посипались (полетіли, поскакали, скакнули і т. ін.), [аж] іскорки в очах замиготіли, кресати/кресонутти (креснути) очима*, наприклад: *Очі її гнівно метали іскри в бік Палянички, який, очевидно, чимось насолів ланковій* (М. Чабанівський) [6, с. 599].

Порівняння емоційно-забарвленого погляду із короточасним спалахом світла, раптовим зблиском і світінням покладене в основі ФО, які описують протилежні за модальністю почуття радості і роздратування, або лише гніву – *блискати/блиснути очима (оком), очі блиснули [знівом], блимнути очима (оком), свінути (свіркнутти) очима, світити (засвітити) очима (оком, білками)*, наприклад: *Тугар Вовк блиснув гнівно очима на Захара* (І. Франко) [6, с. 35].

Візуальна перцепція вираження подиву кодифікована у фразеологізмах як збільшення очей в об'ємі, яке досягається шляхом їх широкого розплющування – *робити/зробити великі очі, дивитися ве-*

ликими очима, витріщити (вивалити, вирячати, вилупити і т. ін.)/ витріщати (вивалювати, вирячати, вилуплювати і т. ін.) очі (баньки, рідко бульки, білки), вивертати/ вивернути очі (білки) [з-під лоба], наприклад: *Великими очима дивився він* [Ярема] на лаву французів, що вишикувались, готові знести, розтопати все живе на цьому клаптику землі (П. Кочура) [6, с. 235]; *Господар вирячив* від здивування *очі* (А. Шиян) [6, с. 108].

Характерною мімічною реакцією для відчуття зняковіння і сорому, як зазначають психологи, є намагання сховати очі, відвернутися чи опустити голову [3, с. 327-328]. Мовна репрезентація вияву зазначеної емоції збігається з науковим твердженням і представлена у ФО *потупити очі [в землю], опустити (спустити)/опускати (спускати) очі (зір) [в землю (додолу)], пускати (запускати і т. ін.) /пустити (запустити і т. ін.) очі під лоб (під лоба)*, наприклад: *Стояв [Андрій], потупивши очі в землю* (О. Довженко) [6, с. 684]; *Тепер же тобі хоч півслова мовив [Василь]: усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне і пустить очі під лоб* (Г. Квітка-Основ'яненко) [6, с. 718]. Зазначені фразиemi позначають відчуття сорому, зняковіння, розгубленості. Окрім фразеологізмів з лексичним компонентом *очі* на позначення виразу зняковіння використовується сполука, яка вказує на діяльність органу зору, не називаючи його, – *лічити піщинки на долівці*, наприклад: – *Що ви собі такі чудні обоє?* – *Один перелічує шибки у вікні, а друга лічить піщинки на долівці* (Г. Квітка-Основ'яненко) [6, с. 442].

Дескрипція прояву здивування передається швидким опусканням і підніманням повік, тобто кліпанням – *лупати (діал. лупати) очима* (вульг. *баньками*), наприклад: *Стоїть [зайча] і лупає очима*: – *Та що ж це сталося вночі! В низинці вогкій перед ними м'ячі – вже зовсім не м'ячі!* (Н. Забіла) [6, с. 450].

Неприємне, суворе ставлення виявляється через погляд, що сприймається як здатний проникати наскрізь, наче промінь чи гострий предмет, виходячи назовні. Важливу роль у вербалізації такого виразу очей відіграють асоціативні предикати *проймати, простромити, пронизувати, прошивати*, об'єднані спільною семою “робити кризну рану чимось гострим”. Погляд маніфестують фразиemi *проймати/проїняти оком (очима, зором, поглядом), простромити поглядом (очима), пронизувати (прошивати)/пронизати (прошити) очима*, наприклад: *З гурту вийшов худий горбоносий Галабурда і, підбивши високу сиву шапку на потилицю, простромив гострим роз'ятреним поглядом кошового* (С. Добровольський) [6, с. 712]; *Пронизала [Галина] сірими сердитими очима хлопця і пішла не оглядаючись* (М. Чабанівський) [6, с. 709].

Прикметники, що корелюють з лексемою *очі* у фразеологізмах *невеселим (сумовитим, сумним і т. ін.) оком, лихим (злим) оком,*

ідентифікують манеру погляду й емоцію, яка виражається, наприклад: *Невеселим оком* дивилася й її [Мотрина] стара мати на ту оселю, на лихий той захист... Вони б його кинули, якби було де притулитися. Та де його при недостачах, при убожестві?! (Панас Мирний) [6, с. 587].

Погляд, що виказує негативні емоційні відчуття, як-от злість, ненависть, осуд, в етносприйнятті наділяється здатністю оцінювати, про що свідчить фразема *міряти очима (оком, поглядом)*, наприклад: Сповненим ненависті *поглядом міряє* [Плачинда] парубка і всю лють свого тіла вштовхує в короткі шипіння: – Вишкребок! Злидень із би того шляху! (М. Стельмах) [6, с. 494].

Фразеологізми *пестити очима, ласкати очима (поглядом), обіймати (обнімати)/обійняти (обняти) [щасливим] оком ([теплим] поглядом і т. ін.)* ілюструють, як у ментальному сприйнятті відбувається кореляція дій рук та органу зору, в результаті чого око може ніжно дотикатися чи охоплювати об'єкт емоційного переживання. Така характеристика використовується для дескрипції почуття ніжності, симпатії, любові, наприклад: І кожного [бійця] *обіймає* [Воронцов] *теплим поглядом*, і кожним гордиться (О. Гончар) [6, с. 567].

У фраземах *обсипати (осипати)/обсипати (осипати) поглядом, обдавати/обдати очима (поглядом)* емоційно-промовистий погляд наділяється потенціалом покривати усю поверхню свого спрямування, виражаючи при цьому певні почуття, які конкретизуються у контексті, наприклад: Сяючі *погляди*, якими Шура *осипала* Черниша на вогневій, так досі і сяяли на ньому (О. Гончар) [6, с. 576]; Пувичка .. підійшов ще ближче до Альоші, *обдаючи* його нахабним, зневажливим *поглядом* (І. Микитенко) [6, с. 564].

Різні за модальністю переживання – неприязні, захоплення, зачарування, любові, симпатії – описує ФО *їсти (поїдати, жерти, пожирати і т. ін.) очима (оком)*, кодифікуючи уявлення про здатність очей поглинати когось, наприклад: – Стань, Олесю! Вона раптово зупинилася, дивуючись з його забаванки, а він *поїдав* її *очима* (М. Ю. Гарновський) [6, с. 357].

Для номінації погляду використовуються ФО, у яких відсутній компонент-назва органу зору. Зміст емоційного вияву передається дієсловами *дивитися, поглядати*, що поєднуються з іншими лексемами-конкретизаторами переживання. Вороже ставлення, роздратування описується фразеологізмами, що порівнюють погляди людини і тварини, зокрема вовка, чи надприродної істоти, яка втілює зло, – *дивитися/глянути вовком, дивитися вовками, дивитися чортом, дивитися бісом*, наприклад: Я встряв до розмови, а він.. так на мене *вовком глянув* (Д. Косарик) [6, с. 197]; Не любить невістка свекруху. Гиркає на неї. *Чортом дивиться* на стару (Остап Вишня) [6, с. 198].

Спрямування зору не прямо, а під кутом – косо, боком, зизом (зиз – діал. косоокість [1, с. 365]) виявляє незадоволення, неприязнь і висловлюється до допомогою фразем *дивитися косо* (*киво, боком, кривим оком*), *поглядати кривим оком*, *дивитися зизом* (*сизим оком, дзизом*), *поглядати скоса* (*зизом, скрива і т. ін.*), наприклад: Бачу, уже на мене всі *косо дивляться*: то чого дитина кричить, то нікому пшона стовкти, то печі вимазати... (Панас Мирний) [6, с. 236].

Фразеологізми *дивитися зашморгом*, *дивитися басом*, *дивитися оскілками* використовуються для дескрипції вияву тих же негативних відчуттів, що й інші з основним компонентом *дивитися*, наприклад: Харон, таких гостей зуздрівши, *оскілками* на їх *дививсь* (І. Котляревський) [6, с. 198].

Кваліфікуючи погляд, що описує почуття неприязні, українці використовують порівняння емоції з холодом і послуговуються ФО як (*мов, наче і т. ін.*) *холодною водою обдати* (*облити*), що корелює з дієсловами із значенням “дивитися”, наприклад: Зарічний окинув майстра таким поглядом, *мовби облив* його з ніг до голови *холодною водою* (М. Тарновський) [6, с. 565].

Отже, аналіз фразеологізмів, що описують емоційно-забарвлений погляд, виявляє, що у фразеосистемі української мови за допомогою виразу очей передаються такі емоції, як: гнів, радість, здивування, сором, симпатія, тривога, печаль, презирство, неприязнь, проте відсутній такий опис емоційних станів страху, розпачу, збентеження, захоплення і обурення. Важливе значення для відтворення мовної картини етносу мають асоціативні компоненти-іменники *око*, *погляд*, які в поєднанні з предикатами творять образний зміст мовного знака, та дієслова *дивитися*, *поглядати*, що супроводжуються лексемами-конкретизаторами вияву переживання. Емоційно-забарвлений вираз очей асоціюється з рухом органів зору, їх паланням, здатністю уражати вогнем об’єкт спрямування емоції чи пронизувати його, поглинати, із збільшенням і широким розплющуванням, намаганням схватитися, проникненням крізь людину, що спричиняє хвилювання тощо. Низка фразем може вербалізувати різні за модальністю погляди, тому для конкретизації описуваної ними емоції вимагають контекстуального вживання.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
2. Ежова Н.Ф. Способы языковой репрезентации эмоциональных концептов в романе Л.Н.Толстого “Анна Каренина” // Вестник Воронежского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. – 2003. – № 2. – С. 10 – 21.

3. Изард К.Э. Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб.: Издательство “Питер”, 2000. – 464 с.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
5. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – К., Сімферополь, 1997. – 252 с.
6. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – 984 с.
7. Цимбалюк Ю.В., Краковецька Г.О. Крилаті латинські вислови. – К.: Вища школа, 1976. – 192 с.

УДК 81'373.72

Н.А. Кошка,*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне*

ОГЛЯД РОЗВИТКУ ТА СТАНУ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядається історія та основні принципи створення корпусної лінгвістики. Наведено приклад метарозмітки Національного корпусу російської мови та висвітлено актуальність подальшого створення Національного корпусу української мови.

The article is focused on the history and the main principles of Corpus linguistic creation. It gives the example of Russian National Corpus meta-marking and elucidates the topicality of Ukrainian National Corpus creation.

Мова – це універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Це, за висловом німецького філософа Мартіна Гайдеггера, оселя людського духу [1, с. 7]. І не дивно, що люди ще в давні часи зацікавились мовою і створили про неї науку – мовознавство (лінгвістику). Проблеми сутності мови, її функції, структури і розвитку є дуже важливими, оскільки мова є необхідною умовою мислення та існування суспільства. Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини.

Мовознавство – одна із найрозгалуженіших наук. Усі дослідження розділяють між двома підрозділами цієї науки – загальним та конкретним мовознавством. Проте, на даний час, в умовах стрімкого

розвитку сучасних комп’ютерних технологій все більшу увагу привертає корпусна лінгвістика як галузь конкретного мовознавства.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що не так багато досліджень зроблено в цій галузі. Тому ми поставили за мету розглянути основні проблеми створення, принципи та теоретичні засади корпусної лінгвістики.

Основою корпусної лінгвістики є розроблення теоретичних засад і практичних прийомів побудови, машинного опрацювання та експлуатації мовних даних, оформлених як корпус текстів. Такі корпуси становлять машинописне, стандартно організоване зібрання репрезентативних для певної мови, діалекту або іншої підмножини мов писемних або усних текстів в електронній формі, призначених для лінгвістичного аналізу й опису. Це, свого роду, інформаційно-довідкова система.

Термін “корпусна лінгвістика” почали застосовувати ще в 90-х роках ХХ століття у зв’язку з розвитком практики створення корпусів, якому сприяв, як вже зазначалось, розвиток обчислювальної техніки. Першим таким великим комп’ютерним корпусом вважається Браунівський корпус (англ. Brown Corpus), що був створений в університеті Брауна в 60-ті роки минулого століття [2]. Його автори – У. Френсис та Г. Кучера. Тексти належали п’ятнадцятьом найбільш масовим жанрам англomовної друкованої прози США. Його автори вперше вжили слово “корпус” як “сукупність текстів, яка є визначальною для даної мови і створена для лінгвістичного аналізу” [2]. Корпус супроводжувався не лише детальним описом, але і великою кількістю зібраних матеріалів. У. Френсис та Г. Кучера поставили мету представити корпус текстів, які відповідали б наступним критеріям відбору:

1. Походження і склад тексту (автор повинен бути носієм американського варіанта англійської мови, а якщо є діалог, то він повинен займати менше половини об’єму тексту);

2. Синхронізація (в корпус входили тексти, що вперше були надруковані в 1961 році);

3. Продумане співвідношення різноманітних жанрів та відбір окремих текстів;

4. Доступність для комп’ютерної обробки (спеціальні посилання для передачі графічних особливостей тексту) [2].

Згодом визначили і сформулювали основні вимоги щодо відбору текстів – об’єм окремого тексту та склад і співвідношення жанрів повинні відображати свої стильові особливості. Незабаром Браунівський корпус став стандартом для створення інших аналогічних корпусів, тим паче всі підрахунки вже можна було швидко виконувати на комп’ютері. Таким чином, корпус текстів можна назвати багаторівневою динамічною системою. В процесі використання Брау-

нівського корпусу стало зрозумілим, що зробити певні лінгвістичні порівняння можна лише використовуючи тільки великий об'єм матеріалу, який певним чином організований у корпус. Саме такий підхід став основою корпусної лінгвістики.

Незабаром, дотримуючись принципів, покладених в основу створення Браунівського корпусу, був створений британський аналог Браунівському корпусу – LOB (Lancaster – Oslo/Bergen) [2]. Це зробило можливим порівнювати два варіанти англійської мови – американський та британський. Тим паче, що програми лінгвістичної обробки відповідних текстів на комп'ютері можна було застосовувати без будь-яких змін до текстів того чи іншого корпусу.

У 1992 році була створена організація “Європейська корпусна ініціатива”, яка створила близько 50 корпусів текстів об'ємом від 12 тисяч до 5 мільйонів слів кожен на європейських мовах. Метою цієї організації було створення корпусів так званих “паралельних” текстів (текст на одній мові разом з перекладом на іншій), спочатку на англійській, німецькій, французькій, іспанській мовах. Паралельні тексти, або бітексти створюються за допомогою комп'ютерних програм, які називаються “інструментами для вирівнювань” (alignment tools) або “інструментами для бітекстів” (bitext tools), що дозволяють автоматично порівнювати оригінальну версію тексту з його перекладом. Подібні програми, як правило, узгоджують два тексти (оригінал та переклад) пореченнево. Зібрання бітекстів називається “двомовним корпусом” та може використовуватись як довідник для пошуку потрібних словосполучень [4].

Легкість доступу до великих масивів різноманітного лінгвістичного матеріалу за допомогою комп'ютера призвела до якісно нових результатів. Перш за все це стосується лексикографії. Варто зазначити, що з'явився новий тип словників COBUILD, який завоював прихильність масового користувача. Ці словники були створені на “корпусному” комп'ютерному матеріалі за допомогою комп'ютера. Більше того, так був створений частотний словник російської мови Л.Н. Засоріної об'ємом в 1 мільйон слів, що містить приблизно в рівних пропорціях суспільно-політичні, художні, наукові та науково-популярні тексти з різних галузей, що є не менш важливим. Частотні словники дають можливість порівнювати два корпуси, щоб визначити, які слова є найбільш характерними для кожного з них. Наявність великої кількості текстів в електронному вигляді значно полегшила роботу створення корпусів розміром в десятки і, навіть, сотні мільйонів слів. Такі корпуси існують (чи вже розробляються) для німецької, китайської, японської та інших мов. Для прикладу розглянемо основні параметри створення Національного корпусу російської мови.

Суттєвою частиною пошукової системи Корпусу є так звана метарозмітка текстів, що входять до нього. Під метарозміткою розумі-

емо приписування до тексту атрибутів, що характеризують обставини його створення, автора, тематику, жанрові особливості та ін. Метарозмітка необхідна перш за все для того, щоб дослідник, що користується Корпусом, міг скласти за своїм бажанням довільні вибірки текстів задані по зовнішнім параметрам: наприклад, тексти мемуарного характеру, тексти, написані авторами, що народилися між 1940 – 1960рр., тексти автобіографій, тексти романів та ін. Враховуючи об’єм та різновидність текстів корпусу, така диференціація є необхідною: більшість дослідників працюватиме не з корпусом в цілому, а з якимись підмасивами текстів (художніми, публіцистичними, діловими та ін.). Структура метарозмітки корпусу – порівняно проста, призначена не для фахівців з корпусної лінгвістики, а для пересічного користувача (у тому числі і для лінгвіста, що не знайомий з термінологією корпусних досліджень). Саме такий тип метарозмітки безпосередньо відображається в інтерфейсі. Інтерфейс для спрощеного метатекстового пошуку влаштований так, що параметри тексту об’єднуються в декілька блоків:

I. “Паспорт тексту” (автор тексту, назва тексту, час створення тексту, об’єм тексту).

Блок II складається з трьох пошукових масивів: “нехудожня проза”, “художня проза”, “драматургія”. Перші два масиви мають дещо різні структури параметрів, тому оформляються окремо.

II. Художні тексти (жанр тексту, тип тексту, хронотоп тексту).

III. Нехудожні тексти (сфера функціонування тексту, тип тексту, тематика тексту).

При розробці параметрів метатекстової розмітки укладачами корпусу був врахований світовий досвід, перш за все досвід укладачів Британського національного корпусу. В англійській літературі існує цілий ряд пропозицій по класифікації текстів для створення представницьких корпусів, але було ухвалено рішення спиратися в основному на рекомендації Дж. Синклера (так званий стандарт EAGLES (European Advisory Group on Language Engineering Standards), прийнятий в багатьох сучасних системах автоматичної обробки текстів). Ці рекомендації були адаптовані на російському матеріалі та склали перший варіант метарозмітки (умовно – “міжнародний” варіант, або варіант Синклера-Шарова).

На даний час ведеться робота по внесенню цієї інформації в справжній корпус. Їх застосування в корпусі полегшить зіставлення результатів метарозмітки в російському та інших Національних корпусах та буде зручнішим для фахівців з корпусної лінгвістики різних країн. Суть класифікації Синклера-Шарова полягає в тому, що вона заснована переважно на логічних властивостях комунікації, тому її можна застосовувати при описі дискурсу на будь-якій мові. Розрізняють два класи чинників, що впливають на вибір текстів в

корпусі: *зовнішні* (E), тобто позамовні чинники, які можуть вплинути на структуру або зміст тексту, та *внутрішні* (I) – чинники, що відображають властивості мови, що використовуються в тексті. Виділяються три групи E-факторів:

E1 (origin) – чинники, що відносяться до створення тексту автором;

E2 (state) – чинники, що відносяться до зовнішніх ознак тексту;

E3 (aims) – чинники, що відносяться до цілей створення тексту та його впливу на аудиторію.

Виділяють два основних I-фактора:

I1 (topic) – предметна область тексту;

I2 (style) – стилістичні особливості (частково залежні від E-факторів).

У зв'язку з тим, що величезна кількість текстів представлена в електронній формі і доступно знаходиться в Інтернеті, то найбільшим корпусом можна вважати і сам Інтернет, а засобами доступу до нього є пошукові системи та інтерпретація результатів або за кількістю знайдених сторінок, або за першими посиланнями. Відомо, що якість пошуку можна значно підвищити шляхом застосування найпростішого тезауруса, що індексує запити користувачів, а також документів, які можна продивлятися при пошуку. Проте тексти в Інтернеті хаотичні і лінгвістично цікавий запит зазвичай складно, або навіть і неможливо сформулювати за допомогою запитів пошукової машини. Тому за результатами пошуку не можна об'єктивно оцінити вибірку: або потрібних текстів немає в Інтернеті, або не були знайдені даною пошуковою системою. Ось чому корпусна лінгвістика використовує одно- чи багатомовні корпуси текстів, які анотовані лінгвістично значущою інформацією, наприклад, частини мови, леми, морфологічні ознаки, синтаксична структура, семантична інтерпретація. В англійській мові така методологія отримала назву англ. Googleology. Для російської мови це може бути Яндексологія, яка є високоефективною, повністю реалізує контекстний пошук, містить потужну мову запитів, допускає гнучку настройку індексатора для нестандартних типів текстів. Яндекс-сервер виконує складні запити у великому масиві текстів корпусу за лічені секунди, причому об'єм корпусу ніяк не впливає на швидкість пошуку. Для української мови все більшого поширення набуває meta. Але проблема полягає в іншому. Для національного корпусу, який хоча б певною мірою достовірно описував дану мову, достатнім розміром вважається 100 мільйонів слів. Але, на жаль, для української мови поки що такого корпусу не існує. На даний час Українським мовно-інформаційним фондом створений морфологічно анотований корпус на 36 мільйонів слововживань. Причому масиви цього корпусу використані при створенні нового 20-томного тлумачного словника української мови та ряду інших словників. Тому створення Національного корпусу української мови є однією з актуальних тем корпусної лінгвістики.

Література

1. Баранов А.Н. Проблема репрезентативности корпуса текстов // Труды Международного семинара Диалог-2001 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – <http://www.dilog-21.ru>, 2001.
2. Демська-Кульчицька О.М. Базові поняття корпусної лінгвістики // Українська мова. – 2003. – №1. – С. 42-47.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник: – К.: Видавничий центр "Академія", 2003. – 464 с. (Альма-матер)
4. Рыков В.В. Корпусная лингвистика. – <http://rykov-cl.narod.ru/lekcii.doc>, 2001.
5. Національний корпус російської мови. – <http://ruscorpora.ru>
6. Adam Kilgarriff, Putting Frequencies in the Dictionary, // International Journal of Lexicography, 10(2). 1997. С. 135–155 [1].
7. Ide N. Corpus Encoding Standard. – <http://lpl.univ.-aix.fr/projects/multext/CES>, 2000.

УДК 81'282.162.1

Ю.К. Кратюк,

Національний університет "Острозька академія",
м. Острог

СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ ПІВДЕННОПОГРАНИЧНОЇ ДІАЛЕКТНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто стан досліджень польського південнопограничного діалекту, що функціонує за межами Польщі, у період від XV ст. до наших днів. Також представлено найголовніші мериторично-термінологічні питання, пов'язані із вказаним діалектом, з метою уточнення його природи і встановлення факту існування.

The article under consideration overlooks the state of research of the polish south border dialect starting from the 15 century until nowadays functioning outside Poland. The main merithorical-terminological problems connected with the above mentioned dialects are introduced in order to specify the dialect phenomenon and to acknow ledge the fact of its existence.

Польським діалектам, що функціонують на території сучасної України, присвячено велику кількість наукових праць, проте зацікавленість цією темою не послаблюється, а навпаки постійно зростає. Мова однією із перших реагує на політичні та соціально-економічні зрушення у житті суспільства. Оскільки такі зміни є значними і ди-

намічними, то мова, будучи чітким відображенням інновацій, набирає нових характерних рис, які і становлять інтерес мовознавчих досліджень. Звичайно, не є виключенням і польські діалекти.

Актуальність статті полягає у широкому представленні, з урахуванням найновіших бібліографічних довідок, усіх існуючих опрацювань польських діалектів, що функціонують на південно-західній території України.

Об'єкт – південнопограничні польські діалекти на Україні.

Предмет – висвітлення вибраної бібліографії і основних мериторично-термінологічних питань щодо тематики, яка опрацьовується.

Вивченню південнопограничної польської мови присвячено велику кількість наукових досліджень, що становлять значну частину загальних праць на тему діалектів літературної польської мови. Загалом у бібліографії, що стосується польських діалектних елементів нараховується понад тисяча позицій. У цьому контексті постають питання: чому так багато уваги приділяється цим мовленнєвим явищам, чи й до сьогоднішнього дня тема залишається актуальною і чи є ще на цьому “континенті” “незвідані місця”, які варті уваги талановитих дослідників. Як відомо, кожна мова – живий, автономний витвір, що постійно розвивається і є відкритим для різних інновацій та впливів і, що найважливіше, – кожен її різновид має право на життя. Мова – це бездонне, багатогранне багатство, дослідження якого ніколи не матиме свого кінця і ніколи не буде вичерпаним. А чи можливо серед усіх існуючих мовних кодів виокремити більш або менш досконалі чи убогі? Вважається, якщо мова або її різновид, яким користується певна частина суспільства, обслуговує усі сфери життя і дозволяє таким чином безперешкодно порозумітися між собою усім носіям, то її або його можна оцінювати як досконалий, індивідуальний і неповторний мовленнєвий витвір, що ні в чому не поступається іншим, навіть найбільш поширеним і відомим. Єдиним, хто визначає долю мови, є народ: вона існуватиме доти, доки житимуть її носії. Мова або слово – не лише символ, абстракція, умовне позначення, а й передусім живий свідок історії, скарбниця думок та почуттів народу, відбиток людської свідомості, що сприймається як дар самовизначення і як сакральний елемент передається у спадщину із покоління в покоління.

Отже, узагальнюючи вищеподані судження щодо мови, спрямовую її у бік польських діалектів, які функціонують передусім на південно-західних теренах сучасної України. Це зумовлено метою показати високий ступінь актуальності порушеної теми і необхідністю вивчення цих мовленнєвих кодів насамперед для того, щоб зберегти їх. Велика кількість наукових праць ставить під сумнів (або досить скептично оцінює) те, що польську мову, якою користуються певні частини українського суспільства, можна віднести до

діалектів етнічної польської мови. Чи не найвиразнішою відповіддю на порушене питання є праця Z. Kurzowej: “O polskich dialektach kresowych” [22], яка заперечує позицію K. Dejny: “W sprawie tzw. Dialektów kresowych” [8]. K. Dejna стверджує, що мовні різновиди, котрі функціонують поза східним кордоном Польщі, не можна віднести до вже існуючих діалектів етнічної польської мови, бо вони є лише сукупністю відхилень від загальних норм польської літературної мови і зумовлені інтерференцією. Z. Kurzowa здійснює детальний аналіз поданих K. Dejną доказів і не знаходить жодних відмінностей в описі традиційних схем етнічних польських діалектів, яких би не можна було застосувати при описі пограничних діалектів. Підсумовуючи, Z. Kurzowa подає чітку схему залежності пограничних діалектів від загальної етнічної польської мови, де виразно вимальовується їх позиція (згідно з подальшим розгалуженням) як похідної загальноновживаного розмовного польського коду. Роздумуючи над питанням існування пограничних діалектів, для термінологічного і мериторичного уточнення, а також окреслення подальших мовних похідних (поміж інших острівних народних польських говірок, що переважають на території України), варто звернутися до “Ustalenia terminologiczne i metodologiczne” J. Kościa [20] у науковій праці: “Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej” [20]. J. Kość у своєму дослідженні посилається на наукові напрацювання Nitscha, Urbanczuka та Z. Kurzowej [28; 22; 23].

Взаємні впливи української і польської мов відомі з давніх-давен. Це явище виникало й надалі розвивається у зв'язку із сусідством двох держав (громадянами яких є користувачі цих мов), зі спільною історією, а також приналежністю до однієї праслав'янської мови-основи. Українські мовленнєві елементи (або говір на “український манер”) увійшли до польської мови усним шляхом ще в XV столітті, а починаючи з XVI – українізмами з'являлися у текстах польських письменників, у тому числі й Biernata z Lublina, Mikołaja Peja, пізніше Mikołaja Sepa-Szarzynskiego, Szymona Szymonowica, Bertłomieja Zimorowicza (S. Hrabec “Elementy kresowe w języku niektórych rissarzy polskich XVI i VII wieku” [16]). У свою чергу польські мовленнєві елементи з'являються в текстах Мелетія Смотрицького, Петра Могили, Лазаря Барановича (Franko I. “Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej” [13]). Впливи польської мови на українські діалекти описує також K. Dejna у статті: “Elementy polskie w gwarach zachodnioukraińskich” [7]. Взаємний вплив згаданих мов відіграв величезне значення у формуванні пограничних діалектів польської мови, про що згадують у своїх працях мовознавці Tadesz Lehr-Splawinski [24] та J. Zaleski [34]. Одним із перших у представленні дослідницьких спостережень із цього питання був історик мови K. Nitsch [28], який вбачає у впливі української мови

на польську лише посередницький характер, бо він призвів тільки до утворення мішаного діалекту при накладанні польської мови на субстрат української. Мали місце в наукових працях також твердження про лише локальний вимір впливів руських мов на загальну польську (A. Bruckner “Wpływy języków obcych na język polski” [w:] “Początki i rozwój języka polskiego”, 1974 р [1]) або лише їхнє фрагментарне та незначне відношення до формування пограничного польського мовленнєвого коду (Z. Klemensiewicz [19]). Про впливи української мови на польську, якою користуються незначні групи мешканців України передусім польського походження свідчать опрацювання останніх років. Термінологічні уточнення щодо питань мовленнєвої інтерференції дають такі науковці як: J. Rieger (“Interferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu” [30]), K. Handke (“Interferencja wewnątrzjęzykowa a świadomość użytkowników” [14]), H. Popowska-Taborska (“Niełatwy problem interferencji językowych w dociekaniach etymologicznych” [29]), L. Nepop (“Interferencja leksykalna i jej odmiany...” [27]), а також ін.

До перших довоєнних досліджень польських народних діалектів західної України належать вивчення цієї проблеми К.Дејна [9], М. Лєсіовым [25], W. Harhała [15], S. Hrabcem [16, 17], що представляли опис діалектних мовленнєвих кодів передусім у місцевостях, які раніше належали Польщі і польська мова яких характеризувалася збереженням великої кількості як типово польських елементів, так і впливів української мови. Після війни дослідження було продовжено групою науковців під керівництвом W. Werenicza [33] та його послідовників, праці яких містили записи діалектних текстів і загальні опрацювання, що надалі стали базою для подальших мовознавчих студій у цій галузі. У 80-х роках з’являється найоригінальніша монографія Zofii Kurzowej “Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-zachodnich do 1939 roku” [23]. Ця праця – багатосторонній опис польської мови, що функціонувала у довоєнному Львові, вона також подає загальний опис характерних рис, мовленнєвих явищ, станів польської діалектної мови на західній Україні. Частина дослідження Zofii Kurzowej [23], що стосується польського діалекту Львова, є цікавим матеріалом не лише для мовознавців (особливо в теоретично-термінологічних питаннях), а й для пересічних громадян завдяки тому, що фіксує діалекти у текстовому вигляді і дає їх доступну та зрозумілу характеристику, що й складає культурне надбання країни. Ця монографія на фоні усіх існуючих є найбільш детальним і найоб’ємнішим описом одного з південнопограничних польських діалектів.

Наступною сходинкою в дослідженнях південнопограничних діалектів, що існують на Україні, є праці молодих науковців з Польщі та України під керівництвом мовознавця J. Riegera. Під його наглядом у 90-х роках з’являються наукові праці з описом окремих народних діалектів, островних говірок, в яких порушено чимало нових

термінологічно-методологічних питань та внесено корективи у вже існуючі. Ці дослідження подають детальний аналіз окремих діалектів з урахуванням історично-еволюційного факту, геополітичних впливів, способу розповсюдження і здійснюють варіативний синтез вибраних мовленнєвих ситуацій, а також порівнюють фрагменти, коментують певні діалектні тексти, збори бібліографічних позицій з виділенням найістотніших, тощо. Праці I. Cechosz [4; 5], E. Dzięgiel [10], J. Jaworskiej [18], J. Riegera представлено в одному зі збірників напрацювань у галузі мовознавства – “*Studia nad polszczyzną kresową*” за редакцією J. Riegera.

Опрацювання останніх років, що стосуються південнопограничних діалектів, спрямовані на дослідження фонетичної, морфологічної та лексичної структури говірок під кутом типологічного порівняння та зіставлення з рисами польських діалектів, що функціонують на теренах етнічної Польщі. До таких праць належать монографії S. Rudnickiego [32], I. Cechosz [3], E. Dzięgiel [11]. Досліджуваний матеріал походить передусім з Хмельницької та Житомирської областей і становить об’ємну презентацію окремих мовних сфер вибраного діалекту з описом можливих контекстів.

Певним синтезом і обґрунтуванням існуючих наукових матеріалів на тему південнопограничних діалектів є праця E. Dzięgiel під назвою “*Polszczyzna na Ukrainie*” [12], написана у 2003 році. Вона являє собою аналіз неодноразово порушених питань щодо мовленнєвих явищ, котрі ґрунтуються перш за все на описі збережених польських діалектних елементів та українсько-польської мовленнєвої інтерференції з урахуванням історично-політичного, географічного, соціально-етнічного контекстів.

У цілому кожна з існуючих праць на представлену тему наголошує, насамперед, на внутрішній багатогранності, розгалуженості кожного з діалектів. Також робиться вказівка на відмінність діалектів у всій південнопограничній групі. Кожна із говірок має власний оригінальний, неподібний до інших образ з епізодичним виринанням поодиноких варіантів окремих елементів і явищ, що тепер є характерними інноваціями у безперервній еволюції цих мовленнєвих витворів.

Література

1. Brückner A. “Wpływy języków obcych na język polski” [w:] *Początki i rozwój języka polskiego*, Warszawa 1974.
2. Cechosz I. “Końcówka 1 osoby liczby mnogiej w gwarach polskich na Ukrainie”, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t.X, Warszawa 2001r., s. 59-64.
3. Cechosz I. “Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna”, Kraków 2001r.

4. Cechosz I. "Uwagi o gwarze wsi Lublany koło Sambora", *Studia nad polszczyzną kresową*, t. IX, Warszawa 1999., s. 215-223.
5. Cechosz I. "Uwagi o fonetyce gwary Gródka Podolskiego", *Studia nad polszczyzną kresową*, t. VIII, Warszawa 1995r., s. 63-69.
6. Dejna K. "Dialekty polskie", Wrocław 1973r.
7. Dejna K. "Elementy polskie w gwarach zachodnioukraińskich", *Język Polski* 27, 1948 z. 3, s. 78-79.
8. Dejna K. "W sprawie tzw. Dialektów kresowych", *Język Polski* LXIV, 1984r., s.51-57.
9. Dejna K. "Z zagadnień ewolucji oraz interferencji językowej", Łódź 1991r.
10. Dzięgiel E. "Polska gwara Sąsiadowic pod Samborem:fonetyka", [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. X, Warszawa 2001r., s. 105-124.
11. Dzięgiel E. "Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle nnych gwar południowo-kresowych. Fleksja imienna i werbalna", Kraków 2001r.
12. Dzięgiel E. "Polszczyzna na Ukrainie", Warszawa 2003r.
13. Franko I. "Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej" [w:] *Pamiętnik Zjazdu Literatów i Dziennikarzy Polskich*, t. I, Lwów 1894.
14. Handke K. "Interferencja wewnątrzjęzykowa a świadomość użytkowników", [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997r.
15. Harhala W. "Gwara polska wsi Komarna", *Lud Słowiański*, t.II, z. 1, 2, Kraków 1931r.
16. Hrabec S. "Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII wieku", Toruń 1949.
17. Hrabec S. "O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczackim" [w:] *RKJLTN*, t. III, Łódź 1955r., s. 31-76.
18. Jaworska J "Tieksty iz baranowskiego rajona zytomijskiej oblasti" [w:] *Studa nad polszczyzną kresową*, t. V, Warszawa 1990, s. 205-222.
19. Klemensiewicz Z. "Historia języka polskiego", Warszawa 1985, t. I-III.
20. Kość J. "Ustalenia terminologiczne i metodologiczne" [w:] *Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej*, Lublin 1999, s. 20-27.
21. Kurzowa Z. "Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich", [w:] *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, pod red. I. Grek-Pabisowej, Warszawa 1997r.
22. Kurzowa Z. "O polskich dialektach kresowych", *Język Polski* LXV, 1985r., z.2-3, s.99-108.
23. Kurzowa Z. "Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-zachodnich do 1939 roku", Warszawa-Kraków 1985r.
24. Lehr-Splawiński T. "Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej" [w:] *Z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego*, Lwów-Warszawa 1938, s. 105-127.
25. Łesiów M. "Polszczyzna na gruncie gwar zachodnioukraińskich" *Język Polski* XXXVI, 1956r., s. 36-39.

26. Łesiów M. “W sprawie słownictwa kresowego”, *Język Polski* XXXVII, 1957r., s. 126-129.
27. Nepop L. “Interferencja leksykalna i jej odmiany” [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, pod red. J. Riegera, 2002r.
28. Nitsch K. “Dialekty języka polskiego”, Wrocław 1957.
29. Popowska-Taborska H. “Niełatwy problem interferencji językowych w dociekaniach etymologicznych” [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997r.
30. Rieger J. “Iterferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu” [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997r., s. 134-140.
31. Rieger J. “Polska rzeczywistość językowa na Ukrainie”, [w:] *Kresy – pojęcia rzeczywistość*, Warszawa 1996r., s. 193-205.
32. Rudnicki S. “Gwara polska wsi Korczunek koło Żytomierza”, Warszawa 2000r.
33. Werenicz W. “Procesy interferencyjne w imiennictwie osobowym ludności polskiej w ZSRR, cz. 1: *Nazwiska*, [w:] *Rozprawy Sławistyczne UMCS*, t. IV, Lblin 1989r., s. 297-307.
34. Zaleski J. “Polszczyzna kresów południowo-wschodnich”, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, 1983r., t. II.

УДК 811.111'373

Д.Ю. Кузнєцова,

*Київський національний лінгвістичний університет,
м. Київ*

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В НОМІНАЦІЯХ ВИРАЗІВ ОБЛИЧЧЯ

У статті проаналізовано основні види прецедентних феноменів, які використовуються в сучасній англійській мові в номінаціях невербального компонента “вираз обличчя”, з’ясовано особливості їх функціонування і виявлено їх змістовну навантаженість. У роботі встановлено, що такі вербалізації мімічних виявів підвищують емоційність художнього тексту і створюють прагматичний ефект виразності.

The article focuses on precedented phenomena in nominations of facial expressions with the objective to prove their emotional orientation. The analysis of the excerpts from modern English fiction shows that such nominations generate emotions and create certain pragmatic effects. In the course of the research major types of the precedented phenomena used to describe this nonverbal component have been defined and illustrated, and their functions have been specified.

Важливість вивчення особливостей мовної інтерпретації невербальної поведінки пов'язана з її інформативним потенціалом як прагматично значущого складника комунікації (Г.Ю. Крейдлін, І.І. Серякова, О.А. Янова, Р. Екман). У руслі сучасних лінгвістичних досліджень невербальних компонентів актуальність статті визначається спрямованістю на механізми немовної концептуалізації емоцій і емоційних станів, однією з основних ланок якої є стилістично марковані вербалізації лицевих експресій. Відтак об'єктом дослідження в статті є стилістично марковані номінації невербального компонента комунікації “вираз обличчя”, а його предметом – особливості функціонування представлених у них прецедентних феноменів. Метою дослідження є виявлення змістовної навантаженості й встановлення основних видів прецедентних феноменів, які використовуються в англомовному дискурсі для позначення мімічних виявів.

Функціонування номінацій невербального компонента комунікації “вираз обличчя” в англомовному дискурсі характеризується широкими спектрами способів вираження емотивного потенціалу. Виняткової образності досліджуваним номінаціям надають прецедентні феномени – культурно значущі компоненти знань, які вводяться в художній текст як інтелектуально-лінгвістичне ціле системою вербальних інтертекстуальних елементів (цитат, алюзій, ремінісценцій, власних імен) [8, с. 492]. За прецедентними феноменами визнається центральна роль у зберіганні й трансляції культурної інформації, а також у формуванні національної мовної свідомості, оскільки вони визначають шкалу цінностей і моделі поведінки представників певної етнокультурної спільноти [3, с. 219]. Російський дослідник Ю.М. Караулов називає їх засобами, які полегшують і прискорюють переключення з “фактологічного” контексту думки в “ментальний”, і в зворотньому напрямку [4, с. 216]. Ці розумово-мовленнєві утворення, план вираження яких належить мовному рівню, а план змісту – концептуальному рівню свідомості, вважають яскравим прикладом фіксації досвіду попередніх поколінь, які розмовляли певною мовою [2, с. 488].

За нашими спостереженнями, в номінаціях виразів обличчя найбільш активно представлені *прецедентні імена* – “власні імена, пов'язані з широко відомими носіям мови текстами або ситуаціями, які функціонують самостійно або як елементи порівняльних конструкцій” [6, с. 48]. Прецедентні імена вважають вербальними ідентифікаторами “невербальних” феноменів, вживання яких у комунікації здійснює апеляцію не до денотата, а до властивих йому диференційних ознак [7, с. 7]. У кількісному відношенні в аналізованих номінаціях переважають: міфоніми (*the face of a Venus, the Madonna cast, faces of angels, sphinx-like expression, pixie-like face*); імена персонажів творів живопису (*smile of la Gioconda / the Mona Lisa smile*); імена літературних персонажів (*to grin like the Cheshire cat, to smile*

like the wolf in Red Riding Hood, the Scarlett O'Hara smile).

Номінації виразів обличчя, до складу яких входять прецедентні імена, відзначаються експресивністю й аксіологічністю. Виражена в такий спосіб оцінка не претендує на об'єктивність, вона підкреслено емотивна, відповідно й суб'єктивна [3, с. 251-252; 5, с. 2]. Такі номінації ми вважаємо засобами позначення атрибутивного дейксісу, т.б. посилання на носія певної сукупності ознак, що є одним із механізмів прагматичної семантики, ресурсом, який компенсує семантичні лакуни в сфері предикатної лексики, і механізмом суттєвого стиснення тексту [1, с. 64]. Розглянемо два приклади: (1) *“Two masculine hands grabbed her round her middle, squeezed – and then a hot red face materialized next to her own like the Cheshire Cat’s, kissing her damp cheek”* (Smith, B, 50); (2) *“Billy’s smile as he came out of the shrubbery was at least as peculiar as Mona Lisa’s”* (Vonnegut) (приклад запозичено з: [TODOA, p. 353]).

Вирази обличчя героїв у наведених фрагментах дискурсу є діагностично протилежними як за планом вираження, тобто зорово сприйнятими характером фізичних змін обличчя, рота, очей, так і за планом змісту, тобто результатом процедури декодування, хоча в обох випадках мова йде про лицевий жест “усмішка”, імплікований у першому прикладі й експлікований у другому. Алюзія на чеширського kota (*“a hot red face ... like the Cheshire Cat’s”*), персонаж казки Л. Керолла “Аліса в країні чудес” (1865), акцентує увагу читачів на формальному боці цієї мімічної експресії, а також на характері її появи – героїні впадає в око раптова нерухома широка усмішка на лиці чоловіка (*to grin like a Cheshire cat – ‘to grin fixedly and broadly showing one’s teeth and gums’* [TODOA, p. 352]).

Ключем до виразу обличчя персонажа Курта Воннегута в другому фрагменті стає алюзія на всесвітньо відому картину Леонардо да Вінчі. Усмішка Мони Лізи, яка відзначається невиразним, майже непомітним підняттям кутиків рота, й досі залишається оповитою таємницями, а використання її як референта тричленного номінативного порівняння (*“Billy’s smile ... as peculiar as Mona Lisa’s”*) наводить на думку, що діапазон можливих трактувань такого виразу обличчя є досить широким. Використання прецедентного імені в цій номінації вважаємо особливо вдалим, оскільки адекватно вербалізувати таку усмішку наврядчи є можливим.

Використання прецедентних імен у номінаціях виразів обличчя є інструментом досягнення мистецької мети й створення особливого впливу на читачів, вимагаючи від останніх творчих зусиль й ерудиції. Так, апелювання до Далай Лами в наступному фрагменті спрямовує увагу реципієнтів твору в потрібне русло інтерпретації і сприяє пошуку ними ключа до розуміння значення мімічного вияву героїні: *“Anne Riordan was listening to me with her lips slightly parted*

and a rapt expression on her face, as if she was looking at Dalai Lama" (Chandler, FML, 87). Викликаючи відчуття шанобливості, трепету, ім'я духовного й політичного лідера Тибету Далай Лами, на нашу думку, не лише пояснює зосереджено захоплений вираз обличчя дівчини, а й доповнює його відповідним спектром значень. У цьому прикладі прецедентний феномен стає засобом економії мовних зусиль, виконуючи композиційну функцію стиснення змісту.

Незважаючи на основну експліцитну інформацію, яка міститься в мімічному жесті "усмішка" – передача позитивного емоційного стану – емотивність цієї кінеми може співвідноситися з різними зонами на шкалі емоцій і тому розрізнятися за видами, які складають конкретні емотивні конотації. Саме апелювання автором до Носферату, персонажа з відомого німого фільму німецького режисера Фр. Мурнау "Носферату. Симфонія жаху" (1922), визначає негативну аксіологічну спрямованість номінації виразу обличчя у цьому фрагменті. Звичайно усмішка пожвавлює обличчя людини, усміхнений вираз випромінює світло, проте у наведеному прикладі поява цієї кінеми має протилежний ефект: герой має понурений вигляд, що навіть додає йому років ("*made him look old and mournful*"). Прецедентне ім'я *Nosferatu* заміщує пейоративну лексичну одиницю *vampire* і непрямо виражає емотивну оцінку, оскільки в даному фрагменті пряма оцінка, на нашу думку, є небажаною: "*'Yeah, yeah, we know you're the good guy.'* *Noonan smiled his Nosferatu smile, which just made him look old and mournful*" (Blauner, TD, 237).

Проаналізуємо ще один фрагмент дискурсу, вербалізація виразу обличчя героїні в якому також відбувається шляхом апелювання до прецедентного імені: "*'Is something funny?'* *asked Howard, moving to the breakfast bar and resting his elbows on its top. In response, Kiki's face resolved itself into impassive blackness. It was this sphinx-like expression that sometimes induced their American friends to imagine a more exotic provenance for her than she actually possessed. In fact she was from simple Florida country stock*" (Smith, B, 8).

Вважається, що за кожним прецедентним феноменом стоїть конкретний когнітивний контекст, у якому лінгвістичний контекст активізує лише релевантний для певної комунікативної ситуації концептуальний зміст [2, с. 492]. Релевантними ж для правильного розуміння сфінксоподібного виразу Кікі ("*this sphinx-like expression*") видаються нам елементи загадковості, непроникливості, могутності, які формують цілісне уявлення від споглядання за обличчям героїні без акценту на мімічних рухах. На нашу думку, аналізоване у цьому фрагменті прецедентне ім'я зазнає семантичних трансформацій, що виявляється у додаванні до вже існуючого контексту нового концептуального змісту, центральним елементом якого є уявлення про екзотичне походження героїні ("*exotic provenance*").

Образні порівняння лицевих виявів, до складу яких входять ойконіми, є поодинокими, проте вони характеризуються винятковою виразністю й експресивністю, як у такому фрагменті: *“Before Dara could continue talking with the girl, Zach stepped forward, bent, and whispered in Andie’s ear. Her face lit up like Las Vegas at midnight and she tilted her head awkwardly up at Zach. ‘Really?’”* (Kauffman, ТМВВВ, 181). Так, відоме своїми розважальними закладами американське місто Лас-Вегас оживає саме вночі, коли вмикають ілюмінацію численних нічних клубів і казино. Використання його в якості референта не лише вирізняє аналізовану номінацію винятковою експресивністю, але й імплікує найвищий ступінь вияву героїнею одразу декількох емоцій – зацікавленості, збудження, подиву і радості.

Нетривіальною також є образна номінація мимічного жесту “усмішка” з компонентом-назвою американського свята – *smile like the fourth of July*, який належить до національних прецедентів [3, с. 25-26]. Як відомо, з 1776 року четвертого липня в США відзначають День незалежності – одне з найпопулярніших офіційних свят цієї країни, невід’ємними атрибутами якого є феєрверки, пікніки, урочисті промови. Припускаємо, що в плані вираження цього невербального знака імпліковано кінематографічній широкою усмішці, а в плані змісту – компоненти “радісний”, “веселий”, “щасливий”. Аналізована номінація напевно характеризується позитивною емотивною спрямованістю і може виступати метонімічним позначенням емоційного комплексу “задоволення – щастя – радість”.

Таким чином, використання прецедентних феноменів у вербалізаціях лицевих експресій сприяє підвищенню емоціогенності художнього тексту і створенню прагматичного ефекту виразності. Ми погоджуємося з думкою О.В. Найдюк [7, с. 4] про те, що необхідною умовою успішної комунікації є адекватна прагматична пресупозиція автора твору про наявність прецедентного феномена в культурному просторі читачів. У випадку, якщо така пресупозиція є помилковою, прецедентний феномен як компонент номінації виразу обличчя є не лише мало інформативним для адресата, а й може стати причиною непорозуміння комунікантів. Перспективними об’єктами подальших лінгвістичних досліджень вважаємо побудову номінативного поля “вираз обличчя” і вивчення його компонентів у прагматичному аспекті.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 388с.
2. Банникова С.В. Прецедентное имя и проблемы языкового сознания // Языки и транснациональные проблемы. – 2004. – Т.2. – С. 487–492.

3. Гудков Д.Б. Прецедентный феномен в языковом сознании межкультурной коммуникации: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Гудков Дмитрий Борисович. – М., 1999. – 400с.

4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 261с.

5. Косиченко Е.Ф. Прецедентное имя как средство выражения субъективной оценки: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е.Ф. Косиченко. – М., 2006. – 23с.

6. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Лекційний курс. – М.: Гнозис, 2002. – 282с.

7. Найдюк О.В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Найдюк. – К., 2009. – 17с.

8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Blauner, MH: Blauner P. Man of the Hour. – N.Y.: Warner Books, 2000. – 475 p.

2. Chandler, FML: Chandler R. Farewell, My Lovely. – L.: Vintage, 1988. – 304 p.

3. Kauffman, TMBBW: Kauffman D. The Three Musketeers: Born to Be Wild. – N.Y.: Bantam Books, 1995. – 211 p.

4. Smith, B: Smith, Z. On Beauty. – L.: Penguin Books, 2006. – 446 p.

5. TODOA: The Oxford Dictionary of Allusions. – L.: Oxford University Press, 2001. – 453 p.

УДК 802.0–5 (075.3)

*В.С. Луговой, Л.М. Летченя,
ГГПИИЯ,
г. Горловка*

ИМЯ СОБСТВЕННОЕ В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ФРАНЦУЗСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

У статті детально досліджуються основні джерела виникнення фразеологічних одиниць нетермінологічного походження з компонентами – антропонімами французької та української мов, а також уточнюється вплив семантики антропоніма на формування семантичної структури сталого словосполучення.

The article deals with the detailed investigation of the main sources of origin of the French non-terminological phraseological units with components-anthroponyms from French and Ukrainian. It also specifies the influence of the anthroponymic semantics of the word on the semantic structure of set expressions.

Ономастическая фразеология является одной из молодых, но перспективных областей общей фразеологии. Исследования, проведенные как отечественными, так и зарубежными языковедами (Отин, 1980, 1992; Никонов, 1974, 1988; Суперанская, 1973, 1978, 1985; Мокиенко, 1980; Филиппаки, 1990; Доза, 1952; Молино, 1988) свидетельствуют о плодотворности разработки основных направлений ономастической фразеологии, среди которых все больший удельный вес приобретает сопоставительно-типологический анализ ФЕ с именным компонентом в лексике генетически неродственных языков (Кудина – немецкий и украинский, 1991; Абрамова – французский и русский, 2004; Мендельсон – английский и русский, 2004).

Главной **целью** данной статьи является исследование основных источников происхождения ФЕ с компонентами – антропонимами (далее АФЕ) на материале современных французского и украинского языков. В основу нашего исследования легли следующие дефиниции данного ономастического феномена:

“Антропонимика (гр. *antropos* – человек, *онупта* – имя) – раздел ономастики, изучающий антропонимы – собственные именованья людей, имена личные, патронимы (отчества или иные именованья по отцу), фамилии, родовые имена, прозвища и псевдонимы (индивидуальные и групповые), криптонимы (скрываемые имена)... Антропонимика разграничивает нарицательные и канонические личные имена, а также различные формы одного имени: литературные и диалектные, официальные и неофициальные.

Каждый этнос в каждую историческую эпоху имеет свой антропонимикон – реестр личных имен. Совокупность антропонимов называется антропонимией” [5, с. 36].

Так как антропонимия по своему дистрибутивно-кумулятивному диапазону является гетерогенной семантической категорией, включающей в свой состав как узуальные, так и окказиональные антропонимы, литературные и разговорно-фамильярные, собственно имена личные (далее ИЛ), а также криптонимы, патронимы и андронимы, то в нашем исследовании мы проследим основные источники образования ФЕ с ИЛ, обобщив опыт предыдущих научных разведок и поисков в данном аспекте ономастической фразеологии (Руденко, 1988; Филиппаки, 1990; Кудина, 1991; Москаленко, 1976; Кравчук, 1999).

Говоря о функционировании ФЕ с ИЛ в неродственных языках, мы будем исследовать не только ФЕ – номинативы, но и ФЕ – ком-

муникативы, в первую очередь паремии (поговорки и пословицы), которые могут стать темой отдельного системного исследования роли и места антропонимов в фразеологической системе неродственных языков.

Входя в состав фразеологизма, личное имя изменяет свой первичный семантический статус, в основном, за счет метафорического переноса и вместо первичного конкретного, единичного значения приобретает образно-экспрессивное переосмысленное значение. Происходит семантический переход от слов – наименований к словам – аппелятивам. Они обобщаются в составе ФЕ и сближаются по выполняемой функции с нарицательными существительными (*noms communs*), т. е. проприальный компонент ФЕ генетически мутирует в собственно нарицательный компонент благодаря процессу деонимизации (полной или частичной) ИЛ.

ФЕ с компонентами – антропонимами, с учетом социокультурной составляющей их фразеологического значения, подразделяются на два семантических типа:

- 1) собственно национальные или интралингвальные АФЕ;
- 2) межкультурные или интерлингвальные АФЕ, т. е. фразеологизмы, заимствованные из других языков, в первую очередь, из классических, греческого и латинского.

Исходя из классификации по источникам происхождения (Назарян, 1976) все французские АФЕ подразделяются на:

- 1) АФЕ нетерминологического происхождения;
- 2) АФЕ терминологического происхождения [3, с. 267].

Первый тип ФЕ в свою очередь подразделяется на восемь тематических подгрупп, среди которых по участию антропонима в формировании семантики ФЕ выделяются следующие фразеологические подгруппы (ФСП):

- 1) АФЕ – историзмы.

70 % всех антропонимических фразеологизмов, отобранных нами из шести словарных источников, отражают определенные исторические события в жизни Франции, Европы, жизни и творчестве известных исторических персонажей. Компонент – антропоним определяет в основном семантику фразеологизма, конкретизируя при этом ту или иную историческую эпоху, исторический факт или событие в жизни французского народа, французского двора, незаурядных и харизматических исторических личностей, например АФЕ “*faire Charlemagne (fam.)* – вийти з гри після перемоги; *couleur Isabelle* – блідо-жовтий колір; *le coup de Jarnac* – підлий, віроломний вчинок; *du temps du roi Dagobert* – за царя Гороха; за царя Панька, як земля була тонка”.

“L’histoire de ce pays se confond avec celle des marais et cette histoire a des airs de légende – *du temps du roi Dagobert* s’en vinrent des moines défricheurs” [S.Germain, p. 30].

2) АФЕ – фольклоронимы.

5 % отобранных нами ФЕ отражают определенные народные верования, приметы, народные гуляния и праздники, например “*employer toutes les herbes de la Saint-Jean* – пустить в хід усі засоби (досл. застосувати всі трави на Йвана Купала), *au diable Vauvert* – у чорта на болоті; де Макар телят не пас”. Среди АФЕ – фольклоронимов выделяется довольно многочисленная группа фразеологизмов, связанная с именами святых, т. е. сакральная лексика составляет значительный пласт антропонимической лексики СФЯ и особенно часто она встречается среди французских паремий, связанных с народными поверьями, легендами, временами года, предсказаниями погоды “*A la Saint-Thomas les jours s’agrandissent d’un pas* – на святого Фому дні ростуть швидко ; *A la Saint-Jean les jours les plus grands* – на Йвана Купала ніч мала стала ; *chemin de Saint-Jacques* – Чумацький шлях; *l’été de la Saint-Martin* – бабине літо; *le compagnon de Saint-Antoine* – свиня; *herbe Saint-Marc* – пижмо; *tout son Saint-Jean* – всі свої манатки; *le mal Saint-Martin* – запій. Небольшую, но перспективную группу среди данного тематического подкласса АФЕ составляют фразеологизмы в основе образа которых лежат сказочные персонажи “*Barbe-Bleue* – Синя борода; *fée Carabosse* – баба Яга; *le Petit Poucet* – Хлопчик-Мізинчик; *Père Noël* – Дід Мороз”.

“ ... la mienne, au contraire, et les vagues monosyllabes de défense dont je punctuais ses affirmations, me venaient du diable Vauvert et d’ancêtres que je ne connaissais pas “ [Conteurs français, p. 43].

“ Les femmes de *Barbe-Bleue* se rencontrent, sans doute, à demi mortes, dans la mémoire de leur commun époux. Malgré lui, Jérôme me parlait de vous “ [A. Maurois, p. 44].

3) АФЕ анекдотического, каламбурного происхождения отражают определенные забавные и невероятные события в жизни французского двора, знаменитых людей Франции, например АФЕ “*le quart d’heure de Rabelais* – мить відплати; неприємний, критичний момент; *faire Jacques des Loges* – наківати п’ятами; *marquis d’Argentcourt* – барон-злидар ; *a la Saint-Glinglin* – як рак свисне; на Миколи та й ніколи; назавжди”.

“ La vieille Lucienne posait plus perfidement le doigt sur la plaie : “ Eh bien, ma chère, à quand les noces de votre fils *A la saint-Glinglin* où à la saint-Jamais “ [S. Germain, p. 83].

4) АФЕ литературного происхождения занимают важное место в ономастической фразеологии СФЯ, например “*Vous l’avez voulu, Georges Dandin !* – сам винен!, сам цього хотів; *maître Jacques* – майстер на всі руки; *fier comme Artaban* – гордий як сатана; *pot au lait de Perrette* – химери, нездійсненні мрії “.

“ Accompagnez-moi, mon cher Giraud, nous causerons affaires ou tableaux, à votre choix. Financier et barbouilleur ! Je suis le *Maitre Jacques* de la peinture “ [8, с. 642].

Что касается других подклассов АФЕ в состав которых входят такие компоненты как соматизмы, зоонимы, а также наименования цветов и растений, то они не есть релевантными для этих фразеологизмов в СФЯ, все многообразие АФЕ сводится к четырем вышеназванным тематическим подгруппам.

Среди АФЕ украинского языка в целом превалируют те же источники образования, что и во французском, но если во французской фразеологии высокую ФА проявляют такие антропонимы как *“Martin, Jean, Jacques, Marie”*, то для украинского языка более распространенным является использование ИЛ *“Иван, Микола, Федот, Василь, Макар, Савка”* в составе устойчивых словосочетаний, особенно пословичного характера *“на Миколи та й ніколи; і без Василя обійдеться весілля; голодному Федоту й ріпа в охоту; куди Макар телят не ганяв; по Савці й свитка”*.

Исторический фактор благоприятствует появлению ФЕ не только с компонентом – топонимом, но и антропонимом *“Зле Романе робиш, що Литвою ореш; от тобі бабо й Юра”*.

ФЕ, связанные с народными поверьями и легендами, занимают особое место в ономастической фразеологии украинского языка *“У кожної Олени сережки зелені; ой не ходи Грицю, та на вечорниці; за царя Панька як була земля тонка (вар. за царя Гороха)”*. Благодаря фразеологизации ИЛ сказочные персонажи входят в состав этой тематической подгруппы ФЕ *“Пан Коцький; Лиса Патрикийвна; Лис Микита; Коцьй Безсмертний; Хлопчик-Мизинчик”*.

Церковные традиции вместе с народными верованиями легли в основу ФЕ с именами святых, ЛЕ сакрального характера, особенно среди украинских паремий *“святий Ілля наробить гнилля”*.

Среди ФЕ литературного происхождения необходимо выделить ряд литературных персонажей дореволюционной и советской украинской литературы *“Кайдашева сім’я; Галушка і Часник”*.

Большую группу АФЕ составляют фразеологизмы анекдотического, каламбурного характера, а фразеологизация ИЛ среди них определяется фонетическим фактором: звуковой ассоциацией, повторами, рифмой, омонимо-паронимическими субституциями, созвучием нарицательных и собственных имен, полисемией слов *“Опанас свині пас; Іван Непом’ятливий; задати Храповицького; Михайло Незгадайло; Глек Макітрович; Пан Халявський”*.

Таким образом, проанализировав основные источники происхождения исконно французских и украинских ФЕ с компонентами – антропонимами, мы можем сделать следующие выводы и обобщения:

1. Богатство и многообразие источников происхождения ФЕ вышеназванных языков, в том числе и антропонимических фразеологизмов затрудняют составление их полной историко-этимологической классификации.

2. Предлагаемая нами классификация АФЕ по источникам происхождения охватывает лишь исконно французские и украинские АФЕ нетерминологического происхождения, АФЕ – номинативы и коммуникативы;

3. Анализ восьми тематических групп французских и украинских ФЕ нетерминологического происхождения позволил нам выделить следующие, общие для антропонимических фразеологизмов источники происхождения:

- 1) АФЕ исторического происхождения;
- 2) АФЕ народного происхождения;
- 3) АФЕ каламбурного происхождения;
- 4) АФЕ литературного происхождения.

4. Общность источников происхождения АФЕ генетически неродственных языков объясняется общими этно– и социолингвистическими факторами в становлении и развитии как французского, так и украинского общества (социальным, историческим, фольклорным, влиянием общества на развитие литературы и искусств).

В данной статье мы попытались фрагментарно описать основные источники происхождения ФЕ с антропонимами в лексике французского и украинского языков, ФЕ нетерминологического происхождения. В дальнейшем темой следующей статьи может стать исследование основных факторов и способов фразеологизации имен собственных личных на материале как национально ориентированных ФЕ терминологического происхождения, так и фразеологических заимствований с ИЛ, особенно АФЕ библейского и мифологического происхождения.

Литература

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Мороз О.В. До питання про фактори та способи фразеологізації власних імен // Лінгвістичні студії. – Зб. наук. праць. – Вип. 9. – Донецьк, ДонНУ, 2002. – С. 186 – 194.
3. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. – М.: Высшая школа, 1976. – 318 с.
4. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Харків: Основа, 1990. – 167 с.
5. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
6. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К.: Рад. школа, 1978. – 447 с.
7. Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник. – К.: Генеза, 2000. – 276 с.
8. Французско-русский фразеологический словарь. – М.: Изд-во ин.

языков, 1963. – 1112 с.

9. Larousse. Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage. – P. : Larousse, 1994. – 514 p.

10. Phélizon J.F. Vocabulaire de la linguistique. – P. : Roudil, 1976. – 280 p.

Список использованных источников

1. Conteurs français du XX s. – М., Progrès, 1981. – 442 p.

2. Germain S. L'Enfant Méduse. – P. : Gallimard, 1991. – 288 p.

3. Maurois A. Nouvelles. – М., Prosvétchénié, 1966. – 180 p.

УДК 796.325:81'373.7

А.А. Литвин,

Львівський державний університет фізичної культури,

м. Луцьк

СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “УДАР” У СПОРТИВНІЙ ГРІ ВОЛЕЙБОЛ

Статтю присвячено вивченню англійських ФО на позначення поняття “удар” у спортивній грі волейбол. У статті здійснено опис їхньої структури, семантики та функціонування. Розглянуто способи перекладу англійських ФО на позначення поняття “удар” у спортивній грі волейбол на українську мову.

The article is devoted to the analyzing of English phraseological units which convey different means of expressing a word “spike” in a sport game of volleyball. The structure, semantics and the functioning of these phraseological units are analyzed. The kinds of translation of English phraseological units which convey different means of expressing the word “spike” in a sport game of volleyball are viewed.

Упродовж останніх десятиріч зростає зацікавленість дослідників-мовознавців у вивченні фразеологічної системи у галузі спорту, оскільки він є невід’ємною частиною людського життя. Фразеологія як наука вивчає специфіку фразеологізмів, їх значення, структуру, характер їхніх зовнішніх лексико-синтаксичних зв’язків, а також їх експресивно-стилістичні ознаки та системні зв’язки з іншими фразеологічними одиницями та словами. Досить плідними є дослідження вітчизняних мовознавців, що займалися розробленням питань фразе-

ології, як от В.В. Виноградова, Є.Д. Поливанова, Л.А. Булаховської, М.Ф. Алефіренко. Такі лінгвісти, як О.В. Кунін, Н.М. Амосова, О.І. Смирницький досліджували фразеологію англійської мови.

Актуальність роботи визначається посиленням інтересу дослідників до вивчення та опису фразеологічних одиниць (ФО), у компонентному складі яких міститься лексика певного тематичного ряду; дослідженням спортивних одиниць у формуванні семантики ФО, яка визначає національну специфіку.

Попри значну кількість праць, в яких досліджено ФО з компонентами спорту нашу увагу привернули усталені вирази, які вживаються у спортивній грі волейбол. Детальніше зупинимося на описі семантичних та функціональних особливостей ФО, які позначають поняття “удар” у спортивній грі волейбол.

Метою дослідження є виявлення та опис англійських ФО, які позначають поняття “удар” у спортивній грі волейбол та дослідження їхніх функціонально-семантичних особливостей. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**: визначити особливості семантичної структури англійських ФО на позначення поняття “удар” у спортивній грі волейбол; описати їх компонентний склад, проаналізувати способи їхнього перекладу на українську мову.

Як синонімічні у роботі використовуємо терміни “фразеологізм”, “фразеологічна одиниця”, “фразеологічний зворот”, “усталений вираз”, “вираз”.

Волейбол – популярна та широко культивована гра в нашій країні. Її популярність пояснюється можливістю кожного учасника виявити у грі свої фізичні якості та спортивне вміння для досягнення колективного успіху [4, с. 3]. Виникнення волейболу пов’язане з іменем Вільяма Моргана, вчителя фізичної культури у штаті Массачусет (Сполучені Штати Америки). Сама ж назва “волейбол” виникла дещо пізніше, у результаті злиття двох англійських слів “volley” – політ, та “ball” – м’яч.

Техніка гри волейбол включає комплекс раціональних прийомів та способів, необхідних волейболістові для успішної участі у змаганнях. Одним із таких прийомів є удар, відомий серед волейболістів як “нападаючий”, – основний тактичний засіб для виграшу очка або права на подачу. В опрацьованих нами лексикографічних джерелах зафіксовано такі основні англійські фразеологізми, які позначають поняття “удар” у спортивній грі волейбол: *to be a Prince/Princess of Whales; to sizzle the pits; to bring the heat; to execute a kill; to do a dink; to do a power tip*. Вивчення функціональних можливостей кожної ФО вимагає глибокого проникнення в її суть, становить потребу збагнути її семантику, яка виражається сукупністю компонентів цієї ФО.

ФО *to be a prince/princess of whales* [6] – один із найбільш уживаніших фразеологічних зворотів у спортивній грі волейбол. Цей уста-

лений вираз містить у собі складники, значення яких формально не вказує на значення усього виразу. ФО такого типу, за класифікацією В.В. Виноградова, належить до фразеологічних зрощень, що є семантично неподільними [3, с. 293]. Семантика цієї ФО формується внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення. Пряме значення компонентів розчиняються у семантиці ФО. Одиниця ФО *whales* має деякі особливості функціонального плану. Дефініцією слова “*whale*”, яку подає Oxford Advanced Learner’s Dictionary, є велика тварина, яка живе в морі і схожа на дуже велику рибу [5, с. 1532]. Англо-український словник М.І. Балла подає переклад цього слова як “кит”, а у розмовній мові слово “*whale*” означає “майстер (своїї справи); мастак” [2, с. 673]. Наступним компонентом ФО є *prince/princess*. Первинне визначення слова “*prince/princess*” – “член королівської родини” [5, с. 1046]. Оскільки семантичні відтінки значення ФО впливають на прямі значення іменникових компонентів, то існує необхідність для вивчення наступних значень слова “*prince/princess*”. Ми виявили, що таким значення є “людина, визнана знавцем певної галузі” [5, с. 1046]. Таким чином, при вживанні ФО *to be a prince/princess of whales* у сфері волейболу, її перекладом можна вважати вираз “бути найкращим гравцем у волейболі”.

Наступною ФО, в якій загальне значення не відповідає значенню її складників є *to sizzle the pits* [6]. Варто зазначити, що дієслово *to sizzle* не є варіантним, тому не може бути замінений будь яким іншим дієсловом. Англійський тлумачний словник подає визначення цього фразеологічного звороту як “ударити по м’ячу так, щоб він пролетів повз підняті вгору руки блокуючого гравця”. Одним із компонентів аналізованої ФО є дієслово *to sizzle*, перекладом якого є “шипіти”, “спопеляти” [2, с. 366]. У переносному значенні це слово вживається як “пролітати дуже швидко”. Компонент ФО “*the pits*” виступає синонімом до слова “*amprit*” – “пахва, пахвова яма”. З точки зору семантики, при перекладі пряме значення цього компонента позначає назву частини тіла – руки.

Семантику поняття “удар” у спортивній грі волейбол передає фразеологізм *to bring the heat* [6] – “завдавати сильного удару”. Як і вищезазначені ФО, *to bring the heat* не виражає значення окремих складових, і тому не вживається з варіантними дієсловами. Семантику аналізованого виразу передають і деякі фразеологічні звороти в українській мові. Так, для того щоб показати перемогу над суперником вживаються наступні ФО “завдати жару”, тощо. Фразеологізм *to bring the heat* має ряд синонімічних виразів. Зазначимо, що синонімія фразеологізмів – поширене явище. Нерідко синонімічні ряди складаються не тільки з двох, а й з трьох, чотирьох і більше фразеологізмів [3, с. 295]. Як і синоніми загалом, фразеологічні синоніми стилістично диференційовані [3, с. 295]. Таким чином, синонімічними до

фразеологізму *to bring the heat* вважаються *to do a hard-driven spike*, *to place off-speed spike*, *to hit a cut shot* [6].

Поряд із синонімією існує також антонімія фразеологізмів. Суть антонімії полягає в полярному протиставленні значень фразеологізмів при їх семантичній спільності [3, с. 295]. Прикладами ФО антонімів до фразеологізму *to bring the heat* є такі ФО, як *to lose a point* – “програти очко”, *to lose a set* [6] – “програти партію”.

Фразеологізм *to execute a kill* [6] на відміну від вище проаналізованих ФО належить до фразеологічних єдностей. У фразеологічних єдностях зміст ФО опосередковано вмотивований значенням компонентів. Так, виявлено варіантні дієслівні компоненти, які часто можуть вживатися у складі ФО замінюючи дієслівний компонент *to execute*, який функціонує за значенням “відбивати”. Серед них – *to do*, *to hit off*, *to put away*, *to spike*. Уживаючись у складі ФО разом із компонентом *a kill*, вони утворюють її фразеологічні варіанти. Серед тлумачень компонента ФО “*kill*” як дієслова, знаходимо значення “*знищувати чи зупиняти*” [5, с. 739]. Формуючи фразеологічну цілісність дієслово “*kill*” уживається як іменник з неозначеним артиклем *a*. Провідну роль у творенні аналізованої ФО відіграла конверсія – це вид словотворення, який полягає у переході однієї частини мови в іншу (у нашому випадку дієслово перейшло в іменник). Таким чином, у спортивній грі волейбол ФО *to execute a kill* означає “відбивати м’яч”.

Для визначення поняття “удар” у волейболі в англійській мові утворилося словосполучення *to do a dink* [6]. Семантичне значення цього фразеологізму – “дражнитися”. Найчастіше це словосполучення вживається з негативною конотацією, що пояснює двоплановість семантичної структури описуваного словосполучення й містить додаткове семантичне нашарування, а саме експресивно-оцінюючий відтінок. У волейболі компонент ФО *a dink* означає “дражнитися м’ячем із суперником”. Дієслівний компонент *to do* виступає варіантною основою фразеологізму, і може бути замінений дієсловами *to play*, *to use*.

Розглянемо ФО *to do a power tip* [6] – “затримати м’яч перед ударом”. Цей фразеологізм застосовується у ситуації, коли під час гри у волейбол гравець затримує м’яч не передаючи його іншому гравцеві. Відповідно до правил гри, таке явище вважається порушенням. ФО *to do a power tip* може вживатися з варіантним дієсловом *to have*. Синонімічними до описаної ФО *to do a power tip* виступатимуть фразеологізми *to prolong the contact with a ball*; *to keep a ball for some extra minutes*.

У фразеологічному фонді англійської мови є й інші ФО, які позначають поняття “удар” у волейболі, як-от: *to do a back row attack hit* – “удар гравця з задньої лінії”, *to do a cross-court shot* – “здійснювати

перехресний удар”, *to do a line shot* – “здійснювати удар по лінії” [6] та інші, які стануть предметом нашого майбутнього дослідження.

Детально проаналізувавши семантику фразеологічних зворотів, які позначають поняття “удар” у волейболі, визначено особливості структури англійських фразеологізмів, розкрито специфіку функціонування досліджуваних ФО та вивчено особливості перекладу англійських ФО на українську мову.

Беручи до уваги, результати наукової роботи ми дійшли висновку, що англійські ФО, які позначають поняття “удар” у волейболі формують підґрунтя терміносистеми волейболу, оскільки вживаються у вузькому професійному значенні. Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблематики й намічає ряд перспектив щодо подальших розробок.

Література

1. Балла М.І. Англо-український словник: близько 120 000 слів. К.: Освіта, 1996. – Т. I. – 752 с.
2. Балла М.І. Англо-український словник: близько 120 000 слів – К.: Освіта, 1996. – Т. II. – 712 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: навч. посібн. / М.П. Кочерган – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с.
4. Пименов М.П. Волейбол. / М.П. Пименов – К.: Здоров’я, 1975. – 92 с.
5. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of English. / A.S. Hornby – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1600 p.
6. <http://www.volleyball.org/glossary.html>.

УДК 811.161.2’367

Н.М. Магас,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м.Івано-Франківськ*

СУБ’ЄКТНО-ОБ’ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЧЕНЬ З МЕНТАЛЬНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

У статті розглядається семантична структура речення з ментальними дієсловами та їх актантами. Логічний і функціональний аналіз особливостей організації цих конструкцій базується на їх предикативній природі. Ментальні дієслова як центральні елементи пропозиційної структури досліджуються з позицій семантичної теорії.

The article presents semantic structure of a sentence with

mental verbs and their actants. Both logical and functional analysis of the correlation specificity in these constructions are based on their predicative nature. Mental verbs as central elements of propositional structure are observed in the light of semantic theory.

Згідно з “вербоцентричною” концепцією організаційним центром речення визнається дієслово у функції предиката, а його валентні властивості визначають структуру речення [2, с. 12]. Ментальні дієслова як один із засобів вираження ментальності віднесено до лексем, які не тільки називають процес мислення, а й містять у своїй семантиці елементи його опису. Теорію мовної репрезентації ментальних дій опрацьовували такі мовознавці, як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева, О.Г. Почепцов та інші. Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов встановили, що ментальні предикати можуть позначати той чи інший ментальний стан (*знати, вірити*), розумову діяльність, переважно спрямовану на отримання знань (*обдумувати, роздумувати*), або ж вказувати на появу ментального стану в результаті попередньої дії (*здогадатися, зрозуміти*) [5, с. 31]. Спільною рисою цих предикатів виступає здатність дієслова або іншої частини мови створювати навколо себе відкриті позиції, що заповнюються облігаторними або факультативними актантами. Така валентність характеризується семантичною і синтаксичною появою відкритих позицій, а також їх наповненням. Щоб адекватно зрозуміти смисл висловлювання, недостатньо знати тільки число актантів як співучасників ситуації, що заповнюють відкриті позиції [8, с. 147]. У розумінні смислу речення важливу роль відіграють семантичні відношення між дієсловом і його актантами, передусім прямим об’єктом. Н.Д. Арутюнова зазначає, що “саме об’єкт визначає характер дії, спрямованої на його створення, зміну або знищення” [1, с. 125].

Метою статті є розглянути та проаналізувати особливості організації семантичної структури речень з ментальними предикатами, побудованої на взаємодії актантів.

Семантика ментальних предикатів виявляє себе в монопредикативних та поліпредикативних конструкціях: *Любов, краса віків! Чудні твої закони. Нікому не збагнуть страшних глибин твоїх* (В. Сосюра), ... *Олег одразу зрозумів, що серце Василя Гордійовича аж плавиться від любові до дочки* (Ю.Мушкетик).

Суб’єктно-об’єктна організація речень з предикатами цього типу передбачає вираження об’єкта такими способами:

1. Об’єктним інфінітивом, тобто інфінітивом, що виконує функцію об’єкта при дієслові з об’єктною валентністю. *Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А. Шиян). Ментальний предикат *мріяти* характеризується трьома облігаторними семантич-

ними актантами: перший – суб'єкт (той, хто мріє – Галина), другий – об'єкт (те, що мріється – поїздка), третій – місце (куди суб'єкт мріє поступити – кіностудія) та факультативним актантом, який передає певний часовий проміжок – перед війною. Відповідно за умови збереження конгруентності синтаксичних конструкцій у моделі речення V + Inf цей інфінітив може трансформуватись у віддієслівний іменник: *Галина перед війною мріяла про вступ в кіностудію*. У висловлюваннях такого типу крім основної пропозиції, вираженої предикативним центром (*Галина мріяла*), виявляє себе ще один семантичний центр – згорнута пропозиція (*поступити в кіностудію = не поступила*).

2. Підрядним реченням, що позначає певну подію чи ситуацію: *Він пам'ятав, коли вони мали зустрітись* (Р. Іваничук), де за допомогою трансформацій можна виділити згорнуту пропозицію: *Він пам'ятав час зустрічі = Він пам'ятав про домовленість зустрітись → була домовленість зустрітись*.

3. Іменником у знахідному або родовому відмінку чи відповідним займенником: *Чомусь саме тепер дід Дунай згадав свою матір, згадав те, що лежало в найдальшому, найпотемнішому і до болючих сліз теплому закутку його пам'яті...* (М. Стельмах); *Не знали [солдати і трудівники] розпачу ніколи, хоч знали горе і журбу* (В. Сосяра). Пропозиція об'єкта цих висловлювань відображає інформацію такого змісту: дід Дунай пам'ятає свою матір; існує розпач, горе і журба. З точки зору центральних компонентів семантичної структури (суб'єкт, предикат, об'єкт) у висловлюванні *Не згадаю гадки, Не змишлю я мислі* (С. Руданський) синтаксичний об'єкт семантично передає ментальну діяльність суб'єкта і може бути представлене безоб'єктною моделлю: *Не згадаю, Не змишлю я...* Вживання тавтологічного доповнення допомагає автору виразити інтенсивність ментального процесу.

Отже, об'єкт ментальних предикатів зосереджує в собі пропозицію у згорнутому вигляді (*І Страусові згадалася його любов, через яку він не одружився й досі...* (Р. Іваничук). → *Страус любить когось*) і розгорнутому – (*Він пізнав гіркоту поразок і відступу* (С. Журахович) → *в житті суб'єкта були поразка і відступ*).

Оскільки центральною семою ментальних предикатів є дієслово *думати* [6, с. 23], а мислити можуть тільки живі істоти, то на семантичному рівні предикати такого типу характеризуються об'єктною спрямованістю ментального процесу чи стану: *А Цітерея тим часом новий обмірковує задум* (М. Зеров). У висловлюванні *Він думав усю дорогу, виважував, пригадував* (Ю. Мушкетик) немає вказівки на прямий об'єкт, але сама здатність суб'єкта мислити конкретно чи абстрактно передбачає наявність непрямого об'єкта думки, без якого процес мислення неможливий.

Слід зазначити, що об’єкт мислення має здатність впливати на суб’єкт як на носія того чи іншого стану чи процесу. У реченні *Ро-ман... думає про свою темну самотність* (Р. Іваничук) об’єкт як активна субстанція позначає настільки сильний емоційний стан, що каузує певні ментальні дії (пізнавши самотність, суб’єкт не може її забути, такий стан спонукає до роздумів, осмислення, спогадів, оцінки ситуації і т. ін.). Таким чином, об’єкт мислення має здатність впливати на суб’єкт як на носія того чи іншого стану або процесу. Приймаючи за вихідну позицію припущення, що усі стани характеризуються як появою, так і зникненням, а будь-яка діяльність має свій початок і кінець, подвійність ментальних процесів, які виникають у суб’єкта, формується під впливом певних властивостей об’єктів, на які ці процеси спрямовані, і відображаються у семантико-синтаксичній організації речень.

Так, за формально-граматичним підходом висловлювання *Але веранда запам’яталася* (В. Дрозд) складається з двох компонентів: суб’єкта у називному відмінку однини (*веранда*) і предиката (*запам’яталася*). З позицій глибинного синтаксису це як мінімум трикомпонентне утворення, до складу якого входять: предикат (*запам’яталася*), експліцитний об’єкт (*веранда*) та імпліцитний суб’єкт (*культурному спеціалісту*), про який дізнаємось з контексту. Речення такого типу для співучасника комунікативної ситуації виглядає неповним і вимагає уточнення, чому саме ця веранда запам’яталась. Тому для семантичної повноти висловлювання об’єкт каузує появу інструменталія (*Веранда запам’яталась своїм виглядом / розмірами або подіями, що з нею пов’язані і т.д.*). Таким чином, це вже чотирикомпонентне висловлювання, яке передає дві пропозиції (*Культурний спеціаліст запам’ятав веранду, бо вона простора*), і де предикат позначає ментальний стан об’єкта (особи), що виникає під впливом причини, яку називає суб’єкт.

Особливості впливу предиката на об’єкт та об’єкта на предикат проявляються в синтаксичній категорії – діатезі [9, с. 57]. Ввівши в це визначення поняття орієнтації процесу, В.Г. Гак розглядає його через “різноманітні форми орієнтації процесу, що супроводжуються змінами співвідношення між семантичними та синтаксичними актантами” [3, с. 112]. Так, у реченнях: а) *І Страусові згадалася його любов, через яку він не одружився й досі...* (Р. Іваничук); б) *Йому нагадалась Катруся з сльозами в очах* (Н. Кобринська); в) *Ішли й мовчали. А в голові, мов метелиця – думи. Пригадалося далеко село на Катеринославщині* (А. Головка) дієслівний оператор пасивної діатези пасивний. Провівши суб’єктно-об’єктну трансформацію за допомогою заміни пасивного оператора на його активний еквівалент (а.* *Страус згадав свою любов*; б.* *Він згадав Катрусю*; в.* *Хтось пригадав далеко село на Катеринославщині*), можна зробити висновок, що усі ці (а, а*); б,

б*, в, в*) сигніфікативні ситуації позначають ментальну діяльність суб'єкта в результаті дії каузатора – об'єкта.

Отже, активне значення ментальних предикатів передається активним оператором, а пасивне – пасивним. Приклади а), б) демонструють тричленну пасивну конструкцію з ментальними предикатами, висловлювання *Ишли й мовчали. А в голові, мов метелиця – думи. Пригадалося далеке село на Катеринославщині* – двочленну, в якій семантичний суб'єкт не виражається експліцитно. Факт відсутності агентивного доповнення можна пояснити по-різному. По-перше, в пасивних конструкціях увагу привертають дія та її об'єкт. По-друге, агент пасивної конструкції існує та виражається імпліцитно тоді, коли він невідомий або автор не вважає за необхідне його називати. Тому з цієї комунікативної ситуації неможливо дізнатися, хто саме йшов і мовчав, а кому пригадалось село на Катеринославщині. Тож можна припустити, що суб'єкт, агент – це ляльковод, котрий, виконуючи певні дії над маріонетками, завжди залишається за ширмою.

Якщо комунікативне завдання висловлювання, його прагматична структура не передбачають звернення уваги співрозмовника на те, хто саме реалізує дію, то відсутність слова на позначення агенса може бути визнане комунікативною нормою [10]. Для підтвердження цього твердження визначимо відносини між денотативним планом смислової організації речення і сигніфікативним компонентом в його семантичній реалізації. Оскільки денотативна ситуація характеризується тенденцією вираження декількома сигніфікативними, то денотативність висловлювань типу *Народ виучував рядки “Кобзаря” напам'ять, сприймав їх як свою народну пісню* (Є. Кирилюк); *Рядки “Кобзаря” виучувались напам'ять, сприймались як народна пісня* можна репрезентувати такими сигніфікативними ситуаціями:

– ментальна дія суб'єкта: *Народ виучував рядки “Кобзаря”...* (у даному випадку сигніфікативний суб'єкт ситуації співпадає з денотативним суб'єктом);

– стан суб'єкта (денотативного об'єкта): *Рядки “Кобзаря” виучувались.*

Всередині кожної сигніфікативної ситуації з метою різноманітних уточнень можливі смислові “зміщення”, які розглядаються як зміщення комунікативного центру висловлювання. Формально таке “зміщення” виражається у зміні послідовності компонентів, так званого актуального членування, зі збереженням морфологічних засобів в межах тієї самої сигніфікативної ситуації. Отже, зміни морфологічних засобів можуть свідчити про вираження нової сигніфікативної ситуації або про вираження другої денотативної ситуації. Наприклад, денотативну ситуацію речення *Народ виучував рядки “Кобзаря” напам'ять, сприймав їх як свою народну пісню* (Є. Кирилюк) передають:

Сигніфікативна ситуація 1	Сигніфікативна ситуація 2
<p>– Народ виучував рядки “Кобзаря” <i>напам’ять, сприймав їх як свою народну пісню.</i></p> <p>– Народ вивчав рядки “Кобзаря” <i>напам’ять, сприймав їх як свою народну пісню.</i> З даних синонімічних ситуацій співрозмовник дізнається про ментальну діяльність суб’єкта в минулому і не може визначити, чи відбувається вона зараз.</p> <p><i>Рядки “Кобзаря” вивчив народ напам’ять, сприйняв їх як свою народну пісню.</i></p> <p>Замінивши предикат <i>вивчав</i> на дієслово доконаного виду <i>вивчив</i> і відповідно – <i>вивчались</i> на <i>вивчені</i>, автор може звернути увагу співрозмовника на результативність ментальної діяльності суб’єкта і передати нові сигніфікативні ситуації:</p>	<p>– Рядки “Кобзаря” <i>виучувались народом напам’ять, сприймались як народна пісня.</i></p> <p>– Рядки “Кобзаря” <i>вивчались народом напам’ять, сприймались як народна пісня.</i></p> <p>Комунікативною метою цих синонімічних висловлювань виступає концентрація уваги співрозмовника на стані денотативного об’єкта.</p> <p><i>Народом рядки “Кобзаря” вивчені напам’ять, сприйняті як народна пісня.</i></p>
Сигніфікативна ситуація 3	Сигніфікативна ситуація 4
<p><i>Рядки “Кобзаря” вивчили напам’ять, сприйняли як народну пісню.</i></p>	<p><i>Рядки “Кобзаря” вивчені напам’ять, сприйняті як народна пісня.</i></p>
<p>Провівши смислове зміщення, не називаючи агенса, автор може передати нову денотативну ситуацію <i>Рядки “Кобзаря” знають. Вони відомі</i></p>	

Зміщення смислового центру висловлювання призвело до зміни денотативної ситуації: *Рядки “Кобзаря” знають. Вони відомі.* Як видно з прикладів, сигніфікативні ситуації 2, 4 позначають стан денотативного об’єкта в результаті дії каузатора. Таким чином, експліцитність вираження денотативного суб’єкта у цих конструкціях залежить від комунікативної мети мовця, за допомогою яких він може виразити стан предмета (денотативного об’єкта) на певному етапі: *Рядки “Кобзаря” вивчались* – *Рядки “Кобзаря” вивчені* – *Рядки “Кобзаря” відомі* або звернути увагу учасників комунікативної ситуації на ментальні дії суб’єкта: *Народ вивчав* – *Народ вивчив* – *Народ знає.*

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы /АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1976.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. – М., 1981.

4. Иванова Т. К вопросу о взаимодействии логических и речевых категорий // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2002.

5. ЛАЯ. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова / АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989.

6. ЛАЯ. Ментальные действия. / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Н.К.Рябцева / РАН Ин-т языковедения. – М.:Наука, 1993.

7. Русская грамматика. – Т. I. – М., 1980.

8. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высшая школа, 1978.

9. Субъектно-объектные отношения в предложении (на материале романо-германских языков) / Межвуз. сб. науч. трудов. – Иваново, 1985.

10. www.pomorsu.ru/ScientificLife/Library/Sbornic2/article1.htm

11. Худяков А.А. Понятие категории как объект лингвистического исследования // Лингвистика: Общие вопросы теории и методологии.

УДК 81'373.612.2

Л.С. Маліновська,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

РІЗНОАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ ЯК СИНТАГМИ

Наукове дослідження проведено на різних рівнях мови і пізнання в рамках семантичної і когнітивної теорії метафори. Прослідковуються типи категоріальних сем метафоричних дієслів. Розглядаються три принципи класифікації метафоричних значень: денотативний, парадигматичний і синтагматичний.

The scientific survey is based on different levels of the language and the cognition in the network of the semantic and cognitive theory of the metaphor. The types of the categorial semes of the metaphoric verbs are traced. The issue examines three principles of the classification of the metaphorical meanings: denotative, paradigmatic and syntagmatic.

Метафоротворення: сучасна точка зору.

Структура висловлювання характеризується взаємопроникненням і взаємозалежністю трьох рівнів: логіко-семантичного, логіко-комунікативного і структурно-синтаксичного. З'являючись на рівні

пізнання, процес метафоротворення полягає в частковому структуруванні одних понять у термінах інших. Процес метафоротворення на рівні мови трактується як різновид “семантичних змін” або семантичних порушень. Нові метафори змінюють повсякденну мову, способи нашого сприйняття і пізнання світу. Метафора, таким чином, функціонує як посередник між людським розумом і культурою. Згідно з У. Еко (“Членування кінематографічного коду”), іронічність метафори не є ні логічною істиною, ані онтологічною реальністю, проте залежить від культурних кодів [9, с. 388].

З точки зору сучасного мовознавства, функціонування метафори полягає у виявленні чи виборі сукупності спільних рис із двома словами, які разом з тим, семантично роз’єднані: навіть належачи до тої самої синтаксичної категорії, вони включають семантичні риси, які взаємно несумісні: цей феномен найчастіше сприйнятий на рівні синтагматичного сполучення одиниць, риси яких, зазвичай, є відмінними [7, с. 387]. Членування на синтагми відображає ступінь смислової зв’язності слів, як вона оцінюється мовцем у процесі мовлення. Тому тут дуже велику роль відіграє контекст, ситуація, намір мовця нюансувати думку, показати зв’язки та межі окремих частин висловлювання. Підґрунтя членування мовного потоку на синтагми і, відповідно, об’єднання ряду слів в одну синтагму знаходяться за межами фонетики; це – смислові відношення [7, с. 160]. Смислові членування речень на синтагми не співпадають із членуванням на члени речення: різні члени речення можуть входити в одну синтагму, і, навпаки, група одного члена речення може бути розділеною синтагматичною границею. Поділ на синтагми не підпорядковується формально-граматичним правилам, а визначається тими тонкими відтінками смислу, які хоче передати мовець. У всіх випадках синтагматичне членування базується на одному і тому ж принципі: об’єднувати те, що оцінюється як смислова єдність, і розділяти те, що розділено у смисловому відношенні. Велика свобода можлива при виборі синтагматичного членування між підметом і присудком [7, с. 163]. Основна заборона впливає із самої сутності синтагми: членування повинно бути осмисленим [7, с. 160].

Уточнення механізму метафоротворення на різних рівнях – мови і пізнання – дозволяє виділити низку критеріїв метафоричності в рамках семантичної і когнітивної теорії метафори. Теорія семантичного зрушення, до яких належать теорія зрушення об’єму (Урбан-Шиблз), теорія зрушення змісту (Коен-Маргаліт), інтеракціональна теорія (Річардс-Блек), теорія контрвказівок (Гудмен), вербальної опозиції (Бірдслей) і теорія зіткнення (Генль), пояснюють процес метафоротворення, не виходячи за межі співвідношення “мова – навколишня дійсність”. У теорії зрушення об’єму та змісту одиниця метафоричної зміни – слово, в останніх теоріях даної групи одиниця

метафороутворення являє собою результат взаємодії декількох слів. Метафоричне переосмислення окремого слова (терміна) відбувається в результаті його актуалізації для визначення нового об'єкта, що знаходиться у відношеннях тотожності з початковим – позначеним цим словом – об'єктом (теорія зрушення об'єму) або в результаті розширення вихідного змісту терміна чи відхилення від нього (теорія зрушення змісту).

Формальний аспект метафори проявляється на рівні малого синтаксису (мікросинтагматики: словосполучення) і великого синтаксису (макросинтагматики: речення, фраза). Проблему когнітивного синтаксису і зовнішньої семантики речення слід розглядати за співвідношенням: слово (клас предметів) → денотат → референт (конкретний предмет у реченні). Суттєвим напрямом програмування денотата виступає сигніфікат [4, с. 92].

Метафора: релевантні риси (на матеріалі дієслівної метафори).

Значення кожної лінгвістичної одиниці розкладається на простіші компонентні одиниці, які називають, згідно з термінологіями, семами (Потьє, Греймас), аксіологічними рисами (Мартіне, Вальтер), семантичними рисами (англо-саксонська термінологія), семантичними маркерами (Катц-Фодор, Катц-Посталь) або простіше релевантними рисами.

Метафоричні дієслова можуть реалізувати три категоріальні семи “дія”, “процес”, “стан”. “Гра сем” у метафоричних дієслів відбувається в одній категоріальній площині, коли дієслово реалізує значення дії, яке має дещо інший відтінок, ніж у прямому значенні. Перерозподіл сем у метафоричних дієслів найчастіше відбувається в різних категоріальних площинах, коли дієслово із класу дієслів переходить в клас дієслів процесу або стану. Вищевказані категоріальні семи у метафоричних дієслів взаємодіють з іншими категоріальними семами – “динаміка” і “статика”. Комбінаторні варіанти категоріальних сем можна подати у вигляді взаємообумовлених пар: “дія” – “динаміка”, “процес” – “динаміка”, “зміна стану” – “динаміка”, “стан” – “статика”. Перерозподіл категоріальних сем дієслова – результат взаємодії його граматичної і лексичної семантики, зумовленої місцем синтаксичного суб'єкта. Наявність у семантиці метафоричного дієслова граматично релевантної ознаки впливає на реалізацію граматичних категорій.

Вихідною позицією у вирішенні проблеми впливу метафоризації на граматичну поведінку дієслова можна вважати умовно названу опозицію істота/неістота. Для метафоричних дієслів активна форма стану є домінуючою.

Проблематика дієслівної метафоризації зумовлена насамперед більшою складністю дієслівної семантики у порівнянні з іншими частинами мови: через те, що денотати дієслів являють собою денотати-

ситуації, які органічно пов’язані з певними предметами, суб’єктами та об’єктами, основа метафоричної трансформації набуває комбінованого характеру. Тому й класифікація метафоричних значень має здійснюватися за кількома принципами, передусім за денотативним, парадигматичним та синтагматичним. Мовна номінація може бути віднесена до розгляду метафоричних, якщо в її внутрішній структурі присутні два види опозиції – семантична і когнітивна. Саме поєднання у когнітивній моделі дієслова семантичного простору й часу, поняттєвого протиставлення між матерією і рухом створює “те надзвичайне начало у семантиці дієслова, яке дозволяє йому утворювати векторні зв’язки у складі майбутнього висловлення та поєднувати в одній структурі предметні та непередметні ознакові сутності” [5, с. 88].

Метафора у порівнянні з іншими тропами.

За Р. Якобсоном, метафора походить із сильнішої центрації на осі схожостей (парадигматична), а метонімія від переваги наданої віссю суміжності (синтагматична). Згідно з формулюванням: “Кожна тема називає іншу, чи через схожість чи суміжність”, – введення у мовлення призводить неминуче до пріоритетності *метафоричного* або *метонімічного процесу*. Все відбувається, коли мовець враховує можливості співрозмовника, визначає закономірності слововжитку і змушує функціонувати ті самі парадигматичні чи синтагматичні принципи із однаковими семантичними пристосуваннями. *Paul est ignorant comme un âne*, де будова порівняння діє ніби інтенсифікатор, уможливило метафору *Paul est un âne*, і метафора легко лексикалізується (зазначимо, що не можна сказати *Paul est un cheval* із тим же метафоричним значенням, коли сам інтенсифікатор є соціально закодованим) [8, с. 302]. Вживання інтенсифікаторів при дієслові-предикаті має певну прагматичну мету: повідомити про своє ставлення до об’єкта мовлення, справити враження на адресата, викликавши в ньому відповідні почуття, емоції, стимулювати бажану поведінкову реакцію. Прислівники-інтенсифікатори та їхні функціональні еквіваленти не входять в ядерну структуру речення.

Метафора in praesentia, метафора in absentia.

Як базисні виокремлюються два типи метафоричних словосполучень – ядерні та без’ядерні. З урахуванням місця розташування головного елемента ядерної структури класифікуються як регресивні та прогресивні. До найбільш типових регресивних метафоричних словосполучень належать словосполучення з субстантивним ядром, ліві залежні елементи яких представлені прикметниками. До числа ядерних прогресивних метафоричних словосполучень – словосполучення з субстантивним і дієслівним ядром.

На семантичному рівні розрізняють семантичний суб’єкт або агенс, і семантичний предикат, що виражає процес (дію чи стан, що стосуються агенса). На логіко-комунікативному рівні виділяють ло-

гічний суб'єкт або тему, і логічний предикат чи рему. На синтаксичному рівні виокремлюють синтаксичні суб'єкт та предикат – підмет і присудок – два основні члени структури речення [1, с. 126].

Якщо функція метафори полягає у приписування предметові комплексу ознак, то, очевидно, у будь-якій метафорі повинен бути компонент, що визначає те, чому ці ознаки приписуються, тобто означуване, і компонент, який несе ці ознаки, – те, що означає. Перший компонент зазвичай називають темою і позначають символом **a**; другий же, традиційно позначають символом **b**, називають образом [3, с. 132].

Образ обов'язково присутній у будь-якій метафорі – це очевидно, інакше метафори б не було, – а тема може бути вираженою, але може бути і опущеною. В залежності від цього розрізняють двочленну метафору (*in praesentia*), де присутні **a** і **b**, та одночленну (*in absentia*), де є лише образ – **b** [3, с. 132]. Логічна несумісність **a** і **b** – неодмінна умова реалізації будь-якої метафори [3, с. 134].

Двочленна метафора (метафора *in praesentia*) завжди або майже завжди представлена двома іменними групами: *Sa vie est un étrange et douloureux divorce...* (Aragon); *Le corbeau. – L'accent grave sur le sillon.* (Renard); *La nuit, maussade hôtesse...* (Beaudelaire); *O, mort, vieux capitaine !* (Beaudelaire); *La ménagerie infâme de nos vices...* (Beaudelaire) [3, с. 132]. Одночленна метафора (метафора *in absentia*) може бути дієслівною, прикметниковою та іменною: *J'ai hiverné mon passé...* (Apollinaire); *Sur la montagne démente...* (Eluard); *Sur les saisons fiancées...* (Eluard) [3, с. 133].

Ті метафори, котрі приписують об'єкту певні властивості другого об'єкта (тобто дієслівні чи прикметникові), часто однозначно не розшифровуються: *la montagne démente* або *les saisons fiancées*. *La montagne démente* викликає уявлення про неправильну форму гірського хребта, хаотичне нагромадження шпилів, скель і т.д. Із цієї точки зору референтом цієї метафори можуть бути Альпи, Центральний Кавказ, Гімалаї, проте не Крим чи Карпати [3, с. 137].

В ядерних реченнях (з метафорою чи без неї), і взагалі у більшості висловлювань, три рівні співпадають, три плани симетричні та *аналіз висловлювання не складає труднощів*. Так, у реченні *Le malheur est arrivé* слово *malheur* означає водночас агенс, тему і синтаксичний підмет, тоді як *est arrivé* виражає дію, рему і граматичний присудок. Проте у французькому реченні *Il est arrivé un malheur* спостерігається розбіжність між трьома рівнями структури: *malheur* є семантичний суб'єкт (агенс), безособовий займенник *il* символізує граматичний підмет, тоді як тема виражається елементом *il est arrivé*. У висловлюванні *Nous pressentons l'arrivée du malheur* є лише один граматичний підмет (*nous*) і один граматичний присудок (*pressentons*), але два семантичні предикати, що виражають дію (*pressentons* і *l'arrivée*),

кожен зі своїм агенсом (семантичним суб'єктом: *nous i du malheur*) [1, с. 135].

Отже, для детального та всестороннього аналізу метафори необхідно брати до уваги її основні параметри: семантичну двоплановість, дифузійність значення, широку формально-граматичну структуру, необмежений образно-характеризуючий потенціал, орієнтацію на позицію предиката, тісний зв'язок із контекстом. Завдяки метафорі мова, як система, перебуває у постійному реформуванні. Використання метафор – характерна відмінність мови від штучних знакових систем [9, с. 13].

Література

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Наука, 1998. – 236 с.
2. Гордина М.В. Фонетика французского языка. Изд-во Ленинградского университета, 1973. – 208 с.
3. Долинин К.А. Стилистика французского языка: Учеб. пособие для студентов пед.ин-тов по спец. № 2103 "Иностр.яз." – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1987. – 303 с.
4. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. – Донецьк: ДоНУ, 2006. – 378 с.
5. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка: Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 88 – 95.
6. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
7. Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui : guide alphabétique de linguistique française. P.: Flammarion, 1986. – 720 p.
8. Dubois J., Giacomo M., Gespin L., Marcellesi Ch., Marcellesi J.-B., Mével J.-P. Dictionnaire de linguistique. – P. : Larousse, 2001. – 514 p.
9. Современный философский словарь / Под общей ред. д.ф.н. профессора В.Е.Кемерова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – 864 с.

УДК 81'27

Я.Г. Мельник, Е.Б. Яценко,

*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
г. Івано-Франківськ*

ЯЗЫК МОЛОДЕЖИ И СОЦИАЛЬНЫЙ ПОЛ ИЛИ МИФ О ГЕНДЕРЛЕКТЕ

*Стаття присвячена проблемам диференціації молодіжної
жаргонно-сленгової лексики за статевими ознаками. У ре-*

зультаті досліджень виявилось, що приблизно 95% уживаної лексики функціонує як в чоловічому, так і в жіночому середовищі. Інша частина лексики обслуговує чоловічий або жіночий соціум. Весь лексичний континуум може розрізнятися за тематичними, емоційно-експресивними та іншими ознаками.

The article deals with the problems of differentiating the youth jargon-slang vocabulary by sex. The investigation results prove that approximately 95 percent of the vocabulary used functions both in the male and female environment. The other part of the vocabulary caters for the men's and woman's society. All the lexical material may be differentiated by thematic emotionally expressive and other characteristic features.

*Я на мир взираю из-под столика:
Век двадцатый, век необычайный.
Чем он интересней для историка,
Тем для современника печальней.*

В конце XX века лексический состав русского языка претерпел изменения, характеризующиеся интенсивным расширением использования сниженных слов и выражений.

Заметной тенденцией в перестройке лексической системы современного русского языка, и прежде всего, его стилистической системы, является переход жаргонных лексем и значений в сферу общеизвестной лексики. Этот процесс приобретает массовый характер. Так, в общепотребительном языке сегодня широко используются слова, которые лет двадцать назад если и выходили за пределы колючей проволоки, огораживающей места заключения преступников, то не далее кабинетов следователей и оперативных работников правоохранительных органов. Сегодня процесс ассимиляции и адаптации жаргонной лексики с литературной формой приобретает все больший размах и оборот. Способность таких лексем к экспансии поражает [2, с. 35].

Предложенная работа посвящена изучению проблемы употребления разговорной лексики современной молодежью. Общеизвестно, что базисным элементом языка как единой знаковой системы общения и передачи информации является литературный язык, который считается высшей формой национального языка. Человек является основным элементом действительности и именно по средством жаргонизмов он пытается дать оценку другому человеку, указывая на присущие ему ценности и недостатки, на его характер, тип поведения.

ЖАРГОН (франц. jargon) – разновидность речи, используемой преимущественно в устном общении отдельной относительно устойчивой социальной группой, объединяющей людей по признаку про-

фессии (Ж. программистов), положения в обществе (Ж. рус. дворянства в 19 в.), интересов (Ж. филателистов) или возраста (молодежный Ж.). От общенародного языка Ж. отличается специфич. лексикой и фразеологией и особым использованием словообразовательных средств [6, с. 151].

Социальная разновидность языка явление исторически обусловленное и вполне закономерное. Параллельно с территориальными в языке существуют социальные диалекты, которые являются объектом изучения социальной лингвистики. “В каждом литературном языке есть свои разновидности, которые зависят не только от географического распространения языка, но и от существующих социальных слоев”, – писал А. Доза [4, с. 448]. Сегодня перед лингвистикой стал ряд проблем, из которых ищут выход ученые. К таким проблемам и относится вопрос о гендерном социальном размежевании говорящих, речи и языка.

Язык не только антропоцентричен, то есть, ориентирован на человека, но и андроцентричен. Под андроцентричностью языка понимается тот факт, что язык представляет картину мира, основанную на мужской точке зрения, от лица мужского субъекта, с точки зрения мужской перспективы. Языковая андроцентричность – не что иное, как проявление гендерной асимметрии в языке, которая понимается как неравномерная представленность в языке лиц разного пола [1, с. 146-147].

Современная наука различает биологический и социальный пол. Пол подразумевает биологические свойства, на основании которых человеческие существа определяются как мужчины или женщины. Социальный пол гендер (английское gender, от лат. gens – род) подразумевает социально детерминированные роли, идентичности и ответственности мужчин и женщин, зависящие не от биологических половых различий, а от социальной организации общества (см. об этом МЦГИ, 2000; Введения в гендерные исследования, 2001).

Среди современных обществ существует поразительное разнообразие запретов и предписаний о том, как люди обоих полов должны себя вести, и эти поло-ролевые требования в настоящее время коренным образом меняются. Как замечает Э.Н. Успенский, культурная традиция, как правило, исключает женщину из сферы ненормативного жаргонопотребления. Русская как и европейская культура подвержена влиянию стереотипов. Стереотипы являются неотъемлемым элементом не только языковой, но и культурной системы вообще.

Гендерные стереотипы – это “сложившееся в обществе в целом или в некотором общественном коллективе мнение о характеристиках полов и о нормах мужского и женского поведения” [5, с. 283]. Так, представительницам прекрасного пола приписывают

эвфемистичность языкового самовыражения, избегание грубых слов, матерной брани, – с одной стороны, и почти детскую склонность к стабильности, привычным выражениям, – из другой. В то время как мужчины, по мнению Э.Н. Успенского, демонстрируют вербальную агрессию и любят блеснуть словцом.

Целью данного исследования является попытка доказать, что предложенная учеными теория гендерлектов (по аналогии с диалектами – то есть мужского и женского языков) и, соответственно, “двух языковых культур” – мужской и женской (точнее как доказал Д. Гамперз – двух гендерных субъкультур – мужской и женской) в полной мере не реализуется на уровне употребления жаргонов молодежью.

Объект исследования – население г. Ивано-Франковска в возрасте 16-21 лет – отвечает цели исследования, поскольку именно население данной возрастной категории активно в своих высказываниях пользуется жаргонной лексикой, а также наилучшим образом будет выражать тенденции развития нашего общества в ближайшее время.

При сборе материала мы пользовались методом количественных подсчетов, сплошной выборки, а также приемами систематизации, классификации анализируемого материала.

Таблица

Ситуация общения	Мужчины	Женщины
Бытовая ситуация	абзац лафа байк пофиг – бабки лавэ лавандосы воздух зелень капуста баксы	капец лафа моцик параллельно перпендикулярно бабки лавэ лавандосы воздух зелень капуста баксы
Способы проведения досуга и межличностные отношения	снимать (девушку) тусоваться базарить бухать, синячить втрескаться оттянуться оторваться (по полной)	клеить (парня) тусоваться трепать банычить втюриться фестивальить на пати сейшн

Учебная, трудовая деятельность	универ бурситет тюрьма заповедник зоопарк зона клетка Политех Строяк	универ – – – – – – Политех Строяк
Эмоционально-экспрессивная жаргонная лексика	круто клево ништяк супер все путем по кайфу влом отстой облом шняга впадло	круто клево ништяк супер все путем по кайфу влом отстой облом шняга впадло
Оценочная лексика	лох чмо отстой прикольный реальный вольганутый чумовой	лох чмо отстой прикольный реальный больной чумовой
Слова-паразиты	блин типа кароче	блин типа кароче

Пользуясь методом сплошной выборки, в таблице выделены лексемы, наиболее частотно употребляемые мужским и женским полом. Все приведенные испытуемыми примеры были подвергнуты семантическому анализу и распределены на следующие семантические категории: слова и выражения – обозначающие окружающих людей; слова используемые студентами в бытовых ситуациях; лексика, выражающая способы проведения досуга и межличностные отношения; слова и выражения, касающиеся учебной, трудовой и других видов деятельности, оценочная лексика, эмоционально-экспрессивная лексика, слова-паразиты и др.

Предложенный материал показал следующее:

В категории “Обозначение других людей” в первую очередь представлены слова, обозначающие членов референтной группы испытуемых. В большом количестве, преимущественно у мужчин. Используются слова пришедшее из уголовного жаргона: *братва, ко-реш, чувак, гнида*. Что касается обозначения лиц противоположного

пола, у женщин такие слова встречаются довольно редко (*бойфренд, чувак*). У мужчин, напротив. Эта группа слов достаточно многочисленна, начиная от несущих положительную оценку (*герла, краля, чухиха*), и заканчивая унизительно-оскорбительными (*шмара, телка, бикса*).

Среди слов используемых молодежью в бытовых ситуациях, лидируют синонимы к слову “деньги”: *бабки, лавэ, лавандосы, воздух, зелень, капуста, баксы*. Лексико-семантическое поле “Деньги” представлено одинаковыми лексемами как в жаргоне мужчин, так и в жаргоне женщин.

Наиболее многочисленную категорию составляют выражения, относящиеся к сфере молодежного общения, способам проведения досуга, межличностным отношениям. Значительная доля здесь приходится на следующие выражения: *тусоваться, колбаситься, оттянуться, оторваться, зажигать, зависнуть, втюриться* и т.д. Несмотря на кажущееся сходство, содержание данной категории имеет определенные различия по социальному и гендерному признакам. Так у представителей мужского пола преобладают более грубые выражения: *бухать, синячить* и т.д. у женщин присутствует несколько романтический настрой: *фестивалить на пати, сейшн* и т.д.

Что касается категории учебной и других видов деятельности, здесь в первую очередь следует отметить большое разнообразие слов, обозначающих само учебное заведение, начиная от нейтральных (*универ, Политех, Строяк*) свойственные употреблению, как мужчинами, так и женщинами, и заканчивая саркастично язвительными (*тюрьма, заповедник, зоопарк, зона, клетка*) употребляемыми преимущественно представителями мужского пола.

Достаточно обширную категорию составляет эмоционально-экспрессивная лексика. Здесь выделены значительные ряды для выражения как положительных, так и отрицательных эмоций. Популярными среди мужчин и женщин являются такие лексемы как: *круто, клево, ништяк, супер, по кайфу, влом, отстой, облом, шняга, впахло, все путем* и т.д.

Оценочная лексика представлена такими лексемами, как *лох, чмо, отстой, прикольный, реальный, вольтанутый, больной, чумовой* и т.д. Гендерная дифференциация в данной категории касается двух лексем: *вольтанутый – больной*.

Что касается употребления молодежью слов-паразитов, то тут мы не наблюдаем гендерной дифференциации. Представители как мужского, так и женского пола используют следующие слова-паразиты: *блин, тина, короче* и т.д.

Итак, в процессе исследования мы наблюдаем большую стереотипность мужских и женских реакций. Мальчики (юноши) больше чем девочки (девушки), склонны к расширению своего ненорматив-

ного лексического и фразеологического запаса, проявляют больший интерес к новым словам из разных подсистем национального языка, для них характерно стремление “играть” со словом, образовывать производные слова, использовать готовые и придумывать новые словосочетания с жаргонными словами. Кроме того, нужно учитывать и психологический фактор: подростки мужского пола имеют более высокий уровень агрессии, в частности вербальной, они более склонны к проявлению негативизма и эпатажа, что не может, не проявится в их речи [3, с. 81].

Таким образом, исследуемый материал демонстрирует процессы, которые происходят в глубинах социальной и языковой системы. Основными признаками этих процессов является экспансия сниженной, вулгаризированной лексики в широкие поля социальной культуры, с одной стороны, и сближение гендерно противоположных (гендерно полярных) планов речевого поведения с другой. Хотя на этом фоне имеют место устойчивые тенденции соединения черт маскулинного и феминного социально-языкового типа. Тут основным признаком можно выделить то, что за женским речевым поведением сохраняется относительная “мягкость”, “плавность линий” и “гибкость” речевого формата, а в мужском речевом поведении выделяется “грубая категоричность”, “жесткость” и “безальтернативность” и большая полярность в эмоционально-экспрессивной оценке фактов окружающей действительности. В речевом поведении мужчин превалирует стремление к свободному или нетривиальному подходу к языку.

Из этого следует, что нет необходимости преувеличивать значимость фактора “пол” в межличностной коммуникации молодежи. Теория гендерлектов в определенной мере, является мифом, по отношению к функционированию жаргонов в молодежной среде.

Литература

1. Акуличева В.В. Гендерный аспект рекламного текста // Материалы XII Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов”: Том 4. – М.: Изд-во МГУ, 2005 – С. 146-147.
2. Береговская Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование // ВЯ. – 1996. – № 3. – С. 32-41.
3. Гуц Е.Н. Из опыта идеографического описания ненормативной лексики школьников // Славянские чтения. Вып.4. Материалы обл. научно-практ. конференции. – Омск, 1995. – С. 79-84.
4. Доза А. История французского языка. – М., 1956
5. Крейдлин Г.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации: эмоциональный аспект. – М.: РГГУ, 2005. – С. 283.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.

О. Минзак,

*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці*

КОЕФІЦІЄНТ АНТОНІМІЧНОСТІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ЛІНІЙНОГО РОЗМІРУ ЗА ПРОЦЕНТНИМ СПІВВІДНОШЕННЯМ (на матеріалі англійської мови)

Завданням даної роботи є дослідження антонімічних пар параметричних прикметників розміру в сучасній англійській мові за допомогою квантативних методів та опозиційного аналізу, що дає змогу виявити критерії семантичної віддаленості антонімічних пар.

The objective of the following paper is the investigation of antonymic pairs of parametric adjectives of size in modern English with the help of quantitative methods and oppositional analysis, which helped us to reveal the criteria for the semantic remoteness of antonyms.

Зважаючи на велику кількість підходів до вивчення мови, дослідження поняттєвої сторони мовного знака досі залишається в центрі лінгвістичних досліджень. Майже кожна лінгвістична дисципліна тісно пов'язана з семантикою. Думка про те, що не можливо правильно описати значення слова не зіставляючи його зі значеннями інших слів в мові, вже давно затвердилась в мовознавстві [2, с. 94]. Слова, як поняттєві одиниці мови, не існують ізольовано, кожне їх значення, в певній мірі, залежить від значення інших пов'язаних з ним по смислу слів [4, с. 188]. Ці внутрішньомовні відносини є парадигматичними та складають основу системності лексики. Однією з основних лексико-парадигматичних категорій є антонімія, оскільки ми можемо встановити семантичні відношення між лексемами поза рамками поля.

Комплексні дослідження антонімії проводились Ю.Д. Апресяном, А.Г. Волковим, В.М. Комісаровим, Дж. Лайонзом, Є.М. Міллером, Л.О.Новіковим, Д.М. Шмельовим, Дж. Лайонзом та іншими. Їх наукові пошуки спрямовувались на особливості співвідношення лінгвістичного та логічного; фразеологічну антонімію; аналіз словотвірних різновидів антонімії; явища частиномовної, міжчастиномовної антонімії та енантіосемії як різновиду антонімії. Особливості антонімічних відношень у багатозначних словах піддавались якісному аналізу, проте не кількісному. Завдання даної роботи є вивчення антоніміч-

них пар у зіставленні, з використанням апроксимативних методик. В квантативній лінгвістиці тільки синоніми були проаналізовані за допомогою цих методик [1, с. 65]. Дане дослідження є актуальним, оскільки дасть змогу визначити критерії антонімічності, виявити семантичну віддаленість лексем, поглибити знання про структуру полісеманта та пояснити асиметрію мовного знаку.

Зупинимось на теоретичних проблемах. Антонімами називають слова, які протиставляються по загальній та істотній для їх значення семантичній ознаці, причому знаходяться на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [4, с. 202]. В даному визначенні особливого коментування вимагає поняття протиставлення. В різних теоретичних роботах (Ю.Д. Апресян, М. Бірвіш, Л.О. Новіков) пропонується ряд більш елементарних та суворо визначених семантичних протиставлень, які і називаються семантичними протилежностями. Серед них можна виділити наступні: “X” – “не X”, де “X” – змінна, яка характерна для кожної пари. Семе запереченням відрізняються наступні лексеми: *dead – alive, wet – dry* та ін. Даний тип антонімії називається комплементарним, оскільки один із антонімів доповнює іншого до цілого. Другим важливим протиставленням є “більше X” – “менше X”. Цими компонентами відрізняються наступні антоніми: *tall – short, big – small, many – few* та ін. Дана антонімія є контрарною (градуальною) та припускає певну шкалу [3, с. 176].

В процесі дослідження було проаналізовано 5 параметричних прикметників лінійного розміру: *big, large, great, small, little*, що утворили 6 антонімічних пар: *big – small, great – little, great – small, big – little, large – little, large – small*. Дефініційний аналіз був проведений на основі 5 тлумачних словників (Collins English Dictionary 8th Edition, Random House Unabridged Dictionary, The American Heritage Dictionary of the English Language 4th Edition, WordNet, Webster’s Revised Unabridged Dictionary), результати якого подані в наступній таблиці:

Лексична одиниця / Значення	big	large	great	small	little
extension in space	+	+	+	+	+
importance	+	+	+	+	+
popularity	+	+	+	+	-
influence	+	-	+	+	+
age	+	-	-	+	+
strength	+	-	-	+	+
generosity	+	+	-	-	+
boastfulness	+	+	-	+	-
pregnancy	+	+	+	-	-

letter size	-	+	+	-	+
volume	+	-	-	+	+
fullness	+	-	+	-	-
alcoholic strength	+	-	-	+	-
duration	-	-	+	-	+
(of a region) map miniature	-	+	-	-	+
politeness	-	+	-	+	-
understanding	-	+	-	+	-
(clothes) voluminous fabric	+	-	-	-	-
height	-	-	-	-	+
(of a wind) direction	-	+	-	-	-
humiliation	-	-	-	+	-
mastery	-	-	+	-	-
quality	-	-	+	-	-
delight	-	-	+	-	-
principality	-	-	+	-	-
remoteness of family generation	-	-	+	-	-
comprehensive	-	-	+	-	-
Всього значень	13	11	14	12	11
Процентне співвідношення	48%	41%	52%	45%	41%

Тільки в 5 лексичних одиницях було виявлено 27 семем, які по різному розподілені в семантичній структурі полісеманта. Найбільше семем серед 5 досліджуваних одиниць було виявлено у лексеми *great*, що становить майже половину від всіх значень (52%), а найменше – у лексем *large* і *little* та становить 41% від загальної кількості значень всіх полісемантів. Вихідні співвідношення вказують на те, що досліджувані антонімічні пари не можуть бути семантично рівноцінними. Це проявляється при зіставленні семем антонімічних пар. Дану опозицію варто піддати апроксимативній методиці. Формула С.Г. Бережана для визначення семантичної віддаленості синонімів $V = 2C / m + n$, де C – кількість спільних семантичних компонентів чи значень двох слів, а m, n – кількість семантичних компонентів чи значень кожного з цих слів [1, с. 65], яка була також використана О.Д. Огуєм для визначення семантичної протилежності слів-антонімів [5, с. 60], відображає квантативні характеристики антонімічних пар тільки за парами, що не дає нам змоги сказати, який антонім має більші опозиційні властивості. Для цього слід використати формулу коефіцієнта антонімічності за процентним співвідношенням: $A = C \times 100 / M$, де C – кількість спільнопротилежних семем обох слів-антонімів, а M – загальна кількість семем антоніма, який протиставляється. За допомогою даної формули та результатів дефініційного аналізу, який подано вище, було проаналізовано

6 антонімічних пар, що дало наступні результати: *big* (77%) – *small* (83%); *great* (39%) – *little* (45%); *great* (38%) – *small* (42%); *big* (39%) – *little* (64%); *large* (36%) – *little* (36%); *large* (46%) – *small* (42%).

Дані процентні співвідношення підтверджують той факт, що найвищий коефіцієнт антонімічності мають антоніми, у яких ширша семантична структура, чим здатні протиставляти інші слова. Запропоновану формулу можна використовувати для укладання нових зразків антонімічних словників та вдосконалення іже існуючих. Перспективним в запропонованому дослідженні є аналіз ширшої групи антонімів, порівняння коефіцієнтів антонімічності та визначення причин їх можливих розбіжностей.

Література

1. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 372 с.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с.
3. Кронгауз М.А. Семантика. – М.: РГГУ, 2001. – 400 с.
4. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика. – М.: Просвещение, 1977. – 257 с.
5. Ogoüi A. Bestimmung des Antonymiebeziehungen zwischen den Polysemen deutschen Wörtern // Qualico: Third International Conference on Quantitative Linguistics. 26-28.08. 1997. – Helsinki: Reserach Institute, 1997. – S. 59-60.

УДК 811.133.18'373.612

О.М. Мокра, В.І. Ткачов,

*Державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка*

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУ ДОБРО В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Мета статті – визначити лінгвістичні та когнітивні параметри концепту ДОБРО у сучасній французькій мові, найважливішого складника когнітивного аспекту мовленнєвої комунікації.

The aim of the article is to define linguistic and cognitive characteristics of concept of "goodness" in the modern French.

Своєчасним є зростання ролі когнітивного, культурологічного та антропоцентричного підходів до вивчення мовних явищ, адже розуміння вербальної картини світу, що існує в свідомості носіїв мови, дає змогу наблизитися до розуміння культурних надбань нації. Відтак, увага мовознавців скеровується на виявлення образів, що складають концептуальну картину світу та на опис вербальних засобів, що її реалізують [2, с. 2]. Мета статті – визначити лінгвістичні та когнітивні параметри концепту ДОБРО у сучасній французькій мові, концепту, що є найважливішим складником когнітивного аспекту мовленнєвої комунікації. Наш інтерес становить також висвітлення цього концепту у викладанні французької мови як рідної. **Концепт** є центральним поняттям когнітивної лінгвістики, одиницею ментального лексикону і усєї картини світу, відображеної в людській психіці [3, с. 10]. Видається слушним трактувати концепт як “об’єкт зі світу ідеального, що має ім’я й віддзеркалює культурно-зумовлене уявлення людини про дійсність” [1, с. 351].

Поняття ДОБРО становить предмет філософських досліджень, його вивчають лінгвісти та психологи. Попри те, що історія його аналізу сягає витоків античних часів, зміст і реалізація цього поняття у французькій мові залишається темою для всебічного обговорення. Як лінгвоментальне утворення, ДОБРО відносять до світоглядних універсалій [2, с. 4]. Класифікуючи оцінні концепти, філософи і логіки визначають ДОБРО як одну з широких аксіологічних категорій, що протистоять ЗЛУ [3, с. 29]. Традиційно вважається, що “добро – загальне поняття моральної свідомості, одна з основних категорій етики, за допомогою якої здійснюється етична оцінка явищ соціальної практики і моральних якостей окремих осіб” [1, с. 204]. Етимологічно слово “*bien, n. m*”, що вербалізує поняття ДОБРО у французькій мовній картині світу (МКС), ототожнюється з античним поняттям ВІДПОВІДНІСТЬ ЕТАЛОНУ/НОРМИ й утворює етимологічний шар концепту ДОБРО, прототипічним ім’ям якого є прикметник *bon*, в якому актуалізуються 22 з 25 словарних значень прямих номінацій концепту ДОБРО (*Bien*). Крім представленості прямими засобами концепт ДОБРО у французькій МКС моделюється мовними засобами вторинної номінації. До їх інвентарю входять:

– орієнтаційні метафоричні моделі – ДОБРО Є ВГОРІ:

Oui, sans aucun doute, le Bien doit triompher du Mal (Hugo);

– онтологічні метафоричні моделі – ДОБРО Є ВМІСТИЛИ-

ЩЕМ:

On peut trouver le Bien dans chaque personne (Byron);

– ДОБРО Є ОБ’ЄКТ:

L’amour est toujours le Bien (Camus);

– ДОБРО Є ПРОДУКТ:

Toute la vie de Kortchak produit le Bien (Lerard);

– ДОБРО Є ЖИВА ІСТОТА:

C'est le Bien qui règne dans l'Univers (Hugo);

– образні метафори – ДОБРО Є СОН/МРІЯ:

Le Bien donne la vie à mes rêves (Giriot);

Le Bien n'est qu'un sommeil (Sartre).

Метонімічні концепти ДОБРО у французькій МКС представлені символами, заснованими переважно на християнській етиці:

– ДОБРО Є БІЛИЙ КОЛІР:

J'entends les chansons des anges, je vois bien un ange blanc (Fressange);

– ДОБРО Є СВІТЛО:

Je veux voir la lumière de la Liberté (Lecouvreur).

Семантичні ознаки в інтенціоналі лексичного значення прототипового імені концепту-слова *Bien* перебувають у гіпер-гіпонімічних відношеннях. 22 значення слова *Bien* згруповано за такими родовими ознаками:

- 1) моральні чесноти: вихований, добрий, морально здоровий;
- 2) приємний, схвалюваний;
- 3) якісний;
- 4) достатній, відповідний, повноцінний.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що вербалізований концепт ДОБРО – це культурна універсалія, зміст якої зумовлений французькою МКС. Його інтегрований лінгво-культурний і конгнітивно-лінгвістичний аналіз, заснований на фреймовому поданні ситуації оцінювання, розкриває специфіку концепту ДОБРО: з одного боку, – це нерозривна єдність його понятійної, ціннісної й образної складових, з іншого – структуроване ціле, побудоване двома царинами “Духовне” й “Матеріальне” [2, с. 6]. Концепт ДОБРО містить у собі три складові: понятійну, образну й ціннісну. Специфічність концепту ДОБРО зумовлена його аксіологічною природою, статусом ознакового концепту й водночас статусом оператора, через що оцінка й цінність рівною мірою належать до змістового мінімуму концепту. Втім, розмежування предметно-образної, понятійної, ціннісної складових є досить умовним. Для комплексної схематичної репрезентації концепту ДОБРО необхідно послуговуватися ідеалізованою когнітивною моделлю, що забезпечить аранжування та співвіднесеність його складових. Як вже було зазначено, в сучасній французькій мові концепт ДОБРО вербалізується за допомогою слова ”**bien**”, що походить від латинського **bene**. Значення концепту ДОБРО розвивалися у французькій мові від конкретного до абстрактного, від виявів людської реакції (так, естетичне захоплення красою виражається спазмами дихальної системи) до позначення емоційного психічного стану. Слова етичної оцінки розвиваються за тріступінчатою моделлю: конкретна позитивна оцінка – загальна позитивна оцінка – етична пози-

тивна ознака. У французькій мові іменник *bien n. m.* є полісемічним. Він позначає передусім *благо*, тобто те, що є вигідним, йде на користь, сприяє досягненню поставленої мети. Складниками концепту ДОБРО у сучасній французькій мові виступають слова *avantage, bénéfice, bienfait, profit, satisfaction, utilité*.

Другим значенням слова *bien n. m.* є власне ДОБРО, моральна чеснота, все те, що справедливо, чесно, похвально. У цьому сенсі синонімами слова виступають мовні одиниці: *devoir, idéal, perfection* тощо.

За даними енциклопедичного словника *Le petit Robert*, у французькій мові є три форми вираження концепту ДОБРО [4]:

- експліцитно-безпосередні: *bien, charité, devoir, idéal, perfection*, які пов'язані один із одним через свої лексичні значення;
- експліцитно-опосередковані: *avantage, bénéfice, richesse, bienfait*, які пов'язані з досліджуваним поняттям через спільну сему;
- імпліцитно-опосередковані: *profit, service, utilité*, які пов'язані зі значенням ДОБРО лише в контексті.

Домінантою концепту ДОБРО є триада:

- *les biens de l'ame* – людські чесноти,
- *les biens du ciel* – небесні блага,
- *les biens du corps* – краса, здоров'я.

Градуйований характер поняття ДОБРО у французькій мові відзеркалено різними способами:

а) вживанням часткового артиклю: *faire le bien – faire un bienfait envers les pauvres, faire la charité à qqn ; dire du bien de qqn – en parler avantageusement, favorablement*. Французькій філософ Д.Дідро зауважував: *Il ne suffit pas de faire le bien, il faut encore le bien faire* [5, с. 65];

б) компаративними конструкціями: *Le mieux est l'ennemi du bien*;

в) квантифікованими прикметниками: *Grand bien vous fasse! – Робіть, як заманеться, байдуже...*

Концептуальна картина світу етносу – динамічне утворення, зміст її змінюється з часом і неоднаковий у різні епохи. Мовні одиниці, що експлікують картину світу, – більш консервативні і, завдяки цьому, зберігають сліди уявлень, що зникають або зникли. Ця обставина забезпечує виконання акумулятивної функції – бути засобом накопичення духовного досвіду народу: знань, уявлень, ціннісних настанов суспільства.

Цікаво простежити за відбиттям концепту ДОБРО у змісті навчальної та виховної роботи в сучасних французьких освітніх закладах, де він тісно пов'язаний з прищипленням інших загальнолюдських моральних цінностей: любові, шляхетності, синонімізується з поняттями *людяність, толерантність* як здатність сприймати та приймати іншу особистість. Формуванню загальнолюдських ціннос-

тей у сучасній французькій школі сприяє вивчення творів М. Монте-ня, П. Ронсара, В. Гюго, Стендаля, А. Екзюпері, М. Пруста та ін.

Література

1. Великий енциклопедичний словник-довідник / За ред. Гром'яка Р.Т., Коваліва Ю.І. – К.: Академія, 2006. – 752 с.
2. Змійова І.В. Лінгвокогнітивні характеристики засобів вербалізації концепту “добро” в англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2006. – 20 с.
3. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974. – 255 с.
4. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Robert, 2000.
5. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes. – P.: Larousse, 1961. – 628 p.

УДК 811.111'276.6: 630*17

Л.Т. Миклаш,

*Національний лісотехнічний університет України,
м. Львів*

ТАКСОНОМІЧНІ НАЗВИ В АНГЛОМОВНІЙ ДЕНДРОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

У статті розглянуто таксономічні назви деревних рослин в англійській та українській терміносистемах, проаналізовано лексичні та семантичні компоненти видових таксонів у порівнянні з латинською першоосновою.

The article considers taxonomic names of woody plants in the English and Ukrainian terminological systems, analyses lexical and semantic components of taxon varieties in comparison with the Latin primary principle.

В основу дендрологічної таксономії покладено бінарний принцип, який для систематизування назв рослин передбачає використання як традиційної латиномовної, так і питомо національної термінології. У професійному спілкуванні з метою міжнародної уніфікації назв фахівці надають перевагу автентичним термінам латинською мовою. Проте у науковій літературі фітотерапевтичного, лісознавчого, сільськогосподарського чи іншого призначення назви рослин використовують національну мову.

У статті розглянуто термінологічну лексику дендрологічного профілю, проаналізовано термінологічні одиниці в англомовних та украї-

номовних текстах з лісової ботаніки, обґрунтовано добір мовного матеріалу для влучності трансферу галузевої інформації. Актуальність теми та її практичне значення зумовлені потребою порівняння та семантичного переосмислення таксономічних назв з метою уніфікації та стандартизації термінів, становлення і розвитку української дендрологічної терміносистеми.

Проблеми термінології досліджували такі лінгвісти як Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк [5]; А.І. Івченко [3] та ін. Однак питання таксономічних назв деревних рослин в англійській дендрологічній терміносистемі залишається відкритим. Тому в даній роботі ставимо за мету вивчити засади англійських таксономічних термінів з дендрології та порівняти їх з українськими відповідниками.

Матеріалом для дослідження послужили англійські тексти з лісової ботаніки [6; 8; 9]. Предметом нашого аналізу стали видові складники таксонів, які семантично і лексично віддаленіші від латини, аніж родові.

Ми розглядаємо таксони як класифікаційні термінологічні одиниці дендрологічної систематики [1, с. 1428]. Таксони чітко структуровані: на першому місці стоять визначальні слова, тобто родова назва рослини, далі за ними розміщено підпорядковані їм видові та, за наявності, внутрішньовидові назви. Назва таксону спершу містить національну назву, далі латиномовний компонент, або навпаки – базова латиномовна назва, далі національна.

В англійській та українській мовах видові таксони структурно побудовані за аналогією з латинськими. Родові назви в обидвох мовах збігаються, якщо у рослини немає відповідника латинській назві. Для прикладу: *Acacia* – акація – *acacia*; *Berberis* – барбарис – *barberry*; *Magnolia* – магнолія – *magnolia*; *Myrtus* – мирт – *myrtle*; *Pistacia* – фісташка – *pistachio*; *Rhododendron* – рододендрон – *rhododendron*; *Sequoia* – секвоя – *sequoia*; *Tamarix* – тамарикс – *tamarix*; *Tectona* – тик (тикове дерево) – *teak*; *Zelkova* – дзельква – *zelkova*.

У багатьох випадках аналогії з латинською притаманні лише однієї з мов, наприклад англійській: *Juniperus* – ялівець – *juniper*; *Pinus* – сосна – *pine*; *Populus* – тополя – *poplar*; *Pyrus* – груша – *pear*; *Ulmus* – в'яз, берест – *elm*; або українській: *Caragana* – карагана – *pea tree*; *Robinia* – робінія – *black locust*; *Taxus* – тис – *yew*; *Thuja* – туя – *arborvitae*.

Випадки, коли таксономічні назви деревних рослин збігаються за всіма ознаками, поодинокі, наприклад: *Abis balsamea* – ялиця бальзамічна – *balsam fir*; *Acer rubrum* – клен червоний – *red maple*; *Berberis parvifolia* – барбарис дрібнолистий – *small-leaved barberry*; *Rhododendron luteum* – рододендрон жовтий – *yellow rhododendron*; *Rhododendron japonicum* – рододендрон японський – *Japanese rhododendron*; *Juglans nigra* – горіх чорний – *black walnut*.

В обох мовах таксономічні ознаки ґрунтуються здебільшого на схожих понятійних засадах. Видові назви рослин виводять від різноманітних характеристик. На думку А.І. Івченка дуже поширене, хоча мало пізнавальне у дендрологічному дискурсі, називання за прізвищем першовідкривача [3, с. 147]. Саме такі таксони найаналогізованіші: *Betula schmidtii* – береза Шмідта – iron birch; *Larix czekanowskii* – модрина Чеканова – Czekanow’s larch; *Picea screnkiana* – ялина Шренка – Schrenk’s spruce; *Populus maximowiczii* – тополя Максимовича – Maximovich poplar; *Quercus hartwissiana* – дуб Гартвіса – Hartwiss oak. Видові ономастичні термінологічні словосполучення можуть походити від латинських таксонів і пов’язані з прізвищами визначних науковців (Шренка, Майра, Сукачова, Веймута, Енгельмана та ін.).

Існує чисельно велика група таксонів, видові назви яких вказують на географічне походження та ареал природного поширення видів. Зіставлення українських та англійських назв цих рослин дало змогу з’ясувати їх відмінності та аналогії. Топоніми, покладені в основу видових назв, здебільшого збігаються, як наприклад: *Abies sachalinensis* – ялиця сахалінська – Sakhalin fir; *Cedrus libani* – кедр ліванський – cedar of Lebanon; *Cryptomeria japonica* – криптомерія японська – Japanese cedar; *Keria japonica* – керія японська – Japanese kerria; *Larix sibirica* – модрина сибірська – Siberian larch; *Maackia amurensis* – маакія амурська – Amur maackia; *Parrotia persica* – паротія перська (залізне дерево) – Percian parrotia; *Picea omorica* – ялина сербська – Serbian spruce; *Pinus koraiensis* – корейська сосна/кедр – Korean pine; *Pinus sibirica* – сибірська сосна/кедр – Siberian pine; *Populus deltoides* – канадська тополя – Canadian poplar; *Quercus iberica* – дуб грузинський – Georgian oak; *Quercus mongolica* – дуб монгольський – Mongolian oak; *Salix babylonica* – верба вавилонська – Babylon weeping willow; *Tsuga canadensis* – тсуга канадська – Canadian hemlock та ін.

Чимало видових таксонів топонімічного та гідронімічного походження англійської дендрологічної терміносистеми мають власні національні відповідники, українські ж таксони тенденційно ближчі до латинської систематики. Продемонструємо це на прикладах: *Cercidiphyllum japonicum* – багряник японський – Katsura-tree; *Cercis canadensis* – церсис канадський – eastern redbud; *Fraxinus americana* – ясен американський – white ash; *Fraxinus pennsylvanica* – ясен пенсильванський – green ash; *Juniperus virginiana* – ялівець віргінський – eastern red cedar; *Tilia americana* – липа американська – basswood.

Якщо топоніми та гідроніми конкретизують назву, вказуючи на природний ареал, з якого походить рослина, то зовсім неінформативним і навіть дезорієнтувальним є етнонім “татарський” у таких таксонах: *Acer tataricum* – клен татарський – Tatarian maple; *Cornus*

tatarica – кизил (дерен) татарський – Tatarian dogwood; *Lonicera tatarica* – жимолость татарська – Tatarian honeysuckle. Як бачимо, з наведених прикладів не зрозуміло – йдеться про Крим чи Урал, де також проживає автохтонний татарський етнос.

Мало інформативними є також терміни “східний” чи “західний”. Для прикладу: *Picea orientalis* – ялина східна – oriental spruce; *Platanus orientalis* – платан східний – oriental plane, *Platanus occidentalis* – платан західний – sycamore, адже у назві не конкретизовано геополітичної основи і не відомо чи йдеться про Близький, Далекий Схід чи схід у планетних координатах.

Чимало номінативних розбіжностей між часто вживаними у термінологічних словосполученнях видовими назвами **європейський (-а)** та **американський (-а)**. Виявити закономірності їх вживання чи причини неузгодженості в обидвох мовних дендрологічних терміносистемах неможливо. Ймовірно, на це вплинула різночасність їх становлення та тривала ізоляція української підрадянської науки. Розглянемо конкретні випадки: *Cercis siliquastrum* – церцис європейський – European redbud; *Fagus sylvatica* – бук лісовий, європейський – European beech; *Larix decidula* – модрина європейська – European larch; *Lonicera xylosteum* – жимолость звичайна – European honeysuckle; *Rubus caesius* – ожина сиза – European dewberry; *Sorbus aucuparia* – горобина звичайна – European mountain ash; *Viburnum opulus* – калина звичайна – European cranberry-bush та ін.

Таке ж довільне трактування латинської першооснови характерне і для похідних назв з лексемою американський (-а): *Fraxinus americana* – ясен американський – American white ash; *Ribes americanum* – смородина американська – black wild currant; *Sambucus canadensis* – бузина канадська – American elder; *Thuja occidentalis* – туя західна – American arbovitae та ін.

Варто зазначити, що серед видових таксонів топонімічного та ономастичного походження є питомо українські, які без змін перейшли до англійської терміносистеми. Це, зокрема, *Chamaecytisus podolicus* – зіновать подільська – Podolian green-weed; *Chamaecytisus ruthenicus* – зіновать руська – Russian green-weed; *Juniperus pseudosabina* – ялівець несправжньокозацький – pseudocossak cedar; *Lonicera olgae* – жимолость Ольги – Olga honeysuckle та ін.

Близькими до топонімічних таксонів є видові назви рослин, пов’язані з особливостями ландшафту та рельєфу, як наприклад: *Acer campestre* – клен польовий – hedge maple, field maple; *Pinus montana* – сосна гірська – mountain pine; *Quercus petraea* – дуб скельний – durmast oak, sessile oak та ін.

Чи не найбільшу частину дендрологічних видових таксонів становлять терміни, в основу яких покладено певну морфологічну ознаку рослини. У цій близькій до латинського першоджерела групі до-

волі часто для термінотворення в англійській та українській версіях використано спільну ознаку: *Caragana microphylla* – карагана дрібнолиста – small-leaved real tree; *Betula pendula* – береза повисла, бородавчата – weeping birch; *Deutzia gracilis* – дейція граціозна – slender deutzia; *Magnolia stellata* – магнолія зірчата – star magnolia та ін.

Іноді в обидвох мовах видові назви виведено від різних морфологічних ознак. У цих випадках українські терміни частіше аналогізовані з латинськими на відміну від англійських: *Castanea dentata* – каштан зубчатий – American chestnut; *Caria laciniosa* – карія торочкувата – big-leaved hickory; *Cotoneaster racemiflorus* – кизильник волотистий – paniculate cotoneaster; *Elaeagnus angustifolia* – маслина вузьколиста/лох вузьколистий – Russian silver berry; *Gingo biloba* – гінко дволопатево – ginkgo; *Ilex aquifolium* – падуб гостролистий – English holly; *Jasminum nudiflorum* – жасмин голоквітковий – winter jasmine; *Magnolia tripelota* – магнолія трипелюсткова – umbrella magnolia; *Spiraea trichocarpa* – спірея (таволга) пухнастопада – Korean spiraea; *Quercus macrocarpa* – дуб великоплодий – bur oak; *Taxus cuspidata* – тис гострокінчиковий – Japanese yew та ін.

Значний відсоток дендрологічних таксонів, як латинських, так і похідних від них англійських та українських, становлять асоціативні терміни, ґрунтовані на зовнішній подібності рослини або її органу з іншою рослиною, геометричною формою чи об'єктом. Для прикладу порівняємо, як інтерпретовано деякі асоціації у різномовних термінологічних словосполученнях: *Acer palmatum* – клен пальмолистий, пальчатий – Japanese maple; *Chamaecyparis* – кипарисовик горохоплодий – Japanese sawara tree; *Populus laurofolia* – тополя лавролиста – laurel-leaved poplar. *Magnolia liliflora* – магнолія лілієвіткова – lily magnolia; *Xanthoceras sorbifolium* – ксантоцерас горобинолистий – xanthoceras. Або ж: *Juniperus communis* 'Suecica' – ялівець звичайний ф. широкопірамідальна – Swedish juniper; *Magnolia obovata* – магнолія оберненояйцеподібна – silver magnolia; *Thujaopsis dolabrata* – туєвик долотоподібний, японський – oriental cedar та ін. Твірна основа асоціативних термінів, яка впливає з наведених таксонів, незважаючи на різне у деяких випадках лексичне втілення, вказує здебільшого на одну й ту ж яскраво виражену особливість рослини, що надає термінам цієї групи високої інформативності.

До окремої групи видових таксонів слід віднести терміни, які вказують на властивість чи особливість рослини. Здебільшого їх семантика неуніфікована. Їм притаманно використання народних назв як терміновірних елементів, часте наслідування латинської першооснови та наявність синонімічних варіантів: *Frangula alnus* – крушина ламка – glossy buckthorn; *Picea pungens* – ялина колюча – blue spruce, Colorado spruce; *Pinus flexilis* – сосна гнучка – limber pine; *Populus tremula* – осика, тополя тремка – European aspen; *Pyracantha coccinea*

– піраканта яскраво-червона – firethorn; *Robinia viscosa* – робінія клейка – clumsy locust; *Quercus macrocarpa* – дуб великоплодий – big oak та ін. Сюди ж належать присвійні термінологічні словосполучення, такі як: *Corylus colurna* – ліщина ведмежа – Turkish hazel; *Rosa canina* – шипшина собача – dog rose; *Prunus avium* – черешня пташа (пташина) – wild cherry; *Vitis vulpina* – виноград лисячий – frost grape, racoon grape.

Семантична неузгодженість характерна для видового таксономічного складника **звичайний (-а)**: *Carpinus betulus* – граб звичайний – European hornbeam; *Gleditia triacanthos f. inermis* – гледичія звичайна – thornless honey locust; *Lonicera xylosteum* – жимолость звичайна – European honeysuckle; *Pinus sylvestris* – сосна звичайна – Scotch pine; *Robinia pseudoacacia* – робінія звичайна – black locust; *Quercus robur* – дуб звичайний – English oak; *Sambucus nigra* – бузина чорна – common elder; *Taxodium distichum* – таксодій звичайний; болотяний кипарис звичайний – bald cypress; *Viburnum opulus* – калина звичайна – European cranberry bush та ін.

На відміну від англійської таксономічної термінології, українська ще й досі у багатьох випадках не унормована. Окремі видові таксономи української дендрологічної терміносистеми суперечать вимогам чинного правопису та словотвірним законам. Йдеться передусім про кальки з російської мови [3, с. 146]. На лексичному рівні це, для прикладу, горіх грецький, бархат амурський, гіркокаштан кінський, абрикос звичайний, дрік красильний, туя гіганська, замість питомо українських: горіх **волоський**, **оксамитник** амурський, **гіркокаштан** звичайний, **абрикоса** звичайна (жерделя), **дрік** барвильний, туя **велетенська**. Безпідставно вилучені з ужитку українські видові назви кошенільний, оксамитовий, черепацевий. Натомість маємо російські відповідники: шарлаховий, бархатистий, черепичатий. Для прикладу: *Phellodendron amurense* – оксамитник амурський – Amur cork tree; *Quercus coccinea* – дуб кошенільний – scarlet oak та ін.

Таким чином, здійснивши аналіз таксономічних назв деревних рослин в англійській та українських терміносистемах, можна стверджувати, що таксономічні ознаки ґрунтуються здебільшого на однакових понятійних засадах. Це зумовлено впливом базової у дендрології латинської першооснови. Усі видові терміни можна згрупувати за: прізвищем першовідкривача; географічним походженням чи ареалом природного поширення; морфологічною ознакою рослини чи її органу; асоціативними ознаками – зовнішньою схожістю до іншої рослини, геометричної форми чи об'єкта; властивістю чи особливістю рослини; присвійною назвою термінологічних словосполучень; таксонами з нейтральним складником **звичайний (-а)**. Як англійські, так і українські видові назви лексично та семантично часто віддалені не лише між собою, а й зрідка від латинських відповідників. В ан-

глійській мові для класифікаційних назв простежується тенденція до використання національної основи як лексичної, так і семантичної, на відміну від української, де дослівних кальок з латинської мови дещо більше. Англійська дендрологічна терміносистема має природне походження, оскільки її основу становить питома національна лексика. Усталені англійські назви свідчать про те, що ця терміносистема виходить за межі вузькоспеціалізованої літератури, тому її дослідження допоможе у пізнанні її смислового наповнення. На відміну від англійських таксонів, українські не завжди відповідають питоми українським правописним нормам, оскільки триває процес упорядкування та унормування термінологічних назв.

Результати дослідження засвідчують, що упорядковуючи таксономічну термінологію з метою уніфікації, перевагу слід надавати усталеним термінам, запроваджувати аналоги у назвах таксонів. Лише таким чином можливо розробити єдину систему, в основі якої були б не випадкові, а специфічні риси родів і видів. Вивчення англійської терміносистеми, зумовлене широковживаним використанням її термінів у фаховому середовищі, сприятиме вдосконаленню інтерпретації англійських термінів українською мовою.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007 – 1736 с.
2. Вітенко В.А. Короткий словник дендрологічної і лісівничої термінології. – Умань: Алмі, 2008. – 76 с.
3. Івченко А.І. Засади уточнення українських таксономічних термінів з дендрології // Проблеми української термінології: Зб. наук. праць 8-ї Міжнарод. конф. – Львів: Ліга-Прес, 2004. – С. 145-148.
4. Івченко А.І., Мазепа М.Й., Мельник Ю.А., Проскурницький В.П., Мельник. Словник таксономічних назв деревних рослин (українською, латинською, російською, англійською, німецькою мовами) / *Taxonomic Names of Woody Plants Dictionary* / За ред. В.П. Кучерявого – Львів: Світ, 2001. – 148 с.
5. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
6. Complete Guide to Tree & Shrubs. Miracle-Gro. – Des Moines, Iowa: Meredith Books, 2008. – 223 p.
7. Linnard W., Darrah-Morgan D. Russian-English, English-Russian Forestry and Wood Dictionary. 2 nd Edition. – Cambridge: the University Press, 1999. – 263 p.
8. O’Sullivan P. The Homeowner’s Complete Tree & Shrub Handbook. – North Adams, MA: Storey Publishing, 2007. – 408 p.
9. Phillips R., TREES IN BRITAIN, Europe and North America. Natural History/Reference. – London: Pan Book, 1978. – 224 p.

В.В. Михайленко,
Буковинська державна фінансова академія,
м. Чернівці

СЕМАНТИЗАЦІЯ МОДУСНОГО МАРКЕРА

У фокусі даного дослідження є модусний маркер автора та парадигма його вираження у художньому дискурсі. Концептуальний аналіз вирізняє авторський модус як концептосферу, яка представлена семантичним полем “attitude”.

The author’s modus marker and the paradigm of its expression of are in the focus of our research. The conceptual analysis of the modus marker reveals a conceptual structure which is expressed by a semantic domain of attitude.

У процесі наукового пошуку необхідно керуватися двома основними принципами: по-перше, це об’єктивність дослідника і дослідження, і, по-друге, результати аналізу мають бути верифікованими і, як дані, застосовуватися іншими вченими.

Темою нашого дослідження є модусний маркер в англійському мегадискурсі. Зупинимось на терміні мегадискурс, який є мовленнєвим континуумом певного автора, певної доби або певної теми у діячності – всі відношення між частинами цілого задані суб’єктом, об’єктом, методологією або темою. На нашу думку, це ефективний спосіб для представлення мовного продукту великого об’єму. Його породження та інтерпретація потребують дослідження засобів вираження для адресанта та алгоритм “прочитання” для реципієнта. Ми вважаємо твори одного автора мегадискурсом, взяті як мовленнєвий континуум для виокремлення будь-якого явища або категорії. Для цього потрібно сформулювати мету та завдання а також розробити концептуальну сферу, яка буде відображена у мегадискурсі. Мегадискурс повністю змінює наше сприйняття дискурсу та його дослідження. При вивченні мовлення людина опановує комунікативними актами, далі, при вивченні мови, її системи, студент препарує комунікативний акт і виокремлює мовні одиниці (фонему, морфему, лексему, синтаксему, семему, текстему). Таким чином, вивчається система мови, її фонологія, морфологія, синтаксис, лексикологія, семантика, текстологія. Дискурс-аналіз переводить мовознавство на вищий щабель, описуючи мовлення в його соціальному середовищі, і пропонує певні правила породження та інтерпретації мовленнєвого континуума [3, с. 76-80]. Сформований авторський мегадискурс забезпечує аналіз всього континууму водночас та миттєвий перехід від одного типу аналізу до іншого згідно поставленої мети та ме-

тоту дослідження для отримання повної інформації. Отже, дискурс, не гублячи своїх просторових характеристик, набуває необмеженого континууму у часі та просторі. Ми легко можемо подорожувати по даному континууму та будувати понятійну мережу, яка допоможе дійти до будь-якої точки мегадискурсу. З позиції комп'ютерної технології формування гіпертексту полягає у накопиченні інформації. Тоді як у нашому випадку – це розгортання певного поняття або категорії та їхня формалізація з метою подальшого дослідження у межах усього мегадискурсу. Можливість встановлювати зв'язки між модусами у мегадискурсі ми називаємо конструюванням концептосфери або побудовою віртуальної модусної мережі для підтримки авторської модальності у мегадискурсі.

У фокусі нашого дослідження є дієслівна лексема у предикативній структурі із значенням “Я + моє відношення”, яка виражена особовим займенником 1-ої особи однини “I” + дієслово у теперішньому часі, індикативі типу “think”. Дане дієслово в авторському дискурсі представляє концептосферу *attitude* як основний концепт [4, с. 76-78]. Справа в тому, що у процесі пізнання та накопиченні інформації про нього, представленню мовними знаками, ми класифікуємо наші знання за допомогою певних конструктів або “ідеалізованих когнітивних моделей”.

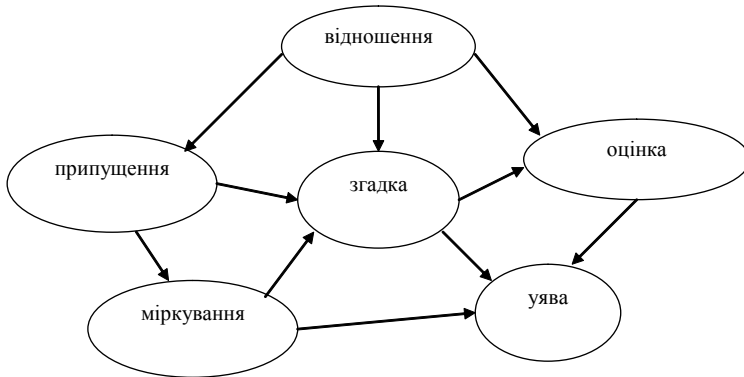

Рисунок №1. Концептосфера *attitude*

Кожен згаданий концепт спроможний утворити свою концептосферу, отже, даний концепт знаходиться на перетині інших концептів, що передбачає динамічний характер значення лексеми, де відбуваються позиційні зсуви: периферійний компонент під впливом лексико-граматичної сполучуваності та типу дискурсу (художній, газетний, фінансовий, банківський, економічний) переходить в ядрну позицію. Як видно з малюнка, концепт *attitude* передбачає

комплексну модель, де всі окремі моделі об'єднані в кластерну модель, всередині даного кластера можливі розходження між окремими моделями, викликані змінами у соціумі у процесі його розвитку [2, с. 107-108]. І концептосфера *attitude* природно є складовим концептом у множинності *human-being*, де постійно відбуваються позиційні пересуви концептів у залежності від фрагменту дійсності, від авторської інтенції та типу дискурсу, який вони відображають. Хоча даний концепт не можна розглядати як пряме відображення дійсності, але його аналіз допоможе показати як працює розум людини та її емоції. Наведена множинність бере свій початок від класичної теорії часів Аристотеля і складає основу всіх версій теорії категоризації та формальної семантики [2, с. 239-243; 1, с. 106-107].

Позицію дієслова можуть заповнювати дієслова з загальним компонентом *attitude* (the way a person views something or tends to behave towards it, often in an evaluative way) – evaluate, view, indicate mood or emotion (non-verbally). Отже, у лексемі “attitude”, присутні два основних компоненти – вербальний (view) та невербальний (position of the body) і вони входять до семантичного поля **believe**, expect, imagine, anticipate, surmise, suppose, conjecture, guess, fancy, conclude, determine, reason, recon, figure, opine, ween, judge, hold, reckon, **consider**, presume, estimate, regard, **reflect**, ponder, calculate, deliberate, meditate, muse, ruminate, contemplate, scrutinize, study, concentrate, brood, devise, examine, investigate, cogitate, **remember**, memorize, recall, recollect, remind, reminisce, retain, retrace, review, **imagine**, conceive, picture, pretend, visualize, envisage, apprehend, assume, suppose, dream, fantasize [Webster's Thesaurus]. У наведеному полі можна виокремити 5 семантичних груп, кожна з яких має свою диференціальну ознаку:

- 1) припущення (believe);
- 2) оцінка (consider);
- 3) міркування (reflect);
- 4) згадка (remember);
- 5) уява (imagine).

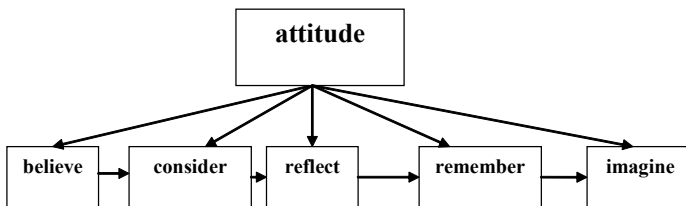

Рисунок №2. Семантична таксономія *attitude* в англійській мові

Зазначені диференційні ознаки можуть виступати ядерними конститuentами у своїх семантичних групах і, відповідно, разом утворювати семантичну таксономію з загальним семантичним компонентом *attitude*. При цьому кожен конститuent групи може вирізняти свій синонімічний ряд. Наведемо схему семантичного поля *attitude* у сучасній англійській мові.

Проте за принципом збереження компонента *attitude* в ядерній позиції або навпаки його нейтралізації у структурі значення наведених дієслів ми отримаємо ядро з компонентом *believe* та його периферії: (1) *consider*; (2) *reflect*; (3) *remember*; (4) *imagine*, чим далі від ядра, тим нижчу позицію займає лексема у семантичній ієрархії. Відповідно, ця лексема на грані переходу до іншого поля.

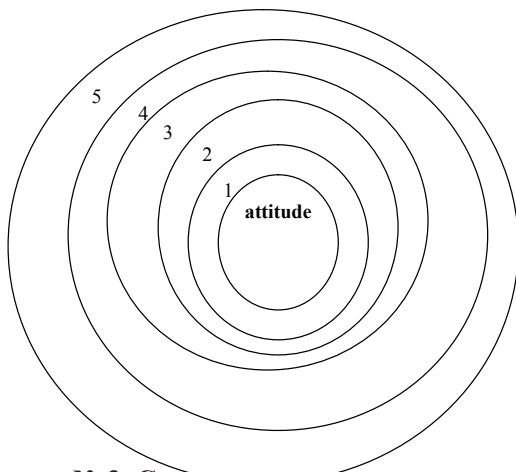

Рисунок № 3. Структура семантичного поля *attitude* в англійській мові

У центрі поля знаходиться лексема *attitude*, організує все поле шляхом лексичної атракції – чим далі від центра поля, тим слабші зв’язки даної периферії з центром, і, відповідно, останні периферії у результаті атракції переходять в інше семантичне поле. Справа в тому, що людина конструює подібного роду моделі, проте мова надає людині альтернативні засоби для вираження одної і той же думки. Ми ставили собі на меті побудувати концептуальне поле *attitude* і категоризувати дієслівні лексеми для вираження зазначеного концепта. Отже, семантичне поле повністю покриває концептосферу *attitude* в англійській мові. Частота вживання кожного конститuenta поля, порядок вживання за принципом зниження або підсилення да-

ного концепту залежить від авторської інтенції та типу дискурсу.

Далі ми пропонуємо верифікацію конститuentів поля у різних типах дискурсу (художньому, публіцистичному та науковому) для встановлення динамічної моделі значення як окремого конститuenta, так і всього семантичного поля. Авторський модус потребує доповнення модусом адресата для побудови модальної площини дискурсу.

Література

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

2. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер.с англ. И.Б. Шатуновского. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792с. – (Язык. Семиотика. Культура).

3. Jonstone В. Discourse Analysis. Second Edition. – Oxford: Blackwell Publishing, 2008. – 311p.

4. Mykhaylenko V.V., Dzhemalyadinov A.E. On Money Concept Verbalizing /Moderni Vymozenosti Vedy-2009. – Dil 7. – Praha: Education and Science, 2009. – Pp.76-78.

УДК 81'25:81'23

Ю.В. Олексійчук,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОХІДНИХ ФОРМ ЛЕКSEM “BLOG” ТА “LOG” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження охоплює вивчення похідних лексичних одиниць англійської мови сфер функціонування блогів, утворених різними морфологічними способами словотворення. У статті наводяться статистичні дані та подаються приклади словоформ, утворених такими способами.

The research covers the study of the English language lexical units functioning in blogosphere that were derived by means of various morphological word-building patterns. The article includes statistical data and the word forms derived by means of the aforementioned patterns are exemplified.

Враховуючи той факт, що інформатизація світового суспільства за останні роки надзвичайно активізувалася і практично будь-яка особа може мати безперешкодний доступ до всесвітньої мережі Інтернет, слід зазначити, що така “свобода” стала причиною того, що під впливом користувачів Інтернету різні мови світу, носіями яких є ці користувачі, зазнали певних змін з точки зору словникового наповнення новими лексичними елементами. Англійська мова не є винятком, більше того, дериваційний потенціал англійської лексики дає можливість припускати, що англійська мова є чи не найбільш динамічною мовою із постійними змінами та поповненням словникового складу. Дуже важко встановити хоча б приблизну кількість слів англійської мови якраз через те, що вона поповняється новими одиницями практично кожен день [2, с. 23]. Про це свідчать факти включення різноманітних термінів та слівформ, пов’язаних із функціонуванням всесвітньої мережі, або які виникли під її впливом, в останні видання найвідоміших словників світу.

Блоги відіграли ключову роль у Сполучених Штатах Америки під час проведення так званих “праймеріз” – попередніх виборів, блогерів запросили для висвітлення національних з’їздів як демократичної, так і республіканської партій США, блоги також відіграли значну роль у висвітленні світових подій. *Сі-Ен-Ен*, *Бі-Бі-Сі*, друковані газети та інші види традиційних мас медіа звертаються до блогосфери задля визначення громадської думки щодо дискусійних питань [1, с. 1].

У грудні 2004 року он-лайн словник Мерріама-Вебстера оголосив десятку найрейтинговіших слів року і на першій позиції цього рейтингу опинилося слово “блог” (*blog*). Причиною такої події стало те, що кожного року цей словник відбирає десять слів, які за рік мали найбільшу кількість запитів користувачів он-лайн версії словника [5]. За повідомленнями представників словника Мерріама-Вебстера “блог” був словом, по визначення чи пояснення значення якого користувачі зверталися найбільше за попередні 12 місяців.

Хоча зазначена тема ще не була висвітлена українськими науковцями, необхідно зазначити, що у західному світі питання блогосфери вже не нове, бо його висвітлюють провідні світові мас-медіа, як от *Бі-Бі-Сі*, *Нью-Йорк Таймс* та ін. Але все-таки блоги ще потребують детального вивчення у сфері лексики, оскільки основну масу тих осіб, які аналізують блогосферу, складають не науковці-філологи, а журналісти та пересічні користувачі, які навряд задумуються над роллю блогів у терміносистемі та лексиці мови взагалі.

До осіб, які зверталися до питання місця блогів у сучасному суспільстві, належать Аксель Брунс та Джоан Джейкобс, які видали посібник “Uses of Blogs”¹, Джуліанна Пейн, Ребекка Блад, а та-

¹ Користування блогами.

кож X'ю X'юйт¹, автор книги “BLOG: Understanding the Information Reformation That’s Changing Your World”².

Встановлення моделей творення нових лексичних одиниць англійської мови за основою *blog* або *log*, а також визначення функціональних особливостей таких новотворів стали **метою** цієї роботи.

Об’єктом дослідження є словоформи сучасної англійської мови, основу яких складають лексеми *blog* і *log*, що використовуються для зображення та позначення понять і особливостей функціонування блогосфери як окремої категорії сучасних мас-медіа.

Предметом дослідження є функціональні особливості вживання семантично ідентичних лексем *blog* і *log* та їх похідних варіантів, утворених афіксальним (префіксальним, суфіксальним) способом словотворення, а також за допомогою основоскладання, способу абрєвіації та поєднанням кількох способів у сучасній англійській мові.

Мета та предмет дослідження вимагають вирішення таких **завдань**:

– встановити дериваційний потенціал лексем *blog* та *log* і виявити похідні лексичні одиниці, утворені різними способами словотворення;

– встановити способи словотворення, за допомогою яких утворено похідні слова;

– провести кількісний аналіз та класифікувати похідні форми лексем *blog* і *log*;

Методи дослідження. У роботі використовуються дескриптивний метод та метод компонентного аналізу.

На сьогодні блоги буквально заповнили всі сфери суспільно-політичного, культурного, економічного життя по всьому світу. Багато хто називає блогосферу як альтернативу традиційним мас-медіа і навіть порівнюють за важливістю з виникненням самої всесвітньої мережі взагалі. Якщо ж брати до уваги те, що блоги, блогери та блогосфера є нічим іншим як “п’ятою владою”, не можна оминати той факт, що впродовж ХХ століття “четверта влада” маючи фактично необмежену географію розповсюдження принесла у мову багато нових одиниць, які виникли під впливом незліченної кількості подій.

Згідно визначення словника Oxford American Dictionary, блог – це вебсайт, що містить у собі щоденник або журнал на певну тематику, в той же час Collins Cobuild Advanced Dictionary визначає блог як вебсайт, на якому окрема особа чи група користувачів здійснює постійно триваючий виклад інформації. Насправді ж слово “блог” не є словом як таким, оскільки це скорочена форма слова *weblog* –

¹ Професор юридичного факультету університету Чепмена, а також провідний журналіст Нью-Йорк Таймс, Лайф едн Таймс, Зе Дейлі Стендарт та ін.

² БЛОГ: Осмислення реформації інформації, яка змінює твій світ.

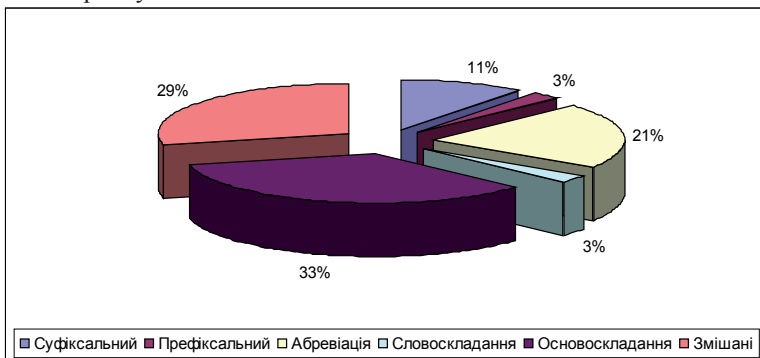
web (всесвітня мережа) + *log* (журнал, щоденник) [1, с. ix]. У самій блогосфері як змістовий елемент *log*, так і його похідна форма *blog* вживаються поруч як абсолютні синоніми і немає потреби їх вважати різними одиницями, оскільки їх значення повністю еквівалентні.

На сьогодні лексичні одиниці різних сфер функціонування блогосфери дуже важко піддаються квантитативному аналізу, оскільки динаміка їх розвитку настільки стрімка, що при здійсненні пошуку слів, що мають у своїй основі *blog* або *log*, щодня у пошуковиках мережі Інтернет статистично відображається більша кількість як випадків посилань на такі одиниці, так і посилань на нові словоформи різної природи походження.

У своєму аналізі ми посилаємося на статистично підтвержену частотність використання користувачами блогів різних лексичних одиниць, що дає змогу виокремити певні тенденції словотворення і дериваційного потенціалу лексем *blog* і *log*.

Перший аспект досліджуваного нами питання, який варто зазначити як один із ключових у цьому дослідженні, це статистичне відображення, а також процентне відношення застосування способів утворення нових одиниць афіксальним (включно з співвідношенням префіксального, суфіксального) способом словотворення, а також основоскладанням та способом аббревіації у сучасній англійській мові сфери функціонування блогів.

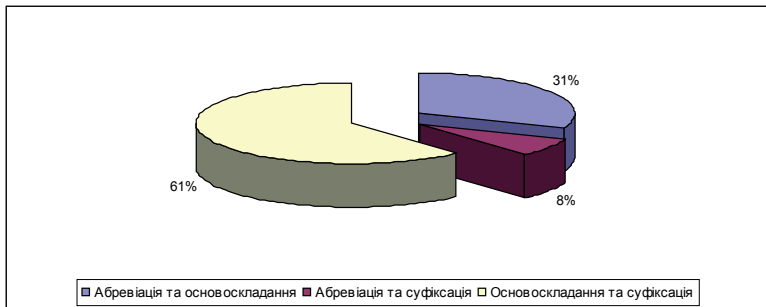
На момент проведення дослідження нами було знайдено 38 термінів, що мають у своїй основі або лексему *blog* повністю, або її смислову частину *log*, яка несе в собі фактично повне відображення значення, оскільки, як зазначалося вище, літера *b* є залишковою від слова *web* як позначника суті походження і галузі застосування самого терміну.

Як зображено вище на діаграмі, процентні показники відображають співвідношення “чистих” способів словотворення до інших морфологічних способів, що одночасно поєднувалися. Як видно на

цій діаграмі, основоскладання і змішані способи словотворення разом становлять 62% від усіх інших.

Оскільки змішані способи склали близько третини від усієї кількості, розглянемо детальніше співвідношення поєднань таких способів.

На діаграмі показано, що 61% випадків змішаних способів припадає на основоскладання та суфіксацію, 31% – на абревіацію та основоскладання і 8% – на поєднання абревіації з суфіксацією.

У таблиці нижче наведена кількісна статистика способів словотворення, за якими були побудовані досліджувані нами 38 лексичних одиниць.

Способи словотворення	Афіксація		Основоскладання	Словоскладання	Абревіація	Змішані		
	Суфіксація	Префіксація				Абревіація та основоскладання	Абревіація та суфіксація	Основоскладання та суфіксація
Кількість за способами	4	1	13	1	8	1	7	3
Всього одиниць	38							

В суфіксальному способі словотворення найпоширенішими суфіксами були *-er* (6 випадків) та *-ing* (5 випадків) на позначення осіб / діячів та діяльності відповідно. Крім цього, варто зазначити використання суфікса *-ette*, на позначення або жіночого роду / статі, або зменшеної форми чогось. Єдиним префіксом, що послужив для

формування похідної форми з низки досліджуваних нами слів став префікс *multi-*. В абсолютній більшості решти випадків словотворення мали місце основокладання та поєднання кількох словотворчих моделей одночасно, зокрема найчисельнішими були випадки поєднання абрєвіації із суфіксацією.

Необхідно звернути особливу увагу на семантичні особливості вищезазначених словоформ англійської мови. Досліджувані нами одиниці ми поділили на сім груп, кожна з яких відображає певну семантичну специфіку похідних форм від слів *blog* та *log*.

Слова із **першої групи** за нашою класифікацією виконують функцію деномінації осіб, які створюють, обслуговують або будь-яким іншим чином причетні до блогосфери. Зокрема: *blogger* (інколи *weblogger*, загальна назва, що стосується осіб, які створюють повідомлення (пости) або ведуть блоги); *blogger-candidate* (стосується недосвідчених користувачів мережі Інтернет, а також блогосфери, які тільки бажають займатися блогінгом, але ще не вміють цього і часто звертаються по допомогу); *bloggerette* (особа жіночої статі, яка створює повідомлення або веде блог); *blogoholic* (особа, залежна від ведення блогів, для якої період потенційно продуктивного часу, проведеного впродовж “перестрибування” між блогами, обернено пропорційний до кількості повідомлень, написаних такою особою¹); *blogophile* (любитель блогів / блогосфери, або людина, одержима блогами/блогосферою); *gophlogger* (особа, що залишає повідомлення в інтернет-журналі, що працює на протоколі Gopher); *problogger* (професійний користувач блогів); *vidblogger* / *videoblogger* / *vlogger* (особа, що веде журнал / блог шляхом використання відео файлів у повідомленнях; користувач відеоблогів).

Друга група включає слова, що позначають дії, пов’язані з ведення блогів: *gophlogging* (створення повідомлення в інтернет-журналі, що працює на протоколі Gopher); *vidblogging* / *videoblogging* / *vlogging* (ведення журналу або блогу із використанням відеофайлів у повідомленнях); *weblogging* (загальне слово на позначення будь-якої діяльності, пов’язаної з веденням блогів).

До **третьої групи** нашої класифікації належать похідні лексичні одиниці, що використовуються для позначення блогів за тематикою повідомлень: *bloggernacle* (утворено шляхом об’єднання слів *blog* та *Tabernacle*, загалом стосується блогів, де залишають свої повідомлення віруючі мормони); *edublog* (блог на освітню тематику); *milblog* (блог на військову тематику); *warblog* (блог на воєнну тематику).

Слова **четвертої групи** характеризують блоги за їх внутрішніми характеристиками: *blogette* (невеликий блог); *blogroll* (перелік бло-

¹ Взято з повідомлення у блозі «Internet Communicator» Френка Мак’еона під назвою «Calm Sea» («Тихе море») від 23 серпня 2004 року.

гів, розташований у боковій панелі блогу, що містить рекомендації блогерів інших блогів); *flog* (утворено шляхом об'єднання слів *fake* та *blog*, позначає блог невідомого авторства, який на перший погляд здається досить правдоподібним, а насправді є маркетинговим кроком певної компанії для просування товару на ринку); *gophlog/gopherlog* (інтернет-журнал зазвичай із політичними та соціальними коментарями та/або особистий он-лайн щоденник, що працює на протоколі Gopher); *moblog* (утворено шляхом об'єднання слів *mobile* та *blog*, позначає блог, повідомлення в якому користувачі створюють переважно за допомогою мобільних телефонів надсилаючи СМС або ММС); *multiblog* (блог у формі розмови більше двох користувачів); *phlog* (тип блогів, які працюють не на протоколі HTTP, а на Gopher); *serialblog* (об'єднаний журнал згрупованих повідомлень на схожу тематику); *splog* (фальшивий блог, який використовується для генерування спаму¹ у вигляді посилань).

Слова **п'ятої групи** характеризують суспільні події, пов'язані з блогами та блогосферою: *Blogavision Song Contest* (конкурс пісень у блогосфері, як лірики, так і пісенного виконання на аудіоблогах); *Bloggies* (назва однієї з найпопулярніших нагород за активність у блогосфері).

Одиниці із **шостої групи** нашої класифікації служать для позначення блогів, особливістю яких є певний спосіб викладу інформації. Наприклад, *photoblog / photolog* (блог, який переважно складається з фотографій, що розміщуються постійно та у хронологічній послідовності); *vlog* (відео блог).

Передостання група, **сьома**, характеризується наявністю слів, які служать для позначення збірних назв того шару всесвітньої мережі Інтернет, де самі блоги і знаходять своє застосування: *blogosphere / blogistan / blogspace* (синонімічний ряд термінів, що позначають усі блоги, наявні в Інтернеті, а також громаду блогерів), *edublogosphere* (підтип блогосфери, який включає у себе блоги, написані або освітніми, або для них; блоги, призначені для використання у навчальному процесі як ресурс для призначення завдань до занять; блоги про освітню політику різних урядів).

Восьма група лексичних одиниць, яку можна умовно назвати "технічною", містить терміни, що позначають програмне забезпечення, необхідне для роботи блогів: *blogware* (категорія ПЗ, яке складається і особливого виду Систем керування вмістом (Content Management System), спеціально розробленого для створення і керування блогами).

Узагальнюючи дані, отримані впродовж дослідження, ключовим висновком буде те, що найпоширенішими способами словотворен-

¹ Практично непотрібна інформація (зазвичай – реклама), яка примусовим способом розсилається великій кількості користувачів.

ня у сучасній англійській мові галузей функціонування блогосфери є основокладання, аббревіація та поєднання кількох окремих видів. Більше того, серед змішаних видів словотворення основокладання та аббревіація є також найчастотнішими елементами.

Керуючись отриманими результатами нашого дослідження, можна зробити припущення, що, якщо всього лише за кілька років існування блогів та блогосфери в англійській мові з'явилась чимала кількість нових лексичних одиниць, то доки блогосфера існуватиме як суспільне явище, вона приносить все більше і більше лексичних одиниць. Про довговічність блогосфери можна судити з її зростаючої популярності у суспільстві, а також простоти користування та масштабів поширення.

Література

1. Bruns A. Uses of Blogs (Digital Formations) / Bruns A., Jacobs J. – New York: Peter Lang Publishing, 2006. – 267 p.
2. Gramley S. A Survey of Modern English / Gramley S., Pätzold K.-M. – London & New York: Routledge, 2004. – 416 p.
3. Hewitt H. Blog: Understanding the information reformation that's changing your world / Hugh Hewitt. – Nashville: Thomas Nelson, Inc., 2005. – 256 p.
4. Plag I. Word-formation in English / Plag I. – Cambridge University Press, 2003. – 240 p.
5. 'Blog' picked as word of the year [Електронний ресурс] // BBC NEWS – 2004.: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4059291.stm>

УДК 81'373.7070

Ю.А. Онищенко,
*Херсонский государственный университет,
г. Херсон*

МЕСТО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБОРОТОВ В ЯЗЫКЕ ПРЕССЫ

В статье рассматривается вопрос функционирования фразеологических единиц на страницах газет и их место в построении публицистического текста.

The article considers the question of phraseological units functioning in press and their role in the publicistic text composition.

Сейчас мы можем смело согласиться с утверждением, что

печатные издания участвуют в сознании нового типа личности с особой психологией и поведенческими реакциями. За свою двухсотлетнюю историю СМИ овладели умением убеждать, воздействовать на читателя, умением вовлечь как можно большее число участников коммуникации в процессе обмена информацией, осуществлять общественную, а не межличностную коммуникацию. Печатные издания выполняют функции идеологического и политического влияния, поддержания социальной общности, развлечения. Журналистика, кроме вышеназванных целей, имеет и цели психологические: изменять или поддерживать установки аудитории, превращать их в убеждения; формировать внутреннюю готовность воспринимать или интерпретировать какие-либо объекты или эпизоды действительности вполне определенным образом; извлекать из информации заложенный коммуникативный смысл.

При написании статьи, автором ставится цель определить место фразеологических оборотов в публицистическом тексте.

Для реализации цели ставятся следующие задачи: рассмотреть фразеологические обороты и определить место, которое они занимают при построении газетных статей; выделить в какой именно части текста фразеологизмы имеют наиболее частое употребление.

Теме широкого проникновения на страницы газет элементов живой народной, разговорной, речи, которая обеспечивает экспрессивность языку газеты, посвящены отдельные разделы таких трудов как “Языковая норма и стиль” М.М. Пилинского (К: Наук. думка, 1976), “Стиль і час” (К: Наук. думка, 1983). Вопросам функционирования фразеологических единиц в газете в общей лингвистической литературе посвящены работы В.Н. Вакурова, В.Г. Костомарова, Н.Н. Кохтева, Е.А. Ножия. Наиболее интересными для исследователей являются фразеологические единицы, которые имеют большой объем прагматического потенциала, экспрессивные и стилевые коннотации, образную основу. Они всегда являются неожиданными для читателя, глубоко отображают авторское понимание проблемы. Ими, как правило, насыщены аналитические газетные жанры. Фразеологические единицы используются в публицистическом тексте в той форме, в которой они зафиксированы в словаре.

По словам В.Г. Костомарова, основным конструктивным принципом языка газеты является диалектическое сочетание стандарта и экспрессии. [9, с. 31]. Это обусловлено не только такими функциями газеты, как информационная и воздействующая, но и тем, что язык газеты должен “быть коммуникативно-общезначимым, то есть ясным и выразительным, точным и кратким”.

Экспрессия достигается в первую очередь использованием различных средств, восприятие которых может иногда представлять для читающих определенные трудности. [3, с. 37].

В настоящее время язык современной прессы рассматривается как синтез элементов официально-делового, научного, художественного и разговорного стилей. С одной стороны, в ней широко используется общественно-политическая лексика, политические лозунги, точные наименования событий, дат, участников, места, а с другой – образная лексика с множеством значений, которая способна привлечь внимание читателя и повлиять на него. Кроме того, в газетно-журнальной периодике журналисты используют разговорную лексику, слова, которые функционируют в устном общении и создают колорит разговорной речи.

Журналисты стремятся расширить экспрессивные возможности фразеологизмов, усилить их функционально-стилистическую значимость, что нередко приводит к тем или иным трансформациям оборотов.

Всякий публицистический текст предполагает два компонента – информативный и оценочный. Отсюда и специфичность черт и способов языка газетно-журнальной периодики, для которой характерна высокая эмоциональность, подробность и убедительность. Ее отличительными чертами также является логичность и образность. Этому помогают такие языковые средства как значительное количество общественной, общественно-политической лексики, иностранной лексики, использование в тексте фразеологических оборотов, несложного синтаксиса, богатство интонаций. Газетная речь – достаточно своеобразное явление, которое стоит несколько особняком в ряду других видов текстов. Даже на поверхностный взгляд специфика ее совершенно очевидна. Она связана с тем, что в газете есть особые речевые образования – заголовки, подзаголовки, рубрики. В качестве заголовка могут быть использованы одно слово, сочетание слов, целое предложение или даже несколько предложений и, конечно же, фразеологизм [10, с. 44]. Язык газеты, как способ массовой коммуникации и информации заметно отличается от других видов такой чертой, как стандартность способов выражения, широким использованием во всех газетных жанрах и рубриках готовых языковых формул, языковых клише, которые являются привычными и доступными читателю; они соотносятся с какой-то определенной ситуацией и, как правило, употребляются в данной ситуации. Языковые стандарты автоматизируют процесс коммуникации, а так же помогают быстро откликнуться на те или иные события.

Функционирование фразеологических единиц на страницах газет обуславливается закономерностями, общими для всего литературного языка и конструктивным принципом публицистического стиля – объединением экспрессии и стандарта. В основе реализации этого принципа лежит явление “актуализации” – использования в определенных стилистических целях языковых средств, которые во-

спринимаются на фоне контекста как необычные и привлекающие внимание.

Фразеологические обороты, пословицы, поговорки и крылатые выражения являются обязательным стилистическим компонентом языка газеты, важным источником экспрессивно-эмоциональной насыщенности.

Публицистика сама по себе эмоциональна, действенна, выразительна, но по причине того, что природа этой действенности в отличие от художественной литературы не образная, газетно-журнальная коммуникация нуждается в экспрессивных средствах. Экспрессивно значимы в публицистике оказываются все языковые средства, поскольку они воплощают публицистическую идею. Главным принципом газетно-журнальной публицистики выступает ее “открытость”, прямое, непосредственное выражение авторской позиции. Это редко ограничивает периодику от художественной литературы, где автор обычно прямо не обращается к читателю. Речевой строй периодических изданий почти всегда носит эмоционально-личностный характер [4, с. 48].

В настоящее время выделяют пять типов преобразований фразеологизмов: 1) перестановка или замена отдельных слов; 2) усечение или сокращение состава фразеологизма; 3) изменение смысла фразеологического оборота; 4) преобразование формы по цели высказывания; 5) вставка в известный фразеологизм конкретизирующего определения [6, с. 36];

Фразеологизмы играют важную роль в построении газетного текста. Занимая релевантные позиции, они привлекают внимание к самым существенным аспектам содержания. Кроме того, образно-эмоциональный характер фразеологизма облегчает восприятие политической информации, ориентирует на определенную социальную группу. Так как устойчивые словосочетания фразеологического характера имеют особенность фиксироваться в памяти, они используются в публицистическом тексте как готовые и заранее известные читателю языковые комплексы, способные облегчить восприятие публицистического текста. Специфика газетного текста делает возможным использование в нем не только экспрессивно окрашенных фразеологических комплексов, но и экспрессивно нейтральных, которые в разных языках являются переводными, а не воспроизводимым. Авторы используют соответственные устойчивые словосочетания фразеологического характера, которые являются наиболее выразительно информативными для выбранной ими тематики. Газетная фразеология является довольно разнообразной, она объединяет стандартные клише, книжные и разговорные выражения [5, с. 166].

Основное стилистическое назначение фразеологических единиц

в публицистическом тексте – исполнить функцию характеристики какого-либо деятеля, предмета, явления. Кроме основной предметно-логической информации это требует дополнительной характеристики (детализации, объяснения, уточнения...). Именно они и выражают оценочную или субъективно-оценочную мысль того, кто говорит, усиливают эмоционально-экспрессивный потенциал этого текста. Именно это их качество отвечает эстетическим целям публицистического текста – влиять на читателя, вызывать у него желаемую реакцию на выраженную мысль. Употребление фразеологии в газете имеет свою очень заметную специфику. Фразеологизмы выполняют многообразные стилистические функции. Они выступают важными источниками экспрессивно-эмоциональной насыщенности, столь необходимой для воздействия на читателя и реализации конструктивно-стилевых “особенностей газетной речи”. Одним из существенных свойств фразеологии является устойчивость компонентов и воспроизводимость их в готовом виде. Отличием употребления фразеологизмов в языке газеты выступает, напротив, тенденция к изменению их семантики или обновлению структуры. Журналисты, добиваясь большей выразительности, прибегают к изменению внешней структуры фразеологизма, выделяя и расширяя тонкие внутренние оттенки значения, объединяя разностилевые элементы [12, с. 19].

По уровню развития языка можем судить и про уровень развития общества. Фразеология каждого языка тесно связана с жизнью народа, ментальной культурой, бытом, обычаями, традициями, историей, литературой, даже с природным окружением.

Фразеология отображает сферы нашей жизни с помощью устойчивых словесных образов. Именно эти образы являются основой для возникновения фразеологизмов, которые, в свою очередь, облегчают восприятие информационного потока, усиливают его познавательную ценность. Они в краткой, зачастую образной форме передают эмоционально-экспрессивную оценку тех или иных явлений, действующих лиц или предметов, а так же разных социальных процессов.

Значение ФЕ – это сложное образование, совмещающее рациональные, экспрессивные и оценочные компоненты. Границы между ними четко не очерчены [9, с. 21].

Исследование текстообразующих функций ФЕ в микротекстах показало, что они – необходимый строительный материал для воплощения экспрессивной, эмоционально-оценочной и образной программы текста. Эти программы обязательны для газетных текстов аналитических жанров политической направленности, так как основная цель этих текстов состоит в том, чтобы прокомментировать события и факты международной жизни.

ФЕ могут оформить начало корреспонденции – 1-й абзац. Это

сильная позиция текста, независимо от его композиционного значения и размера. Вводя в начальный абзац фразеологизма, автор преследует цель в образной форме дать оценку обсуждаемым проблемам: “Хотя я пишу эти строки и *стучу по дереву*” (Газета “Русский мир” № 11, июнь 2004, статья “СНГ: новая стратегия”).

Фразеологические обороты очень часто располагаются в середине текста: “В результате занимались этими странами отдельные высокопоставленные чиновники в порядке общественной нагрузки и очень часто по принципу *“как бог на душу положит”*” (Газета “Русский мир” №11, июнь 2004, статья “СНГ: новая стратегия”).

Употребляясь в финальной позиции текста, ФЕ обычно поддерживают резюме размышлений журналиста: “А когда подруга была облачена в новые наряды, я даже прослезилась: как похоршел мой *“подопытный кролик”!*” (Газета “Улица Московская” № 2 от 2002 Статья “Чудо для влюбленных”), “Однако *здравый смысл* и потребности реальной жизни берут своё. (Газета “Русский мир” №11, июнь 2004, статья “12 июня – День России”). “Наконец, важнейшей составной частью новой политики должен стать *коренной поворот* отношения к иммигрантам и мигрантам – вне зависимости от их национальности. Газета “Русский мир” № 11, июнь 2004, статья “СНГ: новая стратегия”)

Абсолютное начало текста (заголовок) – типичная позиция для ФЕ, так как употребление их в этом случае помогает проективно задать оценку дальнейшему материалу, заинтересовать читателя, направить его внимание. Обнаружено, что оценка, выраженная в заголовке, затем на протяжении текста всегда поддерживается экспрессивными средствами – ФЕ, пословицами, разговорной лексикой. [11.] Заголовочное место в газете, как считают многие исследователи, – это сильная, акцентированная позиция, потому что именно на заголовок в первую очередь обращает свое внимание любой читатель, взявший в руки газету: “Крепкий Орешников поймал еще одну банду”. (Комсомольская правда, 28 сентября 2008). “Звезды *бьют копытом* и рвутся в бой”. (Вести. 28.09.2008). *Во дворе – столб, у столба – гол.* (Московская правда. 28.09.2008). “*Как с цепи сорвался.*” (Московская правда”. 23 апреля 2008).

Таким образом, мы не можем не согласиться с высказыванием, что в истории культуры разных народов язык прессы занимает очень важное место. В наши дни именно периодические издания воспитывают эстетические вкусы через публикацию художественных произведений, формируют языковую культурную среду. Через язык прессы осуществляется влияние на сознание человека, ее убеждения, формируется определенная общественная мысль. В современную эпоху интенсивного общения возрастает роль коммуникативной эффективности газеты, так как именно газетно-журнальная комму-

никация является одной из ведущих форм массовой коммуникации. Усиливается и воздействие газет и журналов на формирование наших взглядов, мнений, а так же на развитие языка в целом. Большинство литературных языков во всем мире сложилось и развивается под непосредственным влиянием текстов массовой коммуникации. Многие процессы, характерные для современного языкового развития, нередко вытекают из “языка газет и журналов”.

Таким образом, функционирование фразеологических оборотов в газетной публицистике облегчает восприятие материала статей, передачу основной мысли, заложенной автором, воплощает экспрессивную, эмоционально-оценочную и образную программу текста.

Анализ функционирования ФЕ без изменения их семантики и структуры показал, что значение фразеологизма и его смысл в политическом контексте не одно и то же. Смысл шире значения, так как ФЕ включаясь в высказывание, приобретают как информативные (логико-экспрессивные), так и эмоционально-оценочные приращения.

Введение в текст ФЕ с совмещенной (качественно-количественной) экспрессией имеет еще больший эффект: высказывание обогащается в значительной степени как информативно, так и эмоционально.

Некоторые фразеологизмы употребляются в определенных функциональных языковых стилях. Чаще всего их используют в художественном и публицистическом стилях. Являясь целостными лексическими сочетаниями, передающими определенные понятия, которые известны всем носителям языка, фразеологизмы играют важную роль с точки зрения герменевтики текста.

Литература

1. Белозерова Ф.М. Трансформация фразеологических единиц как вид реализации газетной экспрессии // Фразеология. – Челябинск. – 1973. – С. 132-135.
2. Гнатюк І.С. Явища подвійної актуалізації фразеологізму // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 75-78.
3. Горлова В.В. Фразеологизмы как средство выразительности на страницах газет // Русский язык в школе. – 1992 – №5-6 – С. 35-37.
4. Донецких Л.И., Кара Н.В. Некоторые условия функционирования образных средств публицистики (на материале статей Д.И.Писарева)// Очерки по русскому языку и стилистике. – Кишинев. – 1974 – С. 31-63.
5. Дудик П.С. Про характер словосполучень у мові преси // Про культуру мови: Збірник статей. – К.: Наукова думка. – 1964. – С. 166-175.
6. Завгородня Л. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет // Культура слова. – 2001. – Випуск 57-58 – С. 10-15.
7. Иванникова Е.А. Об основном признаке фразеологических еди-

ниц. // Проблемы фразеологии: Исследования и материалы – М.-Л.: Наука. – 1964 – С. 70-83.

8. Іжакевич Г.П. Стилістична класифікація фразеологізмів // Українська мова і література в школі. – 1971. -№10. – С. 13-21.

9. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Изд-во Московского университета. – 1971. – 267 с.

10. Кривенко Б.В. Фразеология и газетная речь // Русская речь. – 1993. – №3. – С. 44-49.

11. Мануйлова Н.А. Функционально стилистическая характеристика фразеологии в газетном тексте. :Л. – 1986 – 97 с.

12. Харлицкий М.С. Употребление фразеологизмов в газетной речи (На материале газетной периодики 1968-1975г.) Автореферат – М., 1976 – 59 с.

УДК 811.111'367.635'37

Т.І. Попович,

*Чернівецький національний університет,
м. Чернівці*

ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ НА ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ

У статті розглядається вплив комунікативних інтенцій на діалогічне мовлення та визначається їх роль для подальших досліджень.

The article focuses on the analysis of the communicative intentions' influence on the dialogue speech and their role for the further researches is defined.

Мовлення – це процес вираження думки засобами мови. Ф. де Соссюр характеризував мовлення як “комбінації, за допомогою яких суб’єкт, що говорить, користується мовним кодексом з метою вираження своєї особистої думки”. Разом з тим, визначаючи відношення мовлення до мови, він бачив у ньому реалізацію мовного потенціалу, свого роду “виконання” мови.

Мовленнєва діяльність – це процеси “говоріння” і “слухання-розуміння”, які є посередниками у переході від системи мови до мовленнєвих текстів. В.Гумбольдт уперше розглядав сутність мовленнєвої діяльності як взаємозумовленої кореляції двох процесів, що доповнюють один одного, з яких один розпадається на фази формування мовлення – думки та його звукової зашифровки, а інший – протилежний за своїм напрямом процес – складається з дешифровки

і наступного відтворення думки, спираючись на знання мови і свій особистий досвід.

У сфері мовлення провідною функцією є комунікативна. У мовленнєвій діяльності вона реалізується в одному з трьох можливих варіантів:

- 1) індивідуально-регулятивна функція (функція впливу);
- 2) колективно-регулятивна функція (радіо, газета, ораторське мовлення) – реалізується в умовах “масової комунікації”, немає зворотного зв’язку;
- 3) саморегулятивна функція (під час планування власної поведінки).

Разом з тим у мовленнєвій діяльності можуть реалізовуватися потенційні характеристики мовлення, які не завжди притаманні будь-якому мовленнєвому акту, т.т. факультативні. Вони ніби на шаровуються на функції мови. Кожне мовленнєве висловлювання, окрім комунікативної, “інтелектуальної” і т.п. спрямованості, може мати додаткову спеціалізацію. Це: 1) поетична (естетична); 2) магична (у первіснообщинному суспільстві – табу, евфемізми); 3) фатична (функція контакту); 4) номінативна (найменування чогось, реклама); 5) діакретична (використання мовлення для корекції чи доповнення певної мовленнєвої ситуації).

Розрізняються 3 типи мовлення за характером взаємодії учасників спілкування: діалог, полілог та монолог, проте наше дослідження зосереджено на діалогічному мовленні.

Діалогічне мовлення – це процес взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець [1, с. 84-93].

Діалогічне мовлення характеризується: 1) зверненістю (спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами в яких відбувається комунікація); 2) ситуативністю (ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється); 3) емоційною забарвленістю (справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, незадоволення та інше); 4) спонтанністю (діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь).

Часто партнери діалогічного мовлення мають бажання або потребу чи необхідність висловити прохання, запрошення, вдячність, передати інформацію, повідомлення тощо, запитати про когось чи про щось, вплинути на чийсь думки, переконання, відповісти на запитання, висловити міркування з приводу певного повідомлення, підтримати розмову, стимулювати вчинок, дію тощо, тобто мають комунікативну інтенцію, яка разом з умовами спілкування створює мовленнєву ситуацію.

Будь-який діалог складається з окремих взаємопов'язаних висловлювань. Такі висловлювання, межею яких є зміна співрозмовника, називаються реплікою. Репліка є першоелементом діалогу. Репліки бувають різної протяжності, але тісно пов'язані одна з одною за своїми комунікативними функціями, структурно та інтонаційно. Найтісніший зв'язок має місце між суміжними репліками. Сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю, називають діалогічною єдністю. Діалогічна єдність є одиницею навчання діалогічного мовлення [2, с. 65-70].

Перша репліка діалогічної єдності є завжди ініціативною (її називають ще реплікою-спонуканням або керуючою). Друга репліка може бути або повністю реактивною (інакше – залежною, або реплікою – реакцією), або реактивно – ініціативною, тобто включати реакцію на попереднє висловлювання й спонукання до наступного.

Приклад 1

Peter: "What would you like to eat, Edith?"

Приклад 2

Ben: "Is lunch ready?"

Anne: "Yes. Let's have lunch in the garden."

В обох прикладах перша репліка діалогічної єдності є звичайно ініціативною, друга репліка у прикладі 1 – реактивна (тут розмова може припинитися), а в прикладі 2 – реактивно – ініціативна: спочатку реакція (відповідь на запитання), а потім – спонукання (пропозиція), тобто розмова продовжується.

Залежно від функціонального взаємозв'язку реплік у діалозі виділяти різні види діалогічної єдності. Наведемо основні види діалогічних єдностей у таблиці:

Таблиця 1
Види діалогічних єдностей

Повідомлення	Спонукання	Запитання
Повідомлення – повідомлення	Спонукання – згода	Запитання – відповідь
Повідомлення – запитання	Спонукання – відмова	Запитання-контрзапитання
Повідомлення – спонукання	Спонукання – запитання	

Наведемо приклади деяких видів діалогічної єдності (ДЄ).

ДЄ "повідомлення – повідомлення"

Pretty girl: "I want to buy a hat."

Assistant: "Hats are upstairs on the next floor."

ДЄ "повідомлення – запитання"

Hostess Bradley: “Alice! Perhaps that passenger is a hijacker.”

Hostess Alice: “Which passenger, Anne?”

ДС “запитання – контрзапитання”

Voice A: “What’s wrong with you, Mrs Blog?”

Mrs Blog: “What’s wrong with me?”

ДС “спонукання – запитання”

Anne: “Let’s eat lunch in the garden?”

Ben: “Shall I sit on this seat?”

Усі види ДС, згадані в таблиці, а також у поданих прикладах, називаються простими, бо містять репліки, кожна з яких виконує лише одну

комунікативну функцію. Але в реальних діалогах більшість ДС є складними,

наприклад: “запитання – відповідь – спонукання” тощо.

Тож, як бачимо, в рамках цих діалогічних висловлювань формулюються комунікативні завдання, реалізуються комунікативні інтенції, співрозмовники приходять до певного висновку чи припущень, розв’язуються відповідні проблеми.

Передумовою будь-якого мовленнєвого висловлювання є його мотивація, що ніби стимулює появу необхідних мовленнєвих, динамічних стереотипів, яку вважають першою ланкою. Другою ланкою психолінгвісти називають комунікативну інтенцію. Це аналіз у свідомості мовця ситуації, формування мети і завдань висловлювання, що разом складає бажання висловитися. Третя ланка – внутрішнє програмування мовленнєвого висловлювання [3, с. 27-53].

Розглянемо докладніше другу ланку – комунікативну інтенцію. У психології під інтенцією, що походить від лат. *intentio* – прагнення, розуміється “спрямування свідомості, мислення на певний предмет”. Т.В. Такташова, Є.В. Коток, О.В. Степаненко вважають, що “інтенція – це бажання мовця висловитися” [7, с. 127]. Вона необхідна для досягнення певної комунікативної мети.

Комунікативна інтенція (комунікативне завдання, комунікативна цільова настанова) – “релевантна ознака діалогічної єдності” [5, с. 15]. Вона виражається найбільш яскраво запитальною ініціативною реплікою, хоч виступає також іншими репліками, зокрема: повідомлення, оголошення, поздоровлення, побажання тощо. Пошук, запит інформації як комунікативна інтенція, що здійснюється в питальних репліках, “стимулює комунікацію, вимагає заповнення інформаційного простору, забезпечуючи тим самим комунікативну цілісність двох суміжних реплік” [5, с. 15].

Комунікативна цілісність – обов’язкова ознака діалогічної єдно-

ті. Якщо кожна наступна репліка продовжує і доповнює те, що сказано в попередній, “і водночас сприяє висвітленню єдиної загальної теми”, [4, с. 12] – окремі репліки зіллються в єдину цілісність – діалогічний текст, який складається з декількох діалогічних єдностей.

Ця домінантна схема розподілення компонентів актуального членування і створює комунікативну цілісність діалогічного мовлення.

Граматична когерентність як важлива й характерна ознака діалогічної єдності властива еліпсису в тих випадках, “коли партнер комунікації сприймає синтаксичну програму, задану ініціативною реплікою, а реагуюча репліка оформляється відповідно з морфологічними характеристиками цієї програми” [5, с. 16]. Але граматична когерентність є чинником, факультативним для діалогічної єдності так, як і лексична чи просодична когерентність.

Слід зазначити, що діалогічна єдність конститується багатьма чинниками. Ними виступають: комунікативна інтенція; логіко-семантична когерентність; комунікативна цілісність; граматична, лексична і просодична когерентність [5, с. 15]. В основі діалогічної єдності знаходиться певна логічна форма думки (логічна єдність, текстове судження).

Таким чином, в результаті розгляду впливу комунікативних інтенцій на діалогічне мовлення ми дійшли висновку, що специфіка їх функціонування певною мірою залежить від діалогічної єдності, адже комунікативна інтенція пов’язана з такими факторами як: мотивація, приплив інформаційних імпульсів, досвід, прогнозування результатів висловлювання, соціолінгвістичний та паралінгвістичний фактори, індивідуальні відмінності у мовленнєвому досвіді та мовленнєва ситуація. Для того, щоб досягнути своєї мети у діалогічному мовленні кожний із співрозмовників реалізує свою інтенцію, спонукаючи партнера до певних мовленнєвих дій.

Література

1. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84-93.

1. Зинченко В. Время и мы. Культура и техника // Знание – сила. – 1988. – №2. – С. 65-70.

2. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Комкнига, 2005. – 306 с.

3. Леонтьев А. Н. Потребность, мотивы и сознание // XVII международный психологический конгресс: Симпозиум; Мотивы и сознание в поведении человека. – М.: Просвещение, 1966. – С. 79–105.

4. Михайлов Л.М. Грамматика немецкой диалогической речи. – М.: Высшая школа, 1986. – 110 с.

1. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошев-

ского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

2. Такташова Т.В., Коток Е.В., Степаненко О.В. Русский язык в речевых ситуациях: Учебное пособие по русскому языку для учащихся национальной школы. – М.: НИИ УРД АПН СССР, 1991. – 127 с.

УДК 811.111'373.611

О.В. Розводовська,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

СПОСОБИ МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ БІЗНЕСУ

Стаття присвячена дослідженню способів морфологічного словотвору в сучасній англійській мові бізнесу, зокрема афіксального засобу творення терміноодиниць даної терміносистеми.

The article is devoted to the analysis of the methods of morphological word-formation in the present-day English language of business.

Економічний текст, зокрема текст у сфері бізнесу, представляє собою особливий вид, тобто спеціалізовану різновидність спілкування між людьми, які можуть не знати один одного, але повинні спілкуватися відповідно до норм даного соціуму, позаяк комунікація здійснюється в заданих рамках статусно-рольових відносин. Соціальний інститут представлений сферою економіки і економічних відносин, і його інституційний характер проявляється, в першу чергу, у використанні специфічної підмови, тобто сукупності певного типу лексичних одиниць, які сприяють стратегії стандартизації.

Головною і домінуючою одиницею професійного спілкування є термін як основний структурний компонент тексту, що виконує ряд функцій. Найважливішими з них є інформативно-пізнавальна, комунікативна, яка забезпечує взаєморозуміння між представниками певної галузі знань, і функція накопичення професійних знань [2].

Актуальним питанням сьогодення є систематизація англійських терміносистем окремих галузей і вивчення різних аспектів їх утворення та функціонування у системі мови.

Англійська мова сфери бізнесу та економіки продовжує привертати увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. Лінгвісти досліджують окремі аспекти *економічної термінології* (М.В. Белозьоров, 2003; О.В. Глоба, 2002; В.Л. Іщенко, 2002;) та її підсистеми, такі як

юридична (І.М. Гумовська, 2000; Е.Т. Дерді, 2003), *маркетингу* (О.І. Гутиряк, 1999), *термінологія фінансово-економічних взаємин* (О.М. Лотка, 2000), *кредитно-банківської справи* (О.І. Дуда, 2001), *ринкових взаємин* (З.Б. Куделько, 2003), *оподаткування* (О.В. Константінова, 2004).

Незважаючи на підвищений інтерес лінгвістів до вивчення лексичного складу англійської мови сфери бізнесу та економіки, словотвірний аспект на базі даної термінології ще повністю не досліджений. В тому і полягає науковий інтерес та актуальність дослідження.

Наше дослідження спрямоване на виявлення особливостей та основних тенденцій розвитку словотвірної системи мови бізнесу. Розуміння словотвірних процесів допомагає збагнути закономірності утворення нових лексичних одиниць.

У сучасній лінгвістичній науці немає загальноприйнятої дефініції способу словотворення та сталого набору способів творення термінологічних одиниць, що значно ускладнює виконання словотвірного аналізу, який "... будується, на принципі послідовного зіставлення мотивованого слова з мотивуючим, яке звичайно характеризується меншою формальною і семантичною складністю по відношенню до мотивованого" [1, с. 13].

Основними одиницями словотворчого аналізу є безпосередні складники слова – основи і дериваційні афікси, які несуть основне словотворче навантаження [1, с. 12-13].

Словотвірний аналіз бізнес похідних дозволив виявити шість способів морфологічного словотвору: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, осново– та словоскладання, аббревіація.

Морфологічний спосіб творення є одним із значних джерел збагачення англійської термінології бізнесу. Одна з основних причин його продуктивності полягає у тому, що "в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології [3, с. 121].

В даній статті ми розглянемо лише афіксальний засіб словотворення.

Майже ні один із способів словотворення не досліджувався так часто, як афіксація на матеріалі різних мов. І це закономірно, адже в афіксальному словотворенні семантичні зміни, які виникають в процесі словотворення, виражені і пов'язані з додаванням до похідних основи формальних показників – афіксів.

Афіксація посідає чільне місце серед морфологічного способу творення слів і ми спробуємо з'ясувати морфологічний тип твірної основи та простежити ті зміни значення похідних термінів, які відбулися після додання твірного афікса.

Суфіксальний спосіб

Утворення похідних за допомогою суфіксів є найбільш продуктивним із засобів афіксальної деривації в сучасній англійській термінології бізнесу (далі – ТБ).

Вивчення формальної структури суфіксальних дериватів передбачає виявлення твірної основи і дериваційного суфікса як елементарних одиниць системи словотвору.

Розглянемо основні похідні суфікси в термінології бізнесу.

Суфікс **-tion (-sion, -ssion, -ion)** утворює іменники від дієслівних основ і позначає, як правило, дію, процес, стан, на який указує основа: *acquisition, deterioration, rationalization, recession, remuneration, stagflation*.

Другим за частотою застосування є суфікс **-er (-or)**, який приєднується до дієслівних основ і передає агентивне значення, тобто значення особи за родом занять, професії, або дії: *haemorrhaging, headhunter, inventor, merger, sequester, subcontractor*. В деяких випадках похідні іменники на **-er** позначають різні предмети, документи, які перебувають у сфері бізнесу, наприклад: *blotter, voucher*.

Суфікс **-ing** також має високий ступінь частотності в ТБ. За допомогою даного суфікса утворюються іменники від дієслівних і субстантивних основ із значенням дії, процесу: *bleeding, delaying, downsizing, dumping, rightsizing*.

Не таку численну групу складають деривати із суфіксом **-ity (-ty)**, які приєднується, як правило, до ад'єктивних основ, в окремих випадках, до дієслівних (*liquidity, security*), і виражає значення абстрактних ознак, властивостей, якостей, станів, а також на позначення певної грошової винагороди, наприклад: *annuity, profitability*. Даний суфікс приєднується переважно до прикметників, що вже мають в своєму складі суфікси **-able, -ible, -ive**, і тому більшість термінів на **-ity(-ty)** є вторинні похідні.

Суфікс **-ment** позначає дію або результат дії: *divestment, embezzlement, empowerment, outplacement*.

Суфіксальна морфема **-age** приєднується до дієслівних і субстантивних основ, рідше до ад'єктивних (*primage, shortage*) і передає значення дії, процесу, стану, напр.: *overage, shrinkage*.

Суфікс **-age** володіє високою продуктивністю при утворенні термінів-іменників, що позначають різні грошові виплати: *salvage, shortage, wreckage*.

Суфікс **-ism** приєднується до ад'єктивних і субстантивних основ і передає значення дії (*absenteeism*); теорії, доктрини (*monetarism*), напрями в економіці (*protectionism*), суспільно-економічні формації (*capitalism*).

Суфікс **-ee** приєднується до дієслівних і субстантивних основ із загальним значенням реципієнта дії: *employee, payee*.

Суфікс **-ance (-ence)** мають значення дії, процесу, наприклад: *insurance, acceptance, acquaintance*.

Суфікс **-ary (-ry)** приєднується до дієслівних і субстантивних основ і передає різні значення: а) дія, поведінка: *bribery, recovery*; б) мистецтво, уміння: *cambistry*; в) установи, організації сфери бізнесу: *depository, subsidiary*; г) об'єкт, на якого направлено дію: *fiduciary*.

Суфікс **-acy (-cy)** Приєднуючись до основ прикметників, даний суфікс передає абстрактне значення стану, напр.: *bankruptcy, redundancy*.

За допомогою суфікса **-able** творяться терміни на позначення властивостей економічних реалій, якісних характеристик економічних процесів: *payable, receivable, reputable*.

Наведемо приклади інших суфіксів: **-al** (*disposal, principal, withdrawal*), **-ant (-ent)** (*accountant, consultant, president*), **-ist** (*receptionist, stockist, technologist*), **-ive** (*executive, comprehensive, comrade*), **-ize** (*cannibalize, monetize*), **-ness** (*shortness*), **ship** (*comradeship, ownership, partnership*), **-ure** (*closure*).

Отже, найбільшою продуктивністю в термінології бізнесу користуються суфікси іншомовного походження: **-tion(-sion, -ssion, -ion), -er (-or), -ity (-ty), -ment, -age, -ism, -ee** та ін. Серед споконвічно англійських суфіксів по частоті застосування продуктивним є суфікс **-er**. Виявлена стійка тенденція до вираження загальних понятійних категорій схожими засобами словотворення, що свідчить про явне прагнення термінології до структурно-мовної системності.

Префіксальний і префіксально-суфіксальний способи словотворення

Аналіз показав, що префіксальний спосіб творення термінів бізнесу в англійській мові не є поширеним, але він сприяє модифікації основи, до якої приєднується префікс. Вищу активність проявляє префіксально-суфіксальний спосіб словотворення.

Ми зафіксували наступні продуктивні префікси в термінології бізнесу.

Терміни з префіксом **un-** є похідними утвореннями від основ-дієслів чи іменників і мають значення заперечення властивості чи якості, яку виражає основа: *unacceptable, unadjusted, unbalance, unemployed, unsocial*.

Префікс **under-** вказує на незавершеність дії, вираженої у твірній основі: *underdevelopment, underimporting*.

Префікс **re-**, приєднуючись до основ іменників або дієслів, виражає значення повторного здійснення: *reappraisal*. Лише в окремих випадках передається значення “повернення, рухи назад”, наприклад: *recession*.

Префікс **re-** поєднується з простими основами (*re-export, redraft, reroute*) і з суфіксальними похідними (*redelivery, reseller*).

Префікс **over-** приєднуючись до основ дієслів, іменників і прикметників, має узагальнене значення непомірності або надмірності того, на що вказує твірне слово: *overcapitalization, overcharge*.

Терміни, які утворені виключно префіксальним способом: *overbook, overstretch, oversubscribe*; – і префіксально-суфіксальним способом утворені наступні терміни (*overcapitalization, overcertification*).

Префікс **de-** (*decline, deflate, default*) бере участь в утворенні похідних від дієслівних і субстантивних основ, у край рідко від ад’єктивних (*deductible*) і має значення зворотної дії (*deflation, devaluation*), ліквідації, видалення (*demonetization, deprivation*).

Префікс **dis-** (*discount, disembarkation, dissemination, disposition*) утворює похідні слова від основ іменників і дієслів зі значенням дії, протилежної тій, яка виражена в основі (*disinflation, disinvestments, dissolve*); позбавлення, знищення чого-небудь: *dissolution*.

Префікс **under-** в досліджуваній термінології приєднується до основ дієслів і іменників із значенням неповноти, недостатності дії (*underselling*). Серед прикладів є терміни, які утворені префіксальним способом (*undercharge, undertone*) і префіксально-суфіксальним (*underconsumption, underwriter*).

Префікс **co-** приєднується до іменників із значенням “спільності роботи, співпраці” (*coproduction, coinsurance*).

Префікс **ex-** приєднується до іменників із значенням “виключення чого-небудь” (*ex-rights*). Даний префікс отримує графічне оформлення за допомогою дефіса.

Префікс **super-** бере участь в утворенні похідних в основному від іменних основ, в окремих випадках від ад’єктивних (*supernumerary*). Даний префікс означає перевищення норми, об’єму, якості і т.д. (*supermarket, superintendent*).

Наведемо приклади інших префіксів **counter-** (*counterpurchasing*); **en-** (*entitlements*); **hyper-** (*hyperinflation*); **il-** (*illiquidity*); **in-** (*increase, innovation*); **inter-** (*intermediary, interbank*); **mis-** (*mismatch*); **non-** (*nonpayment, nonwaiver*); **pre-** (*prepayments*); **sub-** (*subrogation, subtreasury*); **sur-** (*surcharge, surplus*).

Статистичні дані свідчать про те, що префікси греко-латинського походження, тобто власне термінологічного фонду (**co-**, **de-**, **dis-**, **ex-** **re-**, та ін.), по частоті застосування превалюють над споконвічно англійськими префіксами (**over-**, **under-**, **in-**). Ми вважаємо, що активність використання стандартних по семантиці греко-латинських морфем викликана прагненням термінології бізнесу до структурно-мовної системності, до забезпечення класифікаційної послідовності термінологічних рядів.

Таким чином, аналіз афіксального способу словотворення в термінології бізнесу виявив тенденцію до виокремлення і закріплення

словотвірних афіксів, що є найбільш характерним принципом термінотворення.

Проведене дослідження засвідчило, що найбільшу активність у англійській термінології виявляє суфіксальний спосіб термінотворення. Цей спосіб є найпродуктивнішим при творенні іменників. Іменникові деривати утворюються за допомогою суфіксації здебільшого від дієслівних, прикметникових та іменникових основ.

Література

1. Азарова Л.С., П'яст Н.Й. Складання як один із способів словотвору // Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2005. – 123 с.
2. Куликова И.С., Салмина Д.В. Введение в металингвистику // СПб.: “Сага”, 2001. – 304 с.
3. Панько Т.І. Від терміна до системи // Львів, 1979. – 121с.

УДК 808, 1

В.Г. Рудий,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

НІМЕЦЬКІ ПРІЗВИЩА, УТВОРЕНІ ВІД НАЗВИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЧИ ПОХОДЖЕННЯ

У статті досліджується етимологія, структура, лексико-семантичні особливості та ареал розміщення німецьких прізвищ, утворених від місця проживання чи походження.

The article deals with research of etymology, structurally-morphological, semantic specific features and location of German surnames formed from the names denoting residence or origin.

Німецькі антропоніми, зокрема родинні прізвища, віддавна були предметом зацікавлення багатьох мовознавців. Одним із перших спеціальних досліджень у цій галузі була робота А. Потта, в якій започатковано принцип системних порівнянь в межах ономастичного поля. Пізніше появились праці Е. Шредера, Й. Клярмана та ін. З наукового погляду більш цінними є монографічні дослідження А. Гайнтце, Й. Брехенмахера, А. Баха, В. Фляйшера, в яких розробляються теоретичні проблеми ономастики і на їхній основі розглядаються окремі аспекти системи німецьких прізвищ в діахронії та синхронії.

Наукові праці українських ономастів Г. Меліки та Н. Головчак

присвячені в основному дослідженню прізвищ певного регіону, зокрема родових прізвищ закарпатських німців. Більшість вищезгаданих авторів обмежуються переважно загальним оглядом усіх типів німецьких прізвищ. Прізвища, які розглядаються у цій статті, у наявних публікаціях висвітлені ще недостатньо, незважаючи на те, що у німецькій мові вони становлять помітну і кількісно значну групу. До того ж цьому класові антропонімів властива найбільша історична та лінгвістична інформативність.

Наша мета – з’ясувати шляхи виникнення цього типу прізвищ, проаналізувати їхню морфологічну будову, лексико-семантичні особливості, визначити ступінь продуктивності їхніх словотвірних моделей. Матеріал для дослідження ми черпаємо з двотомного етимологічного словника німецьких прізвищ Й. К. Брехенмахера [4].

Ідентифікація особи за місцем її проживання, походження чи етнічною належністю – це друге основне джерело виникнення родових прізвищ. На перших порах свого функціонування такі найменування були, імовірно, індивідуальними прізвищами (по-сучасному – прізвищевими назвами), які ще не переходили на нащадків. Вони, як зазначає П. Чучка [2, с. 39] не лише називали, але називаючи, й характеризували свого денотата як члена відповідної громади. Отже, вони виконували тоді як номінативну, так і семасіологічну функцію назви. Ставши прізвищами, вони втратили своє первісне лексичне значення. Сучасним прізвищам властиве денотативне значення; вони називають конкретні індивідууми без будь-яких вказівок на ознаки або властивості, інакше кажучи, прізвища нині є типовими асемантичними знаками [7, с. 8].

Прізвищеві назви, утворені від топонімів, ойконімів та етронімів, перетворившись у родові прізвища, передавалися нащадкам, навіть якщо вони народилися вже на новому місці і не мали вже ніякого відношення до місцевості, назва якої стала словотвірною основою їхніх прізвищ.

За семантикою твірних основ ці прізвищеві назви можна поділити на дві підгрупи: 1) прізвищеві назви, які загально вказують на походження; 2) прізвищеві назви, які називають конкретну місцевість (населений пункт), звідки хтось прибув.

До першої з них належать: а) прізвищеві назви, які вказували на національне походження основоположника роду (*Schweizer, Czech, Dähn, Unger, Pollak, Schott*); б) прізвищеві знаки, утворені від назв окремих частин німецької території, давніх племен та етнічних груп (*Bayer, Frank(e), Schwab(e), Sachs(e), Hesse, Pommer, Fries(e)*); в) прізвищеві назви, які тільки загально вказували на місце, де хтось проживав (*Nordmann, Sudermann, Oberländer, Österlen*).

Друга група – це прізвищеві назви, які ідентифікують особу за стосунком до конкретної місцевості чи за об’єктом на ній (*Fichtner,*

Brunner, Bachmann, Lindner, Aufdermauer, Amende, Hinterbach). До цієї групи слід віднести також прізвища, які походять від назв будинків, оскільки у середньовічній Німеччині було прийнято позначати будинки образними зображеннями рослин, тварин та предметів (*zum Rosenbaum, zum Rebstock, zur Krone, zum Schwan, zum Adler, zum Spiegel*). Порівняймо, наприклад, такі прізвища, як: *Greger zur Eiche* (Фрайбург, 1371), *Henlinus zu dem Horne* (Вормс, 1352), *Bernhard zur Krone* (Шпайер, 1300), *Johann zum Kalb* (Вормс, 1436), *Wernher ze dem Adeler* (Ляр, 1323). Їхнє виникнення слід, очевидно, вважати наслідком номінаційних процесів метафоризації та метонімізації, що побудовані на перенесенні ознак з об'єкта на суб'єкт.

Прізвищеві назви, мотивовані топонімами та етнонімами, пройшли довгий і складний шлях свого розвитку. Поодинокі приклади таких однопоколінних найменувань траплялися в Німеччині, зокрема в її південно-західній частині, вже в кінці X і в першій половині XI ст. Порівняймо, наприклад, такі давньонімецькі ідентифікації осіб, як *Liuppo von themo Asterwalde, Wiziko bi themo Huninghova, Tiezo uppan thero Hētha* (= *auf der Heide*) [6, с. 92].

Давня спадковість прізвищевих знаків спостерігається лише у привілейованих родів, особливо дворян. Родовими прізвищами у цих людей ставали, як правило, назви їхніх маєтків чи місцевості, де вони знаходились: *Dietrich von Bern, Hagen von Tronje*. Згодом такі родові знаки стають спадковими й у заможних міщан, купців, рицарів, середньовічних поетів: *Heinrich von Veldeke, Hartmann von Aue, Walter von der Vogelweide*. На перших порах такі прізвищеві знаки не завжди міцно закріплювалися за їх носіями. Інколи при зміні місця проживання чи земельних володінь змінювалися їхні прізвища. Так, барон *von Schweinsberg* після свого переїзду в Урі змінив свою назву на *von Attinghausen*, а барон *von Bischofshausen* (назва одноіменної місцевості на річці Швальм) на *von Löwenstein* [8, с. 52–53].

Деякі з цих відтопонімних найменувань були ще випадковими, особливо серед решти громадян, настільки індивідуальними, що зникали разом із смертю їхніх носіїв. Лише на початку XII ст. такі прізвищеві назви починають переходити на нащадків і стають родовими прізвищами. Цей процес розтягнувся на декілька століть і тривав до кінця XVIII ст. Виникнення і територіальне розміщення цього роду німецьких прізвищ, на думку більшості дослідників, проходило в такій послідовності: Кельн (1106 р.), Цюріх (1445 р.), Базель (1168 р.), Майнц та Вормс (XII ст.), Франкфурт, Кведлінбург, Нордгаузен (поч. XIII ст.), Гамбург, Любек (кін. XIII ст.), Померанія (XIV ст.) і т. д. Найпізніше розвинулися прізвища у Фризландії. Подекуди потрібні були спеціальні урядові накази (пор. накази Ганноверського уряду від 1826 та 1835 рр.), щоб закріпити за жителями цих околиць постійні прізвища.

За підрахунками німецького лінгвіста Г. Грюнерта [10, с. 679], найбільша продуктивність прізвищевих назв за походженням припадає на XV ст., а за місцем проживання на XVI ст. Збільшення кількості таких прізвищевих назв у Середньовіччі пов'язане з інтенсивною міграцією населення.

На основі аналізу твірних основ прізвищевих назв за місцевістю проживання виявлено 6 лексико-семантичних груп: 1) основи, які характеризують тип ландшафту – гірську чи рівнинну місцевість: *Berg, Bühler, Steinberg, Brinkmann*; 2) основи, які позначають назви водойм – річок, озер, ставків: *Bach, Wipper, Necker, Borman, Teichner*; 3) основи, які позначають рослинний світ – ліси, дерева, кущі: *Büchner, Eichner, Lindemann, Busch, Dornstrauch*; 4) основи, які асоціюються з назвами нив, полів, пасовиськ: *Wiesner, Acker, Brühl, Feldmann*; 5) основи, які називають шляхи, площі, вулиці: *Strasser, Gassman, Platzer, Kirchhoff*; 6) основи, які називають місце розташування помещання, назви будинків: *Vorberger, Ecker, Rosenblüt, Halderstock*.

У структурі цих прізвищевих назв на перших порах наявними були різні прийменники, зокрема *von, zu, auf, bei, an* (часто поєднані з артиклем): *von Falkenstein, zur Mühle, beim Born, am Bach*. Характерним (особливо для Швейцарії та північно-західної Німеччини) є написання прийменникових форм разом з іменниковою частиною з різним місцем наголосу – у перших з них на прийменникові (*Amthor, Imhof, Zurlinden*), в інших переважно – на іменникові (*Terbeck (=zum Bache), Tendyck (=zum Deiche), Tenbrink (=zum Grashügel)*) [6, с. 92].

Прийменник *von* (лат. *de*) не був спочатку ознакою дворянського імені, цим він став лише з XVII ст. Прізвища з *von* збереглися у Голландії й до тепер без будь-якої вказівки на дворянське походження: *van Dyck (=vom Deich), van Rijn (=vom Rhein), van Beethoven (=vom Rübendhofe), van der Wyden (=von der Weide)*.

Походження носія прізвища з певної місцевості, крім прийменників, могло позначатися також за допомогою цілої низки суфіксів, зокрема *-er* з його варіантами *-ner, -ler* (спочатку, звичайно, з артиклем): *Bernhard der Eyczinger, Albrecht der Basiler, Heinrich der Birker*. З часом артикль зникає як, наприклад, у прізвищах: *Nikel Badenberger, Michel Wiener*. Суфікс *-er* властивий для творення відтопонімних прізвищ головним чином на півдні німецькомовного простору (*Brunner, Hafer, Bodmer, Fichtner, Lindner, Winkler*) і в значно меншій мірі для північно-західної Німеччини (*Broicher, Kämper, Dörner*). Для цієї частини Німеччини (особливо Вестфалії) характерний суфікс *-ing* (*Grüzing, Brüning, Büsching*). Такі утворення тут часто витіснялися формами з напівсуфіксом *-mann*: *Brüning – Brünemann, Büsching – Buschmann*.

Значно менше відтопонімних і відетнонімних назв утворено за допомогою таких суфіксальних формантів, як *-(i)sch* (*Kölsch, Brugsch, Böhmisch, Seynsch*), *-(i)tz* (*Döbritz, Gerwitz, Bublitz, Wiebelitz*), а також

-ow(au): *Bütow, Grabow, Rosenow*.

Прізвища з демінутивними суфіксами *-chen, -lein (-lin), -el* (*Schweinchen, Bayerlein, Brüttlin, Lindlin*) малочисельні і не продуктивні.

Незначну групу становлять прізвищеві назви, утворені за допомогою префіксів: *Vorhoff, Vorberg(er), Hinterbach*.

Комплексний словотвірний аналіз німецьких прізвищ, утворених від назви місця проживання чи походження, дозволив встановити два основні способи їх творення, а саме – лексико-семантичний і морфологічний. Перший полягав тільки в зміні функції базової назви без будь-яких додаткових експліцитних засобів словотворення, а другий – у творенні нових прізвищевих назв за допомогою певних суфіксальних формантів з наступним переходом у розряд спадкових родових найменувань.

На основі детального аналізу 3860 прізвищевих назв цього типу, зафіксованих нами в етимологічному словнику Й.К. Брехенмахера, встановлено такі словотвірно-структурні типи: прості (кореневі), похідні, складно-похідні та прийменникові утворення з артиклем. Кількісне та процентне відношення їхніх словотвірних моделей відображене у відповідній таблиці:

Таблиця 1
Словотвірна структура німецьких прізвищ

Структура прізвищ	Прості	Похідні	Складні	Складно-похідні	Прийменникові утворення	Загалом
Кількість / %	532 – 13, 78	647 – 16, 75	1691 – 43, 81	895 – 23, 19	83 – 2, 15	3860 – 100

Наведені статистичні підрахунки показують, що найбільш характерними для німецької мови виявилися складні прізвища (43, 81%). На другому місці стоять складно-похідні (23, 19%), на третьому місці – похідні (16, 75%), на четвертому – прості (13, 78%).

Серед прізвищевих назв, утворених за допомогою суфіксальних формантів, найбільш продуктивними виявились моделі із суфіксом *-er* (1046=27, 1%). Друге місце за поширеністю посідають моделі із суфіксами *-ig, -ing(er)* (235=6, 08%). Прізвища з іншими формантами менш продуктивні, зокрема моделі із суфіксами *-(i)sch, -(i)tz* становлять 1, 66%, із суфіксом *-ow* – 0, 88%, із суфіксами *-chen, -lein* 0, 83%. Префіксальних прізвищевих назв виявлено 44, що складає лише 1, 14%. Прийменникові найменування з артиклем становлять 2, 46%.

Крім того, у вищевказаному джерелі виявлено поодинокі прізвища іншомовного походження, а саме – *Drosdowsky, Gudowsky, Boskowitz, Kronewitz, Radewitz*, запозичені з польської та словацької

мов, *Jerversen, Mackensen, Metessen, Thorwaldsen* з датської чи скандинавських мов та *Munkacsy* – з угорської.

Проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок про те, що німецькі прізвища, утворені від назви місця проживання чи походження, незважаючи на певні регіональні структурно-функціональні особливості, є органічною складовою частиною загальнонімецької антропонімійної системи.

Література

1. Головчак Н. І. Німецькі прізвища Закарпаття. Автореф. дис. канд. філол. наук. Одеса, 2003. – 20 с.
2. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. – К.: Рад. шк., 1969. – 253 с.
3. Чучка П. П. Прізвища українців Закарпаття: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
4. Brechenmacher J. K. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen. Bd. I-II. Gaskorbi Verlag. – Limburg / Lahn, 1957–1963. – 1667 S.
5. Bach A. Die deutschen Personennamen. 2. Aufl. – Carl Winter Universitätsverlag. – Heidelberg, 1954. – 288 S.
6. Gottschald M. Deutsche Namenkunde. 3. Aufl. – Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 1954. – 630 S.
7. Fleischer W. Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung. – Berlin. Akademie Verlag, 1964. – 238 S.
8. Heintze A. Die deutschen Familiennamen. – Halle / Saale, 1883. – 228 S.
9. Klarmann J.K. Zur Geschichte der deutschen Familiennamen. – 2. Aufl. – Lichtenfelde, 1927.
10. Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache. – Bd. II. – Leipzig. – VEB Bibliographisches Institut, 1970. – 535 S.
11. Pott A.F. Die Personen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten. – Leipzig, 1853.
12. Schmidt W. Deutsche Sprachkunde. – Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1972. – 344 S.
13. Schröder E. Deutsche Namenkunde. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. – 2. Aufl, 1938. – 342 S.

Н.В. Садовник-Чучвага,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці

КОНЦЕПТ *ВОЇН* ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТОСФЕРИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ЕПІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

*У нашій статті ми досліджуємо концепт *ВОЇН* як складовий сегмент концептосфери чоловічого роду у міфопоетичних текстах на прикладі давньоанглійської епічної поезії та сучасного британського епічного фентезі.*

*The article focuses on the investigation of the concept *WARRIOR* as a segment of the conceptual sphere of masculine gender in the mythopoetic texts based on Old English epic poetry and modern British epic fantasy.*

Показовою віхою зміни парадигми гуманітарного знання є стрімкий розвиток когнітології та її самостійного відгалуження – когнітивної лінгвістики, яка зародилася в зарубіжному мовознавстві (Р. Джекендофф, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Дж. Міллер, Ч. Філлмор, У. Чейф). У сучасному вітчизняному та російському мовознавстві лінгвокогнітологія представлена роботами таких вчених, як В.З. Дем'янков, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, В.А. Маслова, О.О. Селіванова та ін. Когнітивна лінгвістика оперує не мовними елементами, а одиницями, особливими за своєю природою, які є носіями найрізноманітнішої інформації і повністю або частково матеріалізуються в мові. Для найменування цих одиниць функціонує термін – концепти. Дослідження когнітологів спрямовані на експлікацію концептів, що складають *концептуальну систему* (концептуальну картину світу), в якій зберігається знання, досвід результатів людської діяльності і процесів пізнання світу. Когнітивна лінгвістика в такому розумінні є наукою про закономірності організації і функціонування ментально-мовного інформаційного простору. Разом з цим слід відзначити важливу роль культурного компонента, фактора зумовленості світогляду народу його культурою та історією, що знаходить своє вираження в концептах. Таким чином, концепти, виступаючи одиницями етнокультурної інформації, віддзеркалюють світ національного світосприймання предметів і понять засобами певної мови [1; 3].

Одним з фундаментальних понять, що характеризують буття людини та її взаємовідносини зі світом, є поняття *картини світу*. Вона являє собою глобальний динамічний образ світу, що покладений в основу світогляду індивіда або групи і є результатом та регулятором усіх видів діяльності носіїв цього образу. Картина світу фіксує пер-

цептивні та концептуальні знання і трактується як концептуальна картина світу [7, с. 306].

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань, та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем’янков, В.І. Заботкіна, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, О.В. Кравченко, О.С. Кубрякова) [3; 8].

Роль мови, як зауважує І. В. Привалова [7, с. 307], полягає в експлікації змісту концептуальної картини світу, що робить можливим процес передачі культурних знань накопичених етносом. Відтак, *мовна картина світу* виступає як частина концептуальної картини світу, яка об’єктивує (хоча дещо обмежено) зміст останньої за допомогою усього арсеналу мовних засобів. Мовна картина світу національно-культурно обумовлена, що дає можливість проаналізувати особливості світобачення певного етносу.

За О.С. Бондаренком мовна картина світу трактується як відображений засобами мови образ свідомості-реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою. Вона відмежовується від концептуальної картини світу, яка є підґрунтям мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ. Мовна і концептуальна картини світу є культурно детермінованими, а відповідно – специфічними для кожного народу [1, с. 10].

З погляду лексичної семантики, мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках (лексичних одиницях) мовна свідомість народу (Ю.Д. Апресян, Г. Вежицька, В.М. Манакін, Ю.С. Степанов).

Саме питання вербалізації світу, тобто виявлення шляхів “ословлення” позамовної дійсності, зумовлює пошук особливостей відображення сприйняття оточуючого середовища у мовних одиницях. Спроби реконструкції концептуальної та мовної картин світу, зіставлення їхніх окремих фрагментів наразі є чисельними та надзвичайно перспективними. Закономірно, що й зіставлення окремих концептів також відзначається продуктивністю. Таким чином, *актуальність* обраної теми зумовлена загальною тенденцією низки сучасних досліджень на детальне вивчення особливостей певних мовних і концептуальних картин світу, а також вербалізації окремих концептів.

Концепти, матеріалізовані у вигляді номінативних одиниць, включаються в комунікацію та відбиваються в національній мовній картині світу. Номінативний акт виявляється результатом поетапного переходу від сенсорної перцепції до закріплення значення за знаком за такою схемою: дійсність (ситуація) → інваріантні образи → більш абстрактні поняття (концепти) → словесно-знакова символізація [3, с. 9].

Об'єктивація концепту відбувається двома шляхами: за допомогою прямої номінації та різних форм непрямої номінації. Засоби непрямої номінації образні та асоціативні за своєю природою. Вони національно-культурно обумовлені, оскільки відображають особливості концептуалізації світу окремим народом, а отже, різні у різних мовних картинах світу [7, с. 310].

Концептуальна картина світу розглядається як *міфологічна картина світу* у випадку, якщо її фокусом є сукупність міфологем (Є. М. Мелетинський, М. В. Хамітов), котрі виступають ядерною частиною архетипних образів (Р. Бойер), які становлять найдавніші підсвідомі уявлення про світ (К. Юнг). Осмислення проблеми семантики одиниць вторинної номінації з позицій когнітивної лінгвістики зумовило актуальність звернення до аналізу лінгвокогнітивних механізмів виникнення образності мовних одиниць, які втілюють базові концепти міфологічної картини світу [3, с. 11].

Підхід до дослідження явищ мови в контексті міфологічної концептуальної картини світу архаїчного соціуму передбачає вивчення особливостей вербалізації пізнаних фрагментів універсуму представниками різних етносів. Питання, пов'язані з мовленнєвою діяльністю в контексті міфологічної картини світу, вимагають окремої уваги. *Новизна* нашого дослідження визначається необхідністю комплексного вивчення зв'язків між фрагментом картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях структури.

Концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображеним її культурно-мовними одиницями, є концепт роду. Слід розрізнити мовну категорію роду як систему поділу лексичних одиниць на чоловічий, жіночий та середній роди за сукупністю певних лексичних та граматичних ознак та позамовну категорію гендеру як систему соціальних ролей та очікувань певної статі. Одиниці мови, у семантиці яких вицелюється компонент *чоловіча стать*, можуть бути згруповані у сегменти за відповідними ознаками. Сегмент у цьому випадку розуміється як структурна складова концептосфери. Таким чином, концепти, що входять до складу концептосфери, існують не хаотично, а упорядковуються у сегменти, що дозволяє, на наш погляд, дати повніший опис об'єкту, що вивчається. Сегменти виділяються умовно і мають дифузні кордони [6; 8].

Сегментом, досліджуваним у даній статті, є сегмент ВІЙСЬКО-ВИХ КОНЦЕПТІВ. Таким чином, *метою дослідження* є аналіз давньоанглійських та сучасних англійських військових номінацій, що входять до сукупності концептів, маркованих чоловічим родом. У дослідженні виділяються універсальні і культурно значимі ознаки маркованих концептів, виділені ознаки інтерпретуються в контексті міфологічної картини світу та характерних ознак епічної поезії та епічного фентезі, на основі виділених концептуальних ознак рекон-

струюється концепт військового ідеалу в давньоанглійський період та у сучасному міфопоетичному тексті.

Міфологічна концептуальна картина світу давніх англійців як динамічний поліфункціональний мегафрейм постає набором системно організованих міфологічних сценаріїв стереотипних національно-культурних ситуацій. Унаслідок домінування ірраціонального асоціативно-образного мислення представників архаїчного соціуму та сакрального-магічного характеру мови, яка втілює міфологічні сценарії та їх компоненти, базові концепти міфологічної концептуальної картини світу відзначаються метафоричністю та осмислюються у контексті концептуальних метафор. Міфологічна концептуальна картина світу є концептуальною базою для створення *концептуальної картини умовного світу* у сучасних британських творах жанру фентезі [3; 12].

Матеріалом дослідження слугує давньоанглійська епічна поезія (поема *Beowulf*) та міфопоетичний текст сучасного епічного фентезі (трилогія Дж. Толкіна *The Lord of the Rings*). Зазвичай епіці як такі виступають досить розвинений сюжет, рушієм якого є вчинки та дії персонажів. Оповідач такого твору певною мірою “відсторонений” від об’єкта зображення – це виявляється передусім у певній нівеляції суб’єктивного погляду на подію та її оцінках, тобто епічний персонаж виражає позицію певної спільноти людей. Ці риси помітно відбиваються і на змісті творів. Особливості епічного художнього мислення окреслювались на етапі розвитку творчої свідомості, коли відбувалася етнічна консолідація. Міфологічне та історичне начало своєрідно переплітаються в епічному художньому світі і цей момент є спільним для усіх епічних жанрів. Генетична залежність художнього мислення від міфологічного пласту свідомості вкрай виразна [2]. Міфологія стала безпосереднім підґрунтям для найдавніших епічних форм. Навіть ті, що створені в історичні часи, і послуговуються історичними фактами, не вільні від рефлексів міфологічного світосприйняття. Це помітно на різних складниках їх поетичного світу: героях, сюжетах, конфліктах тощо.

Побудова й організація уявного світу в сучасних творах жанру фентезі також відбувається на міфологічних засадах. У модельованому світі детально розбудовуються всі аспекти його космогонії, онтології та аксіології в перспективі відносно зміненого концептуально-культурного фокусу. Тому віртуальний світ постає епістеміологічним варіантом бачення реального світу, тобто, альтернативним світом (М.-Л. Райан, Я. Хинтикка). Більш того, цей альтернативний світ є водночас нереальним у випадку сприйняття його крізь фільтр раціонального “здорового глузду”, але й цілком реальним унаслідок того, що в його контексті “здоровий глузд” набуває іншої якості. Таким чином, визначальною характеристикою фентезі-світу є цілковитий ре-

алізм абсолютно нереального світу, що й перетворює його нереальність на відносну. Підґрунтям такого уявного світу постає певна національна міфологічна традиція, на основі концептуальної матриці якої твориться космогонія, теогонія й історія уявного світу [3; 10].

Зазначений уявний світ, що постає як сукупний результат когнітивної діяльності автора тексту та національно-культурного досвіду соціуму, є вторинним щодо реального, даного нам у відчуттях та емпірично пізнаного світу. Вигаданий світ є відокремленим від реальності, але водночас нерозривно з нею пов'язаним. У міфологічному світі, залежно від його концептуально-семантичного фокусу, постають декілька модальних систем. Модифікація модального компонента можливого світу призводить до появи підсвітів – світу людей, світу традиційних міфічних істот, світу уявних міфічних істот тощо [4, с. 48].

Одиниці вторинної номінації, що втілюють набір базових концептів-міфологем у давньоанглійському епосі й сучасних британських творах жанру фентезі, є екстралінгвістично (міфологічно) вмотивованими. В умовах асоціативно-образного мислення, притаманного міфологічній свідомості, номінація набуває лінгвокреативного характеру.

Поетична мова давньоанглійського епічного твору мала низку фонетичних, морфологічних і лексичних особливостей. Лексичний рівень давньоанглійської поезії (як і давньогерманської загалом) характеризується використанням званих хейті й кеннінгів. Хейті – це синонімічний замітник якого-небудь іменника, лексична одиниця, що складається з одного слова. Хейті були традиційними, постійними синонімами в поетичному мовленні – на відміну від кеннінгів, які створювалися поетом. Кеннінг складався із двох частин (сполучення двох іменників або складання двох іменників) і був метафоричним позначенням замінного поняття [5, с. 97]. Саме такі номінативні одиниці втілюють міфологічні концептуальні метафори. Вони є одиницями лексичного та синтаксичного рівнів мовної системи.

Номінативні одиниці текстів жанру фентезі загалом відповідають своїм давньоанглійським аналогам за семантикою та образним потенціалом. Однак, вони відрізняються за обсягом, оскільки актуалізують у своєму значенні сукупність сем, детерміновану дією концептуальної картини уявного світу, яка вбирає окремі компоненти давньоанглійської картини світу й включає елементи сучасної британської концептуальної картини світу та інших національних картин світу.

Марковані чоловічим родом концепти, що містять концептуальні ознаки військового статусно-рольового класу, об'єднані у сегмент **ВІЙСЬКОВІ КОНЦЕПТИ**. Для давньоанглійської епічної поезії це найбільший сегмент серед тих, що містять номінації, марковані родом,

– 98 одиниць з 312 досліджених, 31, 41 % усіх номінацій. Структурно чітко вирізняємо поділ на власне військо (70 одиниць), мореплавців (11 номінацій: *sæmann, sægenга, særinc, merfara, mereliðend, lidmann, brimðend, brimwisa, wægliðend, lagucræftig mon, sciphere*) та охоронців (17 номінацій, переважно складні одиниці з елементом *weard*: *weard, ferhweard, land weard, eoten weard, beorges hyrde, endesæta* тощо). Найбільш цікавим є створений образ власне ВОЇНА, а саме:

лише 13 з усіх номінацій є простими одиницями (*rinc, secg, wiga, cempa, beorn, scalc, oretta* тощо), тоді як абсолютна більшість одиниць є поєднанням різних основ зі значенням “війна”, “бій”, “слава” тощо (*wigfrecа, æscwiga, byrnwiga, swordfrecа, gudrinc, gudbeorn, hildemecg, hildewisa, hildfruma, herewisa, hereric* тощо);

44 номінації означають власне “воїн”, іноді додають позначення його якостей чи вказують на “спеціалізацію” (*cempa, scyldwiga, randwiga, beadurinc, yrre oretta* тощо);

6 номінацій означають “лідер” (*hæleð* – також “герой”, *weorda ræswa, ealdre, winia bealdor, leod, bebead*);

9 номінацій воїна є метафоричними (*werodes wisa, scaða, feondscaða, hearmscaða, laðgeteona, heapodeor, ecgbana, drihten wereda, heaðoliðend*);

8 визначають воїна як носія певної зброї на кшталт “чоловік з мечем”, “той, хто носить шолом” чи “озброєний чоловік” (*searohæbbend, lindhæbbend, rondhæbbend, helmberend, gara-cyn, garcene man, bewæpned man, fyrdwyrðe man*);

5 позначають певну військову “посаду” (*sceawere, sceotend, feþa, feþacempa, cumbol hyrde*);

2 одиниці є збірними військовими номінаціями, що мають також ознаку “вік” (*duguðe ond geogode* та *hyse ond hæle* – старі та молоді воїни).

До того ж частина номінацій набуває контекстуального значення “герой”, типового для давньоанглійської епічної картини світу, де війна є домінуючою частиною життя, а військова звияга – обов’язковою якістю чоловіка. На домінанту війни вказує навіть один з варіантів назви данів у поемі: *Gárdena/Gár-Dena* (the Spear Danes).

Для епічного фентезі сегмент ВІЙСЬКОВІ КОНЦЕПТИ – другий за кількістю сегмент серед досліджуваних – 83 одиниці з 670 досліджених, 12, 39% усіх номінацій. Структурується він наступним чином:

42 номінації означають власне “ВОЇН” (*warrior, soldier, fighter, knight, campaigner, champion, the armed man, man of/at arms*), іноді додають позначення його якостей (позитивних – *fell warrior, hero of old, victor, the praiseworthy, doer of great deeds* тощо; негативних – *conqueror, invader, destroyer, foeman* тощо) чи уточнюють його (*elf-warrior, goblin-soldier, mounted knight, armour-clad knight* тощо);

8 номінацій стосуються полону (*captor, jailor, captive, prisoner, prisoner of war, hostage, fugitive, the besieged*); 21 номінація позначає

військову спеціалізацію (*bowman, archer, swordsman, spearman, spy, emissary, besieger, rammer, sentinel, corsair* тощо);

12 позначають певну військову посаду (*captain, marshal, esquire, chieftain, lieutenant, general, captain-general, commander, armourer, banner-bearer* тощо).

Лише 1 номінація воїна вживається метафорично – *wielder of the Sword Reforged* – стосовно Арагорна та його спадкового права на корону.

Як видно з досліджених маркованих родом номінацій, що містять концептуальні ознаки військового статусно-рольового класу, у давньоанглійській епіці чоловік завжди є ВОЇНОМ, при чому не просто військовим, а ЗВИТЯЖНИМ ГЕРОЄМ з притаманними йому якостями. Якщо чоловік таким не є (тобто уникає битви), він отримує в епіці гостро негативну оцінку. Менша кількість військових номінацій загалом та їх метафоричних варіацій в епічній фентезі пояснюється тим, що ВОЇНСЬКИЙ ідеал є важливим для виконання героєм своєї місії, але вже не є *абсолютним*, оскільки вирішальну роль у трилогії відіграє не військовий лідер, а герой-учасник подорожі-квесту.

Таким чином, як свідчить аналіз семантики номінативних одиниць з епічних творів обох періодів, специфічною особливістю моделі світу була акцентуація критичних моментів поступу соціуму та світу в цілому. Давньоанглійська міфологічна концептуальна картина світу, що стала підґрунтям для картини світу епічного фентезі Толкіна, відзначається наявністю концептуальних опозицій, у яких відображено специфіку взаємодії основних конститuentів світу та сфери непізнаного й невідомого. Постійна взаємодія з позасвітовими силами спричинила виникнення системи аксіологічних цінностей, спрямованих на усталення військово-героїчного ідеалу як прототипової моделі особистості та війни як прототипового виду діяльності. Таким чином, і давньоанглійська, і фентезійна міфологічні концептуальні картини світу є героїчними й поєднують у собі риси антропоморфізму й “оптимістичного фаталізму”.

Спільні риси та відмінності в семантиці та структурній організації одиниць обох періодів зумовлені їх орієнтацією на максимальну інформативність та образність, визначаються сакрально-магічним підходом представників міфологічного соціуму до мови і мовних знаків, а також зумовлені особливостями будови англійської мови різних періодів.

Література

1. Бондаренко О.С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / О.С. Бондаренко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.

2. Бріцина Л., Довженок Г. Українські епічні прозові наративи. <http://ukrainaforever.narod.ru/ukrproza.html>

3. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.С. Колесник; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 20 с.

4. Колесник О. С. Особливості дискурсивних стратегій і тактик у модальному аспекті альтернативного міфологічного фентезі-світу. // Науковий вісник ЧНУ: зб. наук. праць. Вип. 231: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 47-57.

5. Левицький В.В. Основи германістики. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 528 с.

6. Палаева И.В. Гендерная концептосфера в картине мира среднеанглийского периода. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / И.В. Палаева, Дальневосточный гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 16 с.

7. Терещенко Л.Я. Концепт LIAR в англійській мовній картині світу. // Наукові записки. Серія “Філологічна”. (Збірник наукових праць). – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 9. – 2008. – С. 305-312.

8. Beowulf. Critical Online Version. – www.heorot.dk

9. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings Trilogy. – 640p. – www.lord-of-world.narod.ru

УДК 811.11 '373.46'42

І. В. Сапожник,

*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці*

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються основні особливості комерційної терміносистеми та надається кореляційний аналіз для виявлення частотності вживання та функціонування комерційних термінів в авторському дискурсі.

The present article reveals basic peculiarities of the notion of commercial terminological system and gives a correlation analysis to reveal the selected commercial terms usage and functioning frequency in author's discourse.

Дослідження поняття терміносистеми та терміна продовжують залишатись однією з актуальних проблем мовознавства, незважаю-

чи на численні дослідження, присвячені вивченню цього питання. Актуальність роботи полягає в необхідності дослідити вживання комерційної термінології в авторському дискурсі, що зумовлює мету дослідження – вивчення функціонування та значущості вживання комерційної термінології у романах Т. Драйзера *"The Financier"* та Дж. Грішама *"The Firm"*.

За останні роки в роботах, присвячених вивченню термінології спеціальних галузей знань, немає загальноновизнаних поглядів щодо визначення терміносистеми.

У творенні терміносистем важливу роль відіграють дві групи факторів:

1) екстралінгвістичні, які зумовлюють необхідність номінувати поняття галузі знань і сфер діяльності, а також потреба деталізувати (у певних випадках навіть ускладнити) поняття фундаментальних галузей науки, перенесених у прикладну терміносистему;

2) лінгвістичні, пов'язані з різноманіттям поняттєвих відносин, які передаються термінами, а також із можливістю поєднання в таких багатослівних термінах різних у поняттєвому відношенні компонентів [3, с. 67]. При цьому такі дослідники, як З.Р. Хабірова, І.Є. Шиманська, Л.А. Ліпіліна стверджують, що в англійській мові поповнення терміносистем більшою мірою залежить переважно від екстралінгвістичних факторів.

У зв'язку з цим цілком закономірним є збільшення за останні десятиріччя кількості досліджень, присвячених вивченню шляхів і принципів формування терміносистем. Тим більше, що для цього були і в цілому зберігаються такі важливі об'єктивні передумови, як: 1) незначна теоретична і практична розробленість проблеми формування нових терміносистем; 2) утворення галузевих терміносистем на межі декількох галузей знань і сфер діяльності; 3) поява значної кількості нових термінів за одночасного "відмирання" частини колишньої термінології [3, с. 21].

Аналізуючи комерційну терміносистему, необхідно брати до уваги, що терміноодиниці, залучені із суміжних дисциплін, частково підлягають у новому для себе середовищі суттєвим трансформаціям, найголовнішими з яких є звуження, тобто спеціалізація, розширення оцінювальних конотацій і навіть повне семантичне перетворення із збереженням звукової та графічної форм.

Цей аспект формування терміносистем набуває особливого значення при вивченні питання про джерела їх поповнення, тим більше що на це питання не існує єдиного погляду. Одні дослідники, наприклад Є. Н. Толікіна, вважають, що терміни створюються в межах самих терміносистем, інші, наприклад С. В. Гриньов, виходять із того, що будь-яка терміносистема водночас із розвитком конкретної галузі знань розширюється та збагачується новими термінами за ра-

хунок запозичення з галузей-донорів [3, с. 23].

Структура різних спеціалізованих терміносистем, окрім певних особливостей, характеризується й деякими спільними рисами. Зокрема, в їх межах доцільно розрізняти загальнонаукові терміни, які номінують основні поняття, спільні для всієї наукової сфери (наприклад, *contract*, *compromise*, *barter*), і терміни, які одночасно використовуються в декількох областях знань або сферах діяльності (наприклад, термін *accumulation* широко застосовується в таких галузях знань, як фізика, геологія, біологія, медицина, економіка, політика та ін.). Окрім цих двох груп термінів до спеціалізованих терміносистем неодмінно належать абсолютні терміни, які саме і є відмінною рисою кожної терміносистеми – корпусом спеціальних термінів, які номінують специфічні для кожної конкретної галузі знання реалії, поняття, категорії.

Не менш суттєвою особливістю галузевих терміносистем, що формуються, є й певний алгоритм відбору мовних засобів. Як підкреслює В.В. Лейчик, не підлягає сумніву, що вивчення наявних у терміносистемі номінативних одиниць дає змогу відкрити не тільки нові системні закономірності їх створення і використання, але й вивчити механізми формування терміносистем [5, с. 81], оскільки, створюючи нові поняття, продуцент певної галузі знань змушений мислити в межах наявних термінів, а тому вибір нових номінативних засобів зумовлений специфікою цієї галузі – терміносистеми, що складається для її обслуговування.

Іншими словами, той факт, що не існує жодної терміносистеми, в яку б не увійшли як терміни, так і слова загальнолітературної лексики, підкреслює принципово важливу закономірність: будь-яка галузева терміносистема і виникає, і розвивається на ґрунті тієї мови, носій якої намагається вербалізувати нові об'єкти і процеси реального світу, виходячи з попереднього досвіду і термінології, що вже існує.

Отже, сформовані в літературі уявлення про поняття “терміносистема” та принципи її організації, в нашому дослідженні ми будемо дотримуватися такої дефініції: терміносистема – це сукупність термінів, яка забезпечує номінацію пов'язаних між собою логічними, семантичними та іншими відношеннями основних понять певної галузі знань і сфери діяльності. Таке трактування поняття “терміносистема”, на нашу думку, не тільки відображає низку найбільш суттєвих характеристик сукупності спеціалізованих термінів, але й вказує на деякі шляхи її формування, що є особливо важливим для аналізу галузевих терміносистем, до складу яких основна частина терміноелементів залучається при спілкуванні людей, що не мають у розпорядженні готових мовних засобів для позначення раніше невідомих, а тому й неномінованих об'єктів і процесів.

Значний інтерес, зважаючи на спрямованість нашого досліджен-

ня, представляє питання функціонування та частоти вживання, зв'язок та залежність вживання комерційних термінів у авторському дискурсі за допомогою кореляційного аналізу. За словами В.В. Левицького, лінійна кореляція між ознаками передбачає, що при зростанні значень однієї ознаки (наприклад, числа значень слова) зростають чи зменшуються значення другої ознаки (частота зустрітваності слова в тексті). Якщо зростання значень однієї ознаки супроводжуються зростанням значень іншої, то отримаємо позитивну кореляцію; якщо зв'язок між значеннями ознак характеризується зворотнім відношенням, то отримаємо негативну кореляцію [4, с. 80]. Величина коефіцієнта кореляції коливається від -1 до 1. Якщо між досліджуваними ознаками немає статистичної залежності, величина коефіцієнта кореляції наблизатиметься до 0. Якщо між ознаками спостерігається сильна залежність, величина коефіцієнта кореляції наблизатиметься до 1. Отже, величина коефіцієнта кореляції вказує на ступінь зв'язку між явищами, а його знак – на характер цього зв'язку.

Існує декілька формул для знаходження коефіцієнта кореляції. Найбільш розповсюдженою є така:

$$r = \frac{\sum (x_1 - \bar{x})(y_1 - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_1 - \bar{x})^2 \sum (y_1 - \bar{y})^2}}$$

де r – коефіцієнт лінійної кореляції;

\sum – сума отриманих величин;

x_1 – значення першої ознаки;

y_2 – значення другої ознаки;

\bar{x} – середня теоретична величина значень першої ознаки;

\bar{y} – середня величина значень другої ознаки.

Проілюструємо знаходження коефіцієнта r на прикладі дослідження терміна *commerce* та його основних синонімів *trade*, *business*, *market*, *export*, *import*, *buy(ing)*, *sell(ing)*, *exchange*, *retail*, *wholesale* у романах Т. Драйзера "The Financier" та Дж. Грішам "The Firm".

Таблиця 1
Частота зустрітваності комерційних термінів
у романах двох авторів

Термін	The Financier (A1) x_1	The Firm (A2) y_1	Разом
Commerce	3	1	4
Trade	36	3	39
Business	185	64	249
Market	78	2	80

Export	0	0	0
Import	2	3	5
Buy(ing)	115	40	155
Sell(ing)	119	15	134
Exchange	53	10	63
Retail	3	0	3
Wholesale	7	0	7
Разом	601	138	739

Для автора А1 середня величина $x = 601:11 = 54.6$, для автора А2 $y = 138:11 = 12.54$.

Таблиця 2
Знаходження коефіцієнта кореляції

Термін	The Financier x1	The Firm y1	x1-x	y1-y	(x1-x) (y1-y)	(x1-x) ²	(y1-y) ²
Commerce	3	1	-52	-12	624	2704	144
Trade	36	3	-19	-10	190	361	100
Business	185	64	130	51	6630	16900	2601
Market	78	2	23	-11	-253	529	121
Export	0	0	-55	-13	715	3025	169
Import	2	3	-53	-10	530	2809	100
Buy(ing)	115	40	60	27	1620	3600	729
Sell(ing)	119	15	64	2	128	4096	4
Exchange	53	10	-2	-3	6	4	9
Retail	3	0	-52	-13	676	2704	169
Wholesale	7	0	-48	-13	624	2304	169
Разом	601	138	-4	-5	11490	39036	4315

Визначимо коефіцієнт кореляції:

$$r = 11490/\sqrt{39036 \times 4325} = 0,885.$$

Отже, дані таблиці дають змогу зробити висновок про те, що між вживанням досліджуваних термінів у проаналізованих романах письменників А1 та А2 існує позитивна кореляція між тематикою двох текстів, тому що величина коефіцієнта наближається до 1. Романи об'єднані одним семантичним полем, єдиною терміносистемою, яка складається з загальних та спеціалізованих значень термінів.

Отриманий результат має статистичну значущість, що дає підстави вважати, що частотність вживання комерційних термінів у проаналізованих романах є проявом функціонування комерційної термінології в авторському дискурсі. Перспективним вважаємо подальше дослідження комерційної термінології у різних типах дискурсу.

Література

1. Анисимова Ю.А. Системные характеристики английских юридических терминов и профессионализмов // Единицы языка и их функционирование. – Саратов, 2003. – Вып. 9. – С. 76-79.
2. Д'яков А.С, Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: КМ Academia, 2000. – 218 с.
3. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем: (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): Учеб.-метод. пособие. – М.: Акад. Проект, 2003. – 303 с.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.
5. Лейчик В.М. Особенности функционирования терминов в тексте // Филологические науки. – 1990. – № 3. – С. 80-87.
6. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіантність. – К., 2002. – 391с.
7. Depecker L. Terminology: An Autonomous Discipline? // Traduire. – 2002. – № 193. – P. 27-40.

УДК 811.111'373.46:004'42

*Р.Є. Синдега, О.М. Іваццишин,
Національний університет "Львівська політехніка",
Львівський національний університет ім. Івана Франка,
м. Львів*

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ З ПРОБЛЕМ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено дослідженню англійської терміносистеми, її структурних особливостей та функціонування у галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій. Особлива увага приділяється аналізу таких структурних типів термінів, як термінологічні скорочення, яким притаманна висока частотність використання в мережі Інтернет.

The paper deals with the research of the English terminological system, its structural peculiarities and functioning in the field of Computer Sciences and Information Technologies. Particular attention has been paid to the analysis of such important structural types of terms as terminological abridgements which are characterized by high frequency of usage in the Internet.

Наприкінці ХХ століття людство вступило у новий етап науково-технічного прогресу, який названо інформаційною революцією. В умовах кардинальних змін у всіх сферах людської діяльності, пов'язаних з глобальною комп'ютеризацією, значною мірою зросли темпи збагачення словникового складу багатьох мов, зокрема англійської, яка зараз переживає справжній “неологічний бум”. Бурхливий розвиток комп'ютерних технологій спричинив і активізацію номінативних процесів у фаховій мові цієї галузі, в результаті яких утворилась і продовжує утворюватись велика кількість термінологічних одиниць.

У даній статті представлено результати дослідження англійської терміносистеми, її структурних особливостей та функціонування у галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій. Окрім традиційних підходів до вивчення питання структури термінів, значна увага також приділяється аналізу термінологічних новоутворень у досліджуваному матеріалі.

Актуальність та вагомість такого роду досліджень в умовах глобальної комп'ютеризації не викликає сумніву, адже стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, спричиняючи збагачення відповідної фахової мови, неминуче породжує необхідність всебічного, системного та прогнозованого аналізу її реалій.

Мета даної статті – проаналізувати терміносистему мови зазначеної галузі, з огляду на закономірності їх функціонування у текстах, та здійснити структурну диференціацію термінологічних одиниць. Особлива увага приділяється таким важливим структурним типам, як терміни-скорочення, яким притаманна висока частотність використання в мережі Інтернет.

Матеріалом дослідження є як термінологічні, так і інші одиниці фахової лексики англійських текстів з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій, що дає можливість більш повного розуміння її особливостей.

Проблему структурної диференціації термінів досліджували такі лінгвісти, як Д.Х. Баранник [1], А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько [2], Є.М. Єнікєєва [3], М.П. Кочерган [4] та інші. Проте питання структурних типів та функціонування термінологічних одиниць сфери комп'ютерних наук та інформаційних технологій висвітлено недостатньо і потребує глибокого аналізу та систематизації з огля-

ду на вагомість даної проблеми в контексті сучасної глобальної комп'ютеризації суспільства.

Зазначимо, що на кожному етапі розвитку людства можна виокремити сфери життя, які розвиваються особливо бурхливо. Створення кібернетичних машин, їх удосконалення, мініатюризація спричинили формування та розвиток комп'ютерної терміносистеми, а впровадження комп'ютерів у всі сфери людської діяльності викликало перехід лексичних інновацій з вузькоспеціальної комп'ютерної мови до загальнолітературної і, врешті-решт, глобальна комп'ютеризація сприяла інтернаціоналізації комп'ютерної лексики, зокрема і її термінологічних одиниць.

За визначенням лінгвістичного енциклопедичного словника за редакцією В.Н. Ярцевої термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знань чи діяльності. Він належить до загальної лексичної системи мови, але лише через конкретну термінологічну систему [6, с. 508]. Головними вимогами до термінології, яка відповідає міжнародним стандартам, наголошує Т.Р. Кияк, є: відсутність синонімії в одній галузі, обмеження багатозначності, точність і повнота терміна, відсутність експресивності, евфонія, оптимальний рівень інтернаціоналізації та, особливо, вмотивованість термінів. Це мовне явище є актом відображення однієї або багатьох ознак предметів у його назві засобами мови, показником “виправданості” найменування [5, с. 33–34].

Важливими рисами термінів будь-якої галузі є те, що вони точно виражають поняття, процеси та назви речей, які є характерними для тієї або іншої сфери виробництва, співвідносяться з точно визначеними поняттями, спрямовані на однозначність в межах однієї терміносистеми. Одиницями комп'ютерної терміносистеми є терміни – слова або словосполучення, які мають спеціальне, строго визначене значення у комп'ютерній сфері.

З огляду на походження та функціонування комп'ютерна терміносистема складається із термінів, які можна поділити на такі групи:

1. Корелятивні терміни – терміни, що утворюються внаслідок набуття загальноновживаних слів специфічних для комп'ютерної галузі значень. У цьому випадку значення терміна є одним із значень загальноновживаного слова. Наприклад, комп'ютерний термін *file* “об'єм інформації, що має своє позначення – ім'я” сформувався на базі відповідного слова загальноновживаної лексики, яке має значення “досьє; підшиті папери”.

2. Загальнотехнічні терміни, що функціонують не лише у межах комп'ютерної терміносистеми, але й в інших галузях науки і техніки. Так, наприклад, термін *driver*, який у комп'ютерному контексті означає “програма, що керує введенням та виведенням інформації”, в інших галузях має ще більш десятка значень.

3. Спеціальні терміни, характерні лише для комп'ютерної галузі знань. Прикладом можуть слугувати такі терміни, як *cybernetics*, *gigadisc*, *hardware*, *software*. В таких випадках значення слова і значення терміна співпадають, тому що дане слово слугує лише для вираження одного спеціального поняття, тобто являє собою термін і семантика слова адекватна значенню терміна.

4. Терміни, що мають два і більше значень у комп'ютерній галузі. Так, наприклад, термін *server* є назвою комп'ютера як устрою, за допомогою якого можна з'єднуватись з Інтернетом, а також програми, що забезпечує цей процес.

Комп'ютерна лексика англійської мови має специфічні особливості. Одна з них – притаманність окремим термінам образності. Хоча в цілому науково-технічні терміни характеризуються стилістичною нейтральністю, окремі комп'ютерні терміни мають яскраво виражений відтінок образності, наприклад, термін *mouse*, що позначає устрій для регуляції пересування курсору, зовні дійсно нагадує мишу, а назва програми *Windows* базується на схожості принципу надання інформації у вигляді вікон на дисплеї комп'ютера.

Наголосимо, що задля вірного тлумачення та перекладу будь-якого терміна, зокрема комп'ютерного, необхідно знати семантичні особливості, які відрізняють його від загальноживаних слів, особливості контекстуального функціонування цієї одиниці. Важливе значення має і розуміння особливостей його структури.

На основі аналізу текстів з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій виділяємо наступні структурні типи термінологічних одиниць:

– прості – *file* “об'єм інформації, що має ім'я”, *disk* “кругла пластина з магнітним шаром для зберігання інформації”, *program* “комп'ютерна програма”;

– складні – *holist* “перелік адрес, які треба зберегти для майбутнього”, *keyword* “ключове слово”; *bottleneck* “критичний елемент, що обмежує продуктивність системи”;

– терміни-словосполучення – *burst speed* “найбільша швидкість, з якою пристрій може працювати”; *fire button* “кнопка для запуску програми”; *address map* “відбиття логічних та фізичних адрес”.

– терміни-скорочення – *CAD (Computer-Aided Design)* – САПР (система автоматизованого проектування); *CLS “Clear Screen”* (клавіша, що виконує наказ “очистити екран”).

Як засвідчили результати аналізу останньої групи термінологічних одиниць, у досліджуваних текстах найчастіше зустрічаються терміни-акроніми та терміни-аббревіатури:

– акроніми – *ALGOL (Algorithmic Language)* – Алгол; *LISP (List Processing)* – Лисп; *FORTRAN (Formula Translation)* – Фортран.

– аббревіатури – *PC “personal computer”* (мікроЕОМ, персональ-

ний комп'ютер), *VR* “*virtual reality*” (світ, штучно створений за допомогою комп'ютерної техніки).

Мові комп'ютерних наук та інформаційних технологій притаманне широке вживання як таких скорочень, що увійшли до мови і зафіксовані у словниках, так і авторських, оказіональних, що створені лише для конкретного випадку і зафіксовані лише в одному тексті. За нашими спостереженнями у досліджуваних текстах скорочення іноді становлять 50 % усіх слововживань та 15% термінологічного складу.

Часте використання скорочень у текстах з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій, на нашу думку, є наслідком прагнення до економії мовних засобів. Серед скорочень, що є одиницями комп'ютерної терміносистеми, можна виділити, наприклад, аббревіатури *PC* – *personal computer* (персональний комп'ютер), *VR* – *virtual reality* (світ, штучно створений за допомогою комп'ютерної техніки); акроніми: *CLS* – *Clear Screen* (клавіша, що виконує наказ “очистити екран”); *TELEX* – *teletypewriter exchange* (телекс), *DIVOL* – *digital-to-voice translator* (переклад цифрового коду на мовлення); скорочення, що являють собою перші склади слів: *DEL* – *delete* (клавіша, що призначається для ліквідації знака), *INS* – *insert* (клавіша для вставки символу), *avail* – *availability* (коефіцієнт готовності); скорочення, що являють собою “стислі” утворення, наприклад, *cnsl* – *console* (пульта управління), *comptr* – *comptometer* (комптометр), *TPWR* – *typewriter* (пристрій для друкування). Скорочення слова *electronic* до літери *e* зустрічається у термінах *e-mail*, *e-cash*, *e-data*.

Зазначимо, що скорочення є ширшим поняттям, ніж акронім або аббревіатура. Скорочення є способом словотвору, суть якого полягає у відсіканні частини основи, що або збігається зі словом, або є словосполученням, об'єднаним загальним змістом. Скорочення прийнято класифікувати на лексичні й графічні. До лексичних відносять усічені слова (*clipped or stump words*) і акроніми (*initial words or acronyms*). Скорочуватися можуть будь-які фрагменти слова незалежно від морфемних границь.

Для утворення термінів-акронімів (від грец. акрос – “найвищий, крайній”) використовують частини слів, що входять до складу термінологічних словосполучень, наприклад *ALGOL* (*Algorithmic Language*) – Алгол; *LISP* (*List Processing*) – Лисп; *FORTTRAN* (*Formula Translation*) – Фортран.

Акроніми стали настільки популярними, що їхня кількість виправдала публікацію спеціальних словників, до складу яких увійшли скорочення, які вживаються як у загальнонавчальній лексичній, так і в окремих фахових мовах. Вони становлять особливий інтерес, тому що ілюструють роботу лексичної адаптивної системи мови.

Специфічно англійським підтипом скорочень є напівскорочення,

тобто комбінації акроніма одного члена словосполучення із повною основою іншого. Наприклад: *A-bomb* – *atomic bomb*, *V-day* – *Victory Day*, *I-frame* – *Informational frame* (інформаційний кадр), *C-BASIK* – *Commercial BASIK* (Бейсік для комерційного живинання). Слід також звернути увагу на такі способи утворення скорочень, як:

а) використання приголосних (першої і останньої або першої, середньої і останньої) для скорочення слова: *ctr* (*centre*), *fwd* (*forward*), *jr* (*junior*), *shtg* (*shoetage*), *rqs* (*requirements*), *ppd* (*prepaid*), *rdbl* (*readable*), *rd* (*read*), *ctg* (*cotangent*), *hgt* (*height*);

б) використання початкового складу: *libs* (*liberals*), *dept* (*department*), *nukes* (*nuclear weapons*), *recd* (*received*), *intrpt* (*interrupt*), *inval* (*invalid*);

в) утворення змішаних скорочень: *ALGOL* (*Algorithic Language*), *ATM machine* (*automated teller machine*), *E-mail* (*Electronic mail*), *M-way* (*Motorway*).

На відміну від акронімів, для утворення абревіатур використовуються лише перші літери слів, що входять до складу початкових термінологічних груп: *FOB* – *free on board*; *ASAP* – *as soon as possible*. Абревіатура (лат. *Abbrevio* – скорочую) утворюється з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття. Вони вживаються як в усній, так і писемній мові.

Зазначимо, що окрему групу абревіатурних скорочень складають абревіатури, що виникли під час листування у всесвітній мережі Інтернет (Інтернетабревіатури). Найбільш поширені з них такі: *BTW* – *By The Way* (до речі); *BOT* – *Back On Topic* (повертаючись до теми спілкування); *FWIW* – *For What It's Wozth* (справжня ціна); *FYI* – *For Your Information* (до вашого відома); *GIGO* – *Garbage In Garbage Out* (за що купив за те і продав); *HTH* – *Hope This Helps* (сподіваюся, це допоможе); *IBTD* – *I Beg To Differ* (вибачте, але я з вами не згоден); *ICQ* – *I Seek You* (я шукаю вас); *IWM* – *If It Were Me* (що до мене); *IMCO* – *In My Considered Opinion* (за моїм переконанням); *IMHO* – *In My Humble Opinion* (на мою скромну думку); *KISS* – *Keep It Simple Stupid* (будь простіше); *LOL* – *Laughing Out Loud* (від душі сміюся); *NRN* – *No Reply Necessary* (відповідь не обов'язкова); *OBTW* – *Oh, By The Way* (о, до речі); *OTOH* – *On The Other Hand* (з іншого боку); *PLS* – *Please* (будь ласка); *RBTL* – *Read Between The Lines* (читати між рядками); *TAFL* – *Take A Flying Leap* (відсилаю повітряний поцілунок); *TIA* – *Thanks In Advance* (ззадалегідь спасибі); *TKVM* – *Thank You Very Much* (дуже дякую).

Скорочення доволі часто використовуються в діловому електронному спілкуванні, наприклад: *cc* (*carbon copy* – копія); *RSVP* (абревіатура французького вислову *repondez s'il vous plait* – прошу відповісти); *ASAP* (*as soon as possible*) – якнайшвидше. Останнім часом почали широко використовуватись скорочення з літер і цифр для ви-

раження слів і навіть, цілих фраз, які співпадають за звучанням із назвою літер і цифр: *IOU – I owe you; O2 – you too; R – age; 4U – for you; B2B – business to business; B4U – before you; ICQ – I seek you; 4X – forex (foreign exchange)*).

Важливо пам'ятати, що процес перекладу відсутнього в словниках і довідниках скорочення виконується в два етапи, першим з яких є дешифровка скорочення, тобто виявлення початкової англійської форми або корелята. Другим етапом є передача корелята засобами української мови, тобто пошук еквівалентної української форми, яка найточніше передає виявлений зміст.

Таким чином, дослідження текстів з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій засвідчило, що швидкий розвиток новітніх технологій сприяв зростанню динаміки розвитку фахової мови даної галузі та виникненню нової лексики, серед якої значне місце займають термінологічні одиниці. За нашими спостереженнями, збагачення терміносистеми цієї галузі найяскравіше проявляється у утворенні нових термінів-акронімів та термінів-аббревіатур, які значно випереджають інші види термінотворення. Відображаючи роботу лексичної адаптивної системи мови, скорочення викликають найбільшу зацікавленість у дослідженні структурних типів як термінологічних, так і інших лексичних одиниць фахової мови досліджуваної галузі. Їм притаманна висока частотність використання та максимально стисла форма, яка найповніше відповідає вимогам стрімкого розвитку комп'ютерних технологій. Особливістю комп'ютерних термінів є те, що вони, на відміну від інших технічних термінів, у результаті інтенсивного та глибокого проникнення комп'ютерної техніки у всі сфери життя суспільства, швидко втрачають вузькоспеціальний характер функціонування та стають здобутком загальноживаної лексики.

Література

1. Баранник Д.Х. Семантична структура термінологічного сполучення (на матеріалі терміносистеми авіаційної та ракетно-космічної галузі) // Тези доп. міжнар. конф. "Сучасні пробл. термінології та термінографії". – К.: Вид-во КМУЦА. – 2000. – С. 31–33.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім "КМ Academia", 2000. – 218 с.
3. Єнікеева Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову // Науковий вісник. – Суми: Вид-во СумДУ. – 2001. – № 5. – С. 54–59.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавн. центр "Академія", 2004. – 368 с.

5. Кияк Т.Р. Про засади формування сучасної української термінології // Тези доп. міжнар. наук. конф. “Пробл. української науково-технічної термінології”. – Львів.: Вид-во Львів. політех. ін-ту. – 1993. – С. 13–15.

6. Лингвистический энциклопедический словарь / За ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

7. Черепанов А.Т. Англо-русский словарь по компьютерным технологиям, информатике, электронике и связи. – М.: Изд-во “Рус. Яз.”, 2000. – 496 с.

УДК 801.111

Ю.О. Соболь,

*Запорізький Національний технічний університет,
м. Запоріжжя*

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ МОВИ І МОВЛЕННЯ

У статті досліджуються особливості функціонального стилю наукового викладу, аналізуються стильові прийоми на різних мовних рівнях.

Stylistic features of scientific speech are being investigated in the article; stylistic means on different language levels are being analyzed.

У час бурхливого науково-технічного розвитку стан дослідженості стилістичних особливостей наукового викладу є одним із актуальних і пріоритетних питань лінгвістики, оскільки він визначає і безпосередньо впливає на розвиток наукової думки в країні, пристосованість досліджуваної мови до точного викладу науково-технічних знань, інтелектуальний і вербальний рівень авторів наукових текстів.

У даній роботі ми спробуємо з'ясувати, які мовні параметри визначають функціональний стиль науково-технічної мови. Головін справедливо вважав, що “Стилі мови – це структурно-функціональні варіанти, співвіднесені з типами соціальної діяльності, що відрізняються між собою стійкими системами особливостей у виборі і застосуванні мовного матеріалу” [5, с. 233]. Функціональний стиль фактично визначається певними імовірностями використання мовних одиниць і категорій, які є достатніми для впізнання людьми на інтуїтивному рівні сприйняття мови. (там же).

Оскільки функціональний стиль мови не можливо уявити поза

функціонування мови, тобто мовленням, слід звертати спеціальну увагу на особливості стилістичних прийомів на рівні мови і мовлення. У порівнянні з функціональними стилями мови функціональні стилі мовлення є менш стійкими типами мовної організації, які співвіднесені з ситуацією спілкування, оцінною діяльністю свідомості, жанрами літератури, особливостями авторського стилю, тощо [5, с. 234]. Традиційно стильові прийоми визначаються як засоби передачі не тільки денотативного, але і конотативного, експресивного значення висловлювання. Однак особливістю науково-технічних текстів і усних, і письмових, є якщо не повна відсутність, то суттєва зниженість емоційно-експресивного компоненту, тому стилістичні особливості диктуються в першу чергу прагматикою тексту, свідомим добором мовних засобів різних рівнів, що свідомо добираються автором, відправником тексту для впливу на отримувача. “Прагматичні відносини мають першорядне значення для обох учасників мовної ситуації – того, що передає, і того, що приймає інформацію.” [4, с. 243-244]. Зумовлений прагматикою екстралінгвістичної ситуації добір мовних засобів забезпечує правильне вираження змісту висловлення, його розуміння, оцінку і вплив на отримувача і здійснюється за допомогою загальнолітературних мовних ресурсів.

Різні автори вирішують питання, чи існує єдиний (уніфікований) науковий стиль, чи кожний з під стилів має свої індивідуальні ознаки. Так, О.О. Лаптева вважає, що “система мовних засобів (не включаючи термінологічну лексику) збігається й у статті по структурній хімії... і в статті по мовознавству” [8, с. 74]. Щодо термінології, то Р.А. Будагов наполягає: “спеціальні термінологічні лексикони породжуються самою спеціальною дисципліною і відносяться більш до самої науки, ніж до мови” [3, с. 73]. Г.А Вейхман, Д.Е. Розенталь, навпаки, поділяють науковий стиль на науково-технічні підстили, але вказують на те, що підстили розрізняються головним чином термінологічною лексикою і фразеологією, але мають спільні граматичні, словотворчі особливості [8, с. 72]. Сьогодні вчені так і не дійшли спільної думки щодо майбутньої тенденції розвитку наукового стилю: чи буде цей стиль однаково придатним для будь-якої галузі знання, досить монолітним, чи, навпаки, буде розподілятися на підстили з особливими синтактико-стилістичними і композиційними рисами, найбільш оптимальними для певної сфери спілкування.

Для науково-технічного стилю характерними рисами вважають композиційну організацію тексту, логічну послідовність, експліцитність, чіткість, точність, повнота, неемоційність, узагальненість, ясність, описовість. Усі ці характеристики функціонального стилю науки і техніки мають екстралінгвістичне підґрунтя, що вказує на комунікативні завдання наукового викладу. Разом із тим, реалізуються вони за допомогою мовних засобів, що дає можливість опи-

сувати стильові особливості наукового тексту на основі лінгвістичного аналізу. Уживання слів у точно визначених прямих значеннях, велика кількість наукової термінології, низький рівень емоційного забарвлення, вигуків, розмовних дієслів з постпозитивними елементами, синтаксична завершеність і точність, широкий вжиток неособових і пасивних форм дієслова складають ознаки наукового стилю за М.Д. Ковалем і Ю.М. Скребньовим [8, с. 58].

Обмежений обсяг даної роботи не надає можливості провести детальний аналіз досліджуваного функціонального стилю, тому ми були вимушені обмежитися аналізом лише основних мовних ознак на морфологічному, лексичному, фразеологічному і синтаксичному рівнях. Для завдань точного і повного охоплення сукупності мовних ознак наукового функціонального стилю одним з найбільш прийнятних вважається запропонований О.С. Ахмановою і М.М. Глушко метод симптоматичної статистики, в якому береться до уваги як план мови, так і план мовлення [2, с. 26].

На **морфологічному** рівні були виділені такі особливості: неособові форми дієслова (близько 50% всіх форм дієслова), велика кількість форм пасиву, риторичні питання, часте вживання особових дієслів в часових формах (Present, Past, Future Indefinite; Present, Past Perfect – Active and Passive), поширене вживання прислівників на –ly (e.g. significantly). Використання Present і Future Indefinite у науковій літературі має швидше атрибутивний характер, ніж часовий. У реченні “Water boils at 100°C” мова ведеться не про час чи залежність від нього. Дія є постійною ознакою предмета. Таким чином, граматична форма часу у науковому стилі часто передає не часові, а смислові відношення, що вказує на прагнення підвищити інформативність наукового тексту не тільки за рахунок лексики, але й граматики. Заслужують на увагу і такі граматичні явища наукового стилю: широке вживання множини іменників (oils, steels, gears...), використання прийменника of для передачі гіперонімічних (видо-родових) відносин (grade of steel), вживання еліпса (Perfect Continuous замість Perfect Continuous Tense), скорочення (emf – electro motive force, CAD – computer-aided design), поширеність атрибутивних сполучень (table-top computer), прикметників в постпозиції (results obtained), інфінітива в функції визначення (the problem to be solved) [6, с. 116-117], опущеність артикля [7, с. 54].

На **лексичному** рівні фіксується дуже високий рівень вживання допоміжних слів (не менше третини всіх слів текстів), що, скоріш за все, можна пояснити їх роллю у оформленні логічних зв'язків у наукових текстах, у об'єднанні окремих частин у ціле. Впадає в око і підвищена номінативність наукового тексту (іменні частини мови складають до 50 % від загального числа лексичних одиниць). І.В. Арнольд пояснює це явище так: “Перевага в науковий стилі на-

живних, а не дієслівних конструкцій дає можливість більшого узагальнення, усуваючи необхідність вказувати час дії” [1, с. 263]. Номінативність наукової мови виявляється у вживанні іменників в атрибутивній функції (temperature resistance test), заміні прислівників прийменниково-іменними сполучниками (easily – with ease), витисненні дієслів дієслівними прикметниками з прийменниками (to be destructive of).

За функціонально-стилістичною забарвленістю лексики наукових текстів поділяється на загальнонавчальну, термінологічну і загальнонаукову. Перша категорія лексики представлена в текстах найбільш чисельно, але характеризують науковий текст як такий більше термінологічна і загальнонаукова лексики. Термінологічна лексика має досить чітке визначення. Термін – це слово, яке є дефініцією поняття, явища, предмета, використовується в певній галузі знань і включено у терміносистему. Зрозуміло, що наявність термінів сигналізує про науковий характер мовного утворення. Менш дослідженою є загальнонаукова лексика, границі її доволі розпливчасті. Деякі слова загальнонаукової лексики набувають в наукових текстах специфічне значення, властиве лише науковій прозі. Так, Differentiate (диференціювати) як термін означає: 1) “вирішувати проблему частинами, 2) знаходити диференціал”. У загальнонауковому значенні: “вирізняти об’єкт одного класу за ознаками, які характерні для кожного об’єкту”. В загальному значенні: “розрізнявати”. Отже, потрапляючи в систему загальнонаукової лексики, отримують специфічні лексичні значення, і хоча їх значення не являються термінологічними, вони відрізняються від значення, яке це ж слово має в загальнолітературній мові. До загальнонаукової лексики відносяться слова, які лежать в основі наукової дедукції, передають відправні образи поняття різних наук, напр. element, sestem.

На **фразеологічному рівні** аналіз наукових текстів свідчить, в першу чергу, на неідіоматичність фразеологічних одиниць (in accordance with, to sum up, to take into account). Разом з тим зустрічаються і образні терміни-словосполучення (bastard file – драчовий напилок), стійкі комплекси (electric current). Низьку насиченість науково-технічних текстів ідіомами можна пояснити тим, що експресивно-образні фразеологічні одиниці загальнолітературної мови можуть утворювати в уяві читача небажані асоціації і відволікати від суті описуваного явища, тобто порушувати вимоги суворості логічності і формалізованості, що висуваються до наукового викладу.

На **синтаксичному рівні** – на рівні речення – спостерігається тенденція до більш поширених і довгих речень. А.Л. Пумпянський стверджує, що “...у середньому речення в наукових текстах в 1, 7 разів довші, ніж у художній літературі” [7, с. 14]. Статистика свідчить, що прості поширені речення складають до 38% від загального числа,

складнопідрядні (переважають речення з причинно-наслідковими зв'язками) – 46%. Така кількість поширених речень пояснюється тим, що основна функція наукового тексту є опис, а переважна частота причинно-наслідкових речень пояснюється необхідністю логічності, доказовості і послідовності наукового викладу.

Підводячи підсумки цього дослідження, можна дійти висновків, що науковий стиль – це функціональний стиль літературної загальнонаціональної мови, який, як і інші стилі, формується переважно за рахунок нейтральних одиниць літературної мови, які у кожному з стилів мають певні закономірності і ймовірності свого використання, та відносно невеликої кількості стилістично-забарвлених мовних засобів (напр., термінології). Багато стилістичних прийомів наукового викладу є продиктованою прагматикою наукових текстів. Стиль не є чимось сталим, він постійно змінюється відповідно до змін у мові, суспільстві та науці. Тому подібні дослідження не втрачатимуть свою актуальність ні для лінгвістів, ні для науковців, ні для перекладачів науково-технічної літератури.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Ахманова О.С., Глушко М.М. Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 180 с.
3. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили. – М.: Высшая школа, 1967. – 376 с.
4. Глушко М.М. Организация научного текста в свете системности его прагматических, семантических и синтаксических характеристик. / В кн.: Лингво-стилистические исследования научной речи. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1989. – С. 224-244.
5. Головин Б.Н., Березин Ф.М. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1987. – 416 с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. – м.: Высшая школа, 1990. – 250 с.
7. Пумпянский А.Д. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык. – М.: Наука, 1965. – 304 с.
8. Особенности стиля научного изложения. – М.: Наука, 1975. – С. 248-288.

Н.М. Соевтіс,
Національний університет "Острозька академія",
м. Острог

ЗАПОЗИЧЕННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛЬСЬКІЙ АНІМАЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті досліджуються українські лексичні запозичення в польській анімальній лексиці. Аналізується етимологія назв, час фіксації в польській мові. Звертається увага на особливості та специфіку функціонування запозичень у польській та українській мовах. Досліджується адаптація українізмів до норм польської літературної мови.

This paper is devoted to Ukrainian loan-words in the Polish animal lexicon. The etymology of names, time of fixing in Polish is analyzed. It is paid attention to features and specificity of loan-words functioning in Polish and Ukrainian.

Серед польських назв тварин зафіксовано чимало українських лексичних елементів. Перейманню, а згодом і запозиченню українізмів у польську мову сприяла територіальна суміжність двох країн, тісні господарські зв'язки.

Українські запозичення в польській анімальній лексиці не були предметом спеціальних досліджень. Принагідно до цієї тематики зверталися Т. Мініковська у монографії "Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w." [4] та Г. Риттер "Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku" [6].

Метою нашого дослідження є виявити українські запозичення серед польської анімальної лексики, яка функціонувала в польській літературній мові, з'ясувати шляхи проникнення та особливості використання українізмів.

Основним джерелом дослідження слугували: словник польської літературної мови за ред. В. Дорошевського [SJPD], словник польської літературної мови за ред. М. Шимчака [SJPSZ], так званий Варшавський словник [SW] та інші.

Для виділення українізмів використовуємо фонетичні, граматичні критерії, а також семантичний, територіальний, часовий та лексичний критерії.

Серед аналізованих українських лексичних елементів виділяємо суто українську лексику, спільнослов'янську, активізовану в польській літературній мові під впливом української, а також слова, запозичені українською зі східних та інших мов.

До найдавніших запозичень, які фіксуються в польській мові в XV ст., належать: *chomik*, *klacz*, *łoszak*. *Chomik* (*Cricetus cricetus*) – невеликий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защічними мішками, шкідник польових і городніх культур [SJPD, 1, 893]. Пол. *chomik* походить від укр. хом’як, етимологія якого неясна. Деякі дослідники виводять з пол. *(s)komiti ‘стискати’, інші зіставляють з дав.-іран. *hamaēstar* “той, що падає на землю” [4, с. 35; СФ, 4, с. 260]. Слід зазначити, що ця назва засвідчується в “Хроніці минулих літ” [Срезневский, 3, с. 1383]. У польській мові *chomik* “кріт” вперше нотується у львівських судових записах з 1498 року [6, с. 54]. У польській мові XVI ст. – лише двічі у творах М. Рея: “*Kruk włąpił Chomieka*” [4, с. 34]. С. Грабець пол. *chomiek* (*chomik*), яке використовує М. Рей, виводить з укр. хом’як. Зміна *a* ≥ *e* пов’язується з переходом “*a* – *e*” на ґрунті західноукраїнських говірок [3, с. 33]. Т. Мініковська, досліджуючи українські запозичення в польській мові XVI ст., *chomiek* вважає українізмом, це підтверджує і фіксація в говірках: південний схід та південь Польщі [4, с. 34]. С. Лінде подає приклади з творів письменників XVIII ст., які походять з етнічних українських та білоруських територій: М. Дудзінського, К. Клюки, Р. Ладовського [SJPL, 1, с. 256]. Завдяки активному використанню в говірках, а також у творах на біологічну тематику назва проникає в сучасну польську літературну мову і функціонує зі значеннями: а) (*Cricetus cricetus*) “невеликий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защічними мішками, шкідник польових і городніх культур”: “*Z podziemnej nogy wysunął się gruby i pękaty chomik, rozejrzał się po polu i drobnym krokiem zaczął posuwać się po rżysku, zbierając opadłe ziarna*”); б) перен. ‘людина, яка нагромаджує запаси’ [SJPD, 1, с. 893]. Фонетичні варіанти: *chomiak*, *chómek*, *chómik* [SW, 1, с. 291]. В українській мові фіксуються значення “невеликий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защічними мішками, шкідник польових і городніх культур”, перен. “незграбна людина” [СУМ, 11, с. 124].

Пол. *klacz* “самка коня, кобила” < укр. кляча, яке виводиться з псл. **klękja* “ломака, колодка, ковінька”, можливо, ця назва була перенесена на тварину через незграбну ходу [ЕСУМ, 2, с. 471]. Г. Риттер вважає, що псл. назва **klękja* зазнала значеннєвої еволюції: 1) “крива ломака чогось (дерева)” → 2) перен. “ноги (криві)” → 3) “кінь (кульгавий)” → 4) “кобила” [6, с. 67]. Автор стверджує, що значення “кульгавий, поганий кінь” відоме з XIV ст. в російській мові, а в українській більше поширилось значення “кобила”, яке запозичено в польську мову [6, с. 67]. І.І. Срезневський засвідчує кляча з 1378 року [Срезневский, 3, с. 141]. Вперше в польській мові фіксується з 1471 року у львівських судових записах [4, с. 71; SES, 2, с. 182]. У польській мові XVI ст. *klacza* засвідчується рідше (п’ятнадцять ра-

зів), ніж *kobyła, kobyłka*, однак у XVII ст. ці слова стають синонімами [6, с. 67]. У польській мові XVII ст. засвідчуються форми *klacza* і *klacz*. Слід зазначити, що у XVIII ст. почала переважати форма *klacz*, але обидва варіанти збереглися в польських говірках [6, с. 66]. На українське походження вказує фонетика: “а < к”. В. Дорошевський у словнику подає приклад з твору Ю. Словацького: “Czekaj tu; ja ci każe klacz osiodłać tęgą” [SJPD, 3, с. 695]. У сучасній польській мові збереглося значення “самка коня, кобила” [SJPD, 3, с. 695].

Пол. *łoszak* запозичено з укр. лоша, лошак, яке є давнім запозиченням з тюркських мов, чув. *laša* “кінь” споріднене з тур., крим.-тат., карач. *alaša* “кінь” [ЕСУМ, 3, с. 296]. В українській мові лоша має значення “маля коня”, лошак – “молодий кінь” [СУМ, 4, с. 551]. Словник старопольських власних назв подає з XV ст. [SSNO, 3, с. 335]. У XVII ст. фіксується форма *łoszak* зі значенням “невеликий на зріст, але сильний і витривалий татарський кінь”: “Bierzem zá nie łosaki, (zapis z tzw. mazurzeniem) bierzem i báchmáty, By nie przyszedł latawy Kozak do utráty” [6, с. 70]. С. Лінде цитує М. Пашковського, який у своєму перекладі детальніше описує цього коня: “Konie, które Tatarowie łoszakami zowią, niewielkie są i nieokazałe, ale mocne i trwałe” [SJPL, 2, с. 660]. Таке саме значення має назва бахмат, яка також запозичена в польську мову через посередництво української з тюркських мов. На східнослов'янському ґрунті тюркізм лоша розвинув значення “молодий кінь”, що згодом поширилося в польську мову з української [6, с. 70]. У XIX ст. фіксуються лексеми *łoszak* зі значенням “молодий лось”, *łosza* “самка лося”, які функціонують у сучасній польській літературній мові [SJPD, 4, с. 312; SJPSZ, 2, с. 72]. Значення “малий кінь” В. Дорошевський кваліфікує як застаріле [SJPD, 4, с. 312]. Пол. *łoszak*, *łosza* автори Варшавського словника, В. Дорошевський, М. Шимчак вважають українізмом [SW, 2, с. 816; SJPD, 4, с. 312; SJPSZ, 2, с. 72].

Серед лексем, запозичених в XVI-XVII ст., засвідчуємо назви, коли українська мова виступала посередником у перейманні зі східних мов.

Bachmat “невисокий витривалий татарський кінь” < укр. бахмат, яке виводиться з татарської (точніше ногайської) мови, у якій пояснюється як складне слово, утворене з пахн “широкий” (перс. *pehn*) і ам “кінь”, спільнотюркського походження [ЕСУМ, 1, с. 152]. У польській мові відоме вже в XVI ст.: “Wdowy niechaj włiadaią / na Tureckie konie / Mężatki ná báchmáty” [SP, 1, с. 260]. Словник старопольських власних назв подає з 1424 р. *Bachmatowicz* [SSNO, 1, с. 75]. Вперше лексема *bachmat* нотується у львівських судових записах від 1500 р. [SP, 1, с. 260]. С. Грабець фіксує цю лексему у творах Б. Зіморовича, М. Рея та ін. і кваліфікує пол. *bachmat* як українізм [3, с. 38]. А. Брюкнер вважав, що “до нас назва прийшла з Русі, а на

Русь від самих татарів” [SEB, с. 10]. В українській мові засвідчується з XVI ст. бахмать, бахьмать зі значенням “бойовий кінь” [СУ, 2, с. 27]. Саме від татар цю породу перейняли запорозькі козаки, які згодом популяризували її в Польщі [2, 1, с. 162-163]. У польській мові розвинулось переносне значення “товста, незграбна людина”, а також відомі похідні: *bachmatowaty*, *bachmaty* (пор. українське бахматий) “обвислий, широкий, незграбний” [SW, 1, с. 80].

Bobak (*Marmota bobak*) “великий, товстий і незграбний гризун” походить з укр. бабак, яке виводиться з тюркських мов пор., тат. *boibak* [BSE, 1, с. 63; SJPD, 1, с. 582; SJPSZ, 1, с. 170]. А. Зайончковський стверджує, що це давнє запозичення в українській мові відбулося з татарської, до якої проникло з перс. *badbaht*, *bedbaht* “нещасливий”. Зміна значення і форми відбулася на ґрунті кіпчацьких говірок [7, с. 42-43]. В українській мові XVII ст. відоме зі значенням “хутро бабака”, а також як власна назва [СУ, 2, с. 4]. У польській мові відоме з XVII ст. *bobak* “*Marmota marmota*”, який був ототожнений з близьким “*Marmota bobak*”, що мешкає переважно в степах східної Європи і західної Азії, синонімічні визначення *świszcz*, *bobak*, як відмічає Г. Риттер, були перейняті з “периферійних діалектів у східну Малопольщу [6, с. 51]. С. Лінде наводить приклад з твору К. Ключки: “*bobaque naszym jest więściwym Ukraińskim i Podolskim zwierzęciem*” [SJPL, 1, с. 131]. Як бачимо, автор вказує на українське походження тварини. Автори Варшавського словника пол. *bobak* виводять з української мови, а також подають вислів “... *Spać jak bobak 'na zabój, twardo*” (про ледачу людину) [SW, 1, с. 178].

Borsuk (*Meles meles*) “хижий лісовий хутровий звір родини куницевих, що веде нічний спосіб життя” [SJPD, 1, с. 616-617] включає один вид – борсук європейський, поширений в Європі й Азії [БС, с. 34]. Пол. *borsuk* < укр. борсук, яке є, очевидно, запозиченням часів Київської Русі з тюркських мов, пор., тур. *borsuk*, яке тлумачиться по-різному: як похідні від кореня *бор “ситий, жирний” або від дієслова *бор “пахнути, смердіти” [ЕСУМ, 1, с. 235; SES, 1, с. 39]. У ст.-укр. мові відоме з 1463 року як власна назва на Волині: “... *матка н<a>ша держит отчину н<a>шу и села Манєв... Бурсуковцы*” [ЕСУМ, 1, с. 132]. У XVI ст. – зі значенням “борсуче хутро”, а також як власна назва [СУ, 3, с. 37]. І.І. Срезневський подає з 1235 року як назву частини гір у Карпатах [Срезневский, 1, с. 155]. У польській мові XVI ст. засвідчено прикм. *borsukowy* [SP, 2, с. 327]. Г. Риттер стверджує, що зі значенням “*Meles meles*” функціонувала в польській мові давня назва *jaźwiec* – збережена у великопольських, куявських говірках. У літературній мові, як і в переважній більшості говірок, назва *jaźwiec* була витіснена укр. *borsuk*, який поширюється в польській мові з XVII ст. Вперше це слово з’явилося в анонімному тексті на початку XVII ст. [6, с. 52]. Г. Риттер називає його спочатку червоноруським

регіоналізмом, який поширився на сусідні малопольські землі, а в малопольських, кілецьких, сірадзьких, шльонсько-чешинських та ін. говірках зберігається й донині [6, с. 52]. С. Лінде фіксує цю назву в малопольських джерелах XVII ст. [SJPL, 1, с. 149]. Автори Варшавського словника подають переносне значення “людина з великими щоками, сплюснутим носом, маленькими очима”, а також наводять фонетичні варіанти: *borgsiuch, borgsuch, borczuch* [SW, 1, с. 192]. В. Дорошевський подає значення, які функціонують у сучасній польській мові (*Meles meles*) “хижий лісовий хутровий звір родини куницевих, що веде нічний спосіб життя”, перен. “людина, яка любить самотність” [SJPD, 1, с. 616-617].

Бугай “племінний бик” [SJPD, 1, с. 712] походить від укр. бугай, яке є давнім запозиченням з тюркських мов; тат. [буга] бик, тур. *boğa* і ін. є звуконаслідувальними утвореннями, спорідненими з монг. *bugu* “бик”; менш імовірно безпосереднє пов’язання укр. бугай з турецькими формами [ЕСУМ, 1, с. 255]. У староукраїнській мові фіксується з 1459 року як власна назва [СУ, 1, с. 563]. В українській мові XVI ст. відоме бугай “некастрований бик”: “коровь двадцеть чотыри, бугай одень” [ССУ, 3, с. 83]. З XVI ст. – прикм. бугаєвъ [СУ, 3, с. 83]. У польській мові *buhaj* засвідчується у творах XVII ст. [6, с. 53]. С. Грабець стверджує, що пол. *buhaj* фіксується з XVII ст. у творах письменників, що походять з Галичини, як “окраїнний елемент” для зображення місцевого сільського колориту. Згодом це слово поширилося і в літературній мові [3, с. 89]. Ф. Славський теж датує це запозичення XVII ст. [SES, 1, с. 48]. У польських пам’ятках з XVII ст. переважають записи з **h** (Б. Зіморович, Ш. Шимонович). Фонетичні варіанти: *bugaj, bujak, bujał, bojk* [SJPL, 1, с. 209] свідчать про адаптацію українізму *buhaj* до фонетичних норм польської мови. Перші фіксації вказують, що лексема *buhaj* виступала синонімом до слова *bik*, лише згодом розвинулось значення “племінний бик”, яке відоме в українській мові [6, с. 53]. Г. Риттер уважає, що українізм бугай проник спочатку в східномалопольські говірки [SGP, 3, с. 61], а звідти – в польську літературну мову [6, с. 53]. У сучасних дослідженнях назва *buhaj* вживається переважно в східних польських говірках [6, с. 53]. В. Дорошевський, М. Шимчак подають значення пол. *buhaj* “племінний бик”, яке виводять з української мови [SJPD, 1, с. 712; SJPSZ, 1, с. 201]. З українських дослідників історію переймання цієї назви в польську мову докладно проаналізував Й.О. Дзендзелівський. Пол. *buhaj* він уважав одним із найчисельніших тюркізмів, “які в польську мову зайшли через українське посередництво” [1, с. 120-121]. Дослідник стверджує, що в білоруській мові та південних російських говорах це слово поширилося також з української мови [1, с. 120].

Пол. *szaban* є запозиченням з укр. чабан, яке виводиться з тур., крим.-тат. *şoban* “пастух” [СФ, 4, с. 308], а замість **o** є наслідком

української вокальної гармонії. У польській мові відоме з XVI ст. переважно у творах письменників, які походять з українських етнічних земель [SP, 4, с. 1]. Пол. *czaban* з XVI ст. фіксується в значенні “подільський віл, баран” [SP, 4, с. 1]. Як стверджує Г. Поповська-Таборська, на польському ґрунті слово згодом зазнало зміни значень: “пастух” → “великий подільський віл” → “незграбна людина” → “щось незграбне, велике” [5, с. 175]. Пол. *czaban* виводить з української мови Г. Риттер, яка стверджує, що *czaban* “великий подільський, румунський віл” походить з укр. чабан. Стада таких волів переганялися торговими шляхами з Румунії через Молдавію, Україну до Малопольщі, а далі – до Німеччини. Румунська порода, відгодована на Поділлі, відрізнялася зростом і величиною [6, с. 54, 55]. В. Дорошевський, С. Лінде цитують авторів, які походять з Галичини та Червоної Русі [SJPD, 1, с. 1087; SJPL, 1, с. 344], або подають приклади з творів на українську тематику [SJPD, 1, с. 1087]. На українське походження назви вказували А. Брюкнер, С. Грабець, В. Дорошевський, Т. Мініковська, автори Варшавського словника [SEB, с. 71; 3, с. 40; SJPD, 1, с. 1087; 4, с. 37-38].

Серед запозичень з української мови фіксуємо назву *sobaka* “домашня тварина родини собачих, пес” [SJPD, 8, с. 470]. Походження укр. собака не має задовільної етимології. Деякі дослідники виводять з іран. мови *sabāka*, інші зіставляють з тур. *köbäk* “пес” [СФ, 3, с. 702]. На ґрунті східнослов’янських мов маємо субституцію голосних, а також дисиміляцію [k...k] → [s...k] [6, с. 82]. Фіксується в польській мові XVI ст. як образлива назва християн, а також татарів [4, с. 111]. Слово *sobaka* швидко поширилося в польській мові XVII ст. зі значенням “пес”: “Już mnie tam [...] na Bieszczadach znają, Wa i ruskie sobaki na mię nie szczękają” [6, с. 81]. Відомими стають афоризми у творах С. Бірковського, Л. Опалинського, а також у збірнику Г. Кнапіуша. Автор доповнив їх зауваженнями “russogum dictum”, “russorum est”: “Domowe sobaki dopiero się kąsały, á zaraz się liżą...; Nié miészaj się siélska sobáko między dworskie” [6, с. 81]. Пол. *sobaka* фіксується з негативним значенням: “Gdyby też kto psá przy domu Zabił [...]. Przeto dla márnej sobáki Musi być artykuł táki ...; [o Kozakach] siedźże w okopie jak w klatce, przyjdzie tu nie śpiewać, ále wyć jáko sobácze...; Perfumy nosem puszcza, by jaka sobaka” [6, с. 81]. Негативне забарвлення назви *sobaka* контрастує з нейтральною назвою *pес*. Лексему *sobaka* для характеристики негативних рис людини часто використовували письменники – вихідці з етнічних українських земель: С. Бірковський, Б. Зіморович, Ш. Шимонович [6, с. 82; 3, с. 86]. З негативним значенням фіксується прикм. *sobaczy*, напр., С. Лінде подає приклад з твору С. Бірковського, який пише про еретиків: “... łby sobacze i bestyjalskie” [SJPL, 5, с. 361]. Відомі похідні назви: *sobaczyć*, *nasobaczyć* [SJPSZ 3, с. 251; SJPD, 8, с. 470].

Назва *sobaka* з нейтральним значенням тварини фіксується переважно в говірках східного пограниччя [6, с. 83]. Г. Поповська-Таборська наводить велику кількість негативних значень, які засвідчуються в кашубських говірках: *sobaka* “чарівниця”, “стара гуска”, “людина, яка постійно всім докучає” [5, с. 177].

У складі польської анімальної лексики зафіксовано такі українізми: *bachmat*, *bobak*, *borsuk*, *buhaj*, *chomik*, *czaban*, *klacz*, *łoszak*, *gosomak*, *sobaka*. Безумовно, у польських говірках таких запозичень налічується значно більше. Запозичення переймалися усним (пограничні говірки), а також писемним шляхом. Велика роль у перейманні, а згодом і запозиченні українських назв належить письменникам і ботанікам – вихідцям з українських етнічних земель, вони вводили ці назви до художніх творів, а також у власні різноманітні словники. Запозичення відбувалося переважно в XVI-XVII ст. Більшість назв цієї тематичної групи через українське посередництво запозичена з тюркських мов: *bachmat*, *bobak*, *borsuk*, *buhaj*, *łoszak* тощо. У деяких лексемах відбулися зміни в семантиці: *buhaj*, *chomik*, *łoszak*. Значна частина українізмів перебуває в активному словниковому запасі тощо.

Література

1. Дзензелівський Й.О. Українсько-польські лексичні паралелі // *Rozprawy Komisji Językowej. Łódzkie Towarzystwo Naukowe*. – Łódź, 1970. – Т.IV. – С. 119-168.
2. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У трьох томах. – Київ: Наукова думка, 1990.
3. Hrabec S. *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w.* – Toruń, 1949. – 159 s.
4. Minikowska T. *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w.* – Warszawa, Poznań, Toruń: PWN, 1980. – 172 s.
5. Popowska-Taborska H. *Z rozważań nad leksykalnymi związkami kaszubsko-ukraińskimi // Проблеми сучасної ареалогії*. – Київ: Наукова думка, 1994. – С. 174-178.
6. Rytter G. *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku*. – Łódź, 1992. – 172 s.
7. Zajęzkowski A. *Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego*. – Wrocław, 1953. – 124 s.

Словники

БС: Біологічний словник / За ред. К.М. Ситника. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. – 680 с.

ЕСУМ: Етимологічний словник української мови: В семи томах / Редкол.: О.С. Мельничук (відп. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. – Київ: Наукова думка, 1982-1988. – Т. I-III.

Срезневський: Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка: У 3-х томах. – Санкт-Петербург, 1893-1903.

ССУ: Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У двох томах. – Київ: Наукова думка, 1977-1978.

СУ: Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. – Вип. I-VII. – Львів, 1994-2000.

СУМ: Словник української мови. – Київ: Наукова думка, 1970-1980. – Т. I-XI.

СФ: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Москва: Прогресс, 1986-1987. – Т. I-IV.

BSE: Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 2000. – Т. I-II.

SEB: Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1970. – 805 s.

SES: Słowski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: PWN, 1952-2000. – Т. I-VIII.

SGP: Słownik gwar polskich / Pod red. M. Karasia. – Wrocław, 1977. – Т. I-V.

SJPD: Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa: PWN, 1958-1969. – Т. I-XI.

SJPL: Linde S. Słownik języka polskiego. – Lwów, 1954-1860. – Т. I-VI.

SJPSZ: Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1996. – Т. I-III.

SP: Słownik polszczyzny XVI wieku / Komitet redakcyjny: S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszewicz, M. R. Mayenowa, S. Rospond, S. Sasaki, W. Taszycki, J. Woronczak. – Wrocław, 1966-1999. – Т. I-XXVII.

SSNO: Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. Taszyckiego, M. Malca. – Wrocław, 1965-1987. – Т. I-VII.

SW: Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego. – Lwów, 1900-1927. – Т. I-VIII.

SWO: Słownik wyrazów obcych. – Warszawa: PWN, 1995. – 1185 s.

Список умовних скорочень

іран. – іранський
 карач. – карачанський
 крим.-тат. – кримсько-татарський
 монг. – монгольський
 перс. – перський
 п.і.-е. – праіндоевропейський
 псл. – праслов'янський
 прикм. – прикметник
 ст. – століття
 тат. – татарський
 тур. – турецький
 укр. – український
 чувас. – чуваський

*А. С. Стадній,
Вінницький національний технічний університет,
м. Вінниця*

ДЖЕРЕЛА МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ

Дослідження присвячене актуальній проблемі семасіології – конотації. Проаналізовано причини функціонування конотативних дієслів у мові мас-медіа. Встановлено, що конотативне значення емоційно-оцінних дієслів виникає внаслідок семантичної модифікації значення, словотвірними способами та у певних контекстах.

The research is devoted to the actual problem of semasiology – connotation. The reasons of functioning of connotative verbs in the language of mass media are analysed. It is determined that connotative meaning of emotionally-evaluation verbs is originated as a result of the semantic modification of the meaning, by word-formative methods and in certain contexts.

Сучасне динамічне життя зумовлює активні зміни у лексиці. Словниковий склад мови поповнюється не лише неологізмами, а й конотативними словами. Мова ЗМІ першою реагує на зміни у лексиці, оскільки відображає тенденції розвитку загальнолітературних норм української мови.

Емоційно-експресивні засоби мови мас-медіа досліджували О. А. Стишов, Н. І. Кочукова, Т. А. Коць, Н. О. Бойченко, Л. В. Мельник, Г. Б. Мінчак та інші. Явище конотації ставало предметом вивчення В. І. Говердовського, В. І. Шаховського, В. М. Телії, Й. А. Стерніна, Л. М. Васильєва. Але ще досі існує чимало нез'ясованих питань: причини та способи виникнення конотативних значень, недостатньо вивченими є структура та функції конотації, не встановлено критерії виділення та межі конотативних слів.

Метою цього дослідження є з'ясування причин функціонування конотативних дієслів на сторінках періодичних видань та джерел формування емоційно-оцінних значень.

Об'єктом дослідження є конотативні дієслова, дібрані з таких газет: “Україна молода” (УМ), “День” (Д), “Сільські вісті” (СВ), “Вечірній Київ” (ВК), “Політика і культура” (ПіК).

Конотація – компонент семантичної структури значення слова, який містить емоційно-оцінне забарвлення узуального чи оказіонального характеру.

О. А. Стишов зазначає, що “найважливішою, визначальною рисою мови ЗМІ є постійний пошук і використання нових засобів експресії

на тлі раціонального стандарту і штампів” [5, с. 22]. Які ж причини появи нових експресивних засобів у мові сучасної української преси? Мовленнєва експресія у газетно-журнальних жанрах сучасної преси не тільки поживало виклад, а й створює певний ефект емоційного впливу на читача, наприклад: *Юлія Тимошенко “пробила” закон про недоторканність ГТС* (УМ. – 2007. – 7 лютого. – С. 5); *Коли знищував Кабмін, “ламав” губернаторів і звинувачував прем’єра в державній зраді?* (Д. – 2008. – 6 грудня. – С. 1); *Хто, коли, де й з ким піде на вибори Президента, хто кого “ кине”, а хто підтримає, сьогодні говорити зарано* (Д. – 2008. – 21 серпня. – С. 2); *Також ми спробуємо з’ясувати, хто з районних чиновників “кришує” цей нелегальний бізнес* (ВК. – 2009. – 30 січня. – С. 3) тощо.

Конотативні дієслова на шпальтах газет допомагають чіткіше висловити суб’єктивну оцінку діям політичного діяча, певному явищу, факту: *Ющенко з перших же днів виявив себе дрімучим і скупим хуторянином, який намагається, подібно Кучмі, “підім’яти” під себе всі гілки влади* (Д. – 2008. – 1 листопада. – С. 8); *Ми цих виборів не хотіли – нас у них втравили* (УМ. – 2007. – 10 серпня. – С. 5); *Проте на закони начхати як банкам, так і багатьом колекторським фірмам* (ВК. – 2009. – 20 січня. – С. 6); *А майбутні коаліціанти нашкрябали всього 214 голосів* (Д. – 2008. – 11 грудня. – С. 1).

Образні слова інформують читача про мовця, передають й авторську позицію щодо певних явищ та подій, емоції та почуття, викликані діями, наприклад: *Впору замислитись, яким боком чи боками випре наш отой продаж* (СВ. – 2008. – 1 лютого. – С. 1); *Бо це тим жінкам, яким вдалося видряпатися з пекла, доводилося закликати “еліту” до моральності, а не навпаки* (Д. – 2008. – 24 грудня. – С. 4); *А наш спікер “стелиться” у Москві, щоб заробити бали* (Д. – 2009. – 15 січня. – С. 3).

Цікавим є творення загальноновживаних експресивно забарвлених дієслів, “проте для дієслів важко встановити домінантний спосіб словотворення” [5, с. 191].

На сторінках засобів масової інформації функціонують дієслова, утворені префіксальним способом словотвору, суфіксальним, префіксально – суфіксальним, а також дієслівним способом деривації: постфіксальним, суфіксально-постфіксальним, префіксально-суфіксально-постфіксальним. Найчастіше трапляються конотативні дієслова, утворені префіксальним, суфіксальним, префіксально-суфіксальним способами творення.

У мові сучасних мас-медіа функціонує чимало загальноновживаних дієслів з емоційно-оцінним забарвленням, утворених за допомогою префікса **за-**, внаслідок чого формується нове конотативне значення дієслова: **м’яти – зам’яти** “припинити щось”; **гриміти – загриміти** “потрапити куди-небудь усупереч своєму бажанню, наприклад, у

в'язницю"; **кипіти** – **закипіти** “починати пройматися яким-небудь почуттям”; **жати** – **зажати** “пожаліти”. Активізувалося творення конотативних дієслів з префіксом **про-**, які означають “досягти того, що названо твірною основою за будь-яких умов”: **пропхати**, **прорвати** (“несподівано висловити свої почуття, раптово щось зробити, наприклад, закричати”), **пропіарити**. Дієслова з префіксом **при-** об'єднані словотвірним значенням “неповнота дії”: **присісти**, **прикривати** (“захищати когось”), **примальовувати**, **прикручувати** (гайки), **приперти** та інші.

Найпродуктивнішим суфіксом творення є суфікс **-ува-** (**-юва-**), який, приєднуючись до власнеукраїнських іменникових, рідше іншомовних основ, утворює емоційно-оцінні дієслова: **сусід** – **сусідувати** (у значенні “знаходитися поряд з чимось”), **цар** – **царювати** (в економіці фірма, яка домінує на світовому ринку збуту риби), **краса** – **красуватися** (привабливо вирізнятися), **дім** – **домувати** (неологізм “тимчасово не працювати, перебувати певний час вдома”).

У мові сучасних засобів масової інформації префіксально-суфіксальне словотворення представлене невеликою кількістю конотативних дієслів. Найуживаніші дієслова з префіксом **ви-** та суфіксом **-ува-**: **вилизувати**, **висмоктувати**, **вицямкувати**, **вичавлювати**, **виборсуватися**, **висмикувати**, **викачувати** та інші. Отже, словотворення – продуктивний спосіб утворення конотативних дієслів, але мовцями ширше використовується семантичний спосіб – модифікація значення чи переносне вживання слова.

Конотативне значення завжди вторинне, первинне ж значення – денотативне. Мовознавці (В. В. Виноградов, О. С. Ахманова, А. А. Уфимцева, Д. М. Шмельов, Ю. Д. Апресян, С. І. Ніколюк) виділяють два типи вторинних найменувань: непряму номінацію, має автономну направленість, яка сприяє самостійній номінативній цінності одиниці найменування; посередню номінацію, в структурі якої необхідна опора на сигніфікат іншого найменування [3, с. 123]. Недостатньо досліджена посередня номінація.

Метафоризація – найпродуктивніший спосіб посередньої номінації, при якій поєднується логіко-потенційний і конотативний плани, тому що процес метафоризації – це завжди проблемна когнітивно-номінативна ситуація із багатьма змінними факторами. Будь-яка метафора створюється на асоціативно-образній основі [3, с. 125].

Метафоричне переосмислення – це перенос найменування з одного денотата на інший на основі їхньої схожості [1, с. 85]. Метафора виникає внаслідок порівняння явищ та дій за певною ознакою. Саме ця ознака стає внутрішньою формою нового значення, наприклад: внутрішньою формою слова “**розколотися**” у значенні “зізнатися у чомусь” є “від тиску, удару”; слова “**припекти**” у значенні “дошкуляти комусь” – “ставати нестерпним”, лексеми **обліпити** у значенні

“зайняти весь простір” – “щільно, з усіх боків”; **наварити** у значенні “отримати прибуток”, “збільшити якусь кількість грошей”; **зливати (інформацію)** – “передавати інформацію супернику, зацікавленій особі” – “з різних джерел одному адресату”; **бомбардувати** у значенні “нав’язувати, атакувати, з усіх сторін, напад на когось, що-небудь”; *Затриманий мешканець Кіровоградщини невдовзі “розколовся”, що разом зі співучасниками викрав цю картину саме в червні в Одесі* (УМ. – 2006. – 2 лютого. – С. 3); ... як народних обранців **“припече”**, *КС постановить, нарешті візьмуться до виконання своїх обов’язків, їм ніколи буде й угору глянути* (УМ. – 2006. – 20 січня. – С. 5); *Президію Верховної Ради обліпило кількадесят депутатів* (УМ. – 2007. – 7 лютого. – С. 5); *“Укрзалізниця” “наварить” на пасажирях додатково 390 мільйонів гривень за рахунок підвищення тарифів* (УМ. – 2007. – 9 лютого. – С. 1); *Тим часом хтось “злив” у інтернет вражаючі фото: Лілія Томашевська танцює стриптиз* (УМ. – 2009. – 22 січня. – С. 2); *А щодо глядачів ICTV, то їх просто-таки “бомбардували” рекламними роликами про збожеволілу Америку і про те, що “Секс і місто” – відпочиває* (УМ. – 2006. – 27 серпня. – С. 17).

Хоча як зауважує Л.П. Грибан, характерним для метафори є встановлення далеких зв’язків, і чим більша відстань між класами об’єктів, що суміщаються, тим яскравіший ефект метафори. “Між суб’єктами метафор значно частіше буває більш відмінного, ніж схожого. Схожість служить очевидною основою для переносу, але своєрідність нового значення є значно більшою мірою результатом відмінностей між позначуваними об’єктами” [1, с. 86]. Такі образні метафори трапляються й у газетному мовленні: **замочити** – “вбити”; **чесати** – “йти”, **шерстити** – “переслідувати, карати когось”; **випасти** – “бути у захваті”, **кинути, надути** – “обманути”, **відстебнути** – “дати гроші”, **приструнювати** – “тримати когось у певних межах” і т.п.: *Україна – не Росія: тут людину можна за 5 тисяч “замочити”* (УМ. – 2007. – 7 березня. – С. 5); *“Чеши звідси, поки трамвай ходять, “нашист””, – визвірився хтось із біло-синього натовпу під дружній сміх перехожих, які чули дядькові бідкання* (УМ. – 2005. – 27 грудня. – С. 8); *А якщо тепер міліція почала когось “шерстити”, то я так думаю, давно пора* (УМ. – 2005. – 27 грудня. – С. 8); *Професор Плейшнер “випав” би лише від захвату* (УМ. – 2008. – 4 червня. – С. 10); *Учорашній день став також розчаруванням для Регіонів. Їх знову “кинули”* (Д. – 2008. – 3 жовтня. – С. 4); *До речі, для жителів столиці, яких “надули” в обмінному пункті, діє “гаряча телефонна лінія”, від Головного управління НБУ в Києві та області...* (УМ. – 2004. – 28 січня. – С. 2); *Відомий у Запоріжжі бізнесмен ... “відстебнув” зі своїх статків кругленьку суму...* (УМ. – 2005. – 11 лютого. – С. 6); *Треба визнати, з цією функцією міністр внутрішніх справ упорався непогано (дається взнаки досвід Майдану?) – йому*

вдалося вчасно **приструювати** охочих до пустих розмов колег по цеху (Д. – 2008. – 12 листопада. – С. 6). Отже, за допомогою метафори можна поєднувати несумісне, виявляючи нові асоціативно-образні властивості дієслівної лексики.

Метафора використовується журналістами з метою створення експресивного ефекту, а саме автор оцінює зображені події. В. М. Телія слушно зауважує, що мотивуюча роль внутрішньої форми як асоціативно-образного компонента конотації експресивно забарвленого значення “програмується” в самому процесі метафоризації, націленого на створення номінативних засобів емотивно-прагматичного впливу [6, с. 83].

Конотація може виникнути за допомогою різних мовних засобів, але й будь-яке слово у певному контексті може стати конотативним. “Контекст виявляє, актуалізує потрібні і створює ситуативні значення, “відтінки” і “забарвлення”. Індивідуальні, соціальні, професійні, асоціативні та інші додаються до виділеного значення. Вони не входять у мовне (системне) значення, а супроводжують його у мовленні, тексті, доповнюючи чи створюючи смисл, образ, підтекст” [4, с. 9-10]. У текстах слова впливають одне на одне, експресивність може виникати, підсилюватися, послаблюватися, нейтралізуватися, саме тому спостерігаються зміни у значеннях окремих слів, наприклад: *Сестра критично оглянула і східно запитала: “Під мене “косиш”?”* (Д. – 2008. – 6 грудня. – С. 1). Дієслово **косити**, крім прямого значення “зрізувати, стинати траву, збіжжя й та інше косяю, косаркою тощо”, переносного значення “позбавляти життя” та жаргонного “удавати хворого та неосудного, з метою уникнути призову до армії чи карної відповідальності за скоєний злочин” (*Від внеску легко “відкосити” самому, але при цьому наполягати, щоб його сплатив хтось інший*) (УМ. – 2009. – 22 січня. – С. 12) у контексті набуває нового, okazіонального значення “бути схожим на когось, наслідувати кого-небудь” з негативною оцінкою, яку підсилює прислівник “східно”. Okазіональне дієслово **засвітитися** “з’явитися, бути поміченим” виникло внаслідок модифікації узуальної семи “спалахнути, почати світитися”. Залежно від контексту конотативне значення може бути мейоративним (позитивна оцінка), пейоративним (негативна оцінка) чи амбівалентним (поєднуються позитивна і негативна): **“Засвітитилися” на ухлянні від сплати податків й інші уславлені особистості** (ВК. – 2008. – 18 листопада. – С. 7), конотативність посилюється й тим, що негативнооцінну дію виконує позитивний об’єкт “уславлені особистості”. У реченні *Тобто потреба “світитися” у рейтингах існує* (ВК. – 2008. – 11 листопада. – С. 8) конотативне дієслово має амбівалентне значення.

Отже, сучасні ЗМІ широко використовують емоційно-оцінні дієслова. Прагнення журналістів індивідуалізувати стиль, бажання бути

завжди яскравим і виразним у мові, намагання посилити дієвість і впливовість публікацій, зумовлюють пошуки нових експресивних засобів.

Література

1. Грибан Л. П. Вплив метафори на формування конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць німецької мови // Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов: Вісник Київського держ. лінгвіст. університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". – К., 1997. – Випуск 3. – С. 85-91.
2. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
3. Ніколюк С. І. Образна номінація та її антропометричність // Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов: Вісник Київського держ. лінгвіст. університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". – К., 1997. – Випуск 3. – С. 123-129.
4. Сердобінцев Н. Я. Семантическая структура слова и его коннотации // Теория слова и функционирование словарных единиц. Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов, 1981. – С. 4-25.
5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Ответ. ред. А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 139 с.

УДК 811.14.1:23'16

А.В. Степанов,

*Львівський національний університет ім. І.Франка,
м. Львів*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ДИВЕРГЕНЦІЇ І ВАРІАТИВНІСТЬ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання дивергенцій, варіативності і нормалізації терміносистеми латиноамериканських національних варіантів іспанської мови. Порушуються проблеми соціотермінології як напрямку термінознавства, що сприяє дослідженням особливостей національних варіантів іспанської мови.

The article deals with the issues of divergence, variability and normalization of the Latin American Spanish terminological

system. It touches upon the problems of social terminology, a branch of the terminological science favouring the investigation of the Spanish national varieties peculiarities.

Тракування термінології як активного учасника процесів соціальної взаємодії сприяло появі нового напрямку у сучасній термінознавчій науці, що отримав назву “соціотермінологія”. Аналіз особливостей функціонування науково-технічних термінів в латиноамериканських національних варіантах іспанської мови та дослідження явищ лексико-семантичних дивергенцій і варіативності термінології дозволять окреслити основні завдання соціотермінологічної науки. У країнах Латинської Америки історія розвитку термінології тісно пов’язана з формуванням національного суспільства та з мовною взаємодією, що виникла в результаті безпосередніх і непрямих контактів мов корінного населення та європейських мов. Так, наприклад, дослідники словникового складу латиноамериканських національних варіантів іспанської мови виділяють велику кількість термінів індіанського, африканського походження, а також термінів, етимологічні корені яких сягають різних європейських мов. Наприклад: з мови кечуа *alpaca*, *vicuña*, *pampa*, *cancha*; з мови індіанців майя *batab* (*cacique indio*), *saskab* (*tierra blanca y caliza*), *tanchucua* (*chocolate batido con masa de maíz*); з англійської мови *brecas* (*frenos*), *deal* (*trato*), *money order* (*giro postal*), *partaim* (*trabajo de tiempo parcial*); з французької *boutique* (*tienda*), *tour* (*recorrido, viaje*), *foulard* (*pañuelo; corbata de seda*); з італійської *caro*, *olio*, *allogio* тощо.

Деякі з цих спеціальних слів відображають реалії, типові для Латинської Америки, і саме тому в іспанській мові вони трактуються як запозичення. Інші запозичення витіснили власні загальноіспанські терміни. Крім цього, є випадки, коли американізми індіанського походження ввійшли до складу інтернаціональної лексики.

Не менш чисельними є гібридні утворення і кальки, які якнайкраще характеризують сутність процесів мовної взаємодії і міжкультурної комунікації. До прикладу, французька науково-технічна термінологія слугувала джерелом наступних терміносполук: *energías suaves* (*energies douces*), *efecto invernadero* (*effet de serre*), *espejo concentrador* (*miroir concentrateur*).

Бразильська дослідниця Енілде Фаулстіш стверджує, що “мовна і культурна диверсифікація латиноамериканських країн знаходить відображення в термінології, як повсякденній, так і спеціальній” [6]. Водночас з самого початку формування лексичних систем національних варіантів іспанської мови, латиноамериканська лексикографія не відкидала лексичні одиниці із спеціальним, термінологічним семантичним навантаженням, внаслідок чого термінознавство як наука володіє великою інформаційною базою, що є цінним матеріалом для

лінгвістичних досліджень в галузі термінології. Ж. Фрейша зауважує, що практично всі варіанти слововживання термінів були зафіксовані у лексикографічних джерелах або, щонайменше, відображені в офіційних виданнях та містяться у технічній документації [9, с. 47].

Говорячи про термінологію як дисципліну, яка систематизує терміни і концепти, завжди варто брати до уваги специфіку дискурсу, для якого ці спеціальні слова є характерними. Враховуючи латиноамериканські національні варіанти, можна виділити щонайменше три типи дискурсу, функціональні підстили, які є безпосередньою основою термінотворення, оскільки жодне спеціальне слово з власним лексичним значенням не може бути вжите поза межами дискурсивної ситуації, в якій він був створений без семантичних модифікацій. Спеціальні слова і терміни є невід’ємною частиною національних варіантів іспанської мови, ареал їх вживання виходить за межі суто наукового стилю.

А. Мартінес Фернандес вважає, що “мова науки і техніки в поєднанні з розмовним стилем є джерелами термінології, вживаної в професійно орієнтованому мовленні” [13]. Багато таких термінів стають “вульгаризованими”, тобто втрачають термінологічне навантаження і перетворюються у загальноновживані слова з немаркованою, нейтральною семантикою. Наприклад терміни *síntesis, análisis, argumento, concepto* спочатку втратили вузьке спеціальне значення в межах одної терміносистеми і стали загальнонауковими, а згодом ввійшли до загальноновживаної лексики.

Така втрата базового значення може бути пояснена дією різних стилістичних ресурсів, як наприклад, метафора, метонімія, еліipsis тощо. Саме ці фактори спонукають до розвитку і розширення семантики оригінального концепту. Прикладом такої продуктивності у науково-технічному дискурсі є термінологічне словосполучення *hembrioide androgenético haploide*, еквівалентами якого є терміни *cultura in vitro* і *planta de profeta* – усі терміни вживані в галузі новітніх біотехнологій стали надбанням інших стилів мовлення, зокрема публіцистичного, розмовно-побутового і художнього.

Зворотним є процес термінологізації загальноновживаної лексики [1, с. 17]. В результаті термінологізації лексема набуває, попри власне семантичне значення, нове спеціальне значення, що відповідає певному концептові в галузі науки. Наприклад, внаслідок метафоричного перенесення загальноновживані слова *el gato* – “кіт”; *la grúa* – “журавель”, набувають нових значень (відповідно “домкрат” і “кран”) і стають повноцінними технічними термінами.

Термінологія є системною дисципліною, яка готує спеціалізовані дані для вживання у науковому і технічному стилях мовлення з метою створення лексикографічних джерел, в тому числі електронних баз даних та термінологічних словників. Великою перевагою термі-

нологічної науки є те, що вона інтернаціоналізує лексичні одиниці, які належать до спеціальних підстилів мовлення різних мов світу. Таким чином запозичення з індіанських мов американського континенту (*cacao, chocolate, tomate, canoa* тощо) вийшли за межі латиноамериканського ареалу вживання і більше того – за межі іспаномовного вжитку, увійшли до лексичного складу багатьох мов світу і стали загальнозрозумілими термінами. Це має особливе значення на сучасному етапі розвитку, оскільки в умовах багатомовності комунікація повинна відбуватися швидко і ефективно.

Тому однією з основних вимог до стандартної форми є її моносемність [14; 10]. Згідно з теорією Вюрстера “мовною варіативністю є будь-яке відхилення від лінгвістичної єдності” [14; 12], в тому числі і полісемантизм. Вюрстер виділяє два типи мовної варіативності: монолінгвальну та інтерлінгвальну, причому останню він називає “універсальною синонімією” [12, с. 39]. Такий підхід не є повністю правильним, оскільки в світлі соціальної, політичної та мовної ситуації необхідним є створення уніфікованих на міжнародному лінгвістичному рівні правил терміноутворення з урахуванням специфіки національних і регіональних варіантів мов, які також є джерелами формування терміносистеми нарівні з класичними мовами та фондом інтернаціональної лексики.

Для означення поняття “варіант” необхідно окреслити поняття норми та інваріанту. В теоретичних дослідженнях з термінології концепт “норма” впродовж довгого часу вживався як рівнозначний терміну “літературно правильний вираз” і був основою при укладанні термінологічних словників, критерієм адекватності лексичної одиниці під час лексикографічної кодифікації. В той час дивергенція або варіація протиставлялася нормі та підлягала термінологічній нормалізації.

Наступні лінгвістичні дослідження в галузі термінології беруть за основу якісно інше трактування явища варіативності: функцією нормалізації терміносистеми є функція узгодження та гармонізації у соціокультурному і мовному просторі різних проявів одної форми. Врешті-решт прескриптивний підхід є в значній мірі упередженням: слововживання ґрунтується на певній авторитетній лінгвістичній думці, що один термін є кращим за інший. Такий тип відбору одиниць лексики є незручним для дослідницької роботи, яка передбачає підбір даних у розвитку і в постійній динаміці з метою їх систематизації і подальшого аналізу.

Концепт нормалізації термінології означає гармонізацію терміносистеми з загальною системою мовних знаків та з тою лінгвальною системою, до якої належить конкретний термін як одиниця терміносистеми [8]. Загальновідомим є факт, що греко-латинські основи є джерелом формування більшості науково-технічних термінів, вна-

слідок чого грецьку і латинську мови називають “концептуальним фондом деномінації об’єктів науки” [7].

Тому термін “нормалізація” трактується по-різному. На думку М.Т. Кабре термін нормалізація вживається з метою опису “акту зведення чи радше зменшення до розмірів норми” [4, с. 23]. Крім цього, слово нормалізація має два протилежних значення:

– одне, пов’язане із занепадом використання мови (нормативною вважалася мова, якою розмовляли в критичній ситуації);

– інше, пов’язане з фіксацією преференційної норми, яка вважається більш адекватною [4, с. 25].

Л. Депенкер [5, с. 31] розглядає два головні значення “нормалізація”: технічну нормалізацію, що передбачає відповідність встановленим вимогам і стандартам інструментів праці, сировини і матеріалів; така нормалізація проводиться з метою забезпечення якості продукції, що підлягає обміну чи комерціалізації. Інше значення концепту “нормалізація” передбачає власне термінологічну нормалізацію, завданням якої є опис правил виготовлення цих продуктів: виробництво вимагає такої термінології, яка би чітко позначала конкретні об’єкти і явища. Крім цього, необхідно, щоб термін вживався на позначення певного концепту протягом тривалого часу, тобто, щоб він став нормою.

Терміну “нормалізація” Депенкер протиставляє поняття гармонізації, яке, на його думку, означає приведення у відповідність термінів один з одним в межах однієї мови або різних мов світу з метою впорядкування узусу [5, с. 31].

П. Аугер зауважує, що термін нормалізація слугує виключно для позначення закріплення варіантів як шляхом саморегуляції, так і шляхом втручання певної організації з метою встановлення одного певного варіанту як нормативного [2, с. 10]. З метою ілюстрації своїх поглядів П. Аугер наводить приклади з Великого термінологічного словника Квебекської організації французької мови (*Grand Dictionnaire Terminologique de l’ Office Québécois de la Langue Française*) [2, с. 11; 11].

Вважаючи, що в мові науки і техніки форма і зміст можуть змінюватися як в синхронному, так і в діахронному зрізі, можна з упевненістю стверджувати, що жоден рівень мови, жоден її стиль не є однорідним за своєю структурою, але наділений ознаками системності і регулярності. Кожен рівень мови характеризується лінгвістичною варіативністю як комплекс варіантів, що протиставляються нормі. Ці варіанти взаємодіють між собою і за своєю суттю класифікуються на:

- 1) варіативність як процес;
- 2) варіативність як результат природної еволюції;
- 3) варіативність як зміни в комунікативній структурі.

Термінологічна єдність може набувати різних значень згідно з

функціями, які виконує кожен варіант значення у визначеному контексті. Відповідно до цього Е. Фаулстіш пропонує наступну класифікацію термінів [7]:

1) знаки, які виявляють свою функціональність у спеціальних видах мовлення відповідно до мовної динаміки;

2) варіативні одиниці, які є частиною комунікативного акту різного типу;

3) спеціальні лексичні одиниці, які є результатом мовної еволюції, і тому таку варіантну лексику варто розглядати у синхронному та діахронному зрізах.

Будь-який термін є функціональним в межах певного спеціального стилю або підстилю мовлення, оскільки він виконує спеціальну функцію вираження певного значення відповідно до контексту. Таким чином термін є варіативною одиницею, тому що він може набувати різного значення у різних контекстах чи різної форми виражаючи одне значення.

Якщо би терміни мали однакові умови вжитку, їх вважали б варіантами один одного. В такому випадку терміни мали б форми частково або повністю відмінні, проте виражали б одне й те саме референційне значення.

Нормальним вжитком є тенденція до нормалізації слововживання в мовному середовищі, в якому безпосередньо реалізується конкретний узус; на противагу нормальному вжитку виділяють нормативний узус – слововживання, що є результатом рекомендацій або розпоряджень авторитетної мовної інституції чи організації. Така організація самостійно вирішує, яким має бути “хороший, правильний вжиток” і встановлює власну норму шляхом її кодифікації у прескриптивних та нормативних документах. В цьому контексті термін “нормалізація” є двозначним: він може означати процес перетворення в нормалізовані тих варіантів слововживання, які вважалися альтернативними чи маргінальними, так і нормалізація означає процес штучного встановлення і нав’язування норми “правильного вжитку”. Для вираження останнього значення більш вдалим є термін нормативізація (тобто “надання ознак нормативності”).

Акт нормалізації терміна є більш пов’язаним з явищами корекції, уніфікації і навіть гармонізації, в той час як нормативізація нівелює механізми термінологічної варіативності, встановлюючи значення конкретного терміна як абсолютне: якщо термін X вживається в середовищі спеціалістів, термін Y має бути повністю відкинтий.

Як результат процесів дивергенцій і варіативності термінологічні варіанти відповідно до своєї лінгвістичної природи утворюють класи. Систематизація терміноваріантів є завданням науки соціо-термінології, яка займається аналізом дивергенцій термінів в горизонтальному, вертикальному і темпоральному плані на усіх рівнях

мови: фонетико-фонологічному, лексико-семантичному, прагматичному, стилістичному тощо. Іншими словами, процеси дивергенцій терміносистеми і, як наслідок, мовна диверситивність можуть бути реалізовані на трьох рівнях:

1. Усі мови є історично диверсифікованими, оскільки, згідно з законом мовних змін, стан мови в період часу 1 є відмінним від стану мови в період часу 2.

2. Кожна мова є соціально диверсифікована як внаслідок різного географічного, так і внаслідок різного соціального походження мовців.

3. Кожна мова є стилістично диверсифікованою; мовці змінюють манеру мовлення залежно від соціокультурних умов ситуації, в якій реалізується комунікативний акт.

З метою встановлення соціотермінологічних стандартів, які є невід’ємною складовою функціонування терміносистеми будь-якої галузі науки і техніки, необхідно визнати, що дослідження термінології є прямо пов’язаним з вивченням мови і вужче з типом дискурсу, в якому дані терміни вживаються. Лінгвістичний функціоналізм є адекватним підходом, який орієнтує інтерпретацію лінгвістичних явищ. Така перспектива має на меті науково описати і пояснити власне лінгвістичні явища варіативності вжитку спеціальних слів і термінополучень.

Явища варіативності відбуваються як у загальній системі мови, так і в її терміносистемі. Мова передусім йде про регулярні внутрішні дивергенції, а не про поверхневу варіативність мовних знаків. Зазвичай в системі мови варіанти ведуть себе як залежні одна від одної змінні. Розглядаючи мову науки і техніки, можна зробити висновки, що природа явища варіативності є повністю протилежною. Лексична одиниця або вираз, усталені як терміни, набувають ідеологічної ваги і трактуються як рекомендовані, або такі, яким варто надавати перевагу в процесі вжитку, а також реєструються в лексикографічних джерелах. Це класичний підхід у дослідженнях з термінології, який, на нашу думку, є правильним, проте радше бажаним, ніж реальним. Насправді, в текстах різних галузей науки і техніки семантичні дивергенції термінологічних одиниць впливають безпосередньо з дискурсивних контекстів різних рівнів і мотивуються особливостями історичного розвитку відповідного національного варіанту, мовних контактів та мовної взаємодії, специфікою регіонального вжитку та ситуацією комунікативного акту.

Соціотермінологія як новий науковий напрямок зароджується після заяв Буланже 1991 року щодо нових завдань термінології як науки: “перспективою соціальної термінології є послаблення перебільшених прескриптивних ефектів деяких нормативних пропозицій” [3, с. 25]. Через два роки Ауґер відзначає появу “нового лінгвістичного напрямку, який називається соціотермінологією, і

знаходиться на межі між соціологією мови (соціальною лінгвістикою) та лінгвістичною гармонізацією” [2, с. 53]. Як Буланже, так і Аугер відкидають прескриптивні погляди, які раніше були основою термінологічної науки.

Однак Годен в грудні 1993 року у своїй докторській дисертації “Щодо питання про соціотермінологію: від семантичних проблем до інституційної практики” [10] висловлює коментарі про соціальну орієнтованість термінології: “...соціотермінологія, як наука, яка має на меті вийти за рамки описовості, повинна займатися проблемами походження термінів, їх сприймання та введення в практику повсякденного вжитку, базуючись на дослідженнях мовлення тих, хто оперує цими термінами.... Саме тому соціотермінологія має бути наукою, що знаходиться на перетині професійної діяльності і мови” [10, с. 216].

Лексико-термінологічні дослідження середини 90-их років ХХ століття дали початок двом напрямкам соціотермінології [8]:

1) соціотермінологія як практика термінологічної роботи, яка базується на аналізі умов вжитку термінологічних одиниць в рамках функціонування мови;

2) соціотермінологія як дескриптивна дисципліна, яка займається вивченням природи термінів залежно від їх соціальної взаємодії.

Такий підхід дає можливість трактувати соціотермінологію як напрямок термінологічної науки, вирішальний при дослідженнях лінгвістичної варіативності термінів в соціальному середовищі, і, як наслідок, розглядати дивергенції термінологічних одиниць на усіх рівнях мови як результат дискурсивної прагматики.

Бачення соціотермінології як потенційного напрямку, що надає нові ефективні методи для аналізу науково-технічної термінології, сприяє розвитку лінгвістичних досліджень функціонування терміносистеми сучасної іспанської мови та її національних варіантів.

Література

1. Шелов С.Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб., 2003.
2. Auger P. La commission de terminologie de l'Office de la langue française et la normalisation terminologique // *Terminogramme*, 26-27, pp. 9-12, 1984.
3. Boulanger, J.-C. Une lecture socio-culturelle de la terminologie // *Cahiers de linguistique sociale*. pp. 13-30. 1991.
4. Cabré, M.T. La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones. Barcelona, 1993.
5. Depecker, L. Terminologie et standardisation // *Jornada Panllatina de Terminologia*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 31, 1995.

6. Faulstich E. A socioterminologia na comunicação científica e técnica // Artigos de terminologia. Coleção lingüística. – Rio de Janeiro, 2003 – N 2.
7. Faulstich E. Aspectos de terminologia geral e terminologia variacionista. // TradTerm, 7, p. 11-40, 2001.
8. Faulstich E. Variação em terminología. Aspectos de socioterminología. // I Panorama actual de la terminología. Granada, Editorial Comares, pp. 65-106, 2002.
9. Freixa J. La variació terminològica. Anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d’especialització de l’àrea de medi ambient. – Barcelona, 2002.
10. Gaudin, F. Socioterminologie. Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles. Rouen, Université de Rouen, 1993.
11. <http://www.granddictionnaire.com>
12. Lurquin, G. In Memoriam Eugen Würster. Le langage et l’homme, 1979.
13. Martínez Fernández A. I. Aproximación á variación terminolóxica do galego na didáctica das Ciéncias da Natureza. Análise socioterminolóxica // Boletín da Universidade de Santiago de Compostela. – 2004.
14. Würster E. The machine-tool: An interlingual dictionary of basic concepts. – London, 1968.

УДК 81'37:81'367:811.161.2

І.С. Тимофєєва,

Прикарпатський національний педагогічний університет

ім. В. Стефаніка,

м. Івано-Франківськ

ПРЕДИКАТИ ФІЗИЧНОГО СТАНУ В ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

У статті розглянуто семантичні компоненти, статально-орієнтовані предикати, статальні ситуації та їх різновиди.

The article deals with the semantic componets, statal oriented predicates, statal situations and their types.

Відомо, що висловлювання як особлива семантична сутність становить складний знак цілої ситуації, а саме включає в себе декілька семантичних компонентів, причому не завжди однорідних, часом таких, що поєднують риси різних семантичних типів предикатів. Так, при аналізі пропозицій подій за Т.В. Шмельовою їх характеристика реалізується за двома параметрами: за типом пропозиції (дія, стан, існування й под.) і за сферою – фізичною, психічною, інтелектуальною і соціальною. Кожен із перелічених па-

раметрів має свою систему варіювання: від найбільше визначеного, актуалізованого до невизначеного або поєданого типу. Так, у висловлюванні можуть поєднуватися семантичні компоненти стану і відношення, стану і якості, стану і дії. Наприклад: *Корній, Марія і стара мати сидять коло столу і їдять Святу Вечерю. Їм весело і радісно. На обличчях спокій, видно сяйво щастя – короткого і проходячого, але все-таки щастя* (У. Самчук) (поєднання семантичних компонентів стану та відношення);

*Щось віл почав був говорить
Да судді річ його спочатку перебили,
Бо він ситенький був*

(Є. Гребінка)

(поєднання семантичних компонентів стану і якості);

*Нехай, сину мій, ми працюємо,
Нехай цілий вік ми горюємо;
Нехай сохну я, тато горбиться,
Ти на світ поглянь, що там робиться...*

(С. Руданський)

(поєднання семантичних компонентів стану і дії).

Кваліфікація висловлювань за цими параметрами може бути несуттєвою для експерієнцера, пор.: *Болить голова, у сина температура, а у чоловіка радикуліт* (“Медицина для вас”). В даному випадку для мовця важливим є надання інформації про фізичне самопочуття членів сім’ї; кваліфікація ситуації як статальної втрачає свою першочерговість.

Онтологічний тип стану може бути виражений з різним ступенем визначеності. Так, у висловлюванні *...і їй зробилося уже на правду холодно – піт вистигає між лопаток, од нагло розверзтої довкола неї безмежної, як зоряне небо, пустелі безлюддя...* (О. Забужко) не пропонується однозначної трактовки стану, у якому перебуває експерієнцер, – фізичному чи психічному. Холод міг бути фактичним фізичним станом, а відчуття дискомфорту могло бути спричинене почуттям самотності, що є показником емоційного стану.

Визначення можливостей варіювання статальних висловлювань показало, що для різних типів речень характерні свої види предикатів; власне статальні предикати, що зазвичай розглядаються як організуючий центр статальної пропозиції, такі, як *хворий, у розпачі, спекотно, не спиться*, насправді не охоплюють всі статальні висловлювання. Для аналізу семантики висловлювання видається перспективним використання поняття категоріальної ситуації, яке розробляється аспектологічною школою [Бондарко 1984; 1987; 1999 та ін.], в даному випадку – статальної ситуації. Статальна си-

туація являє собою різновид категоріальної ситуації, що ґрунтується на семантичній категорії стану і утвореним нею функціонально-семантичному полі, тобто є типовою змістовною структурою, яка містить аспект загальної сигніфікативної ситуації, що передається висловлюванням із характерними наступними ознаками: статичністю у сполученні із тривалістю (потенційною змінністю), інактивністю суб’єкта стану, часовою дискретністю і переважною перцептивністю. Комплекс цих ознак утворює ієрархізовану структуру і може реалізовуватися у висловлюванні з різним ступенем повноти і актуалізованості, концентруватися в предикаті, окрім того, зазначені семантичні ознаки можуть компенсуватися за рахунок взаємодії з іншими елементами висловлювання.

Аналіз статальних висловлювань з опорою на поняття статальної ситуації розширює сферу дослідження, надає можливість простежити в конкретному висловлюванні взаємодію семантичних елементів різних ситуацій, виявити різноманітність типів і підтипів домінуючих статальних висловлювань, особливості їх будови. Однак оперування поняттям статальна ситуація не означає неухвалу до типів предикатів, що використовуються в статальному висловлюванні, натомість, дана методика аналізу дає змогу виділити декілька видів предикатів, що виконують у них певні функції. Власне статальні предикати містять весь комплекс ознак, притаманних статальним ситуаціям, а невласне статальні предикати – тільки їх частину, тому можуть використовуватися як в статальних, так і нестатальних висловлюваннях.

Серед власне статальних предикатів виділено три різновиди. По-перше, це типові статальні предикати, що їх докладно вивчено у працях багатьох дослідників (Т.В. Булигіна, Н.В. Гуйванюк, М.Я. Кобилянська, І.І. Слинко, О.М. Селіверстова, О.М. Вольф та ін., або так звані “ізосемічні” предикати (Г.О. Золотова), в яких поєднуються лексична та граматична категоризація стану: *холодно*, у *відчай*, (*не*) *спиться*. Для реалізації семантики стану такий предикат не потребує великих зусиль з боку мовця (вибір предиката обмежує його можливість). Натомість, для вираження нестатальної семантики потрібні додаткові умови. Наприклад: *Ох, лисичко! І холодно нам з тобою, і голодно!* (народна казка); *Я і сама була у розпачі, але що поробиш?* У наведених прикладах існує баланс між номінацією ситуації – станом та його онтологічним типом, однак належність висловлювання до статальних не актуалізована.

По-друге, для актуалізації типу ситуації, моносемічної її кваліфікації використаний так званий ситуативно визначальний тип предиката (за різними термінологіями – описовий, розщеплений, аналітичний), в якому для “таксономічної” та “тематичної” категорій (за термінологією О.В. Падучевої) існують два дискретно представлені елементи в межах одного предиката: *Важко каміння двигати*,

а під сонцем палючим захлинаєшся спрагою, але робиш, поки грижа не схопила, бо молодий... (М. Вайно). Перший елемент, який трактується як ідентифікатор стану, виражається словами *стан, почуття / чуття / відчуття, місцезнаходження; почуватися, зазнавати / пережити / відчувати* й под. У якості ідентифікатора можуть також виступати слова зі значенням зовнішнього стану: *мати вигляд (натомлений), бути (зажуреним): Тимасій мав стомлений вигляд, під його очима крилатилися сірі тіні* (Ю. Мушкетик). Другий елемент, що є складовим такого предикату, номінує онтологічний тип стану (фізіологічного, психічного та ін.) і може належати до лексем зі значенням як стану: *голод, сп'яніння, біль, втома, радість, тепло*, оцінки: *добре, погано* (пор.: *почуватися погано*), так і процесу: *перебувати в стані рівномірного руху, описувати складний комплекс, що немає однослівної номінації в мові*. Таким чином, за допомогою ідентифікатора стану мовець може репрезентувати такий “стан речей”, який як фізичний стан не сприйматиметься.

По-третє, до власне сталатльних віднесено предикати широкого значення, що передають саме семантику стану, але не чітко виражають його онтологічний тип. Це такі слова, як *мучитися (мука), страждати (страждання)* (див. В.І. Кононенко [В. Кононенко 2004, с. 27-28, 125; 22, с. 118, 121, 125, 171]), *тяжко пережити / зазнавати* й под. В них може недиференційовано наводитися фізіологічний або психологічний стан, стан позитивний або негативний, характеристика експерієнцера (особи / істоти) або предмета, наприклад.: *...на саму гадку, що в людських очах вона тепер не більше як шмата, ужита на постільку Оленці з Дмитром, її пекло всередині вогнем...* (О. Забужко). З наведеного фрагмента залишається незрозумілим, чи йдеться про фізичні чи душевні страждання, хоча більш широкий контекст скасовує невизначеність, значення предиката конкретизується, уточнюється.

Слова з широким значенням у висловлюваннях можуть виступати й без конкретизаторів (див. останній приклад), проте таке використання предиката не облігаторне, контекст обмежує його (предиката) значення, причому вибір конкретизаторів зумовлюється семною структурою предиката і надає мовцеві свободу вибору. В останньому прикладі контекстуальне уточнення відбувається шляхом причинно-наслідкових відношень (*пече всередині* – фізичне страждання, тілесна мука, яка спричинена стражданнями душевними). Мовець у такому висловлюванні може використовувати як типові, так і нестандартні розповсюджувачі: *...їй знову снився дід, і яось тяжко недобре, інакше, ніж звичайно, а до того ще й сусідський хлопець, родом придуркуватий, стривожив, прокричавши вранці через тин радісно, наче молодий півник: тітко, тітко, а до вас уночі змій у комина влетів, такий, як зірка хвостата, я сам бачив!..* (О. Забужко). Кожен з конкретизаторів є типовим для дієслова,

видається незвичним, нестандартним можливістю їх використання як однорідного ряду, що уточнює семантику предиката.

В статальних висловлюваннях функціонують предикати, котрі не можна віднести до власне статальних, оскільки вони не охоплюють весь комплекс ознак, що є характерними для семантики стану. Однак вони мають найбільш суттєві семантичні ознаки стану, а ознаки, яких бракує, компенсуються контекстом, саме тому їх можна назвати статально-орієнтованими предикатами. Для аналізу висловлювань з такими предикатами важливим є поняття статальної ситуації. Серед цих предикатів виділено підтипи, які по-різному поєднують у собі “ситуативний” і “тематичний” аспекти семантики: 1) з перевагою ситуативного компонента; 2) з перевагою тематичного компонента; 3) синкретичні.

До першого підтипу належать предикати, в яких здійснюється граматична категоризація стану, однак лексично вони не пов’язані з тими проявами дійсності, які зазвичай притаманні статальному: це безособово-предикатні слова, іменники у формі “в + місцевий відмінок”, модально-деагентивні безособові дієслова, наприклад: *Робиться навіть весело* (У. Самчук); *У небі незрушно спокійно, сонце світить, не виявляючи найменшої зміни* (У. Самчук); *О, значить, усе добре...* (В. Винниченко). Для того, щоб наведені предикати виражали семантику стану, необхідні додаткові зусилля контексту: наявність у висловлюванні давального суб’єкта (або форми “з + орудний відмінок”), часової локалізованості (іноді повторюваності) та ін. Семантика стану в реченні виражається доволі усталено, визначено. За умови порушення синтаксичних і морфологічних реалізацій статальної семантики предикат, що аналізується, набуває іншого значення і не формує статальне висловлювання. Порівняйте: *Це ніби й добре, бо означає любов козаку до роду Хмельницького, це й дуже зле, бо заважка для Юрася гетьманська булава, заважка і водночас надто легка* (Р. Федорів); *Знаємо, що й тобі у містах не зле* (М. Яновський); *Тепер уже все добре* (І. Багрянний).

До другого підтипу належать предикати, що називають явища дійсності, звичайно пов’язані зі статальною кваліфікацією, однак їх граматичний спосіб вираження припускає можливість різного тлумачення ситуації: стану або дії, стану або якості, більш складних типів. Такий предикат неможливо беззастережно віднести до статальних, він містить у собі й іншу сему: *Навіть влітку ночі в горах холодні* – сему властивості, що базується на відсутності ознаки перцептивності і наявності “раціонального” компонента у семантиці прикметника; *Петро відчував злість на брата* – сему взаємовідношення. У наведених прикладах роль контекста в реалізації тієї чи іншої семантики значуща. Контекст сприяє актуалізації семантики; пор. висловлювання з актуалізованою семантикою стану: *А там повітря*

під дотиком чути, вогке, прохолодне, мов джерельна вода (Р. Іваничук); *А Феогенові розгорялася в грудях злість на Сократа й росло невдоволення собою* (Ю. Мушкетик).

До зазначених підтипів відносяться так звані синкрети, тобто предикати, що спроможні передавати комплексну семантику, в яких сполучені семантичні ознаки є рівноправними компонентами значення і функціонують у висловлюванні як співзначення [Конецкая 1993, с. 89-99]. До предикатів-синкретів, спроможних функціонувати у статальних висловлюваннях, належать такі дієслова, як *сидіти, стояти, лежати, висіти* й под., наприклад: *СТОЯТИ, стою, стоїш, недок. 1. Бути на ногах у вертикальному положенні, не рухаючись з місця (про людину і тварину). // з ким, розм. Розмовляти, проводити час. // Бути у вертикальному положенні (про предмети). // Бути поставленим, міститися на якій-небудь горизонтальній поверхні. // Бути розташованим, знаходитися де-небудь, займати якийсь простір. // Розміщатися де-небудь певним чином (про людей, предмети і т. ін.). Стояти на заваді. 2. Не рухатися, залишатися на тому самому місці [СУМ], тобто спостерігається поєднання значень 'зберігати вертикальне положення', 'перебувати в стані спокою', а також 'знаходитися де-небудь'.*

Синкретичні предикати називають водночас декілька семантичних елементів (і цим відрізняються від предикатів з широким значенням), хоча у висловлюванні ці семи можуть актуалізуватися у різний спосіб, наприклад: *Так сумно й непорушно стоять і наслушують дерева. Тиша така велика* (У. Самчук). В даному випадку актуалізується сема "стан спокою" засобом прислівника способу дії *непорушно* з аналогічною семантикою, а значення 'перебувати у вертикальному положенні' існує, але не є суттєвим для наратора, саме тому він не використовує у висловлюванні допоміжних засобів для підсилення значення. Пор. інший тип: *Марія зупинилась на місці, де стежки розходяться. Стоїть і дивиться. В очах у неї не ясно. Напливають півки і закривають небо, дерева* (У. Самчук). Контекстне оточення, що конкретизує позу суб'єкта і протиставлення дієслів *зупинилась, стоїть* (не йде, а стоїть), актуалізують семантичний елемент 'перебування у вертикальному положенні', хоча інші семи 'перебувати у стані спокою, не рухатися', 'знаходитися в певному місці' (там, де розходяться стежки) присутні у наведеному прикладі.

У висловлюванні можуть бути актуалізованими водночас декілька сем, наприклад: *Вона стояла з санчатами на горі, розпашіла й захекана, чекаючи своєї черги з'їжджати ...* (О. Забужко). У дієслові *стояла* актуалізується сема тимчасового спокою, що означає недовготривале збереження стану речей (на користь тимчасовості стану свідчить дієприкметниковий зворот *чекаючи своєї черги з'їжджати*), семантичний елемент 'вертикальне положення

суб'єкта' очевидний, локатив *на горі* – 'місцезнаходження'.

Отже, використання поняття сталатльна ситуація надає можливості не тільки дослідити широке коло висловлювань, що передають семантику стану, але й виділити декілька підтипів предикатів, що в них функціонують, кожен з яких характеризується власною специфікою семантичної взаємодії з навколишнім середовищем, а також обслуговує різні інтенції мовця / експерієнцера, що дає змогу передавати "семантичні нашарування" висловлювання з різним ступенем визначеності / невизначеності.

Література

1. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л., 1984.
2. Бондарко А.В. Введение. Основания функциональной грамматики // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. – Таксис. Л., 1987.
3. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени. – СПб., 1999.
4. Булыгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке // Семантические типы предикатов. – М., 1982.
5. Вольф Е.М. Состояние и оценки. Оценки состояния // Семантические типы предикатов. – М., 1982.
6. Вольф Е.М. Эмоциональные состояния и их представление в языке // Логический анализ языка: Проблемы интенциональных и семантических контекстов. – М., 1989.
7. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. – Донецьк, 1996.
8. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 1982.
9. Конецкая В.П. Семантические типы слов (на материале английского языка) // Вопросы языкознания. – 1993. – № 6.
10. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу. – К. – Ів.-Фр., 2004.
11. Падучева Е.В. Принцип композиционности в неформальной семантике // Вопросы языкознания. – 1999. – № 5.
12. Селиверстова О.Н. Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикатных типов русского языка // Семантические типы предикатов. – М., 1982.
13. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Я. Синтаксис СУМ. – К.: Вища школа, 1994.
14. Словник української мови. <http://www.slovnky.net/ua>
15. Шведова Н.Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над "Русским семантическим словарем" // Вопросы языкознания. 1999. № 1.
16. Шмелева Т. В. Семантический синтаксис. – Красноярск, 1997.

*О.В. Тишко, Л.М. Коцюк,
Національний університет "Острозька академія",
м. Острог*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ФРЕЙМУ

Стаття присвячена проблемі визначення та класифікації фреймів у сучасній лінгвістиці, а також використанню фреймових теорій у різних галузях лінгвістики. Стаття окреслює специфіку та ефективність використання фреймів як однієї з когнітивних структур.

The article is devoted to the problem of identifying and classifying frames in modern Linguistics. The article outlines peculiarities and effectiveness of using frames as a cognitive structure.

Беззаперечним є той факт, що вчені завжди переймаються проблемою пошуку ефективних шляхів вирішення завдань, швидких способів розв'язку задач. Так, протягом останніх десятиліть учені плідно досліджують способи вміщення значного об'єму інформації у малому обсязі тексту, займаються пошуком таких якісних шляхів репрезентації знань і досвіду людини, які б не зводилися лише до їх (знань) лексичного вираження та представлення через обмежені дані про речі і ситуації, а були б взаємопов'язані з багатьма іншими явищами, були б фоновим знанням для них і в той же час відкривали б незліченні можливості переходу у інші сфери, не перевантажуючи пам'ять і даючи можливість зберігати багатий досвід людини. Певні науки, серед яких психологія, інформатика та лінгвістика, одним із актуальних питань досліджень вважають способи представлення знань про світ за допомогою різних схем та систем. Безперечно, кожна лексична одиниця несе у собі безліч додаткової інформації, але за допомогою мовних одиниць можна передати лише частину наших знань про світ, а основна частина цих знань зберігається у таких структурах, як когнітивні моделі, сценарії, схеми, пропозиції, фрейми та ін. Такі структури, які можуть по-різному відображати певну ситуацію, є певним узагальненням, схематизацією ситуацій, яка дає ключ до розуміння і усвідомлення ролі її учасників.

Як свідчить досвід, фреймова теорія виявляється дуже привабливою завдяки чіткості початкових посилань та їх практичного застосування не лише у рамках когнітивних наук, але і в практиці лінгвістичних досліджень. **Актуальність** нашої статті визначається тим, що на сьогоднішній день усе більша кількість вітчизняних дослідників звертається до розгляду актуальних питань і проблем лінг-

вістики з позиції фреймового представлення знань. Проте єдиного визначення та розуміння поняття “фрейм” у різних лінгвістичних напрямках все ще не існує. **Об’єктом** нашого дослідження є одна із форм ментальної репрезентації знань – *фрейм*, як універсальна категорія, що об’єднує різноманітні знання людини, її досвід і носить максимально формальний та енциклопедичний характер. На противагу простій сукупності асоціацій фрейми містять основну, типову і потенційно можливу інформацію, яка структурована саме цими одиницями представлення знань [5, с. 224].

Займаючись вивченням ментальних репрезентацій знань, звертаємось до когнітивної лінгвістики, адже саме у цій галузі досліджуються структури знань, представлені у мові та мовленні. Когнітивна лінгвістика – це галузь мовознавства, що вивчає способи отримання, обробки, зберігання та використання вербалізованої інформації [4, с. 61]. Однією з відмінних рис цього напрямку мовознавства є те, що мовні явища розглядаються у широкому контексті знань про світ, є результатом різних видів людської діяльності. Дізнаємося, що у когнітивній лінгвістиці мова представлена як когнітивний процес, що здійснюється у комунікативній діяльності і забезпечується особливими когнітивними структурами і механізмами у мозку людини [2, с. 406]. Процеси концептуалізації дискурсивної діяльності розглядаються в когнітивістиці, насамперед, з позиції *теорії фреймів*. Теорія фреймової семантики є чи не найбільш популярною теорією серед семантичних теорій останніх десятиліть. Такий статус фреймової теорії пояснюється тим, що вона носить міжпредметний характер і, об’єднуючи різні ділянки лінгвістичних та нелінгвістичних знань, дає змогу пояснити багато мовних явищ з позиції когнітивного аналізу [5, с. 224].

Слід відзначити, що звертаючись до історії *фреймової семантики*, знаходимо інформацію, що існує принаймні два першоджерела цієї теорії, одне з яких лінгвістичне, синтаксис і семантика, зокрема відмінкова граматики Ч. Філлмора, а інше пов’язане зі сферою штучного інтелекту і поняттям *фрейм*, представленим Марвіном Мінським.

Фрейм у відмінковій граматиці за Ч. Філлмора використовувався для характеристики невеликої абстрактної ситуації, яка, принаймні, визначає учасників ситуації, аргументи твердження і речення, які описують ситуацію. Щоб зрозуміти речення мовець повинен мати ментальний доступ до таких схематичних ситуацій [12, с. 120]. Інший історичний виток фреймової семантики бере початок у дослідженнях зі штучного інтелекту, до якого першим звернувся М. Мінський [14, с. 266]. Це використання фреймової семантики пов’язане з фреймовими структурами репрезентації знань у штучному інтелекті.

Проаналізуємо принцип використання фреймів М. Мінським у дослідженнях зі штучного інтелекту. Згідно з дослідженнями М.

Мінського суть проблеми створення “машинної” (штучної) моделі реального світу полягала у безмежному розмаїтті цього світу. Для подолання цієї проблеми М. Мінський запропонував організувати знання про світ як структуровані дані, що представлені стереотипними ситуаціями. Ці структури даних, які збереглися у пам’яті, і отримали назву “фрейми” [3, с. 127].

За М. Мінським, фрейм можна уявити у вигляді сітки, що складається із вузлів та зв’язків між ними, а кожен вузол має бути наповнений власним “завданням”, яке представляє ті чи інші характерні властивості ситуації, якій воно відповідає. Загалом у фреймі можна виділити декілька рівнів, які ієрархічно пов’язані між собою. *Вузли фрейму*, що належать до верхніх рівнів, представляють більш загальні поняття, які завжди правдиві по відношенню до цієї ситуації. Ці вузли відповідно вже наповнені своїми завданнями. Вузол найвищого рівня фрейму зазвичай наповнений назвою ситуації (наприклад, назва зорового образу, “будинок”; назва дії “догляд за домашніми улюбленцями”). Вузли нижніх рівнів не наповнені своїми завданнями, вони називаються *терміналами*. Вони мають бути наповнені конкретними даними, що представляють їх потенційні завдання у процесі підлаштування фрейму до конкретної ситуації, із того класу ситуацій, який цей фрейм представляє. Як зазначає М. Мінський, кожен термінал може ставити умови, яким мають відповідати його завдання. “Маркери” можуть встановлювати прості умови, які, для прикладу, можуть вимагати, щоб завданням терміналу була певна особа, певний предмет відповідного розміру, певна елементарна дія, або “вказівник” на інший фрейм, який є субфреймом і представляє більш виняткову ситуацію.

Група фреймів, за М.Мінським, може бути об’єднана у систему фреймів. Результати характерних дій відображаються за допомогою трансформацій між фреймами системи. У випадку зорового образу різні фрейми системи описують картину з різного споглядання, а трансформації одного фрейму в інший відображають результати переміщення з одного місця в інше. Для фреймів не візуальних видів відмінності між фреймами системи можуть виражати дії, причинно-наслідкові зв’язки і зміни точки зору з приводу певних речей. Різні фрейми системи використовують одні і ті ж термінали, таким чином ми економимо обсяг пам’яті. Характерною рисою фреймової теорії є можливість використання різних видів прогнозів, очікувань, припущень [3, с. 128].

Фрейм може містити велику кількість деталей, які можуть бути не підтвержені цією ситуацією, це так зване “завдання відсутності”, які не “міцно” пов’язані зі своїми терміналами, а тому їх легко можуть витіснити інші завдання, які краще підходять для цієї ситуації.

Після того як обрано фрейм для представлення ситуації, процес

узгодження фрейму з цією конкретною ситуацією полягає у тому, щоб знайти такі завдання для терміналів фрейму, які сумісні з маркерами терміналу. Процес узгодження частково контрольований інформацією, що пов'язана з фреймом (до якої включена і інформація відносно того, як чинити, коли виникають неочікувані ситуації, “сюрпризи”), а частково знанням поточних цілей.

Якщо не вдається узгодити обраний фрейм з реальністю, тобто якщо не вдається знайти завдання для терміналів, які узгоджуються з умовами маркера, то звертаємось до сітки пошуку інформації, за допомогою якої поєднуються між собою системи фреймів. Ця система дозволяє знайти інші способи представлення знань про факти, аналогії та іншу інформацію, яку можна використовувати для узгодження з реальністю [3, с. 129].

Отже, звертаючись до теорії представлення знань за допомогою фреймів, яку розвивав М. Мінський, можемо пояснити ряд характерних особливостей властивих людському мисленню. Вона дозволяє охопити єдиною концепцією такі теорії, як розуміння природного мовлення, машинного сприйняття зорових образів, пошуку вирішення, планування.

Переходячи до досліджень у сфері мовознавства, слід відзначити, що Ч. Філлмора вважають першим лінгвістом, який звернувся до поняття фрейму у лінгвістичному контексті і здійснив ряд досліджень з теорії фреймової семантики. Ключові теоретичні поняття, які характеризують фреймову семантику практично не змінилися від перших його праць по дослідженнях цього підходу. *Фреймова семантика* визначається, як програма дослідження у емпіричній семантиці, яка підкреслює поєднання мови і досвіду і пропонує фреймову структуру для представлення цього дослідження. Як зазначає Ч. Філлмор, *фрейм* – це система концептів, які взаємопов'язані таким чином, що для розуміння одного з концептів необхідно зрозуміти усю систему; і, в свою чергу, представлення одного з концептів робить можливим доступ до усіх інших. У фреймовій семантиці слово представляє категорію досвіду, частина дослідження передбачає виявлення причин створення суспільством категорії, яку представляє це слово, і додавання цієї причини до опису значення слова.

Розглянемо характеристики і особливості використання фреймів у лінгвістиці. Одне з найважливіших понять фреймової семантики – це поняття прототипу (*prototype*), під яким мають на увазі досить великий пласт інформації, яка притаманна тій чи іншій культурі. На основі цієї інформації дають визначення і значення слову. Наприклад для розуміння значення слова “сніданок” необхідно зрозуміти інституції і традиції, властиві для культури, в якій ця категорія існує [16, с. 2]. Перевага прототипу полягає в тому, що він не обов'язково охоплює всі можливі аспекти значення фрази, іншими словами прототип не

повинен забезпечувати необхідні і достатні умови для правильного вживання фрази. Позитивна сторона використання теорії значення, що базується на понятті прототипу, в порівнянні з теорією, яка вимагає уточнення необхідних і достатніх умов для значення фрази, є та, що у нашому випадку не потрібно брати до уваги деякі суміжні обставини і це робить використання фрейму більш гнучким [11, с. 57].

Інше важливе поняття фреймової семантики – перспектива (*perspective*), яку створює висловлювання. Різні слова дають різну перспективу розуміння чи зображення однієї і тієї ж ситуації; розуміння того, які слова слід обирати для розмови про одну і ту ж ситуацію потребує звернення до історії подій, що передують ситуації [16, с. 3].

Це одне ключове поняття фреймової семантики – зображення за шаблоном (*profiling*). Р. Лангекер використовує принцип гіпотенузи для пояснення цього поняття. Ми не можемо уявити гіпотенузу без уявлення цілого правильного трикутника. Трикутник і літак, який знаходиться всередині нього, входять у фрейм, і терміни гіпотенуза і правильний трикутник розглядаються по відношенню до цього фрейму, але вони зображають різні частини фрейму.

Як проаналізовано у праці М. Петрук, на вербальному рівні слова, що є лінгвістичним матеріалом, викликають певний фрейм у свідомості мовця, а той, хто сприймає повідомлення, звертається до фрейму. Крім того, ряд дієслів, наприклад, які можуть належати до одного фрейму, мають містити інформацію про їх граматичні властивості та різні синтаксичні випадки вживання, про те які елементи чи аспекти фрейму можуть бути реалізовані як підмет цього дієслова чи як додаток, якщо він є, і що буде основою для інших елементів, які з цих елементів обов'язкові і які альтернативні [16, с. 1].

Таким чином, фреймова семантика – це засіб когнітивного та семантичного моделювання мови. Він дає можливість моделювати принципи структурування і відображення певної частини людського досвіду, знань у значеннях мовних одиниць, способи активації загальних знань, які забезпечують розуміння в процесі мовної комунікації. При цьому відсутня чітка межа між мовними значеннями і людським досвідом. Фреймова семантика наголошує на необхідності пов'язування значення слова з фреймом, що лежить в його основі. Тим самим вона допускає можливість того, що комуніканти можуть знати значення слова, яке входить в певну лексичну групу, навіть якщо вони не знають ніяких інших слів з цієї групи або деякі з них. Слід відзначити, що відбулася еволюція самого поняття фрейму з розширенням його використання. Застосовуючи поняття фрейму, Ч. Філлмор спочатку розумів його суто лінгвістично як систему вибору мовних засобів – слів, граматичних правил, мовних категорій, – які асоціюються з прототипними сценами або типовими ситуаціями. Пізніше поняття фрейму трактується з когнітивної точки зору як особлива уніфікована

конструкція знання чи схематизація досвіду. Ще пізніше Ч. Філлмор визначає фрейми як когнітивні структури, знання яких передбачається концептами, репрезентованими словами [6, с. 54].

Окрім аналізу лексичних одиниць за допомогою фреймів з точки зору семантики, граматики та синтаксису, які є лінгвістичними сферами, фреймові структури набувають все більшої популярності при укладанні словників, тобто у лексикографії, та у комунікативній лінгвістиці, зокрема у теорії мовленнєвих актів та в прагматиці.

Використання фреймів розширює можливості лексикографів, адже звичайні словники визначень чи синонімів не завжди охоплюють усі нюанси вживання лексичних одиниць. Вони не містять подальшої інформації, яка асоціюється з концептуальним фреймом чи категорій, які є похідними від цього фрейму, що робить можливим словник фреймового типу. Ч. Філлмор та С. Аткинс спробували описати принцип роботи з таким словником, як здатність використання кількох вікон [13, с. 83].

Теорія фреймів, застосована у вивченні мовленнєвих актів, по-ясно не лише процес становлення і вербалізації мовленнєвого акту, який безпосередньо пов'язаний з когнітивними процесами мислення і комунікативним досвідом мовця, а й процес організації мовної бази даних людини. Оскільки мова є багаторівневою, ієрархічно-побудованою системою, що дає можливість висловлювати думку про фреймову організацію мовної бази даних людини, у тому числі і бази комунікативного досвіду, де зберігаються знання про основні типи, види, характеристики і способи вираження мовленнєвих актів носіями мови. Здійснивши фреймовий аналіз мовленнєвих актів Ж. Ніконова робить висновок, що при аналізі мовленнєвого акту на синтагматичному рівні враховується що кожен фрейм як структура зберігає знання про предметні області (фрейм-прототип), а при наповненні слотів знаннями перетворюється у конкретний фрейм події чи явища. Виявлення верхніх та термінальних вузлів фрейму при активації мовленнєвого акту у дискурсі допомагає подолати багато проблем, які виникають при дослідженні мовленнєвого акту у рамках традиційного лінгвістичного аналізу [5, с. 227].

Отже мовознавці почали виявляти значний інтерес до використання фреймових структур для аналізу стереотипних ситуацій, для представлення фонових знань людини про певні явища та для ефективного комплексного висвітлення інформації про явища, об'єкти, дії. Концепції вчених Дж. Лакоффа, М. Мінського, Ч. Філлмора, С. Аткинса, Г. Путнама та ін. зробили значний внесок не лише у розвиток комп'ютерних досліджень, а й у лінгвістику, насамперед одну з її галузей – когнітивну лінгвістику. Загалом дослідники відзначають можливість використання категорії фрейму у лінгвістичних дослідженнях при аналізі дискурсу (Т. ван Дейк, Є. Шейгал), при

укладанні тезауруса окремого письменника чи окремого художнього твору. Фреймова концепція може ефективно використовуватись і в лексикографії у якості одного з можливих підходів до організації лексики у словниках (Ч. Філлмор, С. Аткинс). Фреймовий підхід також дає змогу порівнювати матеріал двох мов, оскільки він передбачає аналіз психологічних, соціальних, культурологічних факторів, які впливають на будову і наповнення фрейму.

Оскільки термін і поняття фрейму набули значної актуальності, підсумуємо наші спостереження щодо визначення цього терміну. Якщо брати до уваги визначення, що подаються у англійських словниках, ми виявили, що у відносно старіших виданнях дефініція поняття “фрейм” носила більш загальний характер. Зокрема у 5 виданні Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English одне із запропонованих значень: “the general order or system that forms the background to something” (“загальна структура чи система, що створює фон для чогось”) [15, с. 469] не має нічого спільного із лінгвістичною сферою, в той час як у новому виданні тезауруса Thesaurus – Merriam Webster знаходимо значення іменника 5d: “Context, Frame of reference” (“контекст, основа на яку роблять посилання”) та 5e: “an event that forms the background for the action of a novel or play” (“подія, яка створює фон, для основних дій у романі чи п’єсі”) [17]. Це свідчить про розширення спектру використання цього поняття.

Існує чимало визначень терміну “фрейм” та величезна кількість концепцій, споріднених із теорією фреймів. Так, Н. Болдирев визначає фрейм як одиницю знань, яка організована навколо концепту і містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для цього концепту в рамках певної культури [1, с. 5]. На думку М. Мінського, фрейм – це структура даних для представлення стереотипної ситуації; сполучення питань, на які потрібно дати відповіді щодо гіпотетичної ситуації [14, с. 360]. Ч. Філлмор розглядає ці когнітивні структури як об’єднані в систему певні схеми чи конструкти понять або термінів, чия структура накладається на деякі аспекти людського досвіду і які можуть містити елементи, що є одночасно частинами інших таких конструктів [10, с. 123]. Ю. Чарняк зазначає, що фрейм являє собою корпус інформації з певної теми, в якому має місце переплетення фактів і який характеризується цілісністю [8, с. 362], а ван Дейк розуміє під фреймами стереотипні ситуації (інтерації), які фіксують вчинки учасників, що діють на основі соціальних установок. На думку вченого, вони позначають загальну структуру комплексних концептуальних одиниць, таких як ситуації чи епізоди [9, с. 27]. Інший дослідник, Роберт-Ален де Богранд, вважає, що фрейми – це глобальні зразки, які містять загальні знання про певний центральний концепт [7, с. 90].

Як бачимо, дослідники не одноставні у визначенні центрального поняття – фрейму. Слід також відмітити, що крім такої різnorodності

ці моделі представляють з одного боку суто лінгвістичні вирази, а з іншого описують феномени немовного характеру. Сформулюємо наше власне визначення фрейму. Отож, *фрейм* – це структура чи каркас, який охоплює та вміщує в собі мовні та позамовні знання про поняття та стереотипні ситуації, що виникають у житті людини. Фрейм і є, власне, сукупністю понять чи концептів та зв’язків між ними. Фрейми допомагають асоціативно поєднувати поняття і будувати так звану сітку, переходячи плавно від одного поняття, з усіма його обов’язковими і можливими елементами, до абстрактних знань про світ.

Розвиваючи ідеї основоположників теорії фреймів, застосовані у лінгвістичних дослідженнях, і підсумовуючи досвід вітчизняних та зарубіжних мовознавців при здійсненні фреймового аналізу одиниць мови і мовлення, ми розглядаємо фрейм у якості унікальної структури репрезентації когнітивних знань людини, що об’єднує когнітивну та мовну сферу у процесі мовленнєвої діяльності. Головною властивістю при цьому є те, що на відміну від інших типів когнітивних одиниць (поняття, образу і т.п.) фрейм представляє змістовий каркас майбутнього висловлювання. Це означає, що будь-яка когнітивна одиниця, будучи результатом розумової діяльності людини і проходячи процес вербалізації на перед мовному етапі, постає у вигляді фрейму. Зворотній процес можна прослідкувати у випадку декодування мовлення, коли одновимірна мовна структура розгортається через утворену реципієнтом фреймову структуру у багатовимірну когнітивну одиницю, що викликає у свідомості реципієнта відповідні образи і поняття.

У процесі вербалізації когнітивної структури її об’єм і зміст фокусується у фреймі, як змістовому каркасі майбутнього висловлювання. Суть багатовимірної об’ємної одиниці усвідомленні здійснюється в слотах (вузлах) фрейму як когнітивній проміжній структурі, що є тим “містком”, що дозволяє пов’язати когнітивний і мовний рівень, поєднуючи вузли фрейму з компонентами структури (пропозиції) вербальної структури. Фрейм, який можемо уявити як сукупність вузлів змісту вербальної структури, що породжується, з’єднується слотами з когнітивною структурою з одного боку, та з компонентами значення вербальної форми, з іншого [5, с. 225].

Можемо підсумувати, що теорія фреймів сьогодні широко використовується та знаходить своє застосування у різних дисциплінах: насамперед, у галузі комп’ютерних досліджень, штучного інтелекту та психології. На основі проаналізованих праць, які були першими спробами застосування фреймової теорії у різних галузях лінгвістики, робимо висновок, що фреймові структури стали займати чільне місце у лексикології, лексикографії, синтаксисі і граматиці загалом, у комунікативній та функціональній лінгвістиці. Окрім того, аналіз фреймів мовленнєвих актів виявляє цінність застосування фреймових структур при викладанні та вивченні іноземної мови.

Література

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: ТГУ, 200. – 123 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Наука, 2004.
3. Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. – 151 с.
4. Нижегородцева-Кириченко Л.А. Концептуальная структура лексико-семантического поля "Интеллектуальная деятельность" // Вісник Черкаського уні-верситету. Серія "Філологічні науки". – 1999. – Вип. 11. – С. 57-66.
5. Никонova Ж.В. Основные этапы фреймового анализа речевих актов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2008. – №6. – С. 224-228.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип.23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
7. Beaugrande, Robert-Alain de, Dressler Wolfgang Ulrich. Einführung in die Textlinguistik. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1981. – 290 p.
8. Charniak, Eugene. A Framed Painting: the Representation of a Common Sense Knowledge Fragment // Cognitive Science. – University of Texas at Austin, 1977. – № 1. – P. 355-394.
9. Dijk, Teun A. van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension // Cognitive Processes in Comprehension / M.A. Just, P.A. Carpenter. – Hillsdale, 1977. – P. 3-32.
10. Fillmore, Charles J. An Alternative to Checklist Theories of Meaning // Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, 1975. – P. 123-131.
11. Fillmore, Ch. Scenes-and-frames Semantics // Linguistic Structure Processing / Ed. A. Zambolli. – Amsterdam, 1977b. – P. 55-82.
12. Fillmore, Ch. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111-137.
13. Fillmore, Ch. and Atkins, B. Towards a Frame-based organization of the lexicon: the semantics of RISK and its neighbors // Frames, Fields and Contrasts / Ed. A. Lehrer and E. Kittay. – Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1992. – P. 75-102.
14. Minsky, M. A framework for representing knowledge // The Psychology of Computer Vision / Ed. P. Henry Winston – New York: McGraw-Hill, 1975. – P. 211-277.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: Fifth edition/ ed. by Crowther J. – Oxford University Press, 1995. – 1428 p.
16. Petruck, M. Body Part Terminology in Hebrew // Dissertation. – University of California: Berkeley, 1986.
17. <http://www.merriam-webster.com/>

Л.Д. Фенюк,
Національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Категорія заперечення залишається суперечливою у визначенні її статусу у різних наукових думках. Вона пройшла довгу еволюцію, яка закріпила за нею статус складної або подвійної.

The negation category remains disputable in definition of its status in different scientific thoughts. It has had a long evolution, which gave to it the status of complex or binary one.

Категорія заперечення французької мови вирізняється з-поміж категорій заперечень в інших мовах складною формою, тобто необхідністю вживання заперечної частки та підсилювача.

У французькій мові дана категорія пройшла тривалу еволюцію, детерміновану формуванням власної граматичної системи, яка відрізняється від першоджерела, тобто латині. У процесі розвитку відбулася функціонально-семантична диференціація лексично-граматичних форм, які використовувалися для побудови заперечення. Так, частки "non" і "ne" були синонімічними конструкціями категорії заперечення, але в давній французькій мові вони мали чітко визначені межі свого вживання. "Non" заперечувало об'єктивно і заперечувало слово або ціле речення. Наприклад: "Sa face riait, sa pensée non" [3, с. 48]. Згодом дане заперечне слово втратило свою домінуючу роль, через частоту використання підсилювача "ne" і відтак використовується для заперечення цілого висловлення: "Dis donc, t'as pas entendu parler de Barbagny toi dans la journée? Par où que c'était ? que je lui ai demandé encore. – Non" [4, с. 34].

Частка "ne" заперечувала суб'єктивно, виражаючи акт волі мовця (наказ, вимогу, намір, бажання, сумнів). Вона зберегла свою функцію до наших днів: "Ils ne pouvaient pas aller plus loin à cause de la mer" [4, с. 18]. Проте нині часто використовуються архаїчні конструкції вживання одного заперечного слова "ne". Наприклад: "ne explétif": "Il est parti avant que nous n'ayons mangé" [2, с. 34]; та лімітуюча конструкція "ne"+"que": "La paix n'est pour l'armée qu'une période de désœuvrement turbulent entre deux combats" [5, с. 183].

Заслужовує також на увагу частка "ni", яка вживалася в реченнях для перелічення предметів чи явищ. Вона зберегла свою позицію й до нині: "Où nous nous trouvions, à l'enseigne où tous nous étions logés, il ne pouvait exister ni amitié, ni confiance" [4, с. 72].

Дослідники категорії заперечення у старофранцузькій мові Ф. Брюно та М. Митилюно вважають, що заперечні підсилювачі входили в мову поступово [3, с. 87].

Найпоширенішими підсилювачами були: “*pas*”, “*point*”, “*mes*”, “*aucun*”, “*personne*”, “*rien*”, “*nient*”. Наприклад, вживання “*pas*” стосувалося випадкових явищ чи предметів, питальним реченням воно надавало відтінок переконання; “*point*” стосувалося чогось постійного чи звичного.; “*mes*” – заперечний підсилювач, який вживався тільки в реченнях минулого часу; “*aucun*” спочатку відмінювалося і мало позитивне значення, але згодом набуло негативного забарвлення; “*personne*” вживали в значенні “людського образу”; “*rien*” перетворилося на неозначений займенник із заперечним значенням “щонебудь”; “*nient*” виступало в якості короткої заперечної відповіді на питання; “*guère*” означало визначену тривалість часу [1, с. 4].

В результаті, дослідники Ф. Брюно та М. Митилюно дійшли висновку, що кожен із заперечних підсилювачів мав свою власну сферу реалізації, вживався тільки в певних умовах, в певних синтаксичних конструкціях і виконував свою власну функцію.

За даними різних авторів [1; 3; 2] парадигму найпоширеніших заперечних форм стародавньої французької мови проілюстровано в таблиці 1.

Таблиця 1
Позиція, лексико-граматичне значення та епоха вживання заперечних підсилювачів французької мови

№ п/п	Заперечне слово	Лексико-граматичне значення	Епоха вживання
1.	Non (редуктовані nen і ne); non+ p.passé.	Заперечувало окреме слово у реченні і ціле речення, часто зустрічалося у супроводі з “plus.”	З XIII до XVI ст.
2.	Nemo, nullus, nihil	Заперечували дієслово.	XIII ст.
3.	Ne + pas.	Заперечує дієслово в особовій формі, інфінітиві, в імперативі, заперечує щось випадково.	З XVI ст.
4.	Ne + point.	Заперечує сильніше, ніж “pas”, стосується чогось постійного, звичного.	З XVI ст.
5.	Rien.	Вживається синонім “щонебудь”, яке виражає сумнів.	З XVI ст.
6.	Personne.	Заперечує слово, що означає живу істоту.	З початку XIII ст.

7.	Plus.	Показує долю певної кількості, яка більша іншої долі.	До XVI ст.
8.	Onques.	Виразило сумнів, характеризувалося приналежністю до майбутнього часу.	До XVI ст.
9.	Ja, mes, queres.	Вживалися з формами минулого часу.	До XVI ст.
10.	Guère (na-guère).	Виразило означену тривалість часу.	З XVI ст.
11.	Jamais.	Заперечує дієслово, підсилювач.	З XVI ст.
12.	Ni...ni.	Використовується при переліченні.	З XVII ст.
13.	Pas, mie.	Заперечує в минулому часі з абсолютним ступенем порівняння прикметників.	З XIV ст.
14.	Ne	Заперечує речення, що виражають бажання, вживається для наказових речень.	З XVI ст.
15.	Point	Надавало відтінок сумніву.	З XIII ст.
16.	Nul, aucun, haud (після ne)	Підсилювали заперечення, вживалися з дієсловом, яке виразило суб'єктивну оцінку.	XIII-XIV ст.
17.	Mie, goutte	Вживалися для підсилення заперечення.	XIII-XIV ст.
18.	Chose	Вживалося в значенні “щонебудь”.	До XV ст.
19.	Nient	Вживалося в значенні “щонебудь”.	До XV ст.
20.	Grain, maille	Заперечні підсилювачі.	XIII-XIV ст.
21.	Nul	Вживався як синонім “personne”, означав “нікого”.	До XVI ст.

З огляду на велику кількість заперечних підсилювачів, можна висловити припущення, що просте заперечення не завжди задовольняло мовця. З одного боку, мовець міг висловлювати бажання надати висловленню більшої експресивності або він міг використати літоту чи евфемізм з метою уникнення можливої образи співрозмовника.

Як відомо, норма сучасної французької мови вимагає подвійного заперечення, яке може виражатися за допомогою “ne”+будь-який підсилювач (прислівник, займенник...).

Для загальної характеристики найпоширеніших заперечних підсилювачів та заперечних конструкцій сучасної французької мови пропонується таблиця 2.

Таблиця 2
Лексико-граматичне значення та місце в реченні заперечних підсилювачів сучасної французької мови

№ п/п	Заперечне слово	Вживання у реченні	Лексико-граматичне значення
1.	Non	Позиція у реченні не фіксована.	Заперечує ціле речення, є складовою частиною складного заперечення, може виступати в ролі суфікса.
2.	Ne	Стоїть перед словом, яке заперечує.	Не вважається повноцінним заперечним словом, адже, вживається самостійно лише в архаїчних конструкціях.
3.	Ne +pas	“Ne” стоїть перед словом, яке заперечує, а “pas” – після, вся конструкція стоїть перед інфінітивом.	Використовується для всіх часів, заперечує значення цілого висловлення і його складових елементів.
4.	Ne +point	“Ne” стоїть перед словом, яке заперечує, а “point”-після.	Заперечує сильніше, ніж попередня конструкція, має відтінок абсолютно-го заперечення висловлювання.
5.	Rien	Позиція у реченні обумовлена його синтаксичною функцією.	Означає “нічого”, заперечує частково, є антонімом до “що-небудь”.
6.	Personne	Позиція у реченні обумовлена його синтаксичною роллю.	Означає “людський образ”, “ніхто”, (“нікого”).
7.	Pas, plus, point	Стоять перед словом, яке заперечують.	Заперечують частково, певну частину висловлювання, до якої відносяться.
8.	Aucun	Зазвичай вживається з іменником.	Заперечує частково, вживається у значенні “ніякий”, “жодний”.
9.	Guère	Вживається з “ne” й є у постпозиції стосовно дієслова.	Заперечує як ціле висловлення, так і його окремих елемент.

10.	Jamais	Позиція в реченні обумовлена його синтаксичною роллю.	Використовується в значенні “ніколи”.
11.	Ni...ni	Стоїть перед заперечувальним елементом, вживається в конструкції з “не”.	Використовується при переліченні заперечувальних елементів.

З порівняння двох таблиць видно, що значна кількість заперечних слів, які використовувалися у давній французькій мові або зникли з мовлення, або не використовуються як заперечні; а певні підсилювачі стали архаїзмами. Сама заперечна конструкція ускладнилася і з XVI ст. вживання складного заперечення стає обов'язковим. Разом з тим, узус мови дав поштовх до пошуку нових форм і засобів формулювання заперечних висловлювань. Як було зазначено вище, використовується літота для пом'якшення висловлення та іронії, для збереження небажаної стверджувальної форми за допомогою іронії: “*Il ne fait pas chaud*”, замість “*Il fait froid*” [1, с. 7].

Елементи розмовної мови поступово проникають у літературну мову, що свідчить про тісний зв'язок літературного та розмовного варіантів мови. Наприклад, вживання “pas” у ролі повнозначного заперечного слова. Проте в такій іпостасі це заперечне слово вживається в повних (“*Les autres paient cher des pièces petites, pas chauffées*”) та в неповних реченнях літературної мови (“*Pas de problèmes pour les repas*”) (= “*il n'y a pas de problèmes pour les repas*”). Очевидно, що роль “pas” набуває більшого поширення у функції автономного заперечного слова.

Цікавим є порівняння місця заперечення у французькій та в українській мовах. В українській мові заперечення може стосуватися будь-якого члена речення та займати будь-яке місце в реченні. Тоді як французька мова оперує дієсловом, тож заперечення, як правило, стосується дієслова і має чітко визначені правила щодо місця вживання у реченні. Наприклад, речення “*Danielle n'aimait pas seulement la mer*” можна перекласти на українську мову як: “*Даніель любила не тільки море*”. А речення “*Bien sûr la technique n'intéresse pas tout le monde*” перекладається як: “*Звісно, не всіх цікавить техніка*”.

Таким чином, проведений аналіз вживання заперечних часток у стародавній та у сучасній французькій мові, дозволяє зробити наступні висновки: заперечення французької мови пройшло період видозмін щодо фіксації в мові, що уможливило широкий спектр його дії; заперечне слово знаходиться у чітко визначеній конструкції, яка детермінована її функцією в реченні; заперечення може стосуватися як окремого елемента, так і цілого висловлення. Тому заперечення має досліджуватися комплексно для його правильної інтерпретації в українських перекладах.

Література

1. Митилино М. Способы отрицания во французском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 /КНУ. – К., 1954. – 20 с.
2. Мокра О.М. Заперечення у сучасній французькій мові: структурно-семантичні та функціональні параметри. Дис. канд. філол. наук. – Львів: ЛНУ, 2006. – 190 с.
3. Brunot F. Grammaire historique de la langue française. – Paris: Masson Editeurs, 1899. – 699 p.
4. Céline. Voyage au bout de la nuit. – P.: Folioplus, 2006. – 611 p.
5. Yourcenar M. Mémoires d'Hadrien. – P.: Gallimard, 1974. – 364 p.

УДК 811.111

А.В. Фрідріх,

*Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

СЕМАНТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема відбору та узагальнення сучасних англійських фразеологічних одиниць на позначення “характеристика людини” та їх класифікація. Особлива увага приділяється питанню перекладу цих фразеологізмів українською мовою.

The article deals with selection and systematization of Modern English phraseological units, denoting “person’s characteristics” and their classification. Special attention is paid to translation of these idioms into Ukrainian.

Фразеологізми притаманні всім мовам світу та якнайкраще відображають країну, в якій побутують, і народ, який користується ними в повсякденному житті. Вивчаючи прислів'я та приказки англомовного суспільства, ми маємо змогу не тільки покращити рівень володіння мовою, а й збагнути особливості проживання англійців, дізнатися факти історичного минулого, розкрити національний характер. Однак, це можливо лише за умови їх правильного перекладу. Саме тому тема дослідження є цікавою та **актуальною**.

Особливий акцент слід зробити на тлумаченні фразеологічного значення. Беззаперечним є той факт, що це явище складне, воно “обумовлено специфічним відношенням до означуваних предметів чи явищ дійсності, характером внутрішньої образної основи, надслівністю, залежністю між лексичними компонентами фразеологічних оди-

ниць і повністю чи частково переосмисленим їх значенням” [1, с. 18].

Мета даної роботи – відібрати та узагальнити англійські фразеологічні одиниці на позначення “характеристика людини”, дослідити основні закономірності їх перекладу українською мовою.

Сталі вирази використовуються переважно в усному мовленні. Їх вживають у різних життєвих ситуаціях для висловлення своєї думки. Крім того вони часто характеризують самих людей. Ось чому в англійській мові існує величезна кількість фразеологізмів і вони потребують класифікації.

Проблема класифікації англійських фразеологічних одиниць, що описують людей, є актуальною сьогодні. Це пояснюється тим, що сьогодні ми не маємо єдиної класифікації. Головною причиною є те, що англійська мова містить дуже багато стійких виразів, які стосуються людини, і групувати всіх їх складно.

Неможливо не згадати англійські фразеологізми, пов’язані з позитивними і негативними якостями (особливостями характеру). Наприклад: *his fingers are all thumbs* (він недоладний) або *she has iron nerves* (вона має залізні нерви) [2, с. 37].

Дуже часто ідіоми можуть показати, яке люди мають відношення до соціальних норм життя. Наприклад: *I think Mary has a secret to hide* (Вона переховує щось від держави).

Ідіоми, що описують відчуття або настрої, можуть ділитися на три підгрупи, а саме:

- позитивні і негативні відчуття, настрої (*to get on someone’s nerves* (сердити), *to have a horror of* (викликати огиду), *to be as happy as the day is long* (бути надзвичайно задоволеним);
- фізичні відчуття (*to burst into tears* (плакати);
- побоювання людей або переляк (*She was scared stiff* (дуже перелякана).

Впродовж життя людина може стикатися з фразеологізмами, пов’язаними з проблемними ситуаціями. Оскільки ми маємо багато проблем і труднощів в нашому житті, всі ці фразеологізми можна поділити на декілька підгруп. Наприклад:

- фразеологізми, пов’язані з проблемами і труднощами (*a hard luck* (невдача);
- фразеологізми, що мають відношення до ситуацій співіснування. Наприклад: *to get frustrated* (поразка);
- фразеологізми, що показують зміни в ситуаціях. Наприклад: *to change one’s mind* (змінити думку про щось);
- фразеологізми, пов’язані з полегшенням ситуації. Наприклад: *to do well* (відновлення стосунків), *to get off lightly* (втеча).

В англійській мові можна знайти фразеологізми, пов’язані з похвалою і критикою. Наприклад: *to go on at someone* (критикувати) [3, с. 45].

Отже, існує багато шляхів групування фразеологізмів, які описують людей. У результаті дослідження було виділено три великі групи фразеологічних одиниць (ФО) на позначення “характеристика людини”, які в свою чергу поділялися на підгрупи:

1. *ФО, до складу яких входить назва частини людського тіла:*
 - містять слово Heart (*heart is in the right place, heart of stone*);
 - містять слова Head, Mind and Mouth (*big head, absent-minded, keep one's mouth shut*);
 - містять слова Arm, Hand and Leg (*arm and a leg, bite the hand that feeds*);
 - містять слова Eye, Ear and Nose (*all ears, apple of one's eye, hard-nosed*);
 - ідіоми, що містять слова, які називають інші частини людського тіла.
2. *ФО, що відображають людські стосунки та кохання:*
 - дружні відносини та емоціональну привабливість (*date someone*);
 - сильні почуття та кохання (*head over heels in love with someone*);
 - розірвання відносин;
 - ідіоми про пробачення та відновлення відносин (*make up*);
 - ідіоми про шлюб (*set a date*).
3. *ФО на позначення інших рис людини:*
 - ідіоми про дурнів (*half-baked* (дослівно “напівспечений”));
 - ідіоми про проблемних людей (*be all thumbs* (дослівно “бити усіма великими пальцями”));
 - ідіоми про успішних людей (*make a hit* (дослівно “зробити удар”));
 - ідіоми про говірливих людей (*talk smb's head off* (дослівно “знести комусь голову розмовами”)).

Приклади фразеологічних одиниць були відібрані з різних джерел: з художньої літератури (зокрема твори “Сага про Форсайтів” Дж. Голсуорсі, “Лицедії” С. Моема, “Ярмарок суєти” В. Теккеря, “Тихий американець” Гр. Гріна, “Не хочу, щоб він помирав” Дж. Олдріджа, “Джейн Ер” Ш. Бронте) та тематичних словників (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Longman Dictionary of English Idioms, Longman Idioms Dictionary).

Зважаючи на те, що дана робота присвячена аналізу англійських фразеологізмів, то для україномовного читача відразу постає питання перекладу. А оскільки мова йде про переклад фразеологічних одиниць, то постає ще одне питання – передача етнокультурних особливостей у ході перекладу. Акумуляція цих двох завдань призвела до необхідності детального розгляду даної проблеми.

Серед способів перекладу найчастіше використовуються такі:

- а) покомпонентні кальки;
- б) описові перифрази;
- в) одностовні відповідники;
- г) покомпонентні транскрипції.

Використовуючи вищенаведені способи, перекладач прагне зберегти оригінальність і унікальність твору, оскільки навіть у найвдалішому перекладі втрачає лінгвокраїнознавчу інформацію відчутні насамперед на стилістичному рівні. Завдяки майстерному метафоричному переосмисленню фразеологічної одиниці перекладачем, її лінгвокраїнознавча специфіка переходить зі сфери прямої денотації (у першоджерелі) у сферу художньої образності (у вдалому перекладі). Саме цього повинен прагнути кожен перекладач.

Переклади даних фразеологізмів українською нерідко наштовхуються на незрозуміння та неприйняття їх читачем, адже реалії є абсолютно різними. В основі внутрішньої форми фразеологічних одиниць лежить лінгвокраїнознавчий аспект, тобто історичні події, які стали передумовою виникнення даного значення. Найвища майстерність перекладача полягає в тому, щоб зберегти колорит оригіналу та при цьому створити максимально доступний читачеві переклад.

Аналізуючи англійські фразеологізми на позначення якостей особистості, ми мали змогу дослідити лінгвокраїнознавчий фон, що ліг в основу виникнення фразеологічних одиниць, порівняти структурно-семантичні зв'язки та відповідні українські переклади, проводити лінгвокраїнознавчий аналіз найцікавіших з фразеологічних одиниць, намагаючись збагнути етнокультурні особливості англійської системи фразеологічних одиниць.

Відмінність у етнокультурних фонах англійської та української фразеологічних систем створюють суттєві проблеми зі сприйняття та розуміння фразеологічних одиниць. Саме з'ясування цих відмінностей і лінгвокраїнознавчих особливостей створює відчуття володіння мовою, бо для того, щоб володіти мовою певного народу необхідно перш за все збагнути її культуру.

Література

1. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. □ М., 1990. □ 188 с.
2. Мелерович А.М., Мокиенко В.М. О принципах словаря индивидуально-авторских употреблений фразеологических единиц в современном русском языке // Советская лексикография. Сборник статей. □ М., 1998. □ 314 с.
3. Сытель В.Н. Разговорные английские идиомы. □ М.: Просвещение, 1976 □ 216 с.

І.М. Хом'як,

Національний університет "Острозька академія",

м. Острог

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОПИСНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано принципи українського правопису, що становлять теоретичну базу орфографічних норм, необхідність дотримання їх в умовах сучасного мовленнєвого середовища.

In the article there are analyzed principles of the Ukrainian, which make the theoretical base of orthographic norms, necessity of observance of them in the conditions of modern language environment.

Сучасний український правопис, або орфографія, базується на певних **принципах** – тих закономірностях, які визначають правилоривідні теоретичні положення. Дослідженню цього питання приділили увагу як лінгвісти (М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, М.М. Пилинський, С.Я. Єрмоленко, Л.Ю. Шевченко та ін.), так і лінгводидакти (С.Х. Чавдаров, М.С. Вашуленко, М.І. Пентилюк та ін.). Ми вирішили проаналізувати теоретичні засади українського правопису.

Більшість дослідників орфографії вважає, що в основі українського правопису лежать фонетичний і морфологічний принципи в раціональному поєднанні їх. Це твердження вважаємо найбільш виправданим і прийнятним для застосування в методиці навчання орфографії.

Щодо інших принципів вчені висловлюють різні погляди. На думку Д.І. Ганича, С.Я. Єрмоленко, А.П. Медушевського, І.С. Олійника, М.М. Пилинського, В.М. Русанівського, основу української орфографії складають чотири принципи: фонетичний, морфологічний, історичний, або традиційний, і диференційний. У багатьох роботах з української орфографії визначено три основоположні принципи: фонетичний, морфологічний та історичний [6, с.174-177; 10, с.168; 13, с.230-234). Не всі науковці класифікують як принцип диференційні, або смислорозрізнавальні, написання. Серед них – Н.І. Тоцька, Л.Ю. Шевченко, Н.Г. Шкурятяна. На їхню думку, в основі таких написань лежать різні принципи. Скажімо, омонімічні власні та загальні назви, де помітний перехід лексем із категорії загальних у категорію власних і навпаки, пишуться за морфологічним принципом, а прислівники й однозвучні з ними сполучення різних частин мови – за лексико-синтаксичним принципом і т.ін.

Автори навчального посібника "Російська орфографія у зістав-

ленні з українською” вважають, що українська орфографія підпорядкована фонетичному принципіві, лише іноді цей принцип порушується морфологічним і традиційним написанням.

Коротко проаналізуємо орфографічні закономірності. Для фонетичного принципу характерна передача слів на письмі так, як вони чуються і вимовляються в літературній мові. В основі цього принципу лежить орфоепічний критерій. За фонетичним принципом пишуться: букви **о**, **е** після шиплячих (*жоржини, чемний*); літера **і** на місці давньоруського **ї** в будь-якій позиції і на місці **о**, **е** в новому закритому складі (*гніздо, тінь, рій*); літера **а** перед складом із наголошеним **а** (**я**) (*гарячий, кажан*); літера **у** на місці давньоруських **о**, **е**, **ь** (*яблуна, мачуха, будяк*); префікс *з-*, що передається буквою **с** перед глухими [к], [п], [т], [ф], [х] (*скочити, спертися, стиха, сфабрикувати, схарактеризувати*); групи приголосних, в яких відбулося спрощення (*тижневий, щасливий, навмисне*); морфемні шви, утворені приєднанням до основ іменників, які закінчуються на **г**, **ж**, **з**, **х**, **ш**, **с**, **к**, **ч**, **ц**, суфіксів *-ськ(ий)*, *-ств(о)* (*волоський, птаство, запорізький, убозтво, козацтво, юнацький*); букви на позначення приголосних [ж], [ч], [ш], [з], [ц], [с], що чергуються з [г], [к], [х] (*дорога – дорозі – дорожний, рука – руці – ручний*); подвоєні літери для передачі подовженої вимови приголосних як у власне українських словах, так і в запозичених (*знання, збіжжя; ванна, манна*).

У формуванні українського правопису до радянського періоду почергово віддавалася перевага то фонетичному принципу, то історичному. На думку авторів “Методики викладання української мови в середній школі” (за редакцією С.Х. Чавдарова і В.І. Масальського), можна цілком погодитися з тим, що близько половини слів української мови пишуться так або майже так, як і вимовляються, тобто за фонетичним принципом. Проте для методики орфографії не менше значення має морфологічний принцип, тому що основна маса правил спирається на закони граматики і, перш за все, на морфологію, на склад слова, на його будову і зміни. У рекомендаціях щодо уточнення окремих пунктів “Українського правопису”, які стосуються вживання композит, автори монографії “Складні питання сучасного українського правопису” звертають увагу на те, що орфографічні норми мають бути зорієнтовані також на словотвірну і морфемну будову слів [21, с. 5-58].

Морфологічний принцип полягає в тому, що морфемі, незалежно від їхнього звучання і позиції в слові, завжди пишуться однаково. Особливо значна його роль у передачі на письмі слів, у яких відбулися зміни приголосних внаслідок асимілятивних процесів. В українській мові за цим принципом живаються: бук-ви **е**, **и**, що позначають ненаголошені голосні [e^h], [и^h], а також **о** перед складом із наголошеними [у], [і] (*веселка, висота, зозуля, ходім*); літери для

позначення глу-хих приголосних перед дзвінкими і дзвінкого [г] перед глухими (*боротьба, важкий, нігті*); префікси з-, без-, роз-, через- (*зцупити, розчулити, збезчещений, череззмужжя*); префікси пре-, при- (*претишо, примкнути, примружити*); дієслівні форми на - *ися, -ться (дивуєися, розвидняється)*; деякі буквосполучення, у вимові яких відбувається спрощення (*надкістниця, форпостний, людський*); м'які приголосні, окрім [л], перед іншими м'якими приголосними (*чемпіонський, пісня*).

“Завдяки морфологічному принципіві, – зауважує Н.І. Тоцька, – закріплюються графічні образи слів і морфем, вони легко сприймаються при читанні й тісно співвідносяться з певними поняттями без посередництва вимови” [17, с. 70]. У такий спосіб формується так зване графічне мовлення, яке полегшує школярам сприймати слова.

За традиційним принципом слова передаються так, як вони писалися в історичному минулому, тобто традиційно, без урахування особливостей їхньої вимови чи морфологічного складу. До таких написань належать: літера **щ**, яка означає два звуки [шч] (*щирий, щербет*); букви **я, ю, є**, що означають два звуки [ја], [ју], [је] на початку слова, в середині слова після голосного, м'якого знака й апострофа (*юність, ніяковіти, мільярд, в'ється*); літери **дж, дз**, які використовуються для по-значення одного звука [дж], [дз] (*джаз, дзвін*); букви **е, и**, що не перевіряються наголосом (*левада, кишеня*).

В українському правописі названі також диференційні, або семантико-диференційні, написання, вживання яких залежить від смислового значення слів чи словосполучень. Наприклад, слово *Бостон* пишеться з великої літери, коли означає назву міста, і з маленької, коли вживається на означення шерстяної тканини. До семантико-диференційних належать написання слів разом, окремо і через дефіс (порівн.: прислівник *удвох* і числівник у родовому відмінку з прийменником *у двох*; прислівник *по-своєму* і займенник з прийменником *по своєму* і т.ін.).

Викликає інтерес характеристика орфографічних закономірностей, подана в довіднику із “Сучасної української мови”, де Л.Ю.Шевченко поділяє принципи правопису на основні (фонетичний, морфологічний, традиційний) і неосновні (диференційні написання, лексико-синтаксичний, словотвірно-граматичний і семантичний), окремо виділяє принцип написання іншомовних слів, для письмової передачі яких використовуються два способи: транскрипція і транслітерація [22, с. 21-22].

Автори академічного видання “Сучасної української літературної мови” зазначають, що “українська орфографія в значній своїй частині фонематична, хоч водночас вона включає й елементи нефонематичного письма” [16, с. 416]. Мотивується це тим, що повної відповідності між фонемами і буквами в українському письмі немає

(порівн.: *щедрий* – [шче’дрий], *яструб* – [йа’струб]). Тут же йдеться про можливість іменування морфологічного принципу фонематичним, оскільки при морфологічному написанні фонема, незалежно від її позиційних змін, завжди позначається однією й тією ж літерою. Висловлено думку, що фонематичний принцип може забезпечуватися й фонетичними написаннями; її розвинув М.А. Жовтобрюх: ”Українська орфографія ґрунтується на фонематичній основі, яка реалізується, головним чином, за допомогою застосування фонетичного принципу.... Саме це забезпечує в багатьох випадках пряму відповідність між на-писанням і літературною вимовою” [8, с. 75]. Однак слід сказати, що в окремих випадках фонематичний і фонетичний принципи можуть не збігатися, бо у фонетичному написанні одна й та ж фонема передається інколи різними літерами (порівн.: фонема /з/ *зрізати, здолати, спинити, схитнути*).

За фонематичність українського правопису висловились О.Т. Волох, Н.Я. Грипас, О.П. Блик. На думку О.Т. Волоха, “переважна більшість орфографічних правил, які автори (підручників для ВНЗ – І.Х.) намагаються розділити на дві групи відповідно до двох принципів – фонетичного чи морфологічного, – в дійсності неподільні з позицій єдиного фонематичного принципу” [4, с. 117]. До нефонематичних він відносить написання літери **в** для позначення нескладового алофона фонемі /у/: *навчати* (і *научати*) – [наўча’ти^е]. Допускає правопис за фонетичним принципом слова *натхненний* (порівн.: *надихнути, дух*) і деякі інші. До відхилень морфологічного характеру відносить написання типу *шістнадцять, студентський, невістці* та деякі інші, зазначивши, що таких написань дуже мало.

Н.Я. Грипас вважає, що “фонематичний принцип онтологічно є першим і найважливішим, оскільки забезпечує передачу на письмі не тільки інваріанта фонемі, а й тих виявів, що є наслідком історичних чергувань ...” [18, с. 105]. На її думку, цей принцип забезпечує єдність “фонемі – адекватної їй літери”. О.П. Блик зводить теорію фонемного принципу українського письма до таких положень: 1) в українській мові існують позиційні чергування, що визначаються фонетичною позицією; 2) звуки, які чергуються позиційно, представляють одну фонему; 3) букви українського письма означають не звуки, а ті ряди звуків, що чергуються позиційно, як якісь цілісності, тобто позначають не звуки, а фонемі [1, с. 97].

З цього приводу вагомим є висловлювання М.А. Жовтобрюха: ”Таким чином, незважаючи на те, що наше письмо в своїй основі фонематичне, співвідносність уживаних у ньому писемних знаків з фонемами не завжди послідовна, в ряді випадків вона порушується ... Цим зумовлюється потреба в існуванні правил, які б регулювали передачу на письмі звукового складу мови” [9, с. 57].

Різні обґрунтування основних закономірностей передачі звуків

буквами спостерігаються в дослідженнях з орфографії російської мови, де сформувалися два основні підходи до тлумачення головного орфографічного принципу. Одні вчені (І.О. Бодуен де Куртене, В.О. Богородицький, Д.М. Ушаков, О.М. Гвоздєв, В.Ф. Іванова, М.М. Шанський та ін.) провідним принципом вважають морфологічний, який ще іноді трактується як морфемний, морфематичний, фонемно-морфологічний, інші (Р.І. Аванесов, О.О. Реформатський, Л.І. Зарецький, І.С. Ільїна, М.В. Панов, С.М. Кузьміна та ін.) висловилися за фонематичний, або фонемний, фонологічний, принцип.

С.М. Кузьміна виділяє два етапи у вивченні правопису: дофонологічний і фонологічний [11, с.11]. Вона акцентує увагу на тому, що в дофонологічний період головним принципом орфографії вважався морфологічний, тому що забезпечував однакову передачу морфем, на сучасному етапі висунуто фонематичний принцип. На думку С.М. Кузьміної, фонематичний принцип має більшу пояснювальну силу: “поняття фонематичний принцип повністю перекриває поняття морфологічний принцип і, окрім цього, пояснює ті факти, які не можна було пояснити термінами морфологічного принципу, а саме, неминучі відступи від однотипної передачі морфем у випадку морфонологічних чергувань” [11, с. 10]. У монографії “Теорія російської орфографії” (1981 р.) вона обґрунтувала значення цього принципу, охарактеризувала правила переходу від звука до фонемі, від фонемі до букви, способи визначення фонемного складу основ з позиції московської фонологічної школи.

Іншу позицію зайняв В.В. Виноградов. Він сказав: ”По суті, між морфологічним методом розуміння і групування орфографічних явищ і методом фонематичним немає прірви. І той, і другий принципи в багатьох випадках легко об’єднуються і приводять або до тотожних, або ж дуже близьких результатів”[3, с. 16]. А.Я. Опришко, дослідивши, що “однаковість написання морфемі досягається за допомогою вибору одного – основного варіанта фонемі”, також дійшов висновку:”обидва виділені принципи – морфологічний і фонематичний – не суперечать один одному”, “графічна єдність морфемі досягається єдністю вибору основного варіанта фонемі” [14, с. 7-8]. О.М. Гвоздєв навпаки – протиставляє ці принципи. “Оголошення морфологічних написань “фонематичними”, – каже він, – як з’ясувалося, ускладнюють те, що при виникненні труднощів у правописі, слід керуватися, виходячи з морфологічних засад, а тому загальний характер нашої орфографії правильно розкривається загальноприйнятим розумінням морфологічного принципу” [5, с. 71].

Проаналізуємо, як питання фонематичного принципу відображено в методичній літературі. М.С. Вашуленко вважає, що “українське письмо в своїй основі є фонематичним” [2, с. 37]. “Засвоєння української орфографії, – зазначає М.І. Пентилюк, – базується перш

за все на фонематичному принципі” [12, с. 90]. О.В. Текучов стверджує, що на сучасному етапі російська орфографія “розглядається як така, що має за основу не морфологічний, а фонемно-морфологічний принцип” [19, с. 16]. М.Т. Баранов та Г.М. Іваницька обґрунтовують положення про те, що головні підходи до вивчення правопису слів спираються на принципи орфографії, зокрема на морфематичний (або фонематичний). Характеризуючи фактори, які сприяють збереженню прозорості морфемного складу, Г.П. Циганенко називає морфологічний (морфематичний) принцип орфографії. Т.К. Донченко акцентує увагу на тому, що “коли учень не вміє на слух визначати сильні і слабкі позиції фонем, не засвоїв принцип (фонематичний – І.Х.) російської графіки, він не помітить орфограму” [7, с. 21].

На думку М.М. Разумовської, “термін “морфологічний” (і його уточнення як фонемно-морфологічний) видається для орфографії в інтересах школи найвдалішим, тому що, з одного боку, підкреслює зв’язок понять “письмо” і “орфографія”, а з іншого протиставляє їх, показуючи різний рівень обслуговування писемного мовлення: письмо має справу з фонемами як такими (позначає звуки в їхніх алфавітних значеннях), а орфографія зв’язана зі смисловою стороною мови (вибір букви визначається предметним або граматичним значенням морфеми). Ідентичні погляди щодо аналізованого принципу знаходимо в дисертаційній роботі О.В. Караман. Однак згодом М.М. Разумовська коригує свою позицію з цього питання у книзі для вчителів “Методика навчання орфографії в школі”: “Ця методика розроблена в дусі морфологічного напрямку, який зорієнтований безпосередньо на письмо, на визначення буквеного складу слів” [15, с. 20]. Морфологічний напрямок краще узгоджується із завданнями навчання орфографії в школі, не потребуючи збільшення знань із фонології, з чим пов’язаний фонематичний підхід, він простіший для учнівського сприймання, оскільки характеризується вибором потрібних літер без попереднього аналізу звукового чи фонемного складу слів, а віднаходження потрібної літери перебуває під постійним, хоч і не завжди усвідомлюваним, вимовним контролем з боку того, хто пише.

Опрацювавши систему українського правопису, вивчивши лінгвістичну і методичну літературу про орфографію і методику її викладання, ми дійшли висновку, що формування двох напрямків у теорії орфографії зумовлені різними позиціями представників лєнінградської і московської фонологічних шкіл щодо вчення про фонему. Вважаємо, що для загальноосвітньої школи прийнятне і цілком виправдане застосування терміна морфологічний принцип, який не вимагає додаткової затрати часу на засвоєння теоретичного матеріалу, не ускладнює програм і підручників з української мови, підтримується традицією і сучасними розробками з означеної проблеми.

Таким чином, з аналізу лінгвістичної літератури випливає, що в основі українського правопису лежать фонетичний, морфологічний, традиційні принципи і диференційні написання.

Література

1. Блик О.П. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1988. – 128 с.

2. Вашуленко М.С. Перспективність і наступність у навчанні української мови в початковій і середній школі // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 9. – С. 15-20.

3. Виноградов В.В. Вопросы русской орфографии. – М.: Изд-во АН СССР, 1964. – 115 с.

4. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Орфоєпія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. – К.: Вища школа, 1986. – 199 с.

5. Гвоздев А.Н. Избранные работы по орфографии и фонетике. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 284 с.

6. Дмитровський Є.М. Методика викладання української мови в середній школі. – К.: Рад. школа, 1965. – 286 с.

7. Донченко Т.К. Связь орфографии с изучением основных разделов науки о языке // Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР. – 1985. – № 1. – С. 21-25.

8. Жовтобрюх М.А. Основні принципи української літературної мови // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 6. – С. 63-75.

9. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К.: Наукова думка, 1984. – 256 с.

10. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. I. – К.: Рад. школа, 1972. – 402 с.

11. Кузьмина С.М. Теория русской орфографии: Орфография в ее отношении к фонетике и фонологии. – М.: Наука, 1981. – 265 с.

12. Методика вивчення української мови в школі / О.М.Біляєв, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентилюк та ін.: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1987. – 246 с.

13. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. С.Х. Чавдарова і В.І. Масальського. – К.: Рад. школа, 1962. – 372 с.

14. Опрышко А.Я. Современный русский литературный язык. Орфография. – Изд. 3-е, стереотип. – Харьков: Вища школа, 1976. – 152 с.

15. Разумовская М.М. Методика обучения орфографии в школе: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1992. – 190 с.

16. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 435 с.

17. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1993. – 365 с.

18. Сучасна українська літературна мова: Підручник для студентів, які вивчають дисципліну “Сучасна українська літературна мова” / М.Я.

Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.

19. Текучев А.В. Методы исследования и методы обучения русскому языку в их взаимоотношениях // Русский язык в школе. – 1976. – № 1. – С. 13-19.

20. Український орфографічний словник / Відп. ред. В.М. Русанівський. – 4-е вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2005. – 1069 с.

21. Складні питання сучасного українського правопису / Горпинич В.О., Грищенко А.П., Єрмоленко С.Я., Масенко Л.Т., Русанівський В.М. – К.: Наукова думка, 1980. – 223 с.

22. Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова: Довідник / Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Лисенко; За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

УДК 81'37

О.Я. Чепіль,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ КОНТРАКТІВ

У статті розглянуто основні характеристики термінології, проаналізовано процеси міграції юридичної термінології у структурі економічного тексту в рамках терміносистеми зовнішньоторговельного контракту та здійснено її лексико-семантичний аналіз.

The article focuses on the investigation of the notion “terms”, suggesting profound theoretical analysis of the judicial terminology, its lexical and semantic peculiarities within the framework of the external economic contract.

Міжнародне економічне співробітництво є одним із головних чинників впливу на рівень економіки кожної країни. Складовим елементом такого співробітництва є зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання різних країн.

Натомість, особливого значення в період поглиблення інтеграції країн та міжнародних економічних зв'язків набуває функціонування економічної термінології у поєднанні з термінологією правознавчих актів, зокрема в економічних документах, зовнішньоторговельних контрактах (ЗТК), угодах, працях, які містять певні юридичні рекомендації, вимоги та положення. Саме цій проблемі, тобто досліджен-

ню юридичної термінології в тексті зовнішньоторговельних контрактів, присвячено дану статтю.

Вивчення юридичної та економічної лексики сучасної англійської мови займалися Р. Махмутіна, О. Сербенська, Н. Кривоносова, М. Папко, Л. Мисик та ін. Проте праць, присвячених винятково прошарку юридичної термінології у складі економічних текстів та документів, нами не зафіксовано, хоча потреба в них не викликає сумніву.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю дії правових норм і законів у системі економічних зв'язків, адекватної мовної реалізації цих зв'язків, крім того відсутністю узагальненого системного опису термінології ЗТК, без якого неможливо покращити викладання англійської мови на відповідних курсах у вищих навчальних закладах.

Об'єктом дослідження є процеси входження юридичних термінів в структуру економічного тексту; **предмет** дослідження складають юридичні терміни та термінологічні словосполучення зовнішньоторговельних контрактів.

Проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема В. Виноградов, В. Лейчик, Г. Винокур, Б. Головін, Т. Кияк, В. Даниленко, К. Кусько, А. Крижанівська, Г. Муштенко, Е. Жильбер, А. Ширмер, Й. Сміт, Ф. Дорнер та ін. Дослідники переважно по-різному розуміють проблематику, цілі та функціональні завдання термінологічних структур, концептуальні засади термінознавства як науки.

Терміни – це підкреслено логічні слова, їх можна охарактеризувати як лексеми, що мають винятково денотативне значення, без помітних конотацій. Ф.П. Сорокалетов відзначає, що “з трьох типів лексичних значень, виділених В.В. Виноградовим, у термінологічній лексиці переважає один тип – пряме, або номінативне, що відповідає природі терміна, предметно-логічному принципові співвідношення того, що позначається тому, чим позначається”. [14, с. 249].

Важливим для розуміння необхідності виділення термінолексики як системно-структурного утворення особливого роду є, на наш погляд, положення про те, що “... мова науки ... має свою морфологію, словотвір, синтаксис і стиль ... свою зовнішню і внутрішню лінгвістику” [4, с. 67].

Питання про те, які частини мови можуть виступати в ролі терміна, залишається ще досі відкритим у сучасній лінгвістиці. Більшість дослідників (Ахманова, А. Крижанівська) схилиються до думки, що термінами можуть бути лише іменники чи словосполучення, що розглядаються як одна ціла назва певного наукового поняття. В основі цього твердження лежить загальноприйняте визначення номінатив-

ності як однієї з основних функцій терміна. Тому цілком природно, що пріоритет бути терміном належить іменнику. Виходячи з цього, належність інших частин мови (прикметників, дієслів, прислівників) до термінів або категорично відхилялась, або піддавалась сумніву, оскільки предикативна функція ставить їх в позиційне відношення до іменника і тим самим виключає можливість виступати в ролі термінів[18, с. 43-54].

Хоча номінативна функція у прикметників, дієслів та прислівників дещо ослаблена, вона все ж притаманна їх семантиці, адже ці граматичні значення передають не назву предмета чи явища, а його певні властивості, стан, ознаки, без яких відомості про нього були б неповними. Крім того, у процесі комунікативної діяльності номінативна функція цих слів може бути підсилена. Тобто ономасіологічний підхід до аналізу семантики термінів дає право стверджувати, що кожна самостійна частина мови може реалізувати своє термінологічне значення. Звідси виходить, що основною функцією терміна є не номінативність, а співвіднесеність його значення на рівні поняття, тобто сигніфікативна функція.

Питання генезису англійських юридичних термінів, що вживаються в тексті ЗТК, є специфічним. Наголосимо, що запозичення економічною терміносистемою юридичних терміноелементів зумовлено передусім суспільними процесами, міжсоціумними відносинами та економічним розвитком держави. Постійний економічний прогрес вимагає правового статусу у здійсненні економічних стосунків. Тому все частіше констатуємо функціонування юридичної термінології в економічному тексті. Привертає увагу та обставина, що процес “входження” юридичної термінології в мову різних сфер сягає корінням ще середньовіччя, коли вже починали зароджуватися правові та економічні відносини між певними соціогрупами.

Процес формування концептосистеми англомовного ЗТК здійснюється за рахунок лексико-граматичних і лексико-семантичних засобів. Корпус останніх формується в основному за рахунок двох автосемантичних частин мови – іменників і дієслів, а також їхніх іменних форм (дієприкметників). Як правило, саме іменники маркують основні концептуальні феномени комерційної діяльності, вказуючи:

1) на виконавців (the Party, Customer, Sellers, Buyers, Consignee, Consignor, Notify Party, Agent);

2) на об’єкти (the goods, cargo, shipment, consignment);

3) обставини (Arbitration, Force Majeure, contingencies, prohibition/ban of imports or exports, embargo, military conflicts, demmuration, flood, natural calamities);

4) відповідну документацію (Bill of Lading, Insurance Policy, Proforma Invoice, Commercial Invoice, Packing list, Certificate of Origin, Veterinary Certificate, Export License) ділової угоди.

З метою уникнення неоднозначного тлумачення та непорозумінь варто уникати використання синонімічних номінацій в рамках одного й того ж конкретного тексту ЗТК.

Дієслова, набуваючи в текстах ЗТК свого предикативного статусу, спеціалізуються на категоризації дії, події, руху, сприйняття тощо (to conclude, to effect, to fulfill, to arise, to issue, to authorize, to assign, to suspend, to buy, to sell, to credit, to ship, to transport, to store, to deliver, to effect, to pay, to /un/load) і відзначаються переважно акціоною семантикою. Повний список *verba actionis* можна вважати закритим у тому сенсі, що в ЗТК використовується їх чітко означене коло. Всі вони вирізняються не тільки продуктивністю використання в текстах ЗТК, але й повнотою реалізації словотвірної парадигми, включаючи дієприкметникові та герундіальні форми.

З точки зору когнітивної семантики корпус термінологіки ЗТК можна поділити на такі лексичні пласти:

- загальноживаний (to fulfill the obligations, to buy, to sell goods, prohibition of export or import),
- загальнонауковий (gross weight, net weight, metric tone),
- офіційно-діловий (notification, order, receipt, request),
- економіко-правовий (Ltd company, public company, ex works, appeal, court charges, binding decision).

Останньому належить особливе місце в цій системі, оскільки укладання й використання текстів ЗТК відбувається виключно у правовому полі. Правовий аспект комерційної діяльності закріплюється юридичними термінами на кшталт *single umpire, the Arbitration Court, to violate the rules, to infringe the Contract, damage to or loss of the goods*. Слід зауважити, що економічний аспект цієї діяльності закріплюється не лише у власне економічній термінології (*EXW, FOB, CIF, DDP, current account, Letter of Credit (confirmed/ irrevocable/ revolving), penalty, shipment, to clear goods, to dispatch, to load, to store, warehouse costs*), але і в термінології тієї галузі, в якій він набуває чинності (промисловість, будівництво, аудит, транспорт, митниця тощо).

Заслугове на увагу такий засіб вербального оформлення текстів ЗТК як кліше, які сторого актуалізуються згідно з жанрово-стилістичними законами. Наприклад: *Should any circumstances arise preventing any of the parties to fulfill their respective obligations under this Contract, as agreed upon; hereinafter referred to as the Buyer/Seller; the quality of the goods is to be in conformity with the requirements; is to be confirmed by certificates of quality issued by the manufacturer*). Завдяки електронному способу ділової комунікації та ведення перемовин, природно, з'являється можливість масового використання шаблонів в ЗТК, а клішовані фрази стають своєрідними штампами комерційної документації. Вони слугують ніби ключем для швидкого й точного (де)кодування того чи іншого тексту.

Проаналізувавши різні економічні джерела та лексикографічні економічні та юридичні словники, було встановлено, що приблизно 71% всіх юридичних термінів економічного тексту став невід’ємною частиною економічної підмови в зв’язку з їх продуктивним використанням в галузі економічної діяльності та правовим статусом комерційних операцій. При цьому ці елементи в процесі трансмісії в економічну терміносистему повністю зберігають юридичне значення. Це наступні терміни: *acceptance* – “акцепт”, *credit* – “кредит”, *creditor* – “кредитор”, *share* – “акція”, “пайова участь”, *authority* – повноваження та ін.

Аналіз юридичної термінології під кутом зору наявності чи втрати первісної семантики показав, що переважна кількість юридичних термінів зберігають свою основну семантику (*term, contract, party, court, liability, valid, breach of contract, nul and void* та ін.). 99, 6 % термінів відповідає семантиці у сфері економічних текстів, частково може реалізувати значення того чи іншого юридичного терміна 0, 2% термінів. Має місце і десемантизація згаданих термінів у структурі економічного тексту (0, 2% термінів).

У підсумку слід зазначити, що терміни різних галузей науки в процесі розвитку та модифікації мов мають тенденцію до інтерференції внаслідок інтеграції наук. Галузеві терміносистеми взаємодіючи одна з одною, нерідко мають частину спільного термінологічного фонду. Міграція термінологічних елементів призводить до таких явищ, як транстермінологізація, детермінізація, диференціація значень тощо. Таке можливо, коли підмова однієї галузі науки абсорбує терміни іншої. В результаті таке явище спричиняє кількісне (у вигляді нових номінативних одиниць) і якісне (нових значень) збагачення певної лексики, що вдалося продемонструвати на прикладі англійської юридичної термінологіки в економічних текстах ЗТК.

Література

1. Акуленко В. В. Лексические интернационализмы и методы их изучения // Вопросы языкознания. – 1976. – № 6. – С. 28-36.
2. Апресян Д. Ю. Интегральное описание языка и толковый словарь // Вопросы языкознания. – 1986. – № 2. – С. 57-69.
3. Виноградов В. В. Основные типы значений слова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 3-29.
4. Денисов П.Н. Терминология и различные аспекты языка науки // Проблемы разработки и упорядочения терминологии в Академиях наук союзных республик. – М., 1983. – С. 66-81.
5. Дяков А.С., Кияк Е.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения. Семантические та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Академія, 2000. – 199 с.
6. Конецкая В. П. О системности лексики // Вопросы языкознания. – 1984. – № 1. – С. 26-35.

7. Козик В.В., Панкова Л.А., Карпьяк Я.С., Босак А.О. Зовнішньоекономічні операції і контракти // Навчальний посібник, 2-ге видання. – К., 2004. – 607 с.
8. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 161 с.
9. Федотова И.Г., Циганкова Н.Н. Коммерция и право. – М.: Школа международного бизнеса МГИМО, 1991. – 214 с.
10. Англо-русский коммерческий словарь. – М.: Моби, 1992. – 424 с.
11. Сальникова Л.В. Английский для менеджеров. – М.: агентство печати “Пресс”, 1992. – 182 с.
12. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике – К.: Высшая школа, 1979. – 189 с.
13. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наук. думка, 1990. – 182 с.
14. Сорокалетов Ф.П. Терминология и лексикография // Теория языка, методы его исследования и преподавания. – Л., 1981. – С. 249 – 253.
15. Циткина Ф.А. Терминология и перевод. – Л.: Вища школа, 1988. – 157 с.
16. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
17. Aronoff M. Word-formation and lexical Semantics // Quaderni de Semantique, Vol. V, 1984, No 4. – p. 45-57.
18. Firth Y.R. Linguistic Analysis and Translation // For Roman Jakobson. The Hague, 1956. – p. 43-54.

УДК 81'42.111

Н.В. Шапран,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ФУНУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛІМЕНТАРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті характеризуються функціональні та соціальні особливості компліментарних висловлень у сучасній англійській мові. Досліджуються прагматичні підходи трактування компліменту. Розглядається реалізація компліментів та соціальні функції, які можуть виконувати компліментарні висловлення.

The article deals with functional and social characteristics of complements in the modern English language. Pragmatical interpretation of the origin of complements is being researched.

The realization of complements and their social functions in the language are presented.

Лінгвістика XXI століття характеризується посиленням інтересом до розробки проблем взаємозв'язку мови та культури, які ставлять своєю метою комплексне й всебічне дослідження традицій мовних носіїв, їх суспільної діяльності, звичок, внутрішнього світу, побуту, обрядів, а також форм і засобів їх вираження. Compliment належить до тих термінів культури, що детермінуються суспільними нормами, ситуативно обумовленим характером і національними особливостями.

Complimentary expression – це висловлення, що містить позитивну оцінку адресата, його особистих якостей, вчинків і т.д. зі сторони мовця, використовуючи яке, мовець досягає мети викликати в адресата позитивний емоційний стан. Позитивна оцінка нерідко вживається в ситуації гри (політичної, економічної, соціальної, побутової), однак маніпулятивна оцінка є грою не за правилами: вона завжди пов'язана з ризиком, де гравець перед тим, як висловити комплімент, повинен зважувати свої шанси стосовно моральних і соціальних наслідків того, чи варто “приспособувати світ до слів”. Проте у маніпулятивних компліментах ступінь ризику значно нижчий [17, с. 67-70].

Compliment ґрунтується на задоволенні, він дає вихід почуттям, формує чуттєву атмосферу приємності й люб'язності, практично не залежний від поза мовленнєвих цілей мовця, звичайно, якщо він не діє в контексті маніпулятивної гри. Основною інтенцією компліменту є приблизно така: мовець хоче виразити своє задоволення співрозмовником і сформувати атмосферу люб'язності.

Compliment здебільшого звільняє людину від необхідності приймати самостійне рішення в стандартній ситуації, оскільки люди як раціональні істоти навіть у ситуаціях емоційної оцінки можуть надавати компліменту семантичний присмак раціонального.

Потреба у компліменті знаходиться в тісному зв'язку з ціннісними орієнтаціями суб'єкта, сформованими внаслідок спрямованості пізнавальної діяльності суб'єкта на певні цінності. Основні тематичні групи цінностей в актах оцінки пов'язані з людиною й артефактами. Людина, на думку А.В. Дьогтьової і М.А. Ягубової, може оцінюватися за зовнішністю, фізичним станом, психічним станом й емоціями, розумовими й інтелектуальними здібностями, моральними ознаками, поведінкою, трудовою діяльністю і професійними навичками, стосунками з людьми в побуті і громадських установах і т. ін. Тематичний ряд артефактів менш різноманітний і численний: їжа, дім, гроші, техніка, предмети мистецтва і т. ін. Указані цінності у процесі їх вербалізації в семантико-синтаксичних реченнєвих структурах компліменту виявляються на місці частково оцінних

предикатів або узагальнено предикатами виділені у випадку загально-оцінних висловлень [9, с. 198].

Естетика, на якій переважно ґрунтується комплімент, хоч і намагається сформулювати свої стандарти, є явищем схильним до суб'єктивності. Тому спектр оцінки цінностей в компліментах є розлогіший, бо закладена в них суб'єктивність розвиненіша, а відтак свобода інтерпретації дійсності більша. Об'єктом компліментів є насамперед такі цінності, як зовнішня привабливість, гарний фізичний та психічний стан, емоційність, талант, а також предмети, що характеризують смаки та уподобання. Ідеться переважно про біологічні характеристики людини від природи, а не набуті спеціальними зусиллями. Здається, що можна навіть припускати, коли оцінюється гарна зовнішність чи фізичний стан як результат зусиль адресата, то комплімент має очевидні ознаки похвали.

Поняття компліменту, непов'язаного із заслугами, асоціативно тяжіє до негативних явищ, зокрема лестощів, надмірної люб'язності. Мова зафіксувала негативний бік компліментів – нещирість. Комплімент, як коштовності, треба берегти та використовувати зрідка.

У процесі вживання компліментів значну роль відіграє система зовнішніх координат, тобто макропрагматичний рівень, коли до аналізу залучаються переважно два виміри – стратифікаційний і ситуативний. У першому випадку беруться до уваги розбіжності, викликані ролями мовців як представниками різних соціальних груп і верств. У другому – переважне використання тих чи інших компліментів залежно від ситуації.

Стратифікаційний і ситуативний моменти закладені в соціальних нормах, що відіграють роль регуляторів поведінки людини в ситуації компліменту. І хоч “поведінка людини не залежить фатально від об'єктивних обставин, вона не є актом автономним”, бо навіть указані об'єктивні фактори у процесі спілкування не виступають самостійно, а поєднуються з факторами суб'єктивними, насамперед інтенцію мовців, що виступають як носії певних соціальних ролей чи статусів [12, с. 5-9].

Соціальний статус чи роль закладені на шкалі “вищий-нижчий”, що вже само собою генералізує певні поведінкові моделі. Для простоти прикладу зазначимо, що конвенційно прийнято наказувати людині з вищим статусом, а просити з нижчим. Так само і комплімент має свої соціальні обмеження: хвалити прийнято мовцям з вищим соціальним статусом чи роллю. На наш погляд, комплімент завжди має значення сприяння комусь, тому вживання компліменту в напрямі “нижчий-вищий” в офіційній сфері саме через сприяння сприймалося б як недоречність чи лестощі. У неофіційній сфері стратифікація не важлива, тому вектор люб'язності не встановлюється і може бути двобічним.

Не можна оминати увагою і гендерну ознаку, релевантну для вказаних смислів: похвала – байдужа до неї, натомість вважається, що компліменти отримують переважно жінки. Не прийнятні компліменти між чоловіками, те саме стосується жінок, особливо молодих, які не повинні робити компліментів чоловікам. Така біологічна ознака як вік, здається, не відіграє значної ролі, звичайно якщо вона не висувається на перший план. Указані вище заборони можуть нейтралізуватися саме під впливом вікового чинника: наприклад, літні люди чи похилого віку все ж можуть висловлювати компліменти молодим чоловікам. Варто зазначити, що соціальні норми щодо вживання компліментів дедалі стають демократичнішими – старші за часом посібники з етикету були “суворими, напучуючи, що робити компліменти чоловікам не пристало” [3, с. 15].

Невербальна поведінка пов’язана з лінгвістичними засобами і може представляти неабиякий інтерес у плані ідентифікації того чи іншого функціонального смислу. Говорячи про невербальну поведінку, ми маємо на увазі кінетичний її вияв (жести, міміка, рухи тіла). Компліменти, будучи більш залежним від темпераменту, почуттів і бажання сподобатись, супроводжуються й більш кінетичною активністю, хоча ступінь експресії регулюється ситуацією і стосунками мовців. У типових нейтральних виявах ідеться насамперед про люб’язну, радісну усмішку, приємний або навіть здивований погляд. Жестикуляція може включати описово-зображальні жести (жести живописця), якими мовець намагається підкреслити об’єкт свого захоплення – зачіску, плаття, поставу тощо. Однак жестикуляція є нормативною лише для фамільярних стосунків.

Успішність уведення компліменту в мовлення значною мірою залежить від уміння ідентифікувати його функцію і певним чином відреагувати. У діалозі не в меншій мірі, ніж на рівні однієї репліки виявляються характерні риси не лише комунікації, а й мовної системи. Комплімент сам по собі може бути реакцією на певний вербальний стимул. Однак навіть у такому випадку не прийнято залишати сказане без реакції, тим більше, що реакція є здебільшого формальною. Натомість відсутність відповіді вважається демонстрацією нечемності.

Формальності реакції сприяє закладена в компліменті інтенційність, яка практично, крім вияву привітності і солідарності, не потребує якихось зусиль з боку адресата, ні до чого не зобов’язує. У зв’язку з цим репліки компліментів разом з реплікою-відповіддю формують діалоги-унісони. Остання ґрунтується на скромності і вдячності, які можна вважати її маркованими ознаками.

Одним з важливих аспектів функціонування компліментарних висловлювань є їх вільне використання майже в усіх рамках дискурсу. За ними не закріплені відповідні позиції, як, наприклад, за привітаннями чи прощаннями, і їх вживання не є обов’язковим, хоча у деяких

ситуаціях бажано. Залежно від цієї свободи використання мовленнєві акти компліменту, схвалення, похвали можуть виконувати різноманітні функції у дискурсі.

Крім їхньої функції похвали, у широкому смислі значення, вони виконують функції інших конвенційних мовленнєвих актів, таких як привітання, прощання, згода, подяка, поздоровлення і т. д.

Компліментарні висловлювання, які служать для посилення або заміни інших вищезгаданих мовленнєвих актів, вже конвенційно закріплені за стереотипними соціальними ситуаціями, відтворюються в них як готові одиниці, які мають постійне лексичне представлення і стійку синтаксичну структуру, тобто є “стійкими формулами спілкування” і представляють собою невід’ємну частину системи мовленнєвого етикету. Їх вживання є етичною нормою мовленнєвої поведінки [19, с. 241-248].

Вибір стереотипних компліментарних висловлювань у ситуаціях зустрічі залежить від ряду екстралінгвістичних факторів – соціальних характеристик комунікантів, рівня їхнього знайомства, періоду часу між зустрічами.

У фазі встановлення мовленнєвого контакту формули привітання супроводжуються емоційно-експресивними компліментарними висловлюваннями, які виражають задоволення, радість зустрічі комунікантів-знайомих: *It's nice to see you. How nice to see you! I'm glad to see you!* Вказані висловлювання можуть передувати конвенційним формулам привітання чи слідувати за ними, але часто вони замінюють їх та функціонують самі у якості мовленнєвих актів привітання. У таких випадках вони виступають як “бівалентні мовленнєві акти”, що виражають дві ілюктивні сили. Наприклад: *Wyatt: Oh, Alastair! How nice it is to see you! /.../ Do tell us about the Americans. Alistair: Don't ask.* (Shaffer P. Five Finger Exercise, p. 18)

Компліментарні висловлювання у подібних випадках реалізують метакомунікативну функцію й сприймаються як частина соціального ритуалу.

Привітання є одним із видів одиниць мовленнєвого етикету, які вживаються для маркування соціальних відносин, що існують в рамках комунікативного акту. Компліментарні висловлювання у функції привітання зустрічаються у мові як рівноправних, так і різних за статусом комунікантів. У ситуаціях з близькими, друзями, родичами вони сприймаються як більш щирі висловлювання. І, навпаки, при спілкуванні людей з нерівним соціальним статусом вони вживаються в основному комунікантами з нижчим соціальним статусом у якості ввічливих, поважних форм привітання й носять етикетний характер.

Типовими етикетними формулами є компліментарні висловлювання, які конвенційно закріплені у якості ввічливих форм привітання за ситуаціями знайомства: *(I'm) pleased to meet you. (It's) nice*

meeting you. (I'm) glad to meet you. A pleasure to know you.

На стадії розмикання мовленнєвого контакту компліментарні мовленнєві акти виступають як “передзакінчуючі” чи “післязакінчуючі” мета комунікативні висловлювання”. Пов’язуючись з конвенційними формулами прощання, вони функціонують як мовоактивна єдність більш вищого рівня. Вони також можуть самостійно виконувати функцію прощання, виражаючи при цьому дві ілюктивні сили [18, с. 234-239].

Ситуаціям прощання характерні конвенційність та ритуальність. Тому компліменти, які закріплені за ними, також можна віднести до одиниць мовного етикету.

Вибір тої чи іншої форми висловлювання залежить від рівня близькості комунікантів та їх ситуативних соціальних ролей. При прощанні мовця з особою чи особами використовуються такі компліментарні висловлювання: *It was a pleasure meeting you. Nice meeting you. I'm so glad to have met you. It's been a great pleasure to know you.*

Прощання у формі компліментарного мовленнєвого акту готує сприятливі умови для продовження взаємостосунків між комунікантами на майбутнє й часто прямо виражає бажання мовця продовжити вже існуючі дружні зв’язки.

На відміну від компліментів-привітань, компліментарні висловлювання, які посилюють або заміняють мовленнєві акти вдячності, характеризуються більшою свободою зустрічі та меншим рівнем конвенційності. Їм характерно функціонування на усіх стадіях мовної комунікації – як у фазах встановлення і розмикання, так і у фазі підтримки мовного контакту. Проте більшість з них має стереотипну структуру і використовується комунікантами в якості готових одиниць для вибору певної стратегії поведінки з корективом.

Такі висловлювання, як *That's (most, very, awfully) kind (sweet) of you. It's very good (nice) of you (to tell me). How nice of you,* виступають більш ввічливішими формами вдячності і використовуються в основному комунікантами з різними віковими характеристиками, а також рівними за соціальним статусом, але не маючи близьких стосунків з знайомими, колегами.

Компліментарні мовленнєві акти, які виконують функцію згоди, властиві для стадії підтримки мовленнєвого контакту співбесідників. Їх реалізацією є частковокомпліментарні висловлювання, які характеризують ментальні акти адресата [5, с. 80-86].

У даній функції компліментарні висловлювання зустрічаються у більшості ситуаціях як бівалентні мовні акти, які є реалізацією тактики підтакування. Щире схвалення пропозицій, рішень, суджень адресата свідчить про розуміння та підтримку його поглядів мовцем. Тактика висловлення згоди компліментуванням у першу чергу направлена на солідарність комунікантів.

Перш за все компліменти для вираження згоди вживаються у ситуаціях висунення адресатом будь-якої пропозиції чи прийняття рішення про дію, вчинок. Це висловлювання типу: *That's right. Quite right. You are right. That's great (good, nice, fine, wonderful, correct). That's a good idea.*

Компліментарні мовленнєві акти також доводять те, що мовець поділяє точку зору адресата у ситуаціях схвалення висловлюваних співбесідником суджень, поглядів: *That's true. You are right. Good point. Lovely. Splendid.*

Одним з найважливіших властивостей компліментарних висловлювань є їх здатність функціонувати у якості виду “позитивного підкріплення”. Вони представляють собою засіб, за допомогою якого індивід чи суспільство в цілому може заохочувати бажану поведінку. Таке позитивне підкріплення дається комунікантами з вищим соціальним статусом або старшими за віком у спілкуванні з нижче стоячими чи молодшими і характерно для ситуацій, в яких соціальні ролі учасників спілкування розподіляються наступним чином: вчитель – учень, господар – слуга і т. д.

Стиль навчання заохочення є типовим для англомовних суспільств в рамках традицій та правил поведінки у школі на уроках. Наприклад: **Hanson:** *Excellent. Very good.* **O'Connor:** *Next week, as a very special reward, you can be in charge of the ink and the chalk.* **Sheila:** *Oh, thank you, sir!* (Osborne G. West of Suez, p. 334)

Схвалення є мовленнєвим актом, що займає значне місце у процесі спілкування. Воно виражає ставлення мовця (суб'єкта оцінки) до адресата (об'єкта оцінки) у ситуації спілкування. Подібно до компліменту, схвалення поділяються на ті самі види, в яких використовуються ті самі засоби інтенсифікації, крім запитань та вигуків. Тому, можна зробити висновок, що комплімент є схваленням, в якому виражається прагнення мовця вплинути на емоційну сферу адресата.

Література

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. – М.: Высш. шк., 1979. – 130 с.
2. Арбекова Т. И., Власова Н.Н. Пособие по разговорному английскому языку. – М.: Высш. шк., 1978. – 12 с.
3. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. – 1985. – №3. – С. 13-14
4. Аршавская Е.А. Речевой этикет современных американцев США. – М.: Наука, 1977. – 310 с.
5. Арцішевська А.Л. Комунікативно-прагматичні аспекти репрезен-

туючого компонента в англomовному оповіданні ХХ ст. // Іноземна філологія. – 19991. – Вип. – С. 72 – 89.

6. Багмут О.І., Борисик І.В. Інтонація як засіб мовної комунікації. – К.: Наукова думка, 1980. – 224 с.

7. Блох М., Ильина Н.В. Структура и семантика оценочной конструкции // Функциональная семантика синтаксических конструкций. – М., 1986. – С. 14-23

8. Бузаров В.В. Формулы речевого этикета в английской диалогической речи // Социальная и стилистическая вариативность современного английского языка: Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1988. – С. 98 – 107.

9. Дегтева Е.В., Ягубова М.А. Оценочное слово в языке газеты // Вопросы стилистики. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1999. – Вып.28: Антропоцентрические исследования. – С. 192-204

10. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 260 с.

11. Гольдин В.Е. Речь и этикет. – М.: Просвещение, 1983. – 167с.

12. Гурочкина А.Г. Функционирование формул речевого этикета в акте вербальной коммуникации // Коммуникативный и номинативный аспекты единиц языка: Межвузовский сборник научных трудов.–Л.: "Темплан", 1989. – С. 3 – 17.

13. Иванов А.О. Английские разговорные формулы: Учебное пособие для студентов пед. институтов по спец. "Иностр. яз.". – М.: Просвещение, 1989. – С. 128 – 132.

14. Клюев Е.В. Речевая коммуникация. – М., 1998. – 134 с.

15. Кокойло Л.А. Комплиментарные высказывания в современном английском языке: Диссертация на соискание ученой степени канд. фил. наук. – К., 1995. – 375 с.

16. Колшанский Г.В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения // Иностранные языки в школе. – 1985. – №1. – С. 10 – 15.

17. Міщенко В.Я. Комплімент в мовленнєвій поведінці представників англomовних культур: Автореферат. – Х., 1999. – 74 с.

18. Смирнова Н.И. Сопоставительное описание элементов русской и английской кинесической коммуникации // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 219-247.

19. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 131-150.

20. Bach K., Harnish R.M. Linguistic Communication and Speech Acts. – Cambridge; London, 1979. –327 p.

С.О. Швачко,
Сумський державний університет,
м. Суми

ЧИСЛІВНИКИ ЯК СТИЛІСТИЧНІ АТРАКТОРИ ІНКОНГРУЕНТНОСТІ

У статті розглядається діахронічна семантична девіація числівників, обумовлена когнітивними і дискурсивними чинниками. Робота вперше порушує питання про спустошення числівників, стилістичне їх навантаження при частковій або повній десемантизації. Нетермінологічна сутність досліджуваних слів осмислюється на матеріалі несерйозного, комічного дискурсу для позначення інконгруентності, семантичної несумісності.

The article deals with a diachronic deviation of numerals determined by cognitive and discourse factors. For the first time attention is being focused on the "empty" numerals, their stylistic charge in terms of incongruence categorization. The empiric material has been extracted from comic, unserious texts.

Числівникам (об'єкт дослідження) як системній парадигмі притаманні ізоморфні риси поліаспектності, поліфункціональності та полімодальності. Глибинні девіації числівників детермінуються інтегративною дією лінгвальних та екстралінгвальних факторів. Предмет дослідження – стилістичне навантаження числівників у комічному дискурсі. Актуальність теми об'єктивується сьогоденною тенденцією до вивчення функціональних параметрів комунікативних одиниць. Комплексний когнітивно-комунікативний підхід до квантитативних одиниць препарує осмислення стилістичних семантичних девіацій досліджуваного об'єкту.

Числівники, з одного боку, слова міри і ваги, з другого, мають багато спільного стосовно їх семантичної еволюції та функціонування [1; 3; 5; 7; 12; 13]. Термінологізація КО позначена втратою предметної семантики, збагаченням КО семами точної квантифікації [4; 6; 8; 9]. За межами терміносистеми, на фразеологічному просторі КО утворюють опозицію на позначення адгерентних понять "багато-мало". На синтагматичному рівні КО притаманна семантизація бівекторності – точної, приблизної / невизначеної кількості. Детермінуючими факторами при цьому слугують текстові та дискурсивні чинники. У семантичній еволюції КО повторюється цикл їх становлення: реверсуються значення предметності, квалітативності та синкретичності. Лінгвістичні параметри КО обумовлені дієвістю

лінгвальних та екстралінгвальних факторів, природою денотатів, ознаками останніх та шляхами їх пізнання.

Квантитативні одиниці актуалізують як кількісні, кількісно-якісні та якісні ознаки предметів, артефактів та явищ, про що свідчить дослідження фразеологічного корпусу з нумеральним компонентом – числівником (ФО(ч)). Десемантизація КО прослідковується, як показує дослідження ФО(ч), у лексикалізованих одиницях на позначення невизначеної та спустошеної квантитативності. КО мають тенденцію позначати кількісні ознаки полярних денотатів (абстрактних та конкретних). Пор.: англ. *two heads are better than one; thousands of kisses*; укр. *за кусок кишки – сім верст пішки; сім раз одмір, а потім одріж*; рос. *сто пудов соли; семь мешков радости; без пяти минут студент; тридцать четыре процента любви*.

Художні образи створюються шляхом кількісної гіперхарактеризації.

Пор.: укр.

А в нашого Омелечка

Невелика сімечка, -

Тільки він та вона,

та старий, та стара,

та діток череда:

два парубки усатеньких,

дві дівочки косатеньких,

два дрова рубас,

та двоє дома немає,

та дві Насті в запасці,

та дві Христі в намисті,

та дві ляльки в колісці,

та дві няньки колише.

(Народна пісня)

рос. *Искусство галереи XL, десять метров смертельного ужаса, куча больших и маленьких удовольствий* [10].

Слід зазначити, що кількісні значення числівників вивітрюються у символічних позначеннях типу: 4 “символ порядку”, 7 “символ достатку”, 100 “символ повноти”, 13 “символ нещастя”.

Пор.: рос. *семь чудес* значно розширило географію свого вживання. Напр.:

Семь пирамид, семь мудрецов

И семь чудес нам древность славит,

Владыке снилось семь коров,

Рим семь холмов подошвой давит,

Семь городов входили в спор

о славной грекам колыбели,

да и везде как на подбор –

Семь пятниц на одной неделе (П. Вяземский).

Аксіологічний аспект притаманний порядковим ад’єктивам типу: англ. *first, second, third*, укр. *перший, другий, третій*. Наприклад: англ. *first teeth* “молочні зуби”, *second teeth* “постійні зуби”, *third teeth* “вставні зуби”, *second to none* “неперевершений”, *second*

thoughts “подальші роздуми”; укр. *третій зайвий*; *сьома вода на килі*; рос. *играть первую скрипку*; *третьего не дано*.

Нормативним для числівників стало позначення династій, телефонів, маршрутів, машин, брендів, тощо. Слогани реклами насичені квантитативними одиницями типу укр. *супер-, макро-, міні-*.

Метафори та інші тропеїчні засоби із КО вказують на інтенції адресанта, вербалізують його вплив на поведінку адресата [2]. В гумористичних ситуаціях, анекдотах КО створюють ефект лінгвістичної гри [11]. Пор.:

англ. *Teacher: If we take three from seven, what difference does it make?*

Pupil: That is what I say.

рос. – *Алло, гостиница? Соедините меня с женой.*

– *Какой номер?*

– *Я вам что – турок, чтобы их нумеровать?! (номер жєны вєсто номера комнаты).*

або: рос. – *Сколько стоит это кольцо?*

– *Десять тысяч.*

– *Черт, а это?*

– *Два черта.* [10, с. 201-206].

Слід зазначити, що у словосполученнях рос. *черта с два; раз, два и обчелся* ідея кількості зовсім розмита.

Семантична полівекторність числівників ілюструється також їх текстоутворюючою та аргументативною функціями. У текстах вони вживаються як елементи когезії, поряд з іншими конекторами та метатекстовими словами [2]. Пор.: англ. *consequently, then, the following objectives, the next, in addition, therefore, the final items, furthermore, next two major projects, firstly, secondly, thirdly, the former, the latter, the last, so on, etc.*; укр. *таким чином, у зв'язку з вищезазначеним, загалом відомим є..., крім трьох підсистем, декілька ключових явищ, по-перше, по-друге, на нашу думку, зокрема, з одного боку, з іншого боку, і т.п.*

Одиниці з кількісними семами є фаворитами народної творчості та ідіолектів, які створюються за діючими моделями мови. Пор.: рос. *Умом Россию не понять, арином обицим не измерить* (Тютчев).

Вектор стандарт → експресія у домені КО є рушійною наскрізною силою, що розмиває етимологічні витoki зазначених слів, генерує семантизацію квантитативності, предметності, квалітативності, верифікує універсальний характер кількісних слів – їх поліаспектність, полівекторність та поліфункціональність.

Перспективними у домені квантитативності є дослідження дискурсивного буття однойменних номінацій – стилістичних засобів із квантитативними атракторами, мовної семантизації понять “багато-мало”, когнітивних зон поля кількості, функцій “спустошених” числівників (на контрастивному та типологічному векторах).

Література

1. Арутюнова Н.Д. Проблема числа // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред.Н.Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2005. – С. 5-21.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
3. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна грамати́ка української та англійської мови. – К.: Рад. школа, 1962. – 160 с.
4. Жолобов О.Ф. Статистика и динамика древнеславянских квантитативных форм. // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред.Н.Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2005. – С. 372-383.
5. Категория количества в современных европейских языках // Монография / Ред.кол. В.В. Акуленко, С.А. Швачко, Е.И. Букреева и др. Отв.ред.В.В. Акуленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 284 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1990. – 288 с.
7. Кошова И.Г. К проблеме знака и значения в языке. // Учеб.пос. – М.: Изд. Моск.пед.ин-та им.В.И.Ленина, 1976. – 143 с.
8. Крылов С.А. Количественность как понятийная категория. // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка./Отв.ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2005. – С. 44-65.
9. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: ИЯ-РАН, 1997. – 331 с.
10. Литвин Ф.А. Кванторы и слова // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред. Н.Д. Арутюнова. – М.:Индрик, 2005.-С. 201-206.
11. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. – М.: Центр, 1998. – 352 с.
12. Швачко С.А. Средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках // Монография. – К.: Вища школа, 1981. – 144 с.
13. Швачко С.А. Эволюция и функционирование слов-измерителей в системе английского языка (на материале слов меры и веса): Дис.... канд.филол.наук. – К., 1971. – 198 с.

УДК 811.11125(075.8)

О.А. Шуменко,
Сумський державний університет,
м. Суми

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ДЕНУМЕРАТИВІВ

У статті розглянуто денумеративи англословного дискурсу, їх моделі та наповнення. Фокусується увага на природі

складних основ, їх семантиці та структурі. Подаються перспективи подальшого дослідження.

The article in question deals with the numeral derivatives, namely compound words, their structure and semantics. Perspective vectors are being mentioned.

Актуальність теми об'єктивується сучасними тенденціями до функціонально системного осмислення мовних категорій, з одного боку, та малодосліджуваністю епідігматичних аспектів квантитативної лексики, з іншого.

Об'єктом даної статті є денумеративи, предметом – словотворчі моделі.

Словниковий склад англійської мови збагачується шляхом лексичної та семантичної деривації. Термін “*дериват*” вживається для позначення результатів словотвору – морфологічного, синтаксичного та семантичного. Поняття “*словотвір*” передбачає формування нового за формою і за змістом слова, що здійснюється за допомогою існуючого у мові “*будівельного*” матеріалу та моделей [6]. Механізм словотвору діє без перепочинку, без відпусток, виготовляючи нові слова. Це справжній вічний двигун [1, с. 103]. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель – мова. Мова – це система доволіно відтворюваних структурних знаків і правил їх комбінування. Мова – явище суспільне. У суспільстві мова виконує ряд важливих функцій. Процес збагачення мови проходить постійно, освіжаючи та оновлюючи мову, приводячи її у відповідність до потреб людей та змін, що постійно відбуваються у світі [4, с. 12]. В кожній мові виокремлюються парадигми одиниць. Серед них – лексико-семантичне поле кількості (ЛСПК). Конституанти ЛСПК виконують функцію позначення квантитативних відношень об'єктивного світу. Центральне місце в ньому займають числівники (англ. – *Numeral*, укр. – *числівник*). Числівник – це частина мови, що означає абстрактно-математичне число, або певну кількість однорідних предметів чи їх порядок при лічбі [3; 7]. Числівники в основному виконують квантитативну функцію, про що свідчить їх тяжіння до дискретних одиниць. Також вони виконують номінативну, когнітивну, прагматичну та нумеративну функції. Англійським числівникам притаманні такі якості, як динамізм та епідігматичність. Динамізм числівників підтверджується їх словотворчою активністю, можливістю заповнювати семантичний простір англійської мови та детермінуватися. Числівники в сучасній англійській мові вживаються з дискретними іменниками – 1) NumN₁ – з назвами живих істот, 2) NumN₂ – з назвами природних об'єктів та артефактів, 3) NumN₃ – з назвами дій, процесів, явищ, понять, 4) NumN₄ – з назвами число-

вих величин. Пр.: англ. 1) *four dogs, three students*; 2) *six pens, two apples, one cigar*; 3) *two minds, one answer*; 4) *three yards, two dozens*.

В англійській мові виокремлюється ціла парадигма слів з основою числівників. Словоутворююча валентність нумеральних основ не обмежується дериватами типу *sixth, seventh, tenth*. Серед денумеративів виокремлюються адвербіальні (*once, twice, thrice*), ад’єктивні (*two-headed, one-cornered*), субстантивовані (*twins, Twain*) та службові слова (*between, only*) [2, с. 51]. Словотворчі можливості основ числівників покриваються денумеральними прислівниками, прикметниками та іменниками. Дієслова-денумеративи створюються за моделлю okazionalnoї конверсії. Денумеративи утворюються шляхом розширення кореневої морфеми числівника. Розширення за допомогою суфіксів має три ступені словотворення. Для денумеральних утворень показовим є перший ступінь – суфікс останнього порядку у більшості випадків закриває словотворчу активність нумеральної основи (*six-th-ly, fif-th-ly*). У другому ступені похідності суфікс останнього порядку закриває словотворчу активність нумеральної основи. До третього ступеня відносяться деривативи типу *multimillionairesness*. Денумеративним утворюванням притаманна розширена форма та ускладнена семантика. Денумеративи перебувають в субординаційній залежності, утворюють лексичний ряд, формальним центром якого є основа числівника, а в значенні – сема числа. У денумеральних утвореннях використовуються суфікси – *th, -ce, -es*. Пор. англ.: *once, thrice, sixth*. Основи числівника сполучаються з суфіксами *-fold, -some, -th*, у прислівниковому ряді частіше вживаються суфікси *-ce, -fold, -es*. Утворення на *-fold* майже необмежені, вони містять всі основи числівників. Пор.: англ. *twofold, threefold, sixfold, tenfold*. Морфема – *some* співвідносить денумеральні утворення з мовними засобами вираження приблизної кількості. Пор.: англ. *foursome, fiftysome, hundredsome*

Морфема *-th* вказує на місце порядок розміщення об’єкта. Пор.: англ. *seventy-seventieth, thirteen-thirteenth*. Деривативи на *-ce* утворюють закрити парадигму. Пор.: англ. *once, twice, thrice*. Дериваційний суфікс *-es* співвідноситься з поліфункціональними одиницями. Денумеративи з основами числівників виражають кількісні ознаки обмеженого кола осіб, об’єктів, а деривативи, співвіднесені з назвами десятків, виражають обмежені часові строки в житті людини. Денумеративи є релевантними для розпізнання природи нумеральних знаків, їх мотивації та детермінації конкретним дискурсом.

У складних словах нумеральна основа займає препозитивне положення відносно другого компонента, що зумовлюється премодифікацією числівника у вихідних сполученнях. Структурні й семантичні звязки компонентів денумеративів характеризуються формальною та семантичною компресією [8; 9]. Семантична єдність композитів

є похідною та адитивною. Композити характеризуються чітким та завуальованим мотивуванням. Складні утворення походять від синтаксичних одиниць, що зазнали процесу універбалізації – згортання компонентів у цільну одиницю. Виокремлюються парадигми денумеральних композитів, які відображають кількісні характеристики людей – *six-footer, thirty-strong*, об'єктів – *two-edged, three-cornered*, явищ – *two-match tour*, часові параметри – *three-monthed, four-year-old*.

Модифікації підлягають часто вживані числівники [10]. До продуктивних моделей денумеративів відносять Num+ *-th*, Num+ *-th+ly*, Num+-(*e*)s. Пор.:англ. – *six-sixth-sixthly-sixes*.

Суфікси *-fold, -ce, -some*, які додаються до нумеральної основи, можуть утворювати прикметники (*adj.*) та прислівники (*adv.*) Суфікси *-er, -es* утворюють іменники. Пор.: англ. – *twofold, once or twice or thrice, twosome, twenties, twicer, twins*; укр. – *двійний, багатопазовий, двоякий, двоєко, двадцяті, двійня*.

Похідні одиниці співвідносяться з основами числівників, які вживаються як морфеми повнозначних слів. Пор.: англ. – *three-eyed, two-faced, four-pieced*; укр. – *трьоокий, брехливий*.

Основа числівника має потенційні можливості проявляти себе у сполучувальній комбінаториці. В англійській мові нумеральні основи вживаються в основному в дериватах, утворених шляхом афіксації і словоскладення. Граматична єдність денумеральних композитів проявляється в їх морфосинтаксичних властивостях. Когнітивні параметри денумеративів позначені словотвірною активністю, яка є правомірною та перспективною.

Література

1. Вихованець І.Р. Тайна слова. – К.: Рад.шк., 1990. – 284 с.
2. Єнікеева С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: Монографія. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 303 с.
3. Жаботинская С.А. Числительные современного английского языка (К вопросу о категориальном статусе): Дис. ... докт. филол. наук. – Киев, 1982. – 208 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник – 2-ге видання. – К.: ВЦ "Академія", 2006. – 368 с. (Альма-матер).
5. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – 77 с.
6. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке. – Киев: Вища школа, 1981. – 143 с.
7. Почепцов Г.Г. Синтагматика английского слова. – К.: Вища школа, 1976. – 109 с.
8. Швачко С.О., Кобякова І.К. Вступ до мовознавства (курс лекцій). – Посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, – 224 с.

9. Швачко С.В. Лінгвістичний статус числівника сучасної англійської мови // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – Київ: КНЛУ, 2002. – Вин. № 6. – С. 349-356.

10. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти. – Посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 128 с.

УДК 8Г1

Л.В. Юрашко,

*Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка,
м. Полтава*

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ДЕЯКИХ КЛАСИФІКАЦІЙ ДЕМІНУТИВІВ ЗА ЇХ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті автор робить опис деяких спроб класифікації демінутивних дериватів вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливу увагу приділено прагматичним функціям зменшувально-пестливих форм слів.

In the article an author describes some attempts of classification of deminutiv derivatives of domestic and foreign scientists. Special attention is paid to pragmatic functions of understatedly tender forms of words.

Правильне вживання демінутивів, гіпокористичних дериватів чи ніжних іменувань є дуже важливим для успішної комунікації. Велика кількість цих пестливих форм у мовленні робить їх дослідження вкрай необхідним.

Актуальність дослідження визначається зростаючою роллю комунікації в суспільстві. Демінутиви та їх прагматичний компонент складають особливий інтерес для широкого кола науковців, оскільки незаперечним є факт їх здатності впливати на комунікативний акт. Тому класифікації зменшувально-пестливих дериватів сприятимуть формуванню чіткої концепції вірного їх вживання в процесі комунікації.

Метою цього дослідження є показати варіативне поле та погляди науковців на прагматичний аспект демінутивів та їх функцій у комунікації.

Відповідно до поставленої мети необхідне розв'язання таких завдань:

– викласти базові положення, що складають основу та дослідження та його перспективу;

– подати результати дослідницької роботи та основні класифікації демінутивів з точки зору прагмалінгвістики.

Об'єктом є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених виокремленню прагматичних, оцінних і експресивних функцій демінутивів.

Предметом дослідження є показ розвитку спроб класифікації функцій демінутивів з точки зору їх комунікативної значимості.

Деякі властивості демінутивів і гіпокористик становлять проблему для їх вірного вживання – це стосується, перш за все, їх суфіксів. Суфікси пестливих імен, ніжних іменувань і демінутивів показують різноманітність значень. Значення суфікса конкретного демінутива залежить від різних факторів, наприклад, семантичного значення мотивуючого слова, від ставлення мовця до сказаного чи від тих чи інших локутивних засобів. Проте кожен демінутив може мати два значення – позитивне (меліоративне) та негативне (пейоративне), розрізнити їх допомагають зменшувально-пестливі суфікси.

Активному мовцю складно знайти інформацію в довідникових виданнях про ситуацію, коли краще виживати демінутиви, чи їх прагматичне значення, оскільки там міститься лише перелік зменшувальних та пестливих форм без вказівки на ситуацію чи контекст. Про це говорить О.М. Лазуткіна: “Віддзеркаленням неопрацьованості проблеми комунікативних властивостей є граматики та словники, в яких немає позначок, що вказують на семантико-синтаксичні властивості слів, їх категоризацію з точки зору когнітивних моделей і, таким чином, комунікативних потенцій” [5, с. 30]. Актуальні довідники та видання, присвячені власне демінутивам, містять лише дані про зменшувальне значення слів та поверхневі дані про їх експресивність. Наприклад, Ушакова, Павлова, Зачесова згадують такі функції демінутивів, як передачу ставлення до мовця, самоіронія, чи як індикатор неформального спілкування [6, с. 169].

При розв'язанні питання, що таке прагматика демінутивів та яким чином її виділити, треба шукати відповідь не на запитання, як мовець вживає зменшувально-пестливі форми, а навіщо він це робить.

Виходячи зі значень демінутивів, тобто комбінації значень мотивуючих слів та відповідних суфіксів, а також враховуючи різні аспекти контексту, дослідниця з Німеччини М. Шілер виводить наступні функції демінутивів [10, с. 29]:

- власне зменшувальне значення;
- експресивна та емоційно-оцінна функція;
- стилістична функція;
- прагматична функція.

Прагматичні функції демінутивів слугують учасниками для

успішного спілкування й неминуче зустрічаються в одному з багатьох можливих контекстів. Роль контексту в актуальних лінгвістичних дослідженнях визначається по-різному. Таку позицію займає, наприклад, Т.І. Вендіна – вона говорить про відмінність показників різних демінутивів у словниках і довідниках, та наголошує, що при визначенні конкретного значення оцінного слова повинен бути врахований контекст [2, с. 92].

Про прагматичні функції демінутивів говорить також багато інших науковців. Зокрема, Н.Д. Арутюнова зазначає, що оцінні значення часто важко однозначно інтерпретувати, тому що велику роль грають суб’єктивність та прагматична обумовленість [1, с. 21].

Відповідно до експресивності як комунікативно-прагматичної категорії В.Д. Девкін виділяє наступні комбінації пресупозиції мовця й адресата:

- адресат адекватно сприймає інтенцію мовця;
- адресат інтерпретує висловлювання як експресивне, хоча мовець не мав цього на меті;
- адресат не розпізнає експресивність виразу (наприклад, не відчуває іронії);
- адресат інтерпретує експресивність інакше, ніж це мав на меті мовець [3, с. 71].

За позитивними чи негативними денотативними значеннями класифікує демінутиви В.А. Кузьменкова. Демінутиви з першої групи слугують, зокрема, для [4, с. 39]:

- створення атмосфери доброзичливості, підкресленої ввічливості: *Зачекайте одну хвилиночку!*;
- ввічливого вибачення, наприклад, у адміністративній сфері: *Документик Ваш пред’явить!*
- для передачі позитивного ставлення до об’єкту: *Ой, яка цікавенька книжечка!*;
- спілкування з дітьми: *Помий ручки! Йди їстоньки!*

Функції демінутивів другої групи полягають в передачі негативних значень. В.А. Кузьменкова виділяє такі функції [4, с. 40]:

- негативна оцінка професійних чи інших якостей особистості: *адвокатишка, іженеришка*;
- негативна оцінка якогось об’єкту, явища чи події: *Ну й ідейка!*;
- засудження чиєїсь позиції, чиїхось дій: *У політиці панував чималенький розгاردіаши* [7, с. 8].

Свою класифікацію В.А. Кузьменкова доповнює властивістю демінутивів передавати мовні інтенції:

- при висловленні прохання: *Передайте чайничок!*
- з метою представити неістоту як істоту, наприклад, у поетичній творчості: *Ой, місяцю-місяченьку!*

З цієї класифікації ми бачимо, що експресивні функції демінутивів більш широко представлені, ніж первинні – зменшувальні.

Узагальнюючи досвід дослідницької роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, ми зможемо в майбутньому критично поставитися до укладання довідникових видань, присвячених демінутивним дериватам. Результати дослідження становлять базу для таких довідникових видань, головним завданням яких ми бачимо сприяння успішному спілкуванню, побудову комунікативних стратегій мовця-ми, націленість на позитивний результат мовної взаємодії.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики 1982. – М., 1984. – С. 5-23.
2. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм). – М.: Индрик, 1998. – 236 с.
3. Девкин В.Д. Псевдоэкспрессия // Общие и частные проблемы функционирования стилей. – М., 2006. – 277 с.
4. Кузьменкова В.А. Диминутив как средство выражения имплицитных смыслов высказывания. // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Вып. 34. – М., 2007. – С. 38-44.
5. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 270 с.
6. Ушакова Т.Н., Павлова Н.Д., Зачесова И.А. Речь человека в общении. – М.: Наука, 1989. – 191 с.
7. Федоренко О.Д. Емоційно-оцінний потенціал демінутивів у публіцистиці (на матеріалі української періодики (1995-2004 років): Автореф. дис. к. філ. наук: 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2006.
8. Федосюк М.Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5.
9. Klimaszewska Z. Diminutive und augmentative Ausdrucksmöglichkeiten des Niederländischen, Deutschen und Polnischen. – Wrocław, 1983. – 143 S.
10. Schiller M. Pragmatik der Diminutiva, Kosenamen un Kosewörter in der modernen russischen Umgangsliteratursprache. – München: Herbert Utz Verlag, 2007. – 424 S.

О.В. Яковлева,

Національний університет “Острозька академія”,

м. Острог

ВИРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У МОВЛЕННІ

Мовні одиниці, які характеризують людину, емоційно-оцінно визначають її внутрішні та зовнішні якості, дії, стани і т. п. за будь-якою ознакою, формують значний пласт лексики в системі будь-якої мови. Їх багатоаспектне вивчення дає можливість інтерпретувати семантичну структуру та національно-культурну специфіку засобів оцінки характеру, зовнішнього вигляду та поведінки людини. У статті були прослідковані характерні ознаки людини через призму сполучуваності лексем.

Language units, which characterize a person, emotionally and in the way of evaluation define his or her internal and external qualities, as well as actions, conditions, etc. by any feature, form a considerable vocabulary layer in the system of any language. Learning most of their aspects allows interpreting the semantic structure, national and cultural specifics of character evaluation, person's appearance and behavior. Typical characteristics of a person through the prism of lexemes connection took place in the article.

Актуальність. Сучасна лінгвістична теорія, головними принципами якої стали функціоналізм, когнітивізм та антропоцентризм, виходить з розуміння мови як культурного коду нації, засобу трансляції соціально значимого та духовно-ціннісного досвіду носіїв мови, як вербалізованої форми етнічної свідомості, що відображає національно-культурні особливості світогляду та світорозуміння. Особливої актуальності набуває вивчення процесів та механізмів номінації людини (первинної та вторинної), так як образна номінація поряд з прямою є відображенням світогляду, колективних переваг та індивідуальної манери мовної особистості.

Мета статті через сполучуваність лексем прослідкувати характерні ознаки людини, особливості її мовлення.

Завдання статті полягає у дослідженні особливостей мовлення людини за предметно-понятійною та аксіологічно-оцінною спрямованістю ознак на основі літературних та публіцистичних джерел.

Вираження людини у мовленні можна вивчати у двох напрямках:

а) як характеризується людина іншими, що знаходить відображення у сполучуваності лексем *Mensch, Person, Frau, Junge, Kind* та ін. з іншими лексемами (прикметниками, іменниками, дієсловами);

б) самовираження людини як мовної особистості, що передбачає

виявлення типу мовної особистості на основі аналізу мовних засобів, які вживає людина у мовленні.

Мовні одиниці, які характеризують людину, емоціонально-оцінно визначають її внутрішні та зовнішні якості, дії, стани і т. п. за будь-якою ознакою, формують значний пласт лексики в системі будь-якої мови. Їх багатоглядне вивчення дає можливість інтерпретувати семантичну структуру та національно-культурну специфіку засобів оцінки характеру, зовнішнього вигляду та поведінки людини.

Семантичний простір мови являє собою континіум, а лексичне значення не має чітких границь. Усвідомлення цього факту спонукало лінгвістичний загал висунути ідею комплексного опису лексичних множин, пов'язаних загальним змістом. Результат – теорія поля вийшла на перший план багатьох досліджень.

Предметом дослідження в теорії поля є угруповання мовних одиниць, поєднаних на основі спільності значення (семантичний принцип – “лексико-семантичне поле”) або спільності виконуваних ними функцій (функціональний принцип – “функціонально-семантичне поле”), а також на основі комбінації цих двох ознак (функціонально-семантичний принцип – “лексико-граматичне поле”).

Отже, характерні ознаки людини, її особливості фіксуються у мові та можуть бути прослідковані у сполучуваності лексем. У дослідженні ми виділяємо наступні характеристики людини:

1. Предметно-понятійна спрямованість ознак:

– Ознаки, які притаманні людині як такій, що характеризують її як істоту, відмінну від інших, насамперед від тварин (ознаки реалізуються через сполучуваність іменника з прикметником):

- *der denkende, gestaltende, schöpferische, geniale Mensch;*
- *ein kluger Mann;*
- *ein freundlicher, vornehmer Herr;*
- *stattliche, kluge, liebende Frau;*
- *aufgeweckter, anständiger, ehrlicher Kerl;*
- *begabtes Kind.*

“*Ein anständiger Kerl!*“, sagte der Kleinere, “*aber von Autos hat er keinen Schimmer.*“ [3, с. 20]

“*Haben Sie schon die Zeitung gelesen?*“ *die Apfelbäckchen der stattlichen Dame* *glühten.* [3, с. 27]

– Ознаки, що вказують на зовнішність (поєднання іменника з прикметником): *großer, dicker, dünner Mensch; gut aussehender, alter Mann; attraktive Frau; kleiner, hübscher Junge.*

“*Dabei sieht er noch wie fabrikneu aus!*“, meinte der *kleine Junge* *fachmännisch.* “*Wenn ich groß bin, kauf ich mir genau denselben!*” [3, с. 20].

“*Laßt den alten Mann in Frieden!*“ meinte der *schöne Theodor* [2, с. 91].

In unserem Abteil saß ein älterer, aber gut aussehender Herr [3, с. 10].

– Ознаки, що позначають фізичний стан: *gesunder, kranker, schwerfälliger, unbeholfener, lebhafter Mensch, schwacher Greis, verhutzelte Alte*.

Dann die Gratiskur in Pystian. Dabei war der Junge gar nicht krank [3, с. 28].

Die verhutzelte Alte legte ihre abgearbeiteten Hände, an denen sie sieben Erfolge ihres Sohnes hergezählt hatte, in den Schloß und lächelte [3, с. 28].

– Ознаки, що вказують на емоційний стан: *empfindlicher, ruhiger, gleichgültiger, fröhlicher, glücklicher Mensch*.

Der glückliche Mann machte die Herrschaften miteinander bekannt. Händedrucke wurden getauscht [3, с. 165].

Einer der Passagiere war ein junges, fröhliches Mädchen [3, с. 153].

– Ознаки, що визначають характер: *ausgeglicener, talentierter, gutmütiger, egoistischer Mensch, freundlicher Herr, forscher, ehrlicher Kerl, faules Geschöpf, gutmutige Alte*.

“Ein reizender Mensch“, sagte der Direktor, der vom Lift zurückgekehrt war. “Außerordentlich sympatisch. Und er spielt seine Rolle gar nicht ungeschickt. Ich bin gespannt, was er zu den siamesischen Katzen sagen wird!” [3, с. 58]

“Ein so talentierter Mensch findet kaine Anstellung! Mann sollte doch tatsächlich...” [3, с. 29]

2. Аксіологічно-оцінна спрямованість ознак:

Аксіологічна оцінка передбачає виявлення позитивних чи негативних ознак.

– Позитивна/негативна оцінка виражається вживанням прикметників з відповідною семантикою:

lieber Mensch;

anständiger Herr;

liebenswürdiger Junge;

höflicher Mensch;

verlässiger Partner;

undankbares Geschöpf;

unangenehme Frau;

unaufrichtiger Herr;

verfluchter Kerl

treuloser Freund.

} позитивна оцінка

} негативна оцінка

Ich erzähle euch die Lebensgeschichte Johnnys nur, weil der unaufrichtige Herr, dessen Kinderbuch ich gestern abend in der Gaststube las, behauptet, die Kinder wären in einem fort findel un wüßten vor lauter Wonne nicht, wo ihnen der Kopf steht. [2, с. 18]

“Ja, der Martin Thaler, der war früher mein Primus. Und ein ganz verfluchter Kerl war er außerdem. Wir haben manches miteinander ausgefressen.” [2, с. 88]

Таку ж функцію виконують субстантивовані словосполучення:

<i>sie ist ein Mensch mit Initiative</i>	}	позитивна оцінка
<i>ein Mensch von leichter Auffassungsgabe</i>		
<i>ein Mensch mit sicherem Auftreten</i>		
<i>dieser Mensch macht einen guten Eindruck</i>		
<i>ein Mann der Tat</i>	}	негативна оцінка
<i>Mensch ohne feste Grundsätze</i>		
<i>Mensch ohne Lebensart</i>		

Elfriede, eine junge Kunsthistorikerin, hatte Robert mitgeteilt, daß sie nur den Mann mit festen Grundsätzen heiraten werde. [3, с. 12]

Як ми бачимо, у цих словосполученнях наявна позитивна/негативна оцінка, але можливим є перехід від позитивної до негативної оцінки, чи навпаки. В цьому випадку перемикачами з однієї оцінки на іншу є антонімічні пари прикметників *mit/ohne*; прикметників *leicht/schwer*; займенників *ein/kein* і т. п.

Позитивна чи негативна оцінка може бути виражена не тільки сполученням лексеми Mensch з прикметниками чи іменниками, але й з дієсловами:

<i>einen Menschen lieben;</i>	}	позитивна оцінка
<i>schätzen;</i>		
<i>verachten;</i>	}	негативна оцінка
<i>fürchten;</i>		
<i>einem Menschen helfen;</i>	}	позитивна оцінка
<i>glauben;</i>		
<i>misstrauen</i> – негативна оцінка.		

Zur Erinnerung: Frank Löffler ist der Bursche, dem ich nie trauen werde [4].

auf diesen Menschen kann man sich nicht verlassen – у цьому випадку перемикачем є заперечна частка *nicht*, наявність якої надає виразу негативної оцінки, а відсутність – позитивної.

Ще однією особливістю лексем на позначення людини (Mensch, Mann, Frau та ін.) є те, що вони у відповідному контексті втрачають своє нейтральне номінативне значення та набувають оцінного. Наприклад *Mensch* у своєму першому значенні *людина* – номінує людину, а у другому: 2. (salopp) /als burschikose Anrede, oft auch in Ausrufen des Staunens, der Bewunderung, des Erschreckens o.Ä./: *Mensch, war das eine Hitze!*; *Mensch, Willi, wie findest du das?*; *Mensch, das ist ja großartig!*; *Mensch Meier!* [1; 539] – є грубим звертанням, яке використовується у вигуках та емоційному мовленні. Це явище не є поодиноким. У словниковій дефініції, що міститься у стилістичному словнику до слова *Kind*, ми знаходимо четверте значення слова: 4./ *vertrauliche Anrede*/: *mein liebes Kind!*; *Kinder, lasst uns weitergehen!*; *also Kinder!*; *aber Kinder*; [1; 457], яке також функціонує в мові як звертання та судячи по сполучуваності ми можемо трактувати його

як позитивне, частково пестливе: *mein liebes Kind*, нейтральне: *also Kinder!* та звертання що містить загрозу: *aber Kinder!*

Так іменник *Mann* у словосполученні *mein lieber Mann*; *Herr* у виразі *sehr geehrter Herr Mayer*; *Frau* у сполученні з прикметником *gnädige Frau*; *Fraulein* – *junge Fraulein* і т. д. – можуть виражати звертання у відповідній ситуації. А вирази *Junge, Junge!*; *Mann, Mann, Mann!*; *Kinder, Kinder!* – вигуки, що виражають подив, обурення і т.п.

“*Jawohl*”, *meldete der schöne Theodor*. “*Es ist alles in Ordnung, Herr Direktor*.” [3, с. 90]

“*Darf ich auch einmal etwas sagen, gnädige Frau?*“ *fragte der junge Mann bescheiden* [3, с. 72]

“*Schade. Dann war dein ganzer Fleiß vergeblich? Oh, du armes Kind!*“ [3, с. 136]

“*Das ist ein Tag*“, *sagte er dann*, “*um den Verstand zu verlieren. Sehr geehrter Herr, machen Sie, bitte, keine Witze mit mir. Jetzt wird’s ernst.*“ [3, с. 75]

Зустрічаються випадки, коли іменник, що може номінувати людину вже у своєму значенні (окремо, без поєднання з прикметниками, чи іншими частинами мови, що містять позитивну/негативну сему) містить певну оцінку: *Herr* 1. b) *gebildeter, gepflegter Mann*: *ein feiner, vornehmer Herr*; *ein Herr im Smoking*; *ein Herr in den besten Jahren*. Цей приклад вдало ілюструє нашу тезу. В своєму першому значенні цей іменник вживається як шаноблива номінація чоловіка, а в другому вже містить сему освідченності та доглянутості.

Крім того, лексеми-номінації людини можуть взаємозамінюватись: *wir haben drei Jungen* (Söhne); *seine Frau hat einen Jungen bekommen*; *wir haben ein Mädchen* (eine Tochter) *bekommen*; *er ist Vater von drei Mädchen*. Тут ми маємо приклади іншого функціонування та варіацій номінування особи за допомогою слів *Junge* у значенні *сын* та *Mädchen* у значенні *дочка*.

Отже, ми можемо зробити висновок, що маючи мову у своєму арсеналі, людина може використовувати її у різних цілях. Мова може бути як страшною та дієвою зброєю, так і прекрасним засобом примирення, може виражати вдячність, але вражати своєю грубістю, мова може говорити про кохання, але і спричиняти страшний образ. Досліджуючи вираження людини у мовленні, ми побачили, що будь-яка номінація людини може мати як позитивне, так і негативне забарвлення відповідно до тих лексем з якими вона вживається. Ці лексеми можуть бути різноманітними: прикметниками з позитивною чи негативною семою, іменниками, іменниками у поєднанні з іншими частинами мови, прийменниками та ін. Ми також побачили, що деякі номінації можуть мігрувати з одного поля в інше, та мати вже у своєму початковому значенні певну оцінну сему.

Література

1. Duden 2 Band 2, Das Stilwörterbuch. – Mannheim, 2001.
2. E. Kästner das fliegende Klassenzimmer. – Zürich: Atrium Verlag, 1996. – 175 s.
3. E. Kästner Drei Männer im Schnee. – Bonn: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1998. – 234 s.
4. <http://www.spiegel.de>

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 37.013:111

І.Г. Бабінець,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

MONTESSORI METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

У статті описуються основні принципи методу Монтессорі, подаються дані розповсюдження шкіл Монтессорі в світі, а також розглядається місце даної методики навчання в Україні. На основі теоретичних опрацювань системи Монтессорі пропонуються застосування принципів її педагогіки в навчанні іноземних мов.

In this article, the basic principles of the Montessori Method is explained, the dissemination of Montessori Schools in the world is discussed, and the present educational situation in Ukraine is explored. Analyzing the main principles of the method, there are presented the suggestions of using Montessori principles in teaching foreign languages.

“Tell me and I’ll forget; show me and I may remember; involve me and I’ll understand”¹. The question of HOW to teach has always been a burning issue in all times. The new methods arrive and the old ones are criticized, debates about what is the best and educational reform demands all together tense the atmosphere. The expectations from the modern teacher are growing and it is difficult to catch up with all present educational trends. Analyzing the nowadays situation, I would like to draw your attention on the educational method, that has been a source of inspiration in the last century and still is at the beginning of the new one – the method of Maria Montessori. Early in the 20th century, Dr. Maria Montessori envisioned a radically different approach to education, an approach grounded in close and insightful observations of the children rather than in adult convenience and misconception. A modern research in psychology suggests the Montessori system is much more suited to

¹ Chinese proverb.

how children learn and develop than the traditional system¹.

Why the Montessori Method?

What is so special in Montessori schools? The answer lies in observation of Montessori classes. "Observation is the key of adults to the world of children"². The Italian pedagogue herself paid great attention to observing children at work, and her books about the method of teaching were sometimes took years to write, but were based on practical experience.

The Montessori Method has become the field of personal interest after observing a class in a Montessori school in Canada³. The teaching approach that I saw differed a lot from a traditional one which was experienced in Ukraine. At this school, children were moving around the class directly exploring their learning environment independently. The teacher was no longer leading the class, but working individually with kids, facilitating their learning.

There could be defined basic principles of Montessori education, which are helpful in understanding of how the system works. Listed below, they are:

- 1) Assisting the individual in his or her natural development;
- 2) The impact of movement in learning and cognition;
- 3) The interaction with "the prepared surrounding";
- 4) The freedom of choice in "the prepared surrounding";
- 5) The demands from the didactic material;
- 6) The evaluation of the student achievement.

1. Assistance in natural development – is connected with the Montessori theory about the inner potential of the child and its natural need for self-development. "Every child is an individual who develops according to his or her inner design"⁴ The phenomenon of "absorbent mind" is described in Montessori philosophy, which means that children from birth to around age 6 possess limitless motivation to achieve competence within their environment and to perfect skills and understandings. For example, exhaustive babbling serves as language practice leading to language competence. Every unnecessary help stands in the way of the natural development of the child. A teacher in a Montessori school does not smother spontaneous impulses of the child, but accurately observes and helps him or her.

¹ Angeline Stoll Lillard, "Montessori. The Science behind the Genius", Oxford University Press, 2005, p. 3.

² Gabriela Badura-Strzelczuk, "Pomóż mi zrobić to samemu: Jak wykorzystać idee Marii Montessori we współczesności" (trans. "Help me to Do it Myself: How to Use Ideas of Montessori Nowadays"), Krakow: Impuls, 1998, pp. 35-36.

³ Montessori School in Regina, Canada, was incorporated in 1971 by parent's initiative.

⁴ G. Badura-Strzelczuk "Pomóż Mi Zrobić To Samemu..." , p. 41.

2. *The impact of movement in learning and cognition*. "One of the greatest mistakes of our day is to think of movement by itself, as something apart from the higher functions (...). Mental development must be connected with movement and be dependent on it. It is vital that education theory and practice should become informed by this idea"¹. The ideas of Maria Montessori are supported in the modern studies, which prove the fact that memory improves when one's movements align with what is to be remembered. For example, when students enact the content of action-describing sentences at encoding, they remember those sentences better than when they learn the sentences without enacting them (Cohen, 1989; Engelkamp, Zimmer, Mohr, Stellen, 1994)². "Student actors recalled a play character's monologue better when they actively improvised what the character was like, than when they wrote about or discussed the character" (Scott, Harris & Rothe, 2001)³.

3. *Interaction with "the prepared surrounding"* is the vital element of the work in Montessori educational system. "We have repeatedly emphasized that both in the environment at school and in the materials used, everything should be carefully considered in its artistic bearings, to provide ample room for development for all the phenomena of attention and persistence in work which are the secret keys of self-education"⁴ The one can observe harmony and order in Montessori Classrooms. The furniture is generally made of smooth wood, adapted to the needs of a child. Soothing classical music is often being played in the background. Montessori classrooms are supposed to be beautiful, because beauty inspires interest⁵.

The student in a Montessori classroom is not a passive observer; he or she understands the organization of the classroom material and can readily explore it at will. Montessori teachers are required to organize the learning environment in such a way so that primarily only necessary material is accessible which supports them to the ultimate learning objective. Some additional, albeit limited, materials may be present to help foster decision-making, personal choice, and social skills. An expectation of the student is that he or she is to use the material in constructive and responsible ways. "Our goal is the creation of a suitable environment where a child can pursue a series of interesting objectives and thus channel his random energies into orderly and well-executed actions"⁶.

¹ Maria Montessori, "The Absorbent Mind", trans. C.A. Claremont, New York: Henry Holt, 1967, pp. 141-42.

² A. S. Lilliard, "Montessori...", pp.38-40.

³ A. S. Lilliard, "Montessori...", p. 41.

⁴ Maria Montessori, "Spontaneous Activity in Education: The Advanced Montessori Method", trans. F. Simmonds, New York: Schocken, 1917/1965, p.197.

⁵ A. S. Lillard, "Montessori...", Oxford University Press, 2005, p.137.

⁶ Maria Montessori, "The discovery of the child", New York: Avon, 1967,

4. *Freedom of choice in the “prepared surrounding”* is the most popular and the most scandalous principle of Montessori pedagogy when compared with traditional instructional pedagogy¹. There was much debate about how such an educational system that relies on children making their own choices for their learning could possibly be successful. The term “prepared environment” refers to a carefully organized class, where the didactic material is accessible for the children and is designed in an attractive way in order to motivate them to work with it. “These children have free choice all day long. Life is based on choice, so they learn to make their own decisions. They cannot learn through obedience to the commands of another”². Making their own choices impacts positively on the task performance, because children can choose their own occupation according to their particular preferences and feel responsible about the choice they made. Freedom also means that children decide whom they will sit and collaborate with, which develops the social skills of respect towards others and ability to cooperate³.

5. *Demands from the didactic material*. The didactic materials of Maria Montessori are creating the thought-out integrity and are managed by the following rules:

a) The task, that a child should discover and comprehend, represents one separate feature of the material;

b) Tasks are introduced in the sequence from easy to more difficult ones;

c) The initial materials present the feature in the concrete way, developing towards abstractness;

d) Conducted materials prepare for the future study;

e) Tasks are made towards self-education, so that the control of the mistake lies in the material itself⁴.

6. *Evaluation of the work*. Great attention in Montessori education is paid to the appropriate and non-appropriate time for rewards and to the

p.62.

¹ The critics of Montessori method could be found in number of scientist’s works, among them S. Hessen “Podstawy Pedagogiki” (trans. “Pedagogic Basis”), Warsaw 1935 and “Pedagogika Marii Montessori i jej Losy” (trans. “Montessori Pedagogy and its Drawbacks”) printed in the magazine “Przedszkole” 1935/36, nr 3,4,5; William Heard Kilpatrick “The Montessori System Examined”, United States, 1913 etc.

² Maria Montessori, “The Child, Society and the World: Unpublished Speeches and Writings”, trans. Caroline Juler, Oxford: Clio, p.26.

³ Based on regular observations of Primary Class M3 in Montessori School “Przymieza Rodzin”, Warsaw, teacher – Monica Pavluchuk-Solazh(October-December, 2008).

⁴ Beata Tarapata, „Rola Otoczenia w Metodzie Marii Montessori” (“The Role of Surrounding in Maria Montessori Method”), Lubelski Rocznik Pedagogiczny, 1993, pp. 201 – 208.

idea of determining grades. “Grades and other evaluations (...) undermine motivation perhaps in part because they tend to lead to performance goals instead of mastery ones. Grades appear to lead children to view their level of performance as reflecting their being smart or dumb, not as indicative of having studied hard or not”¹.

Montessori Worldwide

Montessori education was first used with impoverished preschool children in Rome. The program continues to grow in popularity. Estimations indicate that more than 5000 schools in the United States – including 300 public schools and some high schools use the Montessori approach. It is estimated that there are over 8 000 Montessori schools in the world, with the next highest reported schools being from the United Kingdom, Germany, Australia, and Canada².

The written works of Maria Montessori are translated into more than 30 languages. According to the Polish researcher, Rishard Kukha, there were, 183 monographs and 296 articles published in Italy (total 479, which is 32, 97% of the published Montessori works in the world); in Germany – 132 monographs and 41 articles (total 173; 11.91%); in the USA – 95 monographs and 66 articles (total 161; 11, 08%), in Russia – 6 monographs and 2 articles (total 8; 0, 55%), in Poland – 1 monograph and 1 article (total 2; 0, 14 %) etc. Ukraine was not in the least. The statistics were based on the bibliographical publication “Montessori. Bibliografia Internazionale. International Bibliography 1896-2000” was issued in Rome in 2001 with the entries in both Italian and English languages. It includes 14, 279 sources which corresponds to 12805 bibliographic units³.

Currently, Montessori education finds its support in almost every corner of the world, especially in countries which politically embrace values of individualism, before conformity. It is one of the most important examples of individualized education and most closely attempts to embody a truly liberated educational experience in Europe and the United States, and has been globally embraced⁴.

The Montessori Method is applied to children of different traditions, cultures, religions, and social backgrounds. In Brazil, Africa, Middle and South Americas, this pedagogy is often applied to “street culture kids”.

¹ A. S. Lillard, “Montessori...”, p.168.

² Maria Montessori European Visions, “Education with the human face”, 2003, Warsaw.

³ Rishard Kukha, “Історичний Нарис Розвитку Педагогіки Монте梭рі у Польщі” (trans. “Historical Narrative of Montessori Pedagogic Development in Poland”), trans. T. Leshchak, Visnyk Lviv Univ, N 18, Ser. Pedagog., 2004, pp.129-143.

⁴ There are Association Montessori International (AMI), American Montessori Society (AMS), Pacific Northwest Montessori Association, Montessori Australia, South African Montessori Association, Montessori Educators International (MEI) to mention a few examples.

In wealthier countries, the Montessori system is often considered to be elite, even though the philosophy itself does not share this perception, and is extended to children of families with a comfortable financial and intellectual basis¹.

Some common elements of the Montessori education are:

- a move from teacher-centered to student-centered education, or a growing emphasis on learning process of the individual pupil instead of the emphasis on teaching process;

- an emphasis on the practical learning by experiments, by doing, by trying out, in other words “hands on education”, learning by using your hands to understand objects and concepts

- an emphasis on learning skills, especially skills to acquire new knowledge, instead of acquiring useless or fast-changing knowledge; evidently, in fast changing society relevant knowledge changes².

The Montessori Method in Ukraine

Ukrainian historiography, dedicated to works of Italian doctor and pedagogue Maria Montessori, reaches pre-war period, but nevertheless, is far not the richest. Back in the history of arising of the method, it was supported and popularized by such outstanding pedagogues of that time as: Russova³, Tichejeva, Fausek and Lubinec⁴. In the time of the Soviet Union, though, the concept of ‘freedom of choice’ was strongly criticised, and the Montessori Method was considered to be ‘bourgeois’: incompatible with the educational system that supported communistic philosophies and values⁵.

As noted by Ryshard Kukha, “There is an impression that some countries, including Ukraine, have been cut off from international developments for a long time. Our education used to be more inward-

¹ Barbara Surma, “Pedagogika Montessori – Podstawy Teoretyczne i Twórcze Inspiracje w Praktyce” (trans. “Montessori Pedagogy – Theoretical Background and Creative Inspiration in Practice”), Lodz, 2008, p. 26.

² Jan Van Dijk, “O Korzyściach Płynących ze Współpracy Międzynarodowej” (trans. “The Benefits of International Cooperation in Education”), materials from the international conference on “Metoda Marii Montessori: Historia i Współczesność” (trans. “Maria Montessori Method: History and the Present?”), Lublin, 1993.

³ S. V. Rusova, “Doshkilne Vyhovannia” (trans. “Preschool Education”), 1918, – analyses method of Montessori preschool education in the chapter “Sychnasni Dytachi Sadinnia” (trans. “Modern Kindergartens”).

⁴ P. A. Semepnikowa, “Metod Nauchnoj Pedagogki Marii Montessori” (trans. „Maria Montessori Educational Method”), Kiev, 1993, p.145.

⁵ V. V. Maslova, “dydaktyczne Zabespechennia Pedagogichnyh Technologij: Konspekt Lekcij dla Studentiv Socialno-Humanitarnogo Napriamku” (trans. “Didactic Support for Pedagogic Technologies: Abstract of the Lectures for the students of Humanities and Social studies”), Mariupol, 2006, p. 152.

looking and nation-oriented”¹. Of course, with the processes of integration with Europe and general globalisation, the situation has been changing, but the whole process of the reform is still really time-consuming. Analysing the growing amount of the articles about Maria Montessori Method during the last decade, the conclusion could be made that Montessori Education awakes the interest of Ukrainian pedagogues more and more.

Currently in Ukraine there is a Montessori Association in Kiev. The first Montessori school recently appeared in the capital city in 1992, and proposes the program for children from 2 to 10 years old. There are only a few more kindergartens and Montessori schools, all of them are private. None of the Montessori schools in Ukraine work with a second language as it should be according to Montessori principles. The usual daily Montessori work is integrated with 45-minute lessons of foreign language. As such, the English teacher most likely enters the classroom with a sudden interruption of the individual work of pupils – with his or her ‘traditional’ approach.

Why Foreign Language Class?

The applying Montessori Method in language learning classes could be useful for the number of reasons. Firstly, the humanization and individualization of studying process could be practically realized through implementation of Montessori principles in foreign language classes. For example, the teacher’s role is to prepare the environment for the child, where he or she could feel comfortable and free to work individually. The child chooses what exact material he/she wants to work with. “Help me do it myself” – is the principle of Montessori education, which means that the teacher is no longer the center and the leader of the class, but the observer and helper. Most of the time children work individually with the teacher, if they have any difficulties with the chosen material. The classes are full of respect and freedom in discipline.

Secondly, every child in a Montessori class can learn the language at his or her own tempo, without the “gaps” of knowledge and according to his or her own abilities. One educational program for everyone has proved to be ineffective, because it is always stopping the most talented students from further developing and kills the motivation of slower students, just because the level could be too high for them. In Montessori Method the teacher guides the every student through his or her individual way of gaining the knowledge.

Thirdly, such new technologies as Project Making, Portfolio Method, Role Play, Circle Check and many others can become into one connected system, not separately organized lessons. The system of the

¹ Ryshard Kukha, “O Potrzebie Międzynarodowej Współpracy Edukatorów” (trans. “The Needs of International Cooperation”, materials from the international conference on “Metoda Marii Montessori: Historia i Współczesność” (trans. “Maria Montessori Method: History and the Present?”), Lublin, 1993.

class organization, as well as the way of giving home task and checking the class work in Montessori lesson is very similar with the modern approaches of teaching English Language. For example, in the beginning of the class everyone sits in the circle and teacher asks "How are you?", children share the ideas with which they came into class, the mood that they have and according to such Circle Check teacher can make the group activity, suitable to the situation. After the group work there is the time for individual practice with the chosen material. It is important to mention that every child has also his or her one project to make in some flexible amount of time. Projects are the new perception of home tasks that are bigger and more time-consuming. In the end of the class, the children get back into Circle and there is evaluation and reflection about the work that has been completed.

To conclude, this article was to show one of the possible alternative method of teaching, that could be applied to any group in needed extend. The situation of Montessori Schools in Ukraine and the dissimilation of the method in the world show us that this principle of education is very promising. While Montessori Method meets all needed requirements in organization the Language Learning Class according to the demands of the educational reform, using it can help in solving some educational problems.

Bibliography

1. Angeline Stoll Lillard, "Montessori. The Science behind the Genius". – Oxford University Press, 2005. – p. 3.

2. Barbara Surma, "Pedagogika Montessori – Podstawy Teoretyczne i Twórcze Inspiracje w Praktyce" (trans. "Montessori Pedagogy – Theoretical Background and Creative Inspiration in Practice"), Lodz, 2008, p. 26.

3. Beata Tarapata, "Rola Otoczenia w Metodzie Marii Montessori" ("The Role of Surrounding in Maria Montessori Method"), Lubelski Rocznik Pedagogiczny, 1993, pp. 201 – 208.

4. Gabriela Badura-Strzelczuk, "Pomóż mi zrobić to samemu: Jak wykorzystać idee Marii Montessori we współczesności" (trans. "Help me to Do it Myself: How to Use Ideas of Montessori Nowadays"), Krakow: Impuls, 1998, pp. 35-36.

5. Jan Van Dijck, "O Korzyściach Płynących ze Współpracy Międzynarodowej" (trans. "The Benefits of International Cooperation in Education"), materials from the international conference on "Metoda Marii Montessori: Historia i Współczesność" (trans. "Maria Montessori Method: History and the Present?"), "Maria Montessori Method: History or the Present?", Lublin, 1993.

6. Maria Montessori, "Spontaneous Activity in Education: The Advanced Montessori Method", trans. F. Simmonds, New York: Schocken, 1917/1965, p.197.

7. Maria Montessori, "The Absorbent Mind", trans. C.A. Claremont, New York: Henry Holt, 1967, pp. 141-42.

8. Maria Montessori, "The Child, Society and the World: Unpublished Speeches and Writings", trans. Caroline Juler, Oxford: Clio, p.26.

9. Maria Montessori, "The discovery of the child", New York: Avon, 1967, p.62.

10. Nicole Else-Quest and Angeline Lilliard, "Evaluating Montessori Education", Science, Vol 313, 29 September 2006.

11. P. A. Semepnikowa, "Metod Nauchnoj Pedagogiki Marii Montessori" (trans. "Maria Montessori Educational Method"), Kiev, 1993, p.145.

12. Rishard Kukha, "Istorychnyj Narys Rozvytku Pedagogiky Montessori u Polshi" (trans. "Historical Narrative of Montessori Pedagogic Development in Poland"), trans. T. Leshchak, Visnyk Lviv Univ, N 18, Ser. Pedagog., 2004, pp.129-143.

13. Ryshard Kukha, "O Potrebie Międzynarodowej Współpracy Edukatorów" (trans. "The Needs of International Cooperation", materials from the international conference on "Metoda Marii Montessori: Historia i Współczesność" (trans. "Maria Montessori Method: History and/or the Present?"), , Lublin, 1993.

14. Meczusława Materniak, "Die Aufgaben der Erzieher in der Erzieher in der Montessori-Padagogik und ihre Bedeutung fur Fremdsprachenunterricht", "Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Studia Neofilologiczne", Z.1, 2000, pp. 93-98.

15. S. Hessen "Podstawy Pedagogiki" (trans. "Pedagogic Basis"), Warsaw 1935 and "Pedagogika Marii Montessori I jej Losy" (trans. "Montessori Pedagogy and its Drawbacks") printed in the magazine "PrzedszkoleKindergarten" 1935/36, nr 3, 4, 5.

16. S.V. Rusova, "Doshkilne Vyhovannia" (trans. "Preschool Education"), 1918, – analyses method of Montessori preschool education in the chapter "Sychnasni Dytachi Sadinnia" (trans. "Modern Kindertagens").

17. V.V. Maslova, "dydaktyczne Zabespechennia Pedagogichnyh Technologij: Konspekt Lekcij dla Studentiv Socialno-Humanitarnogo Napriamku" (trans. "Didactic Support for Pedagogic Technologies: Abstract of the Lectures for the students of Humanities and Social studies"), Mariupol, 2006, p. 152.

18. William Heard Kilpatrick "The Montessori System Examined", United States, 1913.

19. Сумнительний К.Е. Как помочь ребенку построить себя (Беседы о педагогике М.Монтессори). – М.: Academia, 1999. – С. 204.

С.М. Білецька,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЧИТАННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ “CONNEXIONS 2”

У статті зроблено спробу розглянути еволюційні зміни ролі і місця читання та тексту у новому французькому навчально-методичному комплексі в світлі сучасних вимог щодо викладання іноземних мов.

In this article the attempt to reveal the evolutionary character of the changing of the role and the place of reading and the text in the new French textbook is made, that had been caused by modern methods of teaching.

Одним із основних факторів, що впливають на якість знань з іноземної мови є забезпечення студентів якісним навчально-методичним матеріалом. Єдиний освітній простір передбачає впровадження сучасних методик навчання, уніфікацію навчальних програм.

Викладачі французької мови не можуть поскаржитись на обмежений вибір автентичних навчально-методичних комплексів (НМК). Лише наш вищий навчальний заклад, де французька мова викладається, порівняно з іншими провідними закладами, недавно, їх зазнав вже безліч, а цього навчального року, підтримавши пропозицію аташе з лінгвістичних питань, перейшов на новий НМК “Connexions” видавництва Didier авторів відомих нам вже методик “Cadences”, “Bravo”, “Latitudes”, “Point par Point”. НМК “Connexions” складається з трьох циклів: “Connexions 1” “Connexions 2”, “Connexions 3”, які готують студентів набути вмінь та навичок рівнів А1, А2, В1 і містить матеріал обсягом засвоєння 100-120 годин кожного циклу.

Даний НМК створений з урахуванням вимог Загальноєвропейських рекомендацій з мовної політики та позитивних тенденцій у зарубіжній методичній навчання, таких як:

- комунікативний підхід;
- діяльнісний підхід;
- збалансованість матеріалу для навчання усній (говоріння, аудіювання) і писемній (читання, письмо) формам спілкування;
- використання автентичного матеріалу;
- відображення соціокультурних особливостей країни;
- орієнтація на особистість учня.

Домінуючі для даного НМК комунікативний та діяльнісний підходи до навчання перемістили об'єкт навчання з мовного матеріалу на мовленнєву діяльність, яка стає центром навчання у чотирьох основних її видах: читанні, говорінні, аудіюванні і письмі. Тому **актуальним** стає аналіз ролі та місця, яке відводиться читанню у даному НМК, оскільки багато вищих навчальних закладів перейшли до викладання французької мови за НМК "Connexions". Загально-відомо, що читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є важливим видом мовленнєвої діяльності та однією з головних цілей навчання. Зважаючи на важливість формування навичок і вмінь читання, ряд дослідників присвятили свої роботи вивченню шляхів підвищення ефективності навчання іншомовного читання. Всебічно вивчена його психофізіологічна природа та етапи здійснення діяльності читання (З.І. Кличникова, М.І. Жинкін, І.О.Зимня, О.О. Леонтьєв), визначені роль і місце читання у професійно орієнтованому навчанні іноземної мови (Т.С. Серова, С.К. Фолмонкіна), виділені та охарактеризовані види читання (І.М. Берман, М.Л. Вайсбурд, О.Д. Кузьменко, Н.З. Магазова, Г.В. Рогова), розроблена методика навчання різних видів читання (І.М. Григоренко, А.К. Оперенко) з урахуванням вимог до матеріалів для читання за фахом (В.А. Бухбіндер, Г.А. Гринюк, Л.В. Добровольська, М.В. Ляховицький, Ф.М. Рожкова), з обґрунтуванням ефективних способів і засобів навчання та раціональної системи вправ для формування навичок і вмінь читання (М.А. Алієва, Г.В. Барабанова, М.Г. Вавілова, Т.Ф. Векшина, А.П. Гризуліна, Н.Н. Петрушевська, Т.Д. Протасова, Г.В. Рогова, Н.К. Скіяренко) та контролю розуміння прочитаного (Н.М. Андронкіна, Н.В. Баришніков, Ж.В. Вітковська, Н.Ф. Коряковцева, А.Б. Юдіс). У даній статті враховано стан зазначених досліджень, і ми маємо **на меті** показати функціонально нові підходи до даного виду мовленнєвої діяльності, що застосовувалися авторами НМК Connexions 2". **Завданнями** статті стає аналіз форм, тематики, обсягів та основних характеристик текстів комплексу

Отже, відповідно до домінуючих для даного НМК комунікативного та діяльнісного підходів, функціонально по-новому змінюються стратегії та підходи до читання у процесі оволодіння цим рецептивним видом мовленнєвої діяльності: із ілюстратора мовного навчального матеріалу воно перетворюється на дійсно діяльність, з усіма її атрибутами і структурою. Основним атрибутом стає мотив, який ініціює будь яку мовленнєву діяльність. Вправи НМК, що формують мотивацію, мають різний характер. Це вправи на асоціацію, вибір, підбір, знаходження логічного порядку, передбачення, вгадування, визначення наперед подій, колізій тексту. Мотив читання може проковуватись постановкою різних проблематичних питань до читання, відповіді на які можна отримати лише через читання тексту. Це

стимулює мовленнєву діяльність і, зазвичай, це стартовий майданчик для роботи над наступними завданнями, багатий матеріал для аналізу всіх граматичних явищ і лексичних структур. Читання може утруднюватись розбивкою тексту на частини і переміщенням їх з послідовним упорядкуванням, що обумовлює багаторазове, вдумливе читання, знаходження нової лексики, яка міститься в тексті. Все це спрямовано на навчання діяльності читання водночас із функціонуванням самої діяльності. Іншим атрибутом мовленнєвої діяльності є конкретна практична ціль, що досягається мовленнєвими діями під час роботи над матеріалом НМК упродовж трьох розділів кожного з чотирьох модулів, наприклад, *échanger des opinions, juger – comprendre les échanges d'un groupe de discussion, comprendre un communiqué officiel, comprendre un article de presse sur la publicité, un message électronique* і т.д.

Всі види мовленнєвої діяльності у НМК переплітаються, один вид непомітно переходить в інший. Так, з читання пропонується введення нового матеріалу у третьому розділі першого модуля НМК. На першій сторінці дається фото різних реклам з мікротекстами інтригуючих повідомлень. Після цього пропонується слухання інформації, пов'язаної з рекламою. Мовленнєва діяльність читання плавно і ненав'язливо переходить на аудіювання, розвиток їх підтримується наявністю необхідних виразів і продовжується під час виконання серії завдань. Читання може супроводжуватись будь яким наступним видом мовленнєвої діяльності, наприклад, письмом (написати листа, рецензію – висловити своє ставлення, думку тощо). Сам текст вбирає в себе матеріал всіх видів мовленнєвої діяльності. Це і текст читання, і текст слухання, і текст письма. Всі ці тексти утворюють віртуальний текст, метатекст [1, с. 45], який є продуктом мовленнєвої діяльності і який є, одночасно, результатом навчання. А тому тексти розміщені як на спеціально відведених для розвитку читання сторінках, так і на інших сторінках, присвячених розвитку аудіювання, лінгвокраїнознавчих сторінках тощо.

НМК вміщує різноманітні за формою, тематикою та обсягом друкованих знаків тексти, що характеризуються єдиним концептом, цілісністю, смисловим наповненням та інформативністю. За формою тексти в НМК різнопланові. Переважають публіцистичні та тексти з інтернет-сайтів, які знаходяться у кожному розділі. Статті з газет, журналів, звернення, офіційні промови, публічні виступи, подані в якості матеріалу для читання, часто супроводжуються статистичними даними, таблицями, схемами, графіками, даними опитувань. Такі тексти емоційно та інформаційно насичені. Мова текстів інтернет-сайтів часто дуже розкута, насичена вигуками, молодіжним сленгом, аргю. На перших сторінках розділів НМК вміщені тексти туристичних реклам, надписів, табличок, заголовків, обкладинок журналів. Вони

характеризуються дотепністю, лаконічністю, милозвучністю, що забезпечує їм якнайлегшу вимову. В НМК *Connexions 2* автори подали лише один уривок з художнього твору, лауреата Нобелівської премії Жан-Марі Гюстава Ле Клезіо “Золота рибка”. Чому така перевага публіцистичним текстам та текстам з інтернет-сайтів? Імовірно, автори НМК враховували прагматизм студентів – систему їх читацьких мотивів, установок, інтересів та потреб. Серед потреб, які реалізуються в ході читання (естетичних, пізнавальних, комунікативних), важіль переноситься на більш прагматичні – дізнатися, отримати інформацію.

Тексти НМК невеликі за обсягом, а їх тематика має яскраво виражену комунікативну спрямованість, нова, актуальна, близька і цікава студентам, відповідає їх віковим особливостям. Всі тексти НМК є відображенням сучасного життя Франції, порушують соціально важливі теми та проблеми, такі як надмірність реклами, споживацьке суспільство, самотність, расизм, дискримінація, безробіття, відходи і охорона навколишнього середовища, знайомлять з деякими аспектами франкомовної культури, музики, мистецтва, з актуальними тенденціями моди, святами, дозвіллям. Тексти підкріплені життєвими, яскравими ілюстраціями або фотографіями реальних людей, які формують предметне уявлення і допомагають кращому розумінню тексту. Їх автентичність перш за все помітна з лексичного та граматичного наповнення. Тексти емоційно забарвлені специфічною лексикою, зворотами, скороченнями, різними за структурою типами фраз. Іншою ознакою автентичності є власні назви. Поруч з загальновідомими *Louvre*, *Montmartre* зустрічаються менш відомі *musée Cernuschi*, *Carnavalet*, *Petit Palais*, старовинні назви регіонів, провінцій *Anjou*, *Tourrain*, назви невеликих міст *Quimper*, *Clermont-Ferrand*, *Angers*, нефранцузькі назви *Filmmuseum de Berlin*, *Galliera*, аббревіатури та скорочення *TELE 2*, *pub*, *immo*, *proprio*, *télématique*.

Матеріал НМК вдало збалансований на п'яти обов'язкових подвійних сторінках (double page) підручника. У матеріалах НМК добре продумана мотивація діяльності, а отже студенти легко розпочинають мовленнєві дії. Проте, деколи лексичні, граматичні та інші труднощі затримують темп читання, призводять до втоми і, в кінцевому результаті, до втрати інтересу до тексту. Отже, автори НМК продумали вправи на зняття цих труднощів, ввели різного типу ремарки, нагадування, таблиці, граматичні пояснення, ключі до вправ, тексти аудіо документів, коментарі, які допомагають студенту почувати себе захищеним. Але, на нашу думку, опрацюванню всіх текстів повинна передувати значна робота з активізації життєвого, мовного і мовленнєвого досвіду студентів. Зняти труднощі допоможе вступне слово викладача, в якому він може окреслити життєве кредо письменника, митця, виділити сюжетну лінію, залучити студентів до обміркування змісту цього тексту. Саме викладач, знаючи мовну

компетенцію студентів, якомога краще може підібрати порядок подачі матеріалу, вписати в канву оволодіння чи повтор лексичного, граматичного матеріалу, вирішити, що в даний момент більш необхідно студенту. Викладач має бути завжди поруч, але на різних етапах роботи повинен міняти свої функції, то як керівник навчального процесу, то як джерело мови, то як партнер чи консультант.

Отже, роль та місце читання в НМК “Connexions” кардинально змінились. Воно набуло діяльнісного характеру в процесі функціонування самої діяльності. Мотив та практичні цілі ініціюють дану діяльність. Інтерес студентів до читання підтримується автентичністю, інформативністю текстів, відчуттям захищеності, різноманітними видами опорних схем, зміною функцій викладача. Все це зумовлено комунікативно-діяльнісним підходом даного НМК. Треба також зазначити, що підручник не передбачає жорстку регламентацію часу, уніфікацію роботи викладача, він відкриває нові перспективи педагогічному плюралізму і творчій активності.

Література

1. Горкун М.Г. Роль тексту і методи навчання англійській мові. – Наукові записки. – Том 19. – С. 47-49.

1. Régine Mérieux, Yves Loiseau Connexions. Niveau 1. Méthode de français, Les Éditions Didier, Paris, 2004.

2. Régine Mérieux, Yves Loiseau Connexions. Niveau 2. Méthode de français, Les Éditions Didier, Paris, 2004.

3. <http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/Cadre%20de%20reference%20avec%20hyperliens.pdf>

УДК 316.6–057.87

Є.Б. Боднар,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається студентство як окрема вікова і соціальна категорія. Окрема увага приділяється входженню сучасного молодого покоління в середовище вузу, а також правосвідомості студентів.

This article deals with the notion of a student as a separate age and social category. The main attention is drawn to the social and psychological peculiarities of students as graduates who integrate

into a new social group. Besides, the characteristic features of modern students and their conscience of law is highlighted.

Вивчаючи окремі психологічні процеси, стани та явища, пов'язані з життям вищої школи, психологи не можуть обійти увагою розвиток і становлення в її рамках основного суб'єкта, заради якого вона існує і функціонує. Безсумнівно, психологічні особливості молодшої людини, навколо якої "крутиться" навчальний процес, уже давно зумовили виділення психології вищої школи в окрему галузь знань і наукову дисципліну. Однак кількість досліджень, присвячених як у цілому даній галузі, так і окремим її аспектам, на даний час все ще залишається невеликою. Це, звісно, викликано і об'єктивними труднощами дослідження психологічних якостей дорослої людини, і традиційним зосередженням уваги на психологічних процесах діяльності середньої школи та вікового розвитку дітей і підлітків. Тому обсяг літератури, яка присвячена соціально-віковим особливостям студентства досить невеликий.

Однак спочатку обумовимо основне поняття, з яким будемо працювати. Студентство, за визначенням А.В. Петровського – мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Психологічні особливості студентства, звісно, пов'язані з попередніми періодами його життя, і з них безпосередньо виростають. У той же час студентський вік становить собою новий і якісно відмінний етап життя, який має власне неповторне значення для всього людського шляху від народження і до спочинку особистості. У зв'язку з дослідженням постає питання вікових меж даної групи. Ананьев Б. Г. виділяє два періоди студентського віку – стандартний (17-22 роки) та нестандартний (від 23-х рр. і далі). Через те, що останнім часом спостерігається тенденція до помолодшання слухачів вищої школи (хоча у той же час розширення можливостей здобути другу вищу освіту сприяє і зворотній тенденції), ми будемо орієнтуватися переважно на особливості даної вікової групи. Окрім того, увага звертається на особливості входження сучасного молодого покоління у середовище вищої школи та ряд соціально-психологічних процесів розвитку студентських колективів.

Загальні особливості

Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями, а також сама специфіка навчання у вузі сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їхніх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Видимими рисами цього процесу є завершення освіти, трудова активність, суспільна робо-

та, відповідальність перед законом, можливість створити сім'ю та виховувати дітей. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої людини оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей.

Згідно із О.П. Щоткою, час навчання у вузі можна умовно розділити на два основних етапи: молодші курси, коли відбувається адаптація студента–новачка до навчального закладу, діяльності у вищій школі, і старші курси (починаючи з третього) – основний етап професійного самовизначення студента, як майбутнього спеціаліста. На першому етапі відбувається корінна ломка уявлень, звичок колишнього школяра, пов'язана з необхідністю змінювати і перебудовувати свою поведінку і діяльність, “входити” у нові умови, про що піде мова далі. Головною метою для студента на цьому етапі є оволодіння способами і прийомами навчально-професійної діяльності.

Багато в чому формування особистості майбутнього спеціаліста залежить від соціально-психологічних особливостей студентських колективів. Одне із провідних місць у молодому віці посідає проблема формування особистості. Як відзначає Мусатов С., саме у цей період людина перебуває у психологічно складному процесі активної соціалізації – включення в самостійну суспільно-трудова діяльність. Молода людина активно вибирає майбутню професію, включається в “створення власного середовища розвитку” (за виразом Б.Г. Ананьєва). Вагому роль у цьому процесі відіграє характер студентського колективу, який впливає на формування у студентів ставлення до майбутньої професії, товаришів, педагогів. Вуз для студента є не лише навчальною організацією. Це також і певна соціальна практика. Колектив студентів як елемент суспільної структури – те конкретне соціальне середовище, де майбутній спеціаліст формується як особистість, де він вступає у взаємодію з іншими студентами. Мікросередовище, тобто коло найближчого спілкування кожного члена групи, має велике значення. Від громадської думки залежать деякі соціально-психологічні установки членів групи, а спільність інтересів є одним із мотивів утворення малих груп у колективі [3, с. 54-56].

Навчання розглядається студентами не просто як оволодіння певною наукою, а як підготовка до майбутньої практичної діяльності. Це особливо помітно у ставленні до навчальних дисциплін, які, на їхню думку, не мають прямого відношення до майбутньої професії. Як правило, що притаманно особливо старшокурсникам, ставлення до таких дисциплін має вибірковий характер. Поруч із глибшим проникненням у проблематику обраної галузі науки студенти починають реальніше підходити до предмета науки, критично ставитися до своїх здібностей, обраної спеціальності, перспектив наукової роботи. Важливий показник – поступовий розвиток інтересу до певної науки. У

процесі професійної підготовки формується уявлення студентів про інтелектуальні можливості, лідерські якості і популярність.

Разом із тим протягом навчання, особливо на II – III курсах часто виникає питання про вірність вибору вузу, спеціальності, професії. Щотка О.П. відзначає, що випадки розчарування в обраній професії, несвоєчасно зроблений вибір і діяльнісний мораторій породжують у студентів у другий період навчання кризові переживання – кризу ревізії професійного вибору, яка ускладнюється невикористаністю, низьким престижем фахівців, віддаленістю професійного навчання від реального життя. Криза виявляється у невдоволеності змістом навчання, зростанні невпевненості у майбутньому, розгубленістю, пошуками нових можливостей самореалізації та ін [1, с. 48].

Спільна участь студентів у навчальній діяльності, на думку Мусатова С., є важливою передумовою спонтанного формування колективу в академічних групах. Особливе місце у розвитку організаційних основ колективу належить спільним позанавчальним видам діяльності. У первинний колектив входять молоді люди, різні не лише за здібностями, а й за рівнем знань і загальної культури. Кожна з їхніх відмінностей (життєвий досвід, плани, походження, рівень психологічної сумісності), а тим більше примхливе переплетіння їх ускладнює процес формування колективу. Власна група новачка є його “психологічною зоною найближчої дії” [3, с. 59-60]. Водночас всередині цієї самої групи відбувається об’єднання за симпатіями та інтересами. Дослідження студентської молоді фіксують, що до III курсу спостерігаються поживлення і поглиблення системи міжособистісних відносин у групі, підвищений інтерес до життя інших студентських груп. Петровський зазначає, що на I курсі мікрогруп, що складаються з двох-трьох осіб, об’єднаних приятельськими, дружніми взаєминами ще небагато, тоді як на III курсі майже кожен належить до такої мікрогрупи. У той же час виникають проблеми утворення сім’ї. Трапляється, що “особисте” затуляє собою всю решту справ. Однак, хоча на старших курсах пошук друга життя і відіграє велику роль, але, за даними Петровського, інтимні стосунки нерідко сприяють підвищенню бажання навчатися, робочому настрою, творчій активності. Як правило, після деякого затишшя сімейні пари не випадають з колективу і не відсторонюються від спільних справ, хоча кількість безпосередніх міжособистісних і міжгрупових контактів серед членів студентських груп старших курсів дещо скорочується [5, с. 70]. Дані тенденції в основному мають сталий характер і притаманні студентству незалежно від незначних часових змін. Так, досліджуючи духовні інтереси студентів, ще на поч. 70-х рр. Животок Б.М. і Леутська Л.Д. виявили, що найбільший вплив на формування у студентів моральних цінностей мають курс та академічна група. На I курсі студент вступає у безпосередні контакти з групою і

проявляє себе як особистість. На перше місце у цей період виступають групові моральні санкції до тих, хто порушує норми групи, курсу, факультету, а також моральні заохочення кращих студентів. Усе це стає можливим за умови, якщо колектив дружний. Відповідно до курсу змінюється і сфера спілкування: розширюється (входження у формальні і неформальні групи) або поглиблюється. Але, так чи інакше, інтереси студента все більше і більше виходять за межі групи, курсу, університету [2, с. 70].

Сучасні риси студентської молоді

Не претендуючи на повноту висвітлення усіх проблем сучасного студентства, було взято до розгляду лише деякі, безпосередньо пов'язані із станом нашого суспільства, невід'ємною частиною якого є студентська молодь.

Однією з таких проблем, що давно уже знаходиться на порядку денному, є рівень правосвідомості молоді. Іше дослідження періоду перебудови відзначають, що відхилення від норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві, широко поширене у середовищі студентів Згідно з даними опитування слухачів вищих шкіл найбільших міст Радянського Союзу, 47 % респондентів вказували як риси повсякденного побуту студентів пияцтво, 31% – проституцію, 14, 3% – наркоманію та токсикоманію [цит. за 8, с. 47].

Ще гострішою стала проблема правопорушень в останні роки. Статистика фіксує зростання їх кількості і серед осіб із середньою спеціальною та вищою освітою. Шебанова С. пов'язує даний факт, зокрема, із негативними тенденціями у спілкуванні молоді на рівні концентрованої конфліктно-негативістської субкультури [10, с. 31]. Так, використавши метод вільних описів і проаналізувавши твори студентів, вона виявила, що у багатьох молодих людей відбувається злам ідеалів та втрата їх особистісного сенсу. У ряді випадків це призводить до глибокої перебудови всієї сукупності особистісних смислів, які драматично виявляються у явищах втрати себе, сенсу існування, зміни напряму пошукової активності. Проаналізувавши "образ Я", як інтегральне утворення в структурі самосвідомості, дослідниця встановила дві негативні тенденції: з одного боку – поширену позицію відкидання норм і правил поведінки, вираження егоцентричної спрямованості, яка виявляється у прагненні до лідируючої позиції на основі демонстрації фізичної сили. А з іншого боку – позицію людей, що не звикли брати на себе відповідальність, які чекають турботи про себе від інших, тобто пасивно-споживацька, яка виявляється у втраті особистісного сенсу існування, зниженні уваги до особистісної сфери спілкування [10, с. 34].

Цікаво співставити ці дані з результатами дослідження Научитель Є., що визначала у 1999 році найбільш значимі групи ціннісних орієнтацій серед першокурсників Харкова. Ієрархію цінностей вона

розподілила на два види – цінності-цілі (те, що людина цінує зараз, і те, до чого прагне) та цінності-засоби. Дослідження виявило, що серед цілей молоді явно домінують цінності фізичної групи: 63% опитаних зазначили, що головне у житті – здоров’я, а 40% – “гарні друзі” далі йдуть цінності матеріальні, етичні, філософські, а на останньому місці – професійно-мотиваційні (12%). Серед цінностей-засобів панують інтелектуальні (очевидно, вплив вищої школи – авт.), причому таку цінність, як освіченість, цінують у 3, 5 разів вище, ніж широту поглядів. Далі по низхідній – поведінські (причому вихованість цінують 52%, а чутливість – 12%); вольові, особистісні і на останньому місці – матеріальні (5%) [4, с. 37].

Шебанова водночас відзначає, що усі досліджені студенти бачать неконфліктного спілкування у всіх сферах, і тому ті, кому складно себе виявити і зрозуміти інших, переживають це як недолік. Але через ряд причин (орієнтація на пошук винних у конфлікті поза собою, несформованість відповідальності за свої вчинки і життя, низький рівень саморегуляції емоційно-вольових процесів тощо) у проблемно-конфліктних ситуаціях високий рівень ворожнечі неможливо викликає гетеро- і аутоагресивні способи захисту. Дослідниця вважає, що коріння такої ситуації полягає в ідеологічному вакуумі, який панує у нашому суспільстві, як наслідок руйнування традиційної системи моралі і цінностей.

Слід зазначити, що такі проблеми формування особистості студента характерні у багатьох рисах для цілого пострадянського простору. Зокрема, за даними С.А. Гапонова, зміни, що відбулися у політиці та економіці Російської держави, призвели до значних змін у ментальній Я-концепції молодого покоління. У Нижньоновгородському державному університеті її вивчали методом контент-аналізу творів абітурієнтів. Наступний підрахунок і аналіз гістограм показав, що у порівнянні з іншими виділеними категоріями з найбільшою частотою зустрічається орієнтація на власну унікальність як інтегральну характеристику (65%, пор. активність – 61%, впевненість у власних силах – 37%, потреба у спілкуванні – 50%, мета в житті – 37%), у той час як визнання неповторності інших людей – значить і визнання за іншими права на власний вибір, зустрічалося у піддослідних рідко (у співвідношенні 1 до 3) [6, с. 116].

Як бачимо, жодна з важливих проблем, які переживає сучасна студентська молодь, не може вирішуватися поза врахуванням її психологічних особливостей, але вирішення багатьох із цих питань залежить від загальної ситуації, що складається в суспільстві, хоча у той же час не слід забувати і про обов’язок кожної ланки суспільної системи, і зокрема вищої школи, активно боротися з негативними явищами, опираючись перш за все на виврені дані психологічної науки.

Література

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Занюк С. Психология мотивации. – К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2002. – 502 с.
4. Краткий психологический словарь / ред. – сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
7. Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навчальний посібник / За заг. ред. О. Г. Мороза. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
8. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов на Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Просвещение, 1976. – 415 с.
10. Чорна І.М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи в школі. – Тернопіль, : ТДШ. – 1995. – 76 с.

УДК 372.881.111.1

Petro O. Bochan,
Chernivtsi National University (Chernivtsi)

USING MACROMEDIA AUTHORWARE INFORMATION TECHNOLOGY METHODOLOGIES FOR E-LEARNING

The article deals with the investigation of viable solutions to face contemporary e-learning demands. The author describes a piece of software by Macromedia, Inc., called Authorware that offers a wide range of e-learning tools and features that would help in building and deploying instructional content.

У статті розглядаються сучасні рішення проблем електронного навчання. Автор описує використання програмного продукту Macromedia Authorware, що пропонує широкий спектр засобів для е-навчання які сприятимуть у створенні та розгортанні навчального матеріалу.

There are numerous emerging technologies that are likely to have a major impact on the field of education. These technologies promise to change the way we think, work, learn, and process information. As technology, learning innovation, and the economy evolve, the learning field will change and morph continuously. Training institutes and companies look forward to these new and efficient methods for education and training as the need to change to act effective and efficient to the new developments increase.

A lot of training programs using IT (Information Technology) have been implemented successfully. These can include content delivery in multiple formats, management of the learning experience, networked community of learners, content developers, and experts. These IT-based methodologies provide faster learning at reduced costs, increased access to learning, and clear accountability for all participants in the learning process. In today's fast-paced culture, organizations that implement these kinds of technologies provide their work force with the ability to turn change into an advantage. IT-based methodologies deliver accountability, accessibility, and opportunity. They allow people and organizations to keep up with changes in the global economy that now occur on Internet time. This kind of learning will be the great equalizer in the next century. By eliminating barriers of time, distance, and socio-economic status, individuals can now take charge of their own lifelong learning.

Macromedia Authorware has been an industry-standard e-learning development tool since 1988. It is currently in version 7.02 and Macromedia has done a great job of keeping its feature set current. Many people consider Authorware the leading e-learning application development tool. It is widely used in many large commercial enterprises and in government agencies around the world [2, p. 4]. With it you can solve mission-critical training challenges. Authorware can also be used successfully in order to create technical or scientific software applications. Authorware provides the tools you need to:

- create highly interactive, rich-media learning applications;
- deliver content to students and staff through the web, LAN, and CD-ROM;
- track student progress and results.

Of all the Macromedia authoring tools, Authorware, with its unique and intuitive visual interface, provides the greatest ease of use and the highest level of developer productivity for creating learning applications. To build applications, authors drag icons onto a flowline and then fill in the content with simple menus. Minimal scripting or programming is needed to create engaging, interactive applications [1, p. 4]. The flowline organizes the icons and determines the sequence in which Authorware runs them. Icons contain the content of a piece. Different types of icons contain different types of objects, such as graphics, text, sound, digital movies, or a set of instructions and also actions.

In applications made with Macromedia Authorware any instructor can make full use of the features that makes this authoring piece of software to be very attractive:

- the possibility of using wide range of student-application interactions. There are a lot of student application interactions available in Authorware: button, hot spot, hot object, target area, pull-down menu, conditional, text entry, keypress, tries limit, time limit, and event. As an example, a typical e-learning application could use program features like: image called by hypertext, previous page, next page, last page called, getting out of section, navigation possibilities by searching terms or groups of terms with a dialog box with a high degree of interactivity, navigation possibilities by using the list with navigation history till the current point of application;

- the possibility of recording student information. Students often want to explore a piece part way and later return to where they left off. Authorware lets users do this by recording data about the current condition of the piece when the user quits a session. The information is saved in a separate file, called a student record;

- the possibility of delivery over the Internet. An application made in Macromedia Authorware works as any other classical software and can be run by calling an executable file from the file package that composes it. But it is also possible to deliver and run this kind of application through the Internet network. This is possible by transforming the resulting application, using annex software named Authorware Web Packager. On one side, this software codes the application in order to make possible running it with an Internet browser (such as Netscape Communicator or Internet Explorer), and on the other side splits and compresses the files that compose the application for a better and faster download. In this way it can be obtained as an application embedded in an HTML page, very suitable for distance learning;

- the possibility of using media libraries. A media library is a special Authorware file that contains a collection of individual icons and their content;

- the possibility of using KO (Knowledge Objects). A Knowledge Object is a packet of logic – encapsulated in a model – that you insert into a Macromedia Authorware piece. Knowledge Objects are powerful productivity tools that make inexperienced members of a development team productive by enabling them to do common tasks easily and efficiently. Knowledge Objects also make you more productive if you're an experienced developer by giving you a way to automate repetitive tasks. Knowledge Objects, in fact, fundamentally revolutionize the authoring practice [3, p. 213];

- the possibility of using a scripting language with 220 predefined variables and 300 predefined functions. Combining variables, functions,

and expressions along with if...then statements and repeat loops is called scripting. The possibility of using scripting gives a level of control that's much deeper than the one that can be achieved by manipulating icons on the flowline. Thus it is possible to collect and manipulate data, to get detailed information about interactions, to make decisions based on specific conditions, and to make application to do just about anything a computer is capable of. The Authorware environment contains 220 predefined variables divided in 11 categories: CMI (computer-managed instruction), decision, file, framework, general, graphics, icons, interaction, network, time, video. Also, 300 predefined functions divided in 18 categories: character, CMI, file, framework, general, graphics, icons, jump, language, list, math, network, OLE (Object Linking and Embedding), platform, target, time, video, xtras. Besides, it is possible to create an unlimited number of custom variables and functions;

– the possibility of tracking and recording students' performance. Authorware environment makes tracking performance easy because everything you need is built in. It is possible to track students' performance automatically with a wide range of built-in variables. The application keeps track of how many right and wrong target responses a student has made, how many tries a student took to get the right answer, how much time it took a student to respond to an interaction, how much time a student spent in an interaction, how much time remained if there was a time limit on an interaction, any objects the student has clicked or moved, and any words or lines a student has clicked.

Robust e-learning means having no limits to what you design. Do you want to create a highly interactive simulation that grabs content from external sources that change from day to day? You can do that with Authorware. Do you want to create a template or shell that you write once and use over and over, populating it at run time from a database or XML file? Sure, no problem. Do you need to convert storyboard materials stored in a PowerPoint file? How about hooking up to an LMS or making your e-learning accessible to people with disabilities? You got it.

Authorware, together with the proper mix of media files, gives you all of the abilities you need to deliver the best possible e-learning possible to students no matter the venue: Internet, intranet, or local delivery.

Bibliography

1. Macromedia, Inc. Macromedia Authoring Solutions for eLearning. – Macromedia, Inc., 2001. – 23 p.
2. Macromedia, Inc. Using Authorware in Breeze 5. – Macromedia, Inc., 2005. – 29 p.
3. Ravjani N. Using Authorware 7. – Macromedia, Inc., 2003. – 286 p.

*Т.М. Гузій, Л.М. Гречок,
Чернігівський державний інститут економіки та управління,
м. Чернігів*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У НВНЗ

У роботі подано теоретичний та практичний матеріал використання інтерактивних технологій як одного з напрямків удосконалення навчального процесу та розвитку професійного мовлення студентів на заняттях з іноземної мови у НВНЗ.

In this work the theoretical and practical material of the usage of interactive technology is presented as one of the directions of the improvement of the scholastic process and the development of professional speech of students at foreign languages lessons at unlinguistic higher educational establishment.

Постановка проблеми. Із розширенням міжнародних зв'язків України, вихід її у європейський простір, зростають професійні та науково-професійні зв'язки із зарубіжними спеціалістами, виникає необхідність безпосереднього обміну науково-технічною інформацією. Виходячи з цього, великого значення в системі освіти набуває підготовка кваліфікованих фахівців, які б володіли навичками та вміннями професійного іншомовного мовлення. На сучасному етапі методики викладання іноземних мов актуальним є використання інтерактивних технологій. **Метою даного дослідження** є відбір та аналіз найбільш ефективних, на нашу думку, інтерактивних технологій, які б сприяли формуванню професійного мовлення студентів.

Аналіз публікацій і досліджень. Термін “інтерактивна педагогіка” відносно новий: до наукового обігу його ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц. У своїх дослідженнях він визначив мету інтерактивного процесу – це зміна й поліпшення моделей поведінки його учасників. Аналізуючи власні реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки і свідомо засвоює її. Це дозволяє говорити про інтерактивні методи як процес інтерактивного виховання. Лінгвістичне значення слова “interactive”, представлене в іншомовних словниках, розтлумачує поняття “інтерактивності”, “інтерактивного” як взаємодію або того, що взаємодіє, впливає один на одного.

Н.А. Ахметова сформулювала ціль інтерактивного процесу як зміну і покращення моделей поведінки та діяльності учнів педа-

гогічної взаємодії. Аналізуючи власні реакції та реакції партнерів, учасник змінює свою модель поведінки і свідомо засвоює її [1].

О. Пометун вважає, що інтерактивними можна вважати технології, які здійснюються шляхом активної взаємодії студентів у процесі навчання. Вони дозволяють на підставі внеску кожного з учасників у ході заняття спільною справою отримати нові знання й організувати корпоративну діяльність, починаючи від окремої взаємодії двох-трьох осіб поміж собою й до широкої співпраці багатьох [4, с. 5].

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, інтерактивна діяльність це взаємодія викладача та студентів, що направлена на взаєморозуміння, взаємодію, до спільного вирішення спільного, але важливого для кожного учасника завдання. Інтерактив виключає домінування тільки виступаючого, так і однією думки над іншою. В ході інтерактивного навчання студенти вчать критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь в дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на заняттях організовується індивідуальна, парна та групова роботи, використовуються проекти, рольові ігри, робота з документами й різними джерелами інформації, творчі роботи.

Для ефективності використання інтерактивних технологій під час вивчення іноземних мов у вузі важливо, щоб зміст навчального процесу був пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю студентів. Слід звертати увагу на рівень їхнього мовлення, комунікативні навички. Найбільш поширеним серед інтерактивних технологій є метод проектів. Є.С. Полат відзначав, що метод проектів передбачає визначену сукупність навчально-пізнавальних засобів та дій студентів, які дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних пізнавальних дій та припускають презентацію цих результатів у вигляді конкретного продукту діяльності [3]. Цей метод допомагає не тільки запам'ятовувати й відтворювати знання, а й вміння застосовувати їх на практиці. Для того, щоб сформувати комунікативну компетенцію поза мовного оточення, недостатньо наповнити практичне заняття умовно-комунікативними або комунікативними вправами, які дозволяють вирішувати поставлені задачі. Важливо надати студентам можливість мислити, вирішувати якінебудь проблеми, які породжують думки. Основна ідея подібного підходу до вивчення іноземної мови полягає в тому, щоб перенести акцент із різного виду вправ на активну розумову діяльність студентів, що вимагає для свого оформлення володіння певними мовними засобами. Ось чому ми звертаємося до методу проектів на етапі творчого вживання мовного матеріалу. Використовуючи даний метод, студенти мають можливість опинитися в реальній професійній ситуації. Наприклад, студентам нашого вузу спеціальності "Ту-

ризм” після вивчення теми “Берлін” було запропоновано завдання розробити свій власний маршрут екскурсії до Берліна. Даний проект викликав особливий інтерес студентів, допоміг їм увявити себе в ролі туристичних агентів, таким чином вони вирішували реальну життєву та професійну проблему.

На практичних заняттях з іноземної мови студенти мають можливість поспілкуватися та висловитися мовою, яку вони вивчають, тому досить доцільним є створення дискусій, які могли б мати місце в реальному професійному спілкуванні. За основу таких обговорень можна брати інформацію з прочитаних технічних текстів та статей. Викладач бере на себе роль керівника спілкування, пропонуючи студентам проблемне запитання. Під час дискусії звертається увага на оригінальні думки учасників, спірні питання. Досить часто в обговоренні проблемного питання між учасниками виникають напружені моменти. Завдання викладача – допомогти студентам, скорегувати обговорення в потрібному руслі.

Студентам спеціальності “Готельне господарство” для дискусії ми пропонуємо такі питання для обговорення:

– What is more important for being a good hotel manager: good education or experience?

– What is your overall vision of further development of hotel business in Ukraine?

Для урізноманітнення заняття та створення професійно-орієнтованих ситуацій у навчальному процесі ми використовуємо рольові ігри, у яких студенти мають можливість реалізувати свої комунікативні вміння та мовленнєві навички.

Учасники таких ігор можуть виконувати різноманітні ролі, при цьому їхнім завданням є вирішення проблемної ситуації. Саме серії проблемних завдань відкривають можливості використання іноземної мови для повсякденного спілкування, а також для вирішення професійних завдань. Забезпечуючи формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, вони допомагають реалізувати основну функцію вивчення іноземної мови у ВНЗ – формування у студентів професійної комунікативної компетенції. Створюючи проблемні ситуації, викладачеві слід пам’ятати, щоб завдання відповідали рівню наявних знань та інтелектуальних можливостей студентів, не були стереотипними, відображали реальні ситуації професійної діяльності, подавали проблему під несподіваним кутком зору, а також були пов’язані з темою заняття, текстом, який вони читали, граматиною, яку вони опрацьовували. Виконуючи такі завдання, студенти можуть практично осмислити інформацію, подану в тексті, активізувати лексичний та граматичний матеріали. Студентам спеціальності “Готельне господарство” при вивченні теми “Working in hospitality industry” ми пропонуємо такі проблемні ситуації для розгляду:

– You are a trainee housekeeper. You are contacting the hotel Maintenance Engineer to tell him about:

- a) a TV set that is out of order in room 302;
- b) a telephone that is broken in room 123;
- c) a water pipe that is leaking in room 219;
- d) a window that cannot be shut in room 210;
- e) two bulbs that need replacing in the second floor corridor;

– You are the Hotel Manager. Ask the Housekeeper questions, to find out exactly how much is damaged or missing. Take a note of the information the Housekeeper gives.

– You are a Housekeeper reporting to a Hotel manager on the state of a room after a guest has left it. A lot of things have been damaged and a lot of things are missing.

Ефективним методом організації навчання в співпраці є “Пила”. На етапі творчого введення мовного матеріалу ми поділяємо студентів на групи по 3 особи. Кількість студентів в таких групах залежить від кількості тематичних текстів, що пропонуються. Ціль роботи на даному етапі – самостійне ознайомлення з текстом з метою повного розуміння або виявлення конкретної інформації й виконання завдань, пов’язаних із перевіркою розуміння прочитаного. Другий етап роботи проходить в експертних групах. Студенти, що працювали над першим текстом, збираються в одну групу, студенти, які працювали над другим текстом – в другу, над третім – в третю. У даних групах студенти порівнюють відповіді і приходять до єдиної думки, готують спільний варіант переказу тексту, з яким кожний член групи повернеться у свою початкову групу. На даному етапі роботи слід звернути увагу студентів, що відповідальність за те, як кожний учасник експертної групи буде підготовленим для подальшої роботи, залежить від спільної роботи, тобто більш підготовлені студенти допомагають менше підготовленим зрозуміти зміст тексту, підготувати те завдання, з яким студент повернеться в початкову групу. Третій етап роботи – повернення студентів у свої початкові групи, де вони по черзі переказують свої тексти. Ціль роботи на даному етапі – кожний студент повинен не тільки познайомити інших членів групи зі змістом свого тексту, але й допомогти їм його усвідомити. Після того, як висловилися всі три студенти, вони повинні обговорити та узагальнити всю отриману інформацію.

Висновок. Таким чином, використовуючи інтерактивні технології можна, ефективніше вирішувати цілий ряд завдань на уроці, а саме а) удосконалювати уміння монологічного і діалогічного мовлення на основі проблемного обговорення, б) удосконалювати уміння письмової мови, складаючи відповіді партнерам, беручи участь в підготовці рефератів, творів та інших епістолярних продуктів спільної діяльності партнерів; в) поповнювати свій словарний запас, як активний, так

і пасивний, лексикою сучасної англійської мови, що відображає визначений етап розвитку культури народу, соціального і політичного пристрою суспільства; г) знайомитися з знаннями, що включають в етикет особливості мовної поведінки різних народів в умовах спілкування, особливості культури, традицій країни мови, д) формувати стійку мотивацію іншомовної діяльності, на основі систематичного використання “живих” матеріалів, обговорення не тільки питань до текстів, але і актуальних проблем, що цікавлять всіх і кожного.

У нашому дослідженні ми зробили спробу проаналізувати найбільш ефективні на нашу думку інтерактивні технології, які б сприяли формуванню професійного мовлення студентів. На наш погляд, дані методи допоможуть не тільки збільшити діапазон термінологічної лексики за фахом, але зроблять процес навчання цікавим, пізнавальним, професійно-спрямованим та особистісно значущим.

Література

1. Ахметова Н.А. Модульно-рейтинговая технология обучения: Научный подход. – Алматы, 2001. – 341 с.
2. Гейхман Л.К. Искусство быть и общаться с Другим (Интерактивное обучение). – Пермь: Центр развития образования, 2001.
3. Полат Е.С. Метод проектов на уроке иностранного языка / Иностранные языки в школе. – М, 2000. – N 2.
4. Пометун О., Пироженко Л. Интерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002.
5. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. – К., 2004.
6. John, Ann M. Text, Role and Context: Developing Academic Literacies.– NY: Cambridge University Press, 1977.

УДК 81'374

С.А. Заскїна,

*Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог*

ВИКОРИСТАННЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ В НАВЧАЛЬНИХ СЛОВНИКАХ

Стаття присвячена вивченню важливості використання ілюстративного матеріалу у лексикографічних працях. Розглядаються види та вимоги до прикладів, які використовуються в навчальних словниках. Практичною метою статті є порівняння та аналіз сучасних паперових та електронних

словників англійської мови на предмет якісного та кількісного використання прикладів.

The article is concerned with the topic of benefits of illustrative material in lexicography. The types of examples and the requirements to their usage in English learner's dictionaries are discovered. It is the purpose of this passage to compare and trace examples in different paper-based editions and on-line version of modern dictionary. The investigation asks questions about the quantity and quality of examples in the dictionaries.

Це добре відомий факт, що важливою частиною процесу навчання мові є використання словника. Оскільки саме словник є головним джерелом як дефініцій чи еквівалентів рідною мовою, так і прикладів вживання мовних одиниць.

Психолінгвістичні дослідження свідчать, що слова не можуть вивчатися ізольовано (наприклад, списки слів і відповідні переклади). Слова повинні відноситися одне до одного за формою і змістом, а також бути в контексті, тобто застосовуватися в реченнях прикладів і досліджені в текстах. Тому, навчальні словники повинні містити велику кількість речень з текстів та лексикографічних прикладів, які використовуються для того, щоб ілюструвати вживання слів у мові, тобто застосування правил, для формування правильних і значущих речень [2].

Очікування людей щодо словника базуються на тому, для чого вони його використовують. Семюел Джонсон говорив про свій словник: "Цінність роботи має бути оцінена за її користь: не достатньо того, щоб словник задовольняв критиків, якщо в той же час він не навчає користувачів [6]."

Метою статті є дослідити подання ілюстративного матеріалу в нових навчальних словниках, беручи до уваги те, яку роль мають приклади при вивченні мови. Основне **завдання** статті полягає у тому, щоб визначити важливість використання ілюстративного матеріалу, види та вимоги до прикладів, які використовуються в навчальних словниках, порівняти сучасні паперові та електронні словники англійської мови на предмет якісного та кількісного використання прикладів.

Протягом минулого десятиліття, лексикографічне дослідження все більш і більш зосередилося на словниках, які уклалися за допомогою базованих на корпусах методів. Зростання довіри до корпусів була підкріплена загальною думкою, що самоаналіз лексикографів повинен бути доповненим зовнішнім доказами. Мун зазначає: "Я сприймаю як аксіому те, що ефективні та зрозумілі описи будь-якого виду лексичного елементу повинні бути базовані на доказах, а не інтуїції, і що корпуси забезпечують докази відповідного типу і якості [4]."

Зона ілюстрацій – це те місце, де особливо помітна різниця між різними словниками: вид поданого ілюстративного матеріалу та підхід, узятий для перекладу прикладів. Щодо виду ілюстративного матеріалу, існує ряд можливостей:

- а) немає ілюстрацій взагалі;
- б) короткі придумані приклади, які часто контекстуально недостатні, щоб проілюструвати використання досліджуваної одиниці;
- в) літературні цитати, які іноді поповнені прикладами взятих із ЗМІ або інших словників, і зазвичай обмежені однією цитатою на словникову статтю;
- г) поєднання літературних цитат і придуманих лексикографом прикладів [4].

Більшість навчальних словників подають придумані приклади; цей підхід до подачі ілюстративного матеріалу є простим, а також економним щодо місця на словниковій сторінці. Проте, придумані приклади часто не в змозі забезпечити достатній контекст, який є істотним для розуміння, як вживається досліджувана одиниця. До того ж завжди існує небезпека, що як і винайдені приклади, так і їх лінгвістичні еквіваленти будуть відображати надання переваги, пов'язані з варіантом мови укладача. Деякі словники поєднують придумані приклади (як їх власні, так і позичені в інших словників) і літературні і/або медіа-цитати. Вичерпні словники дійсно мають перевагу над іншими, завдяки літературним цитатам, оскільки укладач може вибрати контекст, який достатній, щоб показати використання даної лексичної одиниці.

Для створення прикладів застосовуються наступні принципи [2]:

- а) приклад повинен показувати типовий контекст, в якому може використовуватися структура;
- б) приклад показує ряд слів, які зазвичай вживаються з нею;
- в) приклад повинен подавати інформацію про вживання того чи іншого слова, але не надавати нові невідомі слова.

Щоб подолати проблему з новими словами в ілюстративних реченнях, кожне слово в словнику може бути зв'язаним з відповідним словниковим входом [2]. Завдяки сучасним технологіям, нові електронні словники можуть забезпечити такий зв'язок, що значно полегшує роботу користувачів з словником.

Щодо перекладу ілюстративного матеріалу, беруться різні підходи. Винайдені приклади незмінно перекладаються безпосередньо лексикографами, і тому переклади можуть відображати власний варіант мови лексикографа (подібно до винайдених прикладів). Ситуація складніша з літературними цитатами, які в деяких словниках перекладені головним чином укладачем словника, а в інших словниках представляються разом з їх виданими перекладами. У вступі до свого словника Я. Рекер пропонує пояснення того, чому укладачі цього

словника не використовували деякі видані переклади з Італійських літературних робіт, навіть переклади високої артистичної якості: відповідно до специфічності контексту, перекладачі, можуть замінити один артистичний образ на інший, можуть використати стилістичний прийом, який є відмінним від оригіналу, або придумують частину прикладу для втрати деяких деталей в іншій частині контексту [4]. Отже, такі переклади не зможуть ілюструвати еквіваленти, вибрані укладачами. В той час як існують складнощі пов’язані з неточними, залежними від контексту еквівалентами, висновок, зроблений Я. Рекер не є повністю переконливим, оскільки у словниковому вході повинне бути місце для творчих специфічних для контексту перекладів. С. Любенський, наприклад, включає літературний ілюстративний матеріал, який відображає так званий “контекстуальний переклад”, який показує особливо вдалі специфічні для контексту переклади [3]. Контекстуальні переклади є прикладом, наскільки до речним може бути переклад, передаючи як семантичні, так і стилістичні відтінки, які були задумані автором.

Використання ілюстративного матеріалу зараз розглядається як необхідна риса будь-якого авторитетного словника. На відміну від перших словників, прикладами у сучасній словниковій статті можуть бути не тільки цитати з творів відомих письменників чи з корпусу будь-яких текстів, але й вигадані лексикографами мовні структури, які, на їхню думку, якнайкраще підтверджують зміст дефініції.

Наочність у словнику має бути тісно пов’язана з педагогічними факторами. Це стосується не тільки того, яку інформацію про слова та їх значення потрібно включити, а також як її подати. Автори Oxford Advanced Learner’s Dictionary зазначають, що вони використовують два підходи щодо презентації значення слова: пояснення та ілюстрація [6]. В навчальному словнику надзвичайно важливо пояснювати значення слова якомога простішими термінами. Не зважаючи на це, саме приклади покажуть як саме потрібно правильно вживати те чи інше слово. Приклади ж, не тільки ілюструють попереднє пояснення, подане в словнику, але також тенденції сполучуваності слова, як воно зазвичай “співіснує” з іншими словами.

Деякі базовані на корпусах словники рекламують велику кількість прикладів, які вони включають. Наприклад, навчальний словник Cobuild містить 55, 000 прикладів, а їх Advanced Learner’s Dictionary містить 105, 000 прикладів [1]. Укладачі Oxford English Dictionary зазначають, що в цьому словнику вони подають дефініції 600 000 слів та більше, ніж 2, 5 мільйонів цитат для того, щоб показати як вживалися слова протягом останніх 1500 років [8]. Проте, навіть якщо словник вже містить велику кількість ілюстративних прикладів, все ще є потреба навіть в більших пропозиціях прикладів [2].

Наступним етапом нашого дослідження буде огляд прикла-

дів в різних паперових виданнях та онлайн версії Oxford Advanced Learner's Dictionary. Будуть порушуватись питання про кількість та якість прикладів у навчальних словниках видавництва Oxford University Press. Розглянемо таблиці (1, 2, 3) словникових входів на слово *live*, взятих з двох паперових та електронної (онлайн) версії Oxford Advanced Learner's Dictionary:

Таблиця 1

Словникова стаття на слово *live* у н'ятому виданні Oxford Advanced Learner's Dictionary [5, 689]

live /liv/ v 1 to remain alive: [Vpr] *live to a great age* ° *The doctors don't think he will live through the night.* [Vadv] *How long do elephants live?* [V. to inf] *She lived to see many changes.* 2 (fml) (less common than be alive in this sense) to have life; to be alive: [V] *When did Handel live?* 3 to make one's home: [Vadv] *Where do you live?* [Vpr] *live at home/in London/in an apartment.* 4 to spend one's life in a specified way: [V-n] *live and die a bachelor* [Vn] *live a peaceful life* [Vadv] *live honestly/happily/alone* ° *He lives very well* (ie has money to enjoy the luxuries of life). 5 (of abstract thing) to remain in existence; to survive: [V, Vpr] *The memory will live (in my heart) for ever* (ie I will never forget it). 6 to enjoy life fully: [V] *I don't call that living.* ° *I don't want to be stuck in an office all my life – I want to live!*

Як бачимо з таблиці 1 на кожне значення у словниковій статті подається принаймні один приклад. Це дає можливість користувачу глибше зрозуміти значення слова та провести певні асоціації, щоб краще його запам'ятати.

Таблиця 2

Словникова стаття на слово *live* у сьомому виданні Oxford Advanced Learner's Dictionary [6, 899]

live /liv/ verb

➤ IN A PLACE 1 [V+adv./prep.] to have your home in a particular place: *to live in a house* ◇ *Where do you live?* ◇ *She needs to find somewhere to live.* ◇ *We used to live in London.* ◇ *Both her children still live at home.* ◇ (BrE, informal) *Where do these plates live* (= where are they usually kept)?

➤ BE ALIVE 2 to remain alive: [V] *The doctors said he only had six months to live.* ◇ *Spiders can live for several days without food.* ◇ [V to inf] *She lived to see her first grandchild.* 3 [V] to be alive, especially in a particular time: *When did Handel live?* ◇ *He's the greatest player who ever lived.*

➤ TYPE OF LIFE 4 to spend your life in a particular way: [VN] *She lived a very peaceful life.* ◇ [V] *He lived in poverty most of his life.* ◇

[V-N] *She lived and died a single woman.*

➤ BE REMEMBERED 5 [V] to continue to exist or be remembered: *This moment will live in our memory for many years to come.* ◊ *Her words have lived with me all my life.*

➤ HAVE EXCITEMENT 6 [V] to have a full and exciting life: *I don't want to be stuck in my office all my life – I want to live!*

Як бачимо з таблиць 1 і 2 кількість прикладів дещо збільшилася (14 у 5-тому виданні – 17 у 7-мому виданні), що дає можливість користувачу краще зрозуміти відтінки значення слова. Слід зазначити, що стаття краще структурована і в ній подані детальніші дефініції слова.

Таблиця 3

Словникова стаття на слово *live* онлайн версії Oxford Advanced Learner's Dictionary [7]

live /l¹v/ verb

IN A PLACE

1 [v + adv. / prep.] to have your home in a particular place: to live in a house ◊Where do you live? ◊She needs to find somewhere to live. ◊We used to live in London. ◊Both her children still live at home. ◊(BrE, informal) Where do these plates live (= *where are they usually kept*)?

BE ALIVE

2 to remain alive: [v] The doctors said he only had six months to live. ◊Spiders can live for several days without food. ◊[v to inf] She lived to see her first grandchild.

3 [v] to be alive, especially at a particular time: When did Handel live? ◊He's the greatest player who ever lived.

TYPE OF LIFE

4 to spend your life in a particular way: [vn] She lived a very peaceful life. ◊They lived their lives to the full. ◊[v] He lived in poverty most of his life. ◊[v-n] She lived and died a single woman.

BE REMEMBERED

5 [v] to continue to exist or be remembered **SYN** remain: This moment will live in our memory for many years to come. ◊Her words have lived with me all my life.

HAVE EXCITEMENT

6 [v] to have a full and exciting life: *I don't want to be stuck in an office all my life – I want to live!*

Цікаво зазначити, що при порівнянні онлайн версії та словникової статті сьомого видання Oxford Advanced Learner's Dictionary, бачимо, що статті ідентичні. Не зважаючи на те, що редактори ви-

браного нами словника вказують, що приклади до словникових статей беруться з корпусів: 100 мільйонів слововживань, видавці не використовують можливості розширити словникову статтю за рахунок прикладів. Крім того, онлайн версія словникової статті навіть не намагає на існування інших форм слова *live*. Тим самим словник не дає змоги користувачу дослідити споріднені слова.

Таблиці 1, 2 та 3 свідчать про те, що приклади представлені у всіх словникових статтях прості та зрозумілі. Контексти були вибрані з природного корпусу, але досить уважно, щоб забезпечити правильне розуміння відтінків значень слова *live*. Проте, якщо зважати на дослідження деяких науковців [9], то вище представлені приклади можна вважати надто очевидними. Мається на увазі те, що читач, звернувшись до словникової статті, отримує повну інформацію щодо значення та випадків вживання слова, не маючи бажання переглянути й інші статті на цій, чи іншій сторінці у словнику, що є невід'ємним у процесі навчання.

Більшість учнів відкривають словники саме на тій сторінці, де можна зустріти слово з незрозумілого для них контексту. У словнику ж вони побачать варіант цього слова вже у відомому їм контексті і плюс отримують додаткову семантичну чи граматичну інформацію. Звичайно ж, це і є мета будь-якого словника. Але у випадку навчальних словників, не вистачає інформації про схожі за значенням слова, посилання на ілюстрації чи навіть вправи на відпрацювання структур.

Загально прийнято вважати, що словники, які використовують результати аналізу корпусу текстів відрізняються від своїх попередників. Дослідження автентичних текстів дає змогу зробити сучасний словник "живим", тобто таким, який відображає реальне мовлення, усне чи то письмове, офіційне чи неформальне. Такі словники будуть належно оцінені як іншими лексикографами, так і користувачами: студентами чи науковцями.

Однак, аналізовані нами словникові статті (особливо електронна) не використовують велику кількість прикладів, незважаючи на те, що корпус словника, з якого їх взято, багаточисельний. Вони не можуть повністю забезпечити навчальний процес якісними прикладами. Ці словникові статті забезпечують читачів високоякісними прикладами у невеликій кількості в той час, коли їх користувачі потребують прикладів різної якості (різного ступеня складності) у великих кількостях.

Література

1. Cobuild Learner's Dictionary. Commercial website at <http://titania.cobuild.collins.co.uk/cat-dictionaries.html>

2. Knapp J., Gamper J., Brusilovsky P. Reuse of Lexicographic Examples in a Web-based Learners' Dictionary. http://www.edilib.org/INDEX.CFM?fuseaction=Reader.ViewAbstract&paper_id=11415
3. Lubensky S. (1995): Random House Russian-English Dictionary of Idioms. M. McShane, Developmental Editor. New York. – 758 p.
4. Lubensky S., McShane M. Bilingual Phraseological Dictionaries.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Fifth Edition / A.S. Hornby. – Oxford University Press, 2005. – 1500 p.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Seventh Edition / A.S. Hornby. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary Online. <http://www.oup.com>.
8. Oxford English Dictionary. <http://www.oed.com>
9. Parry, K. (1991). Building a Vocabulary through Academic Reading. TESOL Quarterly 25 (4). – P. 629-653.

УДК 159.9:811

І.В. Ковальчук,

Національний університет "Острозька академія",
м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості розвитку та роль внутрішнього мовлення в процесі вивчення іноземної мови. Внутрішнє мовлення перебуває в постійному і складному взаємозв'язку з мовленням зовнішнім. Тільки в єдності та взаємодії зовнішнє та внутрішнє мовлення максимально ефективно задовольняють оволодіння іноземною мовою.

The article reveals the developmental peculiarities and the role of inner speech in the process of teaching a foreign language. Inner speech is constantly and complicatedly interconnected with the outer one. Only the unity and interrelation of both of them effectively helps learning a foreign language.

У процесі вивчення іноземної мови важливу роль відіграє внутрішнє мовлення та його зв'язок із мисленням. У світовій психології здійснювались спроби розкрити принципові засади розвитку внутрішнього мовлення та мислення.

Як показали дослідження А.Н. Соколова, мовні кінестезії є показником участі внутрішнього мовлення в розумовій діяльності, зокре-

ма під час вивчення іноземної мови [6]. Видатні науковці-психологи А. Біне, А. Валлон, Б.Ф. Баєв, І.А. Зимня, Л.Р. Лурія, Т.І. Левченко, Г.С. Костюка та багато інших присвятили свої дослідження проблеми внутрішнього мовлення. Мовлення – це конкретне застосування мови для висловлення думок, почуттів і настроїв. Мовлення є явищем психічним. Воно завжди індивідуальне і суб'єктивне. Мовлення кожної людини відрізняється структурою речень, виразністю та іншими характеристиками. Процес вербального спілкування забезпечується механізмами програмування мовленнєвого висловлювання, побудови синтаксичної структури речення, “озвучення” слів. Отже, особливим різновидом мовленнєвої діяльності є внутрішнє мовлення. Внутрішнє мовлення тісно пов'язане з мисленням, оскільки бере участь у фазах планування та виконання діяльності. Внутрішнє мовлення характеризується фрагментарністю та уривчастістю, оскільки себе ми розуміємо з “півслова”. Воно формується на основі зовнішнього мовлення, а отже, також має соціальне походження. Процес переходу зовнішнього мовлення у внутрішнє називається інтеріоризацією мовлення, а зворотний – внутрішнього у зовнішнє – екстеріоризацією мовлення. Екстеріоризація мовлення потребує значного тренування, оскільки те, що зрозуміло для суб'єкта, не завжди легко вербалізувати, сформулювати думку, яка була б зрозуміла всім [4].

Відомо, що дитина не навчиться розмовляти, навіть розуміти слова, доки не почує живої розмовної мови. Вона оволодіває мовою тільки в мовному оточенні, засвоюючи її від людей, які вже володіють нею. Цікаво, що на запитання, чи залежить від конкретної мови мислення її носіїв, відомі психолінгвісти Сепір і Ворф відповідають позитивно. Вони – автори так званої гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа. За Сепіром, “мовні норми нашого суспільства сприяють певному вибору інтерпретації”. Загалом, між змістом розумової діяльності, зокрема ступенем насиченості її чуттєво-образними компонентами, і функціональним навантаженням внутрішнього мовлення існує пряма залежність. Зважаючи на це, слід зазначити, що положення про нерозривну єдність мислення і мови не означає абсолютно необхідної й однакової участі мовлення у будь-якому розумовому процесі.

Таким чином, участь внутрішнього мовлення в розумових процесах тісно пов'язана зі змістом розумової діяльності. І якщо ця мислительна діяльність являє собою оперування абстрактним матеріалом, який не має безпосереднього зв'язку з наочністю, єдиною формою існування розумових дій залишається внутрішнє мовлення. У зв'язку із цим сам мовний процес стає більш “ущільненим”, “конденсованим”, високим виявляється функціональне навантаження внутрішнього мовлення. Більший чи, навпаки, менший зв'язок розумового матеріалу з наочною опорою позначається і на структурно-граматичних особливостях внутрішнього мовлення. За наявності в

мисленні наочної опори спостерігається тенденція до більшого скорочення внутрішнього мовлення, за відсутності такої опори – тенденція до його розгортання, оскільки робота думки в такому разі являє собою оперування виключно словесним змістом [5].

Внутрішнє мислення має свої специфічні особливості, які прямо не випливають з норм граматики і стилістики тієї мови, на основі якої воно розгортається. Внутрішнє й зовнішнє мовлення – не дві ізольовані одна від одної діяльності, вони тісно переплітаються, як у своєму виникненні, так і у функціонуванні. Єдність внутрішнього і зовнішнього мовлення являє собою вже звичайний акт спілкування – мовлення, розрахованого на сприймання співбесідником. У цьому акті істотну роль відіграє внутрішнє мовлення, в якому реалізується настанова на об’єктивацію. Внутрішнє мовлення є необхідною умовою зовнішнього, підготовлює його план і зміст. Настанова на об’єктивацію найповніше реалізується у внутрішньому мовленні тоді, коли останнє набуває розгорнутої форми, форми внутрішнього говоріння, тобто максимально зближується за своєю структурою зі звичайним голосним мовленням. В процесах читання іноземною мовою, спілкування, писемного мовлення значне місце посідає саме внутрішнє мовлення. У читанні й сприйнятті мовлення інших включається власна мовна діяльність студентів, завдяки якій те, що студенти чують або читають, ніби “перекладається” на їх власну мову. Для внутрішнього мовлення характерна підтекстність, переведення значень іноземної мови у власні смислові структури, що визначаються розумовим розвитком і спрямованістю того, хто слухає або читає. Саме через внутрішнє мовлення мова інших усвідомлюється, осмислюється. Доки у внутрішньому мовленні не відбудеться “перекладу” конкретних значень іноземної мови у власні смислові структури, ця мова залишається простим незрозумілим комплексом звуків чи букв.

Варто відзначити також велику роль роботи внутрішнього мовлення в процесі аудіювання іноземною мовою. Навчання аудіюванню, на думку Г.А. Китайгородської, З.А. Кочкиної, С.Ф. Шатилова та інших, має передувати навчанням говоріння. За твердженням О.Ф. Волобуєвої, важливо те, що аудитивні вправи привчають тих, хто навчається, до мислення іноземною мовою, що, у свою чергу, допомагає долати неузгодженість між мовними формами і змістом мовлення, яке сприймається. У цьому випадку друга сигнальна система, що утворюється на базі іншої мови, проектується прямо на першу сигнальну систему – виконує функцію образного відображення дійсності, а формування внутрішнього мовлення іноземною мовою сприяє породженню іншомовного мовлення. Складність аудіювання полягає у тому, що якщо розвиток рідної мови починається з вільного, спонтанного користування мовленням і завершується усвідомленням його форм, то оволодіння іноземною мовою здійснюється у

зворотному порядку. В дитини оволодіння рідною мовою відбувається одночасно з осмисленням навколишньої дійсності, а під час оволодіння іноземною мовою внутрішнє мовлення, яке виникає при засвоєнні іноземної мови, впливає на засвоєння нової мовної системи, лексики і граматики іноземної мови [1].

Отже, слід зазначити, що розвиток внутрішнього мовлення іноземною мовою можна вважати одним із критеріїв успішності оволодіння аудіюванням на цій мові, а також найважливішою базою для формування слухо-вимовних навичок.

Не менш важливу роль, ніж у процесах слухання й читання, внутрішнє мовлення відіграє в процесах говоріння та письма. Під час слухання й читання воно має рецептивну, репродуктивну форму, оскільки розгортається на готовому мовному матеріалі, що сприймається в даний момент і характеризується перекладом конкретних значень сприйнятої мови у власні смислові структури даної особистості. Коли ж внутрішнє мовлення включається в процеси голосного мовлення та письма, воно виконує іншу роль. Тут внутрішнє мовлення вже набуває продуктивної форми, внаслідок чого змінюється його динаміка і воно виступає в плануючій дії.

Писемне мовлення характеризується високою довільністю, і ми змушені уявляти ситуацію подумки. А це, в свою чергу, означає, що писемне мовлення має бути максимально зрозумілим для іншого. Цей характер писемного мовлення висуває особливі вимоги до внутрішнього мовлення, до розгортання його семантико-граматичної структури. Варто також зазначити, що особливістю писемного мовлення є насамперед те, що це мовлення без співрозмовника чи з уявним співрозмовником. Почуття людини при цьому можуть бути передані лише вміло підібраними словами і стають зрозумілі читачеві лише з усього контексту. Писемне мовлення характеризується також високою довільністю. Будуючи кожне речення, студент має змогу порівняти його з попередніми і за необхідності внести корективи. В процесі виправлення можна досягти досить високого рівня культури іншомовного писемного мовлення. Саме на цьому етапі можна прослідкувати зворотну дію внутрішнього мовлення. Розвинене внутрішнє мовлення сприяє вдосконаленню писемного мовлення, і навпаки, при цьому розвивається й усне монологічне мовлення і внутрішнє мовлення.

Отже, умови двомовності ще раз підтверджують пряму залежність внутрішнього мовлення від тієї мови, якою володіє студент. В умовах двомовності внутрішнє мовлення розгортається на базі то однієї, то іншої мови. Але якої саме знову ж таки, залежить від “зовнішніх” факторів, зокрема від ситуації розгортання можливостей висловлювання даною мовою. Наявність особливої розумової ситуації, яка вимагає використання іноземної мови та призводить до розгортання

внутрішнього мовлення на її основі, виходить, що “автономність” і “самостійність” внутрішнього мовлення обмежена можливостями тієї мови, на базі якої вона функціонує та виявляється тільки в межах цих можливостей. Тому саме стимулювання перенесення у сфері розумових операцій в процесі засвоєння іноземної мови студентами способу дії на інші проблемні ситуації спілкування, перенесення внутрішніх структур, конкретних операцій, що базуються на логіці класів і відносин, які є засобом систематизації накопичених знань, сприяє розвитку інтуїтивного мислення, мовленнєвого здогаду, розвитку розгорнутого внутрішнього мовлення, актуалізації мовленнєвих ресурсів студента.

В ході виявлення закономірності в процесі засвоєння іноземної мови, пошуку основних властивостей продуктивного мислення та ефективного внутрішнього мовлення виділяються різні класи стимульного внутрішнього матеріалу: узагальненість, ступінь невизначеності інформації, гетерогенність елементів, які викликають у студентів прагнення до самостійного пошуку нових даних, фактів, приводять його до систематизації, узагальненості накопичених знань. Прагнення до систематизації мовних явищ, творчого пошуку закономірностей функціонування мовних моделей мови, що вивчається, універсалів, класифікацій належить до мотиваційних ресурсів пізнавальної діяльності, зокрема розвитку мислення та внутрішнього говоріння в процесі вивчення іноземної мови. Суттєвою рисою внутрішнього мовлення як основного чинника мислення є поступове скорочення мовленнєвих операцій в міру вироблення інтелектуальних навичок і перетворення їх на узагальнений код – мову “семантичних комплексів”, які являють собою редуковані мовленнєві висловлювання в поєднанні з наочними образами. Будь-яка розумова операція має таку кількість умовиводів, що практично без подібних “семантичних комплексів” жодна інтелектуальна діяльність не була б можливою, не кажучи, зокрема, про іншомовну діяльність, а вищий рівень володіння мовою – породження такого тексту, в якому лексико-граматичні значення повідомлення стають ширшими від понять, що стоять за ним і можуть бути інтерпольовані на узагальнене вираження.

Розвиваючись у навчальній діяльності таким чином, що задовольняє потреби навчання, “внутрішні потреби розуму та внутрішнє мовлення є, водночас, необхідною умовою ефективного навчання, воно входить у процес засвоєння навчального матеріалу. Внутрішнє мовлення є для студента своєрідним “перекладачем знань” – загальнолюдські знання за його допомогою стають надбанням окремого студента. З огляду на це, дослідження внутрішнього мовлення під час вивчення іноземної мови заслуговує на особливу увагу. Швидке розуміння усного та писемного іноземного мовлення досягається тільки через максимально розгорнуте артикуляційне закріплення іноземної мови в попередній розумовій практиці. Звідси впливає

більш загальний висновок про те, що усі труднощі оволодіння іноземною мовою відбиваються і у внутрішньому мовленні, зокрема в характері прихованої артикуляції. А це, в свою чергу, демонструє пряму залежність можливостей розгортання внутрішнього мовлення від того, якою мірою студент володіє усним і писемним мовленням, даною мовою взагалі [3].

Внутрішнє мовлення перебуває в постійному і складному взаємозв'язку з мовленням зовнішнім. Тільки в єдності та взаємодії зовнішнє і внутрішнє мовлення максимально задовольняють потреби студента в умовах вивчення іноземної мови.

Отже, виходячи із цих фактів, ми можемо стверджувати, що складаючи, організовуючи навчальний процес для належного вивчення іноземної мови студентами ВНЗ, викладач повинен максимально застосувати знання про структуру і розвиток внутрішнього мовлення, варіювати завдання та проблеми, спрямовані на формування внутрішніх і зовнішніх мовленнєвих навичок, стимулювати цим пам'ять, мислення іноземною мовою, використовуючи попередній досвід студентів, їхнє вміння самостійно оволодіти новими знаннями, створювати повну орієнтовну основу своїх дій. Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми ми вбачаємо у ретельному вивченні саме психологічних механізмів продуктивних видів мовленнєвої діяльності тих, хто вивчає іноземну мову, а також у проведенні експериментального дослідження мовленнєвого задуму в ході породження висловлювань іноземною мовою.

Література

1. Волобуєва О.Ф. Психологічні проблеми навчання аудіюванню // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. IV. 4.7, – К., 2002. – С. 33.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2: Проблемы общей психологии. – 504 с.
3. Зак А.З. Типология динамики мыслительного процесса // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 96-103.
4. Кузнецова О.О. Психологічні особливості розвитку іноземного мовлення студентів у немовних вузах: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Острозька академія. – К., 1998. – 160 с.
5. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1967. – 267 с.
6. Микулинская Н.А. Развитие лингвистического мышления учащихся. – М.: Педагогика, 1989. – 142 с.
7. Пасічник І.Д. Систематизація в контексті психології мислення. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 34 – 39.
8. Соколов Л.Н. Внутренняя речь и мышление. – М.: Просвещение, 1968. – 248 с.

О. Ю. Костюк,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ВПЛИВ МОВИ НА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У РЕЛІГІЙНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ВОЛИНІ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

У статті проаналізовано вплив мови на навчально-виховний процес у православних, єврейських та протестантських навчальних закладах Волині у XIX – на початку XX с.

The language influence on the educational process in Orthodox, Jewish and Protestant educational institutions in Volyn in the 19th and the beginning of the 20th centuries is analyzed in the article.

Духовна пам'ять українського народу є надзвичайною цінністю. Вона зберігає універсальні життєві принципи і є архетипною емоційно-сисловою формою. Ця форма відтворюється наступними поколіннями в процесі їх духовного і психічного розвитку. На ґрунті етнодуховної пам'яті найкращі представники народу набувають особистого духовного і морально-психологічного досвіду, вивільняються з-під впливу догм і виходять на шлях самопізнання, вільної духовної творчості. І цей досвід, що примножується віками, формує етнодуховну культуру, яка є “важливим чинником становлення народного характеру, національної культури, розкріпачення мислення, примноження інтелектуального потенціалу суспільства”.

У наукових дослідженнях сучасних українських учених аналізується загальний розвиток освіти на Волині, проте вплив мови на навчально-виховний процес у релігійних освітніх закладах Волині у XIX – на початку XX ст. Так, О. Борейко, Д. Герцюк, Т. Джаман, С. Коляденко, Н. Кротік, І. Курляк, В. Омельчук, Н. Сейко досліджували окремі аспекти релігійної освіти Правобережної України, Волинського краю в контексті розвитку загальної освіти Волині та просвітницько-педагогічної діяльності громадських товариств цього регіону. Метою нашого дослідження є проаналізувати вплив мови на навчально-виховний процес у релігійних освітніх закладах Волині у XIX – на початку XX ст.

Досліджуючи вплив мови на навчально-виховний процес у духовних закладах Волинської губернії у другій половині XIX ст., потрібно, перш за все, відзначити, що освітні заклади були поділені на початкові, середні та вищі. С. Стельмах у праці “Політика самодержавія в області народного образования на Украине в 60-90-х

гг. XIX в.” стверджує, що на території України політика царизму була дещо специфічною у сфері освіти – пов’язана з національною проблемою. Головним завданням цієї політики було поступове об’єднання або точніше – “сплетіння” національних окраїн в єдину державу через посередництво денационалізації, насильницької русифікації народу, що було викладено на сторінках “всеподданейшого донесення” Міністерства внутрішніх справ П. Валусєва “О средствах обрусения западного края” (1862) [9, с. 6], де територію України було проголошено невід’ємною частиною імперії з уніфікованими адміністративними органами і єдиною російською мовою.

У кінці XVIII – на початку XIX ст. “зустрілися” дві навчальні реформи: польська, створена варшавською Едукаційною комісією, і російська, розроблена Петербурзькою училищною комісією [2, с. 45]. Досліджені нами матеріали [3; 8; 12] засвідчують, що на території Правобережної України на початку XIX ст. існувала традиційна мережа шкіл: парафіяльних, монастирських, римських, греко-католицьких.

Проаналізований нами матеріал засвідчує, що навчальний процес в усіх парафіяльних училищах здійснювався в однакових умовах: учні навчалися по два роки в 1-му та 2-му класах, а після закінчення курсу навчання випускники переходили до нижчого відділення Острозького повітового училища, оскільки до 1833-го р. на Волині був лише один повітовий навчальний заклад. З метою досягнення основних завдань навчально-виховного процесу в парафіяльних училищах Волині учителі використовували низку методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: словесних (пояснення, розповідь, робота з підручником), наочних (ілюстрування) та практичних (вправи).

Варто зазначити, що для забезпечення організації навчання у православних початкових школах учителі дотримувалися класно-урочної системи, коли вони фронтально працювали з учнями усього класу за певним розкладом. Але при цьому учні, які мали кращі результати, могли виконувати програму в кожному класі за один рік [4, с. 316], це свідчить про те, що педагоги використовували індивідуальну-групову систему навчання в тому випадку, коли клас складався із учнів різного рівня підготовки. На цьому рівні домінував догматичний вид навчання, який вимагав від учнів механічного заучування догматів Святого Письма, відтворення навчального матеріалу, і при цьому більшість учителів не цікавилася тим, чи розуміють учні той матеріал, що заучують.

У повітово-парафіяльних училищах так, як і в парафіяльних, за вимогами того часу суть навчання полягало у дослівному вивченні заданого напам’ять, і мало хто з учителів дореформеного періоду існування училища вимагав осмисленого викладу пройденого матері-

алу, цікавився живим словом. Хоча, варто зауважити, що були й такі наставники, які не вимагали “дослівного зазубрювання” матеріалу, а заохочували учнів до вільного свідомого викладу уроку. Ці педагоги подавали матеріал у набагато цікавішій формі, у більш ширшому обсязі, ніж його було викладено в програмних підручниках [5, с. 875], використовуючи *пояснювальний вид* навчання, який передбачав усвідомлення, розуміння матеріалу та його вивчення.

Після проведення “гуманної” реформи 1863 р. в учнях вбачали, насамперед, особистість, грубе звернення на “ти” стали замінювати на делікатне “ви” [6, с. 948]. Новий Статут та Штат духовних училищ були затверджені ще 14 травня 1867 р., але у навчальних закладах Волинської губернії ці нововведення стали застосовуватися на практиці лише в другій половині 1872 р. [6, с. 950].

Відповідно до пунктів 2-3 “Загальних педагогічних зауважень” перед навчанням ставилося дві цілі: реальна, яка передбачала пояснення матеріалу базового курсу мовою, доступною дитячому віку, та формальна, яка впливала на всебічне спонукання (збудження) розумових здібностей учнів, на відпрацювання мовлення і розвиток думки та підготовку дітей до майбутнього серйозного систематичного шкільного навчального процесу. Для втілення поставленої мети потрібно було викликати в дітей любов до науки, привчати до уваги, спостережливості, зосередженості на уроках та дотримання правил дисципліни під час навчального процесу, добросовісно, вчасно виконувати всі поставлені перед ними завдання, навчити користуватися навчальними підручниками та посібниками, бути відповідальними за результати навчання, розвивати в них навички розумової праці.

У пункті 4 другого розділу відзначається, що для досягнення цілей учителям підготовчих класів рекомендовано було використовувати *метод повторення* вивченого матеріалу, ставлячи запитання до всього класу, дотримуючись при цьому суворої дисципліни. Дані педагогічні зауваження не мали на меті обмежити учителя, а вони лише передбачали добросовісне виконання обов’язків, яке могло б забезпечити позитивний результат та успіх у цій справі.

Аналіз досліджених матеріалів вказує на те, що вирішення мовної проблеми євреїв було надзвичайно важливим для втілення у життя реформ єврейської освіти, однак царизм цілеспрямовано здійснював реакційну політику щодо єврейської мови: Положення 1804 р. дозволяло користуватися єврейською мовою лише в релігійних справах та в побуті, тоді як всі офіційні папери: документи, векселі, торговельні акти – повинні були вестися російською мовою. В разі ведення бухгалтерських книг або інших документів єврейською мовою мав бути обов’язковий переклад російською. З 1808 р. знання німецької, російської чи польської мов було обов’язковим для євреїв, які займали державні посади [1, с. 580].

На Волині існування хедерної початкової освіти було одним із засобів збереження єврейства в умовах русифікації Південно-Західного краю Російської імперії. Оскільки до середини XIX ст. освіта євреїв майже не контролювалася російським царським урядом, то на всій території Волині навчанням дітей займалися меламеди (учителі початкової школи), і мета навчання в початковій єврейській школі Волинської губернії зводилася до **навчання заповідей Тори** (нормативної частини іудаїзму), яка регламентувала релігійне, сімейне та громадське життя євреїв; вивчення Талмуду (кодексу єврейських законів); знайомства з національними звичаями, обрядами, особливостями побуту, естетичними цінностями єврейського народу; формування єврейського світогляду, особливо специфічного ставлення єврея до суспільства.

Для кращого засвоєння матеріалу під час навчального процесу учителями використовувалася *наочний метод*: ілюстрування. Варто зазначити, що *прийоми навчання* були недосконалими, одноманітними. Так, вивчивши букви, учень вчив слова, починав читати молитви. Оскільки не було ні букварів, ні збірників спеціальних текстів, то замість підручника використовувався *молитовник*, який був *основним засобом навчання*. У хедері учнів не вчили письмової грамоти. Якщо батьки бажали, щоб їхні діти навчилися писати, то вони домовлялися з учителями про індивідуальні додаткові уроки. Під час навчальної діяльності у початковому навчально-виховному закладі спрацювали **наочний (самостійного спостереження) та практичний методи**: оскільки, навчившись читати молитовник, хлопчики отримували можливість стежити за службою в синагозі, та брати участь у загальній молитві.

Більшість молитов, які діти вивчали, були на івриті, який вважався священною мовою, і знання його було важливою умовою вивчення текстів для рабинів. Оскільки діти волинських євреїв говорили мовою ідиш, то вони часто не розуміли змісту прочитаного, що засвідчує використання догматичного виду навчання при організації навчально-виховного процесу.

Аналіз дослідженого матеріалу дозволив зробити висновки, що знання учнів не оцінювали і їм не присвоювали ніякої кваліфікації. Крім цього, у XIX ст. на Волині рівень навчання у початковій єврейській школі визначався не освітніми критеріями і віком учнів, а якістю вивчених релігійних текстів. Варто зауважити, що навчальна програма складалася тільки із священних релігійних текстів, а у переважній більшості шкіл вивчали тільки один з них.

Наступним етапом навчання у хедері, після оволодіння навичками читання, було вивчення Тори, яке практично полягало у дослівному послідовному перекладі слів тексту: слово читалося вголос, перекладалося на мову ідиш окремо, зберігаючи при цьому порядок

слів мовою оригіналу. При такому дослівному перекладі часто порушувалась логічна послідовність у реченні, втрачався його зміст, не брався до уваги синтаксис перекладу, оскільки вираз, який мав декілька значень, перекладався однаково [11, с. 158].

Наступним і вищим рівнем хедерної освіти було вивчення Талмуда (кодексу єврейських законів), який засвоювали за таким ж методом, який використовувався раніше для вивчення П'ятикнижжя (перших книг Старого Заповіту). Зрідка в деяких хедерах використовувалися методи, які розвивали в учнів схильність до самостійних роздумів і дискусій.

Варто зазначити, що з 1851 р. Міністерство освіти стало вимагати вивчення в ієшиботах російської мови. З цією метою керівник школи мав підписати угоду з наглядачем місцевого казенного (державного) єврейського училища про кількість російських уроків і про відповідну плату за навчання. Проте, незважаючи на угоду, в ієшиботах не було введено постійне вивчення російської мови, хоча деякі учні самостійно і таємно вивчали світські науки, читали “заборонені” книги, освоювали іноземні мови і вели наукові дослідження Талмуда і Біблії.

Досліджуючи проблему становлення і розвитку **німецьких** початкових навчальних закладів Волині у XIX – на початку XX ст., слід відзначити, що вони були типовими зразками школи, яка існувала в Німеччині і керувалася встановленими вимогами, що включали обов'язковість навчання для всіх дітей, пасторське керівництво та нагляд за школою, тісний взаємозв'язок школи та громади, яка будувала і фінансово підтримувала школу та учителя [10, с. 65]. Німецькі колоністи, переселившись на Волинь, залишили незмінними основні принципи щодо початкового шкільництва.

Як свідчить аналіз документів, обов'язковими предметами в німецьких початкових школах були: Закон Божий, читання, письмо, основи арифметики і церковний спів. Крім того, за наявних умов учні могли вивчати основи історії, географії, малювання та народознавство. Слід зазначити, що існували особливі вимоги щодо навчання читання та письма: предмети слід було викладати як німецькою, так і російською мовами, хоча в більшості випадків навчання російською мовою ігнорувалося [13, с. 182].

Що стосується матеріального забезпечення навчально-виховного процесу, то у школах використовувалися переважно німецькі підручники, букварі, церковно-релігійні книги, видані у Німеччині та Варшаві, за умови, якщо вони були дозволені Волинською губернською царською цензурою. Іноді під час навчального процесу використовували й підручники, які були видані Міністерством освіти Росії. Так, були відомими книги для читання Паульсона і Водовозова, російсько-німецькі букварі Алмашевича, посібники з навчання

грамоти Грушецького [13, с. 226-227]. Недоліком було те, що при школах не було бібліотек, і діти були змушені обмінюватися між собою власними книжками.

Незалежність, замкнутість і відособленість німецьких навчальних закладів непокоїла царську владу. Нами зазначалося, що спеціальним указом царського уряду від 8 жовтня 1887 р. всі іновірні школи переходили у підпорядкування Міністерства народної освіти і цим було завершено період самостійного функціонування шкіл національних меншин, які проживали на Волині. Всі початкові школи стали виконувати роль однокласних сільських училищ. Головний напрям діяльності Міністерства народної освіти можна розцінювати як початок русифікації [14, с. 61]. Для досягнення поставленої мети освітнє відомство намагалося зменшити роль лютеранського духовенства і залежність учителів від колоністських громад.

Першим кроком відомства була вимога здійснювати викладання всіх предметів, крім Закону Божого, російською мовою. Загальна молитва за царя була обов'язковою для всіх учнів і читалася російською мовою Наступним етапом як у ставленні до єврейських, так і чеських учителів було запровадження курсів вивчення російської мови для учителів німецьких колоній, які були організовані в літній період у найбільш заселених німцями повітах. Навчання завершувалося складанням іспиту. Якщо учитель, представник національної меншини, не отримував позитивної оцінки про знання російської мови, то він міг бути звільненим з посади [14, с. 15-77].

Матеріали першого загального перепису населення свідчать, що в цілому рівень знань російської мови серед колоністів був дуже низьким, і в 1897 р. кількість німців Волинської губернії, які визнали себе освіченими (по-російськи) становила 19 131 чоловік, що складало 11, 17 % всього німецького населення. Причому цей показник дуже відрізнявся у містах, де німці більше контактували з місцевим населенням і де це вимагало знання російської мови, та селах, де не було такої нагальної потреби. Відповідно ці показники становили 62% та 10, 9% [7, с. 115-119].

Таким чином, для успішного забезпечення процесу навчання вчителі використовували такі *методи навчально-пізнавальної діяльності*: словесні (пояснення, розповідь, катехізисна бесіда, робота з підручником, піснеспіви, проповіді), наочні (ілюстрація, самостійне спостереження), практичні (вправи). Домінуючими на цьому рівні були підручники, слово вчителя та священика.

Література

1. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем / Под общ. ред. Л. Каценельсон: В 16 т. – СПб.:

Брокгауз-Ефрон, 1913. – Т. 6. – 960 с.

2. Єршова Л.М. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія. – Житомир: “Полісся”, 2006. – 488 с.

3. Жилок С.І. Російська церква на Волині у 1793-1917 рр. – Житомир: “Жур фонд. Редакція газети “Клич”, 1996. – 173 с.

4. История первоначального устройства Волынской духовной Семинарии и списки воспитанников, окончивших курс учения в ней в течение столетия ее существования (1796-1896 гг.) // Волыньские епархальные ведомости. – 1896. – № 8. – Ч. неоф. – С. 313-320.

5. Кременецкое мужское духовное училище // Волыньские епархальные ведомости. – 1900. – № 26. – Ч. неоф. – С. 874-878.

6. Кременецкое мужское духовное училище // Волыньские епархальные ведомости. – 1900. – № 28. – Ч неоф. – С. 948-954.

7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.: В 19 томах. – Т. 8: Волынская губерния. – СПб., 1904. – 1452 с.

8. Сейко Н. Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905 – 1938 рр.: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 195 л. – 196

9. Стельмах С.П. Политика самодержавства в области народного образования на Украине в 60-90-х гг. XIX в. – К., 1991. – С. 6-41.

10. Тутик Л. С. Немцы в Украине: проблемы и перспективы // Новая жизнь. – № 35. – 1991. – 25 сентября – С. 65.

11. Шолом-Алейхем. Истории для детей. – М., 1956. – С. 158-165.

12. Шостак І. В. Луцько-Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століть. – Білий-Дунаєць-Острів: Бібліотека “Волянина з Волині”, 2005. – 200 с.

13. ЦДАУК. – Ф. 442: Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. – Оп. 614. – Спр. 238. – 270 арк.

14. ЦДАУК. – Ф. 707: Канцелярія попечителя Київського навчального округу. – Оп. 196. – Спр. 68. – Ч. 1. – Арк. 15-77.

УДК 371.33:811

О.П. Кравець,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ АУДІОВАННЮ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються шляхи навчання аудіованню іноземною мовою. Здійснена спроба також класифікувати труднощі, які виникають під час навчання цьому виду мовленнєвої діяльності.

In this article it is said about the ways of studying foreign language with the help of auding. There was also made an effort to classify difficulties which appear during the process of learning this kind of language activity.

Аудіювання є однією з найактуальніших тем у сучасній методиці викладання іноземних мов, оскільки без аудіювання неможливе мовне спілкування, бо це процес двосторонній, а аудіювання – один із основних видів мовленнєвої діяльності. Взагалі, аудіювання як дія, що входить до складу усної комунікативної діяльності, використовується в будь-якому усному спілкуванні відповідно до виробничих, суспільних або особистих потреб.

Без оволодіння цим видом мовленнєвої діяльності неможливо вивчити іноземну мову і користуватися нею на тому рівні, який вимагає сьогодення.

На думку Ляховицького М.В., основним засобом навчання іноземної мови є мовне середовище, а всі інші засоби є допоміжними. Проведення заняття іноземною мовою з використанням аудіовізуальних засобів створює прототип іншомовного, наближає навчальний процес до умов справжньої комунікації [1].

Термін “аудіювання” був введений у літературу американським психологом Брауном. Аудіювання – це розуміння сприйнятої інформації на слух, яка передається засобами, в даному випадку, тієї чи іншої іноземної мови. Воно є і ціллу, і засобом навчання іноземної мови.

Аудіювання пов’язане з розумінням чужих думок і задуму, що лежить в основі вислову, припускає наявність достатньо високого рівня розвитку лексичних, граматичних і фонетичних автоматизмів. Тільки при такій умові увага слухачого може бути сконцентрована на змістові тексту [3].

У сучасній методиці прослідковуються два шляхи навчання аудіюванню. Для першого шляху аудіювання є ціллу навчання. Воно здійснюється на основі виконання спеціальних вправ. Прихильники другого шляху вказують на необхідність поєднання вправ з аудіювання з елементами говоріння, читання і письма. Для такого навчання передбачаються неспеціальні вправи. На сучасному етапі розвитку методичної науки вчені пропонують поєднати обидва ці шляхи і відноситись до аудіювання як до цілі і засобу вивчення іноземної мови. Таким чином система вправ для навчання аудіюванню повинна включати як спеціальні так і неспеціальні вправи. Детальніше зупинимось на такій класифікації вправ.

Спеціальні вправи націлені тільки на розвиток уміння аудіювання. Вони повинні займати небагато часу на занятті і проводитись регулярно. Такі вправи навчають студентів використовувати підго-

товлені мовленнєві вирази у мовному синтезі, пізнавати і розуміти відомі конструкції в різноманітному оточенні. Під час виконання таких вправ потрібно уникати власне перекладу. Вони можуть супроводжуватися аналізом, але це буде тільки логічний аналіз, що допоможе осмислити зміст почутого. Це можуть бути вправи, направлені на сприйняття загального значення висловів або на виділення окремих смислових груп, але завжди вони звертають увагу слухача на зміст інформації і проводяться лише на зв’язному матеріалі.

Неспеціальні вправи направлені на навчання не тільки аудіювання, але й через нього на говоріння, читання, письмо. Тобто ціль таких вправ: навчати аудіюванню з метою оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності. Зрозуміло, що аудіювання виступає у цьому випадку засобом навчання.

Тепер логічно перейти від шляхів навчання до його етапів. Отже, план роботи з кожним текстом для аудіювання мав би бути таким:

- 1) підготовка до прослуховування;
- 2) аудіювання тексту і перевірка його змісту;
- 3) спеціальні вправи на розвиток базових умінь;
- 4) неспеціальні вправи.

Підготовчими вправами можуть бути запитання до теми даного матеріалу для прослуховування, опрацювання окремих виразів, опорних структур, тощо. Далі триває безпосереднє прослуховування тексту і перевірка розуміння студентами його змісту. Після цього проводиться ряд *спеціальних* вправ. До них відносяться вправи, з допомогою яких можна розвивати уміння співвідносити частину і ціле в процесі слухового сприйняття, знаходити головну думку, основний зміст, розуміти ціле, незалежно від окремих важких для розуміння частин (слів і виразів), здогадуватись про значення окремих елементів на основі розуміння цілого, тобто використовувати мовну і логічну здогадку у процесі слухового сприйняття.

За спеціальними вправами ідуть *неспеціальні*. До них відносяться:

- 1) вправи для навчання сприйняттю діалогічного мовлення “збоку”:
 - прослухайте діалог, побудуйте аналогічний до цієї ж теми;
 - прослухайте початок діалогу, придумайте його закінчення;
 - прослухайте діалог, перекажіть його у формі монологу (прокоментуйте його, опишіть одну з дійових осіб, підберіть до нього заголовки і поясніть його) і т.д.;
 - висловіть своє ставлення про почуте, прокоментуйте тему бесіди;
- 2) вправи для сприйняття діалогічного мовлення “за участю”:
 - прослухайте ряд запитань, записаних на плівку. Дайте повні відповіді і відведені для цього паузи;
 - прослухайте початок діалогу (полілогу), продовжте його у парному режимі;

3) вправи для навчання сприйняттю монологічного мовлення:
– прослухайте текст, дайте повну відповідь на запитання до нього;
– прослухайте текст, поясніть його головну думку;
– прослухайте текст, складіть рецензію на нього, використовуючи наступний план: а) тема повідомлення, б) дійові особи, в) короткий виклад змісту, г) основна ідея, д) оцінка прослуханого.

Аудіювання – найважчий вид мовленнєвої діяльності. Під час навчання аудіюванню на іноземній мові є певні труднощі, які можна класифікувати так:

1) *обумовлені характером мовного матеріалу:*

Вправи, направлені на подолання такого роду труднощів (злиття звуків, їх редукція в ненаголошеній позиції), повинні проводитись у повних реченнях, де є можливість з'ясувати значення слова, яке спричиняє труднощі розуміння його значення, особливо в ненаголошеній позиції. Навчити студентів розрізняти слова, подібні за звучанням, краще всього, працюючи з невеликим текстом. Працювати над омонімами і багатозначними словами можна лише на матеріалі цього речення, а інколи тексту.

2) *пов'язані з мовною формою повідомлення:*

Подолання труднощів, пов'язаних з мовною формою повідомлення, тобто подолання труднощів розуміння тексту, що має невивчений мовний матеріал, повинно забезпечуватися формуванням умінь здогадуватись про значення нових слів, а також розуміти значення фраз і тексту в цілому, не дивлячись на наявність в ньому незнайомих елементів. При цьому, як свідчать дані експериментальних досліджень, максимальна кількість слів у фразі, сприйнятій на слух, досягає 10-12. Відповідно фраза для прослуховування не повинна мати більше слів. Уміння зрозуміти значення прослуховуваного тексту, не дивлячись на те, що в ньому є незнайомий мовний матеріал, формується за допомогою вправ, які навчають розумінню словосполучень, фраз і мікротекстів з невідомим мовним матеріалом.

Друга група труднощів на рівні мовного матеріалу пов'язана з тим, що, при ознайомленні з новими словами, граматичними явищами або мовними зразками, увага приділяється проблемі відтворення цього матеріалу, в той час як труднощі пізнання залишаються невідпрацьованими. Це призводить до того, що далеко не весь вивчений мовний матеріал студенти легко впізнають при читанні і аудіюванні. Отже, потрібно приділяти більше уваги саме пізнанню, а не відтворенню матеріалу.

3) *пов'язані зі змістом повідомлення:*

Градація труднощів щодо розуміння змісту текстів може виражатись в переході від цікавих до інформативних текстів. Необхідно звернути увагу на їх заголовки (Сахарова і Рабінович відносять їх до вербальних основ). Головне завдання заголовка – створити потрібну

спрямованість думки, повернути увагу до основної частини тексту, полегшити прогнозування. Заголовкам властиві такі функції: номінативна, інформативна, рекламна і експресивно–апеляційна [4].

Дві перші функції заголовків сприяють не тільки розумінню змісту, але і запам'ятовуванню послідовності викладу. З їх допомогою створюється загальне уявлення про тему повідомлення, дається установка на подальшу переробку інформації.

Бажання зрозуміти значення змусить слухача мобілізувати увагу, пам'ять, тобто активізувати психічну діяльність, щоб подолати труднощі. Ефективність навчання аудіюванню в першу чергу залежить від зацікавленості в розумінні тексту, що слухається. Результати досліджень свідчать про те, що краще розуміються і запам'ятовуються важкі, але змістовні тексти, ніж легкі, але примітивні. Отже, основна вимога до текстів для аудіювання – їх змістовність і цікавість.

4) *пов'язані з умовою пред'явлення повідомлення:*

Розуміння прослуханого при одноразовому відтворенні може забезпечуватись шляхом підключення інших полегшуючих чинників, які не порушують природу сприйняття на слух мовлення, як наприклад, зорова опора, знайомий голос і ін. Потрібно зазначити, що це твердження справедливе лише при виконанні вправ, що власне навчають аудіюванню. Пропонується використовувати наступні опори: текст (відбувається тренування внутрішньої мови, що необхідно для читання), анкета (увага концентрується на певних частинах тексту). Тексти-діалоги можна використовувати як приклад для складання діалогів за аналогією. В такому випадку текст пропонується прослухати 2-3 рази.

Особливу увагу слід звернути на опори і орієнтири сприйняття. Успішність аудіювання багато в чому залежить від того, які орієнтири має текст: чи є в ньому необхідні підказки і опори для запам'ятовування. Вербальні опори можуть бути представлені у вигляді ключових слів, мовних штампів, широко вживаних у розмовній мові, плану, різноманітних анкет, тощо.

Необхідно також звертати увагу на темп мовлення. Природний темп, навіть повільний, може здаватися спочатку досить швидким, і це стане серйозною перешкодою для розуміння. Подолання цієї важкої проблеми може бути здійснено при збереженні середнього темпу природної іноземної мови, але за умови, що для полегшення розуміння на початковому етапі допускається деяке уповільнення темпу за рахунок пауз між фразами. Такі паузи, не спотворюючи правильного малюнка інтонації фрази, не знижуючи абсолютного темпу мовлення, дають можливість аудиторі ліквідувати відставання у внутрішньому промовлянні.

Для прискорення темпу внутрішнього мовлення необхідно разом із слуханням тестів різної швидкості виконувати спеціальні вправи,

наприклад: триразове повторення за диктором фраз або коротких текстів, читання знайомого тексту за диктором у швидкому темпі і ін.

5) *пов'язані з джерелами інформації:*

Найпоширенішим і доступним адитивним джерелом інформації є магнітофонні записи. Вони дають можливість градувати труднощі сприйняття мовлення. Роботу з магнітофоном можна почати з прослуховування мови викладача. Потім перейти до слухання чужих голосів, спочатку чоловічих, потім жіночих і дитячих. Подача інформації може легко перериватись і в паузах здійснюватись контроль розуміння.

б) *що стосується безпосередньо слухачого:*

Уміле поєднання індивідуальної, фронтальної і групової роботи, об'єднання в парній роботі різних за підготовкою студентів, різноманітність цікавої форми контролю, коментування помилок з вказівкою на досягнуті успіхи сприятиме активізації розумової діяльності, підвищення інтересу до цього виду мовленнєвої діяльності, формування почуття особистої відповідальності за її результати.

Літератури

1. Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролюбов А.А. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: учебник. – М.: Высш. шк., 1982.

2. Мильруд Р.П. Навыки и умения в обучении иноязычному говорению. // Иностр. яз. в школе. – № 1, – 1999.

3. Раушенбах В.Э. Краткий обзор основных методов преподавания иностранных языков с 1 по 20 век. – М., 1991.

4. Сахарова Т.Е., Рабинович Ф.М., Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение., 1991.

5. Смирнов А.А. Проблемы координации в области памяти // Возрастные и индивидуальные различия памяти: Сб. статей/ Под ред. А.А. Смирнова. – М. 1992.

УДК [378.14:81'243]: 006

О.М. Мазурок,

*Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття розкриває сутність сучасних технологій викладання іноземних мов та важливість використання сугестивних технологій в навчальному процесі.

The article exposes the essence of modern technologies in teaching foreign languages and the importance of the use of suggestivnikh technologies in an educational process.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку України відзначається впевненим переходом до відкритого демократичного суспільства. Основною метою політики держави у галузі освіти стає створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України. Важливим засобом на шляху реалізації концепції національного виховання і професійної підготовки спеціалістів є розробка і впровадження оригінальних педагогічних технологій, які відповідали б потребам розвитку особи, сприяли розкриттю її індивідуальних здібностей, готовності до розв’язання складних життєвих проблем, поповненню складу інтелектуальної еліти суспільства.

Існує безліч педагогічних технологій навчально-виховного процесу. Серед них найбільш цікава з погляду ефективності і практичної значимості сугестивна технологія, яка є ще малопоширеною. Наука, яка вивчає навіювання як форму спілкування, дістала назву сугестологія. Сугестологія – є одним із базисних наукових напрямів, теоретичні та експериментальні положення якого формують сугестивну частину педагогіки. Проте будь-яка педагогічна технологія тією чи іншою мірою містить у собі елементи навіювання.

Зв’язок з важливими завданнями. Важливість запровадження новітніх навчальних технологій у процес навчання іноземних мов визначено в Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі. Висловлена необхідність визначення нових стратегічних напрямів процесу оволодіння іноземною мовою, перегляду цілей, змісту, методів, прийомів і засобів навчання. Одним з основних пріоритетних напрямків реформування освіти в Українській державі є забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень. Необхідність модернізації системи підготовки педагогічних кадрів та її основні напрями визначено в Національній доктрині розвитку освіти, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір [1, с.17].

Саме сугестивна технологія значно сприяє навчанню іноземних мов. Розроблені методи інтенсивного навчання базуються на взаємодії усвідомлюваних і неусвідомлюваних компонентів психіки в процесі засвоєння та перероблення інформації. Принцип двоплановості та сприйняття навчального матеріалу лежить в основі побудови курсу інтенсивного навчання. Технологія інтенсифікації навчання іноземних мов здійснюється за допомогою релаксопедії в педагогічному процесі за рахунок використання резервів психіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників займаються дослідженням та впровадження сучасних технологій викладання іноземних мов. Зокрема, І. Зимня займалась вивченням психології навчання іноземних мов у школі. В.Х. Кілпатрик, що був послідовником Дж. Дьюї, вдосконалював проєкту технологію, в основі якої лежить побудова навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, у співвідношенні з його особистим інтересом саме в цих знаннях. Сучасні технології професійної підготовки вчителя іноземної мови досліджували В. Карташова, В. Кузовлев, І. Москальова, Е. Пасов та ін. Дослідження О. Трубіцина спрямоване на проблему підготовки вчителя до рефлексивного управління процесом навчання учнів іноземної мови.

Основоположником сугестивної технології став Г. Лозанов, який розробив сугестопедичну систему в галузі інтенсифікації навчання іноземних мов за допомогою цього методу. Основи сугестопедії також висвітлено у працях В.Н. М'ясищева, Б.Д. Паригіна, та Д.Н. Узнадзе [6, с. 215].

Мета статті – розглянути сучасні підходи, що слугують методологічними орієнтирами вдосконалення процесу викладання іноземних мов та особливу увагу приділити концептуальним положенням сугестивної технології.

Завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми впровадження новітніх технологій викладання іноземних мов;
- визначити категоріальний простір сугестивної технології навчання іноземних мов;
- теоретично дослідити характеристики методу сугестивної технології;
- виявити найбільш ефективні умови та чинники впровадження сугестивної технології в процесі викладання іноземних мов.

Необхідність володіння іноземною мовою стала очевидною вже багато років тому, але ж дискусія щодо методів викладання цієї дисципліни залишається актуальною. Методика викладання іноземних мов завжди дуже чутливо реагувала на соціально-економічні та соціокультурні зміни у суспільстві. Кожен із відомих методів викладання іноземної мови свого часу вважався новаторським, але трансформації у суспільстві та прорив науково-технічної революції змінює соціальне замовлення щодо якості підготовки фахівців, і таким чином, змінює прийоми та методи підготовки випускників вищих навчальних закладів.

Одним з ключових положень Болонської декларації, задля якої консолідується Європейське освітнє співтовариство є розширення мобільності та забезпечення працевлаштування випускників вузів, знання й уміння яких повинні бути застосовані і практично викорис-

тані [2, с. 27]. Відносно методів викладання іноземних мов це означає поступове усвідомлення викладачами та методистами переваг інтерактивних методик та новітніх технологій викладання, зокрема технології саморозвитку, технології розвивального навчання, проектно-технології та, звісно, сугестивної технології, у яких закладено розвиваючий потенціал: здатність розвивати у студентів критичне мислення, збагачувати уяву та почуття, вдосконалювати загальну культуру спілкування та соціальну поведінку загалом. Саме новітні технології навчання іноземним мовам створюють необхідні передумови як для розвитку мовленнєвої компетенції студентів, так і для формування умінь приймати колективні та індивідуальні рішення з метою виховання активних громадян суспільства.

Методика викладання англійської мови – це наука, яка постійно знаходиться у пошуку найбільш ефективного способу навчання. У сучасному світі англійська мова є мовою міжнародного спілкування, а існуючий попит на якісні послуги з навчання цієї мови вимагає стрімкого розвитку методики викладання англійській мові. Кожного року створюються нові підручники, розробляються нові методики викладання, проводяться чисельні дослідження для винайдення найкращого способу навчання мові. В сучасних умовах швидкого розвитку науки та техніки проблема переходу на інтенсивний шлях розвитку стоїть і розв’язується у всіх сферах суспільства і на всіх етапах формування фахівців. Також актуальна вона і для навчання іноземних мов. Пошуки оптимальних шляхів вирішення цього питання, ще у 60-70-х роках викликали появу сугестивного методу. Сугестія використовується як засіб активізації резервних психічних можливостей в учбовому процесі, зокрема, при навчанні іноземних мов.

Сугестопедія виходить із того, що повноцінний навчально-виховний процес можливий лише за умови цілеспрямованого використання без шкоди для здоров’я як учня, так і вчителя свідомих та підсвідомих чинників у їх взаємозалежності та взаємодоповнюваності.

Сугестопедія – новий і дидактично найефективніший напрям сугестопедagogіки, який позбавлений недоліків інших її напрямів (організаційних, пов’язаних із охороною здоров’я школярів). Використання засобів сугестопедії у вітчизняному педагогічному просторі з метою поліпшення умов для виконання назрілих завдань шкільної освіти найефективніше у поєднанні з досягненнями сучасної вітчизняної педагогічної науки та практики.

Ідеї Г.К. Лозанова стали відправним пунктом для побудови ряду методичних систем інтенсивного навчання іноземних мов. Спочатку модель інтенсивного навчання іноземних мов розроблялася для застосування серед дорослого контингенту учнів в умовах короткострокових курсів, але надалі досвід успішної реалізації інтенсивного методу навчання і в інших умовах був позитивним [4, с. 62].

Зараз інтенсивне навчання іноземних мов реалізується в різних методичних системах, що розвиваються, знов створюються і діють. Це обумовлено різноманіттям конкретних цілей навчання іноземної мови різного контингенту учнів, а також різноманіттям умов навчання (сітка учбового часу, їх кількість, наповнюваність класу).

Висновки. Огляд сугестологічних основ сугестопедичної технології Г.К. Лозанова привів до висновку, що сугестивні явища у звичайному стані свідомості – невід’ємний компонент як процесу спілкування між людьми, так і навчання. Однак стихійне нецілеспрямоване їх використання в умовах традиційного навчання не веде до розкриття внутрішніх психічних резервів учня. У протилежному випадку таке розкриття відбувається, що стимулює не тільки пам’ять, а й інтереси, інтелектуальну активність, мотивацію, творчий розвиток школяра.

За умови застосування напрацьованого вітчизняного сугестопедичного досвіду з’являється можливість швидко і глибоко засвоювати великі обсяги репродуктивного навчального матеріалу, що звільняє час для реалізації нетрадиційних компонентів змісту освіти, з якими безпосередньо пов’язані поставлені перед сучасною освітою завдання.

Література

1. Бігич О.Б. Професійний розвиток особистості студента-майбутнього вчителя іноземної мови для початкової школи у світлі особистісно-діяльнісного підходу / Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. Зб. наук. праць. Вип. 6. МОУ, НПУ ім. Драгоманова, К.– 2001. – С. 17-22.
2. Король П.К., Гуревич Р.С. Сучасні інформаційні засоби навчання: Навчальний посібник. – К.: Освіта України, 2007. – 536 с.
3. Кузовлев В.П., Карташова В.Н. Сучасні технології професійної підготовки вчителя іноземної мови: Навчальний посібник. – М.: МПГУ, 2004. – 164 с.
4. Пальчевський С.С. Синергетичні підходи до застосування сугестопедії в школі // Рідна школа. – К., 2000. – №7. – С. 62-63.
5. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка. – Р.: РДГУ, 2002. – 393 с.
6. Пехота О.М., Кіктенко А.З. / Освітні технології: Навч.-метод. посібник. – К.: А.С.К., 2002. – 255 с.
7. Стиркіна Ю.С. Дидактичні засади підготовки майбутніх вчителів іноземної мови до викладання інтегрованих курсів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К, 2002. – 22 с.

Н.О. Михальчук,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано психологічні особливості становлення особистості в навчальному процесі середньої школи; окреслено особливості діалогічного читання учнями художніх творів як засобу розвитку їх особистості; сформульовано механізми розуміння школярами літературних творів з метою розвитку їх особистісних якостей.

In this article psychological peculiarities of the development of the pupil as the person in the educational process are analyzed; the peculiarities of dialogical reading by pupils of foreign language literature are described; these peculiarities are characterized as the meaning of the development of the pupil as the person; the mechanisms of the understanding of literature are formulated with the purpose to develop the personal qualities of the pupil.

Організація навчально-виховного процесу сучасної школи перш за все орієнтована на збереження виключності та неповторності особистості кожного учня. Адже діти – це майбутнє суспільства і держави. Тому в першу чергу необхідно звернути увагу на їх особистісний розвиток, тих важливих якостей, які відображають індивідуальність кожного окремого школяра. Найбільш широка можливість втілення в життя індивідуальних якостей дитини з’являється у навчальній діяльності. І, на наш погляд, перш за все необхідно створювати ефективні психологічні умови для становлення особистості учнів під час їх взаємодії один з одним та вчителем на уроках.

Становлення особистості школяра, формування його самостійності, активності, відповідальності, найбільш повна реалізація творчого потенціалу учня залишаються найактуальнішими завданнями навчально-виховного процесу сучасної школи. Так, завданнями нашої статті стали:

1. Проаналізувати психологічні умови становлення особистості в навчальному процесі середньої школи.

2. Окреслити особливості діалогічного читання учнями художніх творів іноземною мовою як засобу розвитку їх особистості.

3. Сформулювати механізми розуміння школярами літературних творів з метою розвитку їх особистісних якостей.

До засновників особистісного підходу належить Б.Г. Ананьєв,

який, виділяючи тріаду “індивід – особистість – індивідуальність”, співвідносив її із розумінням людини як суб’єкта пізнання, спілкування і праці. Б.Г. Ананьєв вважав, що інтеграцією всіх властивостей людини як індивіда, особистості, суб’єкта діяльності, їх злиттям є індивідуальність. Індивідуальність, за Б.Г. Ананьєвим – один із найпізніших продуктів розвитку людини, вищий рівень розвитку суб’єктної активності, наслідок того, що “високий коефіцієнт екстеріоризації, активності діяльності дозволяє людині будувати себе з середини...” [1, с. 267].

Б.Г. Ананьєв зазначав, що формування особистості настає значно пізніше, ніж формування та розвиток індивіда. Крім того, на його думку, суб’єкт є завжди особистістю, а особистість – суб’єктом. Але він не ототожнює ці поняття, так як є різниця в їх характеристиках (діяльність і ставлення) та з огляду належності цих характеристик до більш загальних структур. Тому вчений зауважує, що суб’єкт – не тільки особистість, а особистість – це не лише суб’єкт. Отже, якщо співвіднести ці два твердження, отримуємо, що людина не народжується суб’єктом. Продовжуючи далі аналіз онтогенезу людини за Б.Г. Ананьєвим, зустрічаємо, “що соціальне формування людини не обмежується формуванням особистості – суб’єкта суспільної поведінки і комунікації... Це разом з тим створення людини як суб’єкта пізнання і діяльності... І треба визнати, що становлення цих якостей передре формуванню особистісних якостей...” [2, с. 186-187].

Особистість, на нашу думку, – якісно новий рівень розвитку суб’єкта. Близькою нам є думка А.В. Брушлинського: “...на певному етапі життєвого шляху усяка дитина стає особистістю, а кожна особистість є суб’єкт (хоча останній, як ми бачили, не зводиться до особистості)” [4, с. 31].

В.М. Титов під особистістю розуміє людину, “яка є джерелом цілеспрямованої (а отже, свідомої) активності, підпорядкованої “об’разу потрібного майбутнього – цілі” [7, с. 97].

З метою формулювання психологічних механізмів розуміння старшокласниками літературних творів, проаналізуємо, що являє собою текстовий матеріал твору. Зокрема, лінгвісти розглядають текст як закриту систему зі складною внутрішньою організацією, усі елементи якої знаходяться в тісній взаємодії. Характерними ознаками тексту є завершеність, об’єктивована у вигляді писемного документа, літературна правка, відповідно до вимог цього виду документа, і структурність, яка передбачає наявність ряду особливих одиниць, що об’єднані різними типами лексичного, граматичного, логічного і стилістичного зв’язку і мають визначену цілеспрямованість і прагматичну настанову [5, с. 18].

Лінгвістична характеристика тексту, крім особистостей автора і читача, не виходить за межі самого тексту.

Психолінгвістичний погляд на текст порівняно з лінгвістичним визначається більш розширеними межами самого тексту, який представлений “як продукт і як засіб реалізації комунікативної задачі, що виникає одночасно перед учасниками комунікативного акту – адресантом (автором) і адресатом (реципієнтом). У кожного з них формуються власні прагматичні настанови, у одного – на адекватну передачу інформації, у іншого – на адекватне її розуміння. “Зіткнення” цих установок визначає змістову структуру тексту й ієрархію компонентів, які складають цю структуру, що й робить текст інструментом комунікації” [8, с. 274].

Для семіотичного погляду характерне, перш за все, розмежування понять “твір” і “текст”. Р. Барт визначає твір як “речовий фрагмент, який займає певну частину книжного простору”, а текст – “як поле методологічних операцій”. Текст рухається крізь твір, доводиться, формулюється за визначеними правилами або проти них. Твір, зрозумілий і сприйнятий у повноті своєї символічної природи, і є текстом [3, с. 415]. Ця думка перетинається з поглядами Ю.М. Лотмана [6], який пише, що твір – це визначена модель світу, повідомлення, яке створене мовою мистецтва і не існує поза всіма іншими засобами суспільних комунікацій.

Ми вважаємо, що уроки зарубіжної літератури створюють найбільш сприятливі умови для розвитку особистості школярів. Такі умови зумовлені, передусім, читанням учнями текстів художньої літератури, їх аналізом, осмисленням, усвідомленням. Адже текст – складноутворений смисл, складна система значень, які створені власне художньою структурою. Ю.М. Лотман вважає, що текст – це не лише комунікативне, а й семіотичне утворення. Якщо семіотичний механізм засобами мовної семантики кодує в тексті інформацію про позатекстову дійсність, то комунікативний механізм зв’язує структури мовної семантики з реальними умовами комунікативного акту. Лише в результаті цього зв’язку будь-яка мовна послідовність може стати висловлюванням (текстом).

Художній твір є феноменом культури. Культурним його робить лише те, що перед нами не власне речова інформація, де існує пасивний і безголосий об’єкт дослідження, іншими словами, не текст, а витвір іншої свідомості. Ми маємо справу з автором, з його особливим світоглядом і тим смислом, який у тексті став актуальним. У культурі немає нічого, крім смислів (і засобів їх передачі). Текст – прояв культури – це осмислений світ, тому під час зустрічі з текстом власне осмислення буття учнями включатиметься в ситуацію культурного спілкування, сприяючи особистісному розвитку школярів. Це дозволяє нам визнати значимість тексту як витвору іншої свідомості, розуміння якого неминуче перетворюється на діалог, на “зустріч в осмисленому світі”, що значно стимулює формування особистості школяра.

З метою розвитку особистості учнів під час читання зарубіжної літератури ми пропонуємо наступні психологічні механізми розуміння літературних творів.

Механізм емпатії: характер самостійно обраних для психологічного аналізу творів художньої літератури (романтичні, реалістичні, філософські); розпізнавання психічних станів людей, зображених у творах мистецтва (сюжет, портрет, музика, картина, психомистецька ситуація); визначення емоційних станів персонажів літературного твору, партнерів по спілкуванню, конгруентність поведінки у нестандартно-стимулюючих ситуаціях чи ситуаціях когнітивного дисонансу; співпереживання героям літературного твору, тобто переживання суб'єктом тих самих емоцій і почуттів, що й інша людина; співчуття героям літературного твору, засноване на мисленневих процесах (порівнянні, аналогії та ін.); прояв здатності зрозуміти, прийняти думку і роль іншої людини (у тому числі автора та героя твору), передбачати афективну поведінку героя літературного твору в конкретній ситуації, описаній автором.

Механізм аперцепції: залежність сприймання старшокласником подій, які розгортаються в літературному творі, предметів і явищ, в ньому описаних, від попереднього досвіду учня, змісту і спрямованості психічної діяльності та особистісних якостей: вплив життєвого досвіду індивіда на формування гіпотез щодо прочитаного літературного твору.

Механізм децентрації: утримування в свідомості суб'єкта двох суперечливих ідей одночасно і при цьому збереження можливості діяти при аналізі художніх творів, створенні власних оповідань, розв'язанні ситуацій; подолання особистісних егоцентричних проявів; толерантне, неупереджене ставлення до думок і висловлювань партнерів по спілкуванню; перетворення смислу образів, понять, уявлень з урахуванням власної емоційно-когнітивної позиції, точок зору, вчинків, образу життя інших; зміна поглядів і позицій старшокласника при зіставленні власної точки зору з уявленнями і позиціями інших людей; проведення паритетних діалогів: внутрішнього (уміння апелювати до власної точки зору) і зовнішнього (в літературних творах, в процесі розв'язання проблемних творчих завдань та ситуацій, під час їх обговорення в бесідах, дискусіях, діалогах), наявність психологічної готовності до співдії.

Механізм рефлексії: підпорядкування своєї точки зору думці іншої особистості залежно від вимог моралі, суспільства, культури тощо; рівноцінність позицій всіх суб'єктів спілкування, розуміння наявності багатьох думок інших людей, їх прийняття та глибоке обґрунтування; візуалізація внутрішніх образів уяви, що є результатом внутрішнього мовлення особистості; здійснення взаємозв'язку елементів літературного твору у конструктивну систему; обґрунтування власно-

го ставлення до певної ситуації, її учасників, виявлення особистісних і ситуативних детермінант поведінки суб'єктів ситуації (у тому числі, якщо цими суб'єктами є автор та герої літературного твору).

Механізм проєкції: зумовленість сприймання школярем подій та сюжету літературного твору, героїв та автора твору власним потребами, цінностями і особистісними якостями; приписування старшокласниками наявних у них усвідомлених думок, переживань і мотивів іншим людям (у тому числі – героям літературного твору та його автору); приписування прийнятних для учня переживань героям чи автору літературного твору та відображення цих переживань у власній свідомості як зовнішнє сприймання навколишньої дійсності; приписування школярем власних усвідомлюваних мотивів поведінки, переживань і властивостей, якостей особистості героям чи автору літературного твору; пристосування сприймання предметів і явищ, про які йдеться в літературному творі, до власних потреб та інтересів; перенесення діалогічних значень однієї культурної спільноти на значення інших спільнот, що спонукає особистість до постановки себе на позицію інших, проведення внутрішнього діалогічного спілкування зі своїм другим “Я”, активізує роботу мислення людини, діалогічних якостей його пізнавальної діяльності.

Механізм антиципації: передчуття розвитку можливих емоційних станів героїв літературного твору, характеру їх стосунків, розвитку подій чи то у незавершеному, чи навіть у завершеному літературному творі; прогнозування розвитку наслідків прийнятих рішень щодо подій, описаних в літературному творі; виникнення імажитивного процесу, пов'язаного з уявою (фантазією) особистості, сутність якого полягає у створенні у свідомості людини образів предметів, суб'єктів і явищ, які вона безпосередньо не сприймала, читаючи літературний твір.

Механізм ейдетизму: здатність старшокласників до запам'ятовування, збереження і відтворення надзвичайно яскравих і деталізованих образів, предметів, явищ і сцен літературного твору після припинення їх сприймання в процесі читання; здатність школярів до емоційної насиченості повідомлення після діалогічного “проговорення” його фактичного змісту.

Механізм ідентифікації: неусвідомлене чи усвідомлене ситуативне уподібнення себе значущому герою літературного твору як зразку на основі сильного емоційного зв'язку з ним; прийняття поглядів, цілей і цінностей автора чи героїв літературного твору та усвідомлення себе учасником подій, які відбуваються; постановка старшокласником себе на місце героя літературного твору з метою розуміння причин його поведінки; ототожнення себе з персонажами художнього твору, завдяки чому відбувається розуміння поведінки героїв всього задуму твору, та його емоційне переживання.

Механізм фасилітації: перетворення потенційної ситуації розуміння літературного твору у актуальну як для себе, так і для інших, здійснення впливів, спрямованих на активізацію мисленнєвої діяльності з метою розуміння твору, створення творчої, психологічно комфортної атмосфери для партнерів по спілкуванню; сприяння позитивному розв'язанню конфліктної ситуації чи ситуації когнітивного дисонансу, творчої проблеми чи задачі, які виникають в процесі читання літературних творів; здійснення допомоги (поштовху) у діях, які сприяють розумінню літературних творів, не принижуючи гідності того, кому надається допомога або стимулюється його діяльність; підвищення продуктивності діяльності старшокласників під впливом присутності інших учасників навчальної взаємодії або актуалізація у свідомості учня образу героя літературного твору з метою його адекватного розуміння.

Механізм інтродекції: розуміння та аналіз почуттів, поглядів, переконань, оцінок, норм, зразків поведінки героїв літературних творів, які, вступаючи в суперечність з життєвим досвідом учня, не асимілюються його особистістю; порівняння та співставлення старшокласником своїх власних переконань й поглядів із набутими під час читання літературного твору інтродектами, здатність до критичного переосмислення й перших, й других.

Механізм конфлуенції: здатність до глибокого входження в контекст літературного твору, яка характеризується зникненням меж між “Я” і твором, що, однак, дещо заважає старшокласнику відмежувати свої думки, почуття або погляди від авторських; здатність до проведення внутрішніх діалогів з героями та автором літературного твору на полі- або квазісуб’єктному рівнях, що сприяє ототожненню своїх думок та переконань з кроскультурними ідеями та принципами.

Дотримання вчителем зарубіжної літератури, на нашу думку, зазначених механізмів, сприятиме не лише глибокому розумінню старшокласниками художніх творів, а й розвитку їх особистості.

Література

1. Ананьев Б.Г. Выступление на обсуждении книги “Человек как предмет познания” // Художественное творчество. – Л.: Наука, 1983. – С. 262–268.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика, Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
4. Брушлинский А.В. Субъектно-деятельностная концепция и теория функциональных систем // Вопросы психологии. – 1999. – № 5. – С. 110–121.

5. Гальперин Р.И. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 141 с.
6. Лотман Ю.М. Избранные статьи: в 3-х т. – Таллин: Александра, 1982. – Т. 2. – 286 с.
7. Титов В.М. Историчні форми суб’єктності та їх розвиток в європейській культурі // Психологічні проблеми навчання, виховання, активності та розвитку особистості: Матеріали звітної наукової сесії Інституту психології АПН України (10–11 лютого 1994 р.). – Київ, 1995. – С. 239–246.
8. Шахнарович А.М. Текст как феномен языкового сознания // XIII Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации “Языковое сознание – содержание и функционирование”. – М., 2000. – С. 273–274.

УДК [371.1:811.111]+376.54

І.В. Перішко,

*Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

ПРО ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ШКОЛЯРАМИ

У статті розглядається система підготовки студентів до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами. Автор приділяє увагу професійній характеристиці майбутнього вчителя.

The article deals with the system of student preparation for the work with the pupils that gifted in foreign languages. The author pays attention on the professional characteristics of a future teacher.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується соціально-економічними змінами, які викликані прагненням людства до інтеграції, і загострили потребу в розвитку обдарованої особистості. У зв’язку з цим виникає необхідність суттєвого поліпшення іншомовної професійної підготовки спеціалістів, на що вказано в Законі України “Про освіту” та “Про вищу освіту”.

У теорії вищої педагогічної освіти загально-педагогічна підготовка майбутніх учителів розглядається як складна динамічна система, якій притаманні певні функції (внутрішні: виховна, освітня, розвиваюча; та зовнішня: координуюча та інтегруюча), які забезпечують

ій стійке існування [1; 3]. Загально-педагогічна підготовка майбутніх учителів передбачає вивчення педагогічної теорії та шкільної практики на конкретному матеріалі, що, в свою чергу, формує у студентів правильний світогляд, відповідне і творче ставлення до праці педагога, формування навичок самооцінки своєї діяльності. Педагогічний вуз є основною базою підготовки висококваліфікованих учительських кадрів. На сучасному етапі розвитку суспільства висуваються нові вимоги до роботи цих закладів, зумовлені ускладненням завдань і змісту самої педагогічної діяльності, важливою частиною якої є **проблема виявлення, збереження та розвитку обдарованої особистості**.

Аналізуючи мету і завдання загально-педагогічної підготовки майбутніх учителів у сучасній вищій школі, ми виявили ряд важливих вимог до підготовки її випускників:

- висока громадська активність і соціальна відповідальність;
- любов до дітей;
- справжня інтелігентність, висока духовна культура;
- високий професіоналізм, сучасне науково-педагогічне мислення;
- здатність приймати новаторські рішення;
- готовність до самоосвіти;
- фізичне та психічне здоров'я, професійна придатність до педагогічної діяльності.

Праця вчителя в сучасному суспільстві повинна бути спрямована на розвиток індивідуальних особливостей особистості учня в процесі спільної з ним діяльності, а не просто на передачу певного комплексу знань та умінь. Разом з цим, існує протиріччя між вимогами до педагогічної праці, яка повинна бути індивідуально-творчою, і типовою підготовкою майбутнього педагога до його професійної діяльності.

Це протиріччя між соціальною потребою у творчій професійній праці педагога і відсутністю скоординованої підготовки до неї майбутнього вчителя на етапі його вузівського становлення призводить до того, що вчителі не можуть повною мірою використати сприятливі умови, які створюють у сучасній школі для педагогічної творчості. Таким чином, **провідним завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів** у педагогічних вузах слід вважати формування і розвиток особистості вчителя з творчою індивідуальністю, спроможного працювати з обдарованими дітьми.

Водночас, недостатньо розроблена **проблема системи підготовки учителів до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами**. Мало уваги приділяється проблемі формування умінь та навичок педагогічного спілкування з обдарованими учнями, актуалізації професійно значущих якостей, умінню оперувати здобутими під час навчання знаннями. Професійна підготовка май-

бутніх учителів іноземної мови потребує вдосконалення шляхом реалізації моделі підготовки майбутніх учителів іноземної мови до роботи з обдарованими дітьми. Ефективність такої підготовки може бути значно підвищена, якщо в системі вищої педагогічної освіти реалізувати модель професійної підготовки студентів факультетів іноземних мов, яка позитивно впливає на якість навчальної діяльності. Цей вплив досягається за таких умов:

- майбутні учителі знають про академічні, інтелектуальні та творчі здібності обдарованих до вивчення іноземних мов школярів;
- майбутні учителі знають про методи виявлення обдарованих до вивчення іноземних мов школярів;
- майбутні учителі знають про організацію навчання обдарованих до вивчення іноземних мов школярів;
- майбутні учителі володіють необхідними вміннями для роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами;
- майбутні учителі володіють необхідними особистісними якостями для роботи з обдарованими школярами.

На наш погляд, для удосконалення підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми необхідно вже на початкових етапах залучення їх до педагогічної праці (педагогічна практика) забезпечити поглибленою теоретичною і практичною підготовкою до специфіки роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами, зорієнтувати на творче застосування новітніх технологій у навчально-виховному процесі, володіння методиками діагностування обдарованих дітей і подальшого їх розвитку.

Вчитель, який спроможний до роботи з обдарованими дітьми – це творча особистість з високим ступенем розвитку мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка внаслідок спеціальної професійної підготовки і постійного самовдосконалення набуває знань, умінь та навичок педагогічної праці з обдарованими дітьми, володіє творчими вміннями по виявленню, збереженню і розвитку здібностей і обдарувань дітей у навчально-виховному процесі.

Професійна характеристика вчителя проявляється в сукупності всіх видів педагогічної діяльності, що виражає професійно-педагогічну самосвідомість. В особистісній характеристиці учителя як суб'єкта педагогічної діяльності важливими є такі структурні компоненти, як усвідомлення моделі педагогічної діяльності, сформованість професійного кредо, стійкість професійної спрямованості, співвідношення сформованих якостей з певним професійним еталоном, оцінка себе професійно референтними людьми. Особливо характерно це для учителя, який працює з обдарованими дітьми, що пояснюється особливостями організації навчально-виховної діяльності з такими школярами.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень [2; 4; 5; 6; 8] і власних спостережень можна виділити такі найважливіші риси майбутніх педагогів, здатних до творчої професійної діяльності з обдарованими дітьми: високий рівень соціальної та моральної свідомості, пошуково-перетворюючий стиль мислення, розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особистісні якості (любов до дітей, безкорисливість, сміливість, готовність до розумного ризику в професійній діяльності, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); необхідність реалізувати своє “Я”; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці; комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури.

Збіжність індивідуально-особистісних рис обдарованих дітей і найважливіших рис вчителів, які працюватимуть з обдарованими дітьми, ще раз підтверджує висловлювання, що тільки вчитель, який має спеціальну підготовку і спрямованість на творчу педагогічну діяльність, може досягти значних успіхів у роботі з обдарованими дітьми.

Важливим моментом у підготовці майбутніх учителів до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами є ознайомлення їх з новими технологіями навчального процесу з використанням нових концепцій, спрямованих на творчий розвиток індивідів. У зв'язку з цим доцільно приділити увагу розгляду особистості взагалі, а обдарованої особистості зокрема, які покладені в основу різних технологій навчання.

На наш погляд, цілісна система підготовки студентів до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами може бути представлена наступним чином:

- 1 – проведення індивідуальної діагностики студентів (наявність та рівень розвитку організаторських та комунікативних здібностей);
- 2 – розроблення критеріїв та їх показників щодо готовності до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами;
- 3 – визначення рівнів готовності майбутніх учителів до роботи з дітьми, обдарованими до вивчення іноземних мов;
- 4 – впровадження в навчальний процес варіативних за змістом і формами програм підготовки студентів до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами;
- 5 – визначення рівнів підготовки студентів-практикантів до роботи з обдарованими дітьми.

Таким чином, сучасний рівень професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземної мови потребує пошуку нових,

більш ефективних форм і методів навчання та виховання студентів у вищих освітніх закладах, удосконалення програмного матеріалу, розробки педагогічних технологій та інноваційних методик, які б сприяли підготовці їх до роботи з обдарованими до вивчення іноземних мов школярами.

Досвід роботи кращих педагогічних колективів з обдарованими дітьми, особисті спостереження під час проходження студентами педагогічних практик доводять, що для вирішення більшості навчально-виховних завдань при роботі з дітьми, обдарованими до вивчення іноземних мов, потребується спеціально підготовлений фахівець (в теоретичному та методичному аспектах), якому притаманні індивідуально-особистісні риси творчої особистості вчителя.

Література

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1989. – 315 с.
3. Державна програма “Вчитель”//<http://www.mon.gov.ua/education/higher>
4. Захарова Л.Н. Личностные особенности, стили поведения и типы профессиональной самоидентификации у студентов педвуза // Вопр. психологии. – 1991. – № 2.
5. Чепелева Н.В. Психологічна культура як невід’ємна складова творчої особистості вчителя / Творча особистість вчителя. Проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – К., 1997.
6. Яремчук С.В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1 (30). – С. 89-97.
7. Kaplan S.N. et al. Differentiated curricula for the gifted. Ventura, CA: Ventura County Superintendent of Schools Office, 1982.
8. Treffinger D.J. Encouraging creative learning for the gifted and talented. A handbook of methods and techniques. Ventura, CA: Ventura County Superintendent of Schools Office, 1980.

В.П. Полковський,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

Ю.О. Семенчук,

Національний економічний університет,
м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

У статті розглядаються актуальні питання стану викладання іноземних мов у Північній Америці. Аналізуються інтегративна та інструментальна мотивації на тлі кризових явищ гуманітарних наук.

Burning problems of teaching foreign languages in the North American continent have been considered in the article. Integrative and instrumental motivations of teaching students have been analyzed.

Актуальним викликом сьогодення у царині методики викладання іноземних мов (ІМ) залишаються злободенні питання “Що викладати?” та “Як викладати?”, що потребує постійного пошуку нових підходів до їх вирішення. Завданнями, які вимагають уваги та будуть розглядатися у цій статті, є такі: 1) аналіз ситуації з ІМ, які викладаються у Північній Америці, в першу чергу у США, у контексті кризових явищ гуманітарних наук; 2) виокремлення двох провідних видів мотивації для посилення інтересу до вивчення ІМ та підвищення ефективності процесу викладання української мови як іноземної у Північній Америці. Вирішення окреслених вище проблем становить **мету** цієї публікації.

Незважаючи на те, що глобалізаційні процеси підвищили роль і значення ІМ для забезпечення активного спілкування у різних сферах людської діяльності, багато дослідників вказують на кризовий характер стану викладання гуманітарних наук, включаючи ІМ. Кризові явища спостерігаються у якості іншомовної підготовки північноамериканських студентів, у визначенні змісту навчання та виборі відповідних навчальних засобів і матеріалів, у нерівному доступі до освіти, у зменшенні кількості студентів, які бажають вивчати гуманітарні науки. Наприклад, Д. Джеймс підкреслює, що різко зменшилася кількість студентів гуманітарного напрямку підготовки, котрі навчаються на рівні бакалаврату, та відзначає іноді непропорційне співвідношення між студентами-бакалаврами та випускниками магістерських і

докторських програм [5, с. 45]. Причину такого становища дослідниця вбачає у тому, що професори самі сприяли деякій економічній нестабільності і кризі відповідної гуманітарної професії, внаслідок якої випускники університетів залишаються тільки з несплаченими боргами за отримані освітні послуги і роботою на неповну ставку або безробіттям. Подібні явища мають місце також і в Україні, проте, на відміну від американських дослідників, у нас такі проблеми недостатньо аналізуються та не завжди належно вирішуються.

В умовах економічної кризи та обмеженого фінансування північноамериканські університети постійно переглядають зміст навчальних програм, здійснюють переоцінку викладацького складу своїх структурних підрозділів. В результаті цього спостерігається крен в сторону культурологічних студій, хоча більшість студентів на рівні бакалаврату становлять ті, які реєструються саме на мовні курси. Викладання мови вважається рутинною справою, тому її викладають аспіранти або викладачі-сумісники, а для професорів пріоритетом є викладання літератури. Окрім зменшення кількості студентів, які реєструються власне на курси ІМ, слід вказати на гуманітарне спрямування навчально-методичних ресурсів, що домінують над діловими чи технічними матеріалами [1]. Причиною цього явища, як вказує Р. Берман, є те, що викладання ІМ недостатньо винагороджується матеріально і морально та не має такого престижу, як, наприклад, викладання літератури або заняття літературознавством [2, с. 63]. Однак студенти намагаються потрапити на студії гуманітарного циклу, тому що для них це є додаткова можливість оволодіти ІМ паралельно з набуттям основної професії. Подібну ситуацію спостерігаємо і в Україні. Наприклад, багато студентів економічних ВНЗ, котрі спеціалізуються у менеджменті зовнішньоекономічної діяльності, міжнародній економіці тощо, поступають на навчання заради можливості одночасного оволодіння однією або двома ІМ свого фахового спрямування.

Таким чином, ми проаналізували лише окремі аспекти кризових явищ у викладанні ІМ, які мають багать спільного зі станом викладання і в Україні. Далі ми звернемося до розгляду двох основних, на нашу думку, видів мотивації, за допомогою якої можна підвищити ефективність іншомовної підготовки студентів.

Як відомо, мотивація є рушійною силою успішності навчання. Проте проблема полягає у тому, що деякі викладачі, як зауважує А. Гайшерік, не намагаються виявити, з якою мотивацією студент прагне оволодіти ІМ [4, с. 9], щоб максимально використати мотиваційний чинник у навчальному процесі. Аналіз детально розроблених анкет на початку курсу значно допомагає у визначенні мотивації того чи іншого студента. Як свідчать результати таких опитувань, студенти бажають оволодіти ІМ, щоб інтегруватися у культурне середовище

певного суспільства, тому для них важливою є **інтегративна мотивація**. Наприклад, яскравим зразком інтегративної мотивації до вивчення української мови в Канаді є необхідність для молоді влитися у діаспорні організації, брати участь у їх культурних заходах. Іншим важливим видом мотивації є **інструментальна**, коли вивчення ІМ мотивується бажанням досягти успіхів у навчальній діяльності, професійній кар'єрі та економічному зростанні. При викладанні української мови як іноземної недостатньо акцентується увага на цьому виді мотивації, натомість виділяється лише інтегративна мотивація. В результаті цього, коли випускники програми з українського фольклору, наприклад, йдуть працювати в міжнародні корпорації, вони не готові відразу проявити свої фахові здібності та знання під час спілкування із українськими діловими партнерами. Переорієнтація з інтегративної на інструментальну мотивацію може збільшити кількість студентів, які вивчатимуть ІМ, щоб стати, за словами Х. Бернс, полікомпетентними користувачами мови, здатними повноцінно функціонувати у міжкультурному середовищі [3, с. 124]. Таким чином, важливо розвивати не лише інтегративну мотивацію, а й інструментальну, щоб випускники північноамериканських коледжів або університетів могли практично реалізувати свої знання та вміння працювати за фахом, володіючи підмогою спеціальності на належному рівні.

З метою активізації уваги студентів, розвитку у них інструментальної мотивації під час викладання української мови як іноземної доцільним вважається використання підручників та посібників, які видані не лише західними видавництвами, а й українськими. Такий підхід не лише урізноманітнює навчальний процес автентичними матеріалами, сприяє формуванню соціокультурної компетенції, а й підвищує зацікавленість в оволодінні українською мовою з метою її використання у професійній діяльності. Наприклад, в Альбертському університеті (Едмонтон, Канада) поруч з відомим підручником української мови американського професора Асі Гумецької *Modern Ukrainian* використовуються найостанніші підручники української мови, які видані в Україні. Ще одним аспектом, який задіяний у розвитку інструментальної мотивації при вивченні ІМ в Альбертському університеті, є програми вивчення української мови у Львівському університеті канадськими студентами у період канікул. Ця програма працює на засадах літньої школи, що дає можливість студентам, що навчаються на денній формі навчання, проходити курс української мови без відриву від виробництва. Одним із видів робіт з вивчення мови на курсах є написання студентами есе, філософських роздумів з певної проблематики, інших творчих письмових завдань. Щоб підтримувати контакти з викладачами у міжсесійний період, обговорювати результати навчання, брати участь в онлайн-наукових конференціях тощо широко використовуються можливості Інтерне-

ту. Сучасні телекомунікаційні засоби дозволяють підтримати рівень інтересу до вивчення ІМ за професійним спрямуванням, розвивають інструментальну мотивацію у студентів.

Таким чином, ми зробили спробу проаналізувати сучасний стан викладання ІМ у Північній Америці у контексті кризових явищ, які мають місце у гуманітарній сфері. Шляхом виходу із такого положення вважаємо розвиток різних видів мотивації, перш за все інструментальної, до вивчення ІМ, що повинно, на нашу думку, сприяти активізації освітньої діяльності і підвищенню її ефективності, стимулюванню науково-дослідної роботи. Перспективами подальших наукових пошуків буде аналіз останніх методичних доробок зарубіжних дослідників, їх екстраполяція на практику викладання ІМ в Україні, поширення позитивного світового досвіду серед викладачів дисциплін гуманітарного циклу.

Література

1. Полковський В.П. Викладання іноземних мов у Північній Америці: сучасний стан, проблеми, перспективи // Методика викладання іноземних мов в Україні: Що нового в ХХІ столітті?: Матеріали науково-методич. конф., м. Тернопіль, 1 жовтня 2004 р. – Тернопіль: Інститут економіки і підприємництва, 2004. – С. 9-11.
2. Berman R.A. Reform and Continuity: Graduate Education toward a Foreign Cultural Literacy // Profession. – 1997. – P. 61-74.
3. Byrnes H. The Cultural Turn in Foreign Language Departments: Challenge and Opportunity // Profession. – 2002. – P. 114-129.
4. Geisherik A. The Role of Motivation among Heritage and Non-Heritage Learners of Russian // Canadian Slavonic Papers. – 2004. – Vol. 46. No. 1-2. – P. 9-22.
5. James D. Bypassing the Traditional Leadership: Who's Minding the Score? // Profession. – 1997. – P. 41-53.

УДК 81'243: 378.147.26

Н.В. Проценко,

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядаються основні елементи якісного тесту. Основна увага зосереджена на аналізі таких характер-

них особливостей тесту, як валідність, надійність, дискримінаційна здатність, автентичність, інтерактивність, сила впливу результатів тестування, складність, практичність.

Зроблено висновки про залежність характеристик тестового завдання від характеристик і особливостей мовленнєвої діяльності.

The article deals with the principal elements of a good test. The main accent is made upon the analysis of such test features as validity, reliability, discrimination capacity, authenticity, interactivity, test impact, assessing difficulty, practicality.

The conclusion has been drawn that the dependence of the test task characteristics is connected with the peculiarities of linguistic activity.

Відмінне знання рідної мови безперечно підвищує статус громадянина в суспільстві, однак останнім часом високо цінується й володіння іноземними мовами. Розширення та якісні зміни характеру міжнародних зв'язків нашої держави сприяють тому, що іноземні мови стають вкрай необхідними в усіх сферах діяльності суспільства.

Починаючи з кінця 90-х років ХХ століття значна кількість лінгвістів розробляє ефективні методики викладання іноземних мов [3; 4]. Предметом вивчення іноземної мови є не лише іноземна мова як система, але і мовленнєва діяльність, знання культури народу – носія мови, а також певні лінгвокраїнознавчі знання.

Беручи до уваги головне призначення іноземної мови, як освітньої галузі, можна виділити такі основні комунікативні вміння: говоріння, аудіювання, читання та письмо. Якщо ми зможемо навчити студентів говорити, слухати, читати та писати іноземною мовою, то ми, в деякій мірі, забезпечимо їм доступ до інших національних світових культур. Однак слід пам'ятати, що на якість засвоєння знань з іноземної мови впливають такі чинники, як високий рівень кваліфікації викладача, висока мотивація студентів в оволодінні іноземною мовою, забезпечення студентів якісним та сучасним навчальним матеріалом та комунікативний підхід до вивчення іноземної мови.

Використання інтерактивних методів навчання та інших новітніх інформаційних технологій ефективно впливають на процес засвоєння та оволодіння іноземною мовою. Для досягнення бажаного результату у навчальний процес доречно активно впроваджувати:

– особистісно-орієнтоване спілкування (особистісний контакт зі студентом, бесіда, обговорення вивченої теми, висловлювання особистого ставлення до нового матеріалу, діалог– розпитування, діалог-обмін думками, повідомленнями);

– діалог між студентами, студентом і викладачем як домінуючу форму навчального спілкування;

- гнучкість форм організації різних видів діяльності (індивідуальна, парна, групова робота);
- залучення студентів до стимулювання, самопізнання, самооцінки, самовдосконалення в різних видах діяльності;
- створення позитивної емоційної атмосфери, надання можливості кожному студенту випробувати себе в різних видах діяльності.

Ефективність навчання, у свою чергу, зумовлюється управлінням, яке забезпечується контролем. У навчанні іноземної мови широко розповсюджені тестовий контроль, який виступає оптимальним засобом управління процесом навчання іноземної мови. У сучасних технологіях викладання іноземних мов тестовий контроль виступає як одна з найефективніших форм перевірки засвоєння програмового матеріалу. Слід пам'ятати, що тести виконують не тільки контролюючу, але й важливу навчальну функцію. Вони сприяють організації цілеспрямованого повторення та закріплення навчального матеріалу, поглиблення знань, удосконаленню навичок та вмінь, актуалізації самостійної роботи.

Вивченню проблеми тестування у навчанні іноземної мови присвячено багато розвідок, що охоплюють найрізноманітніші проблеми (Бобро Т.А., Зимняя І.Я., Николаєва С.Ю., Рапопорт І.А., Коккота В.О., Леонтьев О.О., Петрашук О.П., Alderson J., Clapham C., Wall D., Bachman L., Palmer A., Linn R. та інші). Теоретичні положення, визначені в цих дослідженнях, складають досить ґрунтовну загальну теорію тестового контролю у навчанні іноземних мов [5; 6; 7; 8]. Разом з тим залишаються не розробленими теоретичні основи тестового контролю у навчанні іноземних мов, а також відсутність урахування основних вимог до якісних характеристик тесту. Проте згадані чинники значно впливають на ефективність тестування і повинні враховуватись на всіх етапах його реалізації.

Завданням нашого дослідження є саме аналіз основних вимог до тесту з іноземної мови, оскільки це – один із стрижневих складових елементів системи тестового контролю.

Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних основ тесту навчальних досягнень з іноземної мови в системі тестового контролю з позицій системного та інтеракціонального підходів і створенні на основі визначених положень методики розробки тесту навчальних досягнень з іноземної мови з дотриманням усіх основних вимог до якісного тесту.

Вимоги до тестів з іноземної мови забезпечують їх відповідність якісним характеристикам. Традиційно виділяються такі якісні характеристики тесту, як валідність, надійність, складність, дискримінаційна здатність і практичність тесту [3, с. 273].

Валідність тесту (test validity) означає здатність тесту вимірювати саме ті параметри володіння іноземною мовою, які передбачали

при розробці даного тесту. У спеціальній літературі описуються різні типи валідності тесту: порівняльна, прогностична, змістова, конструктна, зовнішня валідність [2, с. 36-37]; зовнішня (face), змістова (content), конструктна (construct), емпірична (empirical) валідність [13, с. 159-161]. У працях інших авторів розглядається інтервальна (internal), екстернальна (external) і конструктна (construct) валідність. У свою чергу, інтервальну валідність складають такі її типи як зовнішня (наскільки тест є привабливим для тестованих), змістова (наскільки тест є репрезентативним у плані змісту навчання) і респонсивна (response) валідність (наскільки тест забезпечує умови для реалізації саме тієї мовленнєвої поведінки, яка очікується від тестованих). Екстернальна валідність включає конкурентну (concurrent) і прогностичну (predictive) валідності.

Наступна якісна характеристика тесту – надійність (test reliability), яка визначає здатність тесту показувати однакові результати відповідей тестованих при багаторазовому виконанні цього тесту або його схожої версії тими ж або такими ж тестованими. Для визначення мінімально прийнятних показників надійності насамперед беруться до уваги цілі тесту. Якщо тест передбачає отримання результатів високого статусу, то й мінімально прийнятні показники надійності мають бути високими, якщо ж результати тестування будуть середнього або низького статусу, такі показники можуть бути нижчими. Крім того, існує закономірність зміни мінімального рівня надійності в залежності від типу конструкта. Якщо конструкт містить декілька компонентів, надійність тесту знижується і, навпаки, якщо конструкт відображає один компонент мовленнєвого уміння, надійність тесту зростає [1, с. 102].

Дискримінаційна здатність тесту визначається індексом (discrimination index), який показує, в якій мірі результати, отримані за виконання окремого тестового завдання, корелюють з результатами виконання всього тесту. Якщо така кореляція позитивна (тобто вища від 0), йдеться про достатню дискримінаційну здатність даного тесту, тобто достатню здатність тесту визначати слабких і сильних тестованих. Вважається, що важкі завдання мають успішно виконуватись більш підготовленими тестованими, а легкі завдання – менш підготовленими, а також і підготовленими тестованими. Якщо результати тесту показують іншу картину, тест не відповідає даній якісній характеристиці і потребує переробки.

Складність тесту з іноземної мови є тією якісною характеристикою, яка забезпечує посиленість виконання даного тесту. Складність тесту співвідноситься з його дискримінаційною здатністю, оскільки надто легкі або надто складні тестові завдання не зможуть виявити сильних і слабких тестованих. Разом з тим вважаємо, що в тест з іноземної мови можуть включатися 2-3 тестових завдання, які ви-

явилися під час пілотного випробування легкими або складними. Це необхідно, по-перше, тому, що такі завдання можуть виявити сильніших і слабших тестованих. А, по-друге, як показали наші дослідження, у випадку невідповідності до тесту легкі тестові завдання все ж таки виконуються і це дозволяє підтримувати в тестованого позитивне емоційне ставлення до тестування.

Наступною якісною характеристикою тесту, яка нами розглядається, є його практичність. Практичність тесту з іноземної мови в системі тестового контролю розуміється як така його властивість, яка забезпечує ефективне використання даного тесту у практиці навчання іноземної мови [15, с. 397]. Практичність тесту з іноземної мови визначає також і реальну можливість його розробки. Практичність тесту взагалі пов'язується із забезпеченістю процесу тестування всіма необхідними ресурсами його реалізації. Іншими словами, тест з іноземної мови в системі тестового контролю може вважатися практичним, якщо для його планування, розробки і використання потрібно не більше ресурсів, ніж тих, що є доступними в даних умовах.

У спеціальній літературі деякими авторами застосовуються й інші терміни для вираження згаданих вище понять [10, с. 113; 11, с. 97; 12, с. 301; 14, с. 92]. Це викликано, на нашу думку, необхідністю точніше описати вимоги до якісних характеристик саме комунікативного тесту з іноземної мови. Так, наприклад, Vachman і Palmer виділяють поняття придатності тесту, яке забезпечується такими його якісними характеристиками як надійність, конструктивна валідність, автентичність, інтерактивність, сила впливу (impact) і практичність [12, с. 18]. Виходячи з комунікативної парадигми в методиці навчання іноземних мов, вважаємо за доцільне застосовувати поняття придатності тесту і до тесту з іноземної мови в системі тестового контролю. Отже придатність тесту визначається нами як здатність вимірювати ступінь володіння тестованим іноземною мовою як засобом здійснення іншомовного спілкування в реальному житті на рівні програмних вимог.

Автентичність вважається головною якісною характеристикою комунікативного тесту [12, с. 99].

Автентичність тесту розуміють як ступінь співвіднесеності характеристик завдання, що вирішується тестованим у тестових умовах, з характеристиками завдання, яке вирішується комунікантом під час здійснення реального іншомовного спілкування в позатестових умовах. В методиці навчання іноземної мови під автентичністю традиційно розуміють застосування автентичного мовного та мовленнєвого матеріалу у процесі навчання. Таке ж поняття автентичності тесту прийняте і в роботах з проблем тестування. Це розуміння автентичності можна визначити як статичну автентичність тесту. В інших працях зустрічаємо поняття автентичності як такої якості тес-

ту, яка під час його виконання забезпечує функціонування саме тих мовленнєвих механізмів, які функціонують і в умовах спілкування в реальному житті. Така автентичність, на нашу думку, може бути визначена як динамічна автентичність тесту.

На відміну від автентичності, інтерактивність тесту розуміється як ступінь інтенсивності залучення індивідуальних характеристик тестованого у процесі виконання ним тестового завдання. Серед таких індивідуальних характеристик тестованого виділяють мовленнєву компетенцію, тематичні (предметні) знання та емоційне ставлення до тестування [12, с. 105]. Інтерактивність тесту передбачає врахування специфіки взаємодії між характеристиками мовленнєвої діяльності тестованого та характеристиками тестового завдання.

Отже, характеристики тестового завдання мають узгоджуватись, з одного боку, з характеристиками мовленнєвої діяльності в позатестових умовах спілкування, а з іншого боку – з характеристиками самого тестованого.

Важливою якісною характеристикою тесту виступає його сила впливу результатів тестування (test impact) на тестованих [12, с. 200]. Сила впливу тесту проявляється на двох рівнях:

- 1) на мікрорівні – особистісному, шляхом впливу на конкретного тестованого та на інших осіб, що користуються результатами тестування;
- 2) на макрорівні – соціальному, шляхом впливу на систему освіти в цілому.

Тестований зазнає впливу результатів тестування у вигляді накопичення досвіду виконання тестів з іноземної мови; отримання інформації про ступінь успішності оволодіння іноземними навичками і вміннями на певному відрізку навчального процесу; рішень, прийнятих стосовно даного тестованого за результатами виконання тесту. Окрім тестованих, зазнають впливу результатів тестування викладачі. Наприклад, результати тестування можуть впливати на вибір викладачем тих чи інших методів і прийомів навчання іноземної мови, хоча цей вплив не є закономірним та обов'язковим [9, с. 120].

З огляду на все вищевикладене можна зробити такі висновки:

1. Тестовий контроль – невід'ємна складова системи сучасних технологій викладання іноземних мов.
2. Характеристики тестового завдання мають узгоджуватись з характеристиками мовленнєвої діяльності в позатестових умовах спілкування, а також з характеристиками самого тестованого.
3. Важливо забезпечити такі якості тестового завдання, які були б адекватними природі мовленнєвого спілкування в реальній комунікативній ситуації і які б спонукали тестованого до демонстрації його природної мовленнєвої поведінки.

Вимогами, що висуваються до придатного тесту з іноземної мови

в системі тестового контролю, виступає його відповідність таким якісним характеристикам як надійність, конструктивна валідність, автентичність, інтерактивність, дискримінаційна здатність, складність, сила впливу і практичність.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження особливостей мовленнєвої поведінки тестованого в умовах комунікації, урахування особистісних якостей тестованого, а також створення моделі функціонування системи тестового контролю іншомовної комунікативної компетенції в практиці використання сучасних технологій викладання іноземних мов.

Література

1. Зимняя И.Я. Психология обучения неродному языку. – М.: Русский язык, 1989. – 219 с.
2. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование: Науч.-теорет. пособие. – М.: Высш.шк., 1989. – 127 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Видання 2-е, випр. і перероб./ Кол.авт. під кер. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Ніколаєва Н.В. Сучасні підходи до викладання іноземних мов // Іноземні мови. – 2001. – №1. – С. 50-57.
5. Петрашук О.П. Тестовий контроль у навчанні іноземної мови в середній загальноосвітній школі: Монографія. – К.: Вид.центр КДПУ, 1999. – 261 с.
6. Рапорт И.А., Сельг Р., Соттер И. Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе. – Таллинн: Валгус, 1987. – 350 с.
7. Шипицо Л.В. Контроль устной речи (на начальном этапе обучения). – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 86 с.
8. Alderson J., Clapham C, Wall D. Language Test Construction and Evaluation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 310 p.
9. Alderson J., Wall D. Does washback exist? // Applied Linguistics. – 1993. – N14. – P. 115-129.
10. Bachman L. Fundamental consideration in language testing. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 268 p.
11. Bachman L. What does language testing have to offer? // TESOL Quarterly. – 1991. – V. 25, N. 4. – P. 671-704.
12. Bachman L., Palmer A. Language testing in practice. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 377 p.
13. Heaton J. Writing English language tests. – New ed. – London, New York: Longman handbooks for teachers, 1997. – 192 p.
14. Morrow K. Communicative language testing: revolution or evolution? // The communicative approach to language teaching / Brumfit C, Johnson K. (eds.). – Oxford: Oxford University Press, 1979. – P. 58-143.
15. Oiler J. Dictation as a test of ESL Proficiency // Teaching English as a Second Language: A Book of Readings. – McGraw-Hill, 1972. – P. 122-134.

Н.В. Сяська,

*Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ

У статті розглядаються проблеми англомовної лексичної компетенції. Визначені педагогічні умови ефективності формування англомовної лексичної компетенції у студентів молодших курсів.

The article considers the problems of English lexical competence. Pedagogical conditions of the effectiveness of formation of English lexical competence among the students of the first and the second courses are defined.

Найбільш актуальною сьогодні є проблема формування компетентного випускника. Суттєвий внесок у вивчення цієї проблеми зроблено українськими науковцями. Так, Т.І. Каткова після детального вивчення вимог, що пред'являються фахівцями за кордоном, формулює аналогічне американській моделі поняття компетентності як сукупності якостей, що характеризують всебічно розвинуту людину: загальної культури творчого підходу володіння мистецтвом спілкування, а також суто професійні характеристики й сформована потребова-мотиваційна, операційно-технічна (спеціальні знання, вміння й навички) та рефлексивна сфери. Питання формування іншомовної комунікативної компетенції досліджують І.А. Зимня, Г.О. Китайгородська, С.В. Козак та американські вчені М. Каналь, М. Суейн, С. Савиньйон, Д. Хаймз. Концепції формування англомовної компетенції розвиваються в межах комунікативного напрямку, зокрема інтенсивного навчання. Про це свідчать численні праці з теорії і методики інтенсивного навчання іноземних мов (Л.Ш. Гегечкорі, О.Б. Бігич, Г.О. Китайгородська, С.Ю. Ніколаєва, Н.К. Склярєнко, О.Б. Тарнопольський та ін.). Комунікативний підхід у навчанні іноземним мовам передбачає надання великого значення вивченню лексики. Адже, саме лексична компетенція відповідає за вдале спілкування, коли співрозмовники розуміють один одного. Саме на необхідності і важливості вивчення лексичного матеріалу, наголошують і сучасні дослідження з методики викладання іноземних мов (Дж. Елліс, П. Нейшн, Дж. Річардз, А. Шінан, тощо). Цілком слушним видається нам зауваження Дж. Річардза стосовно того, що "словник

та лексичні одиниці знаходяться в центрі вивчення та комунікації. Ніяка кількість граматичного чи іншого типу лінгвістичного знання не може бути використана в комунікації чи дискурсі без посередництва лексики [3, с. 27]. Дійсно за рахунок лексичних виразів можна підтримувати велику кількість елементарних комунікацій без значної допомоги з боку інших аспектів мовної системи.

Викладачам, мабуть, необхідно здійснити ментальний перехід від думки про те, що мова є лексикалізованою граматикою до думки, що вона є граматикуалізованою лексикою” робить висновок А. Шінан [4, с. 37]. Стосовно цього твердження ми схильні погодитися з ним, адже практично жоден граматичний матеріал неможливо пояснити без використання лексики. Крім того, як свідчить досвід роботи у ВНЗ, навіть, якщо студент на достатньому рівні засвоїв граматичний матеріал, але не знає лексики, що зустрілася йому в тексті. Він не розуміє цей текст. Звичайно, ми не проголошуємо відмову від навчання студентів граматичним явищам мови, а просто робимо акцент на наданні словниковому запасу провідної ролі в процесі вивчення іноземної мови. Робота над лексикою здебільшого перепадає на самостійні заняття студентів. Справа в тому, що при вивченні на практичних заняттях нового лексичного матеріалу студентам виявляється досить складно запам’ятати його не прикладаючи до цього спеціальних зусиль. Адже, як справедливо зазначає В.А. Кондратьєва, “...мінімальна повторюваність незнайомих слів в навчальних текстах, необхідна для їх запам’ятовування в процесі читання, повинна бути не менше 10-15 разів...” [1, с. 25]. А як свідчить аналіз навчального матеріалу, така повторюваність досягається досить рідко. Тому надзвичайно важливою є раціональна організація самостійної роботи студентів із вивчення нового лексичного матеріалу. Вивчення лексики ставало об’єктом багатьох досліджень як вітчизняних, так і закордонних авторів, проте проблема підвищення продуктивності вивчення лексичного матеріалу студентами продовжує залишатися актуальною. Постійне кількісне та якісне збільшення словникового запасу має стати метою кожного, хто вивчає іноземну мову. Але досить часто у викладачів та студентів виникають питання щодо підвищення продуктивності вивчення лексичного матеріалу.

Труднощі вивчення студентами молодших курсів іноземної мови у вузі є породження багатьох суперечностей, які виникають у них під впливом нових умов дидактичної взаємодії. На перших заняттях з іноземної мови навіть той студент, який добре оволодів мовою, здатний свідомо контролювати фонологічні, граматичні і лексичні моделі, зустрічається із серйозними труднощами оперування структурами іноземної мови в новій ситуації психолінгвістичної комунікації. Особливе значення, приміром, при цьому відіграє темп мовлення викладача. В умовах вузівського вивчення мови студенту необхідно

ще адаптуватися до мовленнєвих (змістово-кодових і комунікативних) особливостей викладача, тієї його системи, яка різниться від уже звичної шкільної. Збільшення свого словникового запасу – ось до чого повинен прагнути кожен студент, який ставить собі за мету оволодіння іноземною мовою на високому рівні. Які слова обирати для вивчення? П. Нейшн виділяє три групи слів: частовживані слова, спеціалізовані та рідковживані слова [2]. Останні дослідження в галузі лінгвістики свідчать, що слова, які належать до частовживаних слів, становлять близько 75-80% будь-якого тексту, тоді як спеціалізовані слова становлять не більше 5-10 %, а рідковживані слова 5%. Виходячи з цього, саме на засвоєння групи частовживаних слів мають бути спрямовані зусилля як викладачів, так і студентів. При вивченні лексичних одиниць студентам слід прагнути до повного засвоєння кожного частовживаного слова чи словосполучення, що, передбачає розуміти слово в усному та письмовому представленні, згадувати його при потребі, вживати його з правильним значенням, граматично коректно користуватися ним, вірно його вимовляти, знати, які інші слова можна використовувати з ним, правильно писати це слово, вживати його у відповідних ситуаціях, знати чи має воно позитивні чи негативні конотації, знати, коли використовувати його, а коли – ні. П. Нейшн розрізняє чотири основні напрямки, за якими можна розподілити засвоєння лексики: 1) пряме навчання, 2) безпосереднє вивчення, 3) побічне (випадкове) вивчення, 4) заплановані зустрічі [2]. При прямому навчанні викладачу варто застосовувати різні методичні прийоми: семантизацію лексичних одиниць шляхом демонстрації предметів, ознак, дій або їх зображення і відповідного багаторазового називання; переклад рідною мовою; введення лексичних одиниць шляхом тлумачення (дефініції); семантизацію з використанням мовленнєвої здогадки; контекстуальну семантизацію; використання можливостей комп'ютера при введенні нової лексики тощо. Слід зауважити, що тільки при прямому навчанні повідна роль відводиться викладачеві іноземної мови. Три інші напрямки роботи над лексикою передбачають активну роботу передовсім студента і здійснюються в процесі його самостійної роботи. Виходячи з цього, раціональна організація самостійної роботи тих, хто вивчає іноземну мову виявляється надзвичайно важливою, і для її успішності слід враховувати ряд факторів.

По-перше, робота студента має бути систематичною і методичною. Студент має переходити від простого матеріалу до більш складного, працювати щодня не менше однієї години. По-друге, необхідною умовою продуктивного навчання є правильна мотивація роботи: кожен студент повинен чітко знати для чого він вивчає іноземну мову, які потреби і перспективи виникатимуть у нього, в яких галузях життя англійська мова буде йому потрібна, які можливості

кар’єрного зростання (безпосередньо пов’язані з іноземною мовою) відкриватимуться йому і що він може пропустити через незнання мови тощо. До того ж, важливою є постановка студентом не абстрактних а конкретних задач і цілей (наприклад, навчитися спілкуватися в ресторани: орієнтуватися в меню, замовляти їжу, просити допомоги офіціанта при потребі, сплачувати рахунок тощо). По-третє, у зв’язку з тим, що вивчення лексичного матеріалу значною мірою залежить від властивостей пам’яті, її тренування виявляється дуже важливим для успішного вивчення іноземної мови. Як відомо, до основних процесів пам’яті належить: запам’ятовування, збереження, відтворення, розпізнавання, забування.

Усі слова, що зустрічаються студентам, слід записувати і заучувати шляхом багаторазових повторень. Для цього можна користуватися звичними словничками (так званими “вокабулярами”). Як відомо з психології, за способом запам’ятовування матеріалу існують такі типи пам’яті: зорова, слухова, моторна. Крім того, за характером психічної активності розрізняють рухову, емоційну, образну, словесно-логічну пам’ять. У зв’язку з цим доцільно запам’ятовувати інформацію, активізуючи різні типи пам’яті. Це підвищує швидкість заучування, збільшує довготривалість збереження інформації, покращує якість відтворення матеріалу. Слід наголосити, що максимальне використання усіх властивостей типів пам’яті та задіяння її видів при вивченні англійської мови є необхідною умовою роботи. Для найкращого запам’ятовування лексики слід обов’язково ставити конкретну ціль – не тільки сприйняти матеріал, а й запам’ятати його. Крім того, слід брати до уваги той факт, що запам’ятовування, включене до будь-якої діяльності, виявляється найбільш ефективним. Після того, як слово вивчене, слід переходити до наступної стадії – збереження його у пам’яті. Специфіка пам’яті людини така, що вона може без особливих зусиль запам’ятати 7 лексичних одиниць за один раз. Тому добре вчити групи із 7-10 слів за один день. Вдосконалюючи свої знання з іноземної мови, студентам слід працювати обов’язково щодня по 1-2 години (мінімум 0,5 години). Це дозволить їм досягти значного прогресу в оволодінні іноземною мовою: вивчаючи по 7-10 лексичних одиниць за день, студент зможе збільшити свій лексичний запас на 2500-3500 слів протягом одного року (за бажанням студента ця цифра може виявитися значно більшою). І це цілком реально при правильній організації роботи. Обов’язковою умовою успішного опанування лексикою є повторення вивченого матеріалу. У цьому процесі доцільно організувати повторення не окремих слів, а лексичних груп: слів за певною темою (форми бізнесу, зовнішня торгівля, банківська система тощо), за значенням (синоніми, антоніми, омоніми тощо), за формою (спільнокореневі слова, фразеологічні звороти). Словниковий запас необхідно постійно роз-

ширювати. Основними джерелами для черпання нового лексичного матеріалу англійською мовою мають стати: оригінальна наукова та художня література, свіжа преса, ділові папери, радіопередачі та аудіозаписи, телевізійні програми, художні, телевізійні, документальні стрічки, відеофільми. Студенти повинні просто звертати свою увагу на будь-який англомовний матеріал, що оточує нас у повсякденному житті (реклама, бренди, назви фільмів, знаки, вивіски тощо), і робити аналіз цього матеріалу (з'ясувати походження слова чи виразу, особливості вживання, можливі конотації, відповідність перекладу – можна пропонувати власний варіант перекладу, потім порівнювати його з оригінальним і робити певні висновки). Додамо, що дуже корисною видається робота з різними видами словників (двомовними, фразеологічними, етимологічними, словником неологізмів, словником сленгу тощо). Знання іноземної мови асоціюється із знаннями слів, тоді як володіння мовою – з лексичними навичками, які саме й забезпечують функціонування лексики у спілкуванні. Отже, лексичні навички слід розглядати як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування саме і є метою навчання лексичного матеріалу. Це зможе дати фахові знання майбутнім учителям іноземних мов підвищити професійну майстерність, підготувати особистість не лише до толерантного сприйняття інших культур та народів, а й до порівняння із власною соціокультурною специфікою, до критичної рефлексії стосовно неї і до системи особистісних цінностей.

Лексичний аспект спілкування має певні особливості, які полегшують його засвоєння, і такі, що його утруднюють. До перших відноситься зв'язок лексики зі змістом комунікації, на що спрямована увага комунікантів. Це сприяє концентрації їхньої уваги і врешті-решт – засвоєнню. До других – належить практично невичерпний запас лексики будь-якої західноєвропейської мови, а також значні труднощі засвоєння іншомовної лексики, що пов'язані з формою слова (звуковою, графічною, граматичною), його значенням/значеннями, характером сполучуваності з іншими словами, вживанням слів, а також розходженням зі словами рідної мови.

Викладене дозволяє дійти висновку щодо необхідності тривалої і трудомісткої роботи з метою засвоєння іншомовної лексики, яка передбачає як безперервне накопичення і розширення словникового запасу, так і оперування ним у різних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, письмі.

Ефективність формування англомовної лексичної компетенції значно підвищиться, якщо реалізувати такі педагогічні умови: 1) професійно-комунікативна спрямованість викладання дисциплін англомовного циклу; 2) занурення студентів молодших курсів в активну англомовну мовленнєву діяльність; 3) забезпечення тематичного

принципу засвоєння лексичного матеріалу; 4) єдність аудиторної і позааудиторної роботи студентів у формуванні лексичної компетенції.

Література

1. Кондратьева В.А. Отбор лексики для учебного умения с использованием частотного словаря // Иностранные языки в школе. – 1989. – № 5. – С. 25-27.
2. Nation P. Learning vocabulary in another language. – Cambridge: Cambridge university press, 2001. – 100 p.
3. Richards J. Series editor's preface // Schmitt N. Vocabulary in language teaching. – Cambridge: Cambridge university press, 2001. – 90 p.
4. Sheehan A. Making sense of words // Forum, January, 2004. – Vol. 42. – N. 1. – P. 2-9.

УДК:81. □□243

Н.С. Шалова,

Національний технічний університет "КПІ",
м. Київ

DISTANCE EDUCATION AS A NEW METHOD OF TEACHING AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

Ця стаття присвячена проблемі використання різноманітних методів дистанційного навчання, а також вдосконалення навчальних програм, в яких враховується відмінність в культурах різних народів. Автор демонструє доступність такої форми навчання для міжнародної спільноти та вплив на між культурну комунікацію.

This article deals with the problem of application of several distance education methods and curriculum improvement where cultural diversity of different nations is taken into account. The author shows availability of such form of education for international community and influence on intercultural communication.

Due to the rapid development of technology, courses using a variety of media are being delivered to students in various locations in an effort to serve the educational needs of growing populations. Developments in technology allow distance education programs to provide specialized courses to students in remote geographic areas with increasing interactivity between student and teacher. Although the ways in which distance education is implemented differ from country to country, most distance

learning programs rely on technologies which are either already in place or are being considered for their cost-effectiveness.

In order to understand how research and research issues have developed in distance education, it is necessary to understand the context of the field. Distance education relies heavily on technologies of delivery. Print materials, broadcast radio, broadcast television, computer conferencing, electronic mail, interactive video, satellite telecommunications and multimedia computer technology are all used to promote student-teacher interaction and provide necessary feedback to the learner at a distance. Research in distance education has focused on media comparison studies, descriptive studies, and evaluation reports.

However, recent developments in interactive multimedia technologies which promise to facilitate “individualized” and “collaborative” learning, are blurring the distinctions between distance and traditional education. These technologies also have the capability of creating new environments for learning such as “virtual communities”. Students in traditional settings are being given entire courses on CD-rom multimedia disks through which they progress at their own pace, interacting with the instructor and other students on electronic mail or face to face according to their needs [21]. Through international collaboration, students around the world participate in cooperative learning activities sharing information using computer networks [19, p. 230]. In such cases, global classrooms may have participants from various countries interacting with each other at a distance. Many mediated educational activities allow students to participate in collaborative, authentic, situated learning activities [4, p. 395]. In fact, the explosion of information technologies has brought learners together by erasing the boundaries of time and place for both site based and distance learners [3, p. 40].

Today there are distance education courses offered by dozens of public and private organizations and institutions to school districts, universities and large corporations. We agree with Desmond Keegan, who identified six key elements of distance education: 1) separation of teacher and learner; 2) influence of an educational organization; 3) use of media to link teacher and learner; 4) two way exchange of communication; 5) learners as individuals rather than grouped; 6) educators as an industrialized form [11, p. 35].

It should be mentioned that the economies of size and distribution, both industrialized, and developing countries have embarked upon distance education programs. In the early 1980's, record numbers of students in developing countries have gained access to higher education through distance education programs [20]. In many cases, local experts are not available to develop original programs in the language and culture of the people. For this reason, the majority of educational programs are either used intact from the host country or are superficially translated with very few adaptations to the local culture. When this is done, the results are

often unsuccessful. The cultural values of the program designer become dominant, desirable, and used as the standard. There are many examples of programs from North America, Australia, Great Britain, and Europe that were purchased but never used in Africa and Asia because the material was not relevant in those countries. Because the appropriate design of instructional material is a critical element in its effectiveness, the issue of "who designs what and for whom" is central to any discussion of the economic, political, and cultural dangers that face distance educators using information technologies [14, p. 222-223].

Until the advent of telecommunications technologies, distance educators were hard pressed to provide for two-way real time interaction, or time-delayed interaction between students and the instructor or among peers. Interaction between the student and the instructor usually took the form of correspondence of self-assessment exercises that the student completed and sent to the instructor for feedback. With the development of synchronous (two-way, real time interactive technologies) such as audio teleconferencing, audio graphics conferencing and videoconferencing it is now possible to link learners and instructors who are geographically separated for real time interaction.

Teleconferencing can be classified into four separate categories depending on the technologies that they use: **audio teleconferencing, audiographics teleconferencing, video teleconferencing and computer conferencing**. There are two types of computer conferencing: *synchronous* computer conferencing when two or more computers are linked at the same time so that participants can interact with each other, and *asynchronous* computer conferencing when participants interact with each other at a time and place convenient to them [16, p. 403].

The unique advantage of teleconferences is that they provide for two-way interaction between the originators and the participants. Teleconferences need to be designed to optimize the interaction that takes place during the conference. Monson [17] describes four design components for teleconferences: humanizing, participation, message style and feedback.

Audio teleconferencing or audioconferencing is voice-only communication. It has some major strengths: it uses the regular telephone system which is readily available and a familiar technology, it can connect a large number of locations for a conference, the conferences can be set up at short notice, and it is relatively inexpensive to use when compared with other technologies [16, p. 405].

Audiographics systems use ordinary telephone lines for two-way voice communication and the transmission of graphics and written material. Audiographics add a visual element to audio teleconferencing while maintaining the flexibility and economy of using telephone lines. Printed information can be exchanged during the conference using the fax

machine so that visuals can be shared between sites [16, p. 406].

Video conferencing systems transmit voice, graphics and images of people. They have the advantage of being able to show an image of the speaker, three dimensional objects, motion, and pre-produced video footage. During a video teleconference, audio, video and data signals are transmitted to distant sites using a single combined channel as in the use of a fiber optic line or on separate channels. Audio is most often transmitted over a dial-up telephone line [16, p. 407].

Interactive Instructional Television (ITV) systems usually use a combination of Instructional Television Fixed Service (ITFS) and point-to-point microwave. They can transmit either two-way video and two-way audio, or one-way video and two-way audio to several distant locations. Therefore, large geographical areas can be covered by the combination of the two technologies. The shared communications feature allows the teacher and a group of learners separated by distance to work interactively on the same screen, sharing graphics, text, or data at the same time [16, p. 408].

Audiocassettes afford the learner control over the learning material because learners can stop, rewind, and fast forward the tape. They offer great flexibility in the way they can be used, either at home or while driving a car. Since audiocassettes are a fairly cost-effective medium they are easily accessible to students.

Videocassettes are like broadcast television in that they combine moving pictures and sound but unlike broadcast television are distributed differently and viewed in different ways. An important advantage in using videocassettes is that students can exercise “control” over the programming by using the stop, rewind, replay, and fast forward features to proceed at their own pace. Videocassettes are also a very flexible medium allowing students to use the cassettes at a time that is suitable to them. Bates, observing that the “videocassette is to the broadcast what the book is to the lecture” [1, p. 13],

CMC supports three types of on-line services: electronic mail (e-mail), computer conferencing, and on-line databases. In e-mail systems a message is routed by the system to the addressee’s mailbox on the host computer and remain there till it is read by the addressee. This message can be read, replied to, left in the mailbox for later perusal, saved to the hard disk on the microcomputer, deleted, or forwarded to someone else. Most e-mail systems have a bulletin board feature which allows users to read and post messages and documents to be seen by all. **CD-ROM** is one of the most promising of the rapidly emerging technologies for education. An ever increasing amount of text, graphic and even full motion video data is being recorded and distributed on CD-ROM [1, p. 14].

Apple’s introduction of **personal digital assistants (PDAs)** has opened a new realm of freedom and power for computing and

telecommunications users that could well have important implications for educational users. PDAs offer convenient audio and data storage for the relatively small amounts of information that professionals working in the field need. Although they are used for writing notes and keeping track of schedules, their future value may be more in the order of complete wireless telecommunications devices.

Virtual reality offers the promise of training future students in ways that currently are far too dangerous or expensive. VR participants wearing visors projecting the computer images react to what they see while sensors in the visor and body suit send information on position and the head and eye movement of the wearer. The computer changes the scene to follow the wearer and give the impression of actually moving within an artificial environment [16, p. 409].

Having studied the early research in distance education we came to conclusion it was focused on comparisons between delivery media such as television, video, or computer and traditional face-to-face teaching. Other research compared the effectiveness of one distance delivery medium over another. Most of these media comparison studies found no significant differences (NSD) in learning [2], [5], [6], [10], [13, p. 7], [23, p. 48]. Critiquing these early media comparison studies, Spenser (1991) points out that they tended to report comparative statistics which gave no indication of the size of differences, if any, between the types of instruction [21; 23].

Thus, Clark made the following observation: "Learning gains come from adequate instructional design theory and practice, not from the medium used to deliver instruction" [7, p. 3]. Although Clark's statement has been debated, educational technologists agree that the quality of the instructional design has a significant impact on learning [12, p. 8].

We also want to attract attention to the issue of learner support and instruction in distance education. After examining one hundred seven articles to determine whether there were predictors of successful student support, Dillon and Blanchard conclude that the reported research was mixed. They propose a model to examine the support needs of the distance student, related to institutional characteristics, course content and the technology [8]. In a study analyzing learner support services in a state-wide distance education system, Dillon, Gunawardena and Parker outline the function and effectiveness of one learner support system and make recommendations for examining student-program interactions [9, p. 30-45]. Wright comments that the largest number of studies related to student support have been conducted outside the United States with large distance education programs. The student support activities reported are: pre-enrollment activities, tutorial services as well as counseling and advising services [24].

Combined with the institutions' responsibilities related to admissions

procedures is the responsibility of counseling students into and out of programs where the learner and advisor are physically separated [18, p. 42]. Herein two issues arise. First, the nearly impossible task of understanding the life situation of the learner when distance and time interfere with communication, makes counseling a difficult task at best. Second, the monetary requirements of the distance education institution and the well-being of the student who may or may not be advised into a distance education environment must be considered. Reed & Sork observe that students counseled out of distance education represent a loss of revenue [18, p. 32].

Issues which examine course design in distance education cross geographic boundaries. There is a widespread belief that Western technologies, particularly the computer, are culturally neutral and can be used to modernize traditional societies. When distance education programs are delivered to developing countries, cultural differences are often dealt with by simply translating the existing software, or by writing new software in the local language. What remains is still instruction based on a set of cultural assumptions emphasizing the view that Western technology and science represent the most advanced stage in cultural evolution. This rationalist, secularist and individualist philosophy remains at the tacit level and suggests that, for any country, true modernization relies on the scientific method and the adoption of culture-free technology. The imported technology boasts capabilities based on assumptions which are frequently in direct opposition to traditions and social practices in the local culture. The cultural values of individualism, secularism, and feminism are not all recognized as desirable in other cultures which place higher values on religion, group efforts and well defined gender roles [14, p. 230].

Actually, moral issues surrounding loss of local culture can result from wholesale importation of foreign values. At the minimum, educators engaged in technology transfer should analyze local social customs and consider those customs, whenever possible. Such social conventions as extended hospitality, differing perceptions of time and the perceived importance of the technology project can all affect the credibility of the program and, ultimately, its success [15, p. 22].

We consider that distance learning is not new but it has not received respect in the academic community because of the number and seriousness of problems presented here. The dramatic growth of the adult learner population is making distance learning an increasingly popular choice of learning techniques. Further study of student demographics and motivators will help target the adult learner population and will help institutions develop course materials and techniques appropriately. Although distance education has been difficult to establish in a number of European countries, influential networks are being established to facilitate future growth. The European Association of Distance Teaching

Universities (EADTU) have combined with Eurostep (which organizes educational television across Europe using satellite) and the Budapest Platform (providing satellite television to central and eastern countries) to develop a system of distance education programs throughout Europe. Distance education programs will become major components facilitating economic progress throughout the world. Further research into course development techniques will help learning institutions understand which methods work best in the distance learning classroom.

References:

1. Bates, A. W. (1987). *Television, learning and distance education*. Milton Keynes, UK: The Open University, Institute of Educational Technology.
2. Boswell, J. J., Mocker, D. W., & Hamlin, W. C. (1968). Telelecture: An experiment in remote teaching. *Adult Leadership*, 16 (9), 321-322, 338.
3. Brown, J. S., Collins, A., & Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*, 18 (1), 32-42.
4. Brown, A. L., & Palincsar, A. S. (1989). Guided, cooperative learning and individual knowledge acquisition. In L. B. Resnick (Ed.), *Knowing, Learning and Instruction: Essays in Honor of Robert Glaser* (pp. 393-452). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
5. Chu, G. C., & Schramm, W. (1967). *Learning from television: What the research says*. Washington, D.C.: National Association of Educational Broadcasters.
6. Chute, A. G., Bruning, K. K., & Hulick, M. K. (1984). *The AT&T Communications National Teletraining Network: Applications, Benefits and Costs*. Cincinnati, OH: AT&T Communication Sales and Marketing Education.
7. Clark, R. E. (1984). Research on student thought processes during computer-based instruction. *Journal of Instructional Development*, 7 (3), 2-5.
8. Dillon, C., & Blanchard, D. (1991). Education for each: Learner driven distance education. In *Second American Symposium on Research in Distance Education*. University Park, PA.
9. Dillon, C. L., Gunawardena, C. N., & Parker, R. (1992). Learner support: The critical link in distance education. *Distance Education*, 13 (1), 29-45.
10. Hoyt, D. P., & Frye, D. (1972). *The effectiveness of telecommunications as an educational delivery system*. Manhattan, KS: Kansas State University.
11. Keegan, D. (1980). On defining distance education. *Distance Education*, 1 (1), 13-36.
12. Kozma, R. B. (1994). Will media influence learning? Reframing the debate. *Educational Technology Research and Development*, 42 (2), 7-19.
13. Kruh, J. (1983). Student evaluation of instructional teleconferencing. In L. Parker & C. Olgren (Eds.), *Teleconferencing and electronic communications* 11 Madison WI: University of Wisconsin-Extension, Center for Interactive Programs.
14. McIsaac, M. S. (1993). Economic, political and social considerations

in the use of global computer-based distance education. In R. Muffoletto & N. Knupfer (Eds.), *Computers in Education: Social, Political, and Historical Perspectives* (pp. 219-232). Cresskill, NJ: Hampton Press, Inc.

15. McIsaac, M. S., & Koymen, U. (1988). Distance education opportunities for women in Turkey. *International Council for Distance Education Bulletin*, 17 (May), 22-27.

16. McIsaac, M.S. & Gunawardena, C.N. (1996). Distance Education. In D.H. Jonassen, ed. *Handbook of research for educational communications and technology: a project of the Association for Educational Communications and Technology*. 403-437. New York: Simon & Schuster Macmillan.

17. Monson, M. (1978). *Bridging the distance: An instructional guide to teleconferencing*. Madison, WI: Instructional Communications Systems, University of Wisconsin-Extension.

18. Reed, D., & Sork, T. J. (1990). Ethical considerations in distance education. *The American Journal of Distance Education*, 4 (2), 30-43.

19. Riel, M. (1993). Global education through learning circles. In L. M. Harasim (Eds.), *Global networks* (pp. 221-236). Cambridge, MA: The MIT Press

20. Rumble, G., & Harry, K. (Ed.). (1982). *The distance teaching universities*. London: Croom Helm.

21. Spenser, K. (1991). Modes, media and methods: The search for educational effectiveness. *British Journal of Educational Technology*, 22 (1), 12-22.

21. *Technology Based Learning* (1994). *Instructional Media Design on CD ROM*. Tempe, AZ: Arizona State University

23. Whittington, N. (1987). Is instructional television educationally effective?: A research review. *The American Journal of Distance Education*, 1 (1), 47-57.

24. Wright, S. (1991). Critique of recent research on instruction and learner support in distance education with suggestions for needed research. In *Second American Symposium on Research in Distance Education*, University Park, PA: Pennsylvania State University.

УДК 378.147.811

О.В. Шмирова,
*Національний аграрний університет,
м. Біла Церква*

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

*Стаття пов'язана з визначенням інформатизації освіти
загалом та використанням мультимедійних проектів в про-
цесі вивчення іноземних мов зокрема.*

The article deals with the definition of educational informatisation in general and the use of multimedia projects in the process of teaching foreign languages.

Постановка проблеми. В умовах, коли освіта України потребує реформ з огляду на впровадження принципів Болонської декларації, мовна підготовка студентів повинна відповідати європейським якісним та кількісним характеристикам. Підвищити рівень мовної підготовки можна через залучення нових педагогічних та інформаційних технологій.

Інформатизація освіти є однією з основних умов і напрямів її сучасної модернізації. Ця умова охоплює всі сфери освітньої практики. Одним із найважливіших завдань інформатизації освіти залишається формування інформаційної культури фахівця, рівень сформованості якої визначається, по-перше, знаннями про інформацію, інформаційні процеси, моделі й технології; по-друге, умінням та навичками застосування засобів і методів опрацювання й аналізу інформації в різних видах діяльності; по-третє, уміння використовувати сучасні інформаційні технології у професійній діяльності; по-четверте, світоглядним баченням навколишнього світу як відкритої інформаційної системи [5].

Інформаційні технології – вимога сьогодення, що дозволяє створити суспільство, засноване на знаннях. Новітні інформаційні технології стрімко ввірвалися в усі сфери нашого життя, стали такою ж реальністю, як телефонний зв'язок чи подорожування літаком. Вони спрощують спілкування та співробітництво. Суспільство, яке дбає про своє майбутнє, має усвідомити колосальні можливості, привнесені новими інформаційними технологіями, та навчитися грамотно застосовувати їх, у першу чергу, в освіті.

Метою статті є визначення інформатизації освіти та використання ресурсів Інтернету, мультимедійних проєктів в процесі викладання іноземних мов.

Можна багато дискутувати з приводу ефективності та доцільності використання інформаційних технологій на заняттях, але не використовувати їх було б безглуздя. Можливості сучасного заняття й системи освіти взагалі значно розширюються завдяки використанню мультимедійних, інтерактивних технологій, Інтернету. Сьогодні перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати та підготувати молодь, спроможну активно включитися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний з інформацією. Ні для кого не є новиною, що дитина опановує комп'ютер раніше, ніж навчається грамотно писати та критично читати. Згідно з сучасною концепцією навчання дедалі більше уваги надається оптимізації та індивідуалізації освіти [1].

Одним з ефективних напрямів у сфері навчання іноземних мов

стає розробка системи навчання на базі інформаційних (у тому числі дистанційних) технологій. За допомогою поєднання звукових, графічних, анімаційних та текстових ефектів можливо досить вдало імітувати ефект занурення в активне мовне середовище, реалізуючи сучасні лінгвістичні, технологічні, методичні та педагогічні технології. Крім того, при навчанні іноземної мови за такими програмами відпрацьовуються всі аспекти мови: фонетичний, граматичний, лексичний та комунікативний, що дозволяє більш якісно та швидко оволодівати мовним матеріалом, набувати мовленнєвих навичок та вмій.

Сьогодні присутність у мережі Інтернет автоматично визначає імідж держави у світовому інформаційному і культурному просторі. Специфікою Інтернету є те, що не обов'язково ця присутність "іміджу" ототожнюється з поширеністю у гіперпросторі національної мови тієї або іншої держави. Навпаки, позитивом здається репрезентація інформації про національну спільноту якомога більшою кількістю мов.

Істотний вплив на розвиток міжкультурних зв'язків України чинять процеси глобалізації. Це означає насамперед, що конкурентність, суперництво націй, країн, держав набувають глобального, загальнопланетарного характеру і охоплюють буквально всі сфери життя. Процес глобалізації загострює необхідність міжнародного спілкування, а відтак і знання іноземних мов. Тому, завдання постає так, що ми повинні готувати конкурентоспроможного фахівця не тільки з огляду на сучасне становище України, а й у світовому контексті. А звідси випливає чимало вимог, починаючи з обов'язкового знання іноземної мови. Причому майбутнє вимагає від фахівця з вищою освітою знання не однієї, а декількох іноземних мов, має знайти своє якісне відображення на всіх рівнях освіти. На вищу освіту впливають також чинники глобалізації. Це насамперед динамізм зміни технології отримання знань, інформації, що ми спостерігаємо у світі.

Отже, Україна сьогодні не може залишатися осторонь глобальних світових освітніх тенденцій. Головною серед них є та, що світ дедалі використовує науково-інформаційні технології, які, у свою чергу, призводять до двох важливих наслідків. З одного боку, розвиток людини, особистості нині, як ніколи раніше, стає показником, виміром прогресу будь-якої країни, а з другого, – цей розвиток особистості виявляється головним важелем подальшого поступу країни. Йдеться передусім про те, щоб формувати не лише носія знань, а й творчу особистість, здатну використовувати одержані знання для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя. А тому громадяни України мають на належному рівні знати іноземні мови, насамперед європейські. Адже наша держава перебуває не тільки в географічному осерді Європи, а й на "перетині" її освітніх, наукових, технологічних та інших процесів [3].

Маючи на меті входження до Євросоюзу і європейську орієнтацію, Україна вже сьогодні повинна обрати єдино можливий шлях її реалізації – динамічне впровадження інформаційних технологій. Оскільки критично важливим фактором, що визначає економічний і соціальний прогрес, є рівень освіти населення, наше суспільство має всіма засобами розвивати її інформаційний ресурс. Водночас інформатизація суспільства потребує відповідних фахівців, підготовлених за новітніми технологіями. Ось чому необхідно налагодити навчання нових поколінь розробників комп’ютерних програм, дослідників інформаційних технологій і провайдерів, а також надати можливість кожному громадянину брати активну участь у становленні інформаційного суспільства шляхом освоєння наявних інформаційних технологій [4].

У межах більш урівноважених підходів Інтернет розглядається як: а) навчальне знаряддя; б) об’єкт для вивчення. У першому випадку мережа є джерелом інформації та знань, комунікації й дискусії, засобом моделювання й дослідження довкілля, перевірки розв’язань, їх реєстрації, акумуляції й поширення. У другому випадку студент вивчає історію появи і розвитку Інтернету, його будову, програмні й технічні засоби, можливості й межі використання, враховуючи суспільні, культурні, економічні і практичні аспекти.

Однією з головних перспектив комп’ютерних мереж є реалізація так званої “телематичної освіти”.

Існують різноманітні варіанти назв форм навчання.

– дистанційне учіння (distance learning) – отримання учнем знань за допомогою Інтернету, комп’ютерів, телебачення, радіо й ін.;

– дистанційне навчання (distance teaching) – викладання “на відстань”;

– дистанційна освіта (distance education) – поєднання праці викладача і студента в разі, якщо нема безпосереднього контакту між ними;

– теленавчання (teleteaching) – навчання з використанням супутникова й інших варіантів телебачення;

– навчання за допомогою мережі (teaching by network) як використання переважно одного лише Інтернету;

– телематична освіта (telematic education), що є найширшим з указаних понять, включаючи спільні дії всіх учасників навчання з використанням усієї гами інформаційних засобів.

Радіо – й телевізійні варіанти дистанційного навчання відзначаються масовістю аудиторії, але мають недолік – в них немає зворотного зв’язку, простих засобів спілкування студентів з викладачем. Лише застосування комп’ютерів, супутників та інших засобів дало змогу забезпечити можливість різноманітних (полісенсорних) контактів усіх учасників дистанційної освіти між собою. В наш час відбувається прискорене вдосконалення засобів комбінованого дистанційного

навчання, здатних у майбутньому цілком ліквідувати просторові й часові перепони у спілкуванні викладача і студента. Доведено, що застосування мультимедіа матеріалів та комп'ютерних мереж скорочує час навчання майже втричі, а рівень запам'ятовування через одночасне використання зображень, звуку, тексту й інших можливостей зростає на 34-40 відсотків. І ці можливості доступні кожному бажаючому. Оскільки навчання відкрите. Застаріле положення, що людина вчиться переважно у першій половині життя, сьогодні вже не спрацьовує: нові знання, уміння та кваліфікація потрібні людині протягом усього свідомого життя.

Є три можливі підходи до втілення відкритого дистанційного навчання.

Перший підхід (WWW– реалізація) пов'язаний з використанням сучасних так званих www– технологій, коли навчальні матеріали презентуються у мультимедіа зображенні (тобто комбінацію текстів, графіки, зображень, звуку, анімації з гіпертекстовими посиланнями на додатки та роз'яснення). Наголос робиться на забезпеченні інтерактивності при навчанні, тобто на забезпеченні спілкування слухача з викладачем та іншими слухачами (скажімо через загальну “електронну” дошку, доступну кожному з них). При цьому підтримується ефективний режим “on-line” безпосереднього доступу слухача до навчального матеріалу, спілкування з викладачем, контролю опанування ним цього матеріалу автоматизований запитувач з допомогою таких навчальних середовищ, як Lotus Learning Spice та WebCT. Це є той “місточок”, через який Україна може користуватися зарубіжними інформаційними джерелами з найновітнішим навчальним матеріалом. Зрозуміло, що при його впровадженні необхідно передбачити систему “парольного” захисту доступу до www-матеріалів за окрему платню, захист авторських прав на матеріалізовану власність.

Другий підхід (E-mail – реалізація) пов'язаний з використанням найпростішого комп'ютерного зв'язку у вигляді обміну текстами у формі електронних листів. При цьому забезпечується найнижчий рівень інтерактивності (спілкування), але й втрати істотно скорочуються, бо комп'ютерна мережа використовується лише для отримання навчального матеріалу і листування з викладачем під час консультації. Така форма вже нині доступна в Україні [2].

Однак здається, що в Україні доцільно почати реалізувати третій підхід (комбінований), що найбільш відповідає нинішнім умовам країни. При цьому навчальний матеріал, тільки з частковим використанням гіпертексту і зображення, передається слухачам, як і в другому підході, через електронну пошту, без прив'язки до конкретного програмного забезпечення, з застосуванням техніки ущільнення повідомлень. Наголос, як і в першому підході робиться на зручності спілкування слухача з викладачем та іншими слухачами у режимі

“on-line” через WWW – сервер і для відповідей на запитання та проміжних звітів, і для “установчих” бесід перед курсом чи кожною лекцією. Витрати за такого варіанту дистанційного навчання будуть помірними, при потребі залишається можливість доступу до повних WWW– версій навчального курсу, скажімо, тих, що пропонують зарубіжні центри дистанційного навчання.

За останні декілька років і в нашій країні стало можливим використання світових інформаційних ресурсів. Мова звичайно, йде про всесвітню мережу Internet. Комп’ютерні технології та Інтернет призвели до значних змін щодо способів подачі освітніх програм студентам [7]. Сьогодні майже третина коледжів та університетів пропонують ті чи інші комп’ютерні технології у сфері освіти, що надає безліч можливостей для освітньої діяльності студентам. Тож слід зважати на чинники, які сприяють успішному оволодінню навчальним матеріалом.

Значущим фактором стає спосіб подачі інформації. Викладач передає певний обсяг інформації на електронних або друкованих носіях і стає джерелом знань. Роль студента – отримати і декодувати ці знання в своєму власному контексті. Очікують, що студент буде активно конструювати знання для себе шляхом взаємодії з викладачем та матеріалом, який необхідно вивчити. Таким чином, однією з важливих комунікаційних моделей викладання іноземної мови стає мультимедійний проект.

Основні цілі, на які орієнтуються викладачі іноземних мов, – розвиток навичок аудіювання, монологічного та діалогічного мовлення, творчих здібностей студентів, розширення знань про країну, мова якої вивчається, підвищення мотивації студентів до вивчення іноземних мов.

Сьогодні існує великий вибір інформаційно-комунікаційних технологій у вигляді он-лайн курсів, відео інструкцій, відеоконференцій, компакт-дисків, які надають нові можливості навчання у вигляді multi-media варіанту. Під час застосування комп’ютерних проектів студенти можуть краще засвоїти лексичний, граматичний, країнознавчий матеріал у вигляді малюнків, фотографій, уривків художніх творів, аудіо коментарів, що сприяє різнобічному засвоєнню матеріалу, активізує різні види рецепторної діяльності студентів: зорову, слухову, кінестетичну, розширює світогляд, посилює емоційний та загально-розвиваючий ефект і створює необхідне культурне оточення, якого бракує в аудиторії під час простих занять.

Навчальний телекомунікативний проект представляє спільну пізнавальну або ігрову діяльність студентів-партнерів на основі комп’ютерних технологій. За допомогою телекомунікаційних проектів процес навчання перетворюється на творчу співпрацю студента та викладача. На заняттях можна застосовувати різні типи проектів:

дослідницькі, інформаційні, літературно-творчі, ігрові. Наприклад, можливо проведення віртуальної екскурсії по країні, мова якої вивчається, за участі студентів у ролі гідів-екскурсоводів. Екскурсія представляє собою набір тематичних слайдів, озвучених студентами англійською мовою, а також різні тестові завдання, які передбачають перевірку знань студентів з країнознавства, лексики та граматики. Зоровий ряд, який відображає природну ситуацію, показує середовище, обставини дії, є органічно пов'язаним з темою, може формувати у студентів певні додаткові асоціації, допомагає зрозуміти залежність, яка існує між мовою та ситуацією завдяки безпосередньому чуттєвому сприйманню. Такі види проєктів допомагають викладачам урізноманітнити заняття, зробити їх цікавими, корисними і сучасними.

Будь-який мультимедійний проєкт передбачає активну комунікативну роботу, тому однією з його складових є обговорення проблемних, актуальних питань. Пропонуючи предмет обговорення, викладач стимулює студентів самостійно або у групах висувати переконливі докази, наводити нові приклади, факти, мати свою точку зору. Така робота студентів відкриває нові можливості для взаємонавчання: студенти виправляють один одного, допомагають підібрати відповідні засоби вираження думки. При роботі в групах змінюється і роль викладача. Він з інструктора перетворюється на організатора, помічника, партнера. Групова дискусія під час проєкту може проходити як рольова гра. Перевтілення у різні образи дозволяє виразити різноманітні комунікативні наміри та настрої відповідно до мети спілкування.

Звичайно, щоб створити цікавий мультимедійний проєкт, викладач повинен опрацювати значну кількість літератури, скласти план, підготувати навчально-методичні матеріали, роздрукований матеріал (якщо необхідно), бланки тестових завдань тощо. Обов'язковою умовою є вміння працювати з комп'ютерними програмами, які можна використати для створення проєкту.

Таким чином, сучасні інформаційно-комунікаційні технології надають викладачеві широкий спектр можливостей для того, щоб застосовувати нові форми роботи. При залученні в процес навчання мультимедійних проєктів студенти стають більш активними на заняттях, цікавляться країною, її культурою, мистецтвом, історією. Такі навчальні проєкти розкривають індивідуальність студентів, впливають на покращення рівня знань з іноземної мови.

Література

1. Даниленко Л.І. Наукові засади і стан управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах // Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України: Зб.

наук. праць / За заг. ред. Г.С.Гребенюка; Мін-во мистецтва і туризму України. Луганськ. Держ. ін-т культури і мистецтв, Обл. метод. кабінет учб. закладів мистецтва та культури. – Харків: СТИЛЬ ІЗДАТ, 2005. – С. 74-80.

2. Закон України “Про інвестиційну діяльність” // ВВР. – 1992. – № 10. – С. 137-139.

3. Карамушка Л. Принцип гуманізації управління як один з провідних принципів освітнього менеджменту // Освіта і управління. – 2002. – №4. – С. 41-60.

4. Маслов В., Шаркунова В. Принципи менеджменту в установах освіти // Освіта і управління. – 1997. – №1. – С. 77-84.

5. Окса М.М. Генеза вивчення загальнопедагогічних дисциплін у вузах України в ХХ столітті. Монографія. – Мелітополь, 2004. – 313 с.

6. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

7. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності в системах освіти України / Л.Даниленко, В.Довбищенко, Ю.Мальований, О.Ночвінова та ін. // Педагогічна газета. – 1999. – № 10 (64). – С. 13-15.

УДК 378.147:376.352 (477)

Б.І. Шуневич,

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів*

МЕТОДИКА КОМБІНОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ У ЗАКЛАДІ

У статті описано методику поєднання денного і дистанційного викладання під час проведення занять з англійської мови з першокурсниками денного відділення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

The article deals with the technique of traditional and distance teaching combination of the English classes for the first-year daytime students at Lviv State University of Life Safety.

Перспективним напрямом у викладанні іноземних мов є використання комбінованого навчання (blended learning), тобто поєднання в різній пропорції дистанційного з традиційним денним або заочним навчанням, виходячи із можливостей освітнього закладу, студентів, викладачів, наявності потужних ліній зв'язку, а також вартості доступу до Інтернету тощо. Таке навчання відоме в Україні також як

вбудоване [2] або змішане.

Мета нашої доповіді – описати методику поєднання денного і дистанційного навчання під час проведення занять з англійської мови з першокурсниками денного відділення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД).

У вересні 2005 р. в нашому університеті вперше для навчання студентів денного відділення використано дистанційний курс (ДК) з англійської мови, як додатковий матеріал, під час занять і для самостійної підготовки в позаурочний час.

Дистанційний курс створено на базі посібника “Getting on in English” [3], граматик сучасної англійської мови авторів Г. Верби, Л. Верби [1] і Р. Мерфі [4], деяких самостійно розроблених матеріалів, технічних текстів за майбутньою спеціальністю студентів, а також словників. ДК створено на віртуальному навчальному середовищі (ВНС) “ILIAS”, а зараз встановлюється на ВНС “Moodle”.

Розглянемо методику поєднання денного і дистанційного навчання англійської мови на прикладі викладання англійської мови для курсантів і студентів першого курсу ЛДУ БЖД.

Денне навчання. Заняття відбуваються в комп’ютерному класі лабораторії дистанційного навчання, підключеному до локальної комп’ютерної мережі університету. Курсанти і студенти мають доступ до цього класу в позаурочний час, а до дистанційного курсу – цілодобово: в межах університету через локальну мережу або з дому – через мережу Інтернет.

У випадку несправностей в комп’ютерній мережі університету або відсутності доступу до мережі Інтернет, для навчання курсантів і студентів використовуються навчальні матеріали, на основі яких створено дистанційний курс. Якщо таких перешкод немає, то протягом першого заняття викладач ознайомлює курсантів чи студентів з модулями, уроками і секціями дистанційного курсу.

Для того, щоб студент міг працювати з дистанційним курсом з комп’ютерної лабораторії або з дому, йому необхідно під час першого заняття отримати доступ до курсу у системного адміністратора навчального закладу, який встановить для студента ім’я користувача (login name) і пароль (password). Студент повинен мати відповідне апаратне і програмне забезпечення та доступ до Інтернету, а також навички роботи з однією з операційних систем Windows 98, NT 4.0, 2000, XP та Інтернет-браузером. Якщо таких знань немає, то необхідно пройти навчання під керівництвом викладача інформатики або вивчити ці програмні продукти самостійно.

У післяурочний час після першого заняття студенти виконують вступне самотестування, щоб визначити рівень своїх знань з англійської мови перед тим, як почати поглиблене вивчення мови в університеті. Викладач на основі результатів самотестування розробляє

відповідну “траєкторію” занять з цією групою.

Кожний наступний урок складається з шести секцій: 1) Aural Comprehension; 2) Use of Vocabulary; 3) Applied Grammar; 4) Developing Speaking Skills; 5) Reading and Writing; 6) Home Reading. Під час кожного виконання курсанти і студенти виконують такі завдання:

1. Сприймають на слух тексти для аудіювання, виконують вправи до цих текстів. Для цього викладач використовує звукові файли першої секції дистанційного курсу, а також вправи з цієї секції у вигляді тестів.

Для аудіювання потрібно вибрати з допомогою курсора миші підкреслене слово, біля якого є відповідний значок у вигляді навушника. Крім того, озвучені вправи можна виконувати у вигляді тестів, якщо біля номера вправи є напис “тест”, наприклад, **Exercise 3 – test** .

2. Опрацьовують граматичний матеріал за темою уроку і вправи, які стосуються цього уроку. Всі вправи представлені у вигляді тестів у другій секції ДК.

Граматичний матеріал уроку в посібнику “Спілкуймося англійською мовою” представлено у вигляді зразків, таблиць, схем; це достатньо для того, щоб пригадати матеріал студентам із середнім рівнем знання граматики іноземної мови. У випадку, коли студенти мають нижчий, ніж середній рівень знання граматики з якоїсь конкретної граматичної теми, що стосується певного уроку, в дистанційному курсі їм пропонується тільки цей матеріал з граматики авторів Г. Верби, Л. Верби, а якщо вищий, ніж середній рівень, то для повторення пропонується цей же конкретний матеріал із граматики автора Р. Мерфі.

3. Вивчають активну лексику до відповідного модуля та виконують вправи на базі засвоєної лексики у вигляді тестів третьої секції кожного уроку дистанційного курсу.

Активна лексика цього модуля озвучена носіями британського та американського варіанту англійської мови.

4. Слухають звукові файли із записами діалогів, які стосуються теми певного модуля, і створюють свої діалоги за цією ж тематикою. Під час заняття з викладачем студенти демонструють свої вміння, спілкуючись із викладачем за тематикою уроку і модуля, використовуючи при цьому матеріали посібника “Спілкуймося англійською мовою” й “Українсько-англійського та англо-українського словника-мінімуму довідникового типу”. Викладач також може використати звукові файли четвертої секції уроку для демонстрації діалогів у процесі заняття.

При самостійному відтворенні діалогів і створенні власних студенти можуть записати їх на комп’ютері як звукові файли і помістити в свою папку, яка доступна викладачеві для перевірки і оцінювання якості записаного матеріалу.

5. Читають загальнотехнічні і спеціальні технічні тексти. При опрацюванні п'ятої секції уроку студенти мають можливість послухати озвучений носіями англійської мови загальнотехнічний текст, прочитати його самостійно або переказати своїми словами, записати як звуковий файл і помістити у свою папку для перевірки запису викладачем, а також виконати вправи до цього тексту. У цій же секції є короткий технічний текст з вправами із напряму або навіть майбутньої спеціальності студента.

Для пошуку українських еквівалентів нової лексики, яка зустрічається в уроці, використовуються англійсько-українські та українсько-англійські словники.

6. Ознайомлюються із загальнотехнічними текстами і спеціальними технічними текстами з пожежної безпеки, передають їх зміст англійською мовою, відповідають на питання за темами прочитаних текстів тощо.

Загальнотехнічні тексти для домашнього читання із завданнями є в усіх 1-4 уроках кожного модуля, а в кожному п'ятому уроці, крім загальнотехнічних, ще й технічні тексти за спеціальністю або напрямом навчання студента.

Завдання до уроків можуть значно відрізнятися для студентів із різним рівнем підготовки, визначеним за допомогою самотестування.

Під час другого-тридцятого уроків студенти вільно переходять на будь-який урок ДК. В процесі вивчення конкретного уроку студенти можуть виконати такі дії: ознайомитися з “Робочим планом” до курсу англійської мови, “Методичними вказівками” для студентів; отримати допомогу викладача або працівника відділення інформаційних технологій щодо питань роботи з курсом; скористатися “Англо-українським словником активної лексики” курсу та “Англо-українським словником-мінімумом основних термінів з пожежної безпеки” при перекладі під час заняття або в позаурочний час, загальнотехнічних текстів і текстів із спеціальної технічної літератури та вправ до них; вибрати потрібний урок, працювати з навчальними матеріалами: читати і слухати тексти, виконувати вправи у вигляді тестів. Такі вправи можна виконувати кілька разів, але зараховуються тільки найвищі отримані результати. Творчі завдання типу: доповніть речення своїми словами, дайте відповіді на питання та ін. потрібно виконати і відправити викладачеві для перевірки внутрішньою електронною поштою курсу або помістити у свою папку, доступну викладачеві; у бібліотеці курсу (Library) можна переглянути і послухати загальнотехнічні тексти і тексти за спеціальністю, а також ознайомитися з доступною через Інтернет довідковою літературою тощо; новини, оголошення, які стосуються дистанційного курсу, знаходяться у відповідних папках “Новини” і “Оголошення”; брати участь у дискусіях, які проводяться у синхронному (chats – електро-

нні бесіди) і асинхронному (Forum – форум) режимах. У “Робочому плані занять з англійської мови як іноземної” (Робочий план), студент може з’ясувати, до яких уроків і коли передбачено дискусії. Він буде мати можливість брати участь у наукових та робочих дискусіях за темою уроків, зазначеною викладачем згідно з цим планом. Тему дискусії і засіб комунікації, через який вона буде відбуватися, заздалегідь повідомляють студентам.

Під час дискусії студенти можуть задавати безліч питань викладачу, що неможливо робити під час традиційного денного чи заочного навчання.

Всі завдання вправ, залежно від труднощів при їх виконанні, відповідно оцінюються для встановлення рейтингу студентів після кожного уроку. В кінці кожного тижня таблиці з рейтингом студентів оновлюється.

Дистанційне навчання. Всі згадані вище види діяльності курсанти і студенти можуть виконувати також дистанційно через локальну мережу університету або через Інтернет.

Дистанційне вивчення курсу орієнтоване, в основному, на самостійну роботу студентів. Студент урок за уроком самостійно вивчає всі заплановані навчальною програмою теми, виконує тренувальні завдання тестів до кожної секції модулів. Фіксуються всі спроби і результати тестування в базі даних навчального закладу, який організував дистанційне навчання чи в його навчальному центрі, що може знаходитися на периферії. Викладач у будь-який момент може через локальну комп’ютерну мережу або Інтернет, якими об’єднані викладачі і студенти, прочитати цю базу даних і оцінити хід навчального процесу для кожного студента. ДК дає можливість ефективно на відстані здійснювати і контролювати процес навчання згідно певного графіка освоєння матеріалу розділів уроків, модулів.

Поки що студенти виконують дистанційно лише домашні завдання, а саме вправи, які є в ДК у вигляді тестів, прослуховують аудіоматеріали до текстів і діалогів, повторюють граматичний та озвучений для 1 і 2 модулів лексичний матеріал до кожного уроку, беруть участь у форумах і електронних бесідах. Заняття проводиться повністю дистанційно за допомогою аудіо– або відеоконференції при наявності ліній зв’язку з великою пропускнуою здатністю або за допомогою форуму і електронної бесіди в умовах роботи з лінією з малою пропускнуою здатністю. Такі дистанційні заняття викладачі проводять лише, коли перебувають у відраджених в інших містах України та при інших поважних причинах відсутності на заняттях аб.

Під час дистанційних занять у режимі двосторонніх відеоконференцій “викладач – група студентів” використовувалися навушники з мікрофоном, Веб-камера і програмне забезпечення “Скайп” (Skype), а, коли потрібен варіант зв’язку, при якому всі учасники відеокон-

ференції одночасно бачать і чують один одного, тоді краще користуватися апаратним відеосервером, наприклад, фірми "Поліком" (Polycom).

Аудіоконференції проводяться на некомерційному програмному забезпеченні (ПЗ) "TeamSpeak 2", яке можна вільно завантажити з Інтернету, у випадках, коли приходиться проводити заняття з міста, в якому наявні лінії зв'язку з низькою пропускною спроможністю.

Модульний тест в кінці кожного модуля і заліки чи екзамени студенти пишуть та складають у присутності викладача в університеті.

Після вивчення тем (модулів) і проходження контролю знань студенти отримують оцінки, які, разом з поточними, становлять остаточну оцінку у вигляді заліку або екзамену в кінці семестру.

Згаданий вище дистанційний курс призначено для навчання студентів першого курсу немовних спеціальностей зі знанням англійської мови на середньому рівні і укладено відповідно до вимог програми з іноземних мов для неспеціалізованих факультетів ВНЗ України. Такі дистанційні курси створено для курсантів і студентів другого, п'ятого курсів та ад'юнктів, тобто комбіноване або дистанційне навчання можна організувати для курсантів, студентів цих курсів, а також для молодих науковців.

Висновки. Тимчасові проблеми запровадження дистанційного навчання, які пов'язані з недостатньою кількістю ліній зв'язку з високою пропускною спроможністю, сприяють поширенню комбінованого навчання у ВНЗ України, для організації якого потрібно мати відповідну базу, а саме: сучасні комп'ютерні класи з великою кількістю робочих місць, програмне забезпечення, дистанційні курси і висококваліфікований технічний персонал.

Досвід запровадження комбінованого навчання стане важливою базою до переходу в перспективі до суто дистанційного навчання у ВНЗ, коли буде достатня кількість студентів, які захочуть навчатися дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, будуть функціонувати відповідні лінії зв'язку та нормативно-правові документи щодо ДН в Україні.

Використання дистанційного курсу для роботи зі студентами стаціонарного навчання дає можливість ефективно використовувати електронну пошту, мати доступ до навчальних матеріалів на різних Веб-сторінках, проводити електронні діалоги (ICQ), бесіди (chats), форуми в умовах денного навчання студентів. Вони є дуже ефективними для взаємодії студентів і викладача у навчальному процесі. Дистанційна форма навчання за мірою емоційності і ефективності зовсім не програє очній формі навчання і вони чудово доповнюють одна одну.

Дистанційне навчання потрібно використовувати в очному навчанні, тому що на сучасному етапі традиційна система освіти відстає від потреб студента і суспільства, а дистанційні технології

виправляють цей недолік. Вони дають можливість викладачу і студенту творчо взаємодіяти, розвиватися разом у швидкозмінному світі. Використання дистанційних форм у навчальному процесі може будуватися за аналогією з взаємонавчанням викладача і студентів. Більшість сучасних студентів компетентні у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, що примушує викладачів іноземних мов вдосконалювати свої вміння використовувати нові технології у навчальному процесі. Поєднання традиційної і дистанційної форм навчання дає можливість студентам, які частково працюють, захворіли або з інших причин не встигли опрацювати навчальний матеріал разом із своєю групою, надолужити прогаяне чи покращити свої знання додатковими самостійними заняттями у комп’ютерному класі при підтримці викладача, однокурсників у дистанційній формі.

Недоліком комбінованого навчання є необхідність проводити заняття з іноземної мови, крім звичайної аудиторії, у комп’ютерному класі або забезпечити виконання там самостійної роботи студентів. Більшість груп нараховують 25-30 і більше студентів, тому заняття потрібно проводити у великих комп’ютерних лабораторіях, яких поки що недостатньо у навчальних закладах, або у двох спарених комп’ютерних класах, що приводить до ряду незручностей і унеможливує проведення таких занять. Ще одним виходом із становища є розміщення по два і більше студентів біля одного комп’ютера в одній лабораторії, але це знову ж таки впливає на ефективність використання комбінованого навчання. Тому найефективнішим такий вид навчання може бути тоді, коли у розпорядженні викладача іноземної мови є великий на 20-30 робочих місць комп’ютерний клас, який працює у локальній мережі і, при можливості, підключений до Інтернету, описане вище або подібне програмне забезпечення і дистанційний курс. Ще одним варіантом може бути той випадок, коли частина студентів в групі частково працюють і можуть з дозволу адміністрації університету опрацювати пропущені заняття у позачасний час, а решту студентів працюють у присутності викладача.

Література

1. Верба Г., Верба Л. Граматики сучасної англійської мови. – К.: ТОВ “ВП Логос”, 2004. – 341 с.
2. Муліна Н. Методика розробки та використання дистанційного курсу англійської мови (старший ступінь у вищому технічному закладі освіти). Автореф. дис. ... к. пед. н.: 13.00.02 / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2001. – 22 с.
3. Getting on in English / Ed. by P. Corness, N. Haiduk. – Lviv: JV “BaK, 1998. – 276 p.
4. Murphy R. English Grammar in Use / Second edition. – К.: ТОВ “ФОЛІО ЛТД”, 1998. – 350 с.

Н.І. Химай,
Національний технічний університет “КПІ”,
м. Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються основні інноваційні технології, які використовуються при навчанні іноземних мов на сучасному етапі освіти. Зазначені напрями оптимізації навчального процесу за допомогою комп'ютерів, інтернет-ресурсів, спеціальних навчальних мультимедійних програм та сучасних технічних засобів, таких як інтерактивні дошки, відеокамери, DVD.

Basic innovative technologies which are used for the studies of foreign languages on the modern stage of education are examined in the article. Directions of educational optimization process are marked by computers, Internet resources, special on-line multimedia tutorials and modern hardware, such as interactive board, video camera, DVD.

Протягом останніх десятиліть інновації проникли у всі сфери життя, що значно спростили і прискорили процес міжособистісної і ділової комунікації. Освітній процес з їх використанням дозволить відкрити щонайширші перспективи, як для студентів, так і для викладачів. В першу чергу – з точки зору можливості двосторонньої індивідуальної взаємодії з ресурсами мережі, в другу – виходячи з можливостей доступу до всіляких і постійно оновлюваних глобальних іншомовних професійно-орієнтованих інформаційних ресурсів.

Викладач іноземної мови не може викладати без постійного самовдосконалення в мові, без самоосвіти. Англійська мова – не застигле явище, вона постійно змінюється. Вдосконалення знання мови та технологій її викладання – застава успішної роботи викладача. Давно пройшли ті часи, коли комп'ютер був для багатьох тільки мрією. Зараз це незамінний помічник і в житті і у бізнесі. Сфера застосування досить широка – від ігор до використання відеозв'язку з будь-якої точки земної кулі.

Основним електронним засобом вивчення мови на сьогоднішній день є Інтернет. Його привабливість пов'язана з тим, що він створює середовище, яке сприяє розвитку творчих і когнітивних здібностей студентів, в умовах нерегламентованої багатоваріантності вчення, формування і розвитку нестереотипного мислення, яке характеризується здатністю висувати одночасно безліч правильних ідей, гнучкістю, оригінальністю, точністю.

Інтернет в процесі вивчення іноземних мов може бути використаний в наступних випадках:

– пошук інформації при підготовці до занять як студентів, так і викладачів, (Інтернет прискорює процес, економить час і дозволяє охопити більшу кількість джерел); прикладом в даному випадку може служити використання електронних бібліотек з можливістю швидкого доступу до великої кількості довідкового матеріалу і як джерело дидактичної і навчально-методичної бази для її подальшої обробки або переробки викладачем;

– синхронна (on-line) або асинхронна (off-line) комунікація, у тому числі з носіями мови, за допомогою спілкування на тематичних форумах і в чатах, в якій створюється середовище для формування і розвитку основних мовних навиків і комунікативної компетенції;

– дистанційне навчання, яке стає поширеною формою здобуття знань, дає можливість ставати дипломованими фахівцями міжнародного рівня [4].

Використання Інтернет-технологій дає великі можливості викладачеві при:

– пошуку додаткового матеріалу – викладач може звернутися до існуючих спеціалізованих сайтів і знайти більшу кількість матеріалу, економлячи час;

– підготовці завдань – наприклад, використання електронного словника для складання лексичних вправ і тлумачення слів англійською мовою;

– перевірці окремих завдань – наприклад, написання студентами факсу, e-mail або ділового листа і відправка його в електронному вигляді на адресу викладача або іншого студента з можливістю отримати відповідь;

– вдосконаленні методичної роботи – наприклад, створення навчального посібника з аудіо матеріалом, записуючи свою мову або залучаючи носіїв мови, за допомогою професійних програм, таких як Adobe Audition [3].

Поряд з використанням Інтернет, вживання спеціальних комп’ютерних програм стає інтегральною одиницею процесу вчення. До даної групи технологій можна віднести такі спеціалізовані програми, як:

– комп’ютерні курси (Reward, The Business);

– електронні словники і перекладачі (Macmillan English Dictionary, Lingvo, Prompt);

– тестові оболонки, з можливістю для викладача створювати власні тести;

– професійний софт, прикладами якого є такі програми, як Power Point, яка використовується для підготовки презентацій, слайд шоу;

Як допоміжні засоби навчання іноземних мов, комп’ютерні про-

грами мають свої переваги. Комп'ютерні програми дозволяють здійснювати індивідуальний підхід до студентів: комп'ютери займаються з кожним стільки, скільки потрібно. Мультимедійні засоби дозволяють викладачеві коректувати навчальні плани виходячи з інтересів і можливостей окремих учнів. Чим багатший та різноманітніший банк навчальних програм, тим більше можна провести цікавих уроків із застосуванням комп'ютера [5].

Новітні комп'ютерні технології мають наступні переваги: сприяють підвищенню мотивації навчання, є джерелом інформації, стимулюють самоосвіту, формують навички самостійної, зосередженої діяльності, підвищують інформативність, інтенсивність, результативність, сприяють використанню ігрового та швидкісного навчання.

Використання комп'ютерів на заняттях англійської мови підвищує інтерес студентів до досліджуваного предмета та стимулює викладача підвищувати майстерність викладання.

До нових освітніх стандартів багатьох Вузів вже увійшло обов'язкове забезпечення процесу вчення іноземних мов інноваційними технічними засобами, до яких можна віднести інтерактивні дошки, проєктори, DVD, відеокамери і диктофони; що дозволяють внести різноманітність до процесу вивчення і зробити можливими аналіз навчальних ситуацій викладачем і самими студентами.

На відеокурсах, що є прекрасним доповненням до змісту уроку, показані соціокультурні реалії: міміка і жести, одяг, навколишнє оточення. Крім того, на базі цих відеокурсів, викладач може провести різні рольові ігри та організувати дискусії, диспути з метою повторення пройденого лексичного матеріалу [2].

На сьогоднішній день найбільш універсальним технічним засобом навчання є електронні інтерактивні дошки, наприклад SMART Board. Електронні інтерактивні дошки – це ефективний спосіб впровадження електронного змісту навчального матеріалу і мультимедійних матеріалів у процес навчання. Матеріал заняття чітко вимальовується на екрані інтерактивної дошки і націлює кожного студента до активної плідної діяльності. Заздалегідь підготовлені тематичні тексти англійською мовою, вправи, барвисті картинки різного характеру, матеріал англомовних мультимедійних дисків, аудіо-, відеоматеріали служать для введення або активізації матеріалу практичного заняття, повторення або закріплення лексичних одиниць і граматичної структури мови, контролю та самоконтролю знань. Інтерактивна дошка дозволяє працювати без використання клавіатури, “миші” і монітора комп'ютера. Усі необхідні дії можна проробляти безпосередньо на екрані за допомогою спеціального маркера або навіть пальця. Викладач не відволікається від заняття для проведення необхідних маніпуляцій за комп'ютером. Це позитивно позначається на якості подачі навчального матеріалу [6].

Розвиток поняття інформаційна компетенція пов'язана з якісно новим етапом розвитку інформатизації сучасного суспільства і є інтегральним компонентом сучасного процесу вчення. Використання сучасних технологій, зокрема комп'ютерів, Інтернет-ресурсів, спеціальних повчальних мультимедійних програм, а так само сучасних технічних засобів (DVD, відеокамер, диктофонів), дозволяє оптимізувати учбовий процес на наступних напрямках:

- підвищення мотивації студентів та викладачів за рахунок активної залученості в процес живої комунікації;
- виховання самостійної особистості студента завдяки навикам знаходити, витягувати, оцінювати і аналізувати інформацію;
- інтенсифікація навчального процесу, що дозволяє раціонально організувати навчальний процес, як в рамках аудиторних занять, так і в умовах самостійної роботи студентів;
- розвиток професійний – комунікативних навиків студентів і викладачів [1].

Хочеться відзначити важливий момент у використанні інформаційних технологій – це роль викладача в цьому процесі. Важлива його мотивація, особиста зацікавленість в результатах роботи, його вміння грамотне використовувати ці технології і інтегрувати їх з традиційними методами вчення. Адже у результаті: навчає не підручник, паперовий або електронний, не Інтернет-сайт, а вчить людина – вчитель.

Література

1. Азимов Э.Г. Материалы Интернет на уроках английского языка. // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 1.
2. Введение в коммуникативную методику обучения английскому языку. Пособие для учителей России / Oxford University Press – 1997 г.
3. Гаврилов Б.В. Плюсы и минусы компьютеризированного обучения иностранным языкам. // Иностранные языки в школе. – 2002.
4. Полилова Т.А., Пономарева В.В. Внедрение компьютерных технологий в преподавание иностранных языков. // ИЯШ. – 1997. – № 6.
5. Пудова Г. В. Роль возможностей Интернета в обучении иностранному языку. // Томск: Изд-во ТГПУ, 2002.
6. Электронные интерактивные доски SMART board – новые технологии в образовании / <http://www.smartboard.ru>

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 811.111.378147.016.

Ю.І. Гринда,

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ*

ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані із головними етапами і принципами формування та вдосконалення, ділової компетенції англійською мовою в усній та письмовій формі. Намічено типові ситуації ділового мовлення студентів – фахівців з економіки.

The article deals with the topical issues, which concern the main stages and principals of acquiring and improving the language competence in oral and written English. The typical situations of business communication for students, specialists in economics are marked.

Епоха XXI століття характеризується значними змінами у різних сферах матеріального та духовного життя, поступом у галузях промисловості, науки та освіти. Її представники є свідомими, високоосвіченими людьми, які здатні проявити себе та досягнути своїх цілей. Кожен новий день ставить все вищі вимоги, допомагає відкривати непізнані горизонти. Усе це передбачає зміни у різних галузях суспільного життя, але чи не найважливішу роль відіграє саме сфера освіти, яка є фундаментом розвитку економіки, політики, культури. Тільки свідома, високо компетентна та освічена людина, хороший фахівець своєї справи може сміливо крокувати вперед у майбутнє, покращувати свої знання та відповідати потребам суспільства.

Зміни та реформи у будь – якій державі перш за все базуються на пошуку шляхів оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах з метою створення необхідних умов для підготовки широко кваліфікованих працівників. У наш час виникає потреба у

спеціалістах, які мають хороші знання з іноземної мови, добре володіють іншомовною комунікативною компетенцією та уміють вдало використовувати її у професійному спілкуванні. Чи не найбільша увага приділяється саме вивченню англійської мови, якою володіє велика частина людства.

У такому випадку важливо не просто вміти розмовляти англійською мовою, але й мати навички у галузі ділового мовлення, адже сучасне століття це перш за все епоха розвитку внутрішнього та міжнародного бізнесу. Найбільша категорія людей, які беруть активну участь у побудові світової економіки включає студентів та випускників вищих навчальних закладів факультетів економічного профілю. Саме на них слід спрямовувати зусилля викладачів, щоб підготувати умілих, свідомих робітників, із хорошими навичками ділового мовлення англійською мовою.

Ділове діалогічне мовлення є соціально обумовленою комунікативною подією, що характеризується особливою формою організації мовного матеріалу, певною метою, співвіднесенням прагматичних цілей комунікантів та їх статусними характеристиками. Йому притаманна цілеспрямована міжособистісна мовленнєва діяльність, у сукупності лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників спілкування [6, с. 98].

Ділове мовлення як частина людської діяльності стає об'єктом чисельних досліджень серед спеціалістів різних галузей, зокрема: Р.Н. Ботавіна, Ф.О. Кузіна, О.В. Данчева, J. Leo, R. Alexander, T. Hutchinson, A. Waters та інших. Успішність ділового спілкування залежить від рівнем знань предмету (професійна лексика) та комунікативної компетенції, що полягає у здатності користуватися мовними засобами для встановлення мовленнєвого контакту, впливу на адресата та досягненні комунікативних цілей.

Однак поряд із позитивним досвідом вирішення цієї проблеми на практиці існує необхідність постійного покращення та вдосконалення шляхів навчання лексичного матеріалу, пошуку нових можливостей для підвищення ефективності формування як лексичної так і комунікативної компетенції у студентів немовних ВНЗ. Важливим у даному випадку є інтерактивний метод, що створює сприятливі психологічні – педагогічні умови для підвищення ефективності і результативності навчання. Процес формування власне лексичної компетенції у сфері ділового мовлення студентів економічних спеціальностей варто звести до трьох етапів:

1) подача, систематизація лексичних одиниць та створення орієнтованої основи як необхідної умови для наступного формування лексичної навички;

2) систематизація лексичного матеріалу на рівні слова, словосполучення та понадфразовому рівні;

3) автоматизація вживання лексичних одиниць в усному та письмовому діловому мовленні. [2, с. 22-23]

Ділове спілкування включає цілий ряд компонентів, таких як ділове листування та розмови по телефону, презентації і ділові зустрічі, ведення нарад, переговорів, дебатів, аргументування та інтерв'ювання. Володіння діловою комунікацією передбачає вміння у написанні резюме, автобіографії, заповнення різного роду заяв та документів, у вирішенні конфліктних ситуацій, знаходження шляхів вирішення поставлених завдань та ряд інших аспектів ділового життя.

Ділову комунікацію слід вивчати у логічному взаємозв'язку, поєднуючи формування умінь загальної комунікації – слухати і дискутувати, вести полеміку та доводити свою точку зору та професійної комунікації – презентувати доповіді та проекти, вести переговори, укладати договори та угоди тощо [5, с. 8].

Основна мета даного виду діяльності – переконати партнера та вирішити проблему, яка становить спільний інтерес. Для цього слід перш за все визначити мету і зміст розмови, при усному спілкуванні фахівець з економіки повинен уміти слухати і розуміти свого співрозмовника, адекватно реагувати на його репліки, робити необхідні коментарі. У діловій ситуації спілкування комуніканти зазвичай використовують короткі речення та загальновідому лексику, що полегшує розуміння. Інтонація та паузи також є важливими, адже вони виконують психологічні функції, підкреслюють важливість того, що було сказано.

Інформація, що поступає, повинна бути зрозумілою, лаконічною, чіткою та логічною. Слова, які використовують комуніканти, допомагають вивчити власну інтенцію, логічно побудувати розмову: *to make a contact, to establish a business, to take a loan from a bank, what concerns production and distribution, to involve some partners, to discuss an agreement, to make an appointment, to have foreign investments* та інші.

До поширених видів ділової комунікації в наш час при умовах розширення контактів у сфері бізнесу із зарубіжними країнами належить спілкування по телефону, досягнення домовленості про зустріч, нараду, конференцію, інтерв'ю. Мова у такому випадку повинна бути офіційною, думки – чітко висловлені, інформація – подана логічно, лаконічно та правильно. Найбільш вживаними є наступні вирази та фрази: *Is that..?., this is... , could I speak to..?., wait a minute, please, hang on, please, hold on, please, the purpose of my call is... , I'd like to confirm an arrangement, it concerns our appointment, I'm putting you through, could we possibly change the time, please?., let me check, does it suit you?., I'll call you back.*

Безпосередня ділова комунікація включає також участь у зборах, бесідах, переговорах, торгах, презентаціях. У таких ситуаціях функ-

ціонує не лише діалогічне, а й монологічне мовлення, а найчастіше потрібно вміти уміло поєднувати і одне, і друге.

На відмінну від спонтанної комунікації даний вид мовлення може бути підготовленим заздалегідь. Це передбачає створення плану виступу, пошук необхідної інформації, підбір наочного матеріалу, креслення схем, графіків, наведення статистик. Повідомлення комуніканта повинно бути добре продумане та структуроване, починати слід із самого початку, вказавши свої особисті дані, навівши факти про свою сферу діяльності, чітко зазначавши мету та завдання доповіді.

Ділове спілкування передбачає не лише наведення певних даних з метою встановлення контактів, але й постійний обмін інформацією. Особливу увагу привертає складання листа англійською мовою, яке передбачає не тільки загальні знання щодо сфери листування, але і конкретні навички написання кореспонденції саме англійською мовою згідно із вимогами, які функціонують в англійськомовних країнах, що є важливим компонентом та елементом зовнішньоекономічної діяльності [3, с. 60].

Від ділового листа багато в чому залежить пошук потенційних партнерів, можливість встановлення ділових контактів, пошук нових ринків збуту, завоювання довіри серед потенційних партнерів, можливість заявити про себе та свої досягнення на міжнародній арені. Такий вид кореспонденції є невід’ємною складовою соціально-економічних відносин і його призначення полягає у досягненні домовленості між окремими особами, компаніями і навіть державами.

Для того, щоб забезпечити належний рівень опанування ділового листа студентами, слід ознайомити їх із особливостями ділового стилю, структурою, лексикою, різновидами таких листів, сформувавши практичні уміння і навички адекватно інтерпретувати та складати повідомлення іноземною мовою із дотриманням усіх вимог, унікаючи незрозумілості та двозначності.

Діловий лист як комунікативна одиниця має мотивацію, прагматичну настанову, тематичний та ідейний зміст і тому може бути використаний як одиниця навчання. Він являє собою своєрідний мотив, який активізує розумову і мовленнєву діяльність студента. У ньому можна знайти усі реквізити ділового листа: шапка, дані адресата, посилення на попередню переписку, мету написання, безпосередній зміст листа, формули прощання, підпис, комерційні дані фірми чи приватної особи відправника.

Іноді розуміння і написання ділової кореспонденції буває непростим навіть для безпосередніх носіїв мови, тому досягнення високої майстерності у даній сфері не можливе без виконання вправ, що сприяють оволодінню професійними вміннями письмового мовлення та підготовці студентів до використання їх у реальних ситуаціях, забезпечують знаннями щодо структури та оформлення листа, який повинен містити:

- відповідне привітання (Dear Mr. Ring, Dear Mr. and Mrs. Jones, Dear sir / madam);
- вступний абзац із висвітленням причини написання;
- головну частину, яка містить тему листа та основну інформацію даного виду кореспонденції;
- висновок, у якому підсумовується вищесказане, вказуються пропозиції чи побажання;
- заключну частину (Your faithfully / sincerely + full name; Best wishes+ full name) [8, с. 82].

Загальноживаними та відомими є наступні мовленнєві конструкції: I am writing to ask if you would be so kind / generous as to..., I'm very interested in..., we wonder if..., I'm responsible for..., we are engaged in..., please keep me informed regarding any further development, I hope that my request will not inconvenience you too much та інші.

Практичне значення ділової компетенції англійською мовою, нові вимоги щодо рівня професійної комунікації та зростання ролі комп'ютерного зв'язку в галузі сучасного менеджменту та фінансів зумовлює підвищення уваги до розвитку вмін у майбутніх фахівців сфери економічної діяльності писемного спілкування діловою мовою, що здійснюється електронною поштою. Численні можливості Інтернету в наш час можуть бути ефективно використані економістами для проведення рекламної кампанії, підвищення конкурентноздатності фірми, інтереси якої вони представляють.

Студенти також повинні володіти базою знань щодо методів забезпечення безпеки проведення платежів та оформлення документів по каналах Інтернету, щодо способів підвищення захисту при різних технологіях шифрування, цифрових підписів і сертифікатів. Активне професійне входження у всесвітню мережу не може обійтись без вивчення особливостей платіжних систем Інтернет в середині країни та закордоном.

Написання електронної ділової кореспонденції передбачає конкретне застосування структурно – композиційних стандартів оформлення різних видів текстів електронних листів:

- логічної послідовності викладу основної комунікативної мети;
- ідентифікації належного рівня офіційності / неофіційності засобами мовностилістичного забарвлення;
- дотримання правил, які складають етикет ділового електронного листування;
- використання соціально-комунікативних ролей адресанта й адресата в типових ситуаціях контрактно-договірної сфери спілкування [4, с. 39].

Таким чином на сучасному етапі розвитку суспільства актуальним стає активізація та вдосконалення навичок ділового мовлення англійською мовою у студентів економічних спеціальностей, які

повинні вміти правильно організувати спілкування, щоб досягнути найкращих результатів у сфері бізнесу, зуміти проявити себе та відповідати усім вимогам суспільного життя.

Подальшою перспективою досліджень у данному напрямку є вивчення інших аспектів усної та письмової комунікації англійською мовою студентів економічних спеціальностей, характерних для інтерв'ю, виступів, доповідей, заповнення документів, написання автобіографії, резюме, заяв.

Література

1. Борщовецька В.Д. Етапи навчання студентів-економістів англійської фахової лексики з урахуванням їх когнітивних стратегій // Вісник КНЛУ. Серія: педагогіка та психологія – 2002. – Вип.5 – С. 188.

2. Гринюк Г.А., Семенчик Ю.О. Етапи формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів економічних спеціальностей // Іноземні мови. – 2006, № 2 – С. 22 – 27.

3. Гуревич Е.А. Интенсивное обучение деловой переписке на английском языке. // Іноземні мови. – 1997, № 1 – С. 60 – 61.

4. Каменєва Т.М. Комп'ютерні вправи для навчання майбутніх менеджерів ділового електронного листування англійською мовою. // Іноземні мови. – 2007, № 2 – С. 39 – 45.

5. Скорнякова М.Є. Сучасні методи викладання англійської мови. // Англійська мова та література. – 2005, № 28 – С. 2 – 12.

6. Тарнопольський О.Б., Кожушко С.П. Методика обучения английскому языку для делового общения: Учебное пособие. – К.: Ленвіт, 2004 – 192 с.

7. Economics. Library of Congress. Cataloging in Publication Data. Mc. Connel, Campbell R., – 1996, – 825 p.

8. Successful Writing Proficiency. Liberty House, New Greenham Park, Newbury. Virginia Evans. – 1990 – 160 p.

УДК 378.147:376.352 (477)

О.В. Іванів,

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів*

З ДОСВІДУ РОБОТИ З ДИСТАНЦІЙНИМ КУРСОМ ДЛЯ АД'ЮНКТІВ

У статті описано структуру дистанційного курсу з англійської мови для ад'юнктів спеціальності “Пожежна безпека”, досвід роботи з ним та варіанти удосконалення курсу.

The article deals with the structure of English distance

course for adjuncts of Fire Safety specialty, the experience of its application as well as ways of the course improvement.

Першим етапом впровадження дистанційного навчання (ДН) у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД) було створення, починаючи з 2001 р., електронної бібліотеки мультимедійних матеріалів, електронних навчальних посібників, методичних вказівок тощо для більшості предметів, які читаються курсантам і студентам нашого університету [3, с. 38-43].

На другому етапі професорсько-викладацькому штатові університету було прочитано курс лекцій на тему “Дистанційне навчання в системі вищої освіти України” і розпочато впровадження дистанційного курсу (ДК) з англійської мови для студентів першого курсу (2005 р.).

Зараз в ЛДУ БДЖ використовуються щонайменше 40 дистанційних курсів, в тому числі 4 з англійської мови для курсантів і студентів першого, другого і п’ятого курсів, а також для ад’юнктів.

Дистанційний курс з англійської мови для ад’юнктів укладений нами на віртуальному навчальному середовищі ILIAS у 2007 р. [1, с. 126-128; 2, с. 25-27] і використовується для дистанційного та комбінованого навчання у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності з лютого 2008 р. Під комбінованим навчанням ми розуміємо поєднання денного і дистанційного навчання.

Мета цієї статті – описати структуру ДК, досвід роботи з ним під час занять з ад’юнктами спеціальності “Пожежна безпека” і варіанти удосконалення курсу.

Дистанційний курс складається із шести тем, що становлять два модулі, а саме: 1) наукова робота; пошукові системи інформації для наукової роботи; підготовка наукової статті; види читання; 2) особливості перекладу періодики; особливості перекладу технічної літератури. Модулі курсу складаються з 34 уроків, які в свою чергу діляться на 6 секцій.

Дистанційний курс починається вступним комп’ютерним тестуванням і обговоренням результатів тестування (2 години), а також бесідою про себе, свою наукову роботу, опубліковані праці ад’юнктів та ін. (2 години).

Третій – тридцять перший уроки складаються з таких секцій:

Секція 1. Теоретичний матеріал за темою уроку.

Секція 2. Розвиток мовних навиків.

Секція 2.1. Обговорення теоретичного матеріалу.

Секція 2.2. Спілкування за заданою розмовною темою.

Секція 3. Повторення граматичного матеріалу до уроку.

Секція 4. Опрацювання активної лексики до домашнього читання.

Секція 5. Читання і письмо.

Секція 6. Підготовка і здавання домашнього читання.

Перша тема ДК для ад'юнктів складається з чотирьох уроків: під час першого уроку викладач знайомиться з ад'юнктами і ад'юнкти між собою, а також пропонує їм визначити за допомогою пробного комп'ютерного тестування свій рівень знання граматики іноземної мови, обговорює результати тестування зі студентами; другий урок присвячений усному спілкуванню викладача з ад'юнктами, під час якого вони розповідають про себе, теми своїх досліджень, українських і зарубіжних науковців, які працюють у цій сфері знань, а також про свої опубліковані праці тощо.

Друга тема складається з двох уроків, присвячених інформаційним пошуковим системам, третя – з шести уроків, присвячених написанню наукової статті та доповіді на конференцію для вітчизняних та зарубіжних наукових видань і конференцій. Четверта тема стосується видів читання технічної літератури і складається з двох уроків. Перша – четверта теми завершуються модульним тестом № 1. П'ята – шоста теми присвячені проблемам перекладу періодики та технічної літератури, складаються, відповідно, з двох і тринадцяти уроків та завершуються модульним тестом № 2.

Під час роботи з курсом виявилось, що потрібно: 1) скоротити кількість практичних занять до 40 годин, замість запланованих 68. Решту годин ад'юнкти працюють самостійно з дистанційним курсом; 2) урізноманітнити види технічної літератури, з якою працюють ад'юнкти; 3) підготувати тексти з технічної літератури і вправи до них з інших спеціальностей (екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування, пожежегасіння та аварійно-рятувальні роботи, практична психологія та ін.)

Крім згаданого вище теоретичного матеріалу (секція 1) всіх уроків було внесено ще дві теми занять: “Американські патентні описи” і “Британські патентні описи”. Ці дві теми актуальні в наш час, тому що при підготовці вітчизняних патентів потрібно проводити аналіз українських і зарубіжних, в тому числі англійських патентних описів.

У секції 2 кожного уроку ад'юнкти обговорюють з викладачем і між собою теми теоретичного матеріалу, а також одну із розмовних тем, які виносяться на кандидатський іспит, а саме: 1) Історія України; 2) Київ – столиця України; 3) Визначні пам'ятки Львова; 4) Українські традиції та свята; 5) Американські свята; 6) Великобританія; 7) Найбільші міста Великобританії; 8) Історія Львівського державного університету безпеки життєдіяльності; 9) Розмова про політику; 10) Типи пожеж; 11) Робота пожежної команди; 12) Типи пожежних частин в США; 13) Пожежа в Лондоні; 14) Рятувальні дії при повенях.

До кожного заняття ад'юнкти готують переклад частини матеріалів для самостійного читання зарубіжної науково-технічної літератури за темою дисертаційного дослідження. Під час заняття

ад'юнкти пропонують свою лексику з домашнього читання, яка має стати їх активною лексикою (секція 3) і вводиться ними у індивідуальні списки (100 і більше термінів і термінологічних сполучень), щоб перед здаванням кандидатського іспиту представити їх викладачеві і вміти використовувати цю лексику в реченнях.

У секції 4 кожного уроку передбачено поглиблення ад'юнктами знання граматичного матеріалу, який виноситься на кандидатський іспит.

Секція 5 уроку призначена для покращення вмінь ад'юнктів читати і писати іноземною мовою. Наприклад, для ад'юнктів спеціальності “Пожежна безпека” пропонуються технічні тексти такої тематики: *Obsolete extinguishers; Fire behavior; Building construction features; Life hazards; Extinguishers and powder extinguishing; Agents for metal fires; Elevated temperatures; Smoke; Fire-related toxic gases; Sources of water supply; Salvage work; Rescue; Half sheep shank with a safety; Location and extent of the fire; The Work of Fire Brigade. Types of Fire Brigades in USA; Washing, Drying and Storage of Fire Hose; Types of Fire Brigades in USA* та інші.

У секції 6 пропонуються завдання підготовки і здавання домашнього читання. Кожний ад'юнкт повинен прочитати і письмово перекласти технічну літературу обсягом 700 000 знаків, а потім написати реферат на базі опрацьованої літератури.

Якщо рівень знань ад'юнктів нижчий, ніж потрібно для роботи з ДК, то вони мають доступ до дистанційних курсів для курсантів і студентів першого, другого і п'ятого курсів, а отже можуть самостійно або за участю викладача опрацювати необхідний матеріал.

Технічні тексти і вправи у вигляді тестів п'ятих і шостих секцій дистанційного курсу можна змінювати залежно від спеціальності ад'юнктів. Наприклад, якщо з дистанційним курсом будуть працювати ад'юнкти за спеціальністю “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування”, то в дистанційному курсі потрібно змінити лише тематику технічних текстів і вправ до них у згаданих двох секціях.

Під час дистанційного навчання викладачам і ад'юнктам потрібно мати принаймні таке апаратне і програмне забезпечення:

Апаратні: не нижче Pentium II (233 МГц) і вище з операційною пам'яттю 128 Мб зі звуковою картою та Веб-камерою (для участі у відеоконференціях), мікрофон і навушники (для участі у голосових конференціях); підключення до Інтернету зі швидкістю 28 Kbs (56 Kbs для використання аудіо– і відеоматеріалів).

Програмні: операційна система Windows 98, NT, 2000, XP; браузер Майкрософт Інтернет Експлорер 5.5, 6.00 (Microsoft Internet Explorer 5.5, 6.0) або інші; програмне забезпечення повинно давати можливість працювати з аудіо– і відеоматеріалами.

Зараз дистанційний курс укладається також на віртуальному навчальному середовищі Moodle.

Література

1. Іванів О. Зміст дистанційного курсу з іноземної мови для ад'юнктів технічних спеціальностей // Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 8-10 квітня 2008 р. – Луганськ, 2008. – С. 126-128.

2. Іванів О. Проблеми укладання дистанційного курсу з англійської мови для ад'юнктів технічних спеціальностей // Інформаційні технології в освіті, науці і техніці” (ІТОНТ-2008): Матеріали VI Всеукраїнської конференції молодих науковців, 5-7 травня 2008 р. – Черкаси, 2008. – С. 25-27.

3. Коваль М., Шуневич Б. Перспективи укладання дистанційних курсів у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності: Збірник наукових праць. – 2007. – № 1. – С. 38-43.

УДК 378.1

*М.Д. Ливинець,
ГДПІМ,
м. Горлівка*

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ПОМИЛОК У МОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПАРАДИГМІ ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті аналізуються типові соціокультурні помилки у мовленні студентів-практикантів та молодих спеціалістів, які відображують їх рівень реального володіння мовленнєвими одиницями у природному акті комунікації.

The article focuses on and analyses the most widely-used socio-cultural speech drawbacks of senior students while carrying out the duties of a teacher at school.

Формування професійної компетенції вчителя іноземної мови тісно пов'язано з тенденціями розвитку сучасного українського суспільства: змінюється соціокультурний контекст вивчення іноземних мов згідно з Державним стандартом базової і повної середньої освіти, який наголошує, що метою навчання іноземних мов є “використання

іноземної мови як інструмента у діалозі культур та цивілізацій сучасного світу” [1; 5]. Тому формування міжкультурної комунікативної компетенції є однією з ключових проблем у вивченні іноземних мов.

Останніми роками було проведено наукові дослідження, в яких розкриваються різноманітні аспекти цієї проблеми: зміст так складові соціокультурної компетенції; урахування соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається, коли першорядним завданням є розвиток практично необхідних для людини комунікативних умінь (В.В. Сафонова); формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи та міжпредметні зв'язки у контексті поглиблення соціокультурного компонента навчання іноземних мов (І.А. Воробйова); реалізація фонових країнознавчих знань за допомогою національних реалій (Г.Д. Томахін); розкриття змісту соціокультурного аспекту навчання англійської мови у початковій школі (О.О. Коломінова); застосування автентичних матеріалів для культуроорієнтованого оволодіння іноземними мовами (А.Г. Неділько); соціокультурні завдання як засіб поповнення загальнокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов (Т. Копетчук); інтеркультурний підхід до навчання іноземних мов як нова парадигма в шкільній іншомовній освіті (В. Редько, Л. Мамонова, С. Полякова); шляхи подолання негативних етнокультурних стереотипів у процесі формування соціолінгвістичних компетенцій в учнів середніх навчальних закладів (Л.П. Голованчук) та інші.

Вчені-методисти зауважують, що неврахування соціокультурної складової може негативно вплинути на ефективність процесу навчання іноземним мовам.

Т. Копетчук підкреслює, що для формування соціокультурної компетенції в учнів учитель насамперед сам повинен володіти такою компетенцією. Майбутній учитель іноземної мови, розпочинаючи своє навчання у ВНЗ, певною мірою вже володіє загальнокультурною компетентністю. Проте загальнокультурну компетентність, а в її складі і соціокультурну, треба постійно і наполегливо розвивати під час професійного становлення [3, с. 57]. У зв'язку з цим гостро постає проблема невідповідності змісту навчання в загальноосвітній або вищій школі рівню реального використання мовленнєвих одиниць у природному акті комунікації.

Детальний аналіз соціокультурних помилок та їх типології надано в роботах С.В. Гапонової; Р.Г. Ткаченко, Б.І. Роговської та М.С. Карлайл; О.І. Димитревської; В.В. Сафонової та Л.Г. Кузьміної.

Проаналізувавши якісні характеристики помилок студентів у період педагогічної практики та організацію уроків англійською мовою молодими спеціалістами, перші умовно можна поділити на три групи: типові, індивідуальні та випадкові. Серед основних причин виникнення помилок виділяються недостатня сформованість мов-

леннєвих навичок у певної категорії студентів, що свідчить про недопрацювання ними навчального матеріалу через недостатній обсяг тренувальної роботи в застосуванні його у мовленні. Природа цих помилок також обумовлена типологічними розходженнями іноземної та рідної мови. Зарядити цьому може постійна корективна робота у практичному курсі іноземної мови [2; 3].

Наведемо найтипівші помилки студентів-практикантів та молодих спеціалістів за класифікацією, наданою С.В. Гапоною [2, с. 3-5]; Р.Г. Ткаченко, Б.І. Роговською та М.С. Карлайл [5, с. 57-62].

I. Серед типових *орфографічних* помилок відмічаються групи помилок, які відрізняють правопис:

а) прикметника відповідному прислівнику:

e.g. usual-usually; occasional-occasionally; normal-normally

б) прислівника та сполучників:

e.g. still-till / until

в) американського та британського варіантів деяких слів, які визнані як рівноцінні [6, Introduction XXV]

	Am E		Br E
-l-	{ jewelry traveler woolen	-ll-	{ jewellery traveller woollen
-ll-	{ installment ful skillful	-l-	{ instalment fill -l- fulfil skilful
-or-	{ color honor labor	-our-	{ colour honour labour
-z-	{ realize analyze apologize	-s-	{ realise analyse apologise
-s-	{ defense offense license	-c-	{ defence offence licence
-er-	{ theater center liter	-re-	{ theatre centre litre
	Am E		Br E
	curb		kerb
	program		programme
	specialty		speciality
	story		storey (of a building)
	tire		tyre
	forever		for ever / forever

II. Найбільш поширені *лексичні* помилки:

а) неправильне вживання прикметників.

Рідна мова	Неправильний варіант	Правильний варіант
Читайте на сторінці 5. Приготуйтеся до уроку. Подивіться у свої книжки. Перегорніть сторінку, будь ласка. Тобі слід вибачитися перед Наталкою за свою помилку. Вона завжди лагідна (добра) до мене. Це сталося зі мною влітку. Він помер від серцевого нападу. Є деяка різниця між американським та британським варіантами англійської мови.	Read on/at page 5. Get ready to the lesson. Look into your books. Turn the page, please. You must apologize to Nataly about your mistake. She's always kind with me. It happened with me in summer. He died from a heart attack. There are some differences among American English and British English.	Read page 5. Get ready for the lesson. Look at your textbooks, please. Turn over (the page), will you? You should apologize to Nataly for your mistake. She's always kind to me. It happened to me in summer. He died of a heart attack. There are some differences between American English and British English.

б) неправильний вибір синоніма або неправильний вибір слова з груп слів, що мають той самий еквівалент у рідній мові:

to bring, to take, to fetch

Неправильний варіант	Правильний варіант
I've forgotten to take my Home-Reading book. Go and bring some chalk. There's nowhere to sit, so bring some chairs from the next room. My mother takes me every morning to school and bring me back in the afternoon.	I've forgotten to bring my Home-Reading book. Go and fetch/collect some chalk, will you? There's nowhere to sit, so fetch/collect some chairs from the next room, please. My mother takes me every morning to school and fetches me in the afternoon.

to come, to go

Неправильний варіант	Правильний варіант
<p>Go to the front!</p> <p>Boris, you are to go and see me at break.</p> <p>Steven, you are to come and see the headmistress at break.</p> <p>Here goes our bus.</p> <p>There comes our bus.</p>	<p>Come (out) to the front, please. (A teacher’s standing at the front of the class)</p> <p>Boris, you are to come and see me at break.</p> <p>Steven, you are to go and see the headmistress at break.</p> <p>Here comes our bus.(It’s approaching)</p> <p>There goes our bus.(It’s moving away)</p>

to notice, to take notice, to note, to pay attention

Правильні варіанти

1. – Mary’s always in a hurry after school.

– Yes, I’ve noticed.

2. – Petro’s constantly making sarcastic remarks about my progress in English.

– Take no notice / Don’t take any notice.

3. Paulo, pay attention to what you’re doing. (Don’t let your thoughts wander)

4. I wish, you’d pay attention to what I’m saying.

5. A school-student: – I don’t understand / I can’t remember.

Teacher: – That’s because you weren’t paying attention.(when I explained)

6. This writer pays great attention to historical detail.

7. Note the use of the definite article here.

8. Note that “penny” has two plurals: “pennies” and “pence”.

person, persons, people

1. A manager is a person who controls a business, a hotel, etc. She’s a very active person.

2. “Persons” як “особи”:

e.g. Alcoholic drinks may not be served to persons under the age of 18.

3. How many people are there in your group?

All thinking people are worried about the war conflicts.

English people drink a lot of tea.

III. *Граматичні* помилки:

а) неправильне утворення розділових питань

Неправильний варіант	Правильний варіант
<p>I'm on duty today, am I not? Don't be late, are you? I'm feeling unwell. Oh, do you? Please, lend me your crayon, won't you? Nobody knows the answer, don't you? Someone has taken my lunch-box, doesn't he?</p>	<p>I'm on duty today, aren't I? Don't be late, will you? I'm feeling unwell. Oh, aren't you? Please, lend me your crayon, will you? Nobody knows the answer, do they? Someone's taken my lunch-box, haven't they?</p>

б) недотримання правил уживання часів: уживання часів для опису майбутньої дії.

<p>Look at those black clouds. It will rain. Will you do your home-task this evening? As you know, we'll have our English classes on Monday. Look out! You'll break your chair! I'm too tired. I'll have an early night. Don't forget that we'll go to the Local Historical Museum next Tuesday.</p>	<p>Look at those black clouds. It's going to rain.(or: It will probably rain later.) Are you going to do your home-task this evening? As you know (a helpful reminder), we have our English classes on Monday. Look out! You are going to break your chair! I'm too tired. I'm going to have an early night (or: I think, I'll have an early night). A helpful reminder, we're going to the Local Historical Museum next Tuesday.</p>
---	--

IV. *Стилістичні* помилки здебільшого пов'язані з вживанням стилістично маркованих лексичних одиниць, які не відповідають мовленнєвій ситуації:

Неправильний варіант	Правильний варіант
<p>Step aside! And now in chorus, guys! Prove it! Good-bye!</p>	<p>Will you stand/move/step to one side? And now all together, students! What makes you think so? Reason out! See you tomorrow/next lesson/on Monday! Good bye till next lesson!</p>

У зв'язку з цією категорією помилок буде доцільним ознайомлення з матеріалом статті С.Ю.Николаєвої [4, с. 56-61].

На завершення зазначимо, що формування соціокультурної ком-

петенції як компонента іншомовної комунікативної компетенції має виступати важливим складником навчального процесу з іноземної мови і в школі, і у ВНЗ, бо без цього неможлива професійна підготовка сучасного вчителя іноземної мови і, загалом, успішного учасника міжкультурного діалогу.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (проект). Базовий навчальний план основної і старшої школи // Іноземні мови. – 2003. – №1. – С. 5.
2. Гапонова С.В. “Типологія помилок у мовленні майбутніх учителів на уроках англійської мови” // Іноземні мови. – 2006. – №2. – С. 3-5.
3. Копетчук Т. “Соціокультурні завдання як засіб поповнення загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови” // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2008. – №1. – С. 57.
4. Николаева С.Ю. “Базарьте на английском в кайф” // Іноземні мови. – 2006. – №2. – С. 56-61.
5. Ткаченко Р.Г., Роговская Б.И., Карлайл М.С. “О речи учителя на уроках английского языка” // Иностраные языки в школе. – 1984. – №2. – С. 57-63.
6. Betty Schramper Azar, Barbara F. Matthies. Fundamentals of English Grammar. Second Edition. Teacher’s Guide. Prentice Hall Regents. – 1995. – Introduction XXV.
7. Jane Povey. “Get it right” // М.: “Высшая школа”. – 1984. – С. 21-23, 32-34, 87-89, 95-97.

УДК 371.315:811.111

О.В.Стрельнікова,

*Чернівецький національний університет,
м. Чернівці*

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ

Метою даної статті є визначення ефективності і обґрунтування доцільності використання інтерактивних методів у викладанні англійської мови як іноземної студентам немовних факультетів, розкриття значення цих методів як засобу інтенсифікації, оптимізації та стимуляції процесу навчання.

The article reveals the effectiveness and reasonable usage of

interactive methods while teaching English as a foreign language to the students of non-specialized faculties. The article shows the importance of these methods as a means of intensification, optimization and stimulation of studying process.

Стрімкий розвиток сучасного суспільства вимагає від студента швидкого засвоєння і розуміння навчального матеріалу, особливо мови. Однак серед усього різноманіття існуючих методик викладання та передачі інформації цей процес є не лише складним, але й рутинним завданням, що, в свою чергу, призводить до втрати студентом мотивації до всієї системи навчання. З огляду на такі обставини постає потреба у застосуванні методів і технологій, які б дозволили проявити творчі здібності, виявити оригінальні ідеї і полегшити та урізноманітнити вивчення іноземної мови на неспеціальних (немовних) факультетах ВНЗ.

Як стверджує Р. Мартинова необхідно створити систему викладання іноземних мов, що “завдяки врахуванню універсальних психологічних закономірностей процесу засвоєння певного навчального матеріалу й універсальних дидактичних законів організації певного процесу навчання була б прийнятною для більшості людей незалежно від їхнього віку та здібностей” [7, с. 31].

Саме інтерактивні технології навчання іноземними мовами створюють необхідні передумови як для розвитку мовленнєвої компетенції студентів, так і для формування умінь приймати колективні та індивідуальні рішення у проблемних ситуаціях. Запорукою успішного викладання іноземних мов, безумовно, можна вважати активне впровадження інтерактивних методів.

Метою даної статті є визначення ефективності і обґрунтування доцільності використання низки інтерактивних методів у викладанні англійської мови студентам немовних факультетів, розкриття значення цих методів як засобу інтенсифікації, оптимізації та стимуляції процесу навчання.

Інтерактивне навчання досліджували такі науковці та методисти як І. Абрамова, Н. Анікєєва, Н. Борисова, А. Вербицький, Ю. Ємельянов, Л. Петровська, В. Платов, В. Рибальський, А. Смолкін, І. Сирожин, К. Фопель, Т. Чепель, С. Шамаков та інші.

Н.С. Мурадова, наприклад, стверджує, що інтерактивне навчання – це навчання, заглиблене в процес спілкування. Для підвищення ефективності процесу навчання необхідна наявність трьох компонентів спілкування, а саме: комунікативний (передача та збереження вербальної і невербальної інформації), інтерактивний (організація взаємодії в спільній діяльності) та перцептивний (сприйняття та розуміння людини людиною) [9]. І дійсно, ці три складові своєю структурою визначають кінцевий результат, стимулюють процес пізнан-

ня, викликають інтерес, посилюють мовні навички студентів.

О. Пометун вважає, що інтерактивними можна вважати технології, які здійснюються шляхом активної взаємодії студентів у процесі навчання. Вони дозволяють на підставі внеску кожного з учасників у ході заняття спільною справою отримати нові знання і організувати корпоративну діяльність, починаючи від окремої взаємодії двох-трьох осіб поміж собою й до широкої співпраці багатьох [13, с. 117]. Останнє є однією з найважливіших переваг інтерактивних методів порівняно з традиційними.

Активні та інтерактивні технології сприяють, з одного боку, поглибленню та вдосконаленню знань, з іншого – імітації індивідуальної та колективної професійної діяльності. Крім того, вони розвивають творчі зусилля, самостійність у розв’язуванні проблемних ситуацій, виробляють позитивні аспекти динамічного стереотипу майбутнього спеціаліста (організаційні, професійні вміння і навички, вміння керувати, спілкуватися) [15, р. 59], що є особливо актуальним для студентів-немовників.

Використання інтерактивних форм навчання під час вивчення іноземних мов студентами неспеціальних факультетів буде ефективним, якщо зміст навчального процесу буде перегукуватися з майбутньою професійною діяльністю студентів. Викладач повинен зважати на рівень володіння мовою студентами, на рівень сформованості комунікативних навичок. Потрібно слідкувати, щоб теоретичні знання в процесі активного навчання ставали усвідомленими, щоб студент розвивав і удосконалював не лише знання з мови, а й міг пов’язувати їх з майбутнім фахом.

Навчання ефективніше в тому випадку, коли:

- при формуванні цілі викладання враховані інтереси слухачів;
- воно відповідає їх нагальним потребам і глибоко мотивоване;
- пов’язане з їх минулим і теперішнім досвідом;
- учасники активно залучені до процесу навчання і самі ним керують;
- створена атмосфера взаємоповаги [15, р.65].

Інтерактивні методи передбачають організацію й розвиток діалогового спілкування, яке веде до спільного розв’язання загальних, але значущих для кожного учасника задач [6, с. 90]. Інтерактив виключає домінування однієї думки над іншою. В ході діалогу студенти критично мислять, вирішують складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважають альтернативні думки, беруть участь у дискусіях, спілкуються з іншими людьми. Для цього на заняттях організується індивідуальна, парна і групова робота, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, йде робота з документами і різноманітними джерелами інформації, використовуються творчі роботи тощо.

В умовах обмеженості календарних годин найбільш ефективними з точки зору засвоєння мовного матеріалу та зацікавленості студентів у процес навчання на неспеціальних (немовних) факультетах є проектний метод, метод “мозкової атаки” та метод ділових рольових ігор.

Метод проєктів був запропонований американським педагогом У. Кілпатріком на початку ХХ сторіччя. Головною метою цього методу було надання студентам можливості для самостійного отримання знань в процесі вирішення практичних завдань та проблем, які спонукали до пошуку необхідної інформації у різних наукових джерелах.

Проєкти мають деякі загальні риси:

- використання мови в комунікативних ситуаціях, які наближені до реальних умов спілкування;
- спонукання студентів до самостійної роботи (індивідуальної або групової);
- пошук та вибір теми проєкту, яка максимально цікавить учнів, і безпосередньо пов’язана з умовами, в яких проєкт виконується;
- пошук мовного матеріалу, видів завдань та послідовності роботи згідно з темою та метою проєкту;
- візуальний показ кінцевого результату [12, с. 25].

Домінантною рисою всіх проєктів є їх позитивна мотивація. Але чому проєктне навчання є настільки мотивуючим? Це пояснюється трьома причинами. По-перше, проєкт є індивідуальною роботою. Ті, що навчаються, описують своє життя, свою сім’ю, місто, мрії, свої власні спостереження та дослідження. Іншими словами, їм надається можливість більше розповісти світові про себе. По-друге, проєктна робота є дуже активним посередником. Ті, що навчаються, не лише ознайомлюються з лексикою чи вживають її, вони:

- збирають інформацію;
- малюють карти, малюнки, діаграми, складають плани;
- групують тексти, використовують наочність;
- проводять опитування, інтерв’ю, проводять дослідження, роблять записи [3, с. 32].

Проєктна робота – це навчання через дію. І нарешті, проєкти дають повне відчуття чогось досягнутого, можливість виготовляти якийсь продукт. Ця характерна риса проєктної роботи дуже добре підходить для класу з різними здібностями, тому що студенти можуть працювати відповідно до їхнього рівня та успішності. Здібні можуть показати, що вони знають незалежно від програми чи плану тоді, коли слабші можуть досягнути того, чим вони можуть пишатися, компенсуючи нижчий рівень володіння мовою показом відео матеріалу чи наочності.

Ключовим моментом у використанні проєктного методу на за-

няттях з іноземної мови, що викладається на неспеціальних факультетах, є сформулювати проблему, над якою студенти будуть працювати у процесі роботи над темою програми. Прикладами для ілюстрації можуть бути наступні завдання для проектних робіт:

1. “ A life story”, “Personal details”, “Personality questionnaire” (до тем: “Biography”, “About my family and myself”, “Character and appearance”);

2. “My favourite movie/ cartoon”, “Create your own musical band” (до теми “Entertainment”, “Cinema”, “Music”);

3. “Healthy food”, “Plan your dinner”, “My favourite recipe/dish” (до теми “Meals”).

Найпопулярнішими серед студентів різних неспеціальних факультетів виявились такі теми проектів:

– Sports which are popular or affordable for students;

– A guide to recreational facilities of the city with hours, rates and other essential information;

– A collection of essays on cultural aspects of your town, as perceived through the eyes of the student;

– The history of the city area, with each team of students describing a different area.

Метод “мозкової атаки” (“мозкового штурму”, “брейнстормінгу”, “віднесеної оцінки”) запропонований Дж. Дональдом Філіпсом (США). Він застосовується тоді, коли перед колективом стоїть проблема пошуку нових рішень, нових походів до ситуації. “Мозкова атака” дозволяє істотно збільшити ефективність генерування нових ідей у великій аудиторії (20-60 осіб). Основне її завдання полягає в тому, щоб за невеликий проміжок часу відшукати ряд рішень однієї проблеми.

Метод “мозкового штурму” заохочує студентів пропонувати нові й оригінальні ідеї завдяки забороні на критичні зауваження з боку викладача чи інших членів групи на стадії генерації ідей. На цій стадії увага концентрується тільки на кількості ідей, а не на якості. Після стадії первинної генерації, запропоновані студентами ідеї можна згрупувати, оцінити, відкласти для подальшого вивчення та відібрати ті ідеї, які здаються найбільш ефективними для розв’язання конкретної задачі.

Етапи “мозкового штурму”:

I. Формулювання навчальної проблеми, обґрунтування задачі її рішення.

II. Експрес-розминка.

III. “Штурм” поставленої проблеми.

IV. Обговорення підсумків роботи.

V. Добір й оцінка найкращих ідей.

VI. Повідомлення про результати “мозкової атаки” (“штурму”) по черговості виконання.

VII. Публічний захист найкращих ідей [3, с. 31].

Результати роботи студентів, залучених у такого виду діяльність, залежать від вибору теми проблеми. Студенти неспеціальних факультетів висловлюють максимальну кількість яскравих та оригінальних ідей, якщо вирішення поставленої проблеми має практичну цінність. Наприклад:

Topic: "My future profession"

1. Where does a working person spend a day?

*in the office *in the driving seat *behind the counter

*in the hospital *at home *at the plant

2. Where does a student spend a day?

*faculty * lecture *college *seminar

*university *campus *high school *vocational school

3. What can the work be?

* challenging *monotonous *boring

*rewarding *demanding *repetitive

До цієї ж теми для студентів з більш високим рівнем володіння іноземною мовою можна використовувати ускладнену форму завдання:

1. Give as many as possible reasons why you'd like to be a lawyer (economist, lecturer, sportsman etc.):

a) this job is well-paid;

b) it helps people to solve their problems;

c) it is rather prestigious now.

2. Give as many as possible reasons why you'd hate (dislike) to be a journalist (economist, lecturer, sportsman etc.):

a) this job sometimes does more harm than good;

b) it involves meeting too many people;

c) it needs too much writing.

Метод "мозкового штурму" має свої переваги і недоліки. Зокрема, не всі ідеї, запропоновані студентами, виявляться успішними, що є нестимулюючим фактором. Однак, їх необхідно не відкидати в процесі навчання, а застосувати у контексті розв'язання інших проблемних ситуацій.

Рольова гра як діяльність охоплює з'ясування мети, планування, реалізацію мети, а також аналіз результатів, у яких особистість цілком реалізує себе як суб'єкт. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагання, задоволення потреби в самоствердженні, самореалізації.

Як справедливо зазначає А. Капська рольові ігри є "своєрідним ключем до розвитку творчих умінь студентів, дія яких створює прекрасні умови для саморозкриття особистості, вироблення навичок логічно мислити, діяти словом і ділом. Ігри активізують у кожного учасника потенційні творчі здібності, які можуть виявлятися лише

за певних умов. Наприклад, набути “вільності” тіла у виступах перед слухачами, чи “польоту” голосу, чи спостережливості, чи вміння слухати” [4, с. 98].

Діанова Є.М. вважає, що гра (рольова, ділова, організаційно-діяльнісна) є найбільш оптимальною й зручною формою викладання, вона має практичне застосування. “Гра, як ніяка інша активна форма, дозволяє учневі пройти основні етапи засвоєння матеріалу – сприймання, осмислення, запам’ятовування, застосування” [2, с. 14]

Рольова гра допомагає спілкуванню, сприяє передачі набутого досвіду, здобуттю нових знань, правильному оціненню вчинків. Вона розвиває комунікативні навички, пам’ять, мислення та уяву.

Рольові ігри мають чотири головні риси [14, с. 117]:

– вільна розвивальна діяльність, що починається лише за бажанням дитини, заради задоволення від процесу діяльності (процедурне задоволення);

– творча, значною мірою імпровізаційна та активна діяльність (“поле творчості”);

– емоційна піднесеність діяльності та емоційне напруження;

– наявність прямих чи непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну послідовність її розвитку.

На заняттях з іноземної мови рольова гра дозволяє студентам-немовникам розширити асоціативну базу під час засвоєння мовного матеріалу. Наприклад, репліка “Who is absent today?”, яку сприймають студенти механічно, набуває значимості у рольовій грі. Студент, який виконує роль учителя у школі, звертається до іншого студента, який виконує роль лінивого учня, із запитанням, що виражає докір, обурення і, навіть, погрозу. Емоція, що супроводжує тепер цю репліку, додає їй природної однозначності, налагоджуючи прямі зв’язки із ситуацією і створюючи сприятливі умови для запам’ятовування.

У ході рольової гри студенти неспеціальних факультетів змушені вирішувати різноманітні проблемні ситуації, які сприяють використанню іноземної мови не лише для повсякденного спілкування, а також для вирішення професійних завдань. Забезпечуючи формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, вони допомагають реалізувати основну функцію вивчення іноземної мови у ВНЗ – формування у студентів професійної комунікативної компетенції. Ілюстративними є наступні приклади проблемних завдань:

– You paid a TV repair shop to fix your television, but they did not fix it. Now they refuse to give your money back. You have an opportunity to speak to the representative of the Better Business Bureau.

– Someone has just stolen your wallet. Go to the police station and describe the person that you think stole it.

– Imagine foreign guests are coming to your city and you have to accompany them. First you are to make reservations. Find out where the best hotels are in this city.

Суттєвою перевагою рольової гри перед іншими формами навчання є повна зайнятість студентів, а також концентрація уваги учасників протягом усієї гри. І хоча рольові ігри дещо спрощують процес навчання, порушують дисципліну і сприяють збільшенню помилку у студентів, їх дидактичну, освітню і практичну цінність не можна відкидати.

Таким чином, проектний метод, метод “мозкової атаки” та метод ділових рольових ігор характеризуються високою результативністю засвоєння матеріалу. У процесі роботи у студентів немовних факультетів розвиваються не тільки організаційні, але й методологічні та ігро-технічні навички.

Безперечна перевага даних інтерактивних методів навчання перед іншими полягає в тому, що вони “потребують активності з боку кожного учасника заняття, знімають емоціональні й комунікативні бар’єри, сприяють набуттю й формуванню у слухачів не тільки професійних, але й певних особистісних якостей: зібраності, старанності ініціативності, колективізму, креативності, комунікативності тощо” [8, с. 15].

Проаналізувавши вищезгадані інтерактивні методи навчання, які застосовуються в процесі вивчення іноземної мови на неспеціальних факультетах, можна зробити висновок, що вони дають студентам можливість виявляти проблеми, збирати й аналізувати інформацію, знаходити альтернативні рішення й обирати найбільш оптимальний шлях розв’язання задач у процесі як індивідуальної, так і групової роботи.

Наведені характеристики зазначених інтерактивних методів дозволяють стверджувати, що їх використання в організації навчального мовного процесу на неспеціальних факультетах ВНЗ є вагомим чинником підвищення якості професійної та комунікативної підготовки студентів як майбутніх фахівців.

Отже, виникає нагальна потреба більш активного використання інтерактивних технологій у практиці вищої школи, зокрема детальної розробки методики організації рольового та проектного навчання іноземної мови студентів немовних факультетів.

Література

1. Барабанова Г.В. Когнітивно-комунікативна модель навчання професійно орієнтованого читання іноземною мовою в немовному вузі // Іноземні мови. – 2004. – №1. – С. 29 – 31.
2. Дианова Е.М., Костина Л.Т. Ролевая игра в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 1988. – № 3. – С. 12 – 16.
3. Егоров О. Мобильность “мозгового центра”: Методическая служба инновационной школы // Учитель (Россия). – 2000. – №5. – С. 30-32.

4. Капська А.Й. Педагогіка живого слова: Навч.-метод. посіб. – Київ: ІЗМН, 1997. – 140 с.

5. Корнеева Л.И. Современные интерактивные методы обучения в системе повышения квалификации руководящих кадров в Германии: зарубежный опыт // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 4(32). – С. 78-83.

6. Мальцева Н., Карунова Л. Общение педагогов с помощью интерактивных методов. //Дошкольное воспитание. – 2003. – № 3. – С. 90–93.

7. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов. – К.: Вища школа, 2004. – 456 с.

8. Магущина И.Г. Активные методы обучения в системе повышения квалификации педагогических кадров. //Последипломное образование: достижения и актуальные направления развития: материалы междунар. науч.-практ. конф. Ч.2 /М-во образования Респ. Беларусь, ГУО "Акад. Последиплом. Образования". – Мн.: АПО, 2005. – С. 14–18.

9. Мурадова Н.С. Коммуникативносвязующая роль культуры общения студентов технических заведений в интерактивном обучении. – Доступный з: <http://www.ostu.ru/conf/ruslang2004/trend2/muradova.htm>

10. Організація навчально-виховного процесу. З досвіду роботи вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації./ Ред.Салмай Н.М., Цибенко Н.В. – Вип. 10. – 2007. – С. 80-95.

11. Остапчук О. Шляхи підвищення інноваційного потенціалу методичної роботи // Шлях освіти. – 2002. – №2. – С. 9-15.

12. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 25-26.

13. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

14. Сучасні освітні технології у вищій школі: Матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 1-2 листопада 2007 року): Тези доповідей: У 2 ч. – Ч. 2. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 259 с.

15. Philips B.D. Role-playing games in the English as a Foreign Language Classroom. – Taipei: Crane Publishing Ltd., 1994. – 729 p.

Т. С. Сухомлин,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті визначено основні психолого-педагогічні умови ефективної реалізації системи підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності.

The article deals with the main psychological and pedagogical conditions for the effective realization of foreign languages teachers' training system for the information technologies usage in their professional activity.

У сучасному суспільному просторі система освіти в Україні знаходиться у стані модернізації, зумовленої загальними тенденціями світового розвитку, а саме переходом до інформаційного суспільства. Одним з центральних напрямків модернізації освіти є її інформатизація, під якою розуміється процес забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки і оптимального використання інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання та виховання.

Постановка проблеми. Розробка та впровадження сучасних освітніх інформаційних технологій не зводиться лише до поглиблення знань, а й до розвитку професійної спрямованості майбутніх фахівців та досягнення нової якості організації навчально-виховного процесу. А тому формування та розвиток належного рівня інформаційної компетенції майбутніх учителів – є актуальним завданням, розв'язання якого сприятиме педагогічно доцільному використанню можливостей інформаційних технологій з метою вдосконалення навчально-виховного процесу сучасної середньої школи.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що найхарактернішим напрямком ефективності вузівської освіти є створення таких умов, в яких студент може зайняти активну позицію та найповніше проявити себе як суб'єкт навчальної діяльності, тобто створення позитивних умов для прогнозування подальшого навчання, залучення до нього студента на рівні не лише інтелектуальної, але й особистісної та соціальної активності [5, с. 81].

Практика викладання показує, що набуття високого рівня педагогічної майстерності – процес тривалий і дуже складний. Кожен викладач має самостійно обирати та впроваджувати ефективні форми і методи навчання. Як правило, глибше засвоєння матеріалу відбувається в процесі активної діяльності студентів із внесенням елементів певної новизни. Тому інноваційна діяльність викладача вищої школи пов’язана з реалізацією інноваційних технологій.

Сучасні інформаційні технології знаходять дедалі більшого застосування у вищій школі. У дослідженнях, присвячених цьому питанню, простежується думка, що впровадження інноваційних форм у навчання студентів сприяє підвищенню якості навчання і забезпечує інтерес студентів до пізнавальної та творчої діяльності. Впровадження інноваційних засобів під час проведення практичних занять та організації самостійної роботи студентів сприяє підвищенню рівня ініціативності студентів та ефективній реалізації навчання в цілому [3, с. 51].

Використання переваг інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів також частково дозволяє розв’язати наявне у сучасній вищій педагогічній школі протиріччя між: колективною формою організації навчання та індивідуальним характером діяльності вчителя; перевагою репродуктивних методів у процесі формування педагогічних умінь та творчим характером педагогічної діяльності майбутнього вчителя; необхідністю якомога раннього введення майбутнього вчителя у професійну діяльність та неготовністю до її виконання тощо.

Отже, **метою** даної статті є дослідження психологічних чинників ефективного впровадження сучасних інформаційних технологій у вищому навчальному закладі та визначення психолого-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів іноземної мови до їх використання у професійній діяльності.

Необхідність формування та розвитку професійного рівня інформаційної компетенції майбутніх учителів іноземної мови зумовлена такими положеннями, як:

– *реалізація соціального замовлення, передбачається завдяки наявності сучасного суспільства*: 1) необхідність підготовки майбутнього вчителя іноземної мови в галузі інформатики та інформаційних технологій; 2) необхідність використання педагогічних та інформаційних технологій для підготовки учнів до самостійної пізнавальної діяльності;

– *розвиток особистості майбутнього вчителя іноземної мови, його підготовка до самостійної продуктивної іншомовної діяльності в умовах інформаційного суспільства, що передбачає*: 1) розвиток конструктивного, алгоритмічного мислення завдяки особливостям взаємодії з інформаційними технологіями; 2) розвиток творчого мислення за рахунок зменшення обсягу репродуктивної діяльності;

3) розвиток комунікативних здатностей вчителя на основі виконання спільних проєктів з учнями із країн, мова яких вивчається; 4) формування вміння приймати оптимальні рішення у складній ситуації (під час мовних телекомунікаційних ділових ігор, роботи з програмами-тренажерами тощо); 5) розвиток умінь філологічної дослідницької діяльності (під час роботи з моделюючими програмами та інтелектуальними навчальними системами);

– *інтенсифікація усіх рівнів навчально-виховного процесу*: 1) підвищення ефективності та якості навчання завдяки використанню інформаційних технологій; 2) виокремлення та практичне використання стимулів активізації пізнавальної діяльності учнів; 3) поглиблення міжпредметних зв'язків у результаті використання сучасних засобів обробки інформації у процесі розв'язання навчальних завдань [4, с. 99].

Застосування вчителем на уроках іноземної мови інформаційних технологій дозволяє ефективно відзначити новизну навчального матеріалу; продемонструвати його зв'язок з історією, цікавими фактами життя; навести приклади практичного застосування знань іноземної мови; здійснити впровадження проблемного та евристичного навчання.

Слід зазначити, що в умовах інформатизації освіти, в професійно-педагогічній діяльності вчителя поряд із традиційними функціями з'являється необхідність виконання зовсім нових. Однією з них є інформаційна та мотиваційна підтримка самостійності набуття учнями знань, яка полягає в створенні засобами педагогічної діяльності умов для прояву самостійності, творчості, відповідальності учнів та формування мотивації неперервної освіти.

А тому в процесі навчання майбутніх вчителів іноземної мови у вищому навчальному закладі постає ціль створення цілісної системи знань, умінь і навичок з використання сучасних інформаційних технологій та набуття досвіду самостійної роботи з відповідними технічними засобами.

Так, Е.І. Кузнєцов виокремлює такі важливі компоненти у професійній підготовці вчителя:

– загальноосвітній (знання, якими має володіти будь-який громадянин інформаційного суспільства);

– світоглядний (знання, що стосуються соціально-гуманітарної сфери і відображають проблеми, пов'язані з наслідками інформатизації, її впливу на особистість, освіту, суспільство в цілому);

– психолого-педагогічний компонент (знання, вміння та навички, специфічні для педагогічної діяльності);

– технологічний (основні знання та вміння, пов'язані зі специфікою інформаційних технологій, що застосовуються у навчальному процесі) [2, с. 78].

Л.І. Морська виділяє чотири напрямки підготовки педагогічних кадрів до використання інформаційних технологій у професійній діяльності.

Перший напрямок підготовки вчителя – навчання загальних основ інформаційних технологій, розвиток ключового рівня інформаційної компетенції вчителя. Така підготовка має здійснюватися ще у середній школі. У вищих педагогічних закладах завданням курсу інформатики є, передусім, вирівнювання знань студентів.

Другий напрямок – вивчення інформаційних технологій відповідно до певної спеціальності вчителя. Курси щодо підготовки інформаційних технологій у конкретній предметній галузі мають бути тісно пов’язані з основними курсами обраної студентом спеціальності і займати провідне місце у предметному блоці навчального плану.

У межах третього напрямку вчитель має оволодіти загальною теорією та методикою використання засобів інформаційних технологій у професійній педагогічній діяльності. Проте, методика використання інформаційних технологій з метою підвищення ефективності навчання повинна зайняти особливе місце у психолого-педагогічному блоці в якості окремого предмету або в курсі методики навчання даного предмету. Такий курс має бути достатньо універсальним, оскільки існують теоретичні положення та технології, що застосовуються вчителями усіх предметів.

Четвертий напрямок передбачає підготовку до використання у процесі навчання спеціально орієнтованих на певний предмет засобів інформаційних технологій (наприклад, “Інформаційні технології у навчанні іноземних мов”) [4, с. 100].

Не зважаючи на існування значної кількості наукових досліджень з метою розв’язання методологічних та методичних проблем, належної підготовки педагога до здійснення ефективної професійної діяльності в інформаційному суспільстві, доцільно виділити психологічні та педагогічні умови успішного вирішення зазначеної проблеми.

Психологічні умови передбачають:

– формування позитивної мотивації з метою подолання психологічного бар’єру застосування засобів інформаційних технологій у навчанні учнів;

– формування позитивної мотивації до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності майбутнього вчителя іноземної мови.

Педагогічні умови, що проявляються у практичній реалізації навчально-виховного процесу у вищій школі, містять:

– співвіднесення результатів підготовки майбутніх учителів іноземної мови з вимогами, зумовленими інформаційною діяльністю спеціаліста;

– співвіднесення змісту навчальних курсів, спрямованих на формування та розвиток професійного рівня інформаційної компетент-

ності майбутнього вчителя іноземної мови, з основними тенденціями та особливостями інформатизації системи освіти;

– спрямування на активізацію пізнавальних процесів завдяки застосуванню сучасних методів і засобів навчання на різних етапах професійної підготовки;

– оптимальне поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу у вищому навчальному педагогічному закладі, створення умов для організації самостійної роботи студентів [4, с. 101].

Висновки. Аналіз проблеми ефективного впровадження сучасних інформаційних технологій у вищому навчальному закладі та визначення психолого-педагогічних чинників підготовки майбутніх учителів іноземної мови до їх використання у професійній діяльності дозволив визначити умови, виконання яких позитивно впливатиме на розвиток професійного рівня інформаційної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, а також сприятиме розв'язанню проблем, пов'язаних з інформатизацією процесу навчання іноземних мов, за умов належної організації професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Література

1. Карташова Л.А. Створення умов формування готовності майбутніх вчителів іноземних мов до впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес [Електронний ресурс] / Л.А. Карташова // Інформаційні технології – в навчання! – 2008. – Режим доступу: <http://lkartashova.at.ua/publ/2-1-0-31>.

2. Кузнецов Э.И. Общеобразовательные и образовательные аспекты изучения информатики и вычислительной техники в педагогическом институте: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Кузнецов Эдуард Иванович. – М., 1990. – 437 с.

3. Макаренко М.Б. Використання інноваційних технологій для підвищення мотивації навчальної діяльності студентів вищої школи / М.Б. Макаренко // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2008. – Вип. 53. – С. 51 – 55.

4. Морська Л.І. Дидактичні основи підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності / Л. І. Морська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 37. – С. 99 – 102.

5. Морська Л.І. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності / Л.І. Морська // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2007. – Вип. 49. – С. 80 – 85.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ТЕКСТІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.112.2 (091)"19"

Н.Л. Ваховська,

Київський національний лінгвістичний університет,

м. Київ

ЕСХАТОЛОГІЯ ПОВОРОТУ (WENDE) В РОМАНІ Т. ГЕТХЕ “NOX”

Статтю присвячено аналізу мотиву “німецької рани”, що ревіталізується в ніч Повороту як трансгресивний розрив історичного шраму, що виник у штучних стерильних умовах “години нуль” по обидва боки Берлінського муру. Це спричинює випадіння у безпам’ятство та його подолання через ексцесивне наближення до Реального у формі абсолютного насилля.

The article is devoted the analysis of motif of the “German wound”, that will be revitalized at the night of the Wende as a transgressive break of historical scar which had arosed up in the artificial sterile terms of the “Stunde Null” for both sides of the Berlin Wall. It causes a fall in an unconsciousness and his overcoming through the ekscesive approaching to the Real in form of the absolute violence.

Шоковий досвід Повороту (Wende) 1989/90 рр. – раптового об’єднання ФРН та НДР – створив контраст до пієтету офіційної ідеології Возз’єднання, оскільки вказав на амбівалентність “звільнення”, відчуття дезорієнтації, несподіваної інакшості “братів і сестер по той бік Муру”, загрозу десимволізації соціального простору кризового періоду тощо. Недостатня артикуляція цих проблем у суспільно-політичному дискурсі Возз’єднання вилилася в колективне прагнення “фікціонального тлумачення” (К. Гартунг) дійсності, в т.ч. засобами художньої літератури як однієї із практик конструювання смислу в колективному уявному. Мета цієї статті полягає в аналізі модусу артикуляції витіснених колективних афектів “безкровної” медійної революції 9 листопада 1989 р. у романі Т. Гетхе “Nox” (1995) – одному з провідних романів, що експлікують

ідеологічний дискурс об'єднання в літературі 1990-х рр.. Новизна означеної проблеми для вітчизняної германістики та її принципова незавершеність у німецькій літературі після 2000 р. визначають актуальність обраної теми.

З першої сторінки в романі задаються координати “світу, де ми помираємо” (Ж. Батай): оповідачеві, в якому потім читач впізнає письменника, невідома жінка під час якогось сексуального ритуалу перерізає горлянку. В подальшому події ночі Повороту з 9 на 10 листопада 1989 р. описуються від імені автора-група, що поступово розкладається й об'єктивно-дистанційовано озвучує аутопсію як власного тіла, так і тіла Берліна. Злочин стає ініціацією до конструювання історії, в якій жахна тілесність накладається на екстаз величезної політичної вечірки та сексуальні і медичні ексцеси. Руйнування тіла автора обертається впаданням його свідомості в оповідацький фурор, результатом чого постає пролонгування екстатичних моментів Возз'єднання: “лише коли ти мертвий, чуєш, як у місті все роз'їдає камені. Тепер, подібно до речей, місто відкрилося моїй голові і моє тіло рефлектувало його шум” [4; с. 27]. Т. Гетхе тлумачить Падіння муру через ототожнення тіла, знаку й історії, візуалізуючи зворотній бік політико-медійної ілюзії: єднання розділеної столиці німецької романтики обетається бароковою фантазмагорією. Нох – ніч відкриття Муру – реалізується через садомазохістичні ритуали протагоністів, в ході яких “рана німецького розділення” по-новому відкривається в тілах персонажів.

В момент убивства жінка впадає в амнезію, забуваючи власне ім'я, і в такий спосіб долучається до колективно-родової безликості національного тіла. В контексті політичних подій Вбивця постає алегорією невизначеного колективного суб'єкта – нації в мить політичного ексцесу: “вона протиснулася крізь натовп до Муру. Поклала руку на рану в бетоні. Тепер, – подумала вона, – всі безіменні, як і я” [4; с. 109]. Вбивця рухається між східним і західним Берліном, перетинає кордон і прилеглі території – “нічийну землю, відростки рани, переплетення шрамів” [4; с. 90], шукаючи власне ім'я. Водночас йдеться про пошук імені для шаленства єднання, алегоризованого любовим (оргіастичним) актом. Пес – альтер-его автора – тлумачить німецьке роз'єднання через Платонівський міф про андрогіна: східна і західна Німеччини постають неповноцінними суб'єктами під знаком стагнації (розрізання тіла на дві половини), спробою усунення якої є “те, що ви називаєте коханням” [4, с. 117]. Проте псу-оповідачу не можна вірити: інші розказані ним історії демонструють хиби та помилки. Так, пес плутає *mimosa pudica* та *mimosa ripika* (сором'язлива міміза / міміза карфагенська – лат.), називає Гіперіон супутником Юпітера, а жаб-биків селить до Аризонської пустелі [4, с. 133-134]. Відповідно, міф про андрогіна як метафора

політичного тіла Німеччини зазнає сатиричної травестії в сюжеті роману: проникнення Заходу на Схід алегоризується сценою копуляції представника західного уряду та східної берлінки на задньому сидінні білого “Трабанта” під час перетину німецько-німецького кордону. Відкриття Муру ототожнюється із розведенням жіночих ніг: “Двадцять вісім років! – вигукнула Гайке із покритої лінолеумом підлоги і розчепірила ноги” [4, с. 110].

Символом Німеччини постає рана, що не гоїться: “ніщо не лікується, – подумала вона (Вбивця), – ніщо насправді. Біль лишається, і жодна рана не затягується” [4, с. 117]. Водночас перерізання авторового горла означає ревіталізацію травми, що відсилає до екстатичних складових ночі німецького єднання. Як зазначає Е. Брунс, від XVII ст. в німецькій культурі рана постає феноменом на межі літературного й політичного дискурсів (від Шіллера до Кляйста та його перепрацювання Екардом в націонал-соціалістське гасло “Німеччино, прокинися!”) [3, с. 167]. Образ рани як символу німецько-німецьких відносин реалізується у Т. Манна, Й. Бойса, Й. Імендорфа, М. Вальзера та ін.

В центрі метафорики тексту – образ шраму, який знову розходить-ся або розривається: так, Бранденбурзькі ворота постають погано загоєною раною політичного розмежування Німеччини, розрізаний лезом пеніс мазохіста Давида – означником травми Голокосту. Відкриття Муру обертається селфкатінгом тіла Німеччини: “на живому тілі, розумієте? Ви розриваєте шрам, що виглядав геть загоєним (...) Потрібно виставити нові межі, врізатися в нову поросль, глибоко в живу тканину” [4, с. 128]. У фігурі автора смерть задається як стихія трансгресії, що стирає всі межі і правила: “екстатичність людського існування сама по собі вже означає вихід “із себе” назустріч іншому (...) і в цій спонтанній відкритості буття набуває справжньої суверенності” [1, с. 115]. “Nox” розгортається як “непристойний текст” (Батай), в якому накладаються багато варіантів трансгресії:

– конкретний топографічний рух порушення геополітичних кордонів: множинний перетин німецько-німецького кордону спочатку Псом (інтертекст до “Собачих років” Г. Граса), потім Ларою й Давидом, комедійною парою Гайко і Гайке, Вбивцею та ін.;

– вихід за межі моралі та пристойності: множинні перверсивні сексуальні практики та ритуали, садомазохізм, наркотики тощо; сатурнічно-карнавальне зниження політичних ідеологем Воз’єднання до образів матеріально-тілесного низу;

– перехід межі між фактом і фікцією, реальністю й текстом: автор з документальною точністю відтворює фрагменти промови члена Політбюро КПН Гюнтера Шабовські, описує умови життя прикордонних псів тощо, вводячи ці факти до фантазмагоричного контексту капріччо Повороту,

– що кореспондує зі релятивацією межі між життям і смертю: не-мертвий оповідач, Пес-Кербер, що цієї унікальної ночі може прогулюватися містом і лише на світанку забирає оповідача в Гадес тощо.

Центром історичної топографії в романі постає східноберлінська клініка Шаріте. Проте це місце можливого одужання постає не стільки лікарнею, скільки кунсткамерою – йдеться про колекцію патологій Р. Вірхова (1899), що була майже зруйнована під час II Світової війни і відновлена у 1990-ті рр. В головному корпусі цього Музею патології – анатомічному театрі – відбувається ключова сцена роману – садомазохістична оргія як алегорія об'єднання й падіння Муру. Шаріте постає епіцентром монструозності: “болотистий ґрунт Шпрее, на якому Вірхов спорудив свою патологію, перетворився на царство мертвих”, “потвори (...), череп сифілітика, скелет рахітичного дорослого, (...) череп хворого на водянку (...) покручені хребці”, “лише Мур спинив потік монстрів” [4, с. 86, 24, 86]. Від початку “монстри” поставали результатом забобонів малоосвіченого населення, проте після ночі бомбардувань 1945 вони інферналізуються. “бомба вцілила в будівлю і понад двадцять тисяч препаратів із колекції Вірхова, що кипіли й бродили у своїх скляних циліндрах, аж доки склянки не почали із дзенькотом лускати і випускати свій вміст із цього розчину для консервування (...) разом із кістками та наростами, й деформаціями, й органами ринулися у вогонь” [4, с. 125]. Спорудження Муру, яким Захід відмежувався сатурнічної монструозності Шаріте, перетворило Схід на локус інфернальності та перверзії (пор. історію Пса про умови життя на кордоні), а сам Мур – на сакральний поріг між артикульованим і витісненим, медійним та архаїчним, життям і не-життям, світлом і темрявою. Його падіння (відкриття рани) спричинює апокаліптичний вихор трансресивного отілеснення часопростору. Очищений від (ідеологічної) історії час починає краплями скочуватись по тілу Вбивці, залишаючи відчуття своєї хтонічної присутності. Простір міста, втіленого в онтологічній метафорі рани, ототожнюється з тілом, що розкладається: “на переході Шосештрассе о 20.43 перші шість жителів ндр пройшли крізь Мур (...)” так само, як “клітинні ферменти й бактерії у всіх органах [оповідачевого трупа] почали розкладати білки, нітридацію та окислення” [4, с. 71-72], входячи в епіцентр німецької рани – Муру, Вбивця “знову побачила мене в крові, а рана случилася над нею й зімкнулася, голоси й світло напірали на неї, небо, вулиці й мури, все це дихало й кривавилося навколо, і вона була посередині” [4, с. 84].

Ентропійне замикання часової петлі, в якій Пес представлений в серії паралельних епізодів, розрізнених у часі, реалізується як метафізика пам'яті колективного тіла: потрапляючи до Шаріте, Вбивця віднаходить спогади про бомбардування, яких ніколи не мала – опро-

сторована пам’ять довільно артикулюється через людське тіло як носія родового, загальнолюдського. Тоді шкіра (ямки і шрами на тілі Давида) перетворюється на площину зчитування знаків Історії: “Моя шкіра – це топографія війни (...) моя шкіра – це місцина битви, перебіг якої я не можу осягнути (...) але напис стає все більш читабельним” [4, с. 133].

Музей патології постає не лише відсилкою до колекції Вірхова, а й до типової для XVII ст. візуалізації анатомічного у живописі. Як зазначає Е.Брюнс, зображення анатомічного театру вказує на перетин медичного й національного дискурсів. Формування форм суб’єктивності Нового часу відбувається через preparaцію тіла: “вітрувіанська людина”, що у Рембрандта втілює медичний і філософський дискурси, народилася в анатомічних театрах Лейдена й Амстердама” [3, с. 210]. Т. Геттхе переписує сюжет “Уроку анатомії доктора Тульпа” (1632) Рембрандта. На цій картині хірурги Амстердама зібралися навколо тіла злодія Аріса Кіндта. Анатомічна вистава відбувається в переддень початку нового політичного року, напередодні виборів нового мера й міського сенату, також напередодні відкриття університету, що вказує на політичне значення картини [2, с. 191]. Громадяни, зібрані навколо анатомічного столу, репрезентують цілісність, порядок та стабільність безсмертного колективного тіла міської громади. Злодійське / кримінальне тіло постає матрицею демонстрації громадської корпоративної влади. У Геттхе мізансцена відтворюється: під час садо-мазохістичної оргії Вбивця розп’ята на анатомічному столі, освітлена “Сатурном, що стоїть в зеніті” [4, с. 121]. Роман експліцитно вказує на продовження сюжету Рембрандта: проф. Матерн мріє, “як би йому хотілося побачити старі зали Болоньї, Амстердама чи Кракова” [4, с. 87]. Але при цьому сюжет травестовано: історичне тло дії замість Рембрандтових респектабельних громадян складають законсервовані “деформовані” тіла-об’єкти; натомість головні учасники (професор, політик, красиві жінки, єврей Давид – “улюбленець Бога”) представлені у вигляді оргіастичного перверсивного тіла. Кульмінацією сексуального ексцесу постає вівісекція: на тіло Вбивці Лара Матерн червоною помадою наносить розмітку, покликану симулювати смисл: Лара розмірковує скільки крапок можна поставити, щоб вони поєднувалися в якусь фігуру, адже якщо їх забагато – стихійного смислотворення не буде. В рембрантовій мізансцені місце мертвого злочинця займає жива Вбивця, але її представлено як жертву: “я не знаходжу в ній (...) жодної провини, нічого, вартого смерті” [4, с. 137]. Якщо у Рембрандта анатомічний театр в семантичному полі колективу, тіла і нації поставав алегорією єдності й суверенності корпоративної влади, то у Геттхе він перетворюється на знак розмежування, віддалення й десимволізації.

Смерть автора на початку роману постає формою анестезії, адже

забезпечує існування садівського доміантного Ока, що претендує на володіння світом. Вбивця як символічне продовження анестезованого тіла, втілення його анти-логосу (сатурнічне перевертання традиційної гендерної схеми) здатна сприймати світ лише як відлуння чужого болю через споглядання: “вона наче бачила саму себе, поранену й порізану, й різні тіла були лише оболонками того єдиного тіла (...) Фантоми рани так довго витали над нею, що врешті-решт біль зруйнував межу між головою й тілом і пронизав її насолодою” [4, с. 46]. Погляд є дзеркалом її самої, що поступово скасовує її й у цей спосіб завдає болю. Лише коли погляд фізично проникає в неї – відбувається миттєве змикання рани й ретроспективне поновлення Реального як осучаснення минулого, що не минає.

Розрив метафоричного шраму національного тіла й метонімічне відкриття німецької рани в тілі Вбивці постає втіленням “зьяння”, порожнини суб’єктивності, трансгресії до Реального, потяг до якого є потягом до смерті. Мазохізм як спроба підміни потягу сексуальним бажанням, викривлення наявного порядку знімається в епіфанії болю: “біль був блискучим скляним уламком часу, що загорівся і став тліти у ній. Мить, коли вона наче кинулася на кришталеві уламки, і рана пройшла крізь неї, розкрита рана” [4, с. 140]. Вбивця переживає відкриття рани у своєму тілі несвідомо, як (ви)падиння у “кришталеву ніч” єврейських погромів 1938 р. Активатором цього сакрального болю є Пес – виразник часу, пам’яті, міфу. Він “з того боку кордону” [4, с. 156] – з того боку життя. Це Кербер, чие переміщення Поворотом визначає конфігурацію фантазмачного часопростору: часова петля задається його втечею до ФРН і наступним поверненням назад на Схід, що замикає трансгресію, повертає час в актуальний момент падіння Муру. “Тоді морда пса раптом виявилася біля неї (...) і він прошепотів її ім’я” [4, с. 140]. Віднайдення імені є результатом прийняття своєї інтрапсихічної та інтракультурної інакшості, очищення через хаос Реального, що дозволяє Вбивці-Німеччині повернутися до символічної системи дня / світла. Вихід із трансгресивного стану обертається завершенням неоекспресіоністського міфу Діани-тварини (роман часто пропонує ототожнення Пса і Вбивці), яка, власноруч вбивши Актеона (автор), що підгледів заборонене – “гаємну хіть” на її обличчі [4, с. 21], в кінці пробачає його і з миром відпускає в минуле.

В контексті розпаду соціосимволічного простору Європи 1990-х рр. німецький “роман Повороту” отримував функцію оновлення знитканої символічної системи, тобто нового тлумачення процесів культурної трансформації, що перебували під загрозою десимволізації. В романі Т. Гетхе мотив “німецької рани” реалізується як трансгресивний розрив історичного (ментального) шраму, що виник у штучних стерильних умовах “години нуль” по обидва боки Муру. Згідно ло-

гіки роману, це спричинює випадіння у безпам’ятство, ревіталізацію травми, нове її переживання як абсолютного насилля. Гендерна рольова (оргіастична) гра в романі постає лише зовнішнім шаром, що кодує прояв несимволізованого травматичного Реального, побіжно артикульованого як рана німецького розділення, фантазматичний німецько-юдейський біль та як абсолютний біль-ексцес власної інакшості (Рембо: “Я – Інший”). Сюжет роману представляє собою спосіб неоекспресіоністського представлення трансгресії фантазмагоричного колективного тіла, метафоризованого образами Вбивці та Автора-жертви. У ній означуване й означник співпадають в образі рани на ім’я Німеччина. Самореференція не відсилає до історії / минулого як причини німецького розділення, а лише до статусу поранення (ураження), що скасовує поняття злочинності й перетворює ката на жертву. Йдеться про процес пригадування, повтору та перепрацювання, в якому несвідоме повертається у формі болю-насилля, проте переживається й нормалізується.

Література

1. Фуко М. О трансгрессии. // Танатография Эроса: Жорж Багай и французская мысль середины XX века.: Пер. с фр. С.Фокина. – СПб.: Мифрил, 1994. – С. 113 – 131.
2. Basse M. Tiefer Schnitt ins deutsche Fleisch. Thomas Hettches Roman aus der Nacht, in der die Mauer fiel. In: Deutsche Literatur 1996. Jahresüberblick. // Hrsg. von F.J. Görtz, V. Hage und H. Winkels in Zusammenarbeit mit K.Fröhe. – Stuttgart: Reclam, 1997. – S. 175 – 180.
3. Brüns E. Nach dem Mauerfall. Eine Literaturgeschichte der Entgrenzung. – Wilhelm Fink Verlag, München, 2006. – 315 S.
4. Hettche T. Nox. – Berlin: List-Verlag, 2002. – 140 S.

УДК 821.111 (73): 398.21

С.В. Волкова,
Херсонський державний університет,
м. Херсон

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

У статті досліджуються особливості національної специфіки та композиційної структури народної казки Північної Америки.

The article focuses on the problem of national specifics and composition of Northern America folktale.

У сучасній лінгвістиці поняття “фольклор” розуміється як частина народної культури і тлумачиться як колективна, заснована на традиціях, творчість груп чи індивідів, зумовлена надіями і сподіваннями спільноти, як адекватне вираження її культурної та соціальної самотуності, а фольклорні зразки та цінності передаються усно, шляхом імітації та письмово [3, с.538].

Стосовно ж розуміння жанру казки, як художнього тексту, в зарубіжному фольклорознавстві існує не один, а декілька підходів. Англійські дослідники – К. Бріггс (K. Briggs), С. Томпсон (S. Tompson), М. Ірслі (M. Yearsley), Дж. Толкін (J. Tolkien), Е. Хартленд (E. Hartland) та ін. дотримуються різних точок зору стосовно доцільності використання термінів “folk tales” (народні оповідання) і “fairy tales” (чарівні оповідання). Так, Дж. Толкін уважає, що для позначення казкового жанру достатньо обмежитися одним терміном – “fairy story” (чарівне оповідання). Інший англійський дослідник М.Ірслі визнає правомірність застосування з цією метою двох позначень – “fairy-tales” і “folk tales”, оскільки не бачить між ними істотної різниці. Свою позицію він коментує так: “Fairy tales, or folk tales are the fiction in its childhood. They are in fact “the fossil, or remains of the thoughts and customs of the past ...” [13, с.16] (Чарівні казки, народні оповідання – це те, що має корені з дитинства. До того ж, вони представляють унікальне відголосся думок і традицій минулого...).

С. Томпсон так визначає термін “folk-tales”: “The term “folktale” has always been used loosely to cover the whole range of traditional oral narratives” [12, с. 21] (Термін “народне оповідання” умовно використовують для визначення цілої низки традиційних усних оповідань).

Натомість терміном “fairy-tale”, на думку С. Томпсона, слід позначати розповіді, що містять фантастичні пригоди і чудеса. “... “fairy tale” is applied to stories filled with incredible marvels” [12, с. 21] (... “казка” означає оповідання з неймовірними чудесами).

Як підтверджують дослідження, такі визначення більше притаманні казкам Європи [10, с. 294]. Що стосується Нового Світу, то тут термін “folktale” використовується у більш вузькому його розумінні. Так, наприклад, “folktale” не підходить до визначення оповідань аборигенів, з огляду на те, що ці оповідання за їх ціннісними орієнтирами, композицією, характерами героїв більш схожі на легенди, ніж казки [там само].

Об’єктом нашого дослідження стала композиційна структура американської народної казки (fairy tale), а предметом – особливості її об’єктивації.

З огляду на об’єкт та предмет нашого дослідження, метою є лінгвокогнітивний аналіз композиційної структури американської народної казки.

Поняття композиції як багатоаспектного феномену є об’єктом

дослідження в різних наукових парадигмах: з позиції літературознавства, загального мовознавства, інтерпретації художнього тексту, лінгвокогнітивістики. Науковці розрізняють безліч видів композиції, акцентуючи увагу на різних аспектах засобів організації тексту: зовнішня й внутрішня композиція, композиція образу, композиція сюжету, композиція як сполучення мовленнєвих форм [5].

Лінгвокогнітивний підхід до вивчення композиції тексту казок передбачає проведення дослідження в напрямку від виявлення особливостей організації змісту тексту до мовних засобів реалізації його композиції. У сучасній лінгвістиці композиція тлумачиться як лінгвокогнітивний конструкт, який інтегрує композиційно-змістову структуру (КЗС), що відображає художню обробку викладених у тексті подій, та композиційно-сміслову структуру (КСС), що слугує способом інтерпретації смислу тексту [9, с. 212].

З огляду на це у рамках даної роботи акцент робиться на виділенні трьох аспектів композиції: композиційно-сюжетного, композиційно-сміслового та вербального.

Основними етапами аналізу композиційно-сюжетної структури текстів казок Північної Америки є: 1) визначення мотивів американських народних казок; 2) виявлення особливостей сюжетної побудови їх текстів; 3) опис композиційних прийомів, що створюють специфіку казкового сюжету.

Композиційно-сюжетна структура казки надає уявлення про її зміст, на основі якого формується смисл. Існує точка зору, що одним із компонентів композиційної сюжетної структури тексту є мотив. Лінгвістичне визначення поняття “мотив” як одиниці повідомлення було надано О.Веселовським [2, с. 301-302]. У процесі аналізу особливостей мотивів американських народних казок не треба ігнорувати той факт, що американський фольклор, взагалі, представляє собою мозаїку культур. А мотиви народних казок можуть існувати в багатьох варіантах, складених представниками різних культур. Як слушно зазначив з цього приводу О.М. Горький, що питання про розповсюдження казок правильно вирішують ті спеціалісти, які “як наш видатний Олександр Веселовський – пояснювали тематичну спорідненість і широке розповсюдження казок запозиченням їх одним народом у іншого” [4, с. 355]. Творчість народу, за визначенням О. Веселовського, проявляється в комбінації мотивів, що дають той чи інший індивідуальний сюжет. Тому, “Попелюшка” та “Красуня й чудовисько”, мають численні варіанти. Їх різноманітність відображається у назвах споріднених казок п’яти колекцій Північної Америки. Отже, “The Beauty and the Beast” (Красуня й чудовисько), одна з найвідоміших казок, має 18 назв, у тому числі, “Bully Bornes”, “The Pretty Girl and Her Lost Children”, “White Bear Whittington.” Навіть більшу популярність має кмітливий, але часом ледачий молодий

юнак, відомий як Джек (“Jack”, “Jack and the Northwest wind”). Не буде перевершенням, якщо стверджувати, що найпопулярніші американські казки – це цикл про кмітливого Братика Кролика.

Аналіз текстів казок показав, що події американської народної казки – фантастичні, а головними її характеристиками виступають прості люди (лінивий Джек, кмітлива Полі, звичайні фермери), які отримують чарівні бобові дерева, чашки, що ніколи не бувають пустими, або гранти у наслідок виконання трьох бажань (“The Singing Geese”, “The Quarrel Between the Ape and the Crab”, “The Poopampareno”, “How Rabbit Scared Coyote Away”, “The Battle Between Land and Air Creatures”). Ці історії можна вважати, з одного боку, чарівними фантазіями, що виникають із реального життя, а, з іншого, розгорнутими метафорами, що ведуть у глибину внутрішнього світу людини.

З огляду на предмет нашого дослідження, ми розглядаємо композицію як перший рівень тексту, на якому реалізуються певні стилеві риси жанру засобом композиційно мовленнєвих форм, що створюють особливість сюжетної побудови тексту казки. До таких форм відносимо типповідомлення, або нарації. За К. Бруксом та Р. Ворреном існує чотири наративні типи: від першої особи (персонаж, який розповідає пережиту ним історію), першоособовий герой-спостерігач певної події, автор-спостерігач, який не втручається у перебіг подій, всевідний автор [7, с. 537].

Дослідження композиційної структури текстів казок показало, що в американській казці переважає третій тип, де автор є спостерігачем, який не втручається у перебіг подій і не виступає їх діячем. Наприклад: “Once there was a greedy fat man who could not get enough to eat. He got one morning and ate a pot of mush and drank a barrel of milk, and still he was hungry. ...” (“The Greedy Old Fat Man”); “One afternoon a little cricket came out of his hiding place to find something to eat, and all of a sudden, *pow!* Came a lizard and caught him. ...” (“The Cricket’s Supper”); “Once there was a boy named Jack who was very poor. His clothes were so ragged and thin that he nearly froze to death. So one day he had an idea ...” (“Jack and the Northwest wind”); “Once upon a time there were two girls. They were sisters, and one went to a witch’s house to get a place to stay. Well, the witch said, “All right, you can stay.” Said, “I’m goin’ to the store and don’t you look up the chimney while I’m gone.”; While she was gone the little girl looked up the chimney. There hung a bag of gold. She got this gold and started, and come to a cow. The cow said, “Please milk me, little girl. I aint’ been milked in several long years. ...” (“Gold in the Chimney”) [11]. З наведених фрагментів робимо висновок, що оповідач американських народних казок не є учасником подій, але намагається передати нам думки героїв, їх настрої, наміри за допомогою таких мовних засобів, як епітети, порівняння, метафори тощо.

Аналіз композиційно-змістової структури американської народної казки дозволив виявити деякі її композиційні прийоми. По-перше, це композиційний прийом актуалізації часової локалізованості, що реалізується в казках через використання різних способів вираження обставини часу. Так, наприклад, "*A long time ago* a party of Indians went through the woods toward a good hunting ground which they had long known. They traveled several days through a very wild country, taking their time and camping by the way" ("The Pleiades" [11, p. 52]); "*Once* a gypsy was caught riding a stolen horse and was taken into a town for trial. It was fair week and the courtroom bulged with peasants, curious to see how the gypsy would get out of this one." ("The Clever Gypsy" [11, p. 144]); "*Once three men* were walking about, and the only money any of them had was one peseta. After going without food for three days they decided to spend the peseta for a chicken, which they roasted over a fire." ("The Three Dreams" [11, p. 138]).

По-друге, композиційний прийом об'єктивації казкової циклічності, що реалізується через багаторазове повторення епізодів і дій героїв: "... *So he caught* the little boy and ate him, and he went on till he met a little girl. ... *So he caught* the little girl and ate her, and went on till he met a little dog. ... *So he caught* the little dog and ate him, and he went on till he met a little cat. ..." ("The Greedy Old Fat Man" [11, p. 20]); "... And the old cow said, "Well, go to the barn and get me some hay." *So first he hopped and then he jumped, and quickly he came to the good old* barn again. Then the mouse said, "Pray, barn, give me hay, cow give me milk, cat give my great long tail again." And the barn said, "Well, go to the smith and get me the key." *So first he hopped and then he jumped, and quickly he came to the good old* smith again." ("The Little Mouse with the Long Tail" [11, p. 26]).

Характерною особливістю композиційно-сюжетної структури американської народної казки є відсутність традиційних фінальних формул-кінцівок ("І жили вони довго й щасливо", "І жили вони довго й горя не знали" та ін.). Натомість, казки закінчуються подіями, в яких актуалізуються такі моральні концепти, як РАЦІОНАЛІЗМ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЧЕСНІСТЬ: "The Ape now realized that he had been wrong and begged pardon of the Crab, who forgave him." ("The Quarrel between the Ape and the Crab") [11, p. 74]; "Then John said, "Now, men, line up again and hold your hands up toward me." They did so and he looked carefully at all. All but one had black on his fingers. So John pointed to the man with clean fingers and said, "There is your thief." ("Finding the Thief") [11, p. 142]; "The first man was puzzled and, at last, he said, "Well, I suppose you are right." And so the second man walked away smiling." ("The Loudest Drum in the World") [11, p. 146].

Композиційно-сюжетна структура американської народної казки тісно пов'язана з її композиційно-сміисловою структурою. За дум-

кою сучасних лінгвістів, поняття “композиційно-сміслової структури” з’являється поза межами лінгвокогнітивної парадигми, в рамках семантичної поетики, коли значно посилюється інтерес до смислового наповнення тексту [3, с. 122]. Так, з позиції поетики в центрі нашого дослідження знаходяться закономірності художнього мовлення, способи образного освоєння дійсності, що відображені в американських народних казках [1, с. 62], а з точки зору лінгвопоетики – сукупність використаних у художньому творі мовних засобів, за допомогою яких автор забезпечує естетичне сприйняття, необхідне для реалізації його ідейно-художнього змісту [6, с. 18-19].

Реалізація ідейно-художнього змісту народної казки відбувається через призму певних концептів – базових одиниць ментальної репрезентації [8, с. 47]. Як зазначає А.С. Приходько, “концепт – це дискретна змістовна одиниця колективної свідомості, що відображає предмети реального або ідеального світу та зберігається в національній пам’яті носіїв мови у вербально позначеному вигляді” (там само).

Стосовно американської народної казки, колективна національна свідомість народу актуалізується через призму таких концептів, як СВОБОДА, АВАНТЮРИЗМ, ВІНАХІДЛИВІСТЬ, а в сюжетних блоках казок неодноразово реалізується концептуальна метафора ЖИТТЯ Є СВОБОДА.

Так, наприклад, у казці “The Greedy Old Fat Man” концепт СВОБОДА втілюється багаторазовим повтором висловлювання “I’m out” та протиставленням і вербальними засобами, як наприклад, використання великих літер “CAUSE I WASN’T IN”:

... And he fell AND BLUSTED HIMSELF WIDE OPEN.

Little boy says, “I’m out”;

Little girl says, “I’m out”;

Little dog says, “I’m out”;

Little cat says, “I’m out”;

Little fox says, “I’m out”;

Little rabbit says, “I’m out”;

Little squirrel says, “I’m out too, ’CAUSE I WASN’T IN.” [11, p. 24].

У наведеному прикладі одиниці, що передають смисл мегаметафори ЖИТТЯ Є СВОБОДА оформлюються великими літерами та беруться у лапки.

У казці “The Cricket’s Supper” концепт СВОБОДА об’єктивується засобом модального висловлювання *let me go* та використанням такого графічного засобу, як курсив:

... *Pang!* went a frog onto the lizard and says, “Oh, I’ve got you now, have I?”

“Oh, please *let me go* this one time, and I’ll never come out here any more.” [11, p. 30].

Таким чином, на основі лінгвокогнітивного підходу до вивчення

композиції тексту казок виявлено особливості організації змісту текстів американських народних казок. У рамках даної роботи акцент зроблено на виділенні трьох аспектів композиції: композиційно-сюжетного, композиційно-сміслового та вербального. Аналіз композиційно-сюжетної структури текстів казок Північної Америки проведено за такими етапами: 1) визначення мотивів американських народних казок; 2) виявлення особливостей сюжетної побудови їх текстів; 3) опис композиційних прийомів, що створюють специфіку казкового сюжету. Отже, особливостями композиційно-сюжетної структури американської народної казки є наявність традиційного початку, актуалізації часової локалізованості, об’єктивація казкової циклічності, але відсутність традиційних фінальних кінцівок, які притаманні казкам інших народів. Композиційно-сміслова структура реалізується через призму таких концептів, як СВОБОДА, АВАНТЮРИЗМ, ВІНАХІДЛИВІСТЬ.

Література

1. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної лінгвістики: Науково-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
3. Давыдова Т.И. Концептуально-прагматический аспект семантической структуры лингвистического текста / Т.И. Давыдова // Материалы 1-й Международной конференции “Язык и культура”. – К.: Украинский ин-т междунар. отношений. – 1992. – С. 122-123.
4. Жирмунский В.М. Фольклор Запада и Востока: Сравнительно-исторические очерки / В.М. Жирмунский. – М.: ОГИ, 2004. – 464 с.
5. Кожин В.В. Сюжет, фабула, композиция / В.В. Кожин // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры литературы: [в 3-х кн.]. – М.: Наука, 1964. – Кн. 2. – 1964. – С. 408-485.
6. Липгарт О.О. Основы лингвопоэтики: Учебное пособие. Изд. 2-е. – М.: КомКнига, 2006. – 168 с.
7. Літературознавча енциклопедія. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2007. – Том 2. – 607 с.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
9. Солодова О.С. Композиционно-смысловая структура текста сказки Дж.К. Ролинг “Гарри Поттер и тайная комната”: когнитивный аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”: Зб.наук.пр. – Вип. 1. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 211-218.
10. Kay F.Stone Folktale // American Folklore: An Encyclopedia. – New York and London. – 1996. – P. 294-295.

11. Once there was a man ... American folklore = Однажды один человек ...: американский фольклор: (книга с параллельными текстами) / пер. с англ. А. Сергеева. – М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 382 с.

12. Thompson S. The Folktale. – New York, 1951. – P. 455-456.

13. Yearsley M. The Folklore of Fairy-Tale. – London: Watts and Co., 1924. – 230 p.

УДК 821.111+82-312.6

*О.М. Волосюк,
м. Кременець*

ФЕМІНІСТИЧНА ЗАВАНТАЖЕНІСТЬ ПОЕТИКАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ МЕТАМОРФОЗИ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ У П'ЄСІ БЕРНАРДА ШОУ “ПІГМАЛІОН”

Стаття присвячена феміністичній навантаженості поетикальними засобами вираження метаморфози головної героїни на прикладі п'єси Бернарда Шоу “Пігмаліон”.

The article is devoted to feministic loading by poetic facilities of expression of metamorphosis of protagonist on the example of play by Bernard Shaw “Pygmalion”.

Британський драматург-інтелектуал Джордж Бернард Шоу належить до невеликого числа тих надзвичайно потужних і оригінальних творчих особистостей, якими в історії літератури означилося ХХ ст. Головна заслуга митця полягає у тому, що він не лише “виявився адекватним культурі” [2, с. 320], як слушно зауважує Нестерук, але й, утвердивши своєю творчістю інтелектуально-філософську драму як новий вимір театрального мистецтва, істотно вплинув на формування її (культури) новітніх естетичних і світоглядних парадигм. З цього приводу відома дослідниця творчості Шоу Анна Ромм наголошувала, що письменник “відкрив перед європейським мистецтвом нові перспективи розвитку, проклав свій особливий шлях, по якому за ним пішли найвидатніші майстри світової драми” [3, с. 3].

З-поміж усього розмаїття “найпекучіших” тем і проблем, яких торкався митець, використовуючи художній формат “інтелектуальної драми”, і які неодноразово ставали об'єктом подекуди занадто “прискіпливого” вивчення у шоузнавстві минулих десятиліть, з висоти третього тисячоліття найбільш актуальною і найменш дослідженою видається проблема, так би мовити, “**феміністичної навантаженості**” якщо не усієї творчості драматурга, то принаймні

окремих його творів, серед яких одне з чільних місці посідає п’еса “Пігмаліон”.

Тому у межах даної розвідки ми поставили за **мету** висвітлити окремі елементи мікропоетики тексту цієї знакової п’еси англійського драматурга, що стосуються *стилю та кольорової гами вбрання* головної героїні Елайзи Дулітл і засвідчують профеміністичні настрії автора. Такий погляд на цей хрестоматійний текст західноєвропейської “драматургії ідей” є цілком новим і видається абсолютно доречним з огляду на об’єктивний зміст твору, своєрідність епохи, коли відбувалося формування творчої особистості Шоу і були написані його найбільш знакові п’еси (інтенсивний розвиток фемінізму як суспільного руху, змагання жінок за свої політичні права й економічну незалежність), а також інтенсифікацію феміністично-гендерологічних студій у сучасному літературознавстві.

Одразу зазначимо, що особисте ставлення Шоу до фемінізму й проблем жіночої емансипації було доволі неоднозначним, що цілком зрозуміло з огляду на його *біологічну статтю* і власний життєвий досвід. З одного боку, у своєму ставленні до жінок знаменитий драматург не був позбавлений проявів сексистської зверхності та скептичності – не лише щодо їх розумових здібностей, але й їх спроможності утвердитися в якості *рівноправного суб’єкта* соціально-економічного життя, не втративши при цьому питомих “жіночних” властивостей (чарівної зовнішності, сексуальної привабливості), що мислилися драматургом як головна жіноча “зброя”. З іншого ж – прихильник соціалістичних ідей (хоча б і у їх фабіанській інтерпретації), Шоу чудово розумів, наскільки принизливе становище займає жінка у сучасному йому суспільстві: вона зазнає не лише безжального економічного визиску як суб’єкт виробничої діяльності, але й потерпає від чоловічої брутальності і зневаги, що виявляються у морально-побутовій сфері.

“Пігмаліон” є однією з тих п’ес, де Шоу – всупереч поширеному “міфу” про його жінконеуважливість – намагається відстояти право жінки почуватися *людиною*. Сьогодні сюжет твору бодай в загальних рисах відомий кожному школяру: професор фонетики Хіггінс закладається зі своїм другом полковником Піккерінгом, що за короткий час навчить правильної вимови вуличну квіткарку (Елайзу Дулітл), яка розмовляє на жажливому діалекті лондонського передмістя. Через кілька місяців наполегливих занять дівчина уповні опановує мистецтво вишуканого мовлення, зазнаючи водночас і зовнішніх, і внутрішніх змін. *Феномен перетворення, перевтілення, метаморфози* як ключовий для усього задуму твору, його рушійну силу і головну ідею, автор увиразнює за допомогою назви твору, що апелює до міфологічного сюжету про скульпора Пігмаліона і прекрасну Галатею, яка – на прохання свого творця – була волею богів перетворе-

на з мармурової статуї на живу дівчину. У модерній версії Б.Шоу “оживлення” новітньої Галатеї Елайзи Дулітл – як набуття нею нової сутності – має переносний характер: опановуючи техніку правильної вимови, героїня не лише долучається до побутової культури, але й зазнає глибоких внутрішніх змін, “прокидається” не лише як жінка (вона закохується у свого учителя), але й як особистість, що усвідомлює свої природні права.

Відтак однією із провідних тем твору стає пошук героїнею самої себе, своєї істинної сутності, свого морально-етичного вибору. Конфлікт п’єси, як відомо, розгортається навколо стосунків Хіггінса та Елайзи: Хіггінс, у образі якого знайшли своє відображення найхарактерніші риси самого Шоу (одержимість ідеєю, невірноваженість, невміння поводитися в товаристві), ставиться до дівчини як до ляльки, як до істоти, що не має ні душі, ні серця, усіляко принижує її, і, врешті, досягши успішного завершення свого “експерименту”, він втрачає будь-який інтерес і до самої Елайзи, і до її подальшої долі. Така позиція вченого джентльмена зачіпає дівчину за живе, викликає у її душі пристрасний протест. Палка промова Елайзи у 1V дії виявляє усю глибину душевної травми, заподіяної їй безвідповідальним ставленням професора, а водночас засвідчує і ті глибинні внутрішні зміни, що відбулися з нею, – вона усвідомила себе особистістю, у ній прокинулося почуття власної гідності, яким вона не хоче поступатися нікому.

Увиразненню цього процесу перетворення занедбаного дівчиська з лондонського передмістя на витончену світську красуню і непересічну людську особистість, представленого драматургом у “Пігмаліоні” без звичної для нього іронії, підпорядковано усі зображувально-виражальні засоби твору. Це, насамперед, стосується вбрання героїні, а також його кольорової гами, художні функції яких, попри усю їх очевидність жодного разу не були відзначені дослідниками.

Відзначені елементи мікропоетики тексту у “Пігмаліоні” (як і у інших текстах Шоу) локалізуються головним чином у ремарках; або в тих, які випереджають *першу* з’яву Елайзи на сцені, або в тих, які – за допомогою зміни характеристичних прикмет її зовнішнього вигляду покликані зафіксувати *спробу* чи *акт* її внутрішньої метаморфози, чи *претензію* на зміну свого початково статусу (матеріального соціального, морального). Водночас вбрання, у тому числі й його кольористичний компонент, дозволяють “у сконцентрованому, спресованому вигляді, економно і з великою експресивністю <...> виразити авторську ідею” [1, с. 731], оскільки саме одяг людини часто найкраще свідчить про естетичні смаки людини, риси її вдачі, майновий стан, рід занять [1, с. 562].

Тут також слід взяти до уваги потужний реалістичний струмінь, що був домінантним для естетики Шоу і позначився на виборі ним

тем, проблем, об’єктів зображення. Відтак елементи вбрання у його творах є передусім засобом *соціальної* характеристики персонажів (роду занять, майнового стану, належності до того чи іншого суспільного прошарку), а також соціально детермінованих психологічних рис, естетичних смаків, життєвих переконань.

Виразний соціально-психологічний підтекст містить у собі вже опис зовнішності і вбрання квіткарки Елізи Дулітл у 1 дії: “На ній маленький матроський капелюшок з чорної соломки, з численими слідами лондонського пилу й копоті, котрий давно потребує щітки. Її давно не мите волосся набуло якогось неприродного мишачого кольору. Заношене чорне пальто, завузьке у талії, ледве сягає колін. На ній коричнева спідниця та фартух з цупкої тканини. Взуття також має не найкращий вигляд. Не можна сказати, що вона не намагається бути по-своєму чепурною, але у порівнянні з дамами, що оточують її, вона виглядає справжньою капарницею” [4, т. 4, с. 212].

Цей опис виявляє водночас і скрутні матеріальні обставини, у яких перебуває героїня (вона давно виросла з пальта – завузького й закороткого для неї), і її власну неохайність (недоглянута шкіра обличчя, немите волосся, нечищений капелюшок), а також свідчить про те, що вона багато часу проводить на лондонських вулицях (численні плями пилу й копоті на її капелюшку).

Зміна вбрання головної героїні (поряд із зміною її орфоепічних навичок і манер) стає *основним засобом фіксації етапів її сутнісного переродження*. Подані у наведеному вище описі деталі зовнішнього вигляду Елізи під час її першої зустрічі з Хігінсом-Пігмаліоном (завузьке й закоротке пальто, бруд на капелюшку та обличчі) потрактуються автором не лише як прикмети, що засвідчують матеріальний стан і рівень побутової культури представників *нижчих* верств суспільства, але й як “*шкаралупа*”, котра приховує внутрішню сутність Елізи. Тому перше, що (з волі автора) робить Хігінс, коли квіткарка опиняється у його домі, – наказує відмінити її, *спалити її старий одяг і прислати з магазину новий*. На архетипному рівні цей сценарій, що перегукується з популярним казковим сюжетом (про “кривеньку качечку” чи “царевну-лягушку”), є символічним вираженням ідеї *відмови* від своєї *попередньої сутності*. Тому, коли Еліза, змивши бруд і змінивши одяг, з’являється у другій дії “сліпуче чиста”, “вишукана”, “у скромному блакитному кімоно”, її не впізнає навіть власний батько.

Надалі Шоу ще три рази фокусує увагу на одязі Елізи. При цьому, однак, останні два рази вже не подає докладного опису її вбрання, а лише окреслює його *загальні контури* чи використовує *узагальнено-оцінні* характеристики, доповнюючи їх враженням, яке зовнішній вигляд героїні справляє на оточуючих. Так, при своїй з’яві у третій дії, коли Хігінс привіз її “на першу пробу” до будинку своєї манері,

де зібралось невеличке товариство, Еліза, “*вишукано вбрана*, – як наголошує Шоу, – справляє таке враження своєю красою й елегантністю, що усі мимоволі встають” [4, т. 4, с. 254]. На початку четвертої (останньої) дії п’єси, коли новоявлена Галатея повертається зі світського рауту, де вона з успіхом (як ми дізнаємося з подальшої розмови Хігінса з полковником Піккерінгом) зіграла “роль” герцогині, вона й виглядає як справжня дама з вищого товариства: “вона у розкішному вечірньому туалеті і діамантах. В руках у неї квіти, віяло та інші аксесуари” [4; т. 4, с. 263].

Як митець, художня манера якого формувалася в добу становлення європейського модернізму і зазнала відчутного впливу його (модернізму) естетичних принципів, Шоу у своїх драматичних творах виявляє й характерне для модернізму тяжіння до *символічної* образності. Специфічного символічного змісту у п’єсах англійського драматурга, у т.ч. й “Пігмаліоні”, набирають не лише деталі вбрання, але й кольори.

Цікавою у цьому сенсі видається передусім ремарка, котра супроводжує появу Елізи Дулітл у другій дії “Пігмаліона”: “Заходить квіткарка [тобто Еліза] <...>. На голові у неї капелюшок з трьома страусовими перами: *помаранчевого, небесно-блакитного та червоного кольорів*” [4; т. 4, с. 224]. Кричуща дисгармонія у доборі цих кольорів повинна, за задумом автора, “сигналізувати” читачеві про низький рівень естетичних смаків вуличної квіткарки, а сам по собі факт зміни *чорного* матроського капелюшка “з численними плямами лондонського пилу й копоті”, у якому Хігінс вперше побачив її на Ковент-Гарден, на капелюшок з різнокольоровими страусовими перами, свідчить про її – як наголошує сам автор – “наївну пиху” та претензію на роль “поважної дами”, котра в змозі *сама* заплатити за уроки фонетики.

Водночас поява цих *яскравих* барв у одязі Елізи Дулітл може розглядатися як *початковий етап* її переродження, як акт пробудження її людської та жіночої індивідуальності, потенціал якої до часу притлумлювався вбогим середовищем. Знаковим вираженням деіндивідуалізуючого тиску несприятливих матеріальних та культурно-побутових обставин стали похмурі, невиразні, деперсоніфікуючі кольори, що домінували у її вбранні при першій з’яві на сцені (капелюшок з *чорної* соломки; “давно не мите волосся”, що набуло “неприродного *мишачого* кольору”; *чорне* пальто, *коричнева* спідниця). Тому такою значимою стає й її наступна “кольористична” метаморфоза, що відбувається у середині II дії, коли вона, чисто вимита, завдяки зусиллям покоївки Хігінса місіс Пірс, з’являється на сцені у “*блакитному* кімоно, майстерно вишитому *білими* квітками жасмину”. Таким чином, метаморфоза очевидна: **на початку I дії** у вбранні Елізи присутні лише *чорний, коричневий, сірий* (“миша-

чий”) кольори і відтінки; **на початку II дії** в її “туалеті” з’являються помаранчів, яскраво-блакитний, червоний; у **середині II дії** – **блакитний і білий**. Поява цього гармонійного поєднання кольорів у одязі Елізи, за задумом драматурга, повинна, вочевидь, засвідчувати поступове вдосконалення її естетичних смаків як одного із знакових проявів набуття нею нової людської сутності.

Таким чином, зміна стилю вбрання героїні “Пігмаліону”, її кольористичних характеристик стає зовнішнім проявом глибинної внутрішньої метаморфози, що її в процесі сценічної дії зазнає героїня. Вектор, що визначає напрямок зміни зазначених характеристик цього жіночого персонажу, засвідчує прихильне ставлення Шоу до процесів пробудження жіночої особистості і її змагань за свою людську гідність.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / За заг. ред. Р.Т. Гром’як, Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 1997. – 752 с.

2. Нестерук С.М. Творчість Б. Шоу в гендерному прочитанні. // Актуальні проблеми сучасної філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Редкол.: В.О. Соболь та ін. – К.: Знання України, 2004. – Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. – 2004. – С. 317 – 324.

3. Ромм А. Шоу-теоретик. Учеб. пособие. / А. Ромм. – Л.: Искусство, 1972. – 148 с.

4. Шоу Б. Полн. собр. пьес в 6 т. Пер. с англ. / Ред. И. Ступников. Послесл. А. Ромм. Примеч. С. Сухарева, А. Николюкина, И. Комаровой. – Л.: Искусство, 1978.

УДК 10.02.04

Н.М. Гоца,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЗОВИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АФРО-АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ (на прикладі романів Тоні Моррісон)

У статті розглядаються передумови, які спричинили відокремлення афро-американської від англо-американської літератури. Основна увага зосереджена на проблемах та темах, які піднімаються у сучасних прозових творах афроамериканок, а особливо у романах Тоні Моррісон.

The article examines the reasons which caused separation of

Afro-American literature from Anglo-American one. The main attention is paid to the problems and themes which are raised in contemporary literary prose texts of Afro-American women writers, especially in the novels by Toni Morrison.

У середині 1960-их років добігла свого кінця ера расової кастової афро-американської літературної культури. Вчені стверджують, що як основні літературні відображення афро-американського життя, так і поява “чорної” націоналістичної школи, походять з “білих” ліберальних ідеологічних планів – провідних культурних процесів літературних художніх творів, які були впроваджені у расову кастову систему. Наслідком цього було існування тем расового конфлікту у афро-американській літературній культурі. Проте, такий стан речей залишився у минулому. Наслідуючи коротку перерву расової поляризації і “чорну” націоналістичну школу у пізніх 1960-их та ранніх 1970-их роках, вплив на реформи щодо громадянських прав змінив американські расові відносини на вільну, начебто кастову систему, де расові бар’єри були послаблені класовим статусом. Це не означає, що расове “тавро” африканських предків у США зникло остаточно. Але його вплив послабився на стільки, що афроамериканці середнього та вищого класів отримали змогу працювати та проживати у расово інтегрованому оточенні.

Згідно Р.І. Вашингтона, у цей період у афро-американській літературній культурі відбулися найголовніші зміни, які вплинули на її подальший розвиток та визначили основну тематику творів. Спочатку, “чорна” літературна культура довела помітну відсутність творів, де б змальовувався будь-який протест. Нові традиції зосереджували увагу більше на афро-американських общинних проблемах, ніж на між расових конфліктах. Це призвело до того, що “чорна” літературна культура взяла на себе функції індивідуального дискурсу, що намагається “дослідити, визначити і підтвердити характерну афро-американську етнічність” [14, с. 336].

Не є випадковим і те, що афро-американські письменниці відіграли одну з найголовніших ролей у цьому розвитку, що призвело до завершальної тенденції, представленої у “чорній” літературній культурі, а саме появу афроамериканок “як провідних літературних митців”. Такий рух жінок і ріст до нього інтересу спричинило виникнення у них майстерності та інтересу до тем особистого та общинного, які витіснили політичну тематику із нової афро-американської культури [14, с. 336-337]. Такі швидкі зміни спричинили появу посиленого інтересу до афро-американської мови та літератури серед науковців. А одна з її найвизначніших представниць – Тоні Моррісон – отримала Нобелівську нагороду. Як стверджує П. Б. Бьорк, звільнивши себе від ідеологічних та літературних утисків, сучасні

чорношкірі письменниці перетворили афро-американські твори на необмежений засіб відкриття та ствердження афро-американської культури [2, с. 15]. Вивченням афро-американської жіночої літератури, а зокрема і творчістю Тоні Моррісон займалися такі дослідники як Р.І. Вашингтон, В. Сміт, А. МакКейб, К. Холлоуей, С. Деметракопулос, К.С. Денард, П.Б. Бьорк, Г. Блум, Дж. Тріммер, С. Девіс, Т. Оттен, М. Діксон, Д.Д. Мбалия, Н. МакКей та багато інших. Усі вони роблять спроби проаналізувати романи Тоні Моррісон як з лінгвістичної, так і з літературознавчої точок зору, а також визначити, які ж фактори вплинули на тематику творів цієї письменниці.

Метою даного повідомлення є розглянути основні аспекти сучасної афро-американської жіночої літератури, прослідкувати основні етапи її становлення та визначити основну тематику таких творів.

Завдання статті полягає у тому, щоб визначити основні теми, присутні у романах Тоні Моррісон та прослідкувати їх вплив на афро-американську літературу в загальному.

Вимога жінок щодо надання їм права творити спочатку означала право “створювати себе”. Завдяки їхньому внутрішньому мовному способу творення світу і їхнього місця в ньому, афроамериканки одержали від ворожої Америки творчу силу, яку наддала їм їх жіночність. Їхні твори можуть бути їх сутністю так само як вони можуть бути творами, які гарантують, що їх нащадки мають доступ до мудрості свого народу, яка полегшить майбутнє [6, с. 24].

Тоні Моррісон стала саме тією ланкою, яка з’єднала, а заодно і виділила афро-американську мову та літературу із загальної маси. Г. Блум називає цього автора “лідером афро-американської літературної культури”. Він також відзначає, що Т. Моррісон наполегливо протистоїть тим критичним характеристикам, які, на її думку, “спотворюють її уподобання, соціальну та політичну відданість важкій справі її народу” [1, с. 1]. Згідно цього ж дослідника, у творах Т. Моррісон поєднані основні аспекти творчості таких класиків літератури як Вірджинія Вульф та Джеймса Джойса. Проте, так як вона є афро американкою, то виробила свою методику залучення США у її власну “культурну політику часу та місця” [1, с. 3].

К. Баерман наголошує на тому, що усі романи Т. Моррісон сповнені різних видів насильства та жорстокості. Проте саме завдяки такому способу письма авторка створює напругу у своїх творах, яка посилює вплив цих творів на читачів. Її романи – це “розповіді-пошуки”, де головні герої шукають “прихований знак”, що надасть їм силу віднайти втрачене [3, с. 55-56].

Як ми побачимо згодом, усі теми, використані афроамериканками у своїх романах неможливо розглядати поодиноці. Усі вони взаємопов’язані, як, наприклад культура, міфи, материнство та жіночність. Усі ці поняття існують у межах афро-американських

традицій та створюють образ афро-американського народу у його повноті та унікальності. А без мови неможливо було б виразити та описати усі його особливості та поняття.

Однією з провідних тем, яка часто зустрічається у творах афро-американських письменниць є **тема материнства**. Як зазначає К. Холлвей, у романах афроамериканок героїні вимагають право власності на творчий світ, тобто коли “право голосу стає дією, що породжує впевненість цивілізацій у їх прив’язаності до минулого та майбутнього”. Жінки у таких творах через свої світи контролюють “чутливі чи різкі зауваження, турботливу і ніжну мову”. Ці голоси, здається, переконують їх у тому, що сексуальне насильство, яке афроамериканки відчували на собі через системи рабства та расизму і яке призвело до частих випадків самогубств, не відобразиться на їхніх нащадках. Потенціал їхнього материнства було врятовано за допомогою саме цих наполегливих голосів [6, с. 22]. Тематичний інтерес у статусі материнства, а також структура суспільства, яка теж трактувалася з великими розбіжностями, зберігає у творах афроамериканок постійність між рішенням письменниць залишити своїм дітям принаймні спадковість своїх голосів – колективну мудрість, яка може вирішити їхнє виживання.

Культура у романах афро-американських письменниць ідентифікується через суспільство, яке несе в собі цінності африканського генезису. Романи Т. Моррісон драматично відображають це суспільство, а його мова її тематичний наголос. Тісний зв’язок із афроамериканською культурою має і **міф**. Т. Моррісон символічно передає духовний порятунок через міфічну структуру своїх романів, що нагадає читачам про минуле афроамериканців, а іноді спонукає до глибокого та міфічного розв’язання конфлікту у творі (заклучна сцена у “Пісні Соломона”, де Дояр, слідуючи легенді, “відлітає” до своїх предків).

Як зазначає С.А. Девіс, романи Т. Моррісон здобули такий шалений успіх саме завдяки поєднанню реального та вигаданого, комбінуванню “нешадного соціального аналізу та пристрасному філософському хвилюванню”. А таке поєднання, без сумніву, надає її творам “символічної властивості міфу”, який є однією з основних тем романів цієї авторки [4, с. 7]. Ця комбінація міфу, історії та навіть музики створена задля того, щоб розширити бачення афроамериканців за допомогою романів, які створені задля “полегшення” [5, с. xiii-xv].

Як стверджує сама Т. Моррісон, магія та забобони є лише іншим способом розуміння речей [9, с. 61]. Проте, сполучення цих світів ні в якому разі не може бути обмежувачим. Це лише допомагає глибше пізнати афро-американську культуру. Деякі з цих речей були досить сумнівними для інших, а тому стали такими і для афроамериканців. Саме міфу Т. Моррісон надає величезного значення у своїх творах.

У романі “Пісня Соломона” письменниця зобразила “універсальний” міф західної культури, що, на думку С.А. Девіс, є “просто чоловічою історією” [4, с. 21-23]. А паралель між Доярем та Пілат відкриває читачу складність – “героїчний вид жінки”. Проживаючи цей міф, Дояр знаходить себе та відкриває свої зв’язки із суспільством. Міфологічна структура, яку розвиває у своїх романах Т. Моррісон, є головною для її екзистенціалістичного аналізу. Бажання героя віднайти себе досягається завдяки підкоренню внутрішнього та зовнішнього світів, які містять в собі потребу людини перевершувати саму себе та самостверджуватися. У той самий час, міфічне значення долі та необхідності включає в себе і наслідок, який неможливо змінити, і умови, створені для вільного вибору.

Новизною романів Т. Моррісон є те, що вона впровадила у них “культ предків”. Як стверджує сама письменниця, вона була глибоко здивована відсутністю цієї тематики у творах сучасних афро-американських письменників, що робило їх “такими, що лякають та загрозливими” [9, с. 61-62]. Відсутність такого мотиву робило романи таких авторів неповними, що примусило Т. Моррісон зробити свою власну “революцію” у літературі.

Тематика **суспільства**, без якої неможливо уявити жоден з романів не тільки Т. Моррісон, а й усіх афро-американських письменниць, має свій особливий вплив на розуміння цих творів. Суспільство має здатність ставати місцем відродження героїв, які до нього належать. Їхня відповідь на “поклик” суспільства визначає їх “курс у житті”, а також надає їм “певну надію, комфорт та цілісність у відчуженому та самотньому світі жертв та мучителів”. Суспільство у романах Т. Моррісон – це складний та міцний простір, всередині якого зраджують, критикують, проте водночас і навчають, і загартовують. А все це відбувається через те, що усі шукають своє місце у ньому та намагаються самоствердитися [2, с. 163-164]. У романі “Найблакитніші очі” саме через переконання та упередження суспільства, яке визнає лише вже встановлені стандарти, Пікола сходить з розуму. Письменниця у своїх романах майже не зображає “біле” суспільство. Уся її увага зосереджена на чорношкірих героях.

С.А. Девіс визначає одну з яскравих відмінностей тематики творів Т. Моррісон, що пов’язана із образом суспільства від інших афро-американських письменниць. Згідно цієї дослідниці, тема “невизначності, невидимості” є популярною у творах інших авторів, проте сама Т. Моррісон намагається її уникати. Вона не вважає чорношкірих непомітними у “білому” світі. Натомість, занурює читача у “чорне” суспільство. Тому, нехтування “білими” цього яскравого та багатогранного світу є ще більше разучим [4, с. 7].

Сімейні стосунки та зв’язки теж описуються у романах Т. Моррісон. Згідно С. Деметракопулос, сім’я у її творах є комплексом цін-

ностей та міфів. Присутність предків є критичним щодо їх спадщини і обіцянки, а отже сполучає традиції Африки з сучасними реаліями Америки. Завдяки такому прийому, письменниця зображає відмінності між цими двома культурами. Одна з найпомітніших різниць заключається в тому, що афро-американський фемінізм не має на меті боротися проти обмовлення старих жінок у межах африканської культури, як це робить англо-американський фемінізм, хоча у більшому американському суспільстві “старі жінки будь-якого етнічного походження є негативними категоріями” [6, с. 160].

Політичний погляд на життя перетворюється у романах Т. Моррісон на думку про те, що суспільство, культура, а особливо афроамериканки духовно і фізично забезпечують виживання роду.

Старі жінки у роботах Т. Моррісон символізують божественні і сакральні виміри, так як вони є сучасним втіленням древніх богинь, духів предків і Матері-Землі, їм притаманна духовна сила. Т. Моррісон змальовує як жінки повертаються до минулих зв’язків одна з одною. Такі дії є формою здорового самоствердження. Наприклад, у творі “Найблакитніші очі” Клаудія розуміє своє бажання жити, а основи цього бажання знаходяться всередині життя Піколої. У “Сулі” Нел сумує за Сулою, неначе за втраченим коханням. “Пісня Соломона” змальовує як Рут і Пілат діють разом задля порятунку Дояра, а потім і після смерті Агар. Усі ці зв’язки, згідно С. Деметракопулос, підтверджують зради між ними, проте вони сягають набагато глибше біологічних чи родинних відносин. Вони підкреслюють рух цих жінок від одного життєвого етапу до іншого [6, с. 162].

Афро-американські письменниці також змальовують і те, що зміни можуть виникнути і тоді, коли жіночі персонажі самі створюють відчуття відчуження, яке призводить до “знищення від викривленої реальності”. Це змушує чорношкірих жінок пристосовуватися до способу життя “білих”, їх соціальних та економічних цінностей, бути красивими, а отже і цінними для “білого” суспільства, що призводить розчарувань та позбавляє чорношкірих героїнь почуття самоствердження [2, с. 29]. Так у романі Т. Моррісон “Найблакитніші очі” герої, засліплені блиском “білого” суспільства, втрачають себе у ньому, як сталося із Піколою, яка понад усе прагнула мати блакитні очі, а тому втратила саму себе.

Цікавим є те, що тісний зв’язок між мовою та дією завжди був символічним акцентом у творах афроамериканок. І цьому зв’язку романи Т. Моррісон надали повне значення. Цілковите злиття мови та міфу, виражене як тематичний прийом, є тим “обрамленням, яке здобули її твори”. Цій письменниці вдається вдало поєднати лінгвістичні, творчі та міфологічні традиції у романах, що надає змогу впізнати, обстояти і прославляти силу їх значення. Т. Моррісон надала мові статусу, якого вона заслуговувала у її зв’язку з “генеративною

силою”. Черношкірі письменниці переписали усні традиції, які створили і сформували їхнє бачення світу і прославили усвідомлення їх мовних структур, привертаючи до них увагу [6, с. 22-25].

Тематика романів Т. Моррісон є надзвичайно різноманітною. У своїх романах вона навіть з пристрасстю змальовує життя багатіїв, а також велике значення надає бажанню людей володіти грошима. Це і Дояр зі своїм батьком (“Пісня Соломона”), які усе життя наживаються на бідах інших, і Нел (“Сула”), яка шукає грошей у великому місті.

Гідним уваги є і те, що письменниця на прикладі безумців показує справжню істину, яку лише вони можуть побачити та донести іншим. Ці безумці стали такими через життєві трагедії, як свої власні, так і своєї культури (Шадрак, який повернувся з війни, Гітара, який обурюється через вбивства черношкірих).

Визначальною рисою прози Т. Моррісон є присутність у ній образу жінки-цілительки, яка уособлює мудрість та звичаї предків. Вони також є важливим символом найголовнішої відмінності між “білими” та “чорними” жінками, а саме їх духовності. Це і Сірс у “Пісні Соломона”, яка скеровує Дояра у напрямку правди, і мати Аякса у “Сулі”, яка заробляє на своє прожиття, продаючи трави, і Марія Тереза у “Смолянному опудалі”, яка вигукує прокляття і шепоче заклинання. Ці персонажі підтверджують те, що афроамериканки змішують дух християнства та дух Африки в один образ – образ черношкірої матері-цілительки.

Складна лінія емоцій, про які пише Т. Моррісон утворює тонкий баланс між запереченням та ствердженням індивідуальності та місця у суспільстві. Її герої вагаються між “протиріччями та невизначеністю бажань та стримуванням, контролем та хаосом, привабливістю та відразою, зв’язком та відторгненням” [2, с. 163]. Тобто, її романи сповнені крайнощів, протиріч, завдяки яким людина здатна себе пізнати.

Говорячи про майстерність Т. Моррісон, Г. Блум стверджує, що вона виявляється у літературній традиції, а не зовсім у її власній культурній політиці [1, с. 4-5]. Романи цієї письменниці є такими глибокими та яскравими саме завдяки вдалому поєднанню міфу, фольклору та історії.

Тематика творів афро-американських письменниць є надзвичайно багатою та різноманітною. Проте, як можемо бачити із нашого повідомлення, усі теми та мотиви романів є взаємопов’язаними. Вони не можуть існувати у творах окремо. У центрі кожного твору афроамериканок – жінка, з її особистими та соціальними проблемами. Тоні Моррісон, як яскравий представник цих літературних традицій, продовжує їх, опираючись на уже існуючі твори, а разом з тим створює власні сюжети, теми, піднімає нові проблеми та пропонує свої власні рішення. У всіх своїх творах Т. Моррісон, будучи на своєму місці і у своєму часі, реагуючи на страждання свого народу,

звертається до потреб своєї епохи. Незважаючи на уже зроблені дослідження, романи афро-американських письменниць, а зокрема і романи Тоні Моррісон потребують подальшого аналізу.

Література

1. Bloom, Harold. Introduction. Toni Morrison / Edited and with an introduction by Harold Bloom. – Chelsea House Publishers, 1990. – p. 1-5.
2. Bjork, Patrick Bryce. The Novels of Toni Morrison: the search for self and place within the community / Patrick Bryce Bjork. – Peter Lang, 1996. – 172 p.
3. Byerman, Keith E. Beyond Realism: The Fictions of Toni Morrison. Toni Morrison / edited and with an introduction by Harold Bloom. – Chelsea House Publishers, 1990. – p. 55– 84.
4. Davis, Cynthia A. Self, Society, and Myth in Toni Morrison's Fiction. Toni Morrison / edited and with an introduction by Harold Bloom. – Chelsea House Publishers, 1990. – p. 7-25.
5. Denard, Carolyn C. Introduction. What Moves at the Margin: selected nonfiction / Toni Morrison; edited and with an introduction by Carolyn C. Denard. – University Press of Mississippi, 2008. – p. xi-xxvi.
6. Holloway, Karla F. C. and Demetrakopoulos, Stephanie A. New Dimensions of Spirituality: a Biracial and Bicultural Reading of the Novels of Toni Morrison. – Greenwood Press, 1987. – 173 p.
7. Mbalia, Doreatha D. Toni Morrison's Developing Class Consciousness.– Selinsgrove: Susquehanna University Press, 2004. – 238 p.
8. McKay, Nellie Y. Critical Essays on Toni Morison. – Boston, Massachusetts: G. K. Hall & Co, 1988. – 214 c.
9. Morrison, Toni. Rootedness: The Ancestor as Foundation. – What Moves at the Margin: selected nonfiction / Toni Morrison; edited and with an introduction by Carolyn C. Denard. – University Press of Mississippi, 2008. – p. 56-65.
10. Morrison, Toni. Song of Solomon. – Triad / Panther Books Frogmore, St Albans, Herts AL2 2NF, 1980. – 336 p.
11. Morrison, Toni. Sula. – A Plum Book, 1982. – 174 p.
12. Morrison, Toni. Tar Baby. – New York: Signet, 1981. – 234 p.
13. Morrison, Toni. The Bluest Eye. – New York: Knopf, 1987. – 212 p.
14. Washington, R. E. The ideologies of African American literature: from the Harlem to Renaissance to the Black Nationalist revolt. – ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC, 2001. – 348 p.

О.В. Григоренко,

*Державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава*

ЖИТЛОВІ МОТИВИ: КОНФЛІКТ НАВКОЛО БУДИНКУ В РОМАНІ Е.СЛІНЕК “КОХАНКИ”

У статті аналізується мотив житла як основа конфлікту в романі Е. Слінек “Коханки”, розглядається множина конотацій, котрі отримують в романі знаки, які належать до дискурсу будинку.

The article reveals and analyses the motive of accommodation as the main reason of the conflict in the novel “Lovers” by E. Jelinek, the majority of connotation, of the symbols, which belong to the discourse of the house in the novel, are considered in the article.

Мотив житла є одним із основних у прозі австрійської письменниці Е.Слінек. Будинки й квартири досить рідко становлять частину топосу романів – будинок, як правило, функціонує в тексті в якості знаку, котрий, у залежності від контексту, може отримувати будь-які конотації. Саме так мотив житла організований у романі “коханки”¹ (1975), сюжет якого складається із двох основних ліній, історій кохання робітниці швейної фабрики Брігіти й Гайнца – електрика з перспективами відкрити магазин електротоварів, та сільської дівчини Паули, чия мрія знайти щастя в коханні приводить до невдалого шлюбу з лісорубом Еріхом.

Брігіта, чиєю метою з самого початку є заволодіти Гайнцом, спершу пробирається до його будинку: “der fernfahrvater ist abwesend, und brigitte hilft im haushalt, was das einzige ist, womit sie sich beliebt machen kann, das heißt sie putzt freudig mit dem scheißbesen die klomuschel. vor fünf minuten hat sie gesagt, sie macht das ja gern. ihr wird ganz schlecht von all der scheiße, die sich im laufe der woche so in einem dreipersonenhaus ansammelt” [4, с. 13]. На перший погляд безневинна згадка про батька-далекобійника виявляється основою для психоаналітичної пародії: відсутність батька підпадає під категорію витіснення, прихід у будинок Брігіти читається як сублімація – за відсутності зображення в романі індивідуальної свідомості, в якій могли б відбуватися ці процеси, на витіснення й сублімацію перетворюються самі персонажі. Брігіта при цьому сублімує як батька

¹ Назву й цитати з роману подано із дотриманням автентичного правопису.

свого потенційного чоловіка, так і свого власного, бо мати виховувала її сама – їй це вдається, на підтвердження своєї фалічності вона отримує найбруднішу роботу в будинку.

Як пародія на тривіальний роман, роман “коханки” мав би відображати ряд дихотомій – природа / цивілізація, село / місто, хороша / погана героїня (герой) тощо. Деякі з названих протиставлень дійсно збережені, але найбільш послідовно в романі, незважаючи на схематичність персонажів, вибудована дихотомія чоловіче / жіноче мислення, яка зберігається й на рівні літературних та філософських алюзій. Чищення унітазу, яке виявляється останнім доказом фалічності Брігіті, Гайнц розуміє як одну із типових ознак жіночності: “heinz wird, wenn nicht schon eine sekretärin, höhere schülerin, sekretärin, sekretärin oder sekretärin zur frau bekommen, die eine richtige frau ist, also ordentlich mit dem besen und seinen widrigen begleitumständen umgehen kann” [4, с. 13] – у жінці Гайнц бачить і коханку, й господиню.

Для сільських персонажів, Еріха й Паули, ця дихотомія існує на ціннісному рівні: “... das trinken soll erich ganz aufgeben, weil das das schlimmste ist, weil es die weißlackierten küchenmöbel und das neue nußbaumschlafzimmer persönlich betrifft und angeht. alkohol und neue möbel, das sind natürliche gegner von natur aus. auch alkohol und adrette schürzenkleider, die nicht bekotzt werden sollten, weiße schuhe, die wie echtes leder aussehen, aber keins sind, aber trotzdem nicht bekotzt werden dürfen, kinder in bunten kleidchen, topfpflanzen, der fernseher mit den künstlichen blumen in der künstlichen blumenvase, das alles und alkohol, vorhänge aus durchsichtiger kunstfaser und alkohol, bügelfreie textilien und alkohol, das sind einfach feinde in der natur, wo sie sich begegnen. feinde” [4, с. 50]. Кухонні меблі, спальня з горіхового дерева, кімнатні рослини й декоративні квіти, телевізор, текстиль, який не мнеться, є для Паули безпосередніми й обов’язковими наслідками приходу кохання й невід’ємними атрибутами сімейного життя, єдиною цінністю Еріха, яка врівноважує всі попередні, є алкоголь. Алкоголь і домашній затишок постулюються як вороги в природі, “де б вони не зустрілися”. Прихований зміст метонімії зовсім прозорий: природними ворогами є чоловік і жінка, в даному випадку вони родом із села й місце їхніх зустрічей – мальовничі ландшафти, посеред яких, згідно із каноном тривіального роману, мала б – замість боротьби за виживання – відбуватися любовна ідилія. Після того, як Паула розчарується в коханні до Еріха, вона сама для себе видозмінює “міф про любов” [див. 1, с. 283 – 286]: замість прагнути власного щастя, вона починає прагнути створити ілюзію свого щастя для інших, місце чоловіка, якого любила б вона, і який кохав би її, посідає будинок: “paula denkt jedoch für zwei und gleich weiter, quasi in fortsetzungen, nicht mehr an die liebe und das, was sich dabei im körper ausbleibt bzw. verändert, sondern an die neue wohnung, die

kinder und die jause mit kaffee und schlag für die ANDREN, denen man etwas ZEIGEN muß” [4, с. 51] – “думання “з продовженням” відповідає формі виходу або структурній організації тривіальних романів, за зразком яких упорядковує свої уявлення про любов Паула.

В уяві Брігіті будинок є не атрибутом кохання, а невіддільним від Гайнца об’єктом її домагань. Більше того, в будинкові вона бачить потенціал, котрий Гайнец повинен реалізувати: “wenn man ein schrebergartenhäuschen hat, ist das schon sehr viel, aber es geht noch höher hinan, bis zu einem ein- oder zweifamilienhaus. das schrebergartenhaus, so klein wie es ist, soll ein ansporn für heinz sein, daß es noch höher hinaufgeht” [4, с. 62]. Із розростанням нерухомості Брігіта, як “сліпий і заморочений пролетар, котрий цілковито визначений своїми безпосередніми потребами й своєю повною відчуженістю під владою господарів” [1, с. 85], пов’язує свої перспективи на майбутнє: “und ich werde einmal ein haus haben, das viel schöner ist als dieses einfache kleine schrebergartenhaus, das wir den schwiegereltern lassen werden, während wir, heinz, der meiner ist, und ich, die ich auch meine bin, in ein größeres schöneres haus umziehen werden, dessen erdgeschöß ein eigenes geschäft beherbergen wird. für elektroinstallationen. soweit brigitte” [4, с. 67] – нерухомість наділяється при цьому ознаками рослини, здатністю рости й розвиватися незалежно від людини, але прискорювати ріст за умови хорошого догляду. Реалізація стратегічного плану Брігіті дещо відрізнялася від задуму: дачний будиночок, який планувалося віддати батькам, добудували й залишили собі, батьків виселили в однокімнатну квартиру – іншими словами, для збільшення житлових площ використали прийом екстенсивного господарювання. Але Брігіті й не йшлося про здійснення мрії в усіх деталях – головним її прагненням було стати власницею нерухомості, бо тільки завдяки цьому вона могла самоствердитися: “und, wenn unser fabrikbesitzer zu mir nach hause käme, fährt b. fort, dann müßte selbst er dort machen, was ich will, denn mein haus ist mein schloß. so klein es ist, so sehr kann ich dort aber auch anschaffen” [4, с. 74]. Магічна дія будинку-фортеці розповсюджується на власність узагалі – в матері Брігіті не було чоловіка, але вона має житло, тому почувається королевою у власній оселі: “die leiche von brigittes mutter liegt auf dem sofa und liest in der fürstenhäuserzeitung. in ihrem heim ist sie königin. in ihrem eigenheim, da ist brigitte leider noch nicht” [4, с. 100]. Наявність житла створює для жінки ілюзію сили й влади – не маючи можливості повелівати чоловіком, вона в усій повноті реалізує владу на здобутому нею просторі. Максимально вираженою псевдоматріархальна структура виявляється в селі, двір і будинок стають домогосподарським королівством: “ständig überschaut die muta ihr reich, von einer hausfrauengränze zur nächsten. die mutta ruckt mit dem kopf hin und her, auf der suche nach illegalen grenzgängern. die muta schaut ständig vom anfang ihres reiches

bis zum ende ihres reiches, immer hin und her, sie freut sich dabei, dass sie einen hausfrauenreich hat". Влада, яку домогосподарський райх дає своїй хазяйці, суто символічна, бо після весілля й народження дітей жінка вважається мертвою, оскільки повністю виконує передбачене своїм життєвим циклом. Умовність посмертного буття жінки як володарки домогосподарського райху увиразнює наявність у ньому повсякденних турбот і заздрості – інші, розмірковує жінка, мають набагато більше, дружина ковбасника, наприклад, має власне царство, але на додачу й власну коптильню [4, с. 75].

Сільська жінка не випадково порівнює себе з дружиною ковбасника – ця професія має надзвичайний престиж, але й зустрічається в селі надзвичайно рідко, для сільської дівчини стати дружиною ковбасника є нездійсненною мрією. Особливе ставлення до виробників ковбаси дозволяє також розмежувати село й місто в часі: два світи протиставляються не як первинний світ добра та чистоти й урбанізоване зло, але як два локуси, в яких є дійсним різний відлік часу. "Споконвічність" села виявляється у відставанні в розвитку – там актуальні згадки про повоєнні часи й особливу цінність, яку мали тоді професії м'ясника й ковбасника, місто ж існує в 70-х роках, вже після перемоги сексуальної революції.

Підсумок боротьби за житло обох жіночих персонажів підводиться під час їхнього весілля: "brigitte und heinz werden im kleinen schreibergartenhaus der heinzeltern wohnen, solange, bis sie die heinzeltern hinausbeißen und bauen können, haus und geschäft vergrößern sowie einrichten. paula und erich werden bei paulas eltern ein kleines zimmer bekommen, solange, bis sie sich eine kleine wohnung leisten können oder sogar bauen können!" [4, с. 137-138]. Брігіта отримує те, за що боролася з самого початку, Паула не отримує очікуваних нею від любові наслідків. Через деякий час після весілля "у голові в паули щось пішло не так" [4, с. 151], оскільки вона вигадала досить несподіваний спосіб заробити собі на квартиру – під час поїздки до міста на автомобілі чоловіка вона почала підробляти проституцією (задовго до весілля й дошлюбної вагітності авторська інстанція передбачила, що "тіло паули зробить усе можливе", щоб спромогтися збагатити свою любов будиночком [4, с. 71]. Після того, як Паула, вдруге у своєму житті, почала заробляти гроші, вона стала "actu [насправді] робочою силою, яка реалізує себе, робочим, у той час як досі вона була такою лише potentia [потенційно]" [2, с. 188]. Авторське "я" навіть припускає, що перетворення Паулою власного тіла на товар і засіб виробництва не є зовсім безглуздом, проте одразу ж починає висміювати її намагання, згадуючи лебедів, їхні гнізда й відомий шлягер:

vielleicht kann paula auf diese weise ihrer familie einen festen wohnsitz geben. es ist ein wunder, daß paula es überhaupt so lange ohne diesen ausgehalten hat. wo sie doch schon mit 15 von nichts andrem

als diesem wohnsitz geträumt hat, von weißen gardinen und blitzenden haushaltsgeräten. zu einer geborgenheit gehören auch eigene vier wände und ein dach darüber.

Vielleicht ist das die schance paulas, ein nest zu bauen. paula will es schwalben nachmachen: ein nest bauen. so lautet auch ein beliebter operettenschlager. [4, с. 151-152]

У наведеному фрагменті авторка послідовно позбавляє змісту метафору “вити сімейне гніздо”: “житло”, вжите в прямому значенні, змінюється метафорою “будувати гніздо”, але відразу ж у контексті виникають лебеді, наслідувати котрих хоче Паула. Картинка, що виникає наприкінці – Паула носить галузки й мостить із них гніздо по-справжньому. Так здійснюється “інверсія метафори” (М.-Е. Брунер [3]) – прийом, який передбачає “повернення” метафори на рівень слів, вжитих у прямому значенні. Попри повторюваність цього прийому він майже ніколи не реалізується через однакові засоби – в цьому контексті видається сумнівним висновок польської дослідниці М.Щепаняк щодо внутрішньої структури роману, “чия композиція ґрунтується на схемі “цитата” (міф) – “коментар” (деміфологізація)” [5, с. 299]. До того ж, у процесі розкладання метафори на значення її елементів, Е.Єлінек паралельно веде гру іншими смислами: “можливо, у такий спосіб паула хоче дати своїй сім’ї постійне житло” – “у такий спосіб” – це кохаючись з іншими чоловіками, житло в свідомості Паули й у даному контексті ототожнюється з сексом, зауваження авторського “я” – “диво, що вона взагалі так довго витримала без цього” – отримує цілком очевидні конотації. Із 15 років Паула мріяла не про гардини – на першому місці в її мріях вони опинилися лише після невеликого першого сексуального досвіду, нарешті, відсутнє відчуття захищеності (Geborgenheit), яке може дати надійний дах над головою, розшифровується і як бажання нормальних статевих стосунків із чоловіком – Еріх втратив до Паули інтерес завдогдо весілля. Подібним способом викривається беззмістовність тверджень, які від довгого вживання стали риторичними, завдяки створенню відповідного контексту їхня безглуздість стає очевидною: “ich liebe meinen mann, sagt paula zu diesem manne und zum nächsten und zum übernächsten. und schenkt mir ein bissel geld?” [4, с. 152]. Натомість безглузде нібито порівняння Паули з білочкою доводить: прагнення здобути нерухомість – не виховане соціумом бажання, а природний інстинкт.

Paula denkt nicht daran, daß ein geld, das sie plötzlich hat, auffallen muß. sie will nur sparen, aktion eichhornchen. einiges läßt sie auch in dem kaffeehause. paula will einmal eine wohnung anzahlen [4, с. 152].

Будинок виступає в романі “коханки” основою конфлікту: боротьба жінки за чоловіка виявляється боротьбою за нерухомість, міфологізовані уявлення про любов обов’язково супроводжуються

образом будинку. Завдяки нерухомості здійснюється псевдоемансипація жінки, одночасно із включенням її до матриархальної структури, яка не передбачає, проте, наявності в ній чоловіків. Прагнення будь-що заволодіти будинком прирівнюється до статевого інстинкту та інстинкту виживання.

Література

1. Барт Р. Мифології. – М., 2000. – 320 с.
2. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. – М., 1998. – Т. 1, кн. 1: Процес виробництва капітала. – 891 с.
3. Brunner M.-E. Die Mythenzertrümmerung der Elfriede Jelinek. – Neuried, 1997. – 297 S.
4. Jelinek E. die liebhaberinnen. – Reinbek bei Hamburg, 2006. – 157 S.
5. Szszezanjak M. Dekonstruktion des Mythos in ausgewählten Werken von Elfriede Jelinek. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1998. – 225 S.

УДК 81'42

Л.В. Зелінська,

*Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог*

АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Автор статті використовує сучасний методологічний апарат і аналізує різні розуміння постколоніальної критики вченими України та Росії. Визначено особливі риси постколоніальної критики.

In the paper the author uses modern methodological tools and analyses the different comprehension of post-colonial studies by Ukrainian and Russian scientists. The author defines special features of post-colonial studies.

Неважко розпізнати спільність предмету міжкультурної комунікації у лінгвістиці, цивілізаційної теорії в історії, постколоніальної критики в літературознавстві. Цим предметом є підстави порозуміння людей. Дана стаття, об'єктами якої вибрано дві книги: скорочену версію “Дослідження історії” (1955) британського історика А. Тойнбі [7] та “Орієнталізм” (1978) американського компаративіста арабського походження Е.Саїда [6], – під світлом цивілізаційної теорії доклад-

ніше розглядає внутрішні розбіжності у постколоніальній критиці, спричинені антиколоніальним дискурсом, розгортаючи дослідження на тлі міжкультурної комунікації. Мета дослідження – набути основні критерії для розрізнення антиколоніального і постколоніального підходів в аналізі літературних творів. Актуальність теми обумовлена постколоніальним станом сучасної української культури. Новизна полягає у вперше здійсненому в українському літературознавстві критичному перегляді методу постколоніальної критики, який розуміється і застосовується вітчизняними літературознавцями, зокрема, П. Іванишиним [1], О. Федунь [8], Н. Монаховою [2], О. Поліщук [5] в антиколоніальному дискурсі. Теоретичною базою дослідження стали самі об’єкти даного дослідження і кілька статей: австралійського україніста М. Павлишина [3] “Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі”, російського історика І. Іонова [10; 11] “Теорія цивілізацій на рубежі ХХІ сторіччя” та “Імперський і постколоніальний дискурси в інтелектуальній культурі епохи модернізації (до питання про долю макроісторії)”, російського сходознавця О. Сотова [14] “Орієнталізм: постколоніальна критика Едварда Саїда” та російського культуролога С. Лур’є [12; 13] – “Російська і Британська імперії: культурологічний підхід” і “Від давнього Риму до Росії ХХ сторіччя: спадкоємність імперської традиції”.

Як бачимо з назв статей, напрям проблем дослідження імперії, які намагаються піднімати російські гуманітарії, є деконструкційним вектором чи, простіше кажучи, протипагою в аналізі українських культурних феноменів, що спонукає враховувати обидві сторони – колишню колонію і метрополію. Треба розуміти, росіянам, як і українцям важко усунути колишні емоції, викликані і сформовані радянською ідеологією. Але, з іншого боку, не можна з огляду на українські минулі кривди й теперішні образи ігнорувати спроби колонізатора осмислити статус своєї країни як імперії.

У першій статті І. Іонова на початку сформульовано декілька запитань, серед яких: наскільки тісно пов’язані макроісторія і імперський/колоніальний історичний дискурс? Чи сумісні макроісторія та постколоніальний дискурс? [11]

Що можна здефініювати у поставлених запитаннях на наш погляд, який узгоджується з концепцією постколоніальної критики М. Павлишина [див. 3]? Макроісторія займається по суті еволюцією цивілізацій; мета імперського дискурсу – завоювання, колоніального – в залежності від етапу: упокорення або визволення. Після політичного визволення є умови (хоча не завжди їх використовують) розпочати постколоніальний дискурс, у якому діалектично взаємодіють колишні імперські структури й сучасні націо– і державотворчі ідеї та міфи. Якщо митець моделює постколоніальний твір, то буде відшукувати імперські структури в ментальності колишньої коло-

нії, “розхитувати” засобами іронії і пародії, таким чином усуваючи інерцію їх психологічного впливу. Якщо митець моделює в антиколоніальному дискурсі, то замість іронії і пародії буде використовувати старі засоби впливу на реципієнта: монументальний стиль, конструювання нових ідеалів, патетика, пафос. Літературній критиці і читачам важче сприйняти іронічне ставлення автора до головного персонажа, ніж патетичне, тому що попередня естетична система і загалом людська установка міфотворення спирається на героїзацію, а не уніщовіння головного персонажа.

Повертаючись до І. Іонова необхідно зауважити, що постановка першого запитання, однак, потребує корекції: макроісторія – це хроніка руху цивілізацій під кутом зору багатьох аспектів (полідискурсивна); імперський дискурс – це лише агресивна практика поширення цивілізації, що, по-перше, зовсім не означає відсутності інших неагресивних методів. По-друге, універсальні здобутки однієї цивілізації не знищують ідентичності іншої цивілізації. Навпаки, створюють умови для змагання, духовної еволюції. Отже, у запитанні на одному рівні поставлено мегасистему і підсистему, що є логічно несумісним і відповідь-доведення буде хисткою.

Суть запитання про пов’язаність макроісторії та вказаних дискурсів І. Іонов уточнює в ході міркування, розгорнутого під відчутним впливом Е. Саїда – культура є знаряддям імперії. Російський історик наводить безліч аргументів на користь тези американського компаративіста (в т.ч. найважливіший аргумент – макроісторія як наука є прихованою імперською зброєю, інакше кажучи, причиною і наслідком) й таким чином входить в антиколоніальний дискурс, про який заявлено не було. Підсумовуючи відповідь, у висновках (без аргументів!) І. Іонов парадоксально заперечує антиколоніальну тезу, констатує, що макроісторію як одну з гуманітарних теорій не можна визнавати знаряддям імперії. Чому? “Вона [макроісторія – Л.З.] володіє могутньою внутрішньою тенденцією до саморелативізації” [11]. У цьому разі історик отожднює макроісторію з цивілізацією, вказуючи на те, що остання зіставляється сама з собою, не потребуючи Іншого для порівняння; а імперія потребує і знаходить Іншого як імпульс для розвитку своєї занепадаючої структури.

Стосовно антиколоніалізму, як можна зрозуміти з усього контексту міркувань І. Іонова, він висловлюється однозначно – це новий імперіалізм, що є не менш небезпечним. Однак, дискусії з Е. Саїдом з цього приводу не веде. Так само і американський вчений провід-мівував термін “постколоніальне” фактично зі значенням “антиколоніальне”.

Можна погодитися з І. Іоновим у тому, що відсутність самоідентифікації певної спільноти – це проблема, але і процес самоідентифікації теж є проблематичним, якщо знижено рівень самокритичності.

І на цей раз І. Іонов не дискутує з Е. Саїдом, який, перебуваючи у рамках антиколоніального дискурсу, актуалізує тільки першу половину цієї тези [6, с. 15-17].

Отже, помилка І. Іонова: мав намір нейтрально проводити дослідження “страстей за Історією”, але піддався впливу бійцівської пристрасті антиколоніального дискурсу, й з невідомих мотивів у висновках відійшов від цього дискурсу. Непослідовність його викладу полягає у не ригористичному користуванні термінами, у непомітному для нього зісковзуванні в суміжні чи протилежні поняття і прикладання висновків без аргументації на користь ідеї про тісний зв’язок між макроісторією та постколоніальним дискурсом. А звідси – автоматичний перехід до підтвердження перспективності і продуктивності співпраці між цивілізаційною теорією та постколоніальною критикою.

Ідея, на наш погляд, заслуговує на більш докладне опрацювання. Так, співдія між двома методами безперечно перспективна. Але треба враховувати, що цивілізаційна теорія є мегасистемою, яка поєднує рух систем та їх елементів, зокрема, імперію, колонії і т. под. Щоб глибоко проаналізувати імперію, її вплив на колонії, смисл завоювання і визволення, культурні феномени з обох сторін, – потрібно бачити і спиратися на глобальні закономірності суспільної еволюції. Тоді засоби іронії та пародіювання в літературі будуть проаналізовані з точки зору і їх системної доцільності, і їх естетичності зокрема.

Подібно мислить С. Лур’є, називаючи спочатку думку Е. Саїда про те, що підготовка до побудови імперії здійснюється всередині культури, – важливою. Надалі “важливість думки” буде поставлена під тотальний сумнів: *“Однак запропонований ним підхід здається недостатнім, оскільки встановлює причинно-наслідкові зв’язки між явищами, які, на мою думку, потрібно розглядати як ті, що лежать поруч. Імперії європейських країн склалися набагато раніше, ніж ідеологія імперіалізму. Зміцнення Британської Індії йшло паралельно з формуванням жанру англійського роману, відповідно, закладений в ньому політичний імпульс міг, звичайно, вплинути на формування експліцитної імперіалістичної ідеології, але не на саме імперське будівництво. Систематизована імперська ідеологія, та, що стала фактом суспільної свідомості, на справедливе зауваження Г. Ліхтгейма, складається постфактум: її піднесення в реальності може співпадати із занепадом імперії”* [12, с. 72].

Мусимо визнати окрім компліментарності стилю С. Лур’є ще й її неточність. Англійський роман формується за півстоліття раніше до колонізаторських воєн Британії. Отже, літературні тексти та колонізація – це явища, які знаходяться поруч хіба що у психологічній площині відкривання нового.

О. Сотов, рецензуючи “Орієнталізм” Е. Саїда, так само, як І.

Іонов, вважає постколоніалізм продовженням антиколоніальної традиції. А відтак відбувається отожднення двох термінів у рамках антиколоніального дискурсу. Політизація набуває стратегічної мети. Наприклад, у такому твердженні О. Сотова: “... демонструючи глибокий зв’язок між геополітичною ситуацією епохи колоніалізму і системою європейської наукової раціональності, він [Е. Саїд – Л.З.] фактично переніс відношення між методом і матеріалом дослідження в політичну, вольову сферу, і надав, таким чином, доволі гостре звучання питанню про історичну обумовленість знання” [14].

Російський сходознавець не сумнівається у компаративістському підході Е. Саїда, не зважаючи на те, що по суті ним рівноцінно не представлено східного контексту (або принаймні статистики сприймання на Сході того чи іншого “західного міфу про Схід”).

Росіянам, отже, притаманний антиколоніальний дискурс, що означає: 1) правомірність концепції О. Еткінда [див. 16] про “внутрішню самоколонізацію” Росії, 2) почуття образи на “Захід” за “Схід”.

Коли ж І. Іонов, С. Лур’є виходять з-під впливу Е. Саїда, то їх позиції значно розширюються. Наприклад, у статті “Теорія цивілізацій на рубежі XXI сторіччя” [див. 10] І. Іонов проводить огляд найновіших концепцій. Історик вирізняє з-поміж інших книгу французького культуролога П. Кауфмана “Що таке бути цивілізованим?”. У ній підкреслено особливу роль міжкультурної комунікації у збереженні сучасних цивілізацій. Щоб зрозуміти цивілізацію, потрібно знайти приховану основу комунікації. Варвар не розширює коло спілкування, йому не потрібна культурна ідентифікація, бо її заміняє групова асиміляція, а варварські забобони діють як громадський контроль. Натомість цивілізація створює канони, вона догматична, відчуває відповідальність за власні норми і стиль, не уникає самовиправдання перед обличчям вищих ідеалів. Варварство не має подібних гальмівних механізмів і опори, їх заміняє всевладдя орди, а звідси – прагнення до єдності з главою орди. Самокритичність цивілізації варвару невідома.

Концепція П.Кауфмана підштовхує до наступних міркувань. Якщо радянська ідеологія спиралася на марксистську класифікацію бідних і багатих, то сьогодні навіть в час світової економічної кризи в гуманітаристиці ми не користуємося цими категоріями. Важливішими є типи – цивілізована людина й варвар. Відповідно типів ведемо дискурси цивілізаційний чи варварський. А це у свою чергу переакцентує імперський та колоніальний дискурси. У кожному з них, зрозуміло, будуть елементи варварства і цивілізації. Тому стає очевидним, що в постколоніальному дискурсі треба шукати способів адаптації універсальних цінностей, незалежно від того, де вони творилися – в метрополії чи колонії.

У викладі цивілізаційної теорії А. Тойнбі, зроблений Д.Ч. Со-

мерсвеллом, вживання політичної лексики виважене, тому загальний тон нейтральний, беземоційний. Історик та укладач висловлюються так само, як фізик відносно законів світобудови. Однак, Е. Саїд у книзі “Орієнталізм” взагалі не згадує ні прізвища відомого британського історика, ні тієї усесвітньо відомої спеціальної дискусії в 1960-1970-х роках, названої тойнбіаною. Суб’єктивність Е. Саїда очевидна.

Потрібно згадати, що британський історик досліджував Схід, починаючи з 1915 року, тема – знищення вірменів турками. Фундаментальну 12-томну працю “Дослідження історії” А. Тойнбі задумав саме під час поїздки по Близькому Сходу в якості військового кореспондента газети “Манчестер гардієн”. На шляху із Стамбула до Лондона він зафіксував заголовки майбутньої книги на 12 сторінках, назвавши все разом “Накидане у Східному експресі у вересні 1921 року”. Найважливішим виявився заголовок “Порівняння цивілізацій” із вказаними стадіями: народження, диференціація, експансія, брейкдаун, імперія, універсальна релігія, розрив. І ці стадії він сформулював завдяки дослідженню Османської імперії у 1915 році. Факти зібраного матеріалу проявили загальну закономірність. Напрямок мислення А. Тойнбі аналогічний діяльності Ч. Дарвіна.

Цивілізаційна теорія заперечувала антиколоніальні тези і форми Е.Саїда, який творив образ Заходу, що окупує Схід різними способами. Тому треба, на противагу забуванню Е.Саїда, згадати “Огляд”, підготовлений А. Тойнбі за 1925 рік, у якому той критикує західний уряд, а не готує окупацію засобами ідеології. Як пише О. Воробйова, британський історик *“зосередив увагу на “Ісламському світі після мирного врегулювання” – проблемі, що хвилювала його ще з часів служби у Форін-офіс. Фактично Тойнбі знову піднімав тему, яка вперше зацікавила його в роки першої світової війни, коли він доводив, що майбутнє Британської імперії залежить від досягнень її “згоди” зі Сходом. [шрифт – Л.З.] Тепер він визнавав: назване ним тоді “Сходом” було лише частиною того культурного різноманіття, з яким буде мати справу Захід. Ісламу в процесі зіткнення цивілізацій відводилося особливе місце, оскільки мусульманські країни мали більш тривалий досвід спілкування із Заходом і, відповідно, чіткіше і раніше інших зіткнулися з історичною дилемою: неможливістю відкинути вплив європейців, одночасно “адаптуючи військову техніку, політичні інститути, економічний лад і духовну культуру Заходу” [9].*

На думку російських вчених (О. Воробйова, В. Уколова), цивілізаційний дискурс А. Тойнбі вміщує в собі історичний, політичний, релігійний і філософський дискурси, які є врегульованими і збалансованими між собою. Релігійний дискурс розглядають в канві біографії британського історика і як світоглядна підстава для дослідження. В.

Уколова, зокрема, вважає, що А. Тойнбі – мислитель християнський. *“Для релігійної свідомості істина могла бути дана в Одкровенні, або осягнута розумом, кращим же було поєднання цих двох можливостей. /.../ Подібно до того, як божественне провидіння для християнина не виключає свободи людської волі, для Тойнбі визнання божественного творіння історії не знищує ролі історика як спів-творця минулого, бо лише в процесі спів-творення може бути виявлений момент істини. Звідси така показна для Тойнбі перевага синтезу над аналізом, звідси його потяг до універсалізму (хоча йому, як це не парадоксально, часто докоряли в роздробленні, локалізації історії)”* [15].

Справедливо буде зауважити, що маса деталей, якими послуговується Е. Саїд для доведення агресії Заходу проти Сходу якраз і не синтезовані ним. Потяг до універсалізму, за прикладом А. Тойнбі, в Е. Саїда значно б нейтралізував його політичні пристрасті і проявив би власне східні закономірності східної цивілізації.

Таким чином є очевидним, що в А. Тойнбі і Е. Саїда різні напрями – полідикурсивність і політика, синтез і фрагментарність. Перше дає теоретичне узагальнення, без емоцій і вольового напорю, друге – гостроту. Е. Саїд епатує наукову публіку політичним дискурсом, виконаним у стилі “шоу”-культури. Погляди вчених, що критикували його за політизацію, в Україні не популяризуються. Знову, як за часів радянської ідеології, маємо тільки єдину думку, що абсолютизує Е. Саїда.

Політичний дискурс різко кренить в протилежні полюси, підриває і ускладнює порозуміння між людьми. Зрозуміло, що усувати конфлікти конфліктним шляхом неможливо. Як і збагнути глибші причини, що їх породили. У міжкультурну комунікацію цей дискурс практично не вписується.

Чому українські літературознавці ототожнюють постколоніальний і антиколоніальний дискурси, – річ більш ясна. Обумовив явний колоніальний статус українського суспільства. Однак, це не значить, що майже двадцятиліття незалежності України розмили відмінності між антиколоніалізмом і постколоніалізмом. Якраз, навпаки.

О. Федунь, укладаючи короткий нарис постколоніальної критики під безпосереднім впливом концепції М. Павлишина [див. 3; 4], намагається розділяти два дискурси. В основному їй це вдалося зробити, але з єдиним застереженням. Рисами постколоніальної критики вона вбачає наступні: ламання штампів радянського літературознавства, “реабілітація розмаїття письменницького стилю”, перевага “мистецькій інтерпретації тексту”, “універсальний скепсис супроти авторитетів, іронічні, пародійні, двозначні форми”, уникання бінарної опозиції, подолання комплексу меншовартості, християнський світогляд, “самоствердження національної самосвідомості”. Останній аспект, наскільки він є ідеологічним, настільки межує з антиколоніалізмом,

тому варто уточнити і поширити своє розуміння, щоб не допускати “суміші анти– і постколоніального” [8, с. 13].

Н. Монахова [див. 2] половину статті “Підпорядковане” в українському контексті (Спроба постколоніальної інтерпретації роману Оксани Забужко “Польові дослідження з українського сексу”) присвячує некритичному викладу концепції Е. Саїда, тому її метод постколоніальної критики цілковито обумовлений антиколоніальними настроями боротьби.

Найбільша напруга цієї боротьби проявляється в П. Іванишина. Свою політичну позицію (націоналізм) він переводить у сферу літературознавчих досліджень. Головна мета критика – захист антиколоніалізму. Цитуючи М. Павлишина, допускає “ненавмисну помилку”: *“Дослідник пропонує тлумачити окреслений вище термін [постколоніальні студії – Л.З.] “аналогічно до понять “постмодернізм” і “постструктуралізм”, де префікс “пост” не заперечує паралельного існування в часі й сигналізує не так заперечення, як діалектне злиття”* [1, с. 191]. У цитованому джерелі, на яке посиляється П. Іванишин, написано – “зняття” [4, с. 532]. На цьому “прикрому” недогляді, однаке, П. Іванишин розбудовує колоніальні спогади: *“Неважко помітити, що пропонована концепція виразно еклектична і вже через це ущербна, що не сказати потенційно хибна. Сумним прикладом цього може бути сучасна українська політична та культурна дійсність, де спостерігаємо дивовижне “діалектне злиття” національних та антинаціональних (російсько-комуністичних, радянських) елементів – від різношерстих свят та назв населених пунктів до “багатовекторної” зовнішньої політики”* [1, с. 192]. Після такої тиради можна дозволити і собі маленький жарт – “... різнововняні свята”. Але внаслідок “перестрілки” не можна втрачати суті постколоніальної культури – “паралельного існування в часі...”, і відповідно цьому постулат – проводити багатоаспектний аналіз і естетичне моделювання.

Позиція О. Поліщук така ж ідеологізована, як і в П. Іванишина. Оскільки дослідниця виходить із проблеми національної ідентичності, то при нерозрізненні антиколоніалізму і постколоніальної критики, підпасти під політизацію неважко.

У висновках необхідно зазначити, що постколоніальній критиці необхідне стримування політичного дискурсу задля балансу з художнім, філософським, історичним і релігійним. Дискурсивна цілісність дозволить значно глибше проаналізувати момент надлому старої цивілізації і побачити її чергове відродження чи постання нової цивілізації. Це є стратегічною метою постколоніальної критики, яка працює не тільки на мистецтво, а й на суспільні реалії.

Література

1. Іванишин П. Два постколоніалізми: національно-екзистенціальна диференціація // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. Вип. 33. – Ч. 2. – 2004. – С. 191-198.
2. Монахова Н. “Підпорядковане” в українському контексті (Спроба постколоніальної інтерпретації роману Оксани Забужко “Польові дослідження з українського сексу”) // Сучасність. – 2003. – № 4. – С. 124-142.
3. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі // Марко Павлишин. Канон та іконостас. – К.: “Час”. – 1997. – С. 223 – 236.
4. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис. – 1996. – С. 531-535.
5. Поліщук О. Пошуки національної ідентичності в умовах пост колоніалізму (за прозою Юрія Андруховича) // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. Вип. 33. – Ч. 2. – 2004. – С. 254-259.
6. Саїд Едвард В. Орієнталізм // Пер.з англ. В.Шовкуна – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”. – 2001. – 511 с.
7. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії // Пер.з англ. В.Митрофанова і П.Гарашука. – К.: “Основи”. – Т. 2. – 401 с.
8. Федунь О. Постколоніальна критика в українському літературознавстві // Слово і час. – 2001. – № 10. – С. 10-13.
9. Воробьева О.В. А. Тойнби: опыт исследования истории // Новая и новейшая история. – 2006. – № 5 <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/JOURNAL/NEWHIST/TOYNBEE.HTM>
10. Ионов И.Н. Теория цивилизаций на рубеже XXI века // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 127-138.
11. Ионов И.Н. (Москва) Имперский и постколониальный дискурсы в интеллектуальной культуре эпохи модернизации (к вопросу о судьбах макроистории). Материалы конференции “Интеллектуальная культура исторической эпохи” УрО РОИИ Екатеринбург, апрель 2007 <http://www.hist.usu.ru/rsih/text/ionov.htm>
12. Лурье С.В. Российская и Британская империи: культурологический подход // Общественные науки и современность. – 1996. – № 4. – С. 69-77.
13. Лурье С.В. От древнего Рима до России XX века: преемственность имперской традиции // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 123 – 133.
14. Сотов А.А. “Ориентализм”: постколониальная критика Эдварда Саида http://meast.ru/old_meast/pub/orient_sotov/
15. Уколова В. Тойнби и постижение истории // Цивилизации. Выпуск 2. – М.: Наука, 1993. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/Uk_ToinPos.php
16. Эткинд А. Русская литература, XIX век: Роман внутренней колонизации http://www.iicas.org/2003rus/18_04__ks.htm

М.В. Іконнікова,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський

ОСОБИСТІТЬ VS ТОТАЛІТАРИЗМ У РОМАНІ ДЖ. ОРВЕЛЛА “1984”

У статті простежується своєрідність художнього втілення протистояння особистості й тоталітарної держави в романі Дж. Орвелла “1984”. Обґрунтовується авторська ідея щодо безперспективності філософсько-інтелектуального виправдання тоталітаризму.

In the paper the peculiarity of the art embodiment of opposition between individual and totalitarian state in the G. Oruell's novel “1984” is investigated. The author's idea about the absence of any prospects of philosophical and intellectual vindication of the totalitarianism is substantiated.

У даній розвідці ставиться мета простежити своєрідність художнього втілення протистояння особистості й тоталітарної держави в романі Дж. Орвелла “1984”, який традиційно відносять до жанру антиутопії. Центральним у ньому є осмислення типологічно подібної проблематики – зображення тоталітарної держави, що будується за певною ідеологічною схемою, спотворення в ній соціальних та гуманітарних ідеалів, придушення індивідуальності людини. Але порівняно з іншими авторами антиутопій Орвелла турбує не лише перекручення ідеалу й фатальна доля ідеї суспільного блага й цивілізаційного прогресу, а й згубність тотального контролю над життям окремої особистості, що неминуче обертається соціальним злом і приниженням людини.

У цьому контексті великої ваги в романі набуває проблема пам'яті, осягнення часу в особистісному вимірі. Орвеллових героїв мучить несумісність минулого, сьогодення й майбутнього, відсутність пластичної гармонії, властивої опису людської дії в граматиці, де дієслова слухняно відмінюються згідно з граматичними нормами, немов демонструючи владу людини над часом. Не довіряючи граматиці, як і всьому “структурному”, “нормативному”, Орвелл переверляє сутність людських відносин часом, ставлячи героїв у ситуації, в яких минуле, сьогодення й майбутнє борються за свою владу над людиною.

Вінстону Сміту, який зберіг пам'ять і одночасно мрію про “золоту країну” (і за цей “думкозлочин” його кинуть до катівні), вбивають

у голову те, що минулого немає (але воно за потреби може моделюватися), майбутнього не буде, значущим є лише сьогодення.

Сенс боротьби Вінстона з державою Великого Брата полягає в його спробі протиставити колективному соліпсизму Ангсоца індивідуальну версію реальності – свою філософію історії, в основі якої лежить ідея про єдність, чи навіть взаємонакладання минулого й майбутнього. Ця ідея знайшла афористично точне вираження в адресаті першого запису в таємному щоденнику героя: “Майбутньому або минулому”. Така формула стверджує не хронологічний, а філософський, екзистенціальний, “осьовий” час, сенс якого полягає в утвердженні вічного існування того, що колись було один раз і тому буде вічно. Забившись у невидимий для телекрану кут, Вінстон записує: “Часові, коли думка вільна, люди відрізняються один від одного і живуть не поодиноці, часові, коли правда є правда і буле не перетворюється на небуле. Від епохи однакових, епохи самотніх, від епохи Старшого Брата – привіт!” [3, с. 37]. Хоча він чудово усвідомлює, що ніхто ніколи, крім поліції думок, не прочитає його слів, його не покидає відчуття, що завдяки цим словам “щось у світі не перерветься”.

Орвелл осмислює тоталітаризм не як національний феномен, а як загальносвітове, глобалізаційно небезпечне, катастрофічне для майбутнього людства явище. Особливо загрозливим він уважав те, що ідеологічне забезпечення тоталітаризму набуває виразних інтелектуалізованих форм, відбувається інтелектуалізація зла. Як відзначається низкою дослідників [2; 5; 8], тоталітарний кошмар “1984” представлено як повну реалізацію якоїсь квазіраціональної філософської системи. Її визначальним, хоч і прихованим чинником є саме інтелектуалізація зла. На роль Великого Інквізитора в цьому суспільстві письменником обрано представника вищих, керуючих кіл суспільства, ідеолога О’Брайена: його інтелектуальне вивищення і витонченість визнає скептик і вільнодумець Вінстон. Поеднуючи фізичні катування з глибокодумною софістикою, О’Брайен ставить і вирішує чисто інтелектуальне завдання – перебудову свідомості людини. У підвалах Міністерства Любові він веде зі своєю жертвою витончені діалоги – метафізичні, філософські, богословські. Те, чого він домагається від Сміта, – всепоглинаючої любові до Великого Брата, формулюється не як сліпа відданість, а як єдність слова, почуття і вчинку, як філософський постулат ідеальної ясності й стабільності, що символізується образом світу без тіней – якравно освітленої катівні. До цього явища незастосовні загальноприйняті соціально-економічні й політичні категорії. Намагаючись досягнути новий страшний досвід людства, Орвелл відкидає такі категорії, як неофашизм, капіталізм, соціалізм. Англійський літературознавець А. Казин відзначає: “Для Орвелла, як і для утопічних реформаторів і ідеалістів XIX ст., соціалізм був не економічною, а моральною про-

блемою” [6, с. 15]. Та єдина держава, що за його життя називала себе соціалістичною, на переконання Орвелла, була не соціалістичною, а тоталітарною. Ставлення Оруелла до сталінської диктатури було одностороннім: ненависть, жах, біль за народи, що проживають на території імперії. Отож так звану диктатуру інтелектуалів Орвелл уважав злом, якою б витонченою філософією вона не виправдовувалась.

Суттєвим внеском Орвелла у філософію історії новітньої доби є не тільки спростування ідеї диктатури інтелектуалів, а й формулювання того історичного парадоксу, в силу якого рух до диктатури почнеться з моменту найвищого матеріального прогресу, але не тому, що “прогрес покаже свій виверт”, а через особливості психічної природи “лідерів прогресу”. Тут має місце протиріччя антропологічних уявлень Орвелла: з одного боку, він відкидає антропологічні типології (за його словами, “кожний з нас і Дон-Кіхот, і Санчо Панса”), з іншого – виділяє “абсолютну меншість людей” (в “1984” це 5% населення Океанії), особливо кмітливих, умілих, практичних, владних і жорстоких, для яких сенс життя полягає насамперед у тому, щоб утверджуватися у своїй владі над іншими людьми, заподіюючи їм біль і приниження. Розкриття цієї теми веде в іншу сферу – філософію влади, яка постає параноїдальним феноменом. Прагнення отримати владу залежить не від здібностей, а виключно від бажання людини, тому бажують і отримують владу лише люди з психічними відхиленнями.

У романі “1984” фігурує квазіісторичний документ – таємна історія Океанії, що приписується її колишньому лідеру, тепер оголошеному Ворогом №1, – Еммануїла Голдштейна. У цьому таємному документі Вінстон читає: історичному руху давали імпульс дві мети – щастя й достаток. І все це в ХХ столітті з розвитком науки й техніки вже обіцяло стати реальністю. Саме тут історія обернулася кошмарним парадоксом: матеріальний прогрес, завдаючи смертельного удару утопії, відкрив дорогу ідеї про неминучість і навіть необхідність соціального поділу і “твердої” влади: “З погляду нових груп, що борються за владу, рівність перетворилася з віддаленого ідеалу в реальну небезпеку... Образ земного раю, у якому люди живуть у братерстві, вільно й легко, жив в уяві людства тисячоліттями, заволодіваючи умами навіть тих, хто шукав вигоди особисто для себе. Але в той самий момент, коли ідея земного раю стала здійсненою, вона була дискредитована. Нові політичні теорії відкрито обґрунтовують ієрархію й регламентацію”. Оруелл категорично заперечує беззастережність такого поділу, доводячи, що ідея соціального поділу і “твердої” влади неминуче тягне за собою ліквідацію індивідуальної свободи.

Відомо, що Орвелл виявляв серйозне зацікавлення у так званій “табірній літературі”, він зумів зібрати добірку книг навіть про ста-

лінські табори. Описане в цій літературі він сприймав як “початок рабської цивілізації”: “Рабство, що в 1932 році здавалося таким само неймовірним, як людоджерство, стало реальністю 1942 року”. Фактично про те саме писав Орвелл в статті про Г. Веллса в 1944 р.: “Нам загрожує не знищення, а цивілізація рабів, і не хаос, а кошмарний порядок” [4]. Ця майбутня рабська цивілізація спочатку не має в Орвелла ніяких політичних характеристик, однак поступово він утверджується в думці, що вона прийме форму “олігархічного соціалізму”. Зображене в романі “1984” суспільство також має всі ознаки такої рабської цивілізації.

Отже, антиутопія Орвелла “1984” спрямована рівною мірою як проти духовного, так і проти соціально-економічного закріпачення людини. Згідно з художньою концепцією, втіленою в романі, тоталітаризм та спроби його філософсько-інтелектуального обґрунтування є катастрофічно небезпечними для майбутнього людства.

Література

1. Гальцева Р., Роднянская И. Помеха – человек: Опыт века в зеркале антиутопий // Новый мир. – 1988. – №12. – С.217-230.

2. Жаданов Ю.А. Роман Джорджа Оруелла “1984” у контексті антиутопії першої половини ХХ століття: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.

3. Оруэлл Дж. “1984” и эссе разных лет. – М.: Прогресс, 1989. – 384 с.

4. Оруэлл Дж. Публицистика // [www.orwell.ru / library / articles](http://www.orwell.ru/library/articles).

5. Чаликова В. Философия свободы // [www.orwell.ru / a_life / chalikova / russian / r_gofi](http://www.orwell.ru/a_life/chalikova/russian/r_gofi).

6. Kazin A. Not One of Us // The New York Revue of Books. – N.Y., 1984. V. 31. №10. P. 15.

7. Leys S. Orwell: the Horror of Politics // Quadrant, Sydney, 1983. V. 27. №2.

8. Walsh Ch. From Utopia to Nightmare. London, 1962. – XII, 258 p.

УДК 8111.111'38

В.Ю. Колісник,

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси*

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ У РОМАНІ ДЖИН СОНДЕРС “ДРУЖИНИ, ПОДРУГИ ТА КОХАНІ”

У статті розглядаються виразні засоби, стилістичні прийоми, графіка, різні способи поєднання словоформ, сти-

лістичні особливості мовлення персонажів. Встановлено частотність вживання окремих різновидів виразності та обґрунтовано вибір автора.

The article deals with expressive means, stylistic devices, graphics, various ways of word-form combination, and stylistic peculiarities of characters' speech. It reveals the usage frequency of certain expression means with explanation of the author's choice.

“Авторський стиль, на думку П. Білоуса, включає у себе світо-відчуття та зображення художніх явищ” [2, с. 3]. А вже зображення охоплює різні аспекти: методи письма, трактування теми, використання жанрових форм, самобутність мови.

Пропонований роман – яскраве підтвердження широких мовних можливостей застосування різних елементів стилю.

Проблемою дослідження є детальний аналіз виразних засобів та стилістичних прийомів роману Джин Сондерс “Дружини, подруги та кохані”.

Актуальність теми обумовлена потребою вдосконалення описів лексично-семантичних особливостей авторського стилю.

Мета роботи дослідити способи увиразнення твору.

У **наукові завдання** включено: 1) розгляд виразних засобів та стилістичних прийомів синтаксису; 2) встановлення частотності вживання різних засобів виразності та особливості їхнього використання.

Науковими результатами дослідження стали кількісний показник виразних засобів та стилістичних прийомів, аналіз складних та складених слів, використання курсиву, а також встановлення частотності їхнього використання в романі.

Стиль будь-якого мовленнєвого твору, зокрема художнього, як і стиль окремого автора, значною мірою визначається синтаксисом.

Для аналізу синтаксичних особливостей мовлення важливо визначити засоби, використані автором для експресивності мовлення та посилення емоційного ефекту, а отже – подачі додаткової інформації. По-перше, це виразні засоби, тобто фонетичні, морфологічні, фразеологічні та синтаксичні форми, які існують у мові як системі для логічної чи емоційної виразності висловлювання [3, с. 148]. По-друге, це стилістичні прийоми.

Специфікою розмовної мови є уживання крупнішої одиниці, ніж речення, в ролі якої виступає поєднання низки реплік, пов’язаних структурно-семантичною обумовленістю. Мовознавець Н.Ю. Шведова запропонувала назвати такі одиниці діалогічною “єдністю”. Вони здебільшого двочленні, складаються із запитання та відповіді,

орієнтовані одна на іншу ще на психологічному рівні. Між ними існує синтаксичний, семантичний і прагматичний зв'язок. Засобами зв'язності слугують різні види повтору, паралельні конструкції, інше. Візьmemo для прикладу повтор – підхват (англ. catch repetition): *When she could lie on her bed in the bedroom where she had been born; lie and stretch and just be.*

Джин Сондерс вдається до різноманітних прийомів, щоб урізноманити мову роману “Дружини, подруги та кохані”. Розглянемо їх детальніше.

1. Перш за все – це виразні засоби художнього твору. Найбільш уживаними є: відокремлення (25, 8%), замовчування (24%), вставне речення (10, 65%), еліпсис (6, 65%), називне речення (5, 77%), полісиндетон (4, 49%).

– Полісиндетон (анг. polysyndeton): *The thought of getting through tomorrow and this rustic affair, and having to play up to the local photographers, was beginning to oppress her.*

– Називне речення (анг. nominative sentence): *“All for one, and one for all.”*

– Замовчування (анг. Aposiopesis): *“If she chose not to co-operate, well ... he could dump her so fast she'd never be heard of again.”*

– Еліпсис (англ. ellipsis): *“See what you do to me, Laura?” he muttered hoarsely.*

– Відокремлення (анг. detachment): *Her little bit of recent trouble was over, and she'd be ready to resume her successful career in a couple of weeks, no worse than before.*

– Вставне речення (анг. parenthetic sentence): *God, but she sounded as if she was acting out some stupid melodrama, Laura thought, as the woman swished away.*

Результати аналізу наявних виразних засобів подано в таблиці 1.

Таблиця 1.
Виразні засоби роману Джин Сондерс “Дружини,
подруги та кохані”

Виразні засоби
1. Виразні засоби, що базуються на редуції вихідної моделі
Еліпсис – 83 (6, 65%)
Замовчування – 300 (24%)
Називне речення – 72 (5, 77%)
Асиндетон – 50 (4%)
2. Виразні засоби, що базуються на експансії вихідної моделі

Повтор:
1) звичайний – 101 (8, 1%)
2) рамковий – 13 (1%)
3) підхват – 21 (1, 68%)
4) ланцюговий – 21 (1, 68%)
Перерахування – 29 (2%)
Синтаксична тавтологія – 2 (0, 16%)
Полісиндетон – 56 (4, 49%)
Емфатична конструкція – 37 (2, 96%)
Вставне речення – 133 (10, 65%)
3. <i>Виразні засоби, що базуються на порушенні традиційного порядку слів</i>
Інверсія – 4 (0, 3%)
сепарація – 4 (0, 3%)
відокремлення – 322 (25, 8%)
Усього – 1248

2. Другою значною за кількістю групою є стилістичні прийоми. Провідне місце займає анафора (48%), поширені також парцеляція (17%), паралелізм (20, 4%), епіфора (10, 26%).

– Анафора (англ. anaphora): *“You’ll do no such thing, do you hear? You’re not to spoil Laura’s day, Gemma.”*

– Парцеляція (анг. parcellation): *Rube had a nose for success, and this one was definitely heading for it. But not yet. She wasn’t ready for the big time yet.*

– Паралелізм (англ. parallelism): *And it worked, damn it. It worked every time. It was working now...*

Підвидом є паралелізм із функцією підсилення: *He could be offering her a spectacular chance to further her career, and yet she felt an absurd impulse to cry. And she never cried. She hadn’t cried since her grandmother died, and she finally realized she had to make it in her own.*

– Епіфора (анг. epiphora): *If she was areally jealous woman, she could certainly find something to be jealous about.*

Таблиця 2 ілюструє стилістичні прийоми роману.

Таблиця 2.
Стилістичні прийоми роману Джин Сондерс “Дружини, подружки та кохані”

Стилістичні прийоми
1. <i>Стилістичні прийоми, що ґрунтуються на формальному та семантичному поєднанні моделей речення у певному контексті</i>
Парлелізм – 160 (20, 4%)
Хіазм – 13 (1, 69%)
Анафора – 372 (48%)
Епіфора – 79 (10, 26%)

2. <i>Стилістичні прийоми, основані на транспозиції значення моделі речення у контексті</i>
Риторичне питання – 13 (1, 69%)
3. <i>Стилістичні прийоми, основані на транспозиції значення зв'язку між реченнями</i>
Парцеляція – 133 (17%)
Підрядність замість сурядності – 0
Сурядність замість підрядності – 0
Разом – 133

3. Графіка. Авторка часто вдається до навмисного виділення певного елемента тексту з допомогою курсиву. Такий прийом застосовується за потреби наголосити на окремому слові (127 разів), словосполученні (33 рази) одному чи кількох реченнях (20 разів).

4. Цікавим аспектом роману виступає лексика. Крім класичних засобів, Дж. Сондерс застосовує й ряд новітніх. Сюди можна віднести:

а) злиття двох слів в одне (*showbizz, brunch*);

б) використання красномовних імен, які вказують на певну ознаку персонажу (*Miss Fix-it, Big Man, Good Old Laura*);

в) словоскладання за допомогою дефіса. При чому це не тільки традиційні слова (*country-house, well-bred*), але й новотвори авторки (*no-man's-land, near-outsider*), подекуди аж занадто вибагливі (*less-than-detectable, make-her-mind-up-to-time*);

г) складні слова, утворені з двох основ. Вони становлять чималу частку твору (*doorsteps, farmworker, dreamworld*).

5. Ще одним методом привернути увагу читача є вживання великих літер при написанні окремих, найбільш значущих у певному контексті слів: *CHERISH, DIRK*.

6. Головні герої роману – три подруги: Лора, Джемма та Пенні. То ж і стиль мовлення кожної з них підібрано не випадково. Він обумовлений не лише рівнем освіти, (адже вони закінчили одну школу) а й життєвими обставинами.

Лора виросла у селі, працювала на фермі разом із батьками. У колі працюючих людей та на лоні чудової природи сформувалась і її мова – проста і зрозуміла. Вочевидь, Лора не завжди може належно висловити думку, але її почуття щирі, і вона вірить у хороше в людях.

Джемма в дитинстві бідувала, і понад усе мріяла стати відомою та багатою. У повсякденній боротьбі за виживання вона стала відверто-цинічною і прагматичною. В її мові з'явилися слова, неприйнятні для вихованої, молоді дівчини.

Відокремлено, на вищому щаблі соціальної ієрархії знаходиться третя подруга – Пенні. Вона має все, що можна придбати за гроші.

Тому делікатність, тактовність, гарні манери вдало поєднуються з її вишуканою мовою, вмінням завжди знайти доречні слова.

Всебічно проаналізувавши роман Джин Сондерс “Дружини, подруги та кохані”, можна зробити такі **висновки**.

1. Серед виразних засобів найбільше зустрічаються замовчування, звичайний повтор, вставне речення та відокремлення. Вживаючи замовчування, Джин Сондерс прагне передати невпевненість як у мовленні зокрема, так і в правильності усього життєвого шляху, адже героїні лише починають самостійне життя. Вони сумніваються, повторюють свої слова, уточнюють висловлене за допомогою вставних речень – як і кожен у новому середовищі.

2. Стилістичні прийоми роману виразні. Досить часто помічаємо прийом конвергенції (складання). Він передбачає реалізацією двох, трьох чи більше таких засобів у межах одного висловлювання. Практикування подібних висловлювань у діалозі сприяє зростанню експресивності мовлення, веде до створення вищого ступеня емоційності, а відтак – підсилення впливу на читача.

3. Використання графіки, великих літер, складання кількох основ у межах одного слова, злиття двох лексем у новотворі, стильові характеристики мовлення персонажів – усе сприяє динамічності подачі сюжету, жвавості розмов і цікавого читання твору.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Білоус П. Індивідуальний стиль письменника. Стаття 7 // Українська мова і література. – 2002. – №44. – С. 3-8
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. – М., 1958.
4. Жалагина Т.А. Коммуникативный фокус в диалогическом событии. Языковое общение. Единицы и регулятивн. – Калинин. – 1987. – С. 107-115.
5. Jean Saunders. Wives, Friends and Lovers. Yesterday's vows. – Robinson Publishing Ltd. – London, 1996. – 390 p.

О.С. Лисенко,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ОБРАЗ “НОВОЇ ЖІНКИ” У ТРАГЕДІЇ Ж. АНУЯ “МЕДЕЯ”

У статті на основі тексту драми Ж.Ануя “Медея” проаналізовано маскулінну репрезентацію образу “нової жінки” та інтерпретацію руйнування принципу гендерних ролей. Аналіз образу проведено у порівнянні із образом героїні із однойменної трагедії Еврипіда.

The image of new existential woman as well as destruction of gender division conception are discussed on the basis of the drama Medea written by Jean Anouilh. The analysis of the main character in the mentioned text is carried out in comparison with image of Euripides heroine.

Одне із явищ, яке позначилось на європейському модернізмі початку ХХ століття, була боротьба консервативних і нетрадиційних точок зору на місце і роль чоловіка і жінки в суспільстві. В цей час на фоні руйнування моральних норм, підриву сімейних авторитетів з’явився образ “нової жінки.” [1, с. 6] Як зазначала Е. Шовалтер, “політично Нова Жінка була анархічною постаттю, яка загрожувала перевернути світ з ніг на голову і опинитися зверху у дикому карнавалі соціального і сексуального хаосу.” [1, с. 6] В літературі з’являються твори, які позначені драматизмом жіночого самовияву та відсутністю патріархальної другорядності жінки. Проте в тридцятих-шістдесятих роках, як зауважує В. Агеєва, “знов починає активно утверджуватися патріархальна ідеологія.” [1, с. 245], що пояснюється виникненням тоталітарних режимів у світі та Другою світовою війною. “У літературі часто підноситься образ жінки біля домашнього вогнища.” [1, с. 246] У 1946 році Ж. Ануї створює трагедію “Медея”, у центрі якого конфлікт жіночої індивідуальності.

Мета даної статі – проаналізувати образ “нової жінки” на прикладі вище згаданого твору Ж. Ануя, його функціонування в розвитку моральної теми материнства.

В українському літературознавстві проблемі жіночої ідентифікації присвячені праці Н. Зборовської, Т. Гундорової, С. Павличко, О. Забужко, В. Агеєвої. Щодо дослідження тексту трагедії Ж. Ануя, відомі статті Л. Зелінської, де твір розглядається через призму особливостей схем катарсису.

Інтерпретуючи текст Ж. Ануя з точки зору гендерної проблематики, слід взяти до уваги філософію жіночого існування, викладену у книзі С. де Бовуар “Друга стать”. У своїй праці авторка спирається на концепції екзистенціалізму, зокрема на вибір людиною власної сутності. Письменниця зазначає, що в патріархальному суспільстві жінка позбавлена цієї свободи вибору, оскільки жінку завжди означували через чоловіка. У книзі С. де Бовуар згадує також античний міф про Медею, розглядаючи його в контексті питання боротьби жінки за владу: “...щоб помститися Ясону, Медея вбила його дітей. Ця страхотлива легенда свідчить: жінка може з любові чоловіка до своїх нащадків видобути застрашливий вплив на чоловіка.” [9, с. 31]

Інша дослідниця Л. Зелінська, яка шукала феміністичні сліди античного міфу в драмі Ж. Ануя “Медея”, зазначила: “Трагедія ануївської Медеї в тому, що вона спробувала завоювати світ тим самим способом, що і чоловік. Експансія виявилась їй не під силу.” [8, с. 155]. Проте, хоча дослідниця і підкреслює таким чином перевершення традиційної опозиції чоловічої сили – жіночої слабкості, у своїх роботах Л. Зелінська зосереджується на розгортанні аспекту тілесності у творі.

Новизна даного дослідження полягає у більш докладному розгляді деструктивних ефектів жіночої ідентифікації, руйнування уявлень про жіночі рольові стереотипи.

Про характер головної героїні читач дізнається із першого діалогу Медеї з годувальницею. Приреченістю “віє” від другої репліки головної героїні: “Щастя. Воно бродить навкруги.” [4, с. 181] Навкруги, але не з жінкою. Вона вигнана за межі міста, залишилася без домівки і батьківщини, змушена ночувати під відкритим небом. Покинута і забута усіма, навіть власним чоловіком. Проте, водночас, вона очікує зраду свого чоловіка, нещастя, яке штовхне її на помсту. Це протиставляє її еврипідівській героїні, яка бореться між існуванням, як інструмент чи лялька богів, і життям вільної людини, що сама приймає рішення. Чаклунка давньогрецького драматурга, обурена зрадою свого чоловіка, докоряє йому: “Тебе я врятувала, – це всі елліни, / Що їхали з тобою кораблем “Арго”, / Посвідчать, – вогнедишних уярмить биків / Тебе послали й смертний лан засіяти. / Дракона я убила не-всипущого, / Що тілом вкрив плазучим золоте руно, / Й тобі рятунку світло повернула я. / Сама ж, свій дім й батечка покинувши, / З тобою подалася у Пелійський Йолк, / Чуттями, а не розумом керована, / Затим, що так жажливо вбити Пелія / Дітей руками, ти ж не знав страху цього.” [6, с. 78] Усі ці злочини були здійснені з волі лише однієї жінки. Проте Ясон не цінує жертв, принесених його дружиною і не визнає її заслуг. Еллін схильний вирізняти у вчинках Медеї бажання богів. Адже, жінка скоїла ці кровопролиття через те, що любила, а кохання їй нав'язали боги. Проте, хоча Медея і відстоює право людини

на вільний вибір, закликаючи Ясона до порядку, вона звертається до вищих сил всесвіту: “А де ж присяги вірність? Чи гадаєш ти, / Що перестали світом керувати боги / Й права новітні для людей встановлено, / Коли порушив клятву так ганебно ти?” [6, с. 78]

На відміну від героїні Еврипіда, Медея Ж. Ануя не лякає карою богів, бо зло не приходить ззовні, від примарних вершителей людської долі. Воно зароджується у самій людині: “Залиш мене, повитуха! Мені не потрібні більше твої послуги. Моє дитя з’явилося на світ без твоєї допомоги... Цього разу дівчинка. О моя ненависть! Яка ти незвичайна, яка солодка, як пахнеш, чорнява крихітка! Відтепер лише тебе одну у всьому світі я буду любити.” [4, с. 186] Саме Ясонова зрада пробуджує знання жінки про власну чорну сторону. Помста Медеї породжена її стражданнями і образою. Якщо в Еврипіда дії колхідки можуть бути виправдані до певної міри поведінкою Ясона, то у Ж. Ануя помста Медеї – це не справедлива покарання чоловіка-зрадника, а реалізація жінки свого бажання панувати над чоловіком. У своєму монолозі Медея розповідає про залежність від Ясона: “Яку владу мали його великі, гарячі руки, нянька!.. Я чекала його день у день, розкинувши ноги, завжди з одним і тим же почуттям, ніби у мене щось відняли. Як покійно я дозволяла йому брати і знову вертати частинку моєї сутності, належну йому серцевину мого черева! Так, я повинна була підкорятися йому, і посміхатися, і наряджатися, щоб йому сподобатися.” [4, с. 186-187] Чоловік мав владу над її тілом і це руйнує жінку. Вона вже не цілісна особистість, адже втрачає завдяки Язону частину свого “я”. У шлюбі з еліном Медея не була господинею сама собі, а мала господаря, якому мусила догоджати і коритися. Як зазначає С. де Бовуар, “жінка завжди була якщо не рабом, то васалом чоловіка.” [9, с. 32] Таку людину з сильною волею як колхідка це панування над собою пригнічувало і змушувало страждати настільки сильно, що вона почала шкодувати про належність до жіночої статі: “Чи не прекрасним був би юнак Медея?..” [4, с. 187] Медея прагне бути чоловіком, бо це гарантувало б їй владу і силу у суспільстві. Народившись жінкою, чаклунка не може скористатись із привілейованого становища, мусить, корячись правилам, виконувати бажання свого мужа, терпіти його над собою і ставити його над волю вище за свою. Бо у подружжі, де є сильний чоловік, жінка має бути слабкою. С. де Бовуар підкреслює: “Драма жінки – саме в цьому конфлікті між настійним прагненням будь-якого суб’єкта утвердити свою достатність і її становищем, яке перетворює жінку в підлеглий об’єкт.” [9, с. 42]

Протягом десяти років роль покійної дружини виконувала волелюбна Медея. Її природні бажання і звички не стали ключем до панування, навпаки були знівельовані її статтю. С. де Бовуар пояснює втрату жінками влади наступним чином: “Жінка виключена з

військових походів, і це, певно, найгірше прокляття, що тяжіло над нею: адже людина винищилася над твариною не тим, що дає життя, а тим, що ризикує життям: ось чому людство віддало перевагу не тій статі, котра народжує, а тій, котра вбиває.” [9, с. 75] Звідси і ненависть колхідки до своєї жіночності: “Жінка! Жінка! Сука! Плоть створена із грудки бруду і чоловічого ребра! Дрантя чоловіка! Непотрібна!” [4, 187] Визнання другорядності як притаманної риси жіночої статі пояснює рівною мірою, чому в Медеї народжується саме дівчинка ненависть, а не хлопчик: це своєрідна компенсація за приписані жінкам правила поведінки, а також демонстрація власної сили і небезпечності протилежної статі. Тому одруження Язона з донькою царя проливає світло на те, чому колхідка так радіє своєму звільненню. Відтепер знову може бути сама собою – Медеєю, а не вірною дружиною і люблячою матір’ю. Проте від кохання до Язона ця сильна жінка звільнитись не може. Через це зрада чоловіка завдає їй нестерпного болю. Любов свою Медеї не побороти, не випалити, а страждання, спричинені нею, неможливо пережити. Або просто чаклунка не вміє їх пережити по-іншому. Такий розпалювання пристрастей закладене в її характері. Про себе жінка говорить наступним чином: “Я – Медея!.. Я – гордість, егоїзм, розпуста, порок, злочин.” [4, с. 187] Тобто жінка схильна керувати своїми діями, виходячи із знання про своє “я”, яке виражається найбільшою мірою через ненависть. Ці ж риси виділяє у Медеї і її чоловік: “Я любив твій похмурий світ, твою сміливість, бунтарство, твоє панібратство із жахами і смертю, твою шалену жадою усе руйнувати. Я, як і ти, вірив, що потрібно брати і змагатися і що все дозволено.” [4, с. 210] В очах Язона Медея є уособленням хаосу, одвічної боротьби, мороку, безладу і неспокою. Ця жінка – над усіма і над усім. Вона звикла ходити над прірвою по лезу ножа, ігноруючи небезпеку смерті. Недарма вона пропонує Креону вбити її. Вона ніби забавляється смертю. Ця гра пояснюється з позицій екзистенціалізму: життя не має сенсу, і відповідно байдуже – жити чи не жити.

У житті чаклунки присутня ще одна людина, яка також надає їй досить яскраву характеристику. Це стара Годувальниця. Слова служниці відіграють значну роль в оцінці головної героїні, оскільки Годувальниця змалечку виховувала колхідську царівну, а тому їй добре відомі усі позитивні і негативні сторони Медеї. У своїй статті Л. Зелінська зазначає, що “Няня називає Медею орлицею, яструбом, вовчицею, натякаючи на її внутрішню домінанту хижості, чи російською мовою – стервозності (від слова стерв’ятник).” [7, с. 134] Медея і сама себе також називає звіром: “Нічні тварини, душители, брати мої і сестри! Медея такий же звір, як і ви. Як і ви, Медея буде насолоджуватися і вбивати.” [4, с. 215] У цій репліці знову виражене прагнення чаклунки до влади. Адже хижакі – це уособлення сили у тваринному

світі. Медея ж десять років мусила відігравати роль жертви у шлюбі з Язоном. Якщо виходити із позиції “хижак – жертва”, то можна до деякої міри пояснити, чому Медея не задовольняється лише одним звільненням від Язонового панування, а йде далі на вбивство корінфської царівни і царя. Після розриву із чоловіком, жінка перестала жертвувати собою, але ще не стала хижаком. Цей факт їй треба довести. У Ж. Ануя сила стоїть в одному ряду із жорстокістю. Покірність і хитрість можуть призвести до втрати влади. Оскільки Медея прагне панувати, вона маніфестує себе як агресивна людина. Ця риса стає домінуючою в її образі, виділяє її посеред інших персонажів драми. Як зазначає В. Агеєва, “Жінка усвідомлює себе і самостверджується аж ніяк не у покірній відповідальності до чоловічих уявлень про неї. Так чи інакше, через найрізноманітніші форми опору, вона відстоює свою замість, свій порив до трансцендентного.” [1, с. 13]

Ворожість більш притаманна чоловікам, але Медея руйнує установлені стереотипи поведінки представників різних статей. Вона бере до рук зброю і стає до бою поруч із іншими аргонавтами. Можливо тому Язон, згадуючи вправність своєї дружини-воїна, називає Медею “маленьким братом”. [4, с. 208] Таким чином він підкреслює її мужність.

Проте подібний тип поведінки засуджується у грецькому полісі, не характерний для жінок. Тому Креон схильний виправдовувати свого майбутнього зятя, хоча останній є співучасником злочинів Медеї. Корінфський цар, керуючись критеріями національності і статі, готовий захищати Язона. Усю вину за скоєні вбивства йому вигідно перекласти на жінку, яка веде себе так, ніби протестує проти патріархального суспільства. Людина, яка міняє місцями жіноче і чоловіче начала, є небезпечною в очах царя, а тому – небажаною.

Героїня Ж.Ануя постійно опікується власним шлюбом і зрадою Язона. Це протиставляє її головному персонажу трагедії Еврипіда. Медея давньогрецького драматурга розривається між любов'ю до своїх дітей і бажанням помститися своєму чоловіку. Медея ж французького письменника згадує про власних синів тоді, коли їй це вигідно. Глядач бачить на сцені лише знедолену і знехтувану жінку, що пізнала солодкий смак і гіркоту любовної пристрасті, але тільки не матір. Про те, що у возі знаходяться діти, аудиторія дізнається лише із розмови чаклунки з Креоном. Прагнучи виграти час у царя для здійснення свого плану помсти, жінка маніпулює своїми синами, викликає жалість у старого правителя їхньою незахищеністю. Вдруге Медея використовує своїх дітей, щоб вбити суперницю. Третя згадка про синів пов'язана із їхнім вбивством. Характерно, що героїня Ж. Ануя не страждає від докорів сумління подібно до еврипідівської. Вона ні хвилини не вагається у правильності свого рішення.

Проте є людина до якої Медея Ж.Ануя відчуває материнську лю-

бов. Це Язон. Пригадуючи свою першу зустріч із ватажком аргонавтів, колхідка називає його “розбещена дитина, що вимагала золоте руно.” [4, с. 198] Чаклунка стала для елліна нянькою, що готова виконати усі забаганки – від руна до трону. Вона постійно захищала грека, охороняла від небезпек. Тобто стала для нього справжньою люблячою матір’ю. Це ж підтверджує і Язон. Сповідуючись дружині у своїх почуттях він говорить: “Я жив тобою, як дитина живе соками жінки, що народила її на світ.” [4, с. 206] Медея і справді створила Язона, оскільки здійснити свій подвиг і стати героєм він зміг тільки завдяки її чарам. Згодом чоловік і жінка міняються місцями: батьківську опіку починає виказувати еллін. Закохавшись у варварку, він відчув відповідальність за неї. У шлюбі він захотів проявити своє чоловіче начало захисника. Дієва натура дружини спочатку не дозволяла цього зробити. Але втомлена, а отже спокійна Медея не протестувала проти піклування. Саме тому Язон вперше відчув себе “батьком”, коли Медея спала: “Та варто тобі було замовчати, варто твоїй голові було схилитись на моє плече... Навкруги продовжували сміятись і розмовляти, але мене вже не було з цими людьми. Юнак Язон помер. Я став твоїм батьком, твоєю матір’ю; на моєму плечі спочивала голова сплячої Медеї.” [4, с. 207] Та еллін і колхідка – обоє сильні, тому не можуть зносити командування над собою. Отже, наступний етап їхніх відносин – це братерство, бо обох не влаштовують стосунки “батько, мати – дитина”, де один обов’язково мусить підпорядковуватися іншому. Та Язон і тут прагне стати вище над дружиною, називаючи її молодшим братом. С. де Бовуар трактує це явище постійного і непримиренного суперництва наступним чином: “... за наявності двох категорій людей кожна хоче накинути іншій своє верховенство. Якщо обидві здатні наполягати на своєму, то між ними виникають – інколи ворожі, інколи дружні, але завжди напружені – стосунки взаємності. Якщо ж одна з них має перевагу, то вона бере гору над іншою і прагне тримати її в покорі.” [9, с. 72]

Ще одна прикметна риса образу Медеї, створеного Анусем, це ревності, які фактично не притаманні Медеї Еврипіда. Центральною темою монологів давньогрецької героїні є ненависть до свого чоловіка, але не до суперниці. Хоча не можна заперечити, що зраджена дружина ображена на коринфську царівну: “...мене ти учинив щасливою / Серед жінок Еллади. В мене вірний муж / Навдивовижу, – ох, і безталанна ж я! / Із діточками з краю цього вигнана, / Одним одна без друзів я лишилася! / Тож слава новоженцю, що й дітей послав / Старцями із своєю рятівницею.” [6, с. 78] Еврипідівська чаклунка вважає себе жінкою, що пожертвувала заради кохання найдорожчим – батьківщиною і сім’єю. Зрада ж Ясона перекреслила її права не лише дружини, а й друга, зруйнувала її віру у непорушність божественних законів. Героїня ж Ж.Ануя постійно порівнює себе з

новою дружиною Язона. Так, зокрема, шукаючи причини розриву свого шлюбу, вона викриває власну старість. Усвідомлення свого в'янення приносить їй розуміння того, що ватажок аргонавтів прагне молододі і гарної жінки через те, що хоче виглядати в очах оточуючих молодим, сильним і успішним. Страждання змушують чаклунку опуститися до рівня образ суперниці: “Щасливий Язон, визволений від Медеї! Що ж тебе звільнило від неї? Невже раптова любов до цієї маленької корінфської гусачки, терпкий запах її тіла, її щільно зімкнуті дівочі коліна?” [4, с. 199] Під час розмови із хлопчиком, що сповіщає її про загибель царівни, вона не може приховати радощів: “Так вона стала бридкою? Бридкою, як сама смерть, чи не так?” [4, с. 216] Для чаклунки ця перемога є важливою, оскільки колхідка бере реванш не лише над іншою жінкою, але й над своїм чоловіком. Спотворюючи красу і молодість нареченої Язона Медея відбирає в нього надію на процвітання. Еврипідівська героїня також отримує насолоду від помсти своїм ворогам, проте потворність обличчя суперниці не є життєво важливою для неї: “Розкажуй, як загнули. Радітиму / Я вдвоє більш, якщо їх смерть страшна була.” [6, с. 98] Медеї давньогрецького драматурга важливо, щоб корінфський цар і його донька страждали так само багато, як мучилась і вона.

Проте хоча героїня Ж. Ануя і відноситься ревносно до свого чоловіка, сама вона – не взірець вірності. Цей сюжетний поворот є новаторським в історії міфу. До Ж. Ануя єдиним винним у розриві шлюбу був Язон. Французький драматург вносить корективи в образ Медеї, зображуючи її як невірну дружину. Письменник поглиблює мотивацію розлучення елліна і колхідки – подружню клятву порушила вона, а не він. Певним чином Ж. Ануй виправдовує ватажка аргонавтів: він би не одружився вдруге, якби його до цього не підштовхнула жінка. Драматург підсилює злочинність Медеї і тим самим змушує глядача переосмислити традиційний сюжет: важливою є саме жіноча зрада, а не чоловіча. Розставляючи акценти подібним чином, Ж. Ануй наголошує, що невірність жінки є первинною, одруження чоловіка або ж спокутування жінкою свого гріха є вторинним. Друге одруження Язона можна трактувати як помсту елліна, на яку його штовхнуло пережите приниження. Він вважає себе господарем, власником, дружина ж є його рабинею. Вчинок коханої розхитує ці усталені уявлення, скидає з цих позицій вниз. Тому Язон знаходить іншу, бажаючи відплатити за завдане йому зло. У своїй статті Л. Зелінська пояснює розрив античних героїв з позиції відсторонення чоловіка: “Чоловік зі свідомістю примножувача життя буде пестити жінку, як матір його дітей, тобто, разом дві істоти, видиму і невидиму. За своєю суттю Язон не примножувач: не здобув влади золотим руном. Тому його сини – це не його держава, відповідно тіло його дружини ним відсторонюється. Жінці потрібні пестоці для того,

щоб впевнитися, що її розбудова життя буде підтримуватись чоловіком.” [7, с. 134] Тобто, Медея, не отримуючи доказів захищеності свого майбутнього від чоловіка, шукає його на стороні.

Героїня Ж. Ануя коїть ще один вчинок, що протиставляє її євripідівському прототипу. Свою долю вона вирішує сама, сама вносить собі вирок за вбивства. У попередників Ж. Ануя чаклунка уникає плати за злочини. Колхідка ж французького письменника своїм самоспаленням подає надію глядачеві на відновлення порядку і знищення хаосу. Загибель Медеї приносить позбавлення від страшної і злої сили, що руйнує нормальне мирне життя. Той вогонь, що палав у її крові (Медея є онукою Геліоса, бога сонця), завдаючи шкоди усім навколо неї, врешті-решт поглинув і її саму. Самоспаленням героїні п'єса не завершується: поставивши охоронців біля вогнища, Язон йде відновлювати спалене місто, і у ранковій тиші починається повільна розмова Охоронця і Годувальниці про прості радощі життя, про врожай хліба, про те, що новий день обіцяє бути ясным. Тобто, життя повертається до свого звичайного плину, так ніби ніколи і не існувало Медеї. Усі прагнуть забути про неї, адже вона була втіленням руйнування, не вписувалась у загальноприйнятні рамки. Бунт Медеї виявився марним. Чаклунка не змогла побороти усталений порядок речей. Він переміг її пристрасть. Як пише В. Агеева, “*Неше-ренгована жінка, котра хоче вивищитися над оточенням, неминуче наражається саме на зневагу і ненатле бажання повернути її в ряд, поставити на оте раз назавжди визначене місце, нав'язати звичні і зручні для оточуючих стереотипи поведінки. Лише та, що цим вимогам, хоч би про людське око, улягає, і може здобути на спочутливе ставлення і визнання.*” [1, с. 297] Для оточуючих самогубство Медеї позначає новий етап життя без кровопролиття і вбивств.

“Інакшість” чи відмінність Медеї виявляється в її хижості. На особливу увагу заслуговує монолог жінки-звіра. Плекаючи у собі помсту, чаклунка віддається злу і готується вбивати подібно до диких тварин: “...і усюди мільйони тварин одночасно віддаються один одному і вбивають один одного. О тварини нічні! Медея тут, серед вас...” [4, с. 215] Героїня вже знає про власну приреченість, але не збирається відмовлятися від задуманого. Колхідка навіть гордиться своєю “тваринністю” як надзвичайною владою над цим світом. Деякі дослідники пояснюють схильність людини наслідувати поведінку тварин через контроль чоловіка над жіночим тілом, тобто застосовують гендерні принципи. Зокрема, С. Павличко зазначає, “*Якщо людина не має влади над своїм тілом, вона позбавляється власної гуманності.*” [8, с. 157] Язон і справді був господарем тіла Медеї, проте її хижість має радше інше походження. Вона закладена в характері чаклунки і проявляється кожного разу, коли жінка змушена боротися чи то за владу, чи то збереження власного шлюбу. Тобто

тоді, коли чаклунка відмовляється підтверджувати свою жіночність. М. Гаспаров пише, що антична трагедія спирається на два головних поняття античної естетики – етос і патос. *“Перше означає стійкий душевний стан, що не руйнується, друге – порушений, приведений у розлад... У плані змісту “етос” означає постійний характер персонажа, що не залежить від ситуації, в яку він потрапляє, а “патос” – це ті тимчасові зміни, яких він зазначає...”* [5, с. 456] Отож, хижість чаклунки – це етос, а її покірність – це патос.

Отож, “Медея” Ж.Ануя – це погляд французького драматурга на один із найтрагічніших античних сюжетів. Його “Медея” позбавлена зовнішньою масштабності, постановчої громіздкості і масовості. Це камерна історія. Спочатку перед аудиторією постає закохана жінка, та раптом тиха і сумирна героїня перетворюється на гарячу, пристрасну, емоційну, різку і нестриману особистість. Медея не пригадує і не убиває своїх почуттів – вони посилюються настільки, що виходять із діапазону її душевного життя. Ці пристрасті стають її долею, руйнуючи водночас і долі інших. Але якщо у Еврипіда трагедія написана про материнську любов і ненависть до чоловіка, то у Ж. Ануя п’еса присвячена темі ревнощів. Французький драматург висвітлює не лише питання чоловічої зради, але й жіночої, таким чином письменник інтерпретує міф по-новому. Медея Ж. Ануя – це сильна і навіть хижа жінка, яка прагне влади і домінування. Проте покохавши, чаклунка намагається відмовитися від своєї агресивної поведінки і вести себе як покірна дружина. Зрада чоловіка приносить їй звільнення і виявляє приховану жорстокість, яка призводить до загибелі дітей Медеї і поглинає її саму – жінка заколює себе. Традиційні уявлення про жінку – турботлива господиня, покірна дружина, ніжна мати, хранителька домашнього вогнища – руйнуються. Автор драми зображає абсолютну відчуженість жіночого існування як постійного перебування в ролі іншої, підлеглої, несамодостатньої.

Прочитання твору в даному контексті має перспективу в сфері мистецьких і літературознавчих досліджень.

Література

1. Агєєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Антична драма. – М.: Худож.літ., 1970. – 786 с. – (Б-ка всесвітн. літ. Серія 1 – я. Т. 5)
3. Антична культура і сучасна наука: Збірник статей присвяч. А.Ф. Лосєву/ За ред. Б.Б. Плоторського. – М.: Наука, 1985. – 344 с.
4. Ануї Ж. Медея // Ануї Ж. Пьєсы. Пер. с фр. В.Дмитрієва. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. – 220 с.
5. Гаспаров М.Л. Сюжетосложение греческой трагедии / Избранные труды. – Т. 1. – М., 1997. – 568 с.

6. Еврипід Трагедії / Переклад з давньогрецької А. Содомори та Б. Тена – К.: Основи, 1993. – 448 с.

7. Зелінська Л. Феміністичні "сліди" античного міфу в постмодерній драмі: проблема катарсису // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Українська література в загальноєвропейському контексті. – Вип. 9. – Матеріали Міжнародної наукової конференції 11-12 жовтня 2005 р. – Ужгород. – 2005. – С. 130-136.

8. Зелінська Л. Діонісійська оргія і катарсис: прихована проблема постмодерної драматургії // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 55. – Т. 1. – С. 153-157.

9. Павличко С. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 322 с.

10. Сімона де Бовуар. Друга стаття: У двох томах. – Т. 1. – К.: "Основи". – 1994. – 390 с.

11. Тарнавський Ю. 6 x 0. – К.: Родовід, 1989. – 360 с.

12. Французька п'єса ХХ століття: Театральний авангард./ Упоряд. О.Буценко. – К.: Основи, 1993. – 510 с.

13. Якимович Т.К. Французская драматургия на рубеже 1960-70-х годов. – К., 1973. – 254 с.

14. McIntyre H.G. The Theatre of Jean Anouilh, Oxford, 1981.

15. Smith C.N. Jean Anouilh: Life, Work and Criticism, Oxford, 1985.

УДК 81'23

О.М. Місінкевич,

м. Кам'янець-Подільський

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ЯК УСОБЛЕННЯ КРАСИ І ГАРМОНІЇ СВІТУ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ НЕОКЛАСИКІВ

Стаття присвячена власним жіночим іменам, функціонування яких у поетичних творах неокласиків є необхідною умовою для повного розкриття змісту та окремих аспектів тексту. Вибір власного імені для позначення певної особи є важливим, оскільки саме цей процес дає змогу найкращим чином визначити всі аспекти позначуваного онімом слова.

The article is dedicated to women's proper names, the functioning of which in lyrics of newclassics is the obligatory condition for fullness of the plot and some aspects of the text. The choice of proper name for indications of certain person is important as just process gives the opportunity to determine all the aspects of indicating onimom words.

Природа імені – магічна, воно є результатом спілкування з річчю у розумі, по суті, самою річчю, усвідомленою у розумі. Мова етносу формує образ реального світу, яким його бачать її носії, тобто мовне вираження об'єднує образ і дійсність, і мова відкриває нам цю дійсність передусім у слові, імені [2, с. 54].

Поезії М. Драй-Хмари, М. Зерова, Ю. Клена, М. Рильського, П. Филиповича демонструють широкий спектр ономатів. У їхній поетичній мовотворчості представлені такі функціонально-семантичні групи власних назв: антропоніми, міфоантропоніми, власні назви літературних персонажів, топоніми, гідроніми, міфогідроніми, астрономіми, хрононіми, прагмоніми, зооніми.

Ономати різних класів у поетичному тексті виконують індивідуалізуючу, характеризуючу, стилістичну функції.

З'ясуванню цієї проблеми присвячені наукові розвідки М.Р. Богач, В.З. Зварича, Л.В. Зіневича, М. В. Кудряшової, С.Д. Павличко, В.В. Сарацин, Л.В. Темченко, О.Ф. Томчука та ін., які дають підставу вважати поетичну онімію явищем, якісно відмінним від апелятивів та власних імен як елементів антропонімічної, топонімічної та ін. систем мови, адже вона є результатом свідомого добору засобів вираження авторської думки.

Мета нашого дослідження – аналіз образно-символічного змісту власних жіночих імен у поетичному мовленні неокласиків.

Мета реалізується через розв'язання таких завдань:

1) з'ясувати енциклопедичне навантаження власних жіночих назв у поетичній картині світу неокласиків;

2) визначити функціональне навантаження і, по можливості, ступінь та характер експресивності власних жіночих назв.

З образів античних красунь неокласики формують власну естетику, орієнтовану на самодостатність довершеної краси. Жіночі образи в поезії українських неокласиків можна поділити на дві групи. До першої належать Афродита, Гелена, Навсикая, Клеопатра, які уособлюють силу, що спонукає до творчості. Другу групу представляють Дафна, Діана, Афіна, які уособлюють силу, що спонукає до життя. Але всі вони загалом служать відтворенню гармонійного світовідчуття. Жіноча краса – це уособлення краси світу і поетичного мистецтва.

Величність краси жінки реалізується через образ *Афродіти* (одне з 12 верховних божеств Олімпу, богиня вроди й кохання, мати Ероса, цариця німф і барит. Афродіта володіє поясом, який може зробити будь-яку смертну жінку чи богиню “гарнішою, ніж сама краса” [8, с. 58]), символом плодючості виступають “*пари голубів*”: *І корол золотий в глибинах чистих вод, / І пари голубів, покірних Афродіти, / І звір із темних нір, ів соколи з висот* [6, с. 142]. Образ *Афродіти, Діоней* виступає ще й символом пристрасті, чарівності, облуди (з розпо-

віді Гесіода про народження Афродіти з шумовиння морських хвиль виникає уявлення про неї як про покровительку мореплавства; звідси епітети: *Таласія, Пелагія (Морська), Анадіомена (“Та, що виходить з морської піни”): Не плети для мене / Золотою невода / Ти, що уродилась / Із морської піни* [6, с. 125]!; *Мов смерч, краса її промчала між людей, / Жага і пристрасть владали в світі нею – / Хто зодяний не зна, що важить Діонея, / Хто віджене її від крицевих грудей* [3, с. 27]? Розуміючи, що у перцептивному полі читацького сприйняття окремі міфоантропоніми можуть семантично переобтяжувати текст, неокласики вдаються до витлумачення їх найзагальнішого образно-символічного змісту за допомогою епітетів: “*на голови дитячі вже летить метелик / ясномудрої Мінерви*” [9, 87]; *Дивує Телемах: “Злочинниця грізна, / Що з нею в світ прийшли облуда і війна, – / Ти мудар, ти ясна і лагідна, Гелено?”* [3, с. 26].

Центральними міфологемами у поезії є *Саломея*, з якою пов’язане згубне нечестиве клекотання пристрастей, руйнівна сила: *Я вславив яру пристрасть Саломей, / яка жагою спалює поля. / Упала туга, як важка керя, / і одягла мене, мов короля* [4, с. 221]; і *Навсікая* як втілення елітської життєраді, чистоти і перемоги душевного. Образ Навсікаї найповніше розкриває прийнятий поетом принцип античної міри – суміщення етичного й естетичного (калокагатія), її пластичний, тілесно-чуттєвий характер: “*Феацький квіте, серце Навсікає, / Як промінь сонця на піску морським ! / Перед тобою вбогий пілігрим / І море пурпурове і безкрає. / Твій царський жест скликає бистру зраю / Служниць, пойдених острахом німим, / і вроди й гідності струмистий німб / Над чолом ніжним і дитячим сяє* [3, 59-60]. Це втілення ніжності, жіночності, краси, гармонії, духовної чистоти, де душа автора шукає порятунку від кривавого сьогодення, від світу Саломей: *Душе моя! Тікай на корабель, / пливи туди, де серед білих скель / струнка, мов промінь, чиста Навсікая* [3, с. 159]. Протиставлення двох типів суспільної системи (автократичної та демократичної) здійснюється на рівні двох жіночих образів – іудейської царівни Саломей та феацької – Навсікаї, які перебувають на різних естетичних сходинках і представляють різні жіночі типи. Причина такої розбіжності криється в різних моделях суспільного життя, а отже, – і духовного стану особистості. Світ іудейський – це світ автократичний, світ, який нищить людські душі, тому народна маса стає бездіяльною і пасивною. Саломея була породженням такого суспільства, її образ уособлює стихію руйнації, жорстокості, бездумного кровопролиття: “*І Саломея! ... Ще дитя (дитя!), / а н’є страшне, отруєне пиття / і тільки меч і помсту накликає* [3, с. 59].

У символічному образі *Навсікаї* жіноча краса стає символом мистецтва. Причини позитивної маркованості цього образу не тільки індивідуального характеру, а головним чином суспільного: На-

всіма представляє той тип цивілізації, в осередку якого домінувала людина як найважливіша структурна ланка суспільства. То була розвинена, високоінтелектуальна нація, де цінувалася індивідуальність та її свобода, де перебували в гармонії і природа, і людина. Запечеченням такого устрою життя постає бог-жінка **Паллада** (давньогрецька богиня, одне з верховних олімпійських божеств; втілення державної мудрості, величної й незламної сили; їй поклонялися як суворій, войовничій і справедливій богині, символізуючи в її йменні моральні, вольові й етичні явлення тогочасного світу [8, с. 54-55]. У такий спосіб неокласики проводять суспільну паралель із жахливим історичним сьогоденням.

Символом спокуси, звабливості, омани постає жіночий образ **Цірцеї** (чаклунка з острова Ея, дочка Геліоса й Персеїди, сестра Еета. У переносному значенні Цірцея – спокусниця, чарівниця [8, 159]): *І на морі десь є зачарований грот, / Де чаклує в прозорих одежах Цірцея. / Мов пісок, твої спогади хвиля розмис, / І полине у лету життя без турбот* [4, с. 50].

Порятунок від злободенності буття можна знайти у **храмі Артеміди** (дочка Зевса й Лето, сестра Аполлона, первісно шанована як богиня тваринного й рослинного світу. За пізнішими віруваннями, богиня мисливства, лісів і гір; її шанували також як богиню Місяця [8, 49]): *На скелі, де ламають діорит, / За темною грядою Аю-Дага / Розташувала давня грецька сага / Храм Артеміди, перший партеніт* [3, с. 23].

Символом відданості постає міфоантропонім **Аріадна** (Аріадна допомогла Тесею врятуватися від людинобика Мінотавра; на острові Накосі був культ Артеміди, в Атенах її шанували як дружину Діоніса [8, 49]): *Перед велінням бога безпорадний, / Закоханий у панцир свій і спис, / Егеїв син у жертву їм приніс / Своєю любов і серце Аріадни* [3, с. 58].

Надмірно знижена тональність античних образів була характерна для ранньої творчості М. Зерова, зокрема образу **музи** (музи – у грецькій мітології дочки Зевса й Мнемосини, богині поезії, мистецтва і наук, у переносному значенні муза – натхнення, творчість [3, с. 184]): *“проклята муза дівкою брудною”*. Подібною зниженою тональністю характеризується також образ *“селянської музи”* у поезії М. Зерова *“Чупринчин сад в Оглаві”*, який допомагає втілити ідею невибагливості естетичних смаків українського читача ХХ століття: *Селянська музо! Теплий твій привіт / тут розкидав “Сон-трави” й “Огнецвіт”*. / *Простацьких душ запізнену окрасу*” [3, с. 367].

Символічним образом натхнення, творчості постає **Муза** у П. Філіповича: *Кому не мріялось, що є незнанна Муза / Прекрасна дівчина, привітна і струнка, / Яка в минулому з’являтися уміла / Поетам радості, і вроди, і любові* [9, с. 92].

Широке використання імен міфологічних жіночих образів у поезії неокласиків – це символічне втілення ідей концептуального характеру. Такі образи постають як символи, що “несуть у собі певні смисли, задані своїм часом, відроджувані в кожную нову епоху в новій якості” [10, с. 537], і кожен із них може бути самостійним об’єктом дослідження.

Література

1. Драй-Хмара М. Вибране / М. Драй-Хмара. – К., 1989. – 349 с.
2. Жайворонок Н.В. Українська етнолінгвістика. Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с. – Бібліогр.: с. 249 – 261.
3. Зеров М.К. Твори. В 2 т. Т. 2. Поезії. Переклади / М.К. Зеров; упоряд. Г.Г. Кочур, Д.В. Палючко. – К.: Дніпро, 1990. – 843 с.
4. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен; упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. – К.: Дніпро, 1991. – 461 с.
5. Полужин М.М. Концепти як співвідносні зі значенням слова поняття / М.М. Полужин // Культура народів Причорномор’я. – 2002. – № 32. – С. 109 – 111.
6. Рильський М. Вибрані твори. У 2 т. Т. 1. Вірші. Поеми; вступ. ст. В.Є. Панченка; уклад. В.Л. Колесник, В.Є. Панченко, А.Я. Слободяник; худож. оформ. та іл. М.І. Стратілата / М. Рильський. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2005. – 608 с. – (Сер. “Бібліотека української літературної енциклопедії: вершини письменства”).
1. Рильський М. Зібрання творів. У 20 т. Т. 1. Поезії 1907 – 1929. Проза 1911 – 1925. / М. Рильський. – К.: Наук. думка, 1983. – 534 с.
2. Словник античної мітології / упоряд. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів – Тернопіль.: Навч. кн.: Богдан, 2006. – 312 с.
7. Филипович П.П. Поезії / Филипович П.П. – К., 1989. – 196 с.
8. Черевченко О. Образи світової культури у поетичному осмисленні українських неокласиків / Олександр Черевченко // Семантика мови і тексту: зб. наук. ст. VIII Міжнар. наук. конф., (Івано-Франківськ, 22-24 жовт. 2003 р.) – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 536 – 541.

УДК 811.111'42:821.111

І.І. Морозова,

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЖІНКИ У ДРАМАТУРГІЇ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ

*У роботі описано методику залучення вторинних текстів
і типів дискурсу (драматургічних творів) для конструюван-*

ня мовної особистості певної історичної епохи. Побудовано трискладову модель мовної особистості вікторіанської жінки на матеріалі автентичних англомовних п'єс.

The article describes a method of using the secondary texts and discourse types (dramaturgic works) for constructing a language identity of a certain historic epoch. The trisyllabic model of the Victorian woman language identity is built on the basis of authentic English plays.

Драматургія Вікторіанської доби являє собою цілу низку робіт, написаних англійською мовою протягом періоду правління королеви Вікторії (1837-1901), періоду значних досягнень. Рання вікторіанська драматургія призначається для масового глядача і націлена на сприйняття на емоційному, а не інтелектуальному рівні. Однак, ці п'єси не довго панують на сцені. Вже у середині сторіччя з'являються свіжі яскраві комедії Діона Бурсіколта і Тома Тейлора. У 1860-х рр. Т. Робертсон започатковує жанр реалістичної драми, яка пізніше досягає розквіту у творах А. У. Пінеро. Для пізньої вікторіанської драматургії характерним є новаторство авторів: О. Уайльд створює “комедію вищого світу”, А. У. Пінеро – “проблемні п'єси”. Початок творчого шляху Б. Шоу також припадає на 1890-і рр. [9].

Усі ці автори не тільки визначають сутність англійської літератури даного періоду, у своїх творах вони конструюють мовну особистість, зокрема жіночу, яка, у свою чергу, здійснює значний вплив на вікторіанську культуру і виступає своєрідним символом даної культури для представників інших культур і епох.

Для сучасних гуманітарних наук, і філології зокрема, притаманне проведення досліджень на перетині декількох суміжних парадигм (див., наприклад [4]). Отже, здійснювана у даній роботі спроба побудови мовної особистості вікторіанської жінки через тексти англійської літератури відповідної доби набуває **актуальності**. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні **завдання**: а) визначено поняття художнього дискурсу, в якому існує мовна особистість; б) описано структуру і функції мовної особистості; в) відтворено мовну особистість жінки, як її “закодовано” у творах драматургів Вікторіанської доби.

Об'єктом дослідження обрано мовну особистість жінки у драматургії Вікторіанської доби, а **предметом** – є регуляторний зміст її мовленнєвої поведінки. Відповідно, **метою дослідження** є встановлення повсякденної культурно-мовної компетенції жінки як уособлення вікторіанської лінгвокультурної спільноти.

Сучасне відтворення мовної особистості вікторіанської жінки можливо лише у дискурсі і через дискурс [5], а художній дискурс надає найбільш релевантний матеріал для аналізу, оскільки базою

у цьому випадку є “мова у її живому функціонуванні в дискурсах різних типів – у розмовному вжитку, в художній літературі (курсив мій. – І.М.), у політичних риториках і т.п.” [6]. Художній дискурс є закріпленою в мовленнєвому просторі повторюваною функціонально-смісловою єдністю комунікативно організованих системних ознак, яка, на відміну від інших типів дискурсів, моделює культурно-мовний універсум певної доби у вимірі екзистенційної цілісності на основі дії поетичної функції мови [1].

Мовну особистість вперше визначено як “сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею мовних творів (текстів), які розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю” [3, с. 3]. Вікторіанська жінка як мовна особистість є типізованим представником середніх/вищих шарів лінгвокультурної спільноти Великої Британії, виразником ментальності, що відбиває соціальні й культурні норми епохи, носієм англійської мови XIX ст.

Логіка соціолінгвістичних та культурологічних досліджень диктує необхідність уточнення базового визначення і впровадження терміну “модельна особистість” – типового представника етносоціальної групи, якого впізнають по специфічних характеристиках вербальної і невербальної поведінки і виведеної ціннісної орієнтації [2, с. 99]. Вважаємо правомірним розглядати модельну особистість вікторіанської жінки, оскільки саме вона (у відсутність прототипного образу вікторіанського чоловіка) визначала особливості британської лінгвокультурної спільноти XIX ст. Проте прямої відповідності між модельною і мовною особистістю немає. Модельна особистість є феноменом більш високого рівня – це соціально-психологічний прототип представниці британського соціуму XIX ст. Поведінковий аспект модельної особистості, опосередкований так званими вікторіанськими цінностями, включає вербальну і невербальну складові; остання реалізується мовною особистістю вікторіанської жінки.

При відтворенні мовної особистості вікторіанської жінки вважаємо недоцільним користуватись запропонованою Ю.М. Карауловим моделлю через її ієрархічність: вищим є прагматичний рівень, середнім – когнітивний, а нижчим – підлеглий двом першим вербально-семантичний рівень. На нашу думку, дані рівні повинні перебувати у відносинах взаємної доповнювальності, тому вводимо поведінковий, пізнавальний і ціннісний плани [2, с. 26] досліджуваної мовної особистості.

Поведінкові характеристики мовної особистості вікторіанської жінки – це сукупність вербальних індексів, що визначають дану мовну особистість як тип. В соціолінгвістичному аспекті ми розглядаємо набір наступних вербальних індексів: мовлення освіченої жінки,

яка користується рідною мовою, втілене в доступному їй наборі комунікативних ситуацій, а в прагмалінгвістичному аспекті – її стереотипні дискурсивні ходи у вигляді стратегій позитивної і негативної ввічливості (за П. Браун і С. Левінсоном [8]).

При аналізі п'єс вікторіанських драматургів встановлено, що пріоритетним для тогочасної жінки є вживання стратегії позитивної ввічливості “Припускай, створюй, стверджуй спільність інтересів” (21, 5%), а також стратегії негативної ввічливості “Запитуй, будь ухильним” (20%). Перевага фатичного типу спілкування, за допомогою якого створюється спільність інтересів, розкриває наступний стереотип мовленнєвої поведінки вікторіанської жінки: світське життя обговорюється частіше за все як тема, відома всім учасникам комунікації. Наприклад:

Mrs. Cowper-Cowper: Good evening, Mr. Dumby. I suppose this will be the last ball of the season?

Dumby: Oh, I think not. There'll probably be two more (Wilde, 42).

Уживання мовних засобів для позначення некатегоричності висловлювання (стратегія ухильності) є характерною рисою жіночої мови як її представляють автори вікторіанських п'єс, згідно яким жінка повинна говорити невпевнено. У прикладі, що наводиться нижче, адресанту, маркізі де Сен-Мар, особливо важливо ухилитися від відповідальності за правильність інформації, оскільки йдеться про матеріальне становище вдови її сина, а, як відомо, невтручання було одним з головних принципів Вікторіанської епохи:

Marquise. I was informed that you were in want, and I came to offer you assistance.

Esther. I thank you for your offer, and the delicate consideration for my feelings with which it is made. I need no assistance (Robertson, 301-302).

Пізнавальний (когнітивний) план мовної особистості вікторіанської жінки розкриваємо, аналізуючи зміст культурно-етнічного концепту ВВІЧЛИВІСТЬ. Основний (актуальний) шар цього концепту трактує її як зовнішній аспект поведінки, у т.ч. мовленнєвої, яка є соціально коректною, а не дружньою; за додатковими (пасивними) ознаками ввічливість є актуальною тільки для вищих шарів суспільства; етимологічно ввічливість властива городянам. У мовній картині світу концепт УВІЧЛИВІСТЬ вербалізується у вигляді стратегій позитивної і негативної ввічливості. Отже, стратегії увічливості вікторіанського жіночого дискурсу відбивають вербалізовану засобами англійської мови XIX ст. стереотипну комунікативну поведінку аналізованої мовної особистості відповідно до соціальної приналежності вікторіанської жінки та її співрозмовників згідно з ментальністю епохи.

Ціннісний план мовної особистості вікторіанської жінки містить етичні й утилітарні правила поведінки, властиві британському етно-

су Вікторіанської доби. Типові цінності і норми, які вікторіанське суспільство накладає на жінок і які перебувають в їх ментальності, закріплено еталоном “Справжньої Леді”, що передбачає “трохи французької, музики, танців, рукоділля і, звичайно, всі належні правила етикету” [7, с. 6-7]. Таким чином, спілкування вікторіанських жінок обмежується побутовою сферою. В ментальності вікторіанської жінки як мовної особистості закладені відповідні моделі поведінки, у тому числі мовленнєвої, які можуть бути виявлені при аналізі вторинних текстів і типів дискурсу (фрагментів п’єс авторів Вікторіанської епохи, що містять зразки стратегій ввічливості у вікторіанському жіночому дискурсі).

У наведеному нижче прикладі проілюстровано суто жіночу чесноту, економне ведення домашнього господарства: а) розмовляючи з нареченим на тему фінансовий стан майбутньої родини, Клара, згідно існуючому стереотипу “дружина – помічниця чоловіка” [7], погоджується розділити його фінансові труднощі (інклюзивний займенник *we*); б) реляційними характеристиками жіночого мовлення є ухильність (вставна конструкція *as I hear* перекладає відповідальність за втручання в життя співбесідника на третю сторону) і прийнята у суспільстві необхідна ступінь ввічливості (форма звертання демонструє, що даний діалог ведеться на заключному етапі заручин, коли, згідно вікторіанському етикету, нареченій дозволялося звертатись до нареченого на ім’я [7]); в) психологічними характеристиками жіночого мовлення є емоційність та ефемістичність (емоційно забарвлені прикметник *humble*, іменник *penury*):

Evelyn. *Yet you believe me as poor now as I was then.*

Clara. *But I am not poor; we are not so poor! Of this fortune, which is all your own – if, as I hear, one half would free you from your debts, why, we have the other half still left, Evelyn! It is humble – but it is not penury* (Bulwer-Lytton, 115).

Таким чином, в роботі побудовано мовну особистість вікторіанської жінки. Прагмалінгвістична її складова – це стереотипні дискурсивні ходи у вигляді стратегій позитивної та негативної ввічливості, що характеризують мовленнєву поведінку вікторіанської жінки. Пізнавальний план цієї мовної особистості представлений в дослідженні культурно-етнічним концептом “ввічливість”. Ціннісний план мовної особистості вікторіанської жінки містить етичні й утилітарні норми поведінки, властиві представникам середнього і вищого класів британського етносу у Вікторіанську добу, представлені у вторинних текстах і типах дискурсу. **Перспективним**, на нашу думку, є залучення запропонованої методики для інтерпретації текстів світової літератури інших країн та епох.

Література

1. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури IX-XVIII ст. // <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/6777.html>
2. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
4. Кубрякова Е.С. Об исследовании дискурса в современной лингвистике // Материалы Третьей междунар. конф. “Филология и культура”. – Часть 1. – Тамбов: ТГУ. – 2001. – С. 8-11.
5. Кусько К.Я. Типологія та прагматика літературно-художнього дискурсу в поетичних творах Г. Гейне // Вісник ХНУ. – 2008. – № 805. – С. 3-10.
6. Телия В.Н. Основные постулаты лингвокультурологии // Материалы Третьей междунар. конф. “Филология и культура”. – Часть 3. – Тамбов: ТГУ. – 1999. – С. 14-15.
7. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home. – L.: Croom Helm, 1975. – 170 p.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use. – L., NY, etc.: CUP, 1987. – 345 p.
9. English Literature. Post-Romantic and Victorian Eras // The New Encyclopedia Britannica. – NY, Chicago, etc, 1993. – Vol. 15. – Pp. 597-600.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Bulwer-Lytton E. Money // Nineteenth Century Plays. – L.: CUP, 1968. – P. 47-120.
2. Robertson T.W. Caste // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279-312.
3. Wilde O. An Ideal Husband // Plays. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169-276.

УДК82.09(410)

В.А. Папушина,
*Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький*

ЗОБРАЖЕННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ К.РАНСМАЙРА “ОСТАННІЙ СВІТ”

У статті розглянуто особливості творчого методу австрійського письменника К.Рансмайра в романі “Останній світ”, зокрема методу “інтелектуального монтажу”, за до-

помогою якого автор досягає понадчасового звучання головного конфлікту твору – митець суспільство. Автор статті вважає, що роман К.Рансмайра відображає процес духовно-пошуку творчої особистості у постуні до “Олімпу”.

The given article deals with peculiarities of artistic method of the austrian writer K. Ransmeier in the novel “The last world”. In particular it highlights the method of “intellectual combining”, with the help of which the author achieves a supersonic sounding of the major conflict in the novel – between the amateur and society. The article’s author considers that K. Ransmeier’s novel reflects the process of spiritual search on the way to “Olympus”.

За останні роки з’явилося чимало літературознавчих розвідок з питань окремих аспектів роману К.Рансмайра “Останній світ”, зокрема проблеми параметрів просторово-часової моделі твору, а саме моментів суб’єктивного розуміння письменником часу та утопії, руйнування часових меж та послідовності часів, їх злиття; просторової сумісності різних епох. Дибенко Л. виокремлює використаний К.Рансмайром метод “інтелектуального монтажу” [6], завдяки якому у творі відбувається нашарування трьох культурних світів: міфологічного, античного та сучасного. Це, на її думку, дозволяє автору “володіти часом” [6], довільно поєднувати сучасне з минулим та майбутнім, активізувати тонкі асоціативні зв’язки між різними епохами, надавати порушеним в романі проблемам понадчасового значення.

Б. Бігун торкається причин руйнування “чужого” тексту в “Останньому світі”, зауважуючи, що постмодерністський твір став замкнутою системою, метатекстом, всередині якого немає меж між тими текстами, з яких він складається. Таке руйнування дослідник називає формою протесту в літературі й літературознавстві проти потрактування духовних цінностей як абсолютних, раз і назавжди даних. Можна додати, що архітектоніка роману спонукає до пошуку вічних цінностей у світі, у якому постійно відбуваються метаморфози. Можливо, таке завдання поставив перед собою Овідій, звернувшись до міфів, пов’язаних із перетвореннями. Таку мету мав Котта, вирушаючи на пошуки Овідія та його твору. Врешті, таку мету мав К. Рансмайр, міфологізуючи дійсність.

Статті дослідників творчості К. Рансмайра М. Ігнатенка, Д. Затонського, Б. Бігуна, Л. Цибенко містять дещо відмінні погляди на сутність і долю Модерну та Постмодерну, але усі дослідники наголошують на тому, що постмодерністичний твір певним чином відображає кризу духовного стану сучасного людства. “...Тотальна метаморфоза істинного в Культурі в ігрове і є “постморальною атомною бомбою”, у якої не менше мегатонн вибухівки, ніж у її посестер, щоб перетворити людство “в дим”, щоправда, своїм оригінальним

способом: знедійсненням Людства (сублімацією Людства дійсного, істинного, Людства людяного – його трансцендуванням в ілюзорне, недійсне людство” [4, с. 22]. Роман К. Рансмайра “Останній світ” є твором, який порушує важливі проблеми, пов’язані із духовною сутністю людини, її трагічною долею, метаморфозами, що з нею відбуваються. Письменник звертається до особистості в той момент, коли вона стоїть на межі найстрашнішої метаморфози: бути Людиною чи не Людиною. Як постмодерністський твір, “Останній світ” є “діючою моделлю постмодернізму” [3, с. 136], тобто відкритий для різноманітних тлумачень. Автор статті пропонує свою інтерпретацію окремих явищ роману, пов’язаних із духовністю сучасної людини.

Як правило, постмодерністський твір відображає певний кризовий стан у свідомості людини. Є багато підстав “тракувати постмодернізм у широкому сенсі, подібно до У. Еко, – не як “фіксоване хронологічне явище, а як деякий духовний стан” [4, с. 89–90]. Б. Бігун вважає: “якщо окреслювати коло постмодерністських явищ у літературі за світосприйняттям, то у постмодерністи можна записати авторів від Арістофана, у творчості якого зображено кризу давньогрецької цивілізації; Овідія і Петронія, що зафіксували розпад цілісної системи давньоримських традицій ..., – аж до М. Павича” [1, с. 90]. Зустріч в романі К. Рансмайра Овідія і Діта не випадкова. Доля античного письменника стає взірцем протистояння митця духовному розпадові, найстрашнішому ворогу Римської імперії. Образ Діта є, в першу чергу, уособленням духовної кризи “післявоєнного покоління”. Кожен із цих персонажів переживає своє трагедію: Овідій – втрату домівки і звичного способу життя, Діт – моральну і фізичну травму. Обидва персонажі виходять поза межі власної епохи й потрапляють до останнього світу, який можна трактувати як духовну кризу особистості. Основним змістом роману “Останній світ” стає внутрішній світ людини, її свідомість, здатна водночас поєднати декілька картин світу в єдиний потік переживань.

Бігун Б. звернув увагу на те, що сьогодні світ сприймається як художній текст, тому принципи й методи аналізу тексту можна перенести на вивчення інших явищ дійсності. “На кінець сьогоднішнього століття можна констатувати те, що дві тенденції визначають функціонування культури в сучасному світі. Перша пов’язана з тим, що література перестала відігравати ту роль в суспільному існуванні, яку вона відігравала протягом останніх двох сторіч [...] Друга тенденція визначається тим, що навколишній світ здебільшого сприймається й аналізується не як стабільна й впорядкована система з чіткими внутрішніми межами, а як художній текст, із властивими йому ілюзійністю, суб’єктивно-творчим способом впорядкування подій, принципово відкритістю різноманітним оцінкам і потракуванням, під впливом яких його смисл може істотно змінюватись і т.д.” [2, с. 141].

Проблеми сучасності К. Рансмайр психологічно тонко відтворює у філософському осмисленні, що виявляється в численних часових паралелях, історичних та політичних аналогіях у підтексті. Образ Діта пов’язує, на перший погляд, несумісні речі: він є ветераном останньої світової війни й одночасно мешканцем далекої країни Римської імперії епохи її розквіту. Крім того, він – ніби “за сумісництвом” – є помітною постаттю античної міфології [3]. Архетипне значення образу Діта полягає в тому, що він – людина, яка не належить ні світові живих, ні світові мертвих. Міфологічні образи та мотиви надають картині світу, який винаходить письменник, універсальних рис. Єдність реального і фантастичного в романі “Останній світ” зумовлена чинниками, що визначили особливості міфу, характером художнього закріплення у ньому певної інформації. У міфі викладається якась священна історія, первинна подія, яка відбулася на початку часів і персонажами якої були боги чи герої-цивілізатори. Ось чому в міфі закріплюється абсолютна істина. Злиття дійсного та фантазійного підносить міф над об’єктивною реальністю й перетворює його на носія понадісторично-часового й понадпросторового змісту.

Міфологічний матеріал, залучений до “Останнього світу”, стає глом, на якому розгортаються окремі трагедії, доповнює їх своїми трагічними сюжетами, стає альтернативною долею людини. Слушною є думка Д. Затонського про те, що К. Рансмайр навмисне порушує істину у творі, нехтує загальновідомими фактами, змішує часи, маючи намір підкреслити втрату людством сенсу свого існування, фікцію так званого прогресу. Рансмайрові необхідно розповісти людству про долю Діта й змусити перейняти її, з цією метою він використовує архетипний потенціал міфу. “Саме те, що міфи неможливо осмислити, а лише відчутти, їх перманентна сучасність як альтернатива до реального часу, зумовлює стан “співпереживання” на емоційному рівні, що “захоплює” реципієнта” [6, с. 139].

У постмодерністському творі людина – це маргінальна особистість, позбавлена будь-яких норм моралі. Мотив втрати людством людського звучить і в романі К. Рансмайра, коли Овідій розповідає про мурашиний народ чи прихід нового покоління людей із базальтовими серцями, яке має бути витривалішим за попереднє, проте позбавленим “почуттів”, “красномовства кохання”. “...Мурашиний народ, який прийде на зміну мешканцям Егіни, є таким самим різновидом “не людства”, що й базальтові створіння, обіцяні поетом Томам” [2, с. 150]. Втрата людством моральних якостей приймає зримий образ, стає однією з численних метаморфоз, що відбуваються у творі. Розглянемо причини деяких з них. Майбутньому людству потрібна не тільки витривалість. Перетворення Прокни, Філомени, Терези на птахів набуває значення приреченості таких якостей людини як жорстокість і беззахистність: “...людина, яка як Терей, дійшла

до межі людського, перетворюється на тварину, яка, у свою чергу, гине вже в тваринній подобі, як Лікаон, і стає здобиччю комах” [2, с. 149]. Метаморфози в “Останньому світі” відбуваються також із історичною особою Овідієм, який з популярного поета, звиклого до розкоші, теплого клімату, перетворився на самотнього вигнанця суворих Томів. Але Овідій “...розповів на Чорному морі свої “Метаморфози” до кінця, зробив голе круте узбережжя, де мерз і тужив за домівкою, своїм узбережжям, а тих варварів, що утискували його і зрештою вижили до занедбаной Трахіли, взяв за свої образи” [5, с. 163]. У Томах свою “метаморфозу” переживає й Котта: “нужденні Томи, ця пряма “інкарнація” Назонової поезії, помалу відкривають перед ним справжні людські вартості, допомагають зрозуміти суть причетності до вічного... , матеріальний світ, що цілком заповнював життя Котти в Римі, крім нудьги, не викликав нічого. Тут, на напівдикому узбережжі він відкрив для себе справжні цінності, увійшов у Назонову поезію і світ, створений ним” [7, с. 200]. Перетворення, які відбуваються з Овідієм і Коттою, пов’язані з пошуками творчої особистості, її розумінням свого місця у Всесвіті. Попри загальний песимізм твору, ці метаморфози мають позитивний зміст, є надбанням людської цивілізації, які змогли викристалізуватись у процесі протистояння деспотії і духовному скам’янінню.

Свої метаморфози переживає і автор роману. Працюючи над твором античного поета, інтерпретуючи його, К. Рансмайр відчуває, що виходить за межі просторово-часової структури “Метаморфоз”, що вічні образи й теми античної міфології живуть у сучасності, “їх зустрічаєш то у Відні, то в невеликому гірському селі Пелопоннесу чи на узбережжі океану в Бразилії” [7, с. 195]. З висоти сучасної цивілізації письменник зумів побачити здатність людини вийти за межі зримої оболонки, створити власний світ, у якому знайдуть місце вічні страждання всього людства, і, попри все, рухатись вперед до “Олімпу”.

Слушною є думка А. Цибенко про те, що “К. Рансмайр створює свою філософію історії. Сучасність розуміється ним як ланка неперервного розвитку людства” [6, с. 137], а проблематика твору – суть творчості, етична сторона цензури, проблеми екології, влади, антигуманність тоталітарного режиму та воєн, що ведуть до знищення та самознищення, раціоналізм і прагматизм культури та духовний занепад окреслює коло проблем, яке сучасна людина має вистраждати, щоб піднятися сходинкою вище у своєму духовному розвитку. Символічним у такому трактуванні є фінал роману: Котта, услід за примарою Овідія, піднімається на гору Олімп, який стає символом віри К. Рансмайра в незнищений духовий поступ людства.

Література

1. Бігун Б. Постмодерністський образ світу // Вікно в світ – 1999. – №3(6). – С. 88–96.
2. Бігун Б. "Последний мир" К. Рансмайра: избавление от текста или неизбежность текста? // Вікно в світ. – 1998. – №2. – С. 1411–60.
3. Затонский Д. Метаморфозы Овидия Назона, или Покушение на движущееся время: К. Рансмайр "Последний мир" // Вікно в світ. – 2000. – № 2. – С. 132–136.
4. Ігнатенко М. Ігрова культура постмодерну (або: вже не – культура) // Вікно в світ. – 1998. – № 2. – С. 16–24.
5. Рансмайр. Останній світ. – К.: Основи. – 1994. – 206 с.
6. Цибенко Л. Міфологічний вимір дійсності в романі Крістофа Рансмайра "Останній світ" // Українська література в Австрії, Австрійська – в Україні: Матеріали міжнародного симпозиуму. – К.: Брама ЛТД. – 1994. – 173 с.
7. Цибенко Л. Крістоф Рансмайр і його роман "Останній світ" // Рансмайр К. Останній світ. – К.: Основи. – 1994. – 206 с.

УДК 801.631.5.=111

О.А. Проценко,
ХДУ,
м. Херсон

ІМПЛІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ К. СЕНДБЕРГА "PRAIRIE WATERS BY NIGHT"

Стаття присвячена проблемі визначення місця імплікатив (прихованих смислів) у формуванні імплікативного простору поетичного тексту

The article focuses on the problem of the place of implicates (hidden senses) in the formation of implicative space of the poetic text.

Розмаїття теоретичних тлумачень природи імпліцитних смислів, викликане багатоплановістю їх семантико-когнітивного породження, пояснюється постійною увагою науковців до проблеми, дослідження якої у кожній новій науковій парадигмі не вичерпує її сутності, а лише висвітлює нові грані й перспективи вивчення. Все це свідчить про актуальність вибору теми. Термінологічна невизначеність понять імпліцитний смисл (імплікат), імплікативний простір, відсутність системного підходу зумовлюють необхідність подальшого всебічного аналізу природи імпліцитного з використан-

ням новітніх методів, орієнтованих на проникнення в глибинні механізми мовної творчості. Актуальність дослідження полягає також у загальній спрямованості сучасної лінгвістики на розгляд семантики художнього тексту в площині ментальних процесів, що допомагає уточнити характер взаємодії між мовою та мисленням, з'ясувати, як імплікат об'єктивується в словесних формах.

Метою дослідження є визначення місця імплікатів в окресленні імплікативного простору поетичного тексту. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) розкрити специфіку виявлення імпліцитних смислів (імплікатів) шляхом лінгвокогнітивного аналізу їхніх індикаторів; 2) визначити поняття імплікативного простору і виявити особливості його формування; 3) окреслити конфігурацію й наповнення імплікативного простору поетичного тексту.

Матеріалом лінгвокогнітивного аналізу є вірш американського поета Карла Сендберга “**Prairie Waters by Night**”, в якому виявляємо прихований смисл.

Під **імплікативним простором** розуміємо систему **імплікатів** (від лат. *implicatus* – заплутаний, невиразний [4, с. 381]), прихованих смислів, парадигматично пов'язаних та упорядкованих між собою в єдине змістове ціле у межах семантичного простору тексту.

Система є цілісним об'єктом, який складається з елементів, що перебувають у взаємовідносинах [8, с. 14]. Парадигматичні (або асоціативні) відносини локалізуються у мозку і належать тому скарбу, що зберігається у пам'яті кожного індивіда і називається мовою. Асоціативні відносини поєднують компоненти у віртуальний мнемонічний ряд, складові якого завжди *in absentia* [9, с. 156].

Спираючись на визначення парадигми як ряду мовних одиниць, різниця між якими визначається позицією [8, с. 75], розглядаємо імплікативний простір як лінгвокогнітивне утворення, компоненти (імплікати) якого знаходяться у відносинах типу центр – периферія. Центральну позицію займають імплікати, представлені (виражені) у тексті (текстах) більшою кількістю індикаторів, периферійну – меншою кількістю.

Індикатори імплікатів є носіями прихованого смислу в художньому тексті. Термін “індикатор”, що походить від лат. *indicare* – “вказувати, визначати, відобразити” [4, с. 392], широко застосовується лінгвістами. Цей термін слугує для позначення вербальних і невербальних засобів, які є проявами певних лінгвальних явищ [1, с. 121; 12, с. 353]. Таким чином індикатори імплікатів – це вербальні і невербальні засоби, що вказують на наявність у тексті імпліцитного смислу [1, с. 120].

Кожна система, як деякий матеріальний або ідеальний об'єкт, є певним чином улаштованою, організованою, упорядкованою. Улаштування, організація, упорядкування системи – це її структура.

Структура системи є сукупністю внутрішніх системних зв'язків. Вона існує об'єктивно як внутрішній устрій, організація, упорядкованість системи [8, с. 14]. Структура імплікативного простору визначається упорядкованим розміщенням імплікатів від центру до периферії та сукупністю парадигматичних зв'язків між ними. Зокрема тут можна виділити: 1) відношення смислової подібності (синонімія); 2) відношення смислового протиставлення (антонімія); 3) відношення смислового включення (гіпонімія) [6, с. 211].

Цілісність є невід'ємною якістю системи. Будь-яка система, оскільки в ній виділяються елементи, є дискретною [8, с. 14]. Імплікативний простір є цілісним об'єктом, це обумовлено внутрішнім упорядкуванням його компонентів та взаємозв'язком між ними. Дискретність імплікативного простору обумовлена можливістю виокремлення імплікатів як його безпосередніх складників та дослідженню їх залежності від кількості та якості індикаторів, що представляють їх у тексті.

Імплікати (приховані смисли) пронизують усі текстові рівні, а саме дотекстовий, текстовий і позатекстовий. **Дотекстовий** рівень складають **архетипи**, що є формою існування колективного позасвідомого [10, с. 98], котра наповнюється змістом у свідомості через міфологічні образи, символи, мотиви, сюжети [5, с. 110]; та **концепти**, що є тими ідеальними, абстрактними одиницями, смислами, якими людина оперує в процесі мислення [3, с. 23]. **Текстовий** рівень структурується фонетичними, морфологічними, лексичними і синтаксичними стилістичними засобами, а також словами-символами та заголовками. **Позатекстовий** рівень включає в себе фонові знання (історичні, біографічні) та інтертекст (основний вид та спосіб побудови художнього тексту в мистецтві модернізму й постмодернізму, який полягає у тому, що текст створюється із цитат, алюзій та ремінісценцій до інших текстів [7, с. 113]).

У контексті нашого дослідження з урахуванням даних різних лінгвістичних підходів пропонується інтегрований підхід до вивчення механізмів формування імплікатів, як складових імплікативного простору поетичних текстів, в основу якого покладено методику **інференції**, як комплексу лінгвокогнітивних операцій поетапного виявлення на різних рівнях тексту імплікатів. Перший етап передбачає розкриття механізмів формування індикаторів імплікатів, а саме опис лінгвокогнітивних операцій і процедур утворення вербальних засобів, які вказують на наявність у тексті імплікатів. Другий етап спрямований на з'ясування лінгвокогнітивних операцій і процедур, які сприяють експлікації прихованих смислів.

На дотекстовому рівні індикаторами імплікатів виступають словесні поетичні образи, у підґрунті яких лежать архетипи та концепти. Архетипи, за К.Г. Юнгом, є загальними образними схемами, “колек-

тивним позасвідомим”, кодом історії, кодом культури людства [10, с. 8]. Одним із центральних архетипів американської поезії поряд з архетипом ЖИТТЯ є СМЕРТЬ. Обидва архетипи відіграють важливу роль у формуванні прихованого смислу в поетичних текстах і зазвичай стоять поряд. Як приклад розглянемо вірш К. Сендберга “**Prairie Waters by Night**” (“Води прерії і ніч”):

*Chatter of birds two by two raises a **night** song joining a litany of **running water – sheer waters** showing the russet of old stones remembering many **rains*** [11, p. 1141].

Цвірінчать пташки, насвистуючи пісню ночі, яка зіллється із молитвою води, чистої, прозорої води, що старе каміння вміє березти [пер. наш].

У наведеній першій строфі завдяки чисельній перевазі символів (*water, waters, rain*), що містять концептуальні ознаки архетипу ВОДА, який є складовою архетипної концептуальної схеми ЖИТТЯ – Є ВОДНИЙ ПОТІК, переважає життєстверджуюче начало, не зважаючи на присутність архетипу СМЕРТЬ, вербалізованого в номінативній одиниці “*night*” (ніч). Імплікат “*повнота життя*” виявляємо на основі концептуальної імплікації архетипу ВОДА – динамізм, нестримність. Концептуальна імплікація – динамізм, нестримність, що міститься в імплікаті та архетипі, домінує над імплікаціоном темрява, який входить у структуру архетипу СМЕРТЬ. У наступній строфі домінуючу позицію займає словесний поетичний образ, у підґрунті якого лежить архетип СМЕРТЬ:

*And the long willows **drowse** on the shoulders of the running water, and **sleep** from much music; joined songs of **day-end**, feathery throats and **stony waters**, in a choir chanting new psalms* [11, p. 1141].

Високі верби засинають, і свої голови схилиють на плечі безперервної води, від тих пісень, що їх співає минулий день, та хриплий хор води, який нові псалми складає [пер. наш].

Внаслідок заміни значення “*running*”, що позначає рух, на “*stony*” – відсутність ходу, відбувається переосмислення змісту, закладеного в архетипі ВОДА. Архетипу ВОДА притаманна енантіосемія, як протиріччя різних значень одного багатозначного слова, пояснює наявність у художній свідомості контрарних понять – жива та мертва вода, вода – джерело життя та погибелі [2, с. 229]. Вищенаведений словесний поетичний образ є індикатором імплікату “*відхід в інший світ*”, у підґрунті якого лежить архетип СМЕРТЬ. Даний архетип актуалізує в образі імплікаціоном темрява, втілений вербально в номінативній одиниці “*day-end*”, та концептуальну імплікацію – вічний сон, що міститься у семантиці слів “*drowse, sleep, stony*”.

Рівновага між ЖИТТЯМ і СМЕРТЮ, яка є основним законом природи імпліцитно позначена в третій строфі:

*It is too much for the long **willows** when low laughter of a red moon*

comes down; and the willows drowse and sleep on the shoulders of the running water [11, p. 1141].

Уже надокучило гіллястим вербам прислухатися до місяця червоного, до сміху його понурого, схилилися, заснули, притулившись до плечей води [пер. наш].

Архетип ДЕРЕВО, вербалізований у номінативній одиниці “willow” (верба), є ключовим у формуванні імплікату “**невпинний рух життя**”. Концептуальна імплікація даного архетипу – структура світобудови – вказує на споконвічну зміну двох станів: зміну дня ніччю, а життя смертю. Не зважаючи на це, в поетичному тексті “Prairie Waters by Night” головний наголос робиться на нестримності руху життя, внаслідок розташування індикатора імплікату – “*the running water*” у сильній позиції, а саме вкінці віршу. Це дозволяє зробити висновок, що “**невпинний рух життя**” є центральним імплікатом в імплікативному просторі поетичного тексту К. Сендберга “Prairie Waters by Night”, і знаходиться в антонімічному відношенні з імплікатом “**відхід в інший світ**” та у синонімічному відношенні з імплікатом “**повнота життя**”.

Література

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 331 с.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04/КНЛУ. – К., 2002. – 476 с.
3. Болдырев Н.Н. Значение и смысл с когнитивной точки зрения и проблема многозначности // Когнитивная семантика: Материалы второй международной школы семинара. – Ч.1. – Тамбов: Изд-во ТГУ. – 2000. – С. 11-17.
4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М.: Русский язык, 1986. – 845 с.
5. Косарев А. Философия мира: Мифология и её эвристическая значимость. – СПб: Университетская книга, 2000. – 304 с.
6. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 367 с.
7. Руднев В.П. Модернизм // В.П. Руднев. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1997. – С. 113-115.
8. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. – М.: Наука, 1977. – 340 с.
9. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
10. Юнг К.-Г. Человек и его символы. – СПб.: Б.С.К., 1996. – 646 с.
11. The Norton Anthology of American Literature: Third Edition – N.Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – 2856 p.

12. Sager S.F. Sprache und Beziehung. Linguistische Untersuchungen zum Zusammenhang von sprachlicher Kommunikation und zwischenmenschlicher Beziehung. – Tübingen: Niemeyer, 1981. – 488 S.

УДК82.09:82-32

О.В. Ситник,

*Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ПСИХОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ОНЕЙРОСФЕРИ У МАЛІЙ ПРОЗІ В. ФОЛКНЕРА ТА М. ХВИЛЬОВОГО

Дана стаття присвячена дослідженню онейросфери як засобу відтворення дискретної структури психіки людини у новелах В. Фолкнера і М. Хвильового та виявленню типологічних збігів в оніричній поетиці обох письменників.

The article is dedicated to the research of the characters' dreams as the means of discrete human psychology structure reproduction in short stories by W. Faulkner and M. Khvylyovyy and revelation of typological concurrence in this sphere.

У пошуках нетрадиційних, модерних прийомів та засобів художнього зображення глибинних внутрішніх процесів, що відбуваються в душі людини, обсервації її психічних станів і внутрішньої мотивації особистісної поведінки В. Фолкнер та М. Хвильовий логічно звертаються і до ірраціональної, трансцендентальної сфери буття особистості, закономірно при цьому виходячи на концепти сну та видіння. Актуалізація оніричного компоненту в модерністській художньо-естетичній системі, як вважає Н.В. Зборовська, підкріплена еволюцією наукової думки, зокрема психоаналітичною теорією З. Фрейда, що розвинула погляд на природу сновидінь: “сновидіння є істотним відображенням внутрішнього психологічного життя людини, царський шлях у сферу неусвідомленого” [3, с. 53], що вірує пристрастями й прихованими бажаннями. Називаючи сновидіння “конгломератом психічних явищ” [9, с. 84], Фрейд аналізує різні переживання, які, на його думку, є збудниками сновидінь. Така ж психологічна, людинознавча функція лежить в основі художнього зображення варіативних оніричних станів персонажів Фолкнера та Хвильового. Дослідження онейросфери, як засобу відтворення дискретної структури психіки людини у новелах обох письменників, становить мету даної розвідки.

Захоплення модерністської прози початку століття вченням про несвідоме особливо помітно проступає в експресіоністичній манері Хвильового. Сновидіння – найпоширеніший засіб зображення поза-свідомого у новелістиці українського письменника й, за допомогою якого автор досягає психологічної достовірності й максимальної виразності у відтворенні внутрішнього світу своїх героїв. Через призму сновидних візій Хвильовий розкриває латентний зміст мисленневих процесів людини, механізм її емоційних реакцій, езотеричну сферу почуттів, бажань, задумів, страхів.

Саме біологічний фактор страху перед незвіданим майбутнім, що “обіцяє чимало несподіваних сюрпризів” [10, с. 554], важка тривога та материнський інстинкт героїні з новели “Із Вариніої біографії” продукують у неї сон-тривогу, що підкріплюється складними психоемоційними переживаннями, генеза яких пов’язана з буремними революційними подіями. Проте, для “укоріненої в бутті Варі, революційні катаклізми стають лише фоном, складають для неї проблеми в проєкції на найголовніше, що її турбує: жіноче начало сконцентроване на дивних процесах, що відбуваються в ній – чеканні і народженні дитини” [5, с. 112]. Обивательське ставлення героїні до суспільного життя – “Десь когось розстрілювали, десь (і навіть дуже близько) йшла запекла боротьба, десь напружено клекотіло громадське життя, а для Варі існували тільки запашні провінціальні ночі, що в тривозі мчалися над Богодуховим” [10, с. 553], – лише позірно вирізняє її з-поміж інших героїнь у галереї жіночих образів Хвильового. Усі вони приречені на трагічну єдність, на моральні та фізичні страждання, джерело яких – “революція виявляється фатально несумісною із мрією жінки про щастя” [1, с. 41], що й актуалізується сюжетною канвою драстичного сновидіння Варі. Зловісний сон про зникнення новонародженого немовляти стає квінтесенцією пережитого героїнею за останні дні, оприлюднює найбільший страх кожної жінки-матері – страх втратити свою надію на майбутнє, залишитись самотньою. В оніричному просторі особистісна трагедія Варі набуває вселенського масштабу, звідси й виникають апокаліптичні картини Страшного Суду: “... Не було дитини, не було й людей. Стояло таке страшне безгоміння, як сам Страшний Суд” [10, с. 571].

Дискурс українського письменника очевидно конотує із філософсько-естетичною сентенцією Фолкнера: “Людина є будь-чим, окрім безгоміння” [Переклад наш. – О.С.]. Тому, опинившись у такому незвичному для себе екзистенційному модусі цілковитого “безгоміння”, батрак з його новели “Німфолепсія”, проймається невагомим страхом перед самотністю. Це відчуття єднає Варю у Хвильового та безіменного героя американського новеліста і стає основним психічним каталізатором варіативних оніричних феноменів у їхній підсвідомості: у Варі – сновидіння, у персонажа “Німфо-

лепсії” – марення. Вперше уява фолкнерового протагоніста мимоволі малює галюцинаторний образ-видіння молодої дівчини під впливом приемних, позитивних емоцій та вражень від замилювання красою вечірньої природи: “Він очей не зводив із багрянючого грона вечірнього світла, що миготіло між темними соснами, і подумав: “Немов жива. Маленький вогник, що заблукав і шукає свою свічку”. Він і сам не знав чому, але був твердо переконаний, що там, далеко, він бачить дівчину” [Переклад наш. – О.С.]. Згодом спогади пережитого важкого дня, гостра внутрішня потреба відчутти поруч себе когось зі свого “роду-племени”, момент рефлексивно-відчуттєвого втілення екзистенціалу смерті, викликають у героя психоемоційне напруження, затьмарюють його свідомість.

Характерно, що у зображенні Фолкнером психічного стану марення персонажа домінують є чуттєва сфера діяльності людини, що в поетикальному зрізі є типовою і для оніричної парадигми Хвильового. Ті фізичні рухи, що їх здійснює Варя уві сні, фрагменти перцептивних вражень та внутрішнього мовлення відбивають динаміку її почуттів та емоцій, де поруч із психічним феноменом страху, переважають тривога, розпука, відчай, розпач, що вказують на гегемонію біопсихічної сторони особистості над морально-етичною, ідеологічною сферою.

Як бачимо, уявлення Хвильового про внутрішній світ людини, невід’ємною складовою якого виступає оніричний комплекс, кореспондує із художньою концепцією особистості Фолкнера. Однак останній, порівняно з автором “Синіх етюдів”, у засвоєнні сфери підсвідомого, ірраціонального значно рідше використовує такий засіб психологічної характеристики персонажа, як сон та сновидіння. На відміну від українського письменника, який з метою розкриття психології своїх героїв звертається до картин власне сновидінь, “коли людина максимально звільнена від контролю свідомості” [7, с. 48], американський новеліст охочіше вдається до зображення стану “неповної фактивності”, що А.І. Швець трактує як “стан часткової, неповної позасвідомості, коли людина перебуває на межі між свідомим і позасвідомим” [11, с. 172]. Художній приклад такого використання оніричного простору знаходимо у новелі Фолкнера “Carcassonne”, герой якої опиняється у стані граничному між сном та неспанням.

Перед нами “сонна фантазія” творчої особистості, політ мрійливої душі, “яка вже не страждала ні від комах, ні від спеки і невинно неслась галопом невідомо куди на вогненно-рудому скакуні вверх по сріблястому пагорбі із скупчених хмар, де копита не залишали ні звуку, ні сліду, у блакитну, вічно недосяжну безодню” [Переклад наш. – О.С.]. Побудована за “логікою сну” [2, с. 249] візія ліричного героя зберігає розірваний оніричний ритм. Письменник майстерно чергує миттєвості сну з потоком свідомості, долучаючи

сюди і реальні обставини дії. Імпульси денних вражень, спогадів, мрій, переживань персонажа впливають на зміст його сновізії, де вони транспонуються на зорові образи уяви. За приклад може правити наскрізний оніричний образ духу на вогненно-рудому скакуні, який мчить у даль, що психологічно детермінований внутрішніми настроями ліричного героя. Він – весь держання, весь намагання до здійснення, що виразно проявляється і у внутрішньо-мовленнєвому плані: “Я хотів би щось здійснити”; “Я хочу здійснити щось сміливе і трагічне, і суворе ” [переклад наш. – О.С.].

Інтенсивність негативного психоемоційного стану персонажа посилюється й у сновидному сюжеті ліричної новели Хвильового “Арабески”. Варто відзначити, що сон оповідача, як стверджують дослідники, належить до імпретаційно поліваріантних сцен твору. Так, В.П. Агеєва трактує його “як застереження з приводу того, що спроби побороти зло за допомогою насильства і зла – приречені. Зло й насильство не породжує добро, а лише помножує зло на землі” [1, с. 31]. Натомість Ю.М. Безхутрий зазначає, що “авторський міф про “азіатський Ренесанс” зазнає тут (у сні. – О.С.) чергової постмодерністської руйнації” [1, с. 32]. Екстраположучись від модерністської гри сенсами, ми акцентуємось на психологічній функції даної сновізії як “універсального засобу зображення підсвідомих процесів, розкриття внутрішнього життя людини” [4, с. 106].

Соматичним збудником цього сновидіння є попередня віртуально-реальна ситуація розмови ліричного героя із Марією. Її алегоричний заклик не “думати про осінь” [10, с. 310] слугує імпульсом до еруптивності “нижньої свідомості” [8, с. 61] митця, куди витіснений цілий комплекс прихованих сумнівів, розчарувань, переживань, думок, іманентних творчій особистості. Як і у творі Фолкнера “Carcassonne”, образно-символічне наповнення оніричного простору новели “Арабески” експлікує систему ідейно-емоційних та психологічних координат персонажа. Сюди, в першу чергу, належить образ “чарівної мандрагори” – рослини з наркотичними властивостями, яка у сублімованій свідомості ліричного героя асоціюється із ідеологічно-регламентованою творчістю, та образ “метелика, що з черепом на голові”. Цей оксюморонний образ особливо тривожить наболілий внутрішній світ персонажа-митця, оскільки стає синонімом приреченого мистецького відродження. Та, мабуть, найпромовистішим і психологічно найвиразнішим у даному сновидінні є символічний образ “пацюка з перебитим задом”, що очевидно перерегується із образом розрубаного навпіл нормандського жеребця, який невпинно несеться вперед, з новели Фолкнера “Carcassonne”.

За християнським культурним кодом образ пацюка традиційно плумачиться як “минуший руйнівний час”. А у контексті “Арабесок” “звичайний пацюк з перебитим задом”, що вискакує з-під канапи в

кімнаті художника, набуває нових додаткових конотацій. “Це час, що руйнує ідеали, породжує сумніви і зневіру, це те, що спричиняє суперечливість внутрішнього світу людини-митця, його амбівалентність” [1, с. 33]. Спроби персонажа позбутися сумнівів шляхом знищення пацюка виявляються марними. Метаморфози, які відбуваються з твариною проєктуються на внутрішній світ ліричного героя, на площину його творчих переживань, острахів, занепокоєнь. “Сумніви не тільки стають масштабнішими, вони одночасно набувають сервільного характеру, бо, зрештою, перетворюються на антитворчість, антислово, ладне ходити, як болонка, на задніх лапках перед владою і силою” [1, с. 33]. Таким чином, сновидіння персонажа-митця об’єктивує його передчуття та усвідомлення близького творчого безсилля, що для креативної особистості є гнітючим психоемоційним ударом: “Тоді мені зупиняються мислі, і стоїть переді мною якась настирлива пляма, що може довести до божевілля” [10, с. 310]. За нашими спостереженнями, образ “настирливої плями”, здатної викликати душевний розлад, виступає усталеною рисою оніричної поетики у новелах Хвильового, як знак незбагненого уповільнення, а то й зупинки роботи раціонального механізму свідомості людини. Зокрема, у чуттєвому просторі сну-потрясіння Б’янки (“Сентиментальна історія”) дана деталь психічної сфери модифікується шляхом редукції до розмірів крапки, з якої героїня не зводить очей. За допомогою цього прийому письменник фіксує моменти затьмарення свідомості, ситуацію внутрішнього неспокою своїх персонажів.

Сни-потрясіння Б’янки симптоматично пов’язані з кризою свідомості дівчини, що генерується непримиренною розбіжністю між життєвими реаліями та ідеальними прагненнями героїні. На тлі песимістичних результатів її пошуків “невідомого фантастичного краю” і “щасливих людей” в постреволуційній Україні антагонізм мрії та дійсності проєктується у сюрреалістичний простір першого сну Б’янки, де розгортається пристрасна дискусія між Дон Квізано та маестро Дантоном з приводу “душі і матерії”. Атмосфера певного напруження, тривожного передчуття передається героїні і змушує її прокинутись. Аналогічно Б’янка реагує і на другий сон. Емотивне тло її сновидіння подається в коментарі самої дівчини “...Я знову прокинулась. На чолі мені лежали краплі холодного поту. <...> Якесь передчуття охопило всю мою істоту. Невідома сила потягла мене до дверей. Я в розпучі відчинила їх ...” [10, с. 534]. Перцептивні та фізичні враження героїні – результат сугестивної дії сюжету її сновізії, де Б’янка виступає головною дійовою особою.

Одна із очевидних рис оніричної поетики Фолкнера та Хвильового – виконання персонажем ролі протагоніста у власній сновізії. Сприяючи моментальному просвічуванню анатомії психічного життя особистості, ця риса певним чином співвідноситься з трактуван-

ням концепту сну Д.А. Нечаєнко: “в інтроспективному плані сон – не що інше, як випадкова зустріч персонажа зі самим собою, своєрідне “побачення” його свідомості з підсвідомим комплексом уявлень, і в цій ролі сновидіння завжди виявляє такий зміст душевних переживань героя, котрий непроникий прихований у дійсності не лише від інших дійових осіб, а й від нього самого” [6, с. 27]. Відповідно сновидіння Б’янки презентує розколений світ її особистості, відкриває простір її власного психологічного мікрокосму. Несподівана для самої героїні онірична роль “аферистки, провокаторки, убивці”, яка “з тоскою думає”, як їй “обмити руки” від “людської крові”, психологічно увиразнює внутрішній конфлікт дівчини, позиціонує її на межі норми та божевілья. Натомість, самоототожнення ліричного героя Фолкнера у новелі “Carcassonne” зі сновидним образом невпинного вершника, з одного боку, допомагає заглибленню у незвіданий світ творчої особистості, розкриває її багатий внутрішній потенціал, що у реальному житті не має змоги втілитись, а з іншого – декодує підсвідоме бажання персонажа втекти від дійсності.

Прецизійне відтворення письменниками безпосереднього процесу сну дає змогу простежити перебіг подій у внутрішньому бутті персонажів, динаміку чергування їх психічних станів. Наприклад, у героїні “Сентиментальної історії” гранична нервова збудженість дівчини переходить у апатичну сонливість, яка, проте, знову змінюється божевільними симптомами. Характерно також, що обидва новелісти максимально редукують фабулярне ядро персонажних сновізі, акцентуючись на зображенні емоційно-почуттєвого шару їх внутрішнього життя. Таке детальне зображення фізіології психічних переживань у сні Б’янки та у маргінальному стані фолкнерового героя відповідає Фройдівій тезі про “внутрішню спорідненість між сновидінням і душевним розладом” [9, с. 77].

Для передачі душевної колізії своєї героїні Хвильовий наповнює оніричний простір картини сновидіння глибоким образно-символічним змістом, психологічними деталями, несподіваним образним компонуванням. Найбільшою такою несподіванкою виявляється поява гротескної сцени за участі убивці та її сестри-проститутки у фантастичній експозиції сну: “і хатка, мов казка, мов пушкінська няня, як Гофман, як бризки Уайльда, як ночі, що тисяча їх і одна” [10, с. 532]. Таким чином, письменник на рівні підсвідомості героїні прояснює “загальні механізми патологічної трансформації людини в умовах спотвореного фізичним і духовним насильством світу” [1, с. 131]. З цієї ж метою Фолкнер паралельно Хвильовому також звертається до прийому контрасту, але з принциповою різницею. Тоді як український новеліст протиставляє образи у межах онейросфери, американський письменник підсвідомі фантазії персонажа змішує з антагоністичною реальністю.

Що ж до предметно-образної атрибутики персонажних снів у малій прозі Хвильового і Фолкнера, то варто відзначити, що в більшій своїй масі – це зорові образи з виразною асоціативною наповненістю. Це кореспондує із твердженням Д.А. Нечасенко, що “у сновидіннях героя асоціативна поетика займає провідне місце” [6, с. 28]. У Фолкнера прикметним у цьому плані є центральний образ вершника, який асоціюється із незаспокоєним сумлінням митця, його творчими задумами та пориваннями. Звідси і метафоричний образ примітивної “постелі”, на якій людина спить і мріє, і яка у ході фантастичних перетворень у новелі стає величезними окулярами у світ духовний, підсвідомий. Як бачимо, образна система сонної візії ліричного героя у новелі “Carcassonne” пропущена крізь призму поетичного сприйняття головного персонажа. Щось подібне зустрічаємо й у новелі Хвильового “Сентиментальна історія”. Домінантним асоціативно-символічним образом у сновидінні Б’янки є казкова “хатка на курячих ніжках”, яка, проте, з рівня ірреального, фантазмагоричного образу наприкінці новели перетвориться на реальний образ квартири діловода Кука, де героїня втрапить свою невинність. Поруч з цим втрата духовної незайманості дівчини, її “святої простоти” та щирості асоціюється з еволюцією іншого оніричного образу – “велетенського чорного силуету”, символу руйнації душевного спокою, внутрішньої рівноваги героїні, що реалізується розгорнутою метафорою: “дика кішка тривоги вже торкнула мене своєю ласкавою лапкою. Ще раз торкнула, і так м’яко, і так енергійно. І впало моє серце, і розсипалось ледве чутним тривожним дзвоном” [10, с. 533]. Так, героїня Хвильового сама констатує свій психічний стан, хоч і на підсвідомому рівні, що в цілому нетипово для оніричної поетики Фолкнера. Почуття та враження його персонажів у маргінальних станах частіше взагалі не коментуються.

Онейросфера у новелістичному доробку Фолкнера та Хвильового створюється у руслі модерністської художньо-естетичної системи. Увага письменників до психофізичної організації людини, перебігу психічних процесів презентує їх спробу простежити зв’язок цих душевних явищ зі сферою думок, спогадів, почуттів, бажань особистості. Обидва автори проявляють художній інтерес до різних видів затьмарення свідомості. Тоді як Хвильовий використовує виключно “картини власне сновидінь”, Фолкнер переважно вдається до зображення “сонної фантазії” та марень своїх героїв. У будь-якому разі, появу у персонажа стану повної чи неповної фактивності письменники пов’язують зі змінами у його внутрішньому світі, еволюцією духовних позицій.

Література

1. Безхутрий Ю.М. Хвильовий: проблеми інтерпретації. – Харків:

Фоліо, 2003. – 495 с. – Бібліогр.: С. 491-495.

2. Давыдов Д. Ночное искусство: Сны и фрагментарность прозы // Новое литературное обозрение. – 2002. – № 5. – С. 246-250.

3. Зборовська Н.В. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.

4. Кузнецов Ю.Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX століття: Проблеми естетики і поезики. – К: Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.

5. Муслієнко О. Микола Хвильовий: християнські основи синдрому абсурду // Біблія і культура. – 2000. – № 1. – С. 112-114.

6. Нечаенко Д.А. Сон, заветных исполненный знаков. Тайнства сновидений в мифологии, мировых религиях и художественной литературе. – М.: Юридическая литература, 1991. – 303 с.

7. Фенько Н.М. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX-XX століть: Дис. ...канд. філолог. наук: 10.01.01. – Кіровоград: Кіровоградський держ. унів-т ім. В Винниченка, 1999. – 163 с.

8. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Твори: У 50-ти т. – К: Наукова думка, 1981. – Т. 31: Літературно-критичні праці (1897-1899).

9. Фрейд З. Толкование сновидений. – К.: Здоровье, 1991. – 383 с.

10. Хвильовий М. Твори у двох томах. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1: Поезія, оповідання, новели, повісті. – 650 с.

11. Швець А.І. Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму та характеротворення у прозі Івана Франка: Дис. ...канд. філолог. наук: 10.01.01. – Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – 218 с.

УДК 821.09(1 – 87) – 1

Б.В. Стороха,

*Державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава*

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОЕТИКИ КОНКРЕТНОЇ ПОЕЗІЇ

У статті розглядаються принципи поезики конкретної поезії середини XX сторіччя в контексті філософського осмислення мови філософами другої половини XIX – XX століття, простежуються ознаки “неконвенціональності” поетичного тексту в порівнянні з “класичною” традицією.

The article “General principles of poetics of concrete poetry” deals with the main principles of concrete poetry in the 20th

century in the context of philosophy of language since II part of 19th century. The article retraces indications of non-conventional poetry and compares its features with the classical tradition.

Концептуалізація явища вважається завершеною разом з формуванням того термінологічного глосарію, котрим він описується. Саме тоді уможлиблюється остаточна систематизація знання та оформлення дескриптивних критеріїв визначення феномену. Зважаючи на тривалу історію експериментального ставлення до слова, можемо сказати, що коливання визначення конкретної поезії відображали зміни ставлення до експериментального, почасти ігрового вживання мови, а також зумовлювалися відмінними цілями такого використання.

Аналізуючи твори конкретної поезії, ми постійно маємо справу з неконвенціональним ставленням до мови, яке описується поняттями “конкретної”, “візуальної” поезії, – та в свою чергу апелює до поняття про “експериментування” з мовою. Осмислення філософського контексту такого культурного та літературного явища як конкретна поезія є *об’єктом* даного дослідження, *актуальність* котрого зумовлюється відсутність систематичної та узагальненої експериментальної поезії II половини ХХ століття у вітчизняному літературознавстві.

Як поняття, протилежне поняттю проза, та як “структурно-змістова” цілісність, що коріниться в суб’єктивному переживанні, вірш, у нашому розумінні, є в першу чергу тим змістом, котрий у нього вкладений, а під “формою” розуміється парадигма структурувань віршованих рядків всередині одного твору, згідно з чим ми розрізняємо сонет, терцину, канцону, станси тощо (це в першу чергу стосується “сталих” форм). У цілому йдеться про певну конвенціональність тлумачення вірша в аспекті його форми: внутрішнє структурування твору відображається в його зовнішній, графічній формі, яка сигналізує про “поетичність” тексту. Практика поезії ХХ століття розширила межі розуміння формального, залучивши до компендіуму ознак ті, що традиційно вважалися цариною лінгвістики, а саме графіки. У цьому ми зазначаємо перший та найглибший зв’язок літератури й мови як медіума думок, здатного самого слугувати повідомленням (*medium is message*), а не бути лише засобом транспортування думки, – за виразом М.Бензе та Р.Дюля, “*kein transportmittel mehr für meist fragliche ethische inhalte*” [7, s. 167].

У намаганні визначити сферу побутування “нової” поезії (поезії неконвенційних форм, в якій рефлексія мови шляхом аналізу візуального вияву мовлення стає одним з ключових пунктів) автори-критики в 60 – 70-х рр. ХХ століття заклали основу подальшого осмислення такої нетрадиційної, певною мірою в сфері форми експериментальної поезії. Термінологічно критичний дискурс такої поезії базується

на поняттях “консеквенції”, “конвенціональності”, “мови”, “частки”, “матеріалу”, “комунікації”. Найпершим референтом при окресленні поезії виступає саме комунікація: “старій” традиційній поезії, під якою розуміється літературна класика як попереднє надбання літературної традиції, робиться закид про герметичність, замкненість та відсутність контакту з читачем. У душі часу, як протиставлення цьому, висувається теза про “відкритість” та апріорну “діалогічність” нової поезії, здатної викликати читача на бесіду, результатом котрої буде швидке взаєморозуміння.

При характеристиці мови, граматики і структури віршованого твору найпершими атрибутами виступають консеквентність та конвенціональність, що мають для критиків (Р.Дюль, Ф.Мон, М.Бензе) негативну конотацію. Вони означають у першу чергу обмеження, зумовлене формою, яка виступає в ролі мовного корсету, котрим “затягуються” думки. Така позиція в ХХ столітті не є оригінальною й великою мірою повторює мовно-критичні виступи Ф.Маутнера, котрий продовжив ніцшеанську лінію та для котрого словоблєвність власної мови співпадала зі смертю Бога, втіленою в слові. Мова в даному контексті (і це прийнята логіка розвитку міркувань стосовно даної теми, яка мислиться категорією стилю) розуміється як мовлення та означає, в першу чергу, усну форму. Ж.Женетт, розглядаючи опозицію поезії та прози та аналізуючи стан занепаду на початку ХХ століття метричної поезії, зазначає загальну для літератури в ХХ столітті тенденцію відходу від фонічного сприйняття тексту [2, с. 339]. Аналізуючи різні форми досвіду та їх трансформацію в зв’язку зі змінами засобів, “медіумів”, М.Мак-Люен протиставляє досвід усного віршування і писемної літератури, апелюючи до Гаррі Левіна та його тези про внутрішнє протиріччя виразу “усна література” [3, с. 4]. Вищенаведені думки ілюструють тенденцію середини ХХ століття: відхід від *фонетичного* та перехід до *граматологічного* розуміння мови в філософській традиції.

З таким граматологічним тлумаченням першим виразом мови стає саме писемність, тому зрозумілою стає логіка теоретиків конкретної поезії, які апелювали до понять “матеріалу” та “матеріальності” поезії. О-речевлення та о-речовинення мови для них символізували собою усунення дихотомії означуваного та означуючого, опосередкованих мовою. М. Фуко, прослідковуючи етапи перетворень сприйняття мови в різних епістемічних системах [4, с. 78-80], демонструє зростаючу недовіру до пояснення та коментаря і висуває гіпотезу про первинне існування мови як тавра на речах, котре своєю “писемністю” сприяло неопосередкованому контакту з суб’єктом. Період поширення цих ідей, 60-ті – 70-ті рр. ХХ століття, закономірний у світлі зростаючої напруги онтологічних запитів епохи, часу загостреного відчуття катастрофічності існування та глобального

відчуження і відсторонення суб'єкта від світу. Тому “повернення” індивідуума речам та наближення речного (*das Sachliche*) сприйняття мало неабияке значення, що певною мірою зумовило надзвичайну популярність саме конкретної “неконвенціональної” поезії.

Паралельно набуває особливого значення дихотомія презентації та репрезентації, прив'язана до протиставлення мови і мовлення. Важливість чіткого розмежування цих термінів зумовлюється також і тим, що німецькомовна критика, до якої ми будемо апелювати в подальшому, активно використовує терміни *Präsenz*, *Präsentation*, котрі незважаючи на відсилку до “первинності” мають також відтінок значення демонстрації, огляду. Аналіз критичної літератури щодо конкретної поезії (Ф. Мон, О. Гомрінгер, М. Бензе, К. Шмітц-Еманс, К. Ріга, К.-П. Денкер) дає підстави стверджувати, що в текстах авторів значну роль відіграє не вивірена термінологія, в категоріях якої здійснюється опис явища, а метафорика, котра в свою чергу “затемнює” їхні логічні побудови і зумовлює повсякчасне нагадування про розрізнювання написаного і того, що малося на увазі.

Ми виходимо з позиції, що, маючи справу з конкретною, оперуємо текстами та їх фрагментами саме в полі *репрезентації*, мовлення, котре як *parole*, протиставлене *langue*, є лише графічною фіксацією неартикульованої мови, котра залишається поза текстом як принцип організації дискурсу.

Оперування здійснюється в площині *знаку*, котрий розуміється як просто (*bloß*) знак, конвенціональне утворення, покликане відображати, – репрезентувати – мову, але яке не є власне *мовою* в лінгвістичному розумінні цього слова. У критичній німецькомовній літературі стосовно конкретної поезії склалася традиція застосування відносно до поетичних творів поняття “мова” (*Sprache*), котре апелює до розуміння її як “системи звуків та графічних знаків, що слугує порозумінню стосовно бажання та дій, обміну думками, закладеної як для людської комунікації, так і для суб'єкт-центрованого орієнтування у світі” або ж до закладеного Гегелем (у контексті поезії) поняття про “функцію літературного матеріалу дійсності”. Зазначається, що визначальним фактором для розуміння літератури і мови літератури в ХХ столітті стало уявлення про мову, закладене Ф. де Сосюром у “Курсі загальної лінгвістики”, де він проводив чітке розмежування мови, *langue*, як об'єкта та мовлення, *parole*, як суб'єкта лінгвістики. Остання теза Сосюра про *langue* як предмет лінгвістики в собі і для себе дає підстави при аналізі літературних творів оперувати поняттям мовлення як мови – відображення *пермутативних* процесів всередині системи мовних знаків.

З огляду на одне зі значень поняття дискурсу як системи висловлювань щодо даної теми, ми не можемо однозначно, характеризуючи конкретну поезію, говорити про наявність та відсутність

її дискурсу. Систематизуючи та узагальнюючи комплекс явищ, які підпадають під характеристику їх як творів конкретної поезії, ми маємо справу з множинами авторських *жестів*, котрі мають місце як літературні факти (здійснена їх кодифікація як літературних творів). У свою чергу вони характеризуються оригінальністю та несхожістю, що дає підставу говорити про відмінності авторських стилів, – у свою чергу це приводить до неідентичності використаного мовленевого матеріалу як елементів віршів та як метасистем. Проте дані літературні виступи трансформують до деструкції чи взагалі уникають конвенціонального синтаксису. Тобто ми маємо ситуацію неможливості зв'язного коментарю, котрий не був би “нав'язуванням” інтпретаційного смислу, – якщо ми орієнтуємося на речення як синтаксично організовану структуру, котра дає можливість переказування і трансформування при переказі свого смислу. Проте ми маємо справу з літературними текстами, побудованими за іншими, несинтаксичними в традиційному значенні принципами, тому і характеристики дискурсу мають набути відповідної модифікації.

Важливим у даному контексті є розрізнення в творах конкретної поезії вербального та візуального компонентів. Ми не можемо говорити про суту наявність чи просто відсутність їх, скоріше, про градацію ступенів візуальності та вербальності, котрі, сплавляючись, утворюють неповторний контекст, із якого виступають окремі твори, та про переважання й підпорядковування одного іншому. У таких авторів, як Г. Гаппмайр, Р. Дьоль, М. Бензе, Ф. Мон та інші візуальний компонент виражений набагато сильніше, ніж, наприклад, у Е. Яндля [6] чи О. Гомрінгера [5], проте ми не можемо говорити про його наявність чи таку ж відсутність. Аналіз структур, просторових характеристик віршів та позалітературних параметрів віршів зумовлюється необхідністю специфічної методології дослідження літературного явища, характеризованого такою гетерогенністю. Сама генеза поняття конкретної поезії включає у себе такі літературні явища як “Dinggedicht” [8, с. 366-368], “Figurengedicht” [8, с. 589-591], “Figurenkonstellation” [8, с. 591-593], “Lautgedicht” [9, с. 383-385], “Permutation” [9, с. 51-53], “(ut) pictura poesis” [10, с. 82-85], котрі апелюють до сфери словесного, як написаного, та того, що лунає (які не розуміються ідентичні й взаємозамінні); до візуального як іконічного та як не-текстового (не-літерного).

У своїй основі всі вищезазначені явища мають корелятом літературу та її репрезентанти-бібліомени (покликаємось на розрізнення Жаком Дерріда в коментарях до “Початків геометрії” Е. Гуссерля “екземпляру” [книги] та архетипічної єдності [твору], зазначення специфіки як не суто чуттєвих феноменів та не суто розумових ноуменів та на оформлене Г. Башляром розуміння “надрукованої інстанції думки” як “бібліомена” [1, с. 115]). Ми не можемо абстрагуватися

від матеріального вияву конкретної поезії у вигляді книги чи, мінімально, сторінки з надрукованим твором, оскільки *poezis* (процес породження естетичних значень твору) включає в себе матеріальну презентативну “підкладку”, а не лише передбачає оперування мовленнєвими конструкціями та пов’язаними з ними конвенціональними значеннями. Коротко кажучи, якщо аналізуючи вірш Гете, Гайне, інших поетів “класичного вигляду”, ми можемо виправдано спиратися на наше знання тексту, не враховуючи розмір сторінки, гарнітуру, розташування на порожній площині аркуша тексту, то у випадку конкретної поезії ці візуальні атрибути набувають значення, рівноцінного вербальному наповненню тексту.

У філософській лінії Декарт – Кант – Пірс простежується певна закономірна послідовність мислення розуму та мови. Для Декарта “я... (є) всього лише мисляча істота, тобто дух, душа, свідомість, розум”. Свідомість у Декарта – це “*res cogitans*”, вона незалежна від зовнішнього та має здібність пізнавати як це зовнішнє, так і себе саму. Вона сама є медіумом пізнання, і тому знаковий вираз мисленого є чимось секундарним, а свідомість сама по собі – позбавлена знаків.

Для І.Канта “*ego cogito*” утворює центр “Критики чистого розуму” – для неї в полі первинного інтересу знаходиться трансцендентальна суб’єктивність у її мислячій функції. Трансцендентальна суб’єктивність у Канта функціонує як вища умова можливості пізнання досвіду. Аналізуючи точку зору І. Канта та полемізуючи з Е. Вінтерс, Й. Зальбаум доходить висновку, що для Канта було можливим загальне вчення про мислення, і таке вчення він називав логикою. Мислення підлягає загальним правилам, котрі не виводяться з практики мови, а мають апріорну природу: “Мова для Канта в першу чергу повідомлення думок” [11, с. 44]. Мовний вираз слугує лише озвученню думок у сенсі інтерсуб’єктивного порозуміння. У Канта поняття та слово, думка і мовний вираз необхідним чином співвіднесені.

За Ріхардом Хьонігсвальдом свідоме переживання для мислення неможливе без носіїв значення: мовних знаків. При мисленні, яке розуміється як внутрішнє говоріння повинно бути принципово можливим уявне “очуттєвлення” (“*Vesinnlichung*”) думки. Німе мислення так само співвіднесене зі знаковим виразом, навіть якщо воно не здійснюється як озвучення думки [11, с. 46].

Ч.С. Пірс протиставив себе Декарту та Канту. У той час як Декарт вважає рефлексуючого суб’єкта принципом світо– та самопізнання, а знаковий вираз думок необхідно не належить до процесу мислення, Пірс наголошує саме на наявності такого зв’язку. Пірс відмежовується від картезіанства та від кантіанства, для нього немає ні можливості інтроспекції, ні інтуїції, а також для нього не існує поняття абсолютно непізнаваного, чим він заперечує поняття “*Ding-an-sich*” (“рiч-у-собi”). Свідомість, знак та реальна рiч знаходяться в

комплексному зв’язку. У цей спосіб Пірсу вдається повністю показати нову можливість того, як об’єктивне пізнання досвіду може бути можливим, та яким чином можна екстраполювати кореляції стосунки з акту та об’єкту пізнання.

Лише в ХХ столітті філософська думка оформила відокремлення відношення суб’єкта, мовлення та мови – в момент, коли з особливою гостротою постало питання про медіум та знак, а також мова як відокремлений феномен вийшла на перший план. Напротивагу до Декарта й Канта можемо назвати де Сосюра та Пірса, які вивели мислення мови на інший рівень, не лише як побічний продукт мислення, а як необхідну конвенцію розуму та пізнання.

Таким чином, філософські стратегії осмислення мови базувалися до певного моменту на апріорному приматі мови усної; починаючи з Ж. Дерріда (“Про граматику”) та Ж. Дельоза (“Логіка смислу”) акцент переноситься на писемну мову. Одночасно зауважимо неакцентовану в теоретичних працях відмінність мови та мовлення: більшість авторів, говорячи “мовний” розуміє під цим “мовленнєвий”.

Дана відмінність разом з акцентуацією письма (а на письмі – намагання передати, зафіксувати усне мовлення) стала фундаментом конкретної поезії. Конкретність як презентація протиставляється абстрактності як репрезентації, описовості. Відсилка до “предметності” (“Gegenständlichkeit”), яка не позбавлена відтінку значення речі як знаряддя (М. Гайдеггер), апелює з одного боку до поняття шрифту та матеріальності, а з іншого повертається до кантівського поняття “реальності” як об’єктивної дійсності речей [11, с. 47].

Усередині конкретної поезії ми отримуємо замкнене герменевтичне коло, де поезія, мусячи стати конкретною, реалізує конкретність в матеріальності, матеріальність втілюється в знаках, знаки – це шрифт, а шрифт остаточно поетизується, стаючи поезією (крайній випадок – леттризм). Однак гіпертрофованість шрифту не є єдиною особливістю конкретної поезії: серед творів Е. Яндля, наприклад, не тільки є вірші, котрі мають письмовий вираз для “утримання” їх, слугуючи “партитурами”, але не замикаючись у цій функції, що врешті-решт стає пунктом диференціації візуальної та акустичної поезії.

Ефект усвідомлення конкретної поезії (саме усвідомлення, бо така поезія не апелює до сфери почуттів) базується на відмінності висловленого та невисловлюваного (unaussprechlich / unsagbar), на рівні мови та мовлення, видимого оку та приступному аналітичним діям.

Тому автори конкретної поезії, крізь філософію мови, перейнявши позицію Сосюра та Пірса, повертаються зі своїм проектом неконвенціональної поезії до Канта та трансцендентального мислячого суб’єкта. У цьому виражене як прагнення до досконалого остаточного пізнання, так і усвідомлення самого засобу (Mittel) пізнання мови, доступної нам у мовленні. Воно зраджує мислення суб’єкта, а тому має

бути викрите, що конкретна поезія ілюструє більшістю випадків.

Підсумовуючи вищезазначене, ми робимо висновок, що в тлумаченні конкретної поезії при розумінні її творів акцент переноситься з поняття метра на поняття форми, котра розуміється як синкретичне утворення, сплав вербального та візуального; метр відступає на задній план і фактично зникає, втрачаючи значення для поетичного твору. Візуальний компонент має значення як вираз зміни ставлення до вербальності, котру автори конкретної поезії намагаються переосмислити як річ, *das Ding* (у зв'язку з чим постає в критичній рефлексії тематика матеріальності). Слова як “матерія” (гілетичність) виявляють себе не просто як семантичні одиниці, умовно прив'язані до свого написання, а формують своє значення саме завдяки способу свого представлення. Пов'язаним з цим є питання про розрізнення мови як організовуючого принципу поезису, котрий презентує та здійснює смислородження, та мовлення як репрезентації, сингулярного в кожному окремому вірші вияву авторської поетики, котре, мовлення, поєднує на рівні “письмового мовлення” як словесні, так і візуальні компоненти різної градації. Усі вищезазначені характеристики дають можливість відрізнити конкретну поезію від “класичних” зразків на підставі неконвенціональної форми та специфічного дискурсу, утвореного не зв'язною послідовністю висловлювань, а розсіяним полем гетерогенних знаків.

Література

1. Деррида Ж. Введение / Гуссерль Э. Начало геометрии: Введение Жака Деррида. – М.: Ad marginem, 1996. – С. 9 – 245.
2. Женетт Ж. Поэтический язык, поэтика языка//Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах. Том 1. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – С. 338–362.
3. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. – К.: Ника-Центр, 2004. – 432 с.
4. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – СПб, А-cad, 1994. – 406 с.
5. Gomringer E. Konstellationen. Ideogramme. Stundenbuch: Mit Einführungen von Helmut Heißenbüttel und Wilhelm Gössmann und einer Bibliographie von Dieter Kessler. – Stuttgart: Reclam, 1983. – 160 S.
6. Jandl, Ernst. Poetische Werke. Band 3. – München, Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1997. – 190 S.
7. Konkrete Poesie. Deutschsprachige Autoren: Antologie. Herausgegeben von Eugen Gomringer. – Stuttgart: Reclam, 1973. – 174 S.
8. Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. In drei Bänden / gemeinsam mit Harald Fricke...hrsg. Von Klaus Weimar.: Band 1. – Berlin; New York: de Gruyter, 1997. – 754 S.
9. Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. In drei Bänden /

gemeinsam mit Harald Fricke...hrsg. Von Klaus Weimar: Band 2. – Berlin; New York: de Gruyter, 2000. – 778 S.

10. Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. In drei Bänden / gemeinsam mit Harald Fricke...hrsg. Von Klaus Weimar: Band 3. – Berlin; New York: de Gruyter, 2003. – 912 S.

11. Salbaum J. Transzendente Reflexion und semiotische Transformation. Untersuchung zum Verhältnis von Letztbegründung und semiotischer Sprachreflexion im Anschluss an Richard Höningwald und Charles S. Peirce: Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. – Würzburg, 2000. – 293 S.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

Н.І. Андрейчук МОВНА КОГНІЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ЛЮДИНИ.....	3
Л.В. Димитренко ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗНОГО ВИРАЖЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ.....	9
Т.О. Долга ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	13
В.М. Желтовський TO SELL MILITARY CAMPAIGN IN IRAQ STRESSING THE FREEDOM THEME: HOW POLITICALLY CORRECT VOCABULARY WAS USED BY GEORGE W. BUSH.....	18
Ю.В. Заблоцький ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ БАРАКА ОБАМІ.....	25
Г.Д. Заньковська ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ У КОЛІ СУМІЖНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ НАУК.....	35
О.Т. Зарівна ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	40
Ю.В. Кіщенко ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ.....	46
О.О. Кобяков СТАТУС МОВЧАННЯ У ПАРАДИГМІ НЕВЕРБАЛЬНИХ ТА ВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ.....	50
Т.М. Лушнай ОСОБЛИВОСТІ СВІДОМОСТІ БЛІНГВІВ.....	55
Л.Л. Макарук ПРОЦЕС ПОРОДЖЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ПІКТОГРАМ З ТОЧКИ ЗОРУ КОГНІТИВІСТИКИ.....	62
Л.В. Мороз, І.О. Пашко ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	70
С.В. Новоселецька ГЛОБАЛЬНА АНГЛІЙСЬКА У ЄВРОСОЮЗНОМУ КОНТЕКСТІ.....	73
О.В. Ольхович НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	81

Н.В. Романова

ГРАФІКА ЯК СПОСІБ УНАОЧНЕННЯ
ЕМОТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧА
(на матеріалі давньоверхньонімецьких текстів молитви “Отченаш”)...90

О.Ю. Юр’єва

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....95

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Д.В. Байсан

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “СПРАВЕДЛИВІСТЬ”
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....103

О.О. Бардакова

ДІЄСЛІВНІ ОДИНИЦІ З ПЕРШИМИ НАГОЛОШУВАНИМИ
ВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ СЛОВОТВОРЧИМИ КОМПОНЕНТАМИ
В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі медичної термінології).....110

О.М. Благодарна

КОНВЕНЦІОНАЛЬНА МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ РОБОТА
У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА БРИТАНСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....116

В.О. Бобков

ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ З МЕТРОЛОГІЧНОЮ НАЗВОЮ МІШОК /
WOREK / BAG У СЛОВ’ЯНСЬКОМУ І ГЕРМАНСЬКОМУ
МОВНОМУ ПРОСТОРІ.....120

Т.В. Бобкова

ДИСТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ЛЕКСЕМ НА ПОНЯТТЯ “КІЛЬКІСТЬ”
В АНГЛІЙСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ
ОФІЦІЙНОГО СТИЛЮ.....127

К.В. Бойчук

МОВА ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА.....135

І.В. Бреник

ЕМОТИВНА СЕМАНТИКА ТА ВИДІЛЕННЯ ЛСП ПРИКМЕТНИКІВ
ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....140

І.Є. Буяр

ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ: ОЦІНЮВАННЯ ДОСЯГНУТОГО
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....145

В.Д. Бялик

АНАЛОГІЯ ТА ПРОТОТИПНА СЕМАНТИКА ЯК СКЛАДНИКИ ҐЕНЕЗИ
ЛЕКСИЧНОГО КВАНТОРА – НЕОЛОГІЗМУ.....150

Т.А. Вецкур

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ
У ПОВЧАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ.....158

Т.М. Галай, Ю.І. Гринда ЕКСПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕЗГОДИ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	165
В.А. Гладка ПОНЯТТЯ “НЕОЛОГІЗМ” У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ.....	170
А.В. Гнатюк ДОСЛІДЖЕННЯ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУМНІВУ.....	177
О.В. Горчак СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ПРАГМАТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ АНГЛОМОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ (на прикладі промов Маргарет Тетчер, Тоні Блера, Абрагама Лінкольна, Гордона Брауна, Нейла Армстронга та Нельсона Манделі).....	182
Н.В. Гришкова КОНЦЕПТ ЯК МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.....	187
О. А. Demjanjuk AUSDRUCKSMITTEL FÜR DAS VERBALISIERTE KONZEPT “ABSAGE” IM KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHEN ASPEKT.....	194
Т. І. Derkacz-Padiasek A SURVEY OF RIVAL DIMINUTIVE FORMATIONS IN POLISH AND UKRAINIAN.....	198
V.T. Dribniuk ENGLISH MEDICAL ABBREVIATIONS.....	206
П.Г. Єрченко ФРАЗЕОЛОГІЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ ТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (на матеріалі англійської мови).....	210
С.М. Замашина СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЛЕКСИКИ З ПОЗНАЧЕННЯМ КОЛЬОРУ.....	219
І.М. Калиновська, М.М. Процик ГАЗЕТНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (на прикладі іменникових фраз типу NNN).....	223
Л.В. Ковальчук КОНТЕКСТУАЛЬНІ ФАКТОРИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДИСКУРСІ.....	227
А.В. Косенко ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ КОНЦЕПТУ ЯК СТРИЖНЕВОГО ОБ’ЄКТУ МОВОЗНАВЧИХ РОЗВІДОК.....	234
І.Я. Кость ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДУ ЯК ЗОВНІШНЬОГО ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ ОДИНИЦЯМИ ФРАЗЕОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	239
Н.А. Кошка ОГЛЯД РОЗВИТКУ ТА СТАНУ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ.....	247
Ю.К. Кратюк СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ ПІВДЕННОПОГРАНИЧНОЇ ДІАЛЕКТНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ.....	252

Д.Ю. Кузнєцова	
ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В НОМІНАЦІЯХ ВИРАЗІВ ОБЛИЧЧЯ.....	258
В.С. Луговой, Л.М. Летченя	
ИМЯ СОБСТВЕННОЕ В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ФРАНЦУЗСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ.....	263
А.А. Литвин	
СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “УДАР” У СПОРТИВНІЙ ГРІ ВОЛЕЙБОЛ.....	269
Н.М. Магас	
СУБ’ЄКТНО-ОБ’ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЧЕНЬ З МЕНТАЛЬНИМИ ПРЕДИКАТАМИ.....	273
Л.С. Маліновська	
РІЗНОАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ ЯК СИНТАГМИ.....	279
Я.Г. Мельник, Е.Б. Яценко	
ЯЗЫК МОЛОДЕЖИ И СОЦИАЛЬНЫЙ ПОЛ ИЛИ МИФ О ГЕНДЕРЛЕКТЕ.....	284
О. Минзак	
КОЕФІЦІЄНТ АНТОНІМІЧНОСТІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ЛІНІЙНОГО РОЗМІРУ ЗА ПРОЦЕНТНИМ СПІВВІДНОШЕННЯМ (на матеріалі англійської мови).....	291
О.М. Мокра, В.І. Ткачов	
ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУ ДОБРО В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	294
Л.Т. Миклаш	
ТАКСОНОМІЧНІ НАЗВИ В АНГЛОМОВНІЙ ДЕНДРОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ.....	298
В.В. Михайленко	
СЕМАНТИЗАЦІЯ МОДУСНОГО МАРКЕРА.....	305
Ю.В. Олексійчук	
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОХІДНИХ ФОРМ ЛЕКСЕМ “BLOG” ТА “LOG” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	309
Ю.А. Онищенко	
МЕСТО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБОРОТОВ В ЯЗЫКЕ ПРЕССЫ.....	316
Т.І. Попович	
ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ НА ДІАЛОГІЧНЕ МЛВЛЕННЯ.....	323
О.В. Розводовська	
СПОСОБИ МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ БІЗНЕСУ.....	328
В.Г. Рудий	
НІМЕЦЬКІ ПРИЗВИЩА, УТВОРЕНІ ВІД НАЗВИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЧИ ПОХОДЖЕННЯ.....	333
Н.В. Садовник-Чучага	
КОНЦЕПТ ВОІН ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТОСФЕРИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ЕПІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	339

<i>І. В. Сапожник</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	346
<i>Р.Є. Синдега, О.М. Івацішин</i> СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ З ПРОБЛЕМ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	351
<i>Ю.О. Соболев</i> СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ МОВИ І МОВЛЕННЯ.....	358
<i>Н.М. Совтис</i> ЗАПОЗИЧЕННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛЬСЬКІЙ АНІМАЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ.....	363
<i>А. С. Стадній</i> ДЖЕРЕЛА МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ.....	371
<i>А.В. Степанов</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ДИВЕРГЕНЦІЇ І ВАРІАТИВНІСТЬ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....	376
<i>І.С. Тимофєєва</i> ПРЕДИКАТИ ФІЗИЧНОГО СТАНУ В ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ.....	384
<i>О.В. Тишко, Л.М. Коцюк</i> ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ФРЕЙМУ.....	391
<i>Л.Д. Фенюк</i> СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	400
<i>А.В. Фрідріх</i> СЕМАНТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	405
<i>І.М. Хом'як</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОПИСНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	409
<i>О.Я. Чепіль</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ КОНТРАКТІВ.....	416
<i>Н.В. Шапран</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛІМЕНТАРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	421
<i>С.О. Швачко</i> ЧИСЛІВНИКИ ЯК СТИЛІСТИЧНІ АТРАКТОРИ ІНКОНГРУЕНТНОСТІ.....	429
<i>О.А. Шуменко</i> ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ДЕНУМЕРАТИВІВ.....	432
<i>Л.В. Юрашко</i> КОРОТКИЙ ОГЛЯД ДЕЯКИХ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕМІНУТИВІВ ЗА ЇХ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	436

О.В. Яковлева ВИРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У МОВЛЕННІ.....	440
--	-----

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

І.Г. Бабіць MONTESSORI METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	446
С.М. Білецька РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЧИТАННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ НАВЧАЛЬНО- МЕТОДИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ "CONNEXIONS 2".....	455
Є.Б. Боднар СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	459
Petro O. Vochan USING MACROMEDIA AUTHORWARE INFORMATION TECHNOLOGY METHODOLOGIES FOR E-LEARNING.....	465
Т.М. Гузій, Л.М. Гречок ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У НВНЗ.....	469
С.А. Засєкіна ВИКОРИСТАННЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ В НАВЧАЛЬНИХ СЛОВНИКАХ.....	473
І.В. Ковальчук ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	480
О. Ю. Костюк ВПЛИВ МОВИ НА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У РЕЛІГІЙНИХ ОСВІТНИХ ЗАКЛАДАХ ВОЛИНИ (XIX – ПОЧ. XX СТ.).....	486
О.П. Кравець ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ АУДІОВАННЮ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ.....	492
О.М. Мазурок СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	497
Н.О. Михальчук РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	502
І.В. Перішко ПРО ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ШКОЛЯРАМИ.....	508
В.П. Полковський, Ю.О. Семенчук ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ.....	513
Н.В. Проценко ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	516

Н.В. Сяська

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ.....523

Н.С. Шалова

DISTANCE EDUCATION AS A NEW METHOD OF TEACHING
AND INTERCULTURAL COMMUNICATION.....528

О.В. Шмирова

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....535

Б.І. Шуневич

МЕТОДИКА КОМБІНОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ542

Н.І. Химай

ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ
СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....549

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ю.І. Гринда

ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЯК НЕВІД'ЄМНА
СКЛАДОВА НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ЕКОНОМІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....553

О.В. Іванів

З ДОСВІДУ РОБОТИ З ДИСТАНЦІЙНИМ КУРСОМ
ДЛЯ АД'ЮНКТІВ.....558

М.Д. Ливинець

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ПОМИЛОК У МОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ У ПАРАДИГМІ ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ
ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....562

О.В. Стрельнікова

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
НА НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ.....568

Т.С. Сухомлин

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО
ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....577

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ТЕКСТІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Н.Л. Ваховська

ЕСХАТОЛОГІЯ ПОВОРОТУ (WENDE)
В РОМАНІ Т. ГЕТХЕ "NOX"582

С.В. Волкова

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АМЕРИКАНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ КАЗКИ.....588

О.М. Волосюк ФЕМІНІСТИЧНА ЗАВАНТАЖЕНІСТЬ ПОЕТИ КАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ МЕТАМОРФОЗИ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ У П'ЄСІ БЕРНАРДА ШОУ “ПІГМАЛІОН”.....	595
Н.М. Гоца ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЗОВИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АФРО-АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ (на прикладі романів Тоні Моррісон).....	600
О.В. Григоренко ЖИТЛОВІ МОТИВИ: КОНФЛІКТ НАВКОЛО БУДИНКУ В РОМАНІ Е.СЛІНЕК “КОХАНКИ”.....	608
Л.В. Зелінська АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	613
М.В. Іконнікова ОСОБИСТІТЬ VS ТОТАЛІТАРИЗМ У РОМАНІ ДЖ. ОРВЕЛЛА “1984”.....	622
В.Ю. Колісник ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ У РОМАНІ ДЖИН СОНДЕРС “ДРУЖИНИ, ПОДРУГИ ТА КОХАНІ”.....	625
О.С. Лисенко ОБРАЗ “НОВОЇ ЖІНКИ” У ТРАГЕДІЇ Ж. АНУЯ “МЕДЕЯ”.....	631
О.М. Місінькевич ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ЯК УСОБЛЕННЯ КРАСИ І ГАРМОНІЇ СВІТУ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ НЕОКЛАСИКІВ.....	640
І.І. Морозова МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЖІНКИ У ДРАМАТУРГІЇ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ.....	644
В.А. Папушина ЗОБРАЖЕННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ К.РАНСМАЙРА “ОСТАННІЙ СВІТ”.....	649
О.Ф. Проценко ІМПЛІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ К. СЕНДБЕРГА “PRAIRIE WATERS BY NIGHT”.....	654
О.В. Ситник ПСИХОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ОНЕЙРОСФЕРИ У МАЛІЙ ПРОЗІ В. ФОЛКНЕРА ТА М. ХВИЛЬОВОГО.....	659
Б.В. Стороха ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОЕТИКИ КОНКРЕТНОЇ ПОЕЗІЇ.....	666

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія „Філологічна”

Випуск 11.

Технічний редактор Свиначук Р.В.

Комп'ютерна верстка Крушинської Н.О.

Художнє оформлення обкладинки Свиначука Р.В.

Формат 42x30/8.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 20,09. Гарнітура “TimesNewRomanС”

Наклад 120 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.